

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ILAN PAPPÉ

UNUTULMUŞ FİLİSTİNLİLER

İSRAİL'DEKİ FİLİSTİNLİLERİN TARİHİ



UNUTULMUŞ FİLİSTİNLİLER İsrail'deki Filistinlilerin Tarihi

İlan Pappé

**Çeviri
Tuğçe Ersoy Ceylan**



KÜRE YAYINLARI / 246. Kitap

Uluslararası İlişkiler 32

Unutulmuş Filistinliler İsrail'deki Filistinlilerin Tarihi

Ilan Pappé

*The Forgotten Palestinians:
A History of the Palestinians in Israel*
Yale University Press, 2013

© Ilan Pappé, 2011
Türkçe yayım hakları
© Küre Yayınları, 2017

Ceviri **Tuğçe Ersoy Ceylan**

Redaksiyon ve Yayına Hazırlık **Bilge Özel**

Birinci Basım Temmuz 2020

ISBN 978-605-7646-30-9
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika no: 15813

Kapak **Zeyd Karaaslan**

Tasarım Uygulama **Sibel Yalcın**

Baskı/Cilt Senyıldız Matbaacılık
Sertifika No: 45097
Gümüşsuyu Cad. Işık San. Sit.
No: 19/C 102
Topkapı/İstanbul
Tel: 0212 483 47 91

KÜRE YAYINLARI

Vefa Cad. No: 48 Kat: 3
Fatih / İstanbul
Tel 0212 520 66 41-42
www.kureyayinlari.com
kure@kureyayinlari.com
f t i k kureyayinlari

Prof. Ilan Pappé (Hayfa, 1954)
Kudüs İbrani ve Oxford üniversitelerinde eğitim gördü. Hayfa Üniversitesi Ortadoğu Tarihi ve Siyaset Bilimi bölümlerinde dersler verdi (1984-2006). Kurucusu olduğu Givat Haviva Banış Enstitüsü'nün ve Hayfa Emil Tuma Filistin Çalışmaları Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı (1992-2006). Halen Exeter Üniversitesi College of Social Sciences and International Studies bünyesindeki Institute of the Arab and Islamic Studies'de çalışmalarını sürdürmektedir ve European Centre for Palestine Studies'in direktörüdür.

Ortadoğu, Filistin ve İsrail, çokkültürlülük, eleştirel söylem analizi, bilgi ve iktidar konularında çalışmaktadır. Eserlerinden bazıları: *A History of Modern Palestine: One Land, Two Peoples* (2003); *The Ethnic Cleansing of Palestine* (2006); *The Biggest Prison on Earth: A History of the Israeli Occupation* (2017).

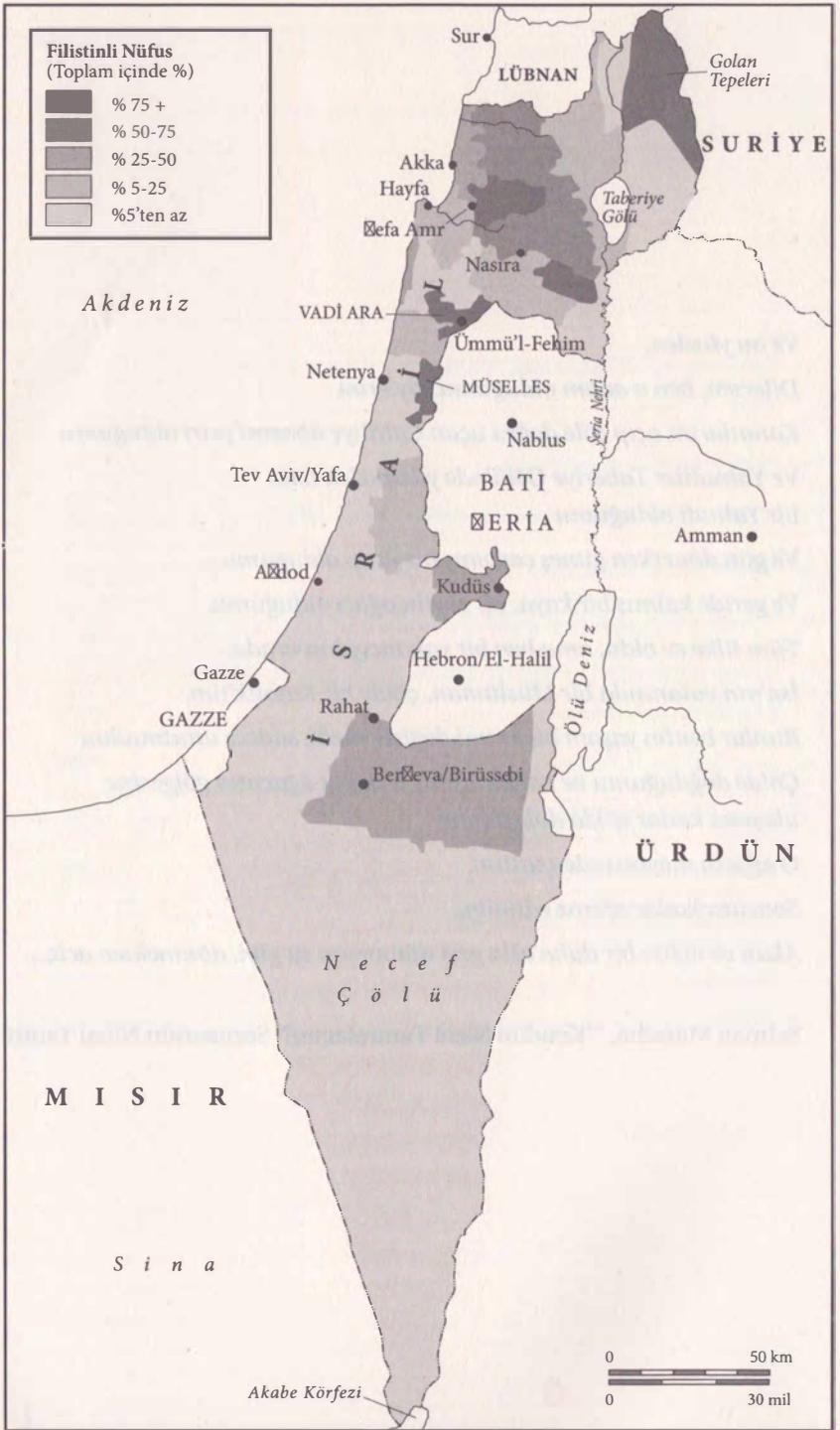
*Ekim 2000'de İsrail polisi tarafından öldürülen
on üç Filistinli vatandaşın anısına ithaf edilmiştir.*

İÇİNDEKİLER

Öndeyiş: Kendi Vatanında Düşman ve Yabancı Olmak	11
Giriş	21
1. Nekbe'nin Külleri Arasından	29
2. Kapanmayan Yara: Askeri Yönetim ve Kalıcı Etkileri	65
3. Başka Vasıtalarla Askeri Yönetim, 1967-1977	119
4. Toprak Günü ve Birinci İntifada Arasındaki Yıllar, 1976-1987	165
5. Birinci İntifada'nın Ardından: Kararlı Filistinliler ve Mütereddit Yahudiler, 1987-1995	203
6. Umut Yılları ve Umutların Tükenişi, 1995-2000	239
7. 2000 Depremi ve Etkileri	271
Sondayış: İstibdat Devleti	309
Ek: Akademik Yazın Üzerine Not	323
Kaynakça	343
Dizin	355

*Ve bu yüzden,
Dilersen, ben o adam olduğumu söylerim
Kanatlarını açıp çöle doğru uçan Cahiliye dönemi şairi olduğumu
Ve Yahudiler Taberiye Gölü'nde yüzmeden önce
bir Yahudi olduğumu
Ve gün dönerken güneş çarpmış bir Arap olduğumu...
Ve geride kalmış bir kaya, bir zeytin ağacı olduğumu.
Tüm ülke ev oldu, ama ben bir yabancıydım orada.
İsa'nın vatanında bir Müslüman, çölde bir Katolik'tim.
Bunlar benim yaşam biçimimi değiştirmede, sadece unutmadım
Çölde doğduğumu ve kabuklaşmış hakikat ağacının gölgesine
ulaşana kadar ışıkla dolaştığımı
O ağacın meyvesinden tattım.
Sonsuza kadar aforoz edildim,
Akan ve nehre bir daha asla geri dönmeyen su gibi, dönmekten aciz...*

Selman Masalha, “‘Kendini Nasıl Tanımlarsın?’ Sorusunun Nihai Yanıtı”



Öndeyiş: Kendi Vatanında Düşman ve Yabancı Olmak

İlk Siyonist yerleşimciler günlük tutan kişilerdi. 20. yüzyılın başında Filistin'e ayak bastıkları andan itibaren yazmaya başlarken, tarihçilere muazzam miktarda gezi günlükleri, anı defterleri ve mektuplar bıraktılar. Onlar için Filistin bilinmez bir diyardı ve Doğu Avrupa'dan buraya seyahatleri ziyadesiyle zorlu ve tehlikeli geçmişti. Ancak gemilerinden alınıp sandallarla kıyısına getirildikleri ve ilk geçici ikametgâhlarını aradıkları Yafa'da misafirperverce karşılandılar. Bölgenin yerlisi olan Filistinliler çoğu zaman bu yeni gelenlere kalacak yer hususunda yardımcı oldular. Ayrıca toprağı nasıl işlemeleri gerektiğı konusunda da tavsiyelerde bulundular zira bu, geldikleri yerde çiftçilikten ya da toprak sahipliğinden asırlarca men edilmiş Siyonistlerin neredeyse hiç bilgi sahibi olmadıkları bir alandı.¹

Ne var ki yerleşimciler bu nezakete ve misafirperverliğe aynı şekilde karşılık vermediler. Geceleri mum ışığında tuttıkları günlüklerinde yerli Filistinlilerden Yahudi halkına ait topraklarda aylak aylak gezinen yabancılar olarak bahsettiler. Hatta bazıları Filistin'in boş olduğu düşüncesiyle geldi ve orada buldukları insanların yabancı işgalciler olduklarını varsaydı. Diğerleri ise, Siyonist hareketin kurucusu Theodor Herzl gibi, Filistin'in halksız

¹ Bu kayıtlar şurada bulunabilir: Braha Habas, *İkinci Aliya Kitabı*, Tel Aviv: Am Oved, 1947 (İbrance). Bu eser 1905 civarında Filistin'e gelen yerleşimcilerin mektuplarını ve günlüklerini içeren bir koleksiyondur. Ayrıca bkz. Nur Masalha, *Expulsion of the Palestinians: The Concept of "Transfer" in Zionist Political Thought, 1882-1948*, Institute of Palestine Studies, Washington DC, 1992.

bir toprak olmadığını biliyordu lakin Yahudilerin dönüşü için yer açmak ve Eretz İsrail'i* kurtarmak adına yerleşik halkın “sezdirmeden oradan uzaklaştırılabileceğine” inandılar.² İbrahim Abu Lughod’dan alıntılanacak olursa “Filistinlilerin yaşadıkları yerde ilk Siyonist yerleşimciler tarafından inkâr edilmeleri ve topyekûn görmezden gelinmeleri, o zamanın iyi niyetli fakat etkisiz Avrupalı Yahudi düşünürlerini dehşete düşürmüştü.”³

İstenmeyen ve hoş karşılanmayan Filistinliler algısı Siyonist söylemin en güçlü yanıdır ve 1948’den sonra kurulan İsrail devleti de bu yaklaşımı benimsemiştir. Bir yüzyıldan fazla bir zaman sonra, bu Filistinlilerin ardılları Yahudi devletinin vatandaşları olmuştur, ancak bu vatandaşlık onları, kendi anavatanlarında tehlikeli bir tehdit olarak görülmeğe ve kendilerine bu doğrultuda muamele edilmesinden muaf tutmamıştır. Bu tutum İsrail müesses nizamına nüfuz etmiştir ve çok farklı şekillerde dışa vurmaktadır.

Pek çok üst düzey ordu mensubu açısından, ayrıca yurtiçi güvenlik teşkilatı Şabak’a ve ünlü (ya da duruma göre bednam) Mossad’a bağlı güvenlik hizmetlerinde çalışanlar açısından İsrail Milli Güvenlik Okulu yerli “West Point”** olarak görülür. Ordunun gelecekteki yöneticilerinin ve bu güvenlik aygıtlarının mensuplarının, Hayfa Üniversitesi’nin Milli Güvenlik Çalışmaları ve Jeo-strateji Merkezi ile yakın işbirliği içinde olan bu okuldan mezun olmaları gerekmektedir. Yıllardır burada İsrail’in kuzeyindeki ve güneyindeki toprakları “Araplar”ın ele geçireceğine dair tehdide yönelik uyarılarda bulunan makaleler yayınlanır. Burada “Arap”, İsrail’in Filistinli vatandaşları anlamına gelmektedir. Bu, Federal Soruşturma Bürosu’nun (FBI), yerli Amerikan vatandaş-

* İsrail toprakları anlamına gelir. Filistin’in kastedildiği geleneksel bir Yahudi tanımlamasıdır. (çev.)

2 Herzl’in günlüğü, 12 Haziran 1895, Almanca’dan çev. Michael Prior; bkz. Michael Prior, “Zionism and the Challenge of Historical Truth and Morality”, M. Prior (ed.), *Speaking the Truth about Zionism and Israel*, Melisende, London, 2004, s. 27.

3 İbrahim Abu Lughod, Review: *Palestine Arabs in Israel* by Sabri Jiryis, *MERIP Reports*, no. 58 (Haziran 1977), s. 19.

** ABD Kara Kuvvetleri’ne subay yetiştiren Birleşik Devletler Askeri Akademisi’dir. 16 Mart 1802’de kurulmuştur. Dünyanın en eski askeri akademilerindendir. New York’a bağlı Orange ilinde yer alan West Point’te bulunduğundan bu isimle anılır. (çev.)

larının giderek artan sayıda daire ve ev almasından dolayı Amerikan hükümetini uyarması ile eşdeğerdir.

2007’de çıkan bir rapor “Arap (vatandaşların) Necef’te ve Celile’de toprak satın alma yönünde giderek artan girişimlerinden dolayı devlet kurumlarının ziyadesiyle kaygılı olduğunu” öne sürdü.⁴ Bu rapor, yayınlanan tüm raporların arasında en ironik olanıydı. Güneyde Bedeviler, Celile’de ise hem Bedeviler hem de Dürziler tarafından hususi arazi satın almak için girişimlerde bulunulduğuna işaret ediyordu. İsrail’deki Filistin halkının içinde yer alan bu iki topluluğun üyelerinin, İsrail ordusunda görev aldıkları için, daha iyi bir muameleye tabi tutuldukları farz edilmektedir. Geri kalan Filistinli vatandaşlarsa askerlikten muaf tutulmaktadır ve bu çoğu zaman kendilerine yöneltilen ayrımcılığın bahanesi olarak öne sürülür (yine de güneydeki Bedevilerin çok küçük bir kısmının orduda görev aldığının belirtilmesi gerekir, orduda görev yapanlar çoğunlukla kuzeydendir). Görünen o ki, eğer Arap iseniz, İsrail ordusunda hizmet ediyor olsanız bile, toprak satın aldığınızda içerdeki düşman haline geliyorsunuz.

İsrail Yüksek Mahkemesi’ne müracaat ederek arazi satın almaya hak kazanan –bu araziler çoğunlukla 1950 ve 1970’li yıllarda Filistinlilerden gasp edilmiş topraklardır– az sayıda Filistinli vatandaşın dahi toprağının ikinci defa elinden alınmayacağını garantisi yoktu. Eylül 1998’de Vadi Ara* bölgesinde bulunan Ümmü’l-Fehim isimli Filistin kasabası çevresinde çatışma meydana geldi. İsrail ordusu tarafından atış talim alanı olarak kullanılması amacıyla arazilerine el koyulan toprak sahiplerinden oluşan öfkeli kalabalığı dağıtmak için hem asker hem de polis biber gazı, plastik mermi ve hatta gerçek mermi kullandı. Ordu Yahudilere ait arazilere böyle bir amaç için el koymayı aklından dahi geçiremezdi. Bir akademisyenin işaret ettiği üzere “İsrail, toprak sahipliği hususunda Filistinli vatandaşları ile savaş halindedir.”⁵

4 Hayfa Üniversitesi Ulusal Güvenlik Merkezi Raporu, 2007.

* Hayfa’nın güneyindeki vadiyi çevreleyen ve nüfusu Araplardan oluşan bölge. İsrail devleti kurulmadan önce buradaki Arapların çoğu yerlerinden edilmiş ve bölgeye Kibutz Barkay adlı Yahudi yerleşim birimi inşa edilmiştir. (çev.)

5 Oren Yiftachel, “Etnokrasi, Coğrafya ve Demokrasi: Toprağın Yahudileştirilmesi Politikasına Dair Yorumlar”, *Alpaiym*, c. 19 (2000), s. 78-105 (İbranice).

İsrail'in ilk on yılını nostaljik bir biçimde yazan ana akım tarihçiler "Arap topraklarına el konulmasını" o dönem hükümetleri tarafından gerçekleştirilmesi gereken en önemli milli görev olarak görürler.⁶ Yüzyıllık bir ideolojiye göre İsrail toprakları münhasıran Yahudi halkına aittir ve hâlâ Arapların elinde olan kısımların Yahudileştirilmesi ve Arapların daha fazla arazi satın almasının engellenmesi Yahudi halkının yaşaması için kutsal, varoluşsal ve milli bir vazifedir. 2010 yılında "Araplar" toprağın yaklaşık yüzde 2.5'ine sahipti ve yıllar içinde nüfusları artmasına rağmen –İsrail gazeteleri bunu saat ayarlı demografik bomba olarak nitelemeyi pek sever– İsrail'in bölgede varlığını pekiştirdiği yıllarda bu oranı yükseltmemişlerdir.

Kendi toprağında düşman ve yabancı olmak sadece toprak sahibi olma sürecinde gündelik zorluklara yol açmaz, aynı zamanda evlenilecek ve aile kurulacak kişi seçimini de etkilemektedir. 2007 yılının 23 ve 24 Ocak gecesinde, Calculiye köyü asker ve polis tarafından kuşatıldı. Amaç, İsrail'in işgal altındaki topraklardaki Filistinlileri Yahudi devletinde ucuz işgücü olarak çalışmaya teşvik ettiği, Batı Şeria ile İsrail arasında görece serbest dolaşımın olduğu dönemlerde buraya gelerek aile kuran ve aslen Batı Şeriali olan sekiz Filistinli kadını yakalamaktı. Aynı gece bu kadınlar bulundu ve Batı Şeria'ya sürüldüler.

Bu olayın akabinde, İsrail Yurttaş Hakları Derneği'nden Oded Feller, dönemin İçişleri bakanı Eli Yişai'ye şöyle seslendi:

Karanlık, polisin görüşünü zorlaştırmış ve onların gecenin bir yarısı bir Arap köyünün ortasında sergiledikleri yıkıcı gücün sevimsiz neticelerini görmelerini engellemiş olmalı. Evlere baskın, küçük çocukların yüzlerinde beliren dehşet, kadınların yataklarından ite kaka kaldırılmalarının yarattığı şok, dondurucu gecede karakolda bekletilen, eşleri ve anneleri için yalvaran erkekler ve çocuklar, alelacele kovulmanın yarattığı aşağılanma, annesiz bırakılan bebekler... Bunların hepsi gecenin karanlığından dolayı polisin gözünden kaçmış olmalı.⁷

6 Arnon Golan, "İlk On Yılda Yerleşimler", H. Yablonka ve Z. Zameret (ed.), *İlk On Yıl, 1948-1958*, Yad Ben Zvi, Kudüs, 1997, s. 83-102 (İbrance).

7 *Haaretz*, 25 Ocak 2006.

İsraili Filistinli akademisyen Amany Dayif'in belirttiği üzere "yeni yasa Filistinlilerin İsrail'den 'sessizce sürgün' edilmesine; diğer deyişle Filistinlilerin İsrail'den kuşatılmış Batı Şeria'ya kovulmalarına yönelik hevesi yansıtmaktadır."⁸

İşgal altındaki topraklardan bir Filistinliyle evli olan çiftlere yönelik politikaya, böyle evliliklerin "demografik varoluşsal tehdit" teşkil ettiğini öne süren İçişleri bakanı Eli Yışai ön ayak olmuştur.⁹ 2003'te başlayıp 2007'de sona eren uzun yasama süreci sonucunda çiftler ayrılmaya ya da beraberce İsrail'i terk etmeye zorlanmıştır. Mahkemeler bu ihracı uygulama yetkisini hükümete vermiştir.¹⁰

Bu yasa benzer hususlarla ilgili 2007'den beri süregelen geniş bir yasama dalgasının parçasıdır ve Adalet bakanları ve bakanlık içi yasama komisyonları tarafından tasdik edilmiştir. İsrail'in Yahudi ve Siyonist bir devlet olarak tanınmasını zorunlu kılan vatandaşlık yasası; Nekbe'nin (1948 felaketi) kamuya açık etkinliklerde, okul müfredatında ve ders kitaplarında anılmasının yasaklanması; Yahudilerin yaşadığı banliyölerde Filistinlilerin yaşamasına izin verilmemesi ve toprağın özelleştirilmesi konusunda devletin yasa aracılığıyla (Yahudi Milli Fonu Yasası (2007) olarak bilinir) Araplar aleyhine ayrımcılık yapması bunlardan bazılarıdır.¹¹

Filistinliler bu sayılanlar dışında başka haklardan da mahrum bırakılmışlardır. 9 Mayıs 2010 tarihinde, İsrail'deki önde gelen elli Filistinli sivil toplum kuruluşu acil toplantı yaparak İsrail'deki Filistinlilerin temel insan ve vatandaşlık haklarının sistematik ve

8 Amany Dayif, *Ulusal ve Toplumsal İşgal Boyunduruğu Altında Filistinli Kadınlar*, Pardes, Hayfa, 2007, s. 48 (İbranice).

9 *Haaretz*, 9 Ocak 2002.

10 Yasayla ilgili düzenlemeler ve bu yasanın önemine yönelik analiz ve yorumlar, Physicians for Human Rights, *B'Tselem* ve İsrail Yurttaş Hakları Derneği vb. gibi kuruluşların internet sitelerinden (özellikle 2006 yılı raporlarından) okunabilir.

11 Eski Adalet ve Dışişleri bakanı Yossi Beilin Yahudi Milli Fonu Yasası hakkında şunları yazmıştır: "Bu, İsrail parlamentosu Knesset tarafından çıkarılmış en karanlık, en ırkçı ve en gayri meşru yasalardan biridir." Bkz. Black Labour adlı İbranice web sitesi, www.blacklabor.org, 26 Temmuz 2007.

sürekli bir biçimde ihlal edildiğine dair açıklamada bulundu. Bu durum basın açıklamasında şöyle ifade edilmişti: “Gece yarısı tutuklamaları, cep telefonlarına ve bilgisayarlara el konulması, bu tutuklamaların halka duyurulmasının yasaklanması, tutuklanan kişilerin avukatlarıyla görüşmekten men edilmesi bizlere karanlık çağları ve karanlık yönetim biçimlerini hatırlatmaktadır.” İsrail’deki sivil toplum kuruluşlarının çatı örgütü olan *Ittichah*’ın başkanı Amir Makhul’un tevkif edilmesine tepki gösterme amacı da taşıyan toplantı, sivil toplum kuruluşlarının “İsrail’deki Arap vatandaşların hak ve özgürlüklerine yönelik planlanmış bir saldırı” olarak gördükleri bu duruma dikkat çekmek için tasarlanmıştı.

Gösteri ve yürüyüş düzenleme hakkı da İsrail’deki Filistinlilere tanınmayan haklar arasındadır. İsrail’in Ocak 2009’da Gazze Şeridi’ne düzenlediği kod adı “Dökme Kurşun” olan saldırı arifesinde polis, ertesi gün protesto ve gösteri yürüyüşü düzenlemelerini engellemek için 800 aktivisti tevkif etti. Sivil toplumun teyakkuza geçmesinin sebebi sadece hak ve özgürlüklerin engellenmesine yol açan yasama ve tevkif dalgaları değildi; polis ve Yahudiler tarafından vurulan Filistinli sayısının kaygı verici bir şekilde artıyor olması ve öldürülen Filistinliler karşısında iktidar mensuplarının, –söz konusu Yahudi vatandaşlar olduğunda bambaşka olan– ikircikli tavrıydı. Ekim 2010’da, İsrail polisi İsrail’de Filistinlilerin yaşadığı kısımların Batı Şeria’ya bağlanacağı ve Batı Şeria’da Yahudilerin yaşadığı yasadışı yerleşimlerin Yahudi devletine dahil edileceği bir senaryo hazırladı. Tıpkı Ekim 2000’de hükümetin işgal altındaki topraklardaki politikalarını protesto eden İsrail’deki Filistinlilere yöneltilen –ve 13 Filistinli vatandaşın İsrail polisi tarafından öldürülmesiyle sonuçlanan– orantısız şiddet gibi, bu manevra için de ordu ve polis teşkilatına aşırı güç kullanmaları emredildi.

2000 yılından bu yana 41 vatandaş daha öldürüldü.¹² Kırk birinci kişi, yakalanıp elleri kelepçelendikten sonra öldürülen araba hırsız Selman el-Atika’ydı. Bazıları buna benzer şartlarda ölürken, bazıları suçla hiçbir bağı bulunmayan kendi halinde vatandaşlardı. Açılan davaların ikisi hariç hepsi, delil yetersizliği ve

12 Musava, İsrail’de Irkçılık Yıllık Raporu, 2008.

kamu yararı olmadığı gerekçesiyle başsavcı tarafından kapatılırken; Filistinli vatandaşlara saldırmakla suçlanan failerin hiçbir mahkemeye sevk edilmedi.¹³

Bütün bu anlatılanların en tepesinde, İsrail devleti kurulduğundan beri süregelen ayrımcılık ve dışlama politikalarının neticelerini gözlemek mümkündür. İsrail’de yoksulluk sınırının altında yaşayan ailelerin yarısı Filistinlidir ve Filistinliler İsrail’in toplam nüfusunun yüzde 20’sini oluşturmaktadır. 2010 yılı itibarıyla İsrail’de beslenme yetersizliğinden muzdarip çocukların üçte ikisi Filistinlidir.¹⁴

Bu, katiiyen resmin tamamı değildir. Bireysel düzeyde, bazı Filistinli vatandaşlar iş insanı, hakim, doktor, yazar, televizyoncu, akademisyen ve hatta (milli takıma çağrıldıklarında oyun başlamadan önce okunan ve Yahudilerin Eretz İsrail’e (İsrail diyarına) özlemine vurgulayan milli marşa katılmakta zorluk çekmelerine rağmen) futbolcu olarak Yahudi devletinde gerçek başarılarla imza atmışlardır. Filistinlilerin öğrenciler, öğretim elemanları ve devlet memurları içindeki sayıları giderek artmaktadır.

Bu bireysel başarılar Filistinlileri daha özgüvenli bir topluluk yapmış; bu ise onları, Filistinlilerin o topraklarda yaşama hakkını inkâr eden ideolojik bakış açısına sahip Yahudi topluluk nezdinde daha büyük bir tehdit haline getirmiştir. Son anketler gelecek kuşağın, yani lise çağındaki Yahudi talebelerin çoğunluğunun İsrail’deki Filistinli vatandaşlara tüm hakların verilmemesi gerektiğini düşündüğünü ve Filistinlilerin ülkeden zorunlu ya da gönüllü bir şekilde çıkarılmalarının umurlarında olmadığını gösteriyor. İsrail’deki Filistinlilerin Batı Şeria’daki “Bantustan” a sürülmesini ve karşılığında oradaki Yahudi yerleşimlerinin İsrail’e bağlanmasını istediğini –2010 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda yaptığı konuşmada da olduğu gibi– kamuoyuna açıklamaktan çekinmeyen İsrail Dışişleri bakanı Avigdor Lieberman ise bu gençlerin desteklediği politikacı olarak öne çıkıyor.¹⁵

13 a.g.e.

14 Şlomo Hasson ve Halid Ebu Esbah, *Değişen Gerçeklik Karşısında İsrail’de Yahudiler ve Araplar: İkilemler, Eğilimler, Senaryolar ve Öneriler*, Floersheimer Enstitüsü, Kudüs, 2003, s. 99-100 (İbranice).

15 *Haaretz*, 26 Eylül 2010.

Bu kitap işte bu iç karartıcı gerçekliğin köklerinin ve gelişiminin izlerini sürmeyi hedeflemektedir. Diğer benzer tarihi ve güncel vaka incelemelerine aşina olan okuyucular, inanıyorum ki Filistinli azınlığın İsrail’de yaşadığı şartları idrak edebileceklerdir. Bazı durumlar onlara 19. yüzyılın sömürülen halklarını, bazıları ise günümüz Avrupa’sındaki göçmenlerin ve gurbetçilerin hallerini hatırlatabilir. Aradaki fark ise, İsrail’de yerli topluluğun arasına göç edenin İsrail devleti olduğu ve bu yüzden Filistinlilere yönelik İsrail politikalarının herhangi bir yerdeki göç karşıtı politikalarla karşılaştırılamayacağı noktasında belirir. Bazı durumlar ırkçı Güney Afrika gerçeğinden bile kötü görünebilir, bazılarıysa daha iyi. Tamamen ırkçı bir tecridin olduğu “apartheid” (ırkçı rejim) İsrail’de yürürlükte değildir. Üniversiteden liseye kadar tüm eğitim sistemi tamamen ayrılmış olmasına rağmen, ayrımcılık daha örtülü ve gizlidir.

Örtülü apartheid şöyle işlemektedir. Haziran 2006’da, ülkenin hemen hemen tüm alışveriş merkezlerinde bulunan bir kahve zinciri olan ArCafé sadece orduda görev yapmış kişilere istihdam sağlayacağını duyurdu. İsrail’de bu, Yahudilere ve iki küçük azınlık grubu olan Dürziler ile Bedevilere iş imkânı sağlanacağı anlamına gelir. Böylelikle bu kahve zinciri ırk ve din temelli ayrımcılığı yasaklayan yasayı ihlal etmekten de kaçınmış olmaktadır. İsrail’de bu beyanlar hiçbir zaman aşikâr değildir ancak neredeyse her restoran ve kafeterya verdiği iş ilanlarında “askerliğini tamamlamış gençler” aradığını belirtir.¹⁶

Bu açıdan bakılınca, İsrail’deki Filistinlilerin tarihinin birinci kısmı ayrımcılık ve mülksüzleştirme hakkındadır. Fakat bu aynı zamanda kararlılığın ve metanetin de tarihidir. İsrail’deki Arapların demografik bir tehdit olduğunu öne süren Hayfa Üniversitesi’nin önde gelen profesörlerinden Arnon Soffer “tahminlere göre Yahudiler nüfusun sadece yüzde 70’ine tekabül edecek, bu çok korkunç bir tablo” demiştir.¹⁷ Kendisinin ve birçok

16 Bu durum, İsrail ordusu radyo istasyonu, –Filistinli sivil toplum kuruluşu Musava ile işbirliği yaparak– üyelerinden birini bu kahve zincirinde çalışmak için iş başvurusunda bulunmaya gönderdiği sırada ortaya çıktı. Bkz. *Haaretz*, 7 Haziran 2006.

17 *Haaretz*, 4 Ekim 2010.

İsraillinin İsrail'deki Filistinlilerden kurtulma çabalarına rağmen eğer bu gerçekten doğruysa, buna verilecek tek cevap Filistinlilerin kararlılığına ve özgüvenine yapılacak övgüdür. Ortadoğu'nun tek demokrasisi olduğunu ilan etmiş bir ülkede, kolektif ve bireysel temel haklardan mahrum bırakılmış olmalarına rağmen; tiyatrolarının, filmlerinin, romanlarının, şiirlerinin ve medyasının gösterdiği üzere Filistinliler haysiyetli bir ulusal azınlık olarak yaşamaktadır.

Ne var ki bu topluluğun geleceği emniyetsiz ve belirsizdir. 2010'da, hükümetteki en güçlü kişiler –İçişleri bakanı Eli Yişai, Dışişleri bakanı Avigdor Lieberman, Kamu Güvenliği bakanı İzak Aharonowitz– İsrail'de ve yurtdışında yaptıkları konuşmalarında, Yahudi devletinin gelecek on yıllık stratejileri arasında açıkça Filistinlileri “transfer etmekten”, vatandaşlıklarını ellerinden almaktan ve yaşadıkları kasabaları Yahudileştirmekten bahsettiler. Eğer Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ya da Birleşik Krallık'taki siyasetçiler Yahudi vatandaşları için aynı şekilde konuşmuş olsalardı, derhal istifa etmeye zorlanırlardı. İsrail'de ise siyasetçiler bu açıklamalar sayesinde Yahudi seçmenin daha fazla desteğini alabilirler. İsrail'de bu tarz politikalara rıza göstermeyeceklerin arkasında kayda değer bir güç halen var ancak bu güç günden güne azalmakta. İşte bu kitap bu topluluğun geleceğine yönelik duyulan kaygı ve zorunluluk hissiyatıyla kaleme alınmıştır.

Bu kitap, hikâyeleri başladığında salt yüz bin kişiden oluşan ve bugün 1,5 milyondan fazla olmayan bir grubun öyküsünü anlatan ilk teşebbüs değildir. Bu grup, çok kalabalık olmamasına rağmen ilgiyi hak ediyor. Sosyal bilimler alanındaki birçok araştırmamanın çok sayıdaki teorisi için vaka incelemesi –ya da daha ziyade test konusu– olmuştur ve halen olmaya devam etmektedir. Bu nedenle bugüne kadar yapılmış en iyi çalışmalar, kronolojik veya tematik olsun, bu grubun yaşamının belirli yönlerine odaklanmıştır. Bu etkileyici akademik hasadı bir araya getirmenin en iyi yolu nitelikli bir şekilde hazırlanmış bir kitap yayınlamaktır ve umuyorum bunun ortaya çıkması uzun sürmeyecektir. Bu arada, bu anlatıyı tamamlamak adına, kitabın sonuna İsrail'deki Filistinliler hakkında yapılmış olan akademik araştırmaların kısa bir özetini ekledim.

Bu çalışmaların çoğunun yapmayı başaramadığı şey, kendi hataları olmamakla beraber, akademik ilgilerini daha genel ve siyasi bir odağa taşıyamamak olmuştur. Dünya geneli ve Filistin konusu ile meşgul olan gayretli kesim için, İsrail'deki Filistinliler uzun süre bir muamma olarak kalmıştır. Sammy Smootha ve Don Peretz İsrail'deki Filistinliler için “görünmez adam” tabirini kullanırlar.¹ Bu durum artık değişmektedir; Nadim Rouhana'nın söylediği gibi “İsrail'deki Araplar, İsrailliler ve Filistinliler tarafından göz ardı edilemeyecek kadar çoğalmıştır”.² Rouhana'ya

1 Sammy Smootha, Don Peretz, “The Arabs in Israel”, *Journal of Conflict Resolution*, c. 26, no. 3 (Eylül 1982), s. 451-84.

2 Nadim N. Rouhana, “The Political Transformation of the Palestinians in Israel: From Acquiescence to Challenge”, *Journal of Palestine Studies*, c. 18, no. 3 (Bahar 1989), s. 55.

göre bu, “İsrail’deki Arapların görünmez, kimliksiz ve potansiyel olarak Filistinli olmaktan çıkarılmış” oldukları dönemi sona erdirmiş ve onlar “Filistin halkının bilinçli, aktif ve dinamik bir kesimi” haline gelmiştir.³ Yine de küresel tabloda halen göz ardı edilmiş gibi görünüyorlar.

Topluluğun istisnai koşullarını ortaya koyan önemli bir aşama, bu konuyu ele alan kayda değer iki kitap vasıtasıyla kaydedilmiştir: Nadim Rouhana’nın *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict* (1997) ve As’ad Ghanem’in *The Palestinian-Arab Minority in Israel* (2001) başlıklı kitapları bu grubun siyasi kimlik ve yönelimlerinin gelişimini tarihsel bakış açısıyla anlamak isteyenler için halen değerli kaynaklar olmayı sürdürmektedir.⁴

Rouhana’nın eseri İsrail devleti içerisinde Filistinli kimliğinin gelişimine odaklanır, İsrail’deki Arapları “İsraillileşme” ve “Filistinlileşme” arasında bölünmüş (*torn*) gibi gören hakim akademik varsayımları yerle bir eder. Rouhana’nın eseri, İsrail’de gelişen iki topluluğun kolektif kimlik bağlamında ne kadar az ortak noktası olduğunu gösterir. İşte bu yüzden İsrail’de büyüyen Yahudiler ve Filistinliler tamamlanmamış millî kimliklere sahiplerdir. Bu, İsrail içinde ve dışında yaşanan gelişmeler nedeniyle pekişen ve kalıcılaşan bir durumdur ve İsrail etnik devlet olmaktan çıkıp iki uluslu bir devlete dönüşmediği sürece kaçınılmaz çatışmalara yol açacaktır.

As’ad Ghanem’in bundan dört yıl sonra yayınlanan eseri ise, Filistin topluluğu içerisinde gelişen siyasi akımları anlamada yeni bir boyut getirmiş ve İsrail’deki Filistinlilerin dünyasına sadece Yahudi devleti ve onun politikalarından hareketle bakılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Din, modernlik, ferdiyet gibi konular topluluğu bölmüştür ve Ghanem İsrail devleti içerisinde belirli bir Filistin uzlaşmasının var olduğu hususunda Rouhana’ya katılmaktadır. 2001 yılında yaptığı bu araştırma ile Ghanem,

3 Rouhana, a.g.m., s. 55.

4 Nadim N. Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, Yale University Press, New Haven, 1997; As’ad Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948-2000: A Political Study*, SUNY Press, New York, 2001.

hem küresel hem yerel çapta İsraililer nezdinde İslamofobinin hüküm sürdüğü bir dönemde Filistin toplumundaki seküler öğenin gücünü ortaya çıkarmıştır. Her iki eser gelecek için bir reçete sunmaktadır: var olan Yahudi devletinin yerine iki uluslu bir devlet. Bu kitapta, ben kendi çözüm idealimi sunmayacağım, geleceğin rizikolarından ziyade geçmişten alınacak derslerle daha çok ilgileniyorum.

Halihazırdaki mükemmel literatüre benim eklemek istediğim şey ise tarihsel bakış açısidir (ve yukarıda adı geçen iki eserde ortaya çıkan tarihsel arka planı genişletmektir). Bu değerli eserlerin yayınlanmasından beri geçen on yıl içinde, Siyonizm ve Filistin milliyetçiliği, İsrail'deki Filistinlileri Siyonizm'in mağdurları ve Filistin hareketinin bütünleşik bir parçası olarak daha sarıh bir şekilde konumlandırmamıza imkân tanıyacak şekilde yetkinleşmiştir. Bu itibarla, bu çalışma *Ethnic Cleansing of Palestine* (2006) adlı kitabımla başlamış olduğum Filistin ve İsrail üzerindeki araştırmalarımın devamı niteliğindedir.⁵ Siyonizm ve İsrail'in etnik açıdan üstün ve ayrıcalıklı olmaya dair süregelen arzusunun hangi güncel fiili gerçekleri beraberinde getirdiğini ortaya çıkarmak ancak İsrail'deki Filistinli azınlığın tarihini incelemekle mümkündür.

Bu kitap İsraili Filistinlileri örnek olay incelemesi rolünden azat etmeyi ve onların tarihini anlatmayı amaçlamaktadır. Bu ancak bugün mümkün hale gelmiştir; çünkü bu grup artık Yahudi devletinde Yahudi olmayan bir azınlık olarak 60 yıldan uzun bir tarihe sahiptir. Bugüne kadar bu toplulukla ilgili tutarlı tarihsel bir anlatı yazmaya teşebbüs edilmemesinin nedeni ilk önce bu kısa tarihsel süreçle alakalıdır zira tarihçiler perspektife ve belli bir zamanın geçmiş olmasına ihtiyaç duyar. Ancak bir neden daha var: Bu grup etnik, kültürel, milli, coğrafi ve hatta siyasi sınırlardan yoksun ve tanımlanması zor bir gruptur. İsrail'deki Filistinlilerin kendileri dahi; liderler, aktivistler, siyasetçiler, şairler, yazarlar, akademisyenler ve gazeteciler aracılığıyla, halen münasip bir tanım arayışı içerisindeyler.

5 Ilan Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, Oneworld Publications, New York, London, 2006.

Yine de onların hikâyelerini anlatmak için haklı gerekçeler de vardır. İsrail'deki Filistinliler Filistin halkının ve Filistin sorununun çok önemli bir bölümünü oluştururlar. Geçmişteki mücadeleleri, şimdiki durumları, gelecek için duydukları umut ve korku tüm Filistinlilerinkiyle derinden bağlıdır. Hem Filistin hem İsrail siyasi sahnesinde marjinal bir rol üstlenmişlerdir, ancak günümüzdeki açmazın olası herhangi bir çözümü onları göz önünde bulundurmak zorundadır.

Bu özel grubun tarihini anlatmanın ikinci bir nedeni daha vardır. İsrail Ortadoğu'daki tek demokrasi olduğunu öne sürer; başat azınlık nüfus olan Filistinli vatandaşların içinde bulundukları durum bu iddianın doğruluğu açısından turnusol kâğıdı vazifesi görür. Onların hikâyesi aynı zamanda, İsrail ve Filistin dışındaki toplumlar için de öncelikli konular olan ve Ortadoğu'da Doğu-Batı ilişkisinin kaderini tümenden etkileyen çok-kültürlülüğün ve kültürler-arasılığın hikâyesidir.

Bu azınlık grup, Hristiyanların siyasi üstünlük için mücadele eden Müslüman, İslamcı ve seküler gruplarla beraberce yaşadığı, ve mültecilerin, büyük çoğunluğu atalarının yüzlerce yıl önce inşa ettiği köylerde yaşayan bir toplulukta varoluş mücadelesi verdiği heterojen bir topluluktur.

Bu, 1950'li yıllarda hem Filistin hareketi hem de bugünkü İsrail siyaseti tarafından hain olarak yaftalanmış bir gruptur. Onları sömürgecilik, şovenist milliyetçilik, fanatik dindarlık ve uluslararası duyarsızlık denizinde neredeyse imkânsız bir seyrüseferin hayrete düşüren hikâyesidir. Benim mensubu olmadığım ama yetişkin hayatımın çoğunu aralarında geçirdiğim bir grubun anlatısıdır. Yakın tarihli bir başka kitabımda⁶ belirtmiş olduğum üzere, Yahudi toplumunu akademik ve entelektüel olarak eleştirdiğim için, kendi topluluğumdan afaroz edildim, yurt dışında çalışmaya karar verdim; 1990'lı yıllardan beri Filistin toplumunun kamusal ve siyasal yaşamına dahil oldum. Sosyal bağlantılarımın ve hatta ideolojik bağlarımın İsrail'deki Yahudi toplumuna olağandışı geleceğini söylemek yerinde olacaktır. Yalnız olmasam

6 Ilan Pappé, *Out of the Frame: The Struggle for Academic Freedom In Israel*, Pluto Press, London, 2010.

da, İsrail'deki Filistinli azınlıkla bu denli yakın ilişki içerisinde olan çok az İsrailliden biriyim. Bu, benim yoğun bir şekilde Arapça öğrenmemi sağladı; sürekli Arap edebiyatı okudum ve Arap medyasını dinledim. Ama bundan daha önemlisi topluluğun birçok üyesi ile yakın ilişkiler kurdum ve kendi Yahudi topluluğumda parya haline gelmek pahasına onlarla güçlü bir dayanışma ve yakınlık geliştirdim. Bundan hiçbir zaman pişman olmadım. Hatta Ekim 2009'da, Arrabe köyünde 2000 yılında öldürülmüş olan 13 Filistinli vatandaşın anma toplantısında –İslami hareketin diğerlerine gösterdiği şiddetli muhalefete rağmen– konuşma yapmasına izin verilen tek Yahudi konuşmacı olarak bir grup genç İslamcı aktivist tarafından susturulmaya çalışılmış olmama rağmen pişman olmadım. Bunu bir şikâyet olarak dile getirmiyorum ya da hak etmediğim bir davranışa maruz kaldığımı düşünmüyorum; bu aktivistler anlayışlı ve açık bir topluluğun içerisinde küçük bir azınlıkta ve ben onların bana neden şüpheyle yaklaştığını anlayabiliyorum. Hayır, sebebi şu ki, imtiyazlı baskıcı bir çoğunluğun parçası olduğunuz zaman, yaptıklarınızı ne ayakta alkışlanmak için ne de minnet beklediğiniz için yaparsınız; aksine kendi iç huzurunuz ve vicdanen rahat olmak için yaparsınız. Bu kitap, işte bu bakış açısıyla yazılmıştır.

Metodoloji üzerine de birkaç kelam etmek isterim. Görünüşte bu, eski tarz bir tarih anlatısıdır. Kitabın sonundaki Ek kısmında başka yazarlar tarafından öne sürülen teorik paradigmaları mümkün olduğunca ele almaktadır; bunlar, ekseriyetle, tarihsel bakış açısından yoksun eserlerdir, ne var ki ele alınan topluluğun günümüz şartlarını analiz etmek açısından çok yararlı kaynaklardır. Bu eser ise son tahlilde, tarihi araştırmalardan elde ettiği önemli bulgular ışığında kendi paradigmasını, yani Yahudi *Muhaberat* devletini (bu model kitabın Sondeyiş kısmında açıklanacaktır) ortaya koymaya teşebbüs edecektir.

Anlatımız iki temel bakış açısı arasında gidip gelecektir: İsrail rejiminin, özellikle konuyla ilgili karar alıcıların bakış açısı ile İsrailli Filistinli topluluğun –grubun siyasi ve eğitilmiş eliti ile çeşitli üyelerinin yazdıkları veya onlarla yapılan röportajlar aracılığıyla vâkıf olunan– bakış açısı arasında. İsrailli Filistinli topluluğun analizi, iki sebepten ötürü daha incelikli yapılmıştır. İlk olarak,

devlet ya da tercihen karar alıcılar ve politikaları fiiliyata geçirenler aynı ideolojik bakış açısıyla –Siyonizm– yoğunlaşmışlardır ve bu yüzden çoğu zaman birlikte hareket ederler. İkinci olarak, bu kitap mümkün olduğunca bir halkın tarihini anlatmayı amaçlamaktadır ve bu sebeple de büyüteç, Filistinlilere yönelik politikaları belirleyen ve uygulayanlardan ziyade Filistinlilerin kendisine tutulmuştur.

Kitabın sabit değişkeni ve birtakım dinamik unsurları var. Kitap somut tarihsel dönemler üzerinde temellenir, dolayısıyla kitabın yapısı tematik değil kronolojiktir. Her dönem içerisinde, anlatı bir bakış açısından diğerine hareket eder –şematik ve yüzeysel bir biçimde değil, daha ziyade bazen tarihsel resmi bulanıklaştıracak çağrışımlar vasıtasıyla; ama inanıyorum geçmişteki gerçekliğin daha hakiki bir suretini sunarak. Hikâye teorik bilgilerle kesilmez, sadece belirli bazı olayların ve şahsiyetlerin açıklamalarına ve detayına yer verildiği olacaktır. İsraili Filistinli topluluğun Yahudi devleti ile ilişkisinde akademi rol oynamaya başladığında teori devreye girecek, dolayısıyla Filistinlilerin tarihine yönelik alternatif akademik bakış açıları iki yerde sahneye çıkacaktır: kitabın sonundaki Ek kısmında ve akademisyenler tarafından ileri sürülen teorilerin ya hükümetin –modernleşme teorileri gibi– ya da hükümet politikalarına muhalif olanların elinde –dahili sömürgecilik ve etnokrazi gibi– araç haline geldiği tarihsel kavşaklarda.

Akademik çalışmaların müdavimleri gerçeğin net ve yapılandırılmış tasviri ile gerçeğin –bir tecrübe olarak– anlaşılması güç, parçalı ve kaotik varlığı arasındaki dayanılmaz ihtilafı takdir edeceklerdir. Araştırma çok muntazam bir şekilde yapıldığında, tüm rayiha dağılacak ve steril anlatılardan oluşan tablolar geçmişini aydınlatmada başarısız olacaktır; özellikle de çatışan talepler, günlük yaşamın meşakkati ve hayatta kalma mücadelesi arasında gidip gelen zorlu bir seyrüseferin söz konusu olduğu böyle bir geçmiş. Bu kitap İsrail’in Filistinlilerini ya da Arap dünyasında çağrıldıkları şekliyle 1948 Araplarını idealize etmeyi amaçlamamaktadır; onları unutulmuş, ötekileştirilmiş ve şeytanlaştırılmış oldukları noktalarda insanlaştırmayı ummaktadır.

Bu kitap ayrıca gerçeği azınlığın gözünden anlamak için girişilen mütevazı bir çabadır. Onları sadece cefa çeken bir topluluk olarak değil, aynı zamanda Filistin halkının ve tarihinin doğal ve organik bir parçası olarak görmektedir. Hikâye 1947'den, yani bugün İsrail olan bölgenin hâlâ Filistin olduğu tarihten itibaren takip edilmezse bu topluluğun nelere maruz kaldığı anlaşılamaz. Hikâyemizin başladığı yer de tam burasıdır.

1. Nekbe'nin Külleri Arasından

Bir Zamanlar Filistin Olan Topraklar, 1947

Filistin'de İngiliz Manda döneminde Yahudi yeraltı örgütü Haganah'a bağlı istihbarat biriminin Filistin köyleri hakkında derlediği dosyalar son derece çarpıcıdır. İstihbarat memurları binlerce Filistin köyünün her biri hakkında dosya hazırlamıştı. Bu köylerin kayıt altına alınma süreci 1940'ta başladı ve yedi yıl sürdü. Her dosya mümkün olduğunca ayrıntı içermekteydi; büyük ailelerin isimlerinden köylülerin meşgul oldukları işlere ve siyasi eğilimlerine; tarihlerinden topraklarının kalitesine; kamuya ait binalardan geleneksel olarak köyleri çevreleyen bahçelerdeki ağaçların her birinde yetişen meyvelere kadar her detay kayıt altına alınmıştı.¹

Bu dosyalar her şeyden önce Filistin'in ele geçirilmesi için Siyonistlerin yaptığı hazırlığın seviyesini ve derinliğini gözler önüne sermesi bakımından önemli bir kaynaktır. Dosyalarda her köyün ve çevresinin havadan çekilmiş fotoğrafları mevcuttu ve bunlar üzerinde her köyün ulaşım ve giriş noktaları gösterilmekteydi; yanısıra köylerin malvarlığı ve sakinlerinin sahip olduğu silahların sayısı da belirtilmekteydi.

Bu dosyalar ayrıca İngiliz Manda döneminde kırsal Filistin'deki ekonomik ve sosyal vaziyet hakkında bilgi veren tarihsel kaynak olarak da bir o kadar değerlidir. En son 1947'de güncellendiklerinden, değişim ve dönüşüm bağlamında dinamik bir

1 Ilan Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, Oneworld Publications, New York and London, 2006, s. 17-22.

tablo da sunmaktadır. Bu dosyalardaki bilgiler diğer kaynaklarla, örneğin İngiliz Manda hükümetinin resmi yayını *Palestine Gazette* dahil olmak üzere dönemin basınında yer alan bilgilerle eşleştirildiğinde, tıpkı kentsel kesimleri gibi kırsal Filistin'in de yıllar süren iktisadi bunalım ve toplumsal kargaşalar sonunda ekonomik ilerleme ve toplumsal istikrar emareleri göstermeye başlamış hareketli bir toplum olduğu görülmektedir.

Hemen her köy ilk defa okul, şebeke suyu ve kanalizasyon sistemine kavuştu; tarlalarda bolluk bereket hakimdi ve dosyalardan öğrendiğimiz üzere kadim kan davaları sona ermişti. Şehirlerde ve kasabalarda da refah artmaktaydı. Beyrut ve Kahire'deki Amerikan üniversiteleri ile Arap dünyasındaki diğer üniversitelerden gelen ilk mezunlar Filistin'deki meslek hayatlarına başlıyorlar, Avrupa kolonyalizmi ve emperyalizmi tarafından inşa edilen yeni kapitalist dünyaya geçiş yapan toplumlar için zaruri olan yeni orta sınıfı şekillendiriyorlardı. Pek çoğu İngiliz Manda hükümetinde kıdemli ya da kıdemsiz memuriyeti tercih ediyordu; kıdemsiz olanların Yahudi meslektaşlarıyla beraber, daha iyi maaş ve şartlar için 1946 gibi geç tarihli bir greve katıldığı oluyordu. Refah mimaride de kendini göstermişti. Yeni mahalleler, sokaklar ve modern altyapılar her yerde göze çarpıyordu.

1948 felaketinin –Nekbe– arifesinde gerek kentsel gerekse kırsal manzaraya halen Filistinli ve Arap unsurlar hakimdi. Ancak siyasi açıdan daha farklı bir güç dengesi mevcuttu. Sanki iki eşit rakip varmış gibi, uluslararası topluluk ülkenin gelecek kimliğini tartışmaktaydı. Filistin'in 1948 yılında İngiliz yönetimi sonlandıktan sonraki geleceği hakkında verilecek kararı Birleşmiş Milletler (BM) Manda yönetimine bırakmıştı. Şubat 1947'de, İngiliz kabinesi Filistin konusunu BM'ye devredeceği kararını çoktan duyurmuştu. Bunun neticesinde kutsal toprakların kaderini belirlemek için özel bir komisyon görevlendirildi: Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (UNSCOP).

Yahudi topluluğun lideri ve sonra İsrail'in ilk başbakanı olan David Ben-Gurion UNSCOP huzurunda verdiği ifadede şöyle itiraz etmişti: "Bu adil değil. Yahudiler tüm nüfusun sadece üçte birini oluşturmakta ve paylarına toprağın çok küçük bir kısmı

düşüyor.”² Gerçekten de 600,000 Yahudi ve 1.3 milyon Filistinli vardı ve Yahudiler toprağın yüzde yedisinden daha azına sahipti; Filistinliler ise ekilebilir arazilerin çoğuna, bazı bölgelerde ise tümüne sahipti.

Ben-Gurion'un bu ifadeleri Filistinlileri şaşkına çevirmişti ve bugün dahi onları öfkeliendirmektedir. Öncelikle bu demografik ve coğrafi husus sebebiyle, Filistin'de çoğunlukta olan halka kendi gelecekleri ile ilgili karar verme hakkını tanımayan herhangi bir gelecek planı Filistinliler açısından kabul edilemezdi ve etik değildi. Ayrıca Yahudilerin büyük kısmı yeni gelmiş yerleşimcilerdi; hatta çoğu üç yıl önce gelmişti. Filistinliler ise o topraklarda doğup büyümüşü, oranın yerli halkıydı.³ Ne var ki, Filistinlilerin düşünceleri görmezden gelindi. Filistin liderliğinin UNSCOP'u boykot kararı da etkili olmadı. Filistin'e yönelik siyaset ağırlıklı olarak Arap Ligi tarafından yürütülüyordu ve Arap Ligi'nin her daim Filistin'in çıkarını gözettiği söylenemezdi.

BM Ben-Gurion'un gönlünü almaya karar verdi: Yahudilerin sınırsız göçü için Filistin'in kapılarını açtı ve toprakların yüzde 55'ini Yahudi devletine verdi.

Filistinlilerin ve Arapların BM Taksim Planı'na yönelik ilkesel itiraz ve redleri, Yahudilere BM planı hakkında yaklaşımları sorulmadan önce dahi Yahudi liderliği tarafından bilinmekteydi. Bu yüzden, Yahudiler plan hakkındaki olumlu görüşlerini bildirdiğinde, Arap dünyasından ve Filistinlilerden gelecek tepkiler nedeniyle planın hayata geçirilmesi noktasında ufak bir tehlike olabileceğinin farkındaydı. Bununla beraber, o günden beri İsrail propagandası İsrail'in planı kabul edişine karşılık Filistinlilerin reddedişini, Yahudilerin uzlaşmaya yanaşmayan Filistinliler karşındaki iyi niyetinin göstergesi olarak resmetti. Bundan daha önemlisi, Filistinlilerin BM planını reddi, İsrail hükümetinin Taksim Planı ile Filistinlilere verilmiş olan toprakların bazı bölümlerini işgal etme kararının bir gerekçesi olarak kullanıldı.

2 David Ben-Gurion'un sözlü ifadesi, Report to the General Assembly, vol. 3, annex A, UN Publications, Lake Success, 1941, s. 17.

3 Ilan Pappé, *The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947-51*, I.B. Tauris, London and New York, 1994, s. 17-25.

Arap dünyası bu plan hayata geçirildiği takdirde savaşa gideceğini açıkladı, ancak bu planı durduracak ne araçları ne de iradeleri vardı. Arap orduları 1948 Mayıs'ında Filistin'e girmeden üç ay önce, Yahudi askeri güçleri Filistinlilere yönelik etnik temizliğe giriştiler, onları evlerinden, tarlalarından ve topraklarından çıkardılar. Bu süreçte Yahudi güçleri BM tarafından kendilerine verilmiş olan topraklara yüzde 23'lük bir kısım daha ekledi. Ocak 1950'de, bir devlet olarak İsrail Filistin'in neredeyse yüzde 80'ine sahip olmuştu. Burada kalanlar "İsrail'deki Araplar" haline geldiler ve felaketlerinin küllerinden yaşamlarını yavaşça yeniden inşa etmeye başladılar.

Siyonist Rüya ve İki Uluslu Gerçeklik, 1949

1949 yılının ilk günlerine ait fotoğraflar her şeyi anlatıyor. Bu fotoğraflarda Filistinliler korkmuş, kafası karışmış, şaşırmış ve hepsinden öte sarsıntıya uğramış görünüyorlar. Yeni bir jeopolitik gerçekliğe uyanmışlardı. Bildikleri Filistin yok olmuş, yerini yeni bir devlet almıştı. Görünürdeki değişiklikler göz ardı edilemeyecek kadar ayan beyan ortadaydı. Yaklaşık 750,000 Filistinli 1948 yılında sürgün edilmişti ve dönmelerine izin verilmedi. Sürgün edilenler ya Ürdün Haşimi Krallığı'nda mülteci veya vatan-daş oldular ya da Mısır hakimiyetindeki Gazze Şeridi'nde askeri yönetim altında yaşamaya başladılar. İsrail haline gelmiş olan (İngiliz Manda dönemi Filistin'inin yüzde 78'ine tekabül eden) topraklarda yaşayan 1 milyon Filistinliden 1949'da geriye 160,000 Filistinli kalmıştı.

Terkedilmiş ve yıkılmış kasaba ve şehir merkezlerinin ortasında kalan Filistinlilerin, günlerce bazen haftalarca ikamet etmek zorunda bırakıldıkları, tel örgü ve çitlerle çevrili küçük alanları gösteren fotoğraflar halen mevcuttur. Evlerini kaybeden ama mahallelerinin sınırları içerisinde kalan Filistinlileri belli bir yere yığmaya yönelik ilk teşebbüsler, bu zorunlu yaşam alanlarını "getto" olarak adlandıran İsrailli yetkililer tarafından yürütüldü. 1950'ye gelindiğinde daha insani bir jeopolitik manzara ortaya çıkmış, bu alanlar yok olmuştu; ancak bu süre içerisinde Filistinlilerin dramını başka herhangi bir imgeden daha fazla sembolize

eder hale geldiler.⁴ Savaş hafifledikten sonra evlerine dönmeye çalışan sürgünlere ait fotoğraflar da daha az dramatik değildi.

Önceden Filistinlilerin yaşadığı kırsal ve kentsel alanların mümkün olan en kısa sürede Yahudileştirilmesi için hükümet tarafından verilen direktif doğrultusunda, Yahudi Milli Fonu ve diğer devlet kurumları adına faaliyet gösteren traktörlerin ve buldozerlerin gürültüleri eşliğinde çok sayıda yeni yer inşa edildi. Amaç sadece İsrail'i Araplardan arındırmak değil, Avrupa'dan ve Arap dünyasından akın akın gelen yeni Yahudi göçmenler için toprak ve barınak temin etmektir. Yıkım ve imha faaliyeti, Yahudi Milli Fonu'nun arazi şube müdürü Yosef Weitz tarafından planlanıp yönetilmiştir. İngiliz Manda döneminde toprak satın alma teşebbüsünde bulunan da bu şubeydi. Şubenin ekilebilir arazinin yüzde 7'sinden fazlasını elde edememe başarısızlığı, Yahudi liderlerin gelecekte kurulacak devletleri için Filistin'in büyük kısmını ele geçirmek adına askeri güç kullanmaya karar kılmalılarının sebeplerinden biriydi. 19 Temmuz 1948'de Weitz'in patronu ve İsrail'in ilk başbakanı David Ben-Gurion günlüğüne şöyle yazmıştı: "Terkedilmiş Arap köyleri izale edilmeli."⁵ İki yıl içerisinde iki milyon dönümlük Filistin toprağı Yahudi Ajansı'na geçecekti; bu ise toprakların münhasıran Yahudi vatandaşların menfaati için kullanılacağı anlamına gelmekteydi.

Filistinlilerin bu travmayı nasıl deneyimledikleri nerede yaşadıklarına göre değişiklik gösterdi. Bir zamanlar çoğunluğu oluşturan yerli halk olarak Filistin'in büyük şehirlerinde ikamet edenler şimdi acımasız bir askeri rejim altında yaşayan ufak bir azınlık haline geldiler. Aşına oldukları Arap şehrinin çehresi hızla değişti; şehir ya imha edildi ya da Yahudi göçmenler tarafından ele geçirildi. Şehirlerde yaşayan Filistinlilerin çoğu sürgün edildi; geride kalanlar ise ekseriyetle Hayfa, Yafa, Remle ve Lud gibi şehirlerin yoksul kısımlarındaki küçük gettolara itildiler. Kırsal

4 Yakın zamanda bu sürecin fotoğraflarını ve analizini içeren iki kitap yayınlandı: Ariela Azouali, *Biçimlendirici Şiddet 1950-1958*, Resling, Tel Aviv, 2008 (İbranice) ve Rona Sella, *Kamuoyu İçin: İsrail Askeri Arşivlerinde Filistinlilerin Fotoğrafları*, Helena, Tel Aviv, 2009, 2 cilt (1. cilt metin, 2. cilt fotoğraflar), sınırlı baskı (İbranice).

5 Ben-Gurion Arşivleri, Ben-Gurion'un Günlüğü.

kesimde ise beş yüzden fazla köyden yüz kadarına dokunulmadı; sakinleri tahliye edilen diğer köyler ise 1949 yılında İsrail traktörleri tarafından haritadan silindi, dinlenme alanlarına ya da Yahudi yerleşimlerine dönüştürüldü. Bilhassa Akdeniz kıyısında yerleşik Filistinlilerin yaşadıkları yıkıcı oldu. Çok sayıda köy 1948'de haritadan silindi; sadece iki tanesi kaldı. Güneydeki Bedeviler, göçebe ya da yarı-göçebe olanlar kendilerini İsrail vatandaşlığına kayıt için uzun kuyruklarda sıra beklerken ve Yahudi devletine bağlılık yemini imzalarken buldular.⁶

İsrail'in ilk kurulduğu günlerde Hayfa ve Yafa'daki manzara bilhassa şehirde ikamet ederken yakındaki köylere sürgün edilenlerin yaşadığı dönüşüm ve travmanın büyüklüğünü gözler önüne serer. Yahudi devletinin kurulduğu ilk günlerde Filistinli vatandaşların bu yaşananların üstesinden nasıl geldiklerine dair hatıralarını dinlerken ya da okurken, çoğunlukla kayıp, panik ve umutsuzluk hikâyeleri duyarsınız.

Kırsal bölgelere sürülenlerden bazılarının sonradan geri dönmelerine izin verildi, ama kesinlikle hepsinin değil. Ayrılmak, geri dönmek ve evinin elinden alındığını görmek bir travmaydı. Bir yıl boyunca kendi evinde ikamet edip sonra oradan tahliye edilerek zorla kırsal bölgelere gönderilmek ise (en azından askeri yönetimin devam ettiği 1966 yılına kadar) başka bir travmaydı. Hayfa mahallelerinden biri olan Halisa'dan yakındaki bir köye sürüldüklerinde ilkökul üçüncü sınıf öğrencisi olan Üm Muhammed yaşadıklarını şöyle hatırlıyordu: "Annem kendini kaybetmişti, 'Bir daha asla geri gelemeyeceğimizi bilmiyor musun? Ne kitabın [kaosun ortasında kitap okumaktaydım], ne de biz, hiçbir şey.'" ⁷ Bu anne gibi birçoğu nesiller boyu yaşadıkları evlerine ve sürdürdükleri işlerine –kitapçılar, hukuk büroları ya da bakkallara– başkalarının el koyduklarını 1960'lı yıllarda dönmeye teşebbüs ettiklerinde öğrenecekti. Geri dönmeye çalışanların çoğunun bundan vazgeçmeleri ve İsrail yönetimi tarlalarına el koyduğu için güç-

6 Pappé, *The Ethnic Cleansing*, s. 179-95.

7 Alıntılındığı yer: Isabelle Humphries, "A Muted Sort of Grief: Tales of Refuge in Nazareth (1948-2005)", Nur Masalha (ed.), *Catastrophe Remembered: Palestine, Israel and the Internal Refugees*, Zed Books, London, 2005, s. 150.

bela ayakta kalmaya çalıştıkları köylerde yaşamaya razı olmaları şaşılabilecek bir durum değildi.

En kötüsü de şehirlerde evlerin ve işyerlerinin ya enkaza dönüşüğünü ya da başkalarının buralara el koyduğunu yakından izlemektir. Bazı görgü şahitleri halen isminin bilinmesini istemiyor. Hannan –gerçek ismi bu değil– bugün Hayfa’da ikamet eden emekli bir vatandaşı. Ailesi kendilerine ait olan bir binada yaşıyordu ve yakınlarda babasının işlettiği bir nalbur dükkânı vardı. Bu iki binadan geriye kalanlar bugün halen görülebilir. Ailesi, –Beyrut ya da Kahire’ye gidip orada kalma imkânına sahip bazı varlıklı Hayfa sakininin yaptığı gibi– 1948 yılının Ocak ayında şehirden ayrıldı. Üst sınıfa mensup bu kişiler devam etmekte olan çatışmanın ortasında kalmak istememişti; daha sonra geri dönmeyi umarak tüm varlıklarını evlerinde bırakıp şehirden ayrıldılar. Hayfa sakinlerinin büyük çoğunluğu ise böyle bir göçe güç yetiremedi ve Nisan 1948’de Yahudi güçleri tarafından sürülüne kadar evlerinde kaldılar. Döndüklerinde Hannan’ın ailesi hem evlerine hem de dükkânlarına el konulmuş olduğunu ve buraların artık Yahudilere ait olduğunu gördü. Diğer birçokları gibi, aileye hiçbir zaman tazminat ödenmedi ve Hannan’ın anımsadığı kadarıyla, şehirde yeni yerleştikleri evlerinden de tahliye edilme ve evlerinin zapt edilmesi korkusu ile yaşadılar.⁸

Hannan gibi Hayfa’nın yerlisi olan ama kendi evlerinde yaşayamayan daha birçokları vardı. Kendilerine ait olan evlerin işgalciler tarafından zapt edilmesini acı içinde izleyerek evlerinin yanı başında yaşadılar. Sürgün edilmiş yaklaşık 25,000 Filistinli özellikle Amerika Birleşik Devletleri’nden (ABD) gelen güçlü uluslararası baskı neticesinde İsrail’in kurulduğu ilk yıl içinde aile birleşimi adı altında memleketine geri döndü. Bu, uluslararası kamuoyunun, özellikle de BM’nin, (11 Aralık 1948 tarihli BM Genel Kurulu 194 no.lu karar uyarınca uyarınca) İsrail’den mültecilerin evlerine koşulsuz dönmelerine izin vermesini istediği 1949 yılında gerçekleşti. İsrail bu karara uymayı kati bir şekilde

8 Hikâyesi, Adri Nieuwhof ve Jeff Handmaker tarafından detaylarıyla nakledilmektedir: “Haifa, Peaceful Town with a Silent Pain”, *Electronic Intifada*, 21 Haziran 2005.

reddetti ve hükümet, bir uzlaşî olarak, Yahudi devletini tanımayı kabullenecek az sayıda mültecinin geri dönüşünü kolaylaştırarak Amerikan yönetimini memnun etme yoluna gitti.⁹

Çoğunluğu Lübnan'dan olmak üzere, bu mülteciler geri geldiler ve uzakta oldukları bu kısa süre zarfında evlerinin Yahudi göçmenler tarafından alınmış olduğunu gördüler. Manda döneminde Kermel Dağı'nda* görece bir lüks içerisinde yaşamakta olan Filistin'in ileri gelen aileleri artık Hayfa'nın aşağı kısmındaki yoksul ve kalabalık mahallelerde eski püskü, salaş odalarda yaşamaya mecbur kaldılar. Hayfa doğumlu bir yazar olan ve sonradan siyasete giren Emil Habibi trajedinin bu yönünü kayda geçirmiştir. Çatışmalar hafifledikten sonra geri döndüğünde, dağın eteklerindeki Abbas Caddesi'nde bulunan dairesinden mobilyalarının atıldığını gördü.¹⁰ Oradakilere eşyalarını neden attıklarını sorduğunda şu cevabı aldı: "Bu ev artık bizim." Büyük çaba harcayarak o caddede bir ev kiraladı. Geri dönen birçok Filistinli benzer hikâyeler anlatıyor.

Habibi eşyalarından daha fazlasını kaybetmişti. İsrail'de Arap mirasına ve kültürüne bağlı az sayıdaki Iraklı Yahudi entelektüellerden biri olan Şimon Balas'a verdiği bir röportajda Habibi şöyle anımsıyordu: "1948'den sonra Nasıra'ya taşındım ve orada iki kızımın yoldaki bir erkekle konuşmaktan korktuklarını gördüğümde dehşete kapıldım. 1948'den önce Abbas Caddesi'nde yaşıyorduk, Hristiyan ve Müslüman kızlar ve erkekler, hepimiz birbirimizle arkadaştık, aynı partilere giderdik, o zaman başka türlü bir yaşantımız vardı; başkalarıyla sosyalleşmekten ve arkadaş olmaktan korkmazdık."¹¹

9 Pappé, *The Making of the Arab-Israeli Conflict*, s. 228-33.

* Kermel Dağı bugünkü İsrail'in kuzeyinde, kıyı şeridinde Akdeniz'den güneye uzanan bir sıradağdır. Hayfa Üniversitesi'nin yerleşkesi buradadır. İbranice HaKarmel olarak anılan dağ "Tanrı'nın bağı" anlamına gelir. Kermel Dağı'na Arapça Hz. İlyas'ın Dağı anlamına gelen Cebel Mar İlyas da denir. (çev.)

10 Emil Habibi'nin İsrail Komünist Partisi ile röportajı için bkz. www.maki.org.il. Hayfa'nın işgaline ve Abbas Caddesi'ne yönelik mücadelenin sözlü tarihi de bu sitede bulunabilir.

11 Yaira Ginosar, "The Red Parcel in Sarya, the Devil's Daughter: A Chapter from a Woman and her Men in Emil Habibi's Work", *Iyunim* •

Bazıları içinse sahip oldukları mülkün kaybedilmesinden ya da müsadere edilmesinden ziyade, kentlerde ve köylerde kutsal ve değerli olan cami ve kiliselere yapılmış olan saygısızlık yeni bir dönemin başladığını simgeliyordu. 1948'de Hayfa'da Katolik bir din adamı olan Peder Deleque şöyle anımsıyordu: "Yahudi askerler kiliseme zorla girerek kıymetli ve kutsal eşyaları çaldılar. Daha sonra Hz. İsa'nın heykellerini yakındaki bir bahçeye fırlattılar." Peder Deleque hükümetin ve yerel askeri valilerin cami ve kiliselerin kutsallığına saygı göstereceklerine dair verdikleri müteaddit sözlerden haberdardı ama "onların söylemleri ile eylemlerinin birbirini tutmadığını" belirtti.¹² Yeni Yahudi devletinde Filistin peyzajından kaybolan muazzam sayıdaki camilere nazaran kiliselere daha fazla saygı gösterildi.

Geçmişin yıkıcı bir şekilde bu yeni gerçekliğe dönüşümünü kavramak şehir merkezlerindeki elitler açısından oldukça zordu. 1 Temmuz 1948 akşamında Hayfa'nın önde gelen Filistinlileri şehrin Yahudi askeri valisiyle bir toplantıya çağrıldılar. Bu kişiler, 70,000'den fazlası sürgün edildikten sonra geride kalan birkaç bin Filistinliyi temsil ediyordu. Toplantının amacı, katılımcılara, şehirde kalan Arapların, şehrin en fakir kısmı olan Vadi Nisnas mahallesine gönderilmelerini kolaylaştırmalarını emretmektir. Taşınmaları emredilenlerden bazıları uzun zamandır ya Kermel Dağı'nda ya da dağın eteklerinde yaşamakta olan Filistinlilerdi.

Filistinlilere 5 Temmuz 1948 tarihine kadar yaşadıkları yerden taşınmaları emredildi. Liderleri çok şaşkındı. Birçoğu taksim planını desteklemiş olan Komünist Parti'ye üyeydi ve savaş sona erdiği için normal yaşamlarına geri döneceklerini umuyorlardı. "Anlamıyorum, bu askeri bir emir mi?" diye çıkmıştı, sonradan Komünist Parti'den Knesset üyesi olacak Tefik Tubi: "Bu insanların durumuna bir bakalım. Bu taşınmayı haklı gösterecek bir sebep hatta askeri bir gerekçe görmüyorum. İnsanların evlerinde kalmasını talep ediyoruz." Toplantının bir başka katılımcısı,

be-Tekumat Israel (İsrail Tarihi'nde İbranice Çalışmalar dergisi), c. 10 (2000), s. 595.

¹² Alıntılındığı yer: Donald Neff, "Arab Jaffa Seized before Israel's Creation in 1948", *Washington Report*, Nisan-Mayıs 1994, s. 75.

Bulus Farah “Bu ırkçılıktır” diye haykırdı ve bu taşınma emrinin “Hayfa’daki Filistinlileri gettolaştırmak”* olduğunu söyledi.¹³

Kuru bir kâğıt parçası bile İsraili askeri amirin donuk ve soğuk tepkisini gizleyemiyordu:

“Burada oturup bana tavsiyeler verdiğinizi görüyorum, oysaki siz buraya Yüksek Kumandanlığın emirlerini iştme ve bunlara uymaya geldiniz. Ben siyasetin içinde değilim ve onunla uğraşmıyorum. *Ben sadece emirlere uyuyorum...* Sadece emirleri yerine getiriyorum ve ayın beşine kadar bu emrin yerine getirilmesini sağlamak zorundayım... Eğer bu yapılmazsa, ben kendim yaparım. Ben bir askerim.”

Komutanın söylevi bittikten sonra, Şehade Salah sordu: “Evi kendisine ait olanlar, onlar da terk etmek zorunda mı?”

“Herkes terk etmek zorunda” dedi komutan.

Sonra sıra masraflar hususuna geldi. Seçkin Filistinliler bu zoraki naklin masrafını sürgün edilenlerin bizzat kendilerinin karşılaması gerektiğini öğrendiler. Victor Hayat insanları bu konudan haberdar etmenin bir günden fazla süreceğini ve geriye çok zaman kalmayacağını komutana açıklamaya çalıştı. Komutan dört günün yeterli bir zaman olduğunu söyledi. Toplantıyı kayda geçiren kişi şunları not etmişti: “Tüm Arap temsilciler ‘zaman çok kısa’ diyerek karşı çıktılar ve komutan ‘bunu değiştiremem’ karşılığını verdi.”¹⁴

Bu emre herkes itaat etmedi. Avukat, şair ve yazar Vadi Bustani, dağdan denize doğru uzanan güzel bulvardaki (bugün Bahai Bahçelerini limana bağlayan Ben-Gurion Bulvarı) evinden ayrılma düşüncesine katlanamadı. Yakalandı, gözaltına alındı ama boyun eğmedi ve son tahlilde evinde kalmasına izin verildi. Fakat herkes bu kadar şanslı değildi. Hatırı sayılır büyüklükteki Rum

* Bu kavram özellikle kullanılarak, Almanya’daki Nazi iktidarı döneminde Yahudilerin getto denilen alanlarda yaşamaya zorlanması hatırlatılmaktadır. (çev.)

13 Bulus Farah, *From Ottoman Rule to a Hebrew State: The Life Story of a Communist and a Palestinian Patriot, 1910-1991*, el-Savt, Hayfa, 1985. Bu eserin İbranicesi Udi Adiv’in önsözüyle 2009’da yayınlandı, s. 120-21.

14 Toplantının tüm tutanağı için bkz. Tom Segev, *1949: The First Israelis*, Holt and Company, New York, 1986, s. 68-72.

cemaatinin üyesi, Ortodoks kilisesinin ruhani lideri de 1948'de ayrılanlardandı; manastırını ve kilisesini bırakarak Vadi Nisnas'a taşınmaya zorlandı. Ayinlerini "Kilise'nin geleneklerine ve ritüellerine ters bir şekilde, doğu-batı yönünde değil kuzey-güney doğrultusundaki uygunsuz bir salonda" yapmak zorunda bırakıldı.¹⁵

Emil Habibi'nin annesi de diğerleri gibi oraları terk etti. Ünlü şair ve yazarın anımsadığı üzere annesinin kuşağı Hayfa'da bu şartlar altında kalmaya dayanamıyordu:

Ümmü Vadiye [Habibi'nin annesi] o günlerin şaşkınlığını ve sarsıntısını atlatamadı [1948; Hayfa Nisan ayında Yahudi askerler tarafından işgal edildiğinde o Doğu Kudüs'teydi]. O günden sonra tüm hayatı alt üst oldu, evlatlarının ve torunlarının çoğu diasporada dağıldılar. Bir gün Arap ve Yahudi kadınların beraber düzenlediği toplantıya katılmak için Vadi Nisnas'taki eski siyasi kulübümüze geldi. Çetin bir genel seçim kampanyasının yürütüldüğü günlerdi. Yahudi konuşmacı Filistinli mültecilerin evlerine geri dönüş hakları için yürütmekte olduğumuz mücadeleyi vurguluyordu. Ümmü Vadiye onun konuşmasını kesti: "Benim oğullarım ve kızlarım dönecek mi?"

Macar Yahudi konuşmacı şaşırmıştı, şöyle cevapladı: "Barış tesis edildiğinde dönecekler." Ümmü Vadiye "Yalan" diye bağırdı, "oğlum Emil bana asla yalan söylemez. O bana dönüşlerinin –tabii eğer dönebileceklerse– çok uzun zaman alacağını söyledi. Ben onların dönüşünü göremeyeceğim; mezarda olacağım."

O toplantıdan beri, haberim olduğunu bilmeksizin gizlice evimizin yakınındaki Abbas (Bahai) Bahçesi'ne gitmek onun âdeti haline geldi. Zeytin ağacının gölgesindeki bir duvara yaslanıp, kaderine ağıt yakardı –yalnız ve evlatlarından ayrı, özellikle de en küçük oğlu Naim'den.

1949'un sonunda geride kalanlar resmen "İsrail'in Arap azınlığı" haline geldi. Kimliklerinde, uyruk kısmında milli değil dini mensubiyetleri yazmaktaydı. Bu belgelere göre Yahudi devletinin bu vatandaşları arasında ne Filistinliler ne de ateistler vardı. Resmi ve yasal jargonda, azınlıkların üyeleri (*beni miutim*) olarak nitelendirildiler. "Azınlıklar" kelimesinin çoğul olmasına dikkat edilsin, sanki Filistinlilerden başka azınlık varmış gibi. Ancak

15 Hanna Nakkarah, *Memoirs*, yayınlanmamış nüsha, s. 38.

haddi zatında onlar Arap'tı; onların kimliği İsrail'deki Yahudi'nin kimliğinin en açık imleyeni idi. Avrupa'da Yahudiler Hristiyan olmayanlardı, Arap dünyasında ise Yahudiler Hristiyan ya da Müslüman olmayanlardı. Bu dini bir tanımlamaydı. Yeni Yahudi devletinde ise Yahudi etnik bir kimlik haline geldi ve bir Yahudi, açıkça görüldüğü üzere, "Arap" olmayan kişi demektir –ancak herhangi bir Arap değil, Filistinli Arap. Böyle bir tanımlama yapılmıyorsa, –İsrail kanun yapımı ve yönetim tarihinde daimi bir sorun olan– Yahudi kimdir sorusu dini ve milli tanımlar arasında cevapsız kalacaktı. Elbette Arap Yahudiler ya da Arap ülkelerinden gelen Yahudiler vardı, ama onlar kendi istekleriyle ve yukarıdan dayatılan bir politika vasıtasıyla Arap kökleriyle bağlarını koparmışlardı. Arapça isimlerini İbraniceye çevirmişler, anadilleri olan Arapçaya, tarihlerine ve köklerine mesafe koymuşlar ve Aşkenazi –yani Avrupalı– toplulukla kaynaşmanın en iyi yolu olarak güçlü bir Arap karşıtı pozisyon almışlardı.¹⁶

Coğrafi Dağılım

Yeni azınlık, devlette altı coğrafi bölgede yaşamaktaydı. Birinci olarak İsrail'in şehir merkezlerinde dağınık bir varlık gösterdiler. Bu metropoller 1948 sürecinde dramatik dönüşümler geçirdi. Yüzlerce yıldır var olan kapalı çarşılar yıkıldı, şehir görüntüsünü Arap simgelerden arındırma niyetiyle mahallelerin tamamı taşındı. Sadece üst sınıfın evlerine dokunulmadı zira bu evlerin yeni sakinleri Yahudilerdi. Kiliselerin çan kuleleri ve camilerin minareleri ile dolu olan şehirlerin silüeti, göçmenler için –peyzaj ve bu binalarda yaşayacaklar pek de önemsenmeden– inşa edilen çok katlı kübik hilkat garibeleri tarafından ele geçirildi.

1948 yılının bahar ve yaz aylarında temizlik operasyonlarına tabi tutulan şehirlerde çok küçük gruplar bırakıldı. Hayfa ve

¹⁶ Bu ilişkinin geçmişi ve bugünü birçok kaynakta ele alınmıştır. En kapsamlı olanları: Ella Shohat, *Israeli Cinema, East/West and the Politics of Representation*, University of Texas Press, Austin, 1989; Sami Shalom Chetrit, *Intra-Jewish Conflict in Israel: White Jews, Black Jews*, Routledge, Oxford, 2009 ve Yehouda Shenhav, *The Arab Jews: A Postcolonial Reading of Nationalism, Religion and Ethnicity*, Stanford University Press, Stanford, 2006.

Yafa'da birkaç yüz kişi, Batı Celile'deki Şefa Amr'da sürgün edilmekten son anda kurtulan ve kalmalarına izin verilen birkaç bin kişi, Nasıra'da on bin kadardı. Buradakiler de başlangıçta sürgün edileceklerdi; siyasi liderlerin kararını değiştirmelerinin akabinde kalmalarına izin verildi. Nasıra'yı işgal eden 7. Tümenin komutanı 17 Temmuz 1948'de telgraf çekip sormuştu: "Nasıra'daki insanları sürgün edecek miyiz? Bence din adamları haricinde hepsini sürmeliyiz." Ben-Gurion cevapladı: "Nasıra'dan kimseyi sürgün etmeyin."¹⁷

Ben-Gurion tarafından kalmalarına "izin verilen" kişilerin birçoğu Nasıra çevresindeki köylerden gelmiş olan dahili mültecilerdi. Diğer başka şehirlerde de, Hayfa ve Şefa Amr'ın "Arapları" haline gelenler, 1948 yılındaki sürgün ve çatışma sonrasında veya daha sonraki dahili göç sürecinde köylerinden ayrılıp buralara gelen kişilerdi. Çok azı bu şehirlerin gerçek sakiniydi. Oturdıkları evlerin çoğu genellikle kiralıktı çünkü daha önce Filistinlilerin olan bu evlerin birçoğu Araplara satılık değildi. Bu durum, İsrail'de kentlerde yaşayan Filistinlilerin hayatlarının sorunu başlangıcını temsil ediyordu.

İkinci grup, halen esaslı bir şekilde araştırılması gereken sebeplerden dolayı etnik temizlik operasyonlarına maruz kalmamış, aşağı ve yukarı Celile'de yaşayan kırsal nüfustu. Daha iyi bir açıklama olmadığı için, 1949'da Celile'de halen on binlerce Filistinlinin ikamet ediyor olmasının sebebinin orada yaşayanların göstermiş oldukları direniş ve İsrail ordusunda baş gösteren yorgunluk olduğunu farz ediyoruz. Hükümetin 1970'ler ve 1980'ler boyunca Yahudileştirme çabalarına rağmen bugün bu bölgeler halen "Arap"tır; tıpkı bölgede yaşayanların yüzde 60'ının Arap olduğu gibi. Bu bölgelerden geçtiğiniz zaman dağın eteklerindeki geleneksel konumlarında bulunan büyük Arap köylerini görürsünüz, en yüksek binalar gökyüzüne uzanmakta olan minareler ve kiliselerdir. 1948'in aksine, buradaki dağların tepelerinde de bugün yeni Yahudi yerleşimleri inşa edilmiş olmasına karşın, bu

17 İSK (İsrail Savunma Kuvvetleri) Arşivleri, 49/6127, 7. Tugaydan gelen telgraf, HQ, 17 Temmuz 1948 ve üzerinde Ben-Gurion'un çalakalem cevabı.

yerleşimler pastoral Ortadoğu manzarasını değiştirmede (büyük ölçüde) başarısız olmuşlardır.¹⁸

Üçüncü grup Akdeniz kıyısında bir Yahudi yerleşimi olan Hadera ile Nasıra'nın güneyi ve Cenin'in batısında kalan vadilerin iç kesimindeki Vadi Ara adlı bölgede yaşamaktadır. Bu bölgeye aşına olanlar buranın kendine özgü durumundan haberdardır. Geçmişte buradaki köyler birbirlerine makul mesafelerde ferah bir şekilde dağılmış haldeydi; denizden içerideki düzlüklere, oradan da Ürdün ve Suriye'ye uzanan kadim güzergâha bakan tepelerde konuşlanmışlardı. Burası Ortaçağ'da Haçlı ordusunun –Selahaddin Eyyubi'nin ordusu tarafından bozguna uğratılmadan önce– geçmiş olduğu güzergâhtı. Bugün ise bölgenin etrafı Yahudi yerleşimleriyle kuşatılmış haldedir ve köyler neredeyse birbiri içine geçerek –Araplara ne kentsel ne de kırsal alanlarda genişleme izni vermeyen bir devlette– genişlemek için yer kazanmaya çalışmaktadır.

1948 savaşında bu bölge Ürdün Arap Lejyonu tarafından ele geçirilmişti. Bu ordu ve Yahudi kuvvetleri arasında BM tarafından 1947'deki taksim planıyla Filistinlilere verilen toprakların Ürdün'e bağlanacağı, karşılığında da Ürdünlülerin Yahudi devletine yönelik Arap operasyonlarındaki rolünü azaltacağı hususunda zımni bir antlaşma vardı. Bu gizli antlaşmaya Vadi Ara bölgesinin dahil olup olmadığı hususu açık değildir, dolayısıyla İsrail burası kendilerine verilmediği takdirde Ürdünlüleri yeni bir savaşla tehdit etti. Bu tehditten gözü korkan Haşimi yönetiminin müzakerecileri iki devlet arasında yapılacak etraflı bir ateşkesin parçası olarak Vadi Ara'yı İsrail'e bıraktılar. Antlaşma Nisan 1949'da imzalandı ve aynı yılın Haziran ayında yürürlüğe girdi. Sonuç olarak yaklaşık 15,000 Filistinli İsrail vatandaşı haline geldi. İsrail'in 2001 yılında inşa etmeye başladığı tecrit duvarı ve tel örgüler, 1948'e kadar yan yana yaşamış olan köyleri bugün birbirinden ayıran tek bariyerdir. Barta köyü ve daha birçok vaka-

18 Bkz. İnsan Hakları Arap Birliği'nin 2005 tarihli raporunun tarihsel arka plan bölümü, "On the Margins 2005: Annual Review of Human Rights Violations of the Arab Palestinian Minority in Israel 2005", Nazareth, 2005. Bu bölüme Birliğin internet sayfasından elektronik olarak da erişilebilir: www.arabhra.org.

da, köyler ateşkes hattı yüzünden ikiye bölünmüştü, fakat siyasi sebeplerden dolayı 1967'den sonra –bu köylerin her iki tarafı da İsrail yönetimine geçmiş olsa da– tekrar birleşemediler.¹⁹

Benzer vakalara dördüncü yerleşim bölgesinde, güneyde Müselles (Üçgen) olarak anılan bölgede de rastlanır. Burası Batı Şeria'ya sınır Filistin köylerinden oluşur; Tel Aviv'in kuzey kesimi ile 1967 tarihli Yeşil Hat'ın* arasında kalan bir alandır. Beka el-Şarkıyye (doğu Beka) ve Beka el-Garbiyye (batı Beka), –Barta köyü ile benzer deneyime sahip– bölünmüş en meşhur köydür.

Burası denize daha yakın, engebesiz bir arazidir ve Tel Aviv metropolüne yakınlığı nedeniyle 1960'lı ve 1970'li yıllarda vasıfsız iş gücünün ana tedarikçisi olmuştur. Ekonomik açıdan diğer yerlere kıyasla daha yoksul bir yerleşimdir. 2010'da kasabalarından birinde inşa edilen yüksek katlı bir binayı saymazsak burası –İsrail'in köylerin coğrafi olarak genişlemesini önleyen mekân politikaları nedeniyle– aşırı kalabalık ve yoğun bir yerleşim bölgesidir. Bu yüzden de ekonomik kalkınma ve sosyo-ekonomik refah açısından gelecek için umut vaat etmemektedir. Müselles bugün 6 numaralı otoyol tarafından ikiye bölünmüştür ama yerleşim –bir yer haricinde– doğrudan bu yola bağlanmamıştır (otolyol köylerin ve kasabaların tarlaları arasından geçmektedir ama yolun farklı çıkışları bölge sakinlerinin otoyola düzgün ve hızlı erişimine izin vermez).

Beşinci yerleşim güneyde Necef'tedir (İbranice Negev, Arapça en-Nakıb). Burada daha çok yarı göçebe Bedevi Filistinliler yaşamaktadır. Bu kitabın ele aldığı dönem boyunca devlet tarafından yasal yerleşimler olarak tanınmayan köylerde ikamet ederler. 1948 yılında tüm Bedeviler yarı göçebe değildi, bazıları Birüssebi

19 Muhammad Hasan Amara, Abd el-Rahman Mar'i, *Language Education Policy: The Arab Minority in Israel*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 2002 ve Muhammad Amara, Sufyan Kabha, *A Divided Identity: Political Division and Social Implications in a Divided Village*, Institute for Peace Studies, Givat Haviva, 1996.

* 1948 Arap-İsrail savaşının ardından İsrail ve Arap orduları (Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye) arasında 1949'da imzalanan ateşkes antlaşmasıyla belirlenen geçici sınır çizgisidir. 1949'dan 1967'ye kadar İsrail'in *fiili* sınırlarını oluşturmuştur. Yeşil mürekkeple çizildiği için bu ismi almıştır. (çev.)

(bugün Berşeva) adlı tarihi kasaba ile köylerde yaşamaktaydı. Ne var ki 1948 ve 1950 yılları arasında bunlar da, on binlerce diğer Bedeviyle birlikte buralardan sürüldü.²⁰

Son olarak, Kudüs'ün batı tepelerinde yer alan bir grup köyde de Filistinliler yaşamaktadır. Bunlar, İsrail'in Nisan 1948 tarihli etnik temizlik operasyonlarından olan ve birkaç gün içinde otuzdan fazla köyün boşalmasına sebep olan *Harel* operasyonundan sağ kurtulmuşlardı.²¹ Bu köylerden bugün en bilineni Ebu Guş'tur. Adını 19. yüzyılın başlarında Yafa-Kudüs yolunu korumuş olan bir aileden alır. Bugün ise Ebu Guş, Kudüs'ün seküler Yahudi sakinlerinin hayatın durma noktasına geldiği cumartesi günlerinde ve tatillerde, –her geçen gün daha dindar hale gelen Batı Kudüs'ten ve daha güvensiz olan Doğu Kudüs'ten kaçarak– akın ettikleri bir yer haline gelmiştir.

İsrail-Ürdün ateşkes hattından dolayı burada da bölünmüş köyler vardır. Kudüs'ün güney batısındaki bir vadide bulunan Beyt Safafa köyü 1949 yılındaki ateşkes müzakereleri sırasında Ürdünlü ve İsraili müzakereciler tarafından umarsızca bölündü. İnsafsız bir el, sınırı köyün tam ortasından çizdi ve köy dikenli tellerle ikiye ayrıldı. 1956 yılında *Time* dergisi muhabiri bölünmüş köydeki bir düğünün hazin hikâyesini aktardı. Gelin, Fatma Bint, köyün Ürdün tarafında kalan kısmındandı ve İsrail kısmında kalan Musa Ayaşa ile evlendi. Gelenek olduğu üzere, gelin damadın evine gitti, yani dikenli tellerin ötesine.

Kız kardeşler, erkek kardeşler, kuzenler ve amcalar kucaklamak ve hayır duası etmek için kollarını tel örgünün üzerinden geçirdiler. Düğün yeni evlilerin evinde devam edecekti. Ürdün tarafındaki Araplar Fatma ve eşi tepenin ardında gözden kaybolana kadar onları izlediler.

Sonra sınır muhafızları tel örgüyü düzelttiler, Beyt Safafa'yı 1949'dan beri bölen telden bariyer önünde silahları hazır durumda devriye gezmeye devam ettiler.²²

Görüldüğü gibi İsrail iç içe geçmiş etnik toplulukların bir matrisidir ve İsrail'de, sadece bir etnik topluluğun yaşadığı homojen

20 Pappé, *The Ethnic Cleansing*, s. 193-95.

21 *a.g.e.*, s. 91-103.

22 "Wedding at Beit Safafa", *Time* dergisi, 3 Eylül 1956.

bölgeler yoktur. Bu durum (Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde olduğu gibi) fiziksel tecrit yaratmak için hükümet kanadından gösterilen çabalar ile filli gerçekler arasındaki gerilimi daha da artırmaktadır.

Yahudilerin Tepkisi

Yahudiler açısından yeni gerçeklik daha az sarsıcıydı, kesinlikle daha acısızdı, ama yine de sindirmesi zordu. Yahudi devletinin içinde Filistinli bir azınlığın kalacağı Siyonist hareketin liderleri tarafından öngörülememişti. Geleneksel tarihyazımı buna hemen karşı gelecektir. Bu tarz tarihçiler İsrail'in 14 Mayıs 1948 tarihinde yayımladığı Bağımsızlık Bildirgesi'nde din ve ırk farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarına eşit haklar teminatı verdiğini hatırlatacaktır. Lakin bu soylu ilkeler açıklanırken, İsrail ordusu Yahudi devletinin tam da bu müstakbel vatandaşlarına yönelik etnik temizlik operasyonlarına derinlemesine girişmişti. Kıyı kesimlerine yakın yerlerde yaşayan –ve Filistinli paramiliter gruplarla hiçbir ilgisi olmayan– Filistinli köylülerin anlattıklarından bu deklarasyon temelinde bazı Filistinlilerin Yahudi devletinin vatandaşı olmaya hazır olduklarını ve yaşadıkları yeri terk etmeleri emredildiğinde şaşırıldıklarını biliyoruz.²³

Verilen sözler ile fiili politikalar arasındaki uçurum, yeni doğan İsrail devleti ile bu devletin kurulmasını engellemek ve yerli halkın kovulmasını ve sürülmesini durdurmak için Filistin'e giren Arap orduları arasındaki savaşın gölgesinde kaldı. Geriye dönüp baktığımızda görüyoruz ki, yeni devletin askeri kapasitesi hem genel bir Arap saldırısını püskürtmeye hem de sistematik bir etnik temizlik operasyonu yürütmeye yetecek düzeydeydi. 1948 yılının Ekim ve Kasım aylarındaki askeri operasyonlardan önce, Filistin'in kuzeyi ve güneyi henüz İsrail işgali altına girmemişken, Yahudi güçlerinin ele geçirdiği bölgelerde neredeyse hiç Filistinli yoktu. Eretz İsrail "yabancılar"dan (Ben-Gurion'un deyiimiyle, İbranice *zarim*) ya da "istilacılar"dan (ordudaki çeşitli komutanların savaş bittikten sonra yaptıkları zafer konuşmala-

23 Hayatta kalanlarla yapılan görüşmeler için bkz. Ilan Pappé, "The Tantura Case in Israel: The Katz Research and Trial", *Journal of Palestine Studies*, c. 30, no. 3 (Bahar 2001), s. 19-39.

rında Filistinliler böyle niteleniyordu) arınmıştı veya ilk bakışta öyle göründü.²⁴

Mayıs 1948'den önce tertiplenen sürgün planlarına ve 1948 savaşıdan sonra bölgede kalmış olan Filistinlilerin transferiyle ilgili süregelen zihinsel meşguliyele bakıldığında Yahudi devleti liderlerinin iki uluslu bir devlete gönüllü olmadıkları açıktır. İsrail siyasi eliti böyle bir azınlığın varlığını ancak 1960'lı yıllara gelindiğinde kabul etmeye ve devletin içinde yaşayan Filistinlilerle gerçekleşecek muhtemel bir *modus vivendi* için ciddi stratejiler geliştirmeye başladı.²⁵

Demem o ki, yeni devlette Arap-Yahudi ilişkilerinin doğası üzerinde pek durulmamıştı; ne var ki devletin doğasına yönelik fikirler netti. Yahudi devleti Batı Avrupa modelinde liberal demokratik bir ulus-devlet olmalıydı. Ama içerisinde bir ulusal azınlık varken bu devleti sürdürmek mümkün müydü?

1949'da Filistinli azınlığa yönelik politikalar geliştiren uzmanlar kararlarının devletin doğası üzerinde ve Siyonist projenin intibakında kayda değer etkiler doğurabileceğinin muhtemelen farkındaydılar. Ancak konunun önemine ve büyüklüğüne rağmen, ya da belki de bu yüzden, kararlarında bu açmaza değinmemeyi ve bunu arka planda tutmayı yeğlediler. Onların bu konuyla ilgili görüşleri yazılarından ve konuşmalarından ziyade uyguladıkları politikalardan çıkarsanabilir. Ancak onların konuyla ilgili vizyonunu ve stratejisini yeniden inşa etmek için yeterince materyal mevcuttur.

Öncelikle bu önemli kararları veren kişilerin kimler olduğuna bakılmalıdır. Devletin ilk yıllarındaki resmi politika, bugün İsrail ana akım siyasi elitinin daha "şahin" kanadında olanları temsil eden küçük bir liderler grubu tarafından formüle edildi. Bu politikaya katkı sağlamak isteyen daha liberal görüşlü üyeler de vardı

24 Aslında Ben-Gurion Siyonist Yürütme Kurulu önünde yaptığı 6 Nisan 1948 tarihli konuşmasında iki bin yıldan sonra ilk defa Filistin'in birçok bölgesinin tamamen Yahudilere ait olduğunu açıklamıştı, bkz. David Ben-Gurion, *Savaşta*, c. 5, Tel Aviv, İsrail Savunma Bakanlığı, 1952, s. 288-301 (İbranice).

25 Bu teori Yair Bäuml tarafından ortaya atılmıştır. Yair Bäuml, *A Blue and White Shadow: The Israeli Establishment's Policy and Actions among the Arab Citizens. The Formative Years, 1958-1968*, Pardes, Hayfa, 2007.

ancak onlar tecrit edildi ve çabaları sonuçsuz kaldı. Bu tartışma Siyonist çerçeve içerisinde yapılmaktaydı ve onu tanımlamanın en iyi yolu –dönemin– demokrasi ve etnisite kavramları arasında gidip gelen ideolojik yapısını görebilmektir. Bugün “güvercinler” olarak bilinen liberal kişiler demokrasi için devletin etnik karakterinden –sınırlı da olsa– “feragat etmeye” razı olmuşlardı. “Şahinler” ise devletin etnik açıdan homojen kalmasını diğer tüm değerlerin üstünde yüce bir değer addediyorlardı.

Burada “şahinler” olarak betimlenen grup başbakanın Arap meselelerinden sorumlu resmi danışmanlarıydı. Bu pozisyonda görevlendirilen ilk kişilerden olan Yehoşua Palmon kariyerinde ve tutumlarında “şahin” bakış açısını somutlaştıranlardan biriydi. O dönemden kalan az sayıda fotoğrafta Palmon delici bakışları ve keskin hatları ile kızgın bir insan olarak görünüyor. Haganah'ın Arapça bilen ve Filistinliler arasında istihbarat toplayan Yahudilerden oluşan biriminin eski bir üyesi olan Palmon başbakanlık ofisinde Arap meselelerinden sorumlu danışman olmadan önce Yahudi Ajansı'nın Arap bölümünün başında görev yaptı. Rusya'dan gelen yerleşimci bir ailenin oğlu olarak Filistin'de doğdu ve Filistinlilerle büyüdü; 1948'den, özellikle 1950'li yılların başından itibaren Filistinli yerli halka yönelik sert ve katı politikaların ateşli taraftarı haline geldi. 1948'deki etnik temizlik operasyonlarında yer aldı, İsrail'de kalan neredeyse tüm Filistinlileri düşman ve istenmeyen bir grup insan olarak görmeye başladı.²⁶ Palmon güney kıyılarında bulunan Mecdel'deki (bugün Aşkelon) Filistinlilerin 1949 yılındaki sürgününün arkasındaki isimdi; oradakiler BM sözleşmesine göre yaklaşık bir yıldır İsrail vatandaşıydı. İsrail'in ilk başbakanı David Ben-Gurion bu kasabadaki insanların zorla tahliyesinin onayını Palmon'un kıskırtması neticesinde verdi ve bu insanlar Gazze Şeridi'nde mülteci haline geldiler. Ben-Gurion ancak 1958'e gelindiğinde transfer seçeneğinin artık uygulanabilir olmadığına yönelik bir resmi belge yayınladı.²⁷ Palmon iktidar partisinin resmi gazetesi *Davar'a*,

26 Palmon'un 1948'deki etnik temizlikteki rolü için bkz. Pappé, *The Ethnic Cleansing*, s. 20-21, 52-3.

27 Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 529.

geri kalmışlıklarından ötürü Filistinlilere seçme ve seçilme hakkı da dahil olmak üzere eşit haklar verilmemesi gerektiğine dair demeçler verdi.²⁸

1955'te Palmon'un başbakanlık ofisindeki halefi İsrail Dışişleri Bakanlığı eski çalışanı Şemuel Divon oldu. Divon'un ilk resmi beyanı oldukça açıktı:

İsrail'in Araplarının devlete sadık olmaları imkânsız. Devlet onları sürgün edebilseydi ya da Yahudiliğe geçirebilseydi daha avantajlı olurdu ama bugün bunlar gerçekçi seçenekler değil... [o yüzden biz] bu iltihaplı musibeti [İbranice *r'aah hola*] onların [Arapların] hoşnutsuzluklarını ortadan kaldırarak kontrol altında tutmalı ve aynı zamanda güvenlik hususunda itinalı ve titiz davranmalıyız.²⁹

Bu görüşleri paylaşmayan en tanınmış iki liberal İsrailli siyasetçi –Palmon gibi– Filistin'de doğmuştur. İlki bir Filistin köyünde büyümüş olan Dışişleri bakanı Moşe Şaret'tir. İsrail devleti içerisinde kalan Filistinlilerin kaderiyle özel olarak ilgilenmemekle birlikte onlara eşit haklar verilmesi fikrini destekledi ve Filistinlere askeri yönetim dayatma fikrine karşı çıktı. Bu görüşler, Filistin'in Taberiye kasabasında doğmasına rağmen Mizrahi* olarak görülen ve Aşkenazi** bir hükümette, ailesi Fas'tan geldiği için tek Sefarad*** Yahudisi olma nişanına sahip olan Behor Şit-

28 14 Ocak 1953.

29 Moşe Şaret, *Siyasi Günlük*, Am Oved, Tel Aviv, 1972, c. 5, s. 506 (İbranice).

* Doğulu anlamına gelir. Ortadoğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve Kafkasya'daki Yahudilere verilen genel addır. İsrail'de ise daha çok Arap dünyasından ve Arap dünyasına komşu ülkelerden gelen Yahudiler için kullanılır. (çev.)

** Ortaçağ İbranicesinde bugünkü Almanya topraklarına işaret eden Aşkenazi terimi, Doğu Avrupa'da yaşayan Musevileri tanımlamak için kullanılır. Günümüzde İsrail'e Avrupa'dan göçmüş tüm Yahudileri nitelemektedir. Devleti kuranlar olarak Aşkenazi Yahudiler diğer bölgelerden gelen Yahudilere göre daha ayrıcalıklı bir sınıf olarak konumlanmıştır. Bu durum bugün İsrail'deki toplumsal tartışmalardan biridir. (çev.)

*** İbranicede "Sefarad", İspanya anlamına gelmektedir. İspanya dışında Portekiz, İtalya, Kuzey Afrika, Türkiye, Ege Adaları ve Balkan Yahudilerinin de büyük bölümü bu adla anılır. (çev.)

rit tarafından da paylaşıldı. Şaret'in ailesi ise Rusya'dan gelmişti. Şaret Manda dönemi Filistin'inde hakim olarak görev yaptı ve o zamanlardan itibaren Araplarla Yahudilerin bir arada yaşayabileceği ihtimaline inandı. Devlet ile Filistinli azınlık arasındaki ilişkiyi müzakere edebilmek için iki uluslu bir konsey oluşturmayı önerdi ancak fikirleri kâğıt üstünde kaldı.³⁰

Diğer muhalif sesler arasında İçişleri bakanı İzak Grinboym, yakında İsrail'in ikinci cumhurbaşkanı olacak İzak Ben-Zvi ile Histadrut'un (İsrail'in en büyük işçi sendikası) genel sekreteri ve Şaret'in 1953-1954 yıllarındaki kısa ömürlü hükümetinde Savunma bakanı olan Pinhas Lavon vardı.³¹ Bunların arasındaki en güçlü ses, bir zamanlar Polonya'da Siyonist hareketin liderliğini yapmış olan ve diğer bakanlardan daha yaşlı olan Grinboym idi. Ale ni bir ateist ve liberal olarak Grinboym zaman zaman Polonya'da Yahudilere yapılan muamele ile yeni ülkesinde Araplara yapılan muameleyi karşılaştırırdı.

Ancak böylesi bir desteğe rağmen, Şitrit'in politika üzerinde hiçbir etkisi olmadı. Azınlıklardan sorumlu bakan olarak atandı ancak kısa bir süre sonra Palmon'un baskıları neticesinde görevinden alındı. Palmon Ben-Gurion'a Araplar için özel bir bakanlık açmak yerine başbakanlık ofisine Araplara ilişkin meselelerden sorumlu bir danışman atamayı önerdi. Palmon günün kazananıydı ve Temmuz 1949'da Azınlık İşleri Bakanlığı lağvedildi. Bakanlığın yerine başbakanlığa bağlı Arap meselelerinden sorumlu danışmanlık birimi açıldı ve görev Palmon'a verildi.³²

Başbakan David Ben-Gurion Palmon'un Filistinli azınlık hakkındaki katı ve ödünsüz düşüncelerini paylaşmaktaydı. Onları özü itibariyle düşman, "beşinci kol"* olarak görmekteydi: "Po-

30 Şaret hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ilan Pappé, "An Uneasy Coexistence: Arabs and Jews in the First Decade of Statehood", S. I. Troen ve N. Lucas (ed.), *Israel: The First Decade of Independence*, SUNY Press, New York, 1995, s. 633-51.

31 Elie Rekhess, "Initial Israeli Policy Guidelines towards the Arab Minority, 1948-1949", L. J. Silberstein (ed.), *New Perspectives on Israeli History: The Early Years of the State*, SUNY Press, New York, 1991, s. 103-23.

32 Segev, 1949: *The First Israelis*, s. 60.

* Bir ülke içinde düşman adına faaliyette bulunan grup; düşman ülke yandaşları. (çev.)

litikamız onların (İsrail'deki Filistinli azınlık) bize getirecekleri potansiyel felaket üzerinden şekillenmelidir" demişti.³³ Mümkün olduğunca fazla sayıda kişiyi etnik temizliğe tabi tutmayı planlamış ve yönetmiş olan David Ben-Gurion için sayıları ne olursa olsun Filistinlilerin varlığı lanetli bir durumdu. Şimdi de Filistinlileri güvenlik bölgeleri içerisine hapsetmek ve askeri yönetim altına almak istiyordu.

1948 yılında bu politikaya ortak olmuş olanlar da dahil olmak üzere Ben-Gurion'un bazı meslektaşları artık Yahudi devletindeki Filistin varlığına "müsamaha göstermeye" razıydılar ve Ben-Gurion'un aldığı sert tedbirleri gerekli bulmuyorlardı. Ne var ki başbakan devletin güvenliğine ve Yahudi kimliğine varoluşsal tehdit oluşturan bir grubu evcilleştirmenin tek aracı olarak askeri yönetimi görüyordu. Zaman zaman bu azınlığın topyekûn sürgünü ya da hepsinin Yahudiliğe geçmesi de dahil olmak üzere daha fazlasını istediği de oldu.³⁴

Filistinli nüfusu azaltma fikri, devletin kurulduğu ilk günlerde hüsnü kuruntudan daha fazlasını ifade ediyordu; hatta birçok durumda aktif bir politika haline gelmişti. Suriye sınırındaki ve Batı Şeria ile sınır olan Müselles'teki köyler (ki en bilineni BM gündemine girmiş olan Vadi Fukuyin'dir) kitlesel sürgün tehdidi altındaydı. Otuzdan fazla vakada köylerin bazı kısımları ve birkaç vakada ise tamamı 1948-1950 yılları arasında etnik temizliğe maruz kaldı.³⁵ Gazze'nin güney düzlüğünde yer alan Mecdel sakinlerinin –yukarıda Palmon girişimi olarak değinilmiş olan– nihai sürgünü çoktan kayıtlara geçmişti. Binlerce insan aylar boyunca kendi köylerinde dikenli tellerin ardında tecrit edildikten sonra buradan sürüldüler.³⁶ Bu insanların, zaten yeterince kalabalık ve

33 Ian Lustick, *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority*, University of Texas Press, Austin, 1980, s. 78.

34 Bu fikirler Ben-Gurion'un Arap meselelerinden sorumlu danışmanlarıyla Taberiye'de yaptığı toplantıda gündeme geldi ve Ben-Gurion bunları günlüğüne kaydetti. Ben-Gurion Arşivleri, Ben-Gurion'un Günlüğü, 18 Aralık 1948 tarihli kayıt.

35 1948-1967 arasındaki sürgün politikaları Nur Masalha tarafından etraflıca incelenmiştir. Nur Masalha, *A Land Without a People: Israel, Transfer and the Palestinians*, Faber and Faber, London, 1997.

36 Benny Morris, *The Birth of the Palestine Refugee Problem Revisited*, s. 529.

mülteciye boğulmuş olan Gazze Şeridi'ne kabul edilmeleri hususunda ayak direyen Mısır kuvvetlerini mecbur bırakmak için üzerlerine ateş açıldı.

Yine de sürgün edilenlerden bazıları toprağına tutundu ve yakın çevrede yaşadı. Yerleştikleri bölgeler çok uzun süren bir yasal mücadele sonucunda yeni köyler olarak tanındı. Ayn Havd köyünden bir aşiretin başına gelen durum buydu. Bu güzel köy Tel Avivli bohem sanatçılar yerleşebilsin diye boşaltıldı. Bu köyden sürgün edilenler yaşamlarını 1998'de Ayn Havd olarak resmen tanınan başka bir yerde kurdular; asıl köy ise Ein Hod adını almıştı.

Hayfa'nın kuzeyinde bir tepenin üzerinde konuşlanmış, Akdeniz'den taze esintiler alan Gabsiyye köyü de en az Ayn Havd kadar güzeldi, ne var ki bugün etrafı tel örgülerle çevrili bir moloz yığını haline gelmiştir. Bu köy, yakınından geçen *el-Magnuna* (çılğın) isimli bir dere sayesinde ün kazanmıştı. El-Magnuna yağmurlu kış günlerinde coşardı ve sıcak yaz gecelerinde tüm köyü serinletmeye yeterdi. Filistin'in diğer birçok su kaynağı, kuyular ve akarsular gibi bu dere de bugün kurumuş ve yok olmuştur. 24 Ocak 1950 tarihinde Gabsiyye'nin yerlerinden edilmiş sakinleri yakınlarıdaki Şeyh Danun adlı bir tepeye yerleştiler.

Bazıları tahliye kararları ile yasal yoldan mücadele etmeye çalıştı. Bu kişiler mahkemeye başvurdıklarında şu iki seçenekten biri gerçekleşirdi: Ya Yüksek Mahkeme Gabsiyye, Kefer Bir'im ve İkrit vakalarında olduğu gibi tahliyeyi durdurmak için itirazı kabul eder ve ordu da mahkemenin kararını görmezden gelirdi ya da –çoğunlukla olduğu gibi– mahkeme itirazı reddederdi. Mayıs 1950'de yeni kurulmuş sol eğilimli *kibutz** Lehavot Haviva'nın talebi doğrultusunda boşaltılan Kirbet Celami sakinlerinin başına gelen de bu ikinci seçenektir. Bu kişilere alternatif topraklar teklif edilmişti, onlar bu teklifi geri çevirip Yüksek Mahkeme'ye gittiler, ancak mahkeme itirazlarını reddetti.³⁷

Bu anlatılanların en trajik olanı Kudüs'teki Ebu Guş isimli köyde yaşandı. Manda döneminde Stern Çetesi (Lehi) gibi Yahu-

* Tarıma dayalı kolektif toplulukların yaşadığı yerleşim birimlerine verilen ad. Sosyalizm ve Siyonizm fikirlerinin şekillendirdiği komün tarzı ütöpic topluluklar kurma hareketinden doğmuştur. (çev.)

37 *El-İttihad*, 2 Mart 1950.

di yeraltı örgütleri ile yapmış oldukları uzun süreli işbirliği sayesinde köyün liderleri 1948 yılının Nisan ayındaki zoraki tahliye-den köyü korumayı başarmışlardı. Buna rağmen Stern Çetesi'nin lideri (Haziran 1967 savaşında Genelkurmay başkanı olan ve Filistinlilerle Oslo barış sürecini ilerlettiği için 1995 Kasım'ında suikasta kurban gidene kadar iki sefer başbakanlık yapmış olan) Kudüs tugayı komutanı İzak Rabin'i tahliyeyi durdurmaya ikna edene kadar birkaç yüz kişi tahliye edilmişti. 1950 Temmuz'unda bu kişiler kitleler halinde geri dönmeye çalıştıysa da ordu bunu engelledi.³⁸

Bu hikâyenin ilgi çekici tarafı ise tüm bu yaşananlara ve tehlikeli mevcudiyetlerine rağmen İsrail içindeki parçalanmış ve sarsılmış Filistinlilere liderlik edenlerin ya da etmeye heveslenenlerin, etnokrasiden ziyade demokratik bir rejimde yaşadıklarını varsayarak eyleme geçmiş olmalarıydı. Onların stratejik kararı, İsrail siyasi liderliğinin 1949 yılında inşa ettiği sistemin –karşısında değil de– içinde hareket etmek oldu.

Yeni “Demokrasi”de Vatandaşlık Mücadelesi

Bu sebeple İsrail'deki Filistinli vatandaşların ilk ve öncelikli mücadelesi, topraklarının yağmalanmasına ve mülksüzleşmeye değil vatandaşlık sorununa odaklandı. 1949'da başlamış olan bu mücadele birçok bakımdan halen sonuçlanmadı. Vatandaşlık mücadelesi dini, ideolojik ve sosyal kırılmaları aşarak topluluğu birleştiren bir mücadeleye dönüşmüştür.

1949'da Filistinli aktivistler, ülkenin yerli halkı olmalarından kaynaklanan doğal hakları temelinde eşit vatandaşlık talep ettiler. Bu hususta bilakaydüşart ısrarcı oldular. 1949'dan itibaren Filistinlilerin siyasi liderleri mümkün olan her vasıtayı kendi davalarını savunmak için kullandılar. Knesset, Yüksek Mahkeme, Yahudi medyası gibi araçlara ilaveten Osmanlı döneminde kullanılan dilekçe yollamak ve gösteriler düzenlemek gibi eski usullere başvurdıkları da oldu.

Başvurulan bu taktiklerin hiçbirisi yeni hukuki ve anayasal gerçeklikleri etkilemede başarılı olmadı. Siyonizm'in kendine has

³⁸ Pappé, *The Ethnic Cleansing*, s. 91.

mantığı ve Yahudi devleti fikri göz önüne alındığında bu aslında baştan kaybedilmiş bir mücadeleyleydi. Yahudi olmayan vatandaşların varlığına, Yahudi üstünlüğünü tehlikeye atmadıkları müddetçe tahammül gösterilebilirdi. Buna binaen devlet, kuruluşundan itibaren, Yahudi ve Yahudi olmayan vatandaşları arasında ayırım yaptı. Hükümetin İsrail vatandaşlık yasası hakkında 1950-1952 yılları arasında iki yıl sürdürdüğü müzakerenin arka planı buydu. Bu tartışma genç devlet için anayasal bir altyapı inşa etme çabalarının bir parçasıydı. Bu süreç, bir anayasanın ilan edilmemesi, bunun yerine Knesset'te oy çokluğuyla tanzim edilebilecek birtakım temel yasaların kabul edilmesiyle sonuçlandı.

Ayrımcı Yasalar Karşısında Kaybedilen Mücadele

Görünürde İsrail'deki Filistinlilerin statüsünü tanımlayan en önemli ve kurucu temel yasa ayrımcı bir çağrışım yapmaz. 1953'te karara bağlanan bu yasaya göre, Manda dönemi Filistin'i sakinlerinden yalnızca Kasım 1948'de yapılan nüfus sayımında vatandaş olarak kayıtlı olanlar doğrudan İsrail vatandaşı sayılacaktı (aslında nüfus sayımı 21 Ekim 1948'de yapıldı). Halbuki gelişigüzel tarih bilgisi dahi bu yasayı büyük bir ayrımcılık eylemine dönüştürecek iki olguyu açığa çıkartır. Öncelikle başka bir yasa –Geri Dönüş Yasası– İsrail'e yaşamaya gelen tüm Yahudilere doğrudan vatandaşlık tahsis etti (ve halen etmektedir); bu yasayla vatandaş olanların hakları Kasım 1948'de yapılmış olan nüfus sayımında kaydedilmiş olup olmamalarına bağlı değildir.

İkinci olarak, İsrail vatandaşı olan bu Filistinlilerin çoğu Kasım 1948'de henüz İsrail tarafından işgal edilmemiş bölgelerde yaşıyorlardı, dolayısıyla sayım memurları tarafından ziyaret edilmiş olamazlardı. 160,000 Filistinliden 100,000 kadarı 1948'de yapılan sayımda kayda geçmemişti. Bu Filistinliler İsrail ordusunun o tarihten sonra işgal ettiği bölgelerde yaşayan kişilerdi: Celile'nin belli başlı bölgeleri, Necef ve Vadi Ara (sonuncusu Nisan 1949'da Ürdün ile yapılan ateşkes antlaşması neticesinde aynı yılın Haziran ayında İsrail'e bağlanmıştı). Bu rakam ayrıca savaş sırasında sürgün edilen, fakat halen İsrail'de olan Filistinlileri de içeriyordu, ancak bu kişiler –evleri yıkıldığı veya İsrail ordusu tarafından

evlerine el konulduğu için– sayım memurları geldiğinde asıl evlerinde yaşamıyorlardı. Bu kişilerin hepsi doğrudan İsrail vatandaşı olmadı, devlet tarafından vatandaşlığa kabul edilmek için birtakım süreçlerden geçmek zorunda kaldılar.

İçişleri bakanı Moşe Haim Şapira Filistinlilere yapılan bu farklı muameleyi ayrımcılık olarak görmedi. 1925'te Belarus'tan Filistin'e göç etmiş olan Moşe Haim Şapira ulusal dini hareketin lideriydi. Dini mensubiyetine ve 1967'den itibaren işgal altındaki topraklarda yerleşimci hareketin fikir babalığını yapmış bir örgütün lideri olmasına rağmen çok ılımlı bir kişiydi. Buna karşın –ister dindar ister seküler olsun– sol kanat bir Siyoniste özgü tipik bir davranış gösterdi ve ılımlı tavrını İsrail'deki Filistinli azınlık söz konusu olunca kaybetti. Temmuz 1950'de verdiği bir demeçte şunları söylemişti:

Eğer Araplar gerçekten İsrail vatandaşı olmak istiyorlarsa bunun bir yolunu bulsunlar... Ülkesi alevler içinde yanarken kaçanların, doğrudan vatandaşlık elde etme ayrıcalığını ummak yerine çaba göstererek normal yollardan vatandaşlığı elde etmelerini beklemek pek de mantıksız bir talep değil.³⁹

Devletin önde gelen tanınmış liberallerinden Adalet bakanı Pinhas Rosen ise iki yıl sonra yaptığı bir konuşmada daha ileri gitti: “Kasım 1948'de kaydolmuş olanlar evlerinde oturarak Yahudilere ve devlete olan bağlılıklarını göstermişlerdi, bunların dışında kalanlar ise sadakatini (ve pişmanlığını) ispatlamak zorunda olan düşmanlardır.”⁴⁰ Adalet bakanı Pinhas Rosen Arap meselelerinden sorumlu danışman Yehoşua Palmon'un bu husustaki düşüncelerini yansıtmıştı.⁴¹

Bir Filistinlinin 1948 yılındaki etnik temizlik sırasındaki kaderi ile vatandaşlık hakkı arasındaki bağ Mayıs 1948'de gerçekleşen savaştan çok önce kurulmuştu. 10 Mart 1948'den itibaren uygulamaya konulan (en azından bu yazarın yorumuna göre) Filistin'in

39 Knesset Protokolleri, c. 6, 10 Temmuz 1950, s. 2135.

40 a.g.e., c. 12, 23 Temmuz 1950, s. 2702.

41 Palmon'un görüşleri için bkz. İsrail Devlet Arşivleri (İDA), Dışişleri Bakanlığı Dosyaları, dosya 2402/29, Palmon'un fikirleri hakkında genel müdür görüşleri.

etnik temizliği için ana plan konumundaki Plan *Dalet*'in (D Planı) en önemli unsurlarından biri bu bağ idi. David Ben-Gurion'un talimatları doğrultusunda başlıca Yahudi yeraltı örgütü olan Haganah'ın yüksek komuta kademesi tarafından tasarlanan bu plan, Mart 1948'den çatışmaların durduğu 1949 başlarına kadar gerçekleştirilen tüm askeri operasyonların kılavuzu ve şablonuydu. D Planına göre Filistin köylerinde teslim olanlar tahliye edilmeyecekti; direniş gösterenler ise sürgünle cezalandırılacaktı. İsrail'de Vadi Ara'da yaşayan büyük bir grup Filistinli için bir ironi söz konusuydu. İsrail güçleri tarafından işgal edilmiş olmadıkları için bu durum onlar açısından tamamen geçersizdi ve bu iki seçenekten birini tercih edemezlerdi. Vadi Ara Haziran 1949'da Batı Şeria'dan İsrail'e bağlanmıştı. Buna rağmen buradaki Filistinliler 1948'de yapılmış olan nüfus sayımı sırasında memurlar tarafından kayıt altına alınmamış oldukları için sadık vatandaşlar olarak görülmediler.⁴²

Dolayısıyla birçok Filistinli vatandaşlığa kabul almak zorundaydı, buna karşın göçmen olarak gelen Yahudiler doğrudan tam vatandaş statüsü ediniyordu. Vatandaşlığa kabul sürecinin ayrıntıları 1953'te son halini alan İsrail vatandaşlık yasasının 6. maddesinde düzenlenmişti. Vatandaşlığa kabulün en önemli şartı Yahudi devletine bağlılık yemini etmektir. Düzenleme daha da ileri giderek İçişleri bakanına kimin vatandaşlık için uygun olup kimin olmadığına karar verme yetkisi tanımıştı. Yani Yahudi komşularının aksine İsrail'de yaşayan Filistinliler için vatandaşlık yasal bir hak değil, ülkenin asıl ve gerçek sakinlerine hükümet tarafından lütfedilen bir ayrıcalıktı. Vatandaşlık için başvuran bir aday ayrıca "makul" seviyede İbranice bilmeliydi (bu şart İsrail'e varır varmaz doğrudan vatandaşlık hakkı kazanan yeni Yahudi göçmenler için zorunlu değildi).

Lakin İbranice bilmek de yeterli olmuyordu. Hanna Nakkarah vatandaşlık için başvurduğunda mükemmel derecede İbranice biliyordu ancak yine de vatandaşlığa kabul edilmedi. Nakkarah 1948 Nisan'ında ailesi ile birlikte yaşadığı yeri terk etmeye zorlanmıştı. Lübnan'dayken oradaki Filistinlileri evlerine dönmek

42 Bkz. Pappé, *The Making of the Arab-Israeli Conflict*, s. 87-97.

için ikna etmeye çalıştı, bu eylemi İsrail yetkili mercilerini kızdırdı. Nihayet bir uçakla Kıbrıs'tan Hayfa'ya döndüğünde hava alanında gözaltına alındı, vatandaşlık hakkından men edildi ve ülkeyi terk etmesi emredildi. Nakkarah ayrılmayı reddetti ve üç ay hapiste kaldı. Bu süre içerisinde vatandaşlık hakkı için ısrarcı oldu; son tahlilde salıverildi ancak vatandaşlığı elde edemedi.

Askeri yönetim yıllarında topluluğun önde gelen figürlerinden olan Nakkarah vatandaşlık konusundaki yasal mücadelenin başlıca aktörü oldu ve vatandaşlığı reddedilenlerin savunmasını üstlendi. 1953 yılında Hayfa'daki yerel seçimlerde aday olmak istedi ve bu aşamada vatandaşlığı olmadığı ortaya çıktı. Bunun üzerine yerel mahkemeye başvurdu ve kendisine vatandaşlık verildi çünkü daha önce Yüksek Mahkeme davacı olarak defalarca onun lehine karar vermişti ve vatandaşlığı olmadığını kabul etmedi.

Sahayunlar olarak bilinen tanınmış Hayfalı bir ailenin üyeleri ise bu kadar şanslı değildi. 1948 yılının Ocak ayında kaçtıkları Lübnan'dan döndükleri takdirde vatandaşlığa kabul süreçlerini kolaylaştıracağına söz veren bazı Yahudilerle ortak iş yürütmektedirler. Döndüklerinde eski ortaklarından eser kalmamıştı; Sahayunlar tutuklandılar ve Lübnan'a geri gönderildiler.⁴³

Vatandaşlık yasası çıkmadan önce dahi askeri yöneticilerin kimin kalıp kimin gideceğine karar verme yetkisi vardı. Onlara bu yetkiyi 1948 yılında yürürlüğe konmuş olan Olağanüstü Hal Yönetmeliği vermektedir. Geriye dönüp bakıldığında vatandaşlık yasasının birçok yönden bu yerel kararları meşrulaştırmış olduğu anlaşılıyor. Vatandaşlığa uygun olmadığı düşünülen Filistinlileri sürgün etme politikası Başbakan David Ben-Gurion tarafından formüle edilmişti. Ben-Gurion 1948 savaşının ardından evine dönmeye çalışan herkesi sınır dışı edilmesi gereken ve (Benny Morris'in *Israel's Border Wars, 1949-1956* adlı eserinde gösterdiği üzere) vurulabilecek kaçaklar olarak görüyordu.⁴⁴ Bakanlarına "Kaçakları sınır dışı etmeliyiz ve bu insanlara oturma izni veril-

43 Fred Sahayun ile Haziran 2006'da evinde yapılan röportaj.

44 Bu konuyu Benny Morris etraflıca tartışmıştır: Benny Morris, *Israel's Border Wars, 1949-1956*, Clarendon Press, Oxford, 1993.

mesini durdurmak için   i leri Bakanlığı üzerinde baskı kurmayız” demişti.⁴⁵

 lkeye girişi veya vatanda lı ı reddedilenlerin çoğu sınır d   edildi. Ocak 1949'da Ürdün' n Rum Katolik piskoposu Filistin'de  at  malar bitmiş olmasına rağmen Amman'a mültecilerin gelmeye devam ettiğini Vatikan'a bildirdi. Bu kişiler evlerine dönmeye çalışırken  srail ordusu tarafından yakalanan ve kamyonlarla Şeria Nehri'nin diğer tarafına gönderilen Filistinlilerdi; gönderilmeden önce Manda dönemine ait vesikalarına el konuluyor, üzerlerinde taşıdıkları mücevherat çalınıyordu.⁴⁶ David Ben-Gurion'un günlükleri bu tarz tahliyelere referanslarla doludur: Ben-Gurion yalnızca 1949 yılının ilk yarısında Safed bölgesinden 500 köylünün ve Kefer Yasif'ten 700 köylünün tard edildiğini rapor etti.⁴⁷ Bu vakaların tümünde, vatanda lı a kabul edilmeyenler kamyonlara bindirildi ve Şeria Nehri'ne götürülerek, nehrin diğer kıyasına geçmeye zorlandı.

Diğerleri ise vatanda lı a kabul edildi ancak yeni devlete ba lılık yemini etmekten daha fazla bedel ödemek zorunda kaldılar. “Her şeyin bir bedeli vardır” politikasına maruz bırakıldılar: devlet sınırlarının d  ına sürülmek yerine  srail içinde kalmalarına izin verildi ama evlerine dönmeleri engellendi; topraklarına ve mülklerine el konuldu ve kendilerine kalacak başka yerler bulmaları söylendi.

Yeni devletin yasal aygıtı çok ayrıntılı ve titiz çalıştı. Hatta ardında bıraktığı evrak yığınının üstünkörü bir şekilde göz gezdirmek bile Filistinlilerin sahip oldukları her şeyi arkalarında bırakmalarını ya da mallarının devlet tarafından ya malanmasını temin etmek hususunda bu uzmanların çok dikkatli olduğunu gösterir. Bu doğrultuda devletin yeni kurumu Gaip Kişilerin Mülkleri  daresi Filistinlilerin geride bıraktığı mülklerin kapsamı

45 Ben-Gurion Arşivleri, Ben-Gurion'un G nl   , 4 Ocak 1949.

46  DA, D    leri Bakanlığı Dosyaları, dosya 2444/19.

47 Tom Segev, 1949: *The First Israelis*, s. 60. Ayrıca Safed'deki tahliyeler için bkz. Ben-Gurion Arşivleri, Ben-Gurion'un G nl   , 7 Haziran 1948.  srail D    leri Bakanlığı'nın bu tahliyeler hakkında zamanında bilgilendirilmedi i yönündeki  ik yetleri için bkz.  DA, Walter Eytan'dan Mo e  aret'e, 11 Eylül 1949, belge 279, s. 451-2.

ve içeriği hakkında uzunca bir memorandum kaleme aldı. (İsrail Yüksek Mahkemesi'nin yakınlarda verdiği karar sayesinde Filistinli yasal bir STK olan ve bu kitapta ilerleyen sayfalarda değinilecek olan Adalah'a bu dokümana prensipte erişim izni verildi). Ancak belgelere bakılmasa bile Filistinlilerin taşınır ve taşınmaz tüm mülklerine devlet tarafından el konulmuş olduğu İdare tarafından yapılan basın açıklamalarından anlaşılıyordu.⁴⁸

Gaiplik Yasası, özellikle 1950-1956 yılları arasında defalarca değişikliğe uğradı. Yapılan çoğu değişikliğin özünde gaip kişilerin mülkleri ile ilgilenen kayyımın yetki alanını genişletmek yatıyordu. Böylece kayyım gaip kişilerin mülklerini ve topraklarını devlete ve münferit Yahudi vatandaşlara satabilecekti. Gerçek sahiplerin çoğunluğu mülklerini hiçbir zaman geri alamadı. 1973'te İsrail Doğu Kudüs'teki gaip kişilerin topraklarına el koymak için yeni bir yasayı onadı. İsrail Doğu Kudüs'ü işgal ettiği zaman 1948 mültecilerine ve 1967 savaşı sırasında Kudüs'ten ayrılan ya da devlet tarafından sürgün edilen yeni mültecilere ait mülklerle karşılaştı. Artık Kudüs hükmen (*de jure*) İsrail'in bir parçası haline geldiği için Filistinlilerin geride bıraktığı mülklere de Gaip Kişilerin Mülkleri İdaresi tarafından el konuldu.

Filistin mülklerinin devlet eliyle soygununa karşı yürütülen yasal savaş kaybedildi ve bu soygunu kurumsallaştıran güncel yasalar da meclisten geçti. Ne var ki geriye dönüp bakıldığında verilen mücadelenin gaspın kendisinden çok onun yasallaştırılmasına yönelik olduğu görülür. Bugün ise İsrail'deki Filistinliler en azından ilke olarak mültecilerin geri dönüş hakkından vazgeçemedikleri sürece mücadele henüz bitmemiştir; geri dönmek isteyen herhangi bir Filistinlinin ülkeye girişinin yasaklanacağı, buna karşın İsrail'e göçmek isteyen herhangi bir Yahudi'nin memnuniyetle karşılanacağı kesin olmasına rağmen. Ayrıca kesin olan bir şey daha vardı ki, vatandaşlığa kabul edildikten sonra dahi dahili mülteciler (İsrail sınırları içinde kalan Filistinliler) terk ettikleri mal ve mülklerine erişemediler. Çünkü Mart 1950 tarihli Gaiplik Yasası el konulmuş olan topraklar ve mülkler üzerindeki

48 Bu konu hakkında kapsamlı bir araştırma için bkz. Michael R. Fischbach, *Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab-Israeli Conflict*, Columbia University Press, New York, 2003.

devlet kontrolünü pekiştirmiş ve bu yeni vatandaşların geçmişteki mal varlıklarına ulaşımını engellemiştir.

Bu yasalara yönelik mücadele de yenilgiyle sonuçlandı. Bunun sebebi sadece İsraili siyasi elitin ideolojik inadı değildi; 1948 Nekbe travmasını halen üzerinden atamamış olan Filistinli topluluğun liderlerinin dağınıklığı da mücadelenin başarısızlığının bir sebebiydi. Birçok tanınmış kişi bu vatandaşlık sürecine ve mülklerin müsadereğine alenen muhalefet etti; bunlardan bazıları da ulusal özgürlük mücadelesi adına yeni Yahudi devleti ile doğrudan çatışmaya girmeyi seçti. Ne var ki, bu tarz bir direniş biçimi takip etmek isteyenler İsrail dışındaki Filistinli gruplara katılmak zorundaydı; içeride girişilecek böyle bir eylem sürgünle ya da hapisle neticelenebilirdi. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan el-Ard hareketinin ya da şair Mahmud Derviş'in başına gelen tam da buydu. Mahmud Derviş Filistin ulusal hareketinin mücadelesine katılmak için bir bakıma kendisini sürgün etmişti.

Siyasetçiler arasında İsrail sistemini öğrenip onun kurallarına uymaya karar veren ve bu vesileyle topluluğun yasal statüsü ve haklarını daha fazla tahribattan korumaya çalışanlar da vardı. Bu aktivistler askeri yönetim döneminin ilk yıllarında kamusal alandaki mücadelelerine devam ettiler, okuyucuyu çok fazla ayrıntıya boğmamak adına onlardan bir sonraki bölümde bahsedeceğim. Burada sadece şunu belirtmek isterim ki siyasi olarak topluluğu temsil etmeye karar verenler bu kararı çok önceden aldılar. Bizim işaret ettiğimiz siyasi elit –askeri yönetim altında yaşıyor olmalarına rağmen– yasal mevkileri sayesinde Knesset ya da yerel basın gibi devlet aygıtları içerisinde protesto hakları olacağına inanarak orta yolu tercih edenlerdir.

Vatandaşlık yasalarına ve politikalarına muhalefetin ana sahnesi Knesset idi. Seçme ve seçilme hakkı, dayatılmakta olan sert askeri yönetimle taban tabana zıttı. Bu konuda Yahudi politikacılar arasında herhangi bir müzakere yapıldığına dair elimizde kayıt yok. Ancak –hakiki ya da göstermelik olsun– İsrail'i liberal bir demokrasi olarak sunma teşebbüsündeki güvenlik odaklı Arap yanlısı politikacılar ile liberal görüşlüler arasındaki güç mücadelesinin Filistinlilere en azından böyle bir kazanım olarak döndüğü varsayılabilir. Egemen parti Mapai de etkinliğini arttırmak

için Arap seçmenlerin oy kullanmasından yanaydı, baskı altında tutulan azınlığın hakim partiye oy vereceğini varsayıyordu. Her halükârda, seçme-seçilme jesti ya da kararı Filistinli politikacıların yasalar önünde eşitlik için mücadeleye yaklaşımlarındaki gö-reli iyimserliği açıklar.

Knesset'teki Siyonist partilere katılmayı seçen Filistinli millet-vekilleri vatandaşlık politikasına, en az, o günlerde Siyonist kurumların bünyesine katılmayı reddeden Filistinlilerin tercihi olan Komünist Parti üyeleri kadar tepki gösterdiler.

İktidardaki Mapai partisinin önde gelen Filistinli milletvekili Seyfeddin el-Zu'abi 1950 tarihli konuşmasında "Bu 100,000 kişi [yani vatandaşlığa kabul edilmesi gerekenler] Yahudi vatandaş-lar onlara nasıl bakıyorsa kendilerini öyle görecekler: temel sos-yal haklardan yoksun yabancılar olarak" diyerek konuyla ilgili şikâyetini dile getirmişti.⁴⁹ Bir diğer Siyonist parti Mapam üyesi Rustem Bastuni ise şöyle demişti:

Bu açıkça etnik ayrımcılık yasasıdır, ancak bizi kendi ülkemizde vatandaş olma hakkımızdan mahrum edemeyecektir. Biz bu ül-kede doğduk, bu topraklar üzerinde nesillerdir yaşadık ve yaşa-maya devam ediyoruz. Knesset'e yabancılara uygulanan 6. mad-deyi hatırlatmak isterim, bu ülkedeki Arapları yabancılar olarak mı görüyorsunuz?... Arapların doğal hakları korunmalıdır.⁵⁰

Komünist Parti Knesset temsilcisi Tevfik Tubi de bu yöndeki düşüncelerini şu şekilde dile getirmişti: "Vatandaşlık her şeyden önce bu ülkede doğmuş olan kişilere verilir."⁵¹

Siyonist partilere katılan politikacıların ve bu cemiyetin saf-larına katılmanın çekiciliğini reddeden diğerlerinin yasal olarak ikinci sınıf vatandaş şeklinde damgalanmaya aynı şekilde karşı oldukları gerçeği, Mapai'nin devletleşmenin erken döneminde bu kadar çok Filistinliyi kendi saf-larına nasıl kattığı hususunu da açıklığa kavuşturur. Buna göre Filistinliler tabiri caizse yeni yö-ne-ticilerle işbirliği yapabilir, bununla birlikte temel haklarından ve kimliklerinden vazgeçemediklerini farz edebilirlerdi.

49 Knesset Protokolleri, c. 6, 10 Temmuz 1950, s. 2132.

50 a.g.e., c. 12, 23 Temmuz 1952, s. 2701.

51 a.g.e., 23 Temmuz 1950, s. 2701.

Mapai'ye katılma hususunda iki temel saik vardı. Öncelikle Mapai müesses nizamı temsil ediyordu ve ona katılmak devlet ya da hükümet aygıtlarından birine dahil olmak gibiydi. İkinci olarak, Mapai Manda döneminde Filistinliler arasında lider olarak kabul edilenleri hedeflemişti veya imkânlar sunma ya da tehdit etme yoluyla onlara partiye katılmaları konusunda baskı yaptı.

Komünist bir aktivist ve yazar olan Bulus Farah Hayfa belediye başkanı tarafından gönderilen Aba Huşi isimli bir görevliyi hatırlıyor. Aba Huşi Farah'a, Mapai ile bağlantılı olacak "Arap İşçiler Birliği"ni kurduğu takdirde kendisine dünyaları bahşedeceklerini söyledi. Görevli ayrıca "kendi araban olacak" dedi ve Farah'ın birliğin lideri olarak ne kadar başarılı olacağına yönelik pohpohlayan sözler saf etti.

Bulus Farah teklifi reddetti. Anılarında yazdığına göre bu teklifin ana sebebi olabildiğince çok Filistinliyi geçici olarak bir araya getirip sürgün edilenlerin ve mültecilerin arkalarında bıraktıkları zeytinlerin toplanması için vasıfsız işçiler olarak organize etmektir. Komünist Parti böylesi bir operasyona Remle'de çoktan başlamıştı; Siyonist işçi sendikaları ise bu değerli ganimeti kendileri toplamak niyetindeydiler.

Farah için araba ve iş içeren bu teklifi geri çevirmek 1948 yılında hiç de kolay değildi. Sahip olduğu kitapçı dükkânı, savaş sırasında yağmalanmış, yerle bir edilmişti. Mapai'nin teklifini reddettikten sonra bir gün bir kadın geldi ve bir kitap sordu; kitap Farah'da vardı, onu kadına sattı ve "aniden damarlarımdaki kan akışı hızlandı ve alnımda ter damlaları birikti. Çok mutlu olmuştum. Artık annemler ve kız kardeşlerim üzölmeyecekti. Şerefli bir hayat sürmek için yolum açılmıştı." Lakin kadın tek müşterisiydi, Farah dükkânını yeniden açamayacağını anladı. Böylece İngiliz Manda döneminin sendika lideri ve yazarı berber dükkânı açtı. 1952'de "İsrail'deki Arap Azınlığın Haklarının Korunması İçin Birlik" adlı kuruluşun sekreteri oldu; siyasi faaliyetlerini yeni profesyonel kariyeri ile birleştirdi.⁵²

Geriye dönüp bakıldığında müesses nizamla bağlananlar ile ona direnenlerin, Filistin topluluğunun Yahudi devleti içerisinde-

52 Farah, *From Ottoman Rule*, s. 122-4.

deki eşit olmayan konumunu belirleyen yasama dalgalarına karşı benzer bir tavır geliştirdiği görülüyor. Yukarıda detaylandırılmış olan tepkiler ve –ister Mapai ister Komünist Parti üyesi olsunlar– topluluktaki aktivistlerin genel siyasi tavrı, böylesi bir aşılmanın kızgınlıkla karşılandığını gösterdi. Aynı zamanda bu tavır İsrail demokrasisine yönelik belli bir güven oluştuğunu –ya da en azından İsrail’e karşı mücadelede diğer Filistinli grupların benimsediği ulusal direniş taktiklerini uygulamamak hususunda stratejik bir karar alındığını– gösteriyordu. Ayrıca bu, bir grup politikacının kendileri açısından övünülecek bir durum olmamasına rağmen 1949 yılındaki ilk genel seçimlere neden girdiğini de açıklar. İsrail’deki Filistinlilerin oy kullanmasını sağlayan İsrail kimlik kartları yoktu; onların durumunda oy kullanmak çok daha zor ve karmaşık bir süreçti. En başta, oy kullanma merkezlerinin olduğu yerlere gidebilmek için özel izne ihtiyaçları vardı; tüm bunlara rağmen gittiler ve oy verdiler.

Bugünden bakıldığında, siyasi aktivistlerin, yürürlükte olduğu iddia edilen yeni demokrasinin geçerliğini test etmek için süratle karar almış olmaları oldukça şaşırtıcı görünüyor. Onlara yardımcı olabilecek bir hukuk kadrosunun henüz oluşmasını beklemeden Filistinli politikacılar durumlarını Yüksek Mahkeme’ye taşımaya karar verdiler; bu, mahkemenin bakacağı ilk temyiz davası olacaktı. Mücadelenin yasal kısmını Hanna Nakkarah neredeyse tek başına yürüttü, yasalar üzerinde çalıştı ve var olan boşlukları buldu; öyle ki askeri yönetim idarecilerini kızdırdı ve hapse atıldı.⁵³

Son tahlilde Yüksek Mahkeme’nin kararı da siyasetçilerinki kadar sert oldu:

Yüksek Mahkeme devletin savunma sınırları ve düşmanın saldırı sınırları içerisinde izinsiz ve başıboş bir halde gezen bir adamın mahkemenin yardımını ve desteğini hak etmediği yönünde karar vermiştir.⁵⁴

Bu hissiz ve küçümseyici ifadelerle, o yerlerde, İsrail ordusu tarafından sürüldükleri için yaşamaya zorlanan Filistinliler ima

⁵³ Hanna Nakkarah, *Memoirs*.

⁵⁴ Amnon Rubinstein’den alıntı, *İsrail Devleti’nin Anayasası*, Shoken, Tel Aviv, 1974, s. 410 (İbrance).

edilmişti; “düşmanın saldırı sınırları” şeklinde ifade edilen yerlerden bazıları onların evleri ve tarlalarıydı. Amnon Rubinstein gibi Siyonizm taraftarı akademisyenler bu sert tavrı “duygusal ve mantıkdışı güdülerle temellenmiş” diyerek savunmaya çalıştılar, nitekim bu ifadeler Bağımsızlık Bildirgesi ile tamamen çelişmekteydi.⁵⁵ Lakin gerçek şu ki, mahkemenin kararı devletin siyasi elitinin ideolojik pozisyonu ile çelişmiyordu, bu açıdan ne “duygusal”dı, ne de “mantıkdışı”. Ayrıca gelecek yıllarda Yüksek Mahkeme benzer uygulamaları onaylayacaktı, bazı durumlarda ise aynı uygulamalara karşı çıkacaktı. İsraili hukuk tarihçisi Ilan Saban yakınlarda yazmış olduğu bir makalede erken dönemde hayata geçirilmiş olan hukuki ve anayasal matrisin, Yüksek Mahkeme’yi, Filistinlilerin topluluk ve/veya birey olarak maruz kaldığı ayrımcılık karşısında bir denge unsuru olarak hizmet etmekten alıkoyduğunu gözler önüne sermiştir. Bu öyle bir yapıydı ki ancak İsrail’in etik ve ideolojik varoluşuna gelecek doğrudan yasal bir meydan okuma hukuki sistem içinde böylesi bir rol elde edebilirdi ve bu, çoğu yargıç ve hakim için intihar olurdu.⁵⁶

Filistinli azınlık içerisindeki aktivist damar muhalefetini sadece Knesset’teki muhalif söylevlerle ve Yüksek Mahkeme’ye yapılan başvurularla sınırlamadı. Kamuoyunu bir seri gösteri vasıtasıyla harekete geçirmeye çalıştı (aslında İsrail’de Filistinlilerin kayıtlara geçmiş ilk gösterisi, vatandaşlık yasasına değil toprak müsadereci uygulamasına karşı düzenlenmişti). Ordu bu gösterileri son derece sert bir şekilde bastırdı ve yerel askeri idareciler gözaltına alınan göstericilere şiddetli cezalar verdiler. Önleyici tedbirler de tüm topluluğa tatbik edildi: Şin Bet (genel güvenlik servisi; buradan itibaren halk arasındaki İbranice kısaltmasıyla –Şabak– anacağız) ne zaman bir toplantı ya da nümayiş düzenleneceğine dair istihbarat alsa tüm köyler “yasaklı askeri bölge” ilan edilirdi. Böylelikle ordu bir gizlilik perdesinin ardında ve sessizce, dışarıdan kimsenin öğrenip tepki gösteremeyeceği bir şekilde göstericilere karşı harekete geçebilecekti.

⁵⁵ a.g.e.

⁵⁶ Ilan Saban, “Minority Rights in Deeply Divided Societies: A Framework for Analysis and the Case of the Arab-Palestinian Minority in Israel”, *International Law and Politics*, c. 36 (Haziran 2005), s. 885-1001.

Filistinliler bugüne kadar gösteri yapmaya devam ettiler, ancak bu gösteriler daima Yahudi devletinin fiziksel gücüyle çatışmayı da içeriyordu. Daha o zamanlarda ordu, Filistinlilerin nümayişi söz konusu olduğunda çoğu zaman gösteri karşıtı güçlere eklemelenirdi. Bu ise geniş çaplı gözaltılar ve daha fazla göstericinin yaralanması, hatta ölmesi demekti.

Vatandaşlık yasasına karşı yapılan nümayişler arasında yarım günlük bir grev de vardı. Bu, –başkaları tarafından bu şekilde tanınmazdan önce bile– Filistinlilerin kolektif bir ulusal topluluk olarak sıklıkla başvurdukları bir protesto biçimi olacaktı. İsrail’deki Filistinlilerle ilk ilgilenen Batılı siyaset bilimcilerden Joel Migdal’ın belirttiği üzere İsrail’deki Filistinlilerin protesto biçimleri diğer Filistinli grupların benimsemiş olduklarına benzerdi. Migdal’a göre bunlar *realpolitik* ve benlik davasının bir karışımıydı; yani belli bir dereceye kadar halihazırdaki güçler tarafından müsamaha gösterilebilecek ama aynı zamanda kolektif kimliği pekiştirecek usullerdi.⁵⁷ Yetkililerin gösterilerin müsamaha sınırlarını aştığını düşündüğü 1976, 2000, 2006 ve 2009 yıllarındaki dönüm noktalarını tartışırken bu sava geri döneceğiz.

Dışlanmaya karşı –vatandaşlık yasası üzerinden yürütülen– mücadele, İsrail içindeki Filistinlilerin mücadelesini daha en başından diğer Filistinli gruplarınkinden ayırdı. İlk grup Yahudi devleti içerisinde tanınmayı istiyordu, diğer gruplarsa Yahudi devleti fikrine karşı savaşıyordu. Genel olarak 1966’ya kadar devletin bu siyasi ve ulusal dürtülere tepkisinin, sıkı bir askeri yönetim eşliğinde yabancılaştırma ve baskı karışımı olduğunu söyleyebiliriz. Devlet için stratejik bir tehdit olduğu düşüncesiyle topluluğun tümünden şüphe edildi. İsrailli siyasi elitin gelecek planı, etnik temizliği daha ileriye taşımak ve Yahudiliğe ihtidayı teşvik etmektir. Filistinlilerin refahına ve esenliğine ise hiç önem verilmedi. 1949 sonuna gelindiğinde 1948 travması hiçbir surette atlatılamamıştı.

57 Joel S. Migdal, “State and Society in a Society without State”, Gabriel Ben-Dor (ed.), *The Palestinians and the Middle East Conflict*, Tel Aviv University Publications, Tel Aviv, tarihsiz, s. 396-7.

2. Kapanmayan Yara: Askeri Yönetim ve Kalıcı Etkileri

İsrail'deki Filistinlilere dayatılan askeri yönetimin hikâyesi başlı başına bir kitap olur ancak tıpkı Nekbe gibi bu dönem de travmaya uğramış kurbanlar ve suçluluk duygusundan muzdarip cellatlar tarafından bastırılmıştır. Filistinlilerin kalabalık olduğu her bölgeye askeri yönetim dayatıldı ve bu düzen Manda dönemi Olağanüstü Hal Düzenlemeleri üzerinde temellendirildi. Bu süreç 1966'ya kadar sürdü ve yaşamın tüm yönlerini etkiledi. İbrance *Hamimişar Ha-Zevai* "askeri idare" anlamına gelmektedir. Ancak bu sadece yasal bir gerçekliği ifade eden bir isim değildi; aynı zamanda İsrail ordusu içerisindeki bir birimin adıydı. Bu birim ülkenin güneyinde, kuzeyinde ve merkezinde konuşlanmış bölgesel komutanların himayesinde görev yapan bir grup valiyi denetliyordu. Bu görevlilerin modern zamanlarda sadece diktatörlükle yönetilen ülkelerde rastlanabilecek türden idari, hukuki ve adli güçleri vardı. Askeri yönetim İsrail'deki Filistinlilere en az Nekbe'nin tüm Filistinli topluluğa verdiği kadar azap verdi.

Askeri yönetim hakkındaki hatırat acı ve rahatsız edicidir; sadece Filistinli vatandaşlar açısından değil, o dönemde önemli mevkilerde bulunmuş olan farkındalığı yüksek Yahudiler için de böyledir. Bir genel vali kendisinin ya da diğer valilerin geniş bir maiyet eşliğinde gerçekleştirdikleri her ziyarette fakir köylülerin mükellef bir sofra ve alicenaplıkla göstermek zorunda kaldıkları misafirperverliği hatırlar; zira bu köylülerin yaşamları tamamen bu misafirlerin iyi niyetine bağlıydı.¹ Merhum Emil Habibi bu acı

¹ *The Diary of a Military Governor*, Tel Aviv, 1954.

hatıraların tümünü *el-Vekâiu'l-garîbe fî ihtifâi Sa'id Ebi el-Nahs el-Müteşâil* (Said'in Gizli Hayatı: Pesoptimist) adlı ünlü romanındaki kurgusal kahraman Said Ebu el-Nahs'ın maceraları aracılığıyla gün yüzüne çıkardı. Said, –hayatı üzerinde mutlak otorite sahibi olan– askeri valiler ve memurlar ile günlük karşılaşmalarında yaşadığı aşağılanmanın ve itibarsızlaştırmanın üstesinden köyün delisi ve soytarısı gibi davranmak suretiyle gelir.² Pek çoğu için gerçek hayat daha da beterd. Bu acı gerçeklik 19 yıl sürdü lakin tüm yaşananlar ne dünya genelinde haber yapıldı ne de çoğu İsraili Yahudi bunlardan haberdar oldu. 2009 yılında oğlumun öğretmeni, İsrail'deki Filistinlilerin askeri yönetim altında yaşadığını, izinliyen gerçekleştirdiği lisans çalışmaları sırasında öğrendiğini söyledi. Bu bilgisizlik bugün eğitilmiş, meslek sahibi birçok İsraili Yahudi arasında halen tipik bir durumdur.

Ancak bu süreci durağan bir süreç gibi görmek yanlış olur; yıllar geçtikçe insanların yaşam şartları iyileşti. Bu yüzden askeri yönetimi kabataslak iki aşamaya bölmek yararlı olacaktır. 1957'ye kadar olan ilk aşama boyunca topluluğun varlığı muallaktaydı. Filistinlilerin mevcudiyeti İsrail rejimindeki önemli figürler tarafından “bitmemiş bir iş” olarak görülüyordu ve birçok siyasetçi ile güvenlik kurumlarının yöneticileri Filistinli vatandaşları Yahudi devletinden ihraç etme niyeti taşıyordu. İkinci aşamada Filistinlileri ülkeden kovma eğilimindeki dürtünün gerilediği ve yeni kurulmuş olan Yahudi devletinin iki uluslu doğası ile genel bir uzlaşıya varıldığı görüldü.

Farklı Yöntemlerle Etnik Temizlik, 1948-1957

Birinci aşama aslında devlet kurumlarının, ilk İsrail başbakanı rehberliğinde, Yahudi devleti içerisindeki Filistinlilerin nüfusunu azaltmanın yollarını aradıkları bir süreçti. 1955'te, bürokrasi içerisinde yer alanlardan bazıları çoktan bu stratejiyi bırakmış ve Yahudi devletinde geniş bir Filistinli kitlenin var olacağı fikrine alışmaya başlamış olmasına rağmen diğerleri 1957'den sonra

2 Kitap İngilizceye de çevrildi. Emile Habiby, *The Secret Life of Saeed, the Pesoptimist*, Arapçadan çeviren Salma Khadra Jayyusi, Trevor LeGassick, Zed Books, London, 1985.

dahi Yahudi devleti içerisindeki Filistinlilerin nüfusunu en düşük seviyede tutmanın yolunu bulmayı umdular.

İlk aşamada askeri yönetim Filistinlileri devlete yabancılaştırmak için başlıca araç olarak düşünüldü.³ Göreceğimiz üzere, olumsuz mesaj, sadece sürgün için yapılmış bir dizi plan vasıtasıyla değil, insanları “gönüllü” bir şekilde ayrılmaya ikna etmek için tasarlanmış bir politika aracılığıyla da verildi. Gelecek yıllarda genç Filistinli nesil yaşlı kuşağı hor görecektir ve onları İsrail’in aşağılamaları karşısında kolayca pes etmekle, mücadeleye girmeksizin milli onurlarından ve haysiyetlerinden feragat etmekle suçlayacaktı.⁴ Aslında bunu dile getirenlerin, bir önceki neslin onlarsız bir gelecek kurma niyetinde olan bir devlet içerisindeki varlıklarının ne kadar kırılğan ve belirsiz olduğuna dair hiçbir fikirleri yoktu. O neslin İsrail’in politikalarına tutsak düşmemek adına gösterdikleri metanet ve kararlılık, bir yenilgi değil kahramanlık hikâyesidir ve bu kararlılık ve metanet İsrail’in bu politikasının başarısızlığa uğramasının iki temel sebebinden biridir. Bu politikanın çökmesinin bir diğer sebebi de böyle bir söylem ve stratejinin parçası olmayı reddeden Yahudi siyasetçilerin varlığıydı. Neyse ki bu siyasetçilerin bazıları farklılık yaratacak kadar yüksek mevkilerdeydi.

Filistinliler oldukça gelişmiş bir denetim ve baskı sistemine maruz kaldılar. Askeri yönetim esasen kırsal bölgelere dayatılmıştı, şehir merkezleri ise sıkı bir sivil gözetim ve kontrol altına alınmıştı. Askeri yönetim bölgeleri daha önce belirtildiği üzere İsrail ordusu içerisindeki bir birim olan *Ha-Mimşal Ha-Zvai*’nin kontrolü altındaydı. Bu birimin üyeleri Filistinlilerin yaşadığı kasabalarda ve şehirlerde bizzat bulunmuyorlardı ancak buralardaki “sivil” yönetimde görev yapan mevkidaşları onların kontrol mekanizmasını uygulamaya çalışıyordu ve benzer geniş yetkilere sahiptiler. Dolayısıyla bu bölgeler de haddi zatında askeri yönetim altına girmiş oluyordu.

3 Bäuml, *A Blue and White Shadow: The Israeli Establishment's Policy and Action among the Arab Citizens. The Formative Years, 1958-1968*, Pardes, Hayfa, 2007.

4 Dan Rabinowitz, Khawla Abu Bakr, *Coffins on Our Shoulders*, University of California Press, Berkeley, 2005.

Siyaseten askeri yönetim birimi hem Savunma Bakanlığı hem de İsrail gizli servisi Şabak bünyesinde faaliyet gösteriyordu. Stratejiyi koordine etmek için zaman zaman özel bir komisyon toplanıyordu. Bu komisyonun ilk toplantısında İsrail'deki Filistin topluluğu mütemadiyen gözetim altında tutulması ve yönetilmesi gereken “düşman topluluk” olarak tanımlandı. Filistinliler her an devletin düşmanlarıyla işbirliği yapabilecek “beşinci kol”du. Şabak'ın üst düzey yöneticileri, başbakanın Arap meselelerinden sorumlu danışmanları, işçi sendikası Histadrut'un bir temsilcisi ve “askeri yönetim” biriminin memurları 1966'ya kadar Filistinli topluluğu “yöneten” bu komisyonun üyeleri idi.⁵

Başlangıçta İsrail siyasi ve askeri eliti içerisinde askeri yönetimin gerekliliği hususunda herhangi bir görüş ayrılığı olmadığı vurgulamak önemlidir. Askeri yönetim 21 Ekim 1948'de David Ben-Gurion tarafından ilan edildi ve 1945'te İngiliz Manda yönetimi tarafından yürürlüğe konulan Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'ne dayandırıldı. Bu düzenleme askeri valilere Filistin topluluğu üzerinde sınırsız bir kontrol kurma imkânı verdi. Bu düzenlemelere göre valinin haklı bir gerekçe olmaksızın insanları yakalama ve uzun süre gözetim altında tutma hakkı vardı. Vali Filistinlilerin herhangi bir mekâna girmesini yasaklayabilir, onları evlerinden çıkarabilir veya ev hapsine mahkûm edebilirdi. Okulları, işyerlerini, gazeteleri kapatabilir; gösterileri ve toplantıları yasaklayabilirdi. Bu süreç devletin tarihinde biçimlendirici bir fasıldır; bu düzenlemeler bugün de dolaylı olmakla beraber halen mahfuzdur ve İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki uzun süreli işgali boyunca buralara yönelik politikasının temelini oluşturmuştur.

Hukuki Altyapının İnşası

Ekim 1948'de Filistinli azınlığa dayatılan askeri yönetimin hukuki düzenlemeleri Manda döneminde çıkarılmış olan düzenlemelere referans verilmeksizin tebliğ edildi. Askeri yönetim düzenlemeleri iki şekilde ortaya çıktı. Bunlar resmi olarak Nisan

5 Özel komisyon için bkz. Bäuml, *A Blue and White Shadow*.

1949'da ilk Knesset toplandıktan sonra ilan edildi. Ancak bu tarihten önce de, İsrail'de ilk resmi seçimlere kadar iktidarda olan geçici konsey bunları Manda dönemi düzenlemeleri temelinde hazırlanmış hükümet talimatnamesi olarak resmi gazetede yayınladı. Bu meyanda yayınlanan ilk talimatname 1 Numaralı Yasalar ve İdari Talimatname olarak isimlendirildi. Bu talimatname Savunma bakanına Manda dönemindeki düzenlemelerden gerekli görülenleri uygulama hususunda sınırsız yetki tanıdı. Geçici başbakan ve aynı zamanda Savunma bakanı olan David Ben-Gurion ilk olarak, bu mevzuatın terkedilmiş topraklara ve mülklere devlet tarafından el konmasına izin veren düzenlemesini kullandı. Bu talimatname 23 Haziran 1948'de yayınlandı, o tarihte Filistin'in çoğu kısmı İsrail ordusu tarafından henüz ele geçirilmemişti ama mülteci sayısı çoktan 350,000'i aşmıştı. Bu yasal düzenleme İsrail'in Filistinlilerin geri dönüşüne karşı çıkan politikasının en açık göstergesidir zira bu düzenleme ile toprakların gerçek sahiplerinin geri dönüşü engellenmiş ve Filistinliler evlerine, işlerine ve topraklarına dönmekten men edilmiştir.

İlk talimatname oldukça detaylıydı; el konulacak taşınır ve taşınmaz malların bir listesini içeriyordu. 1948 yılının Nisan ayı içinde Filistinlilerin tüm kasabaları boşaltması sağlandı; Filistinliler ayrılırken her şeyi geride bırakmak zorunda kaldılar. O zaman Yahudi askerler ve siviller tarafından yapılan bireysel yağmayla karşı karşıya kalan hükümet Filistinlilerin sadece evlerini değil makinelerle dolu fabrikalarını, yiyeceklerle dolu ambarlarını ve parayla dolu bankalarını kontrol altına almak istedi.

Yeni devletteki birçok kişi yasal düzenlemeleri ve talimatnameleri sorunsuz devir teslim için gerekli bir araç olarak kabul etti. Ancak bu düzenlemelerin içeriği ve özellikle bunların geçmişte Yahudi yeraltı örgütlerine karşı kullanılmış olduğu gerçeği, yeni devletin bazı hukukçuları açısından daha temel ve etik bir problem yarattı; özellikle İsrail Adalet Bakanlığı'nın yüksek mevkili memurları arasında. Bu şahıslar, İngilizler tarafından ilk defa 1945'te uygulamaya konduğunda bu düzenlemeler karşısında nasıl tutum aldıklarının farkındaydılar. Hükümetin hukuk danışmanı ve sonradan Adalet bakanı olan Yaakov Şimşon Şapira, bu-

gün bizzat Filistinlilere dayattıkları bu düzenlemeler için 1946'da şu sert ifadeleri kullanmıştı:

Olağanüstü hal düzenlemelerine dayanarak kurulan bir rejimin hiçbir aydın ülkede karşılığı yoktur. Nazi Almanyası'nda bile böyle kurallar yoktu ve Maydanek'teki* ve benzeri yerlerdeki eylemler yazılı kuralların dışına çıkılarak yapıldı. Sadece tek bir rejim şekli bu şartları taşıyabilir: işgal altında olan bir ülkenin durumu.⁶

1946'da Tel Aviv'de yapılan bu toplantıda bakanlığın diğer tanıdık figürleri ile Yahudi cemaatinin önde gelen avukatları da hazır bulunmuş ve ifadeleri farklı olsa da hepsi bu düzenlemelere aynı doğrultuda muhalefet etmişti.⁷

Knesset'in Mapaili üyelerinin çoğu 1949 gibi erken bir tarihten itibaren bu Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'nin ilga edilmesi için mücadele etti. Bunları yeni devletin durumuna uygun yeni askeri düzenlemelerle değiştirmeyi önerdiler. Lakin hiçbiri yasamayla ilgili böylesi bir girişimi yürürlüğe sokmak için gerekli sorumluluğu yüklenemedi. İki yıl sonra, Mayıs 1951'de Mapam'ın Knesset'e sunduğu şu teklife Mapai'den kimse red oyu vermedi:

Manda döneminden beri yürürlükte olan 1945 tarihli olağanüstü hal düzenlemeleri, demokratik bir devletin temelleriyle taban tabana zıttır. Knesset, anayasa komisyonuna bu yönetmeliği yürürlükten kaldıran yasa tasarısını iki haftadan az bir süre içerisinde Knesset'e getirmesi için talimat vermiştir.⁸

Hükümet bu yönetmeliği mümkün olduğunca uzun bir süre yürürlükte tutmanın faydalı olacağına inandı. Bu yasama süreci ancak gelecek asırda tamamlanacaktı.

* Majdanek (Maydanek) Polonya'da II. Dünya Savaşı sırasında (1941) kurulmuş Nazi kampıdır. Önceleri savaş esirlerinin tutulduğu bir merkez iken 1943'te bir toplama kampına dönüştürülmüştür. Kampta kaç kişinin katledildiği kesin olarak bilinmemekle beraber son araştırmalarda bu sayının 59,000'i Yahudi kökenli olmak üzere 78,000 kişi olduğu öne sürülmektedir. (çev.)

6 *Haparklit* (Müdafi), Şubat 1946, s. 58 (İbranice).

7 a.g.e., s. 58-64.

8 Knesset Protokolleri, c. 9, 22 Mayıs 1951, s. 183-4.

Bir Realite Olarak Olağanüstü Hal Düzenlemeleri

Hukuki sistem böyle bir rejimle başa çıkmada zorlandı ve Tel Aviv’de bir yargıç olan Şalom Kassam Olağanüstü Hal Yönetmeliği’ne dayanarak karar vermeyi reddetti çünkü bu yönetmelik onun vicdanı ile doğrudan bir zıtlık içindeydi.⁹ Bu yönetmeliğin en talihsiz iki düzenlemesi 109 ve 110 numaralı olanlardı. 109 numaralı düzenleme valiye yönetimi altındaki bölgede yaşayanları sürme izni veriyor, 110 numaralı düzenleme ise valiye uygun gördüğü her zaman herhangi bir vatandaşı derdest edip karakola götürme yetkisi tanıyordu. Bir diğer ünlü düzenleme ise idari tutuklama yetkisi veren 111 numaralı düzenlemeydi; buna göre kişi açıklama ve yargılama yapılmaksızın belirsiz bir süre tutuklu kalabiliyordu.¹⁰

En önemli düzenleme ise 1949’da İsrail yasası haline gelen 125 numaralı düzenlemeydi. Buna göre İsrail hükümeti devlet sınırları içerisinde herhangi bir toprak ve bölge üzerinde askeri yönetim kurabilirdi. Resmi olarak 125 numaralı düzenleme, idare tarafından belirlenmiş bölgelerdeki giriş çıkışları ve bazen de bölgenin içerisinde olası yer değiştirmeleri önlemeye odaklanmıştı. Ancak İsrail hükümeti bu hareket kısıtlamasını, toprak istimlakı sırasında mağdurlardan gelecek herhangi bir protesto ya da yasal engelle karşılaşmamak için kullanmıştır. Hareket özgürlüğü olmayınca Filistinlilerin sınırlanmış alanın dışında iş bulma (bulunabilecek işler Yahudilerin yaşadığı yasaklı bölgelerdeydi), diğerleriyle sosyalleşme ve herhangi bir siyasi eylem düzenleme umudu ve imkânı kalmıyordu. Seçim zamanında hükümet muhalif siyasi partilerin toplanma, organizasyon yapma ve kampanya düzenleme gibi seçim etkinliklerini akamete uğratmak için hiç tereddüt etmeden bu yasağa başvurdu. Sonuç olarak kâğıt üstünde bu düzenleme hayatın her alanıyla bağlantılı değil gibi görünse de hareket özgürlüğünün engellenmesi İsrail’deki Filistinlilerin temel haklarını ellerinden aldı.

9 a.g.e.

10 Alina Korn, “Crime and Law Enforcement in the Israeli Arab Population under the Military Government 1948-1966”, S. I. Troen ve N. Lukas (ed.), *Israel: The First Decade of Independence*, SUNY Press, New York, 1995, s. 683-98.

Basın ve ifade özgürlüğüne ve normal bir yaşam sürme çabasına yasaklar ve engeller koyan bu ve bunun gibi düzenlemeler, katı, duygusuz ve bazen sadist askeri yöneticilerin elinde kötü-cül bir araç haline geldi. Bu yöneticiler genellikle emekli olmadan hemen önce geri hizmete çekilmiş veya sağlık sorunları ya da kabiliyetsizlik nedeniyle muharebe birimlerinden alınmış olan askerler arasından seçiliyordu. Bu görevlilerin zalimane tutumu, askere yeni gelenlere uygulananlara benzeyen türden bir dizi sustimalle topluluğa eziyet etmeyi kapsıyordu. Kendi küçük kralıklarında mutlak hükümdarlar haline geldiler.¹¹

1953 yılının Temmuz ayında böyle bir “küçük kral” Tira köyünde sokağa çıkma yasağı ilan etti ve görünürde hiçbir sebep yokken kitlesel tutuklamalara başladı. Tek tek her evin arandığı süreçte çocuklar ve kadınlar dövüldü, erkekler askerler tarafından sokaklarda sürüklendi ve yaşlılar bir ağıla kapatıldı –1948 yılındaki etnik temizlik sırasında sıklıkla başvurulmuş bir izlek. Bu sırada askerler havaya ateş ettiler ve mülklere zarar verdiler. Daha sonra İsrail radyosu duyulan silah seslerinin (adı ileride Ben-Gurion Havaalanı olarak değişen) Lod Havaalanı’na inmekte olan bir uçaktan geldiğini açıkladı. Bir gün sonra hikâye değişti ve köyde askeri bir memurun saldırıya uğradığı iddia edildi. Bu arada silah sesleri Batı Şeria’dan gelmişti.¹²

İsrail’in uyguladığı bu askeri yönetimin başka yönleri de vardı. Askeri yönetim sayesinde toprak müsadereci resmi politikası “güvenlik” ve “kamu yararı” adı altında sürdürülebildi. Filistin milliyetçiliği ile ilişkisi olduğuna dair en ufak şüphe duyulan siyasi aktivistler sınır dışı edildi ya da hapse atıldı. Ben-Gurion’un günlükleri askeri yönetim aygıtının başı General Elimeleh Avner’in bu mutlak idare rejimi hakkındaki endişelerini gözler önüne serer. Avner birçok defa bir kılavuzun yokluğundan ve Arap bölgelerini yöneten valiler için hazırlanmış bir tüzüğün ek-

11 Ben-Gurion’a yapılan şikâyetler için bkz. Gershon Rivlin ve Elhanan Oren (ed.), *Ben-Gurion, The War of Independence: Ben-Gurion's Diary*, Ministry of Defense Publication, Tel Aviv, 1982, c. 3, 9 Ekim 1948, s. 740.

12 Sarah Ozack-Lazar, “Israeli Arab Positions towards the State, 1949-1967”, Yüksek Lisans Tezi, Hayfa Üniversitesi, 1990, s. 37-8.

sıklığından dem vurdu.¹³ Onun bu şikâyetleri 1950’li yıllarda başka birçok devlet memuru tarafından da dillendirilmişti.

Sıklıkla karşılaşılan hususlardan biri köylerin girişlerindeki kontrol noktalarında yaşanan suistimallerdi. Bu kontrol noktalarında işçiler işlerine veya köylüler yakındaki bir hastaneye gitmekten kötü niyetli muhafızlar tarafından alıkonulmaktaydı. Özellikle Vadi Ara’da izin kâğıdına sahip işçilerin gidecekleri yere varmak için saatlerce bekletildikleri ve bir vakada ise bir hafta boyunca hastaneye gitmesine izin verilmeyen hasta bir bebeğin öldüğü, 1956 yılının Temmuz ayında İsrail basınında yer aldı.¹⁴

Tüm bu askeri yönetim düzenlemeleri içinde Filistinlilerin toplumsal belleğine üç uygulama kazınmıştır: hareket serbestisinin engellenmesi, siyasal örgütlenmenin yasaklanması ve iş olanaklarının kısıtlanması. Böylesi bir rejimde bir akrabayı görmek için çıkılan yolculuğun sonlanıp sonlanmayacağı belirsizdi ve şüphesiz ki askeri kontrol noktalarından geçmeden gidilecek bir iş ya da okul yoktu. Bu 1967’den beri işgal altındaki topraklarda yaşayanların çok alışkın olduğu bir gerçekliktir.

Başka Bir Etnik Temizliğe Niyetlenmek

Şayet Filistinliler devlet kurulduktan sonraki ilk sekiz yılda gelecekleri ve kaderleri hakkında yürütülen müzakerelerden haberdar olsalardı hayatları muhtemelen daha rahatsız ve kaygı dolu bir şekilde geçerdi. Bazıları varoluşsal tehlikeyi görmezden gelemedi: Filistinliler çoğu küçük ölçekli otuzdan fazla köyden ya tamamen ya da kısmen Lübnan, Suriye ve Ürdün ile olan sınırın diğer tarafına sürgün edildi. Gönderilenlerin büyük bir kısmı iki yüzyıldan fazla bir süredir yarı göçebe yaşam sürdükleri ve gezindikleri geleneksel bölgelerini (*dira*) kaybetmiş olan Bedevi aşiretlerden oluşmaktaydı.¹⁵

Öte yandan kamudan gizlenen başka hususlar da vardı. Örneğin olası bir savaş sırasında Filistinlilerin kitlesel olarak sürülme-

13 Nur Masalha, *A Land without a People: Israel, Transfer and the Palestinians*, Faber and Faber, London, 1997.

14 *El-Ittihad*, 6 Temmuz 1956.

15 Masalha, *A Land without a People*.

sini tasarlayan ama hayata geçirilememiş olan *Hafarferet* (Köste-bek) Operasyonu gibi. Göreceğimiz üzere, bu operasyon Süveyş Krizi sırasında neredeyse gerçekleşecekti. Plan Şabak'ın başı Isar Harel'in zihniyetini yansıtıyordu. Harel "Arapların her an onları yok edebileceğimizi hissetmelerini" istiyordu.¹⁶

İsrail'deki Filistin topluluğunun yaşam imkânlarını kısıtlayıcı doğrudan ya da dolaylı tedbirler söz konusu olduğunda özellikle David Ben-Gurion oldukça yaratıcıydı. Absürtlüğün kıyısında dolaşan fikirlerinden biri (Osmanlı'daki Yahudilerin ve Hristiyanların eski statüsünden hareketle) Filistinlileri İsrail içinde yaşayan bir Arap *milletine* dönüştürmektir. Bu sistem Filistinlileri askeri yönetim altında sahip oldukları hak ve ayrıcalıklardan dahi daha azıyla yetinmek durumunda kalan dini bir cemaate dönüştürecek. Uygulamada Ben-Gurion'un bu fikri bu üstü kapalı referansın ötesine götürmemiş olduğunu varsayabiliriz ancak bu yine de İsrail'deki siyasi piramidin en tepesindeki adamın tavrını yansıtmaya açısından önemliydi. Daha makul bir diğer fikir ise Hristiyanları Yahudi devletine daha sadıkmış gibi göstererek ve onlara bu yönde davranarak Hristiyanlar ve Müslümanlar arısına nifak sokmaktır. Bu fikre zaman zaman yerel seviyede başvurulduğu oldu ancak başarı elde edilemedi.¹⁷ Filistinli vatandaşlara yönelik bu genel tavır, resmi çevrelerde büyük ihtimalle bugün de sürmektedir; ancak hikâyemizin sonunda 21. yüzyılın başında kamusal bir söylem olarak yeniden meydana çıkana kadar etnik temizlik planları şimdilik miadını doldurmuştu.

Filistinli azınlığa yönelik politika güvenlik odaklı bir grup karar verici tarafından belirlendi ve Ben-Gurion'un Arap meselelerinden sorumlu amansız danışmanları –ki onlar olabildiğince çok Filistinlinin sınır dışı edilmesinden ve geri kalanının iyi korunan mıntıkalara kapatılmasından yanaydılar– tarafından eksiksiz bir biçimde icra edildi.

Filistinlileri ihraç etme taraftarı olanlar İsrail devleti içerisinde yerlerinden edilmiş olan Filistinli mültecileri "mevcut gaip kişiler" olarak tanımladı; bunlar sınır dışı edilmesi gereken evsiz ve devletsiz gruptu. Dışişleri bakanı Moşe Şaret destekli Komünist

¹⁶ Bäuml, *A Blue and White Shadow*.

¹⁷ Rivlin ve Oren, *Ben-Gurion*, 3 Aralık 1948, s. 863.

Parti üyeleri bu Filistinlilerin yardımına yetiştiriler ve günün sonunda sadece birkaçı sınır dışı edildi.¹⁸ Şaret askeri yönetimin ilga edilmesini destekleyen hareketin mühim isimlerinden biriydi; fakat ne var ki Siyonist liberallerin askeri yönetime son vermesi on beş yıldan fazla sürdü. Bir diğer önemli figür ise sağ kanat muhalefet partisi Herut'un kendini beğenmiş milliyetçi lideri Menahem Begin'di. Her daim zıtlıkların adamı olan Begin'in içinde liberal bir damar vardı. İngiliz Olağanüstü Hal Yönetmeliği'nin Filistinli azınlık üzerinde kullanılmasından dolayı dehşete kapılmış gibiydi çünkü bu düzenlemelerin kendisi ve arkadaşlarına karşı nasıl kullanılmış olduğunu çok iyi anımsıyordu (o dönem Begin bu yönetmeliğe ait düzenlemeleri Nazilerin Nuremberg yasalarına benzetmişti). Ne var ki Begin 1980'li yılların başında başbakan ve bir süreliğine Savunma bakanı olduğunda bu talimatnameyi tereddüt etmeden yeniden yürürlüğe koydu.¹⁹ Askeri yönetim karşıtı diğer kişiler sosyalist parti Mapam üyelerinden ve Martin Buber gibi bazı bağımsız entelektüellerden oluşuyordu. Martin Buber Ben-Gurion'a askeri yönetimin ilgasını (ve zaman zaman da Filistinli mültecilerin geri dönüşünü) talep eden açık mektuplar yazmak için, editörü olduğu *Beterm* ("Henüz çok geç olmadan") ve *Ner* (Kandil) gibi yayınları kullanıyordu.²⁰

Başbakana ve politikalarına karşı gelmek kolay değildi. Bu hususta Yahudi "kamuoyu" Ben-Gurion'un tarafındaydı ve yerel İbranice basın hükümet politikalarına destek konusunda söz-birliği etmişti. Ancak 1960'ların başında Filistinlilerin sürülmesine dönük aktivizm sönümlendi. Bunun kısmi sebebi, İsrail'in en azından dışarıdan bir demokrasi olarak görünmesini isteyen gerek sağ gerekse sol kanattan insanlardan gelen bir eleştiri dalgasıydı (ve muhtemelen bazıları gerçekten öyle olmasını diledi). Bu güçlü bir muhalefetti çünkü Menahem Begin ve Martin Buber gibi birbirine zıt olan insanları barındırıyordu. Bu kişiler hem

18 Şaret'in Filistin sorununu algılama şekli farklıydı. Bkz. Ilan Pappé, "Moshe Sharett, David Ben-Gurion and the 'Palestinian Option', 1948-1956", *Studies in Zionism*, c. 7, no. 1 (1986), s. 451-60.

19 Knesset Protokolleri, c. 33, 30 Haziran 1962, s. 1322-3.

20 Makaleleri için bkz. *Beterm* (15 Mayıs 1953) ve *Ner* (Nisan-Mayıs 1956) (bunlar çok kısa bültenlerdir).

Knesset içinde hem de dışarıda hükûmete askeri yönetimin ilgası için baskı yapan gruplara katıldılar ve bu grupları desteklediler. Umumiyetle İsrail toplumu nezdinde bu eleştiriler Filistinlilerin içinde bulunduğu vaziyete yönelik bir hassasiyeti yansıtmıyordu; daha ziyade Yahudilerin uluslararası duruşu ve ahlaki imgelemine yönelik kaygıları yansıtıyordu. Yine de ekseriyetle Komünist Parti tarafından organize edilen ve Filistinli topluluğun cesaretli liderlerinin katılımını sağlayan bu tarz tutum ve eylemlerin siyaset üzerinde etkisi olmuştu.

İsrail’de değişimi sağlamak hususunda baskı ve protesto hiçbir zaman tam manasıyla sert olmadı. Bazı şeylerin kayda değer bir şekilde değişmesi için daima bir nevi bir felaket gerekli oldu. Bu bağlamda yaşanan felaket ise 29 Ekim 1956 tarihli Kefer Kasım katliamıydı.

Kefer Kasım Katliamı

29 Ekim 1956’da, İsrail’in –Mısırlı lider Cemal Abdülnasır’ı devirmek için İngiltere ve Fransa ile yapacağı ortak operasyonun bir parçası olarak– Sina Yarımadası’nı işgalinin arifesinde, İsrail ordusu, Arap ülkeleriyle olası bir savaş sırasında problem yaşanabilecek Filistin bölgelerinden Müselles’in kontrolü için gerekli hazırlıkları bitirdi.

1948 savaşı sırasında Filistinli savaş mahkûmlarının tutulduğu çalışma kamplarının eski komutanı, şimdi ise yeni bir tugayın albayı olan İshar Şadmi sorumluluğu altında olan köylülere daha önce ilan edilmiş haliyle saat dokuzda başlayacak olan sokağa çıkma yasağını saat beşe çekmek için üstlerinden izin istedi ve talebi kabul edildi: Askerleriyle yaptığı toplantıda sokağa çıkma yasağı hususundaki genel talimatları tekrarladı: yasağa uymayanlara gördüğünüz yerde uyarmaksızın ateş edin. Askerler saat değişikliğine dikkat çekerek ve işlerinden ya da tarlalarından bu saatten sonra dönenler olursa ne yapmaları gerektiğini sordular. Daha sonra mahkemede verdikleri ifadeye göre Şadmi şu karşılığı vermişti: “Allah onlara rahmet eylesin.”²¹

21 Tanıklıklar için bkz. Gadi al-Gazi, “The Kafr Qassem Massacre 1956 and Operation Mole”, <http://www.tarabut.info/he/articles/article/>↗

Binbaşı Şmuel Melinki Kefer Kasım'daki sınır karakolunda tabur komutanıydı. Mahkemeye sunulan kanıtlara göre ona da tarlalarda çalışmakta olan ve yasağın saatinin öne çekildiğinden habersiz olan erkek, kadın ve çocuklara ne yapmaları gerektiği konusu sorulmuştu. "Herhangi bir duygusal tereddüde yer vermeden hareket edin. Tugay komutanı bize ne söylediye onu yapın." Görünen o ki, askerler açık talimatlar istemişti. Melinki ise tugay komutanın emirlerini yeniden okudu, buna göre "[yasağı delenlere ateş etme] kural[ı] herkes için geçerliydi."²²

Saat değişikliği sadece Kefer Kasım'da değil Şadmi'nin kontrolü altındaki tüm köylerde ve İsrail genelinde birçok köyde uygulandı. Ancak Kalansava, Taybe, İbtin, Bir-esseki, Calculiye ve Kefer Kara adlı köylerde yerel komutanlar geç gelenlerin saat dokuza kadar evlerine dönmelerine izin verdi. Mahkeme kayıtlarında ilginç fakat alışıl gelmiş bir ifadeye rastlandı. Kefer Kara köyünün kumandanının ifadesi "benim yönettiğim köyde kimse ölmediği için bir nebze utanç duydum" şeklindeydi.²³

Şalom Offer Kefer Kasım köyünün girişindeki kontrol noktasını yönetiyordu. Saat beşe gelmeden birkaç dakika önce iki köylü kontrol noktasına geldi. Ahmed Fariğ ve Ali Taha bisikletlerinden indiler ve memur onlara imalı bir şekilde selam verdi: "Mutlu musunuz?" [tahminen "geç kalmaktan memnun musunuz" anlamında]; onlar da "evet" diye cevapladılar. Durmaları emredildi ve orada öldürüldüler. Komutan bir süre sonra askerlerine "Yeter" diye seslendi "Çoktan öldüler. Mermileri idareli kullanmalıyız." Bu ifadeler olaya şahitlik eden ve ateş edildikleri halde yaralanıp kaçmayı başarmış olan Mahmud Fariğ ve Abdullah Samir Bedir'e aitti.²⁴

Daha sonra gelen köylüler de benzer şekilde öldürüldüler. Öldürülenler arasında yakınlardaki bir tarlada zeytin toplamaktan dönen sekiz aylık hamile Fatma Sarsur da vardı. Katledilen grup-

Ben-Gurion-Kufr-Kassem, 24 Ekim 2009; ayr. bkz. Rubik Rosenthal (ed.), *Kefer Kasım: Olaylar ve Mitler*, Kibbutz Meuhad, Tel Aviv, 2000 (İbranice).

²² a.g.e.

²³ a.g.e.

²⁴ a.g.e.

tan sağ çıkan tek kadın Hannan Süleyman Amir'in ifadesine göre askerler bir saat boyunca ateş ettiler. 12 genç kadın, 10 genç erkek ve 7 erkek çocuğun da aralarında olduğu 48 köylü o saatte ölümleriyle buluştu. 13 köylü de ağır yaralandı.²⁵

Yetkililerin tepki vermesi zaman aldı. İsrail makamları katliamdan ancak iki hafta sonra olayı resmi olarak kabullendi. Bugünden bakıldığında görülen o ki bu, gerçekleri kabul etmekten ziyade suça bulaşanlara dokunulmazlık sağlamak için atılmış önleyici bir adımdı. 11 Kasım'da hükümetin basına verdiği mesajda tüm suç Filistinli "Fedailer" grubuna yüklendi. Bu grup İsrail'e gizlice giren Filistinli mültecilerden oluşuyordu; başlangıçta kaybettikleri mallarını ve sürülerini almak için sınırdan geçiyorlardı ancak sonradan İsrail ordusuna ve sivillere yönelik kesintisiz sabotaj eylemleri ve gerilla savaşı yürütmeye başladılar. Grup Gazze Şeridi'ndeki Mısır ordusu tarafından destekleniyordu ve bir dereceye kadar Suriye ve Ürdün ordularının da desteğini almıştı. Hükümetin açıklaması şöyleydi: "29 Ekim 1956'da artan Fedai eylemleri neticesinde Ürdün sınırına yakın köylerde, bu köylüleri korumak amacıyla askeri yönetimin yürürlüğe girmesine karar verildi." Bu müstehzi ve riyakâr laf kalabalığı ve muğlak söylemler gelecek yıllarda İsrail'deki Filistinlilerin peşini bırakmayacaktı.

Dışarıdan insanların köye gelip orada olanları kendi gözleriyle görmesi için üç hafta geçti. İlk ziyaretçiler Knesset'in Komünist Parti üyelerinden Tevfik Tubi ve Meir Vilner ile köyün girişine yaklaşmayı engelleyen polis barikatlarını aşmayı başaran Mapam üyesi Latif Dori oldu. Katliamın travmasını üzerinde taşımakta olan acılı insanlardan ifade topladılar ve bu ifadeleri yerel basın aracılığıyla duyurmaya çalıştılar. Ne var ki bu çaba askeri yetkililerin sansürüne uğradı, lakin Tevfik Tubi işin peşini bırakmadı ve İsrail'deki yüzlerce tanınmış kişiye dağıtacağı bir memorandum yazdı.

Bu bir çeşit kamuoyu baskısı yarattı ve nihayetinde bir soruşturma komisyonu kurulmasını sağladı. Komisyon tabur komutanı Melinki'yi ve onun bazı astlarını yasadışı bir emri uygulamak-

25 The Israeli Communist Party, *Kafr Qassem, 1956-2006*, 29 Ekim 2006'da yayınlanmış bir kitapçık.

tan dolayı mahkemeye sevk etti ve kurbanların ailelerinin her birine 1,000 İsrail sterlini tazminat ödenmesine hükmetti.

Tevfik Tubi komisyondan çıkan kararları aklama ve örtbas eylemi olarak tanımladı. Hükümeti sınır polisine bu katliamı gerçekleştirmesine cesaret veren atmosferi üretmekle suçladı. Filistinlilerin travma ve baskıya rağmen sergilediği kararlılık ve adaletsizlik hissi hakkında bir şeyler anlatabilmek adına Tubi Kefer Kasım katliamını 1942'de Çek köyü Lidice'de yaşayanların tamamının Naziler tarafından katledildiği katliamla karşılaştırdı.²⁶

Mahkeme Tubi'yi haklı çıkardı. Suçlananlardan hiçbirisi kayda değer bir ceza almadı ve bu, gelecekteki mezalimler hakkında da benzer durumların hasıl olacağının sinyalini verdi. Filistinlilerin korku hissiyatı o gün gerçekleşen daha az bilinen diğer katliamlar neticesinde giderek arttı. Müselles'teki Kefer Tira'da tarlalarda geceleri bekçi olarak çalışan 60 yaşındaki Nimr Abdulcabir geç kaldığı için sınır polisi tarafından öldürüldü. Yine Müselles'teki Taybe köyünde 14 yaşındaki Mahmud Akab Sultan babasının siparişlerini alıp evine giderken askerler tarafından o akşamüstü öldürüldü. 14 yaşındaki bir diğer çocuk Taybe yakınındaki Beka el-Garbiyye köyünde kayboldu ve hiçbir zaman bulunamadı. Devletin kendi vatandaşlarını korumak konusundaki başarısızlığı toplumsal bir infiale yol açmadı; yaşananlar bu eylemleri gerçekleştirenlere yönelik hafif söylemlerle geçiştirildi.

Mahkeme sırasında *Hafarferet* Operasyonu ya da resmi kod adıyla Blueprint S-59 ilk defa ifşa oldu. Sanıklardan bazıları katliamı Blueprint planının icrası olarak meşrulaştırdı; nitekim onlara göre bu plan Filistinli nüfusa merhametsizce davranmak anlamına geliyordu. Ancak bu sanıkların avukatları bu sav üzerinden ilerlemek istediklerinde hakim tarafından susturuldular. Plan çok gizliydi ve ortalığa saçılması hükümeti zor durumda bırakabilirdi. Şalom Offer'in avukatı David Rotloy, Blueprint planının Arapları ağıllara hapsedmeyi ve savaş sırasında onları Ürdün yönünde doğuya doğru kaçmaya zorlamayı öngördüğünü söylemeyi başardı.²⁷

²⁶ a.g.e.

²⁷ a.g.e.

Filistinli tarihçi Nur Masalha tarafından etraflıca araştırılmış olan bu plan Ürdün ile bir savaş olması halinde Müselle's'teki Filistinlilerin sınır dışı edilmesi için hazırlanmış bir acil durum şemasıydı.²⁸ Çoğu araştırmacı Şadmi'nin bu planı uyguladığını varsayarak emirleri vermiş olduğunu düşünüyor.²⁹ Bu aynı zamanda İsrail'in önde gelen siyaset bilimcilerinden ve o zaman Mapai'nin yayın organı olan *Davar*'ın muhabirlerinden müteveffa David Horowitz'in de düşüncesi idi. Horowitz'e göre operasyon Filistinlilerin yasayı çiğnemesi için provoke edilmesi ve akabinde sınır dışı edilerek misilleme yapılması varsayımı üzerine kurulmuştu (1948'deki etnik temizliğin ilk aşamasının mantığı da buydu).³⁰

Uzun vadede ise Kefer Kasım katliamının bir etkisi oldu. Bu katliam askeri rejimin ahlaksızlığını gözler önüne serdi, ülke çapında şok dalgaları yarattı; sonunda hükümetin pozisyonunu değiştirmesini sağladı ve 1966'da askeri yönetim sonlandırıldı. Katillere gösterilen müsamaha gibi karar alıcı mekanizma da kamusal eleştirinin hedefi olmadı. Hatta gizli servisin Sina operasyonu sırasında Filistinlilerin Mısır ordusuyla yapmış olduğu işbirliğini –saçma bir iddia– ifşa etmede gösterdiği beceriksizlik İsrail'de birçok kişiyi askeri rejimin zararlı ve işe yaramaz olduğuna inandırdı. Bu iddia savaş sırasında Filistinlilerin düşman saf-larına katılmasını önlemek için yapılmış ön alıcı bir tedbir olarak kamuoyuna sunuldu. Devlet kurulduktan sonraki kavganın ilk raundu olan 1956 savaşı “düşman kuvvetlerine katılma” hususunda Filistinliler nezdinde bir istek ya da teşebbüs olmaksızın geçti ve askeri yönetimin görünürdeki tek neticesi katliam oldu.

İsrail gizli servisinin başı Isar Harel bile Ben-Gurion'u güvenlik açısından askeri yönetimin ilgasının onu devam ettirmekten çok daha müspet olacağı yönünde ikna etmeye çalıştı.³¹ Bu konuda Savunma bakanı Şimon Peres'ten tam destek almıştı. Ne var

28 Nur Masalha, “Operation Hafaferet and the Massacre of Kafr Qassem, October 1956”, *The Arab Review* (Yaz 1994), s. 15-21.

29 The Israeli Communist Party, *Kafr Qassem, 1956-2006*.

30 a.g.e.

31 Isar Harel, *Güvenlik ve Demokrasi*, Am Oved, Tel Aviv, 1989, s. 441 (İbranice).

ki 1963'te Ben-Gurion başbakanlığı kaybedene kadar değişen bir şey olmayacaktı.

Rejimin “Yumuşak” Yüzü: Havuç Politikasının Cazibeleri ve Sopa Politikasının Tehlikeleri, 1957-1967

Katliamdan sonra askeri yönetimin ilgası için çağrı yapan koalisyon güçleri ve bireyler daha da güçlendiler ve daha yüksek ses çıkarmaya başladılar. Askeri yönetim karşıtı ilk “ulusal” protesto 1957’de gerçekleşti ve Filistinli göstericilere Yahudi aktivistler eşlik etti. Bu aktivistlerin çoğu Komünist Parti’nin Yahudi kadrolarından geliyordu; bir kısmı da 1920’li yıllardan Manda döneminin sonuna kadar Filistin’de iki uluslu bir devlet fikrini savunan marginal bir grup olan Brit Şalom hareketinin eski üyeleri idi. Kısmen bu gösteriler sonucunda aynı yıl içerisinde sistem daha incelikli bir kontrol politikasına dönüştü. Güç matrisine yeni bir unsur eklendi: kendi safına kazandırma. Askeri rejimin “sopaları” halen yerli yerindeydi ama şimdi içine biraz “havuç” serpiştirilmişti.

Başbakanın Arap meselelerinden sorumlu danışmanları gelişmiş bir teşvik ve ikna ağı icat ettiler. Kendileri için zenginlik ve prestij, cemaatleri için daha iyi yaşama koşulları karşılığında akli çelinen Filistinli topluluğun muteber figürleri kendi kimliklerini milliyetçilik bağlamında tanımlamaktan kolayca vazgeçtiler. Hükümet yetkililerini ağırlamak ve Yahudi dini ve milli bayramlarını kutlamak zahmetine girdiler; hatta bazıları yakınlarda yayınlanan bir kitapta isimleri ve yerleriyle detaylandırıldığı üzere İsrail gizli servisi ile işbirliği yapacak kadar ileri gitti.³² İsrail’in kendi safına kazandırma politikasına itaat etmeye gönüllü olan bir kimsenin elde edeceği menfaatleri topluluklarına göstermeleri hususunda teşvik edildiler. Bu, kırsal ve göçer kesimde halen geçerliğini korumakta olan ataerkil ve hiyerarşik yapı üzerinde işe yarayacak bir stratejiydi. Ancak hükümetin bu stratejisinin ajanı haline gelen muhtarlar ve aşiret şeyhleri zamanla kendilerini topluluğun dışına itilmiş buldular; *hükümetin kuyruğu* ya da uzantısı olmak-

32 Hillel Cohen, *Good Arabs: The Israeli Security Agencies and the Israeli Arabs, 1948-1967*, çev. Haim Watzman, University of California Press, Berkeley, 2011.

la yaftalandılar. Uzun vadede kendi tarafına çekme yöntemi etkisiz ve ters tepki üretir hale geldi çünkü bu davranışlar topluluk içerisindeki kin ve ikrahı güçlendirdi. 1966'da askeri yönetim ilga edildiğinde bu muteber kimselerin çoğu konumlarını kaybetti.

İşbirliğinin Riskleri

Farklı biçimleri olduğu ve hayatın tüm yönünü etkilediği için işbirliği hususunda bugünden bakarak bir hüküm vermek zordur. Bugün erişime açık olan dosyalar sayesinde Şabak hizmetinde yapılan işbirliği hakkında bilgi sahibiyiz ancak ben Doğu Almanya'da Stasi* tarafından kurulan ve yayılan ağırlara benzeyen bu olguyu derinlemesine inceleme konusunda isteksizim.

Belirgin olan şu ki, öyle ya da böyle açık bir direnişin olmaması askeri yönetimin devamını kolaylaştırdı; öte yandan bu rejimin amacı insanları gitmeye zorlamak olduğu için Filistinlilerin kalmış olması bizzat bir direniş şekliydi ve bir başarıydı. Doğrudan muhbir ya da ajan olarak çalışan insanları bir kenara bırakırsak, devlet sistemi içerisinde çalışma isteğinin bir tür işbirliği olarak tanımlanmasının tarihsel olarak yanlış ve uygunsuz olduğu kanaatindeyim. Zira bu, en azından o yıllarda, yaşayıp yaşamadığınızı umursamayan bir sistem içerisinde hayatta kalmak için bir gereklilikti.

Son zamanlarda İsrail'in en ünlü sanatçılarından biri haline gelmiş olan Muhammed Bekri Celile'de doğmuş Filistinli bir aktördür. Filistin topraklarının işgali ve İsrail'deki Filistinli azınlığın uğradığı zulüm hakkındaki dobra çıkışlarından dolayı İsrail müesseses nizamı ile zaman zaman çatışmalar yaşamış ve bu durum onun kariyerine köstek olmuştur. Bekri, bu kitabın ele aldığı dönemde –yani askeri yönetim yıllarında– işbirliği hususuyla cesurca alakadar olmuş birkaç Filistinli sanatçıdan biridir. B'ina köyünde ilkokul çağından hatırladığı kadarıyla yılın en güzel zamanı Bağımsızlık Günü idi. Okulda ders olmazdı, leziz ve kalite-

* Ministerium für Staatssicherheit (MfS-Devlet Güvenlik Bakanlığı), özellikle Staatssicherheit kelimesinden dolayı Stasi olarak bilinir. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin güvenlik ve istihbarat organizasyonudur. (çev.)

li yemekler ve bolca müzik olurdu. Sınıfının en iyi konuşmacısı olarak İsrail devletini ve devletin “Arap” vatandaşlarına yönelik insaniyetli politikasını metheden ve okulun müdür yardımcısı tarafından yazılmış olan bir konuşma yapmak için seçildiğinde ilk performansını sergilemiş oldu. Müdür seremoniye katılmadı ve daha sonra yardımcısı, Bekri’nin ifade ettiği üzere “konuşmanın, Allah’ın ve İsrail gizli servisinin yardımı sayesinde” onun yerini aldı.³³ Bugün dahi, ayrımcı Arap eğitim sisteminde kimin işini ya da kariyerini Şabak’a borçlu olduğu bilinmez –şüphesiz pek çoğu olabilir.

Bu ikilemlerin en yakıcı biçimde sergilendiği yer eğitim sistemi, özellikle okulların İsrail’in Bağımsızlık Günü’nü kutlaması istendiğinde. Çünkü İsrail’deki Filistinliler için o gün Nekbe, yani felaket günüydü; kutlamaktansa anılması gerekirdi. Bu kutlamalar sadece okullarla sınırlı değildi; bilakis tüm topluluğa dayatılıyordu. Birçok kişi İsrail bayraklarının her yerde dalgalandığını ve genç Filistinlilerin 1948 felaketini kutlayan izci davullarının tamtamlarının ardından yürüdüğünü hatırlar. Her yerde öğrencilerden Yahudi devletinin kuruluşunu ve başarılarını anlatan yazılar ve eğer yatkınsa şiirler yazması istenirdi. Tüm Arap köyleri kutlama yapmaya zorlanır ve kutlamaların oldukça görünür bir biçimde yapılması beklenirdi. Vadi Ara’daki Yahudi *kibutz*larında yaşayanlar, öğretmenlerinin, bu *kibutz*lardaki kutlamaların yeterince coşkulu olmadığını düşündüklerini ve bu yüzden Ümmü’l-Fehim’e giderek oradaki Arap izcilerinin geçiş törenini izlediklerini anımsar.

Dürzi şair ve yazar Selman Natur, Daliyat el-Kermel’de Bağımsızlık Günü’nü kutlamaya nasıl zorlandığını hatırlar. Hikâyesi, üzerinde durmaya değerdir zira İsrail’de bir Filistinli olarak yaşamının karmaşık gerçekliğini resmeder.³⁴ Natur bugün de Kermel Dağı’nın tepesinde bulunan Dürzi köyü Daliyat el-Kermel’de yaşamaktadır. Dürzilik Şiiliğin bir koludur. İsrail’de Dürzilik ayrı bir din olarak algılanır ve buradaki toplumsal davranış biçimi Orta-

33 Bekri’nin bu hikâyesi için şu belgeye bkz. *The Milky Way* (Yönetmen Ali Nassar, Sinbal Yapım, 1997).

34 Selman Natur, *Rüzgâra Kapılmak*, Kibbutz Meuhad, Tel Aviv, 1992 (İbranice).

doğu'daki (Lübnan, Suriye ve Ürdün'deki) diğer Dürzi topluluklardan bir nebze farklıdır. 1948 savaşı sırasında Dürzi cemaatinin ileri gelenleri güç dengesinin kaymakta olduğu yönü öngörerek Yahudi devleti ile bir bağlılık paktı imzaladılar. Bu pakt onlara, devlette birinci sınıf vatandaşlara tanınacak tüm hak ve ayrıcalıkları kazandıracaktı. Ne var ki Dürziler orduda özel birimlerle sınırlandırıldılar ve çoğu Yahudi vatandaşla sosyo-ekonomik açıdan eşit duruma gelmediler. Yine de liderlerinin birçoğu İsrail ile işbirliğini devam ettirmekten yana oldu.³⁵

Hal böyleyken askeri yönetim yıllarına ait anılar etnik ya da dini aidiyetleri aşar. Yıllar sonra Dürzi cemaatin üyeleri büyüklerinin onlar adına imzaladığı "kanlı pakt"a geri dönüp baktıklarında bu paktın hikmetinden şüpheye düştüler. Özellikle Yahudi devletinden imtiyazlı muamele görmenin karşılığında orduda görev yapan genç Dürziler gerçekte Müslüman ya da Hristiyan kardeşleri gibi işsiz kalacaklarının ve ötekileştirileceklerinin ihtimal dahilinde olduğunu farkına vardılar. Dürziler antlaşmada üzerlerine düşeni yerine getirdiler ama söz verilen ayrıcalıklı muamele gerçekleşmişe benzemiyordu. Bu antlaşmanın görünürdeki neticesi Dürzilerin hiçbir avantaj elde etmeksizin Filistin topluluğuna yabancılaşmaları oldu.³⁶ Dürzilerden bazıları bu hüsranın gelişini erkenden gördü. İsrail Komünist Partisi'ne uzun zamandır üye olan Selman Natur onlardan biriydi. Bakış açısı ve yaşam öyküsü Müslüman ve Hristiyan topluluklardaki arkadaşlarınınkilere tekabül eder.

İsrail Bağımsızlık Günü'nde öğretmen Natur'un sınıfına girdi ve öğrencilere kutlamalar için kimin bir şiir yazabileceğini sordu. Natur bugünün çocuklar açısından mutlu bir gün olduğunu anımsar: ders yoktu, sadece dansların ve söylenecek şarkıların provası yapıldı, okul müdürünün İsrail'in Ortadoğu'daki tek demokrasi olduğunu belirten ve hükümete cömertliği ve nezaketi için şükranlarını sunan konuşmasına hazırlanırdı.

35 Kais Firro, *The Druze in the Jewish State: A Brief History*, Brill, Leiden, 1999.

36 Rabah Halebi, *Eşit Yükümlülüklerin Vatandaşları, Dürzi Kimliği ve Yahudi Devleti*, Kibbutz Meudad, Tel Aviv, 2006 (İbranice).

Üçüncü nesil bir şair olan genç Selman elini kaldırdı ve bir şiir yazabileceğini söyledi. Selman'ın yazmış olduğu şiir yeterince şenlikli gelmeyince, öğretmen İsraili yetkililere hürmetin ve saygının bir göstergesi olarak Selman'ın okuması için bir şeyler karardı. Uzun yıllar sonra bu müdürün İsrail'e "düşman" birtakım unsurlarla işbirliği yaptığından şüphelenildi. Bunun üzerine öğretmen Natur'u çağırdı ve ondan yıllar önce o vatansever şiiri yazanın kendisi olduğunu söylemesini istedi; böylece devlete olan sadakati kanıtlanmış olacaktı. Şiir, kıymetli olduğunu kanıtladı.

Devlet Tarafından Benimsenme Yanılsaması: Askerlik

İsrail'deki Filistinliler devletin tam vatandaşı olmanın anahtarının orduda askerlik yapmaktan geçtiğinin farkına vardılar. İsrail ordusunda askerlik hem kadınlara hem de erkeklere zorunluydu ve bu hem devletin tüm imkânlarından yararlanmak hem de devletin vatandaşları arasında yer edinmek için bir biletti. Dürzi cemaatinin büyükleri ve Bedevi aşiretlerinin liderleri askerlik yapmanın kendilerini geri kalan Filistinlilerden ayıracağını ve daha önemlisi bunun onları imtiyazlı kılacağını hatta eşit vatandaşlık statüsü sağlayacağını düşündüler –yukarıda bahsedildiği üzere yanılmışlardı.

Ancak bu bölümde ele alınan dönem süresince Bedeviler azınlığın diğer üyelerinden farklı deneyimler yaşadılar. Herkes için olduğu gibi onlar için de siyasallaşma devletin safına katılmanın cazibesi ve direnişin tehlikesi arasında güvenli bir gidiş geliş anlamına geliyordu. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk yarısında Bedevi yaşamı ve kültürü çok az değişime uğramıştı. Tarihlerindeki başlıca olay 1831-1840 yılları arasında Filistin'in Mısır hakimiyetine geçmesiydi ve bu sayede Filistin'den Sina Yarımadası'ndaki bölgelere yayıldılar ve özellikle Osmanlıların 1840'ta hakimiyeti yeniden ele geçirmesinin akabinde varlıklarını hissettirmeye devam ettiler. Osmanlı hakimiyetinin kalan günlerinde Filistin'in doğusundaki ve kuzeyindeki göçebe yaşam biçimlerini korudular; fakat 1900'den sonra göçebe ve yarı-göçebe Bedeviler Necef'te yoğunlaştı.

20. yüzyılın başında yedi farklı bölgede yaşayan kayıtlı 80 aşiret vardı. Bu temel yapı 1948'e kadar değişmeden kaldı. 1947'de Filistin'in güneyinde 80,000 Bedevi yaşamaktaydı ancak İsrail'in sürgün politikası onlara ayrıcalık tanımadı ve savaş rüzgârları dindiğinde geriye sadece 13,000 Bedevi kalmıştı. Bunlar üç bölgede 20 aşiret halinde yeniden gruplaştılar ve Necef genelinde yayıldılar.

Güneydeki Bedeviler arasından orduya katılanların sayısı çok fazla değildi. Büyük sayılarda orduya katılan gençler kuzeydeki Bedevi topluluklardandı. Batıdaki vadilerle Suriye ile olan doğu sınırı arasındaki alanda yayılmış olan bu Bedeviler, geçmişte Irak ve Suriye'den buralara gelmiş olanların soyundan geliyordu. Siyaseten güneydekilerin izlediği stratejiyi benimsediler ancak güneyde göçebe yaşam sürdüren Filistinlilere göre daha yerleşik bir yaşam biçimleri vardı. Netice olarak kuzeydekiler güneydekilere göre daha iyi bir yaşam standardına sahipti; yine de ortalama bir Filistinli vatandaştan daha iyi değildi.

Necef, Bedeviler sayesinde, İsrail'de modernleşme ateşinin uğramadığı tek coğrafi alan olarak kaldı. Develer ile koyun ve keçi sürüleri Bedevi hayatının halen önemli bir parçasıydı. Ne var ki tarım ve yarı-proleterleşme –tıpkı İsrail'deki Filistinli topluluğun yaşamını etkilediği gibi– 1950'li yılların sonundan itibaren Bedevi yaşamını da etkilemeye başlayacak, Bedevilerin göçebe yaşam biçimini bırakmasıyla neticelenecekti. 1980'lerin ikinci yarısı özellikle kurak geçti ve beş yıllık kuraklık Bedevileri kuzeye, devletin izin verdiği köylere yerleşmeye sevk etti. Güneydekiler ise pastoral yaşamlarından tarım, inşaat ve tamirat gibi sektörlerdeki vasıfsız işçilik için vazgeçtiler; diğerleri ise orduda ya da emniyet güçlerinde bir kariyer elde etmenin peşine düştü.

Celile'deki iki köyde yaşamakta olan birkaç bin Çerkez için de askerlik hizmeti karşılığında benzer imtiyazlı muamele stratejisi izlendi. 1950'li yılların başında hükümet orduya yazılma hususunda bölünmüştü. Gizli servis İsrail'deki Filistinlilerin mecburi askerliği reddedeceğini öngördü ve bir yıllık bir askerlik çağrısı yapmayı önerdi. Çağrıya uymadıkları takdirde hükümet Filistinli topluluğun tümünün askerlik yapmayı reddettiğini ilan edecekti.

1954'te deney uygulamaya konulup mecburi hizmet çağrısı yapıldığında askerlik çağındaki herkes çağrıya yanıt verdi; gizli servis şaşkınlık içerisinde kaldı. Ayrıca Komünist Parti asker adaylarını destekledi ve silahaltına alma günü bir bayram gününe döndü. Hiç kimse silahaltına alınmadığı gibi karar alıcılar insanların askerlik yapma hevesini görmezden geldi.³⁷

Dahası hükümetin bu konudaki stratejisi Filistinli azınlığa karşı uygulanan ayrımcı politikalar için ona bugün de halen kullanılan bir araç daha vermiş oldu: sadece askerlik yapmış olanlar –krediler, ev kredileri ve indirimli üniversite ücretleri gibi– devletin sağladığı imkânlardan faydalanabilirler. Yahudi devletinde sanayi ve güvenlik arasında da sıkı bir bağ vardır ve birçok işveren işe alınacak kişilerde askerlik yapmış olma şartı arar. Bu, sanayi sektörünün kayda değer bir oranda (neredeyse %70) Filistinlilere kapalı olduğu anlamına gelir.³⁸

Son tahlilde karşılığında elde edilecek daha üst seviyede bir vatandaşlık için Filistinlileri askerlik hizmetiyle cezabetme politikasının çok güçlü dini boyutu vardı; Müslümanlara ve Hristiyanlara böyle bir seçenek dahi sunulmadı. İsraili yetkililerin ülkenin Filistinli vatandaşlarının dini aidiyetlerine ve bu aidiyetleri manipüle etmeye yönelik yoğun ilgisi bugün de devam etmektedir. Kendilerinden önceki İngilizler gibi, İsraililer de ulusal bir azınlığı karşılarına almaktansa farklı dini cemaatleri kontrol altında tutmaya çalışmanın daha kolay olacağına kanaat getirdiler. Ancak öngörülerinin ve planlarının aksine dini kimlik Filistinlilerin İsrail yanlısı ya da karşıtı tavırlarında hiçbir zaman etkili bir unsur olmadı.

İsrail'in İlk Yıllarında Hristiyanlık ve Komünizm

Ne var ki Müslüman olmak ve Hristiyan olmak arasında yine de fark vardı. İsrail'de Hristiyan bir Filistinli olmak, kişinin kimli-

37 İDA, İsrail'deki Arapların Orduya Alınma Süreçleri Hakkında Rapor, Dışişleri Bakanlığı Dosyaları, 2402/18, 1 Ekim 1954. Bu dosyayı benimle paylaştığı için Bayan Ozacky-Lazar'a teşekkür ederim.

38 Erez Yaakobi, Amir Paz-Fuchs ve Moshe Karif, *The Annual Uno Report*, Qiryat Uno College, Faculty of Law, 2009.

ğine, kendisini ona göre yönlendirmek zorunda olduğu bir başka alan daha ekliyordu. Ancak İsrail'deki Hristiyanların büyük çoğunluğu için, daha vurgulu bir Hristiyan kimliği billurlaşmakta olan milli kimlikle kolayca bir arada bulanabiliyordu; bu sebeple Hristiyanlar doğmakta olan Filistin ulusal hareketinde liderlik rolünü sıklıkla üstlendiler.³⁹ Hristiyanların İsrail'de Filistin siyasetindeki yükselişi, 1948 felaketi sırasında Müslüman yapının ve hiyerarşinin topyekûn çöküşüyle de kolaylaştı. Üst düzey ulema ülkeyi terk etti ve siyasi İslam'ın belirgin bir güç olarak tekrar sahneye çıkmasına uzun yıllar vardı. Bu sırada İsrail hükümeti eski Müslüman yapıyı Filistinli azınlığa otoritesini dayatmaya yardımcı olacak yeni bir yapıyla değiştirdi. Manda dönemi Filistin kurumlarını ortadan kaldırdı ve onların yerine doğrudan Din İşleri Bakanlığı idaresi altında olacak Vakıf Kurulları ile Mahkeme Konseylerini getirdi. Ne var ki evlilik, boşanma ve miras gibi bireysel meselelerde hüküm verme yetkisine sahip dini mahkemeler üzerinde söz sahibi olmakla beraber, bu kurumlar hiçbir zaman Filistin siyasetinde önemli bir rol üstlenmedi; halen de böyle bir role sahip değiller.

Müslüman yapının mazide kalarak yok olması sadece bir liderlik boşluğu yaratmadı; bu yapı aynı zamanda ardında birçok finansal varlık ve gayrimenkul bıraktı. 1936'daki Arap İsyanı sırasında Britanya idaresi tarafından el konulana kadar Manda yönetimi Yüksek İslam Konseyi tarafından yönetilmiş olan vakıflar, 1948 yılında "gaip kişilerin mülkleri" haline geldi; yöneticileri "gaip" olan özel vakıflar da aynı kaderi paylaştı. 1965'te Knesset Gaip Kişilerin Mülkleri İdaresi'ni gaip olmayan vakıfları yasal sahiplerine geri vermesi ve kamu vakıflarını da –elbette hükümete sadık olan– İslami bir komiteye transfer etmesi için görevlendirdi. Beklendiği üzere eski özel vakıflar kişilerin direnci sayesinde büyüyebildi; kamusal olanlar ise ilerleme kaydedemedi.⁴⁰

İslami yapıların imha edilmesi –özellikle on yedinci yüzyıldan İngiliz Manda döneminin sonuna kadar sosyal ve siyasi hayatın belkemiği olan önde gelen ailelerin yok olması ve onların finansal altyapılarının kaybı– Hristiyanların İsrail'deki Filistin top-

39 Muhammad Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism*, Institute of Palestine Studies, Washington DC, 1988.

40 Hanna Nakkarah, *Memoirs*.

luluğu nezdinde daha merkezi bir rol oynamasının önünü açtı. Hristiyan politikacılar Filistinli azınlığın ulusal taleplerini dile getiren tek organize grup olan Komünist Parti içerisinde üst düzey görevler üstlendiler; onlar aynı zamanda Siyonist partilerin işbirliğine açık Arap kısımlarında da güçlüydüler. Rum Katolik Kilisesi (Melkit) karizmatik *Mutran* (piskopos) Hakim rehberliğinde siyasi yelpazenin her iki tarafında da bariz bir şekilde aktif rol aldı. Geriye dönüp bakıldığında Hakim'in rolü gerek popüler gerekse de profesyonel tarihçiler tarafından halen bir muamma olarak değerlendirilmektedir. Hakim, Komünizme ve İsrail Komünist Partisi'ne yönelik ateşli saldırıları sayesinde iktidar partisi Mapai tarafından kayırılıyordu. Komünist Parti Hakim'in kiliseye ait –ülkenin doğu vadilerinde Tabor Dağı yakınlarındaki– toprakları bölgedeki Filistinli mevcudiyetini sekteye uğratacak yeni Yahudi yerleşimleri inşa edilmesi için satmaya niyetli olduğunu ortaya çıkardığında çok öfkelenildi. İnsanlar bugün onun Histadrut'a katılım çağrılarını da hatırlar; gerçi pek çok kişi bu çağrıya uydu çünkü Filistinli ulusal bir işçi sendikası kurmak imkânsızdı.⁴¹ Hakim'in faaliyetlerinin bir başka yönü daha vardı. İsrail hükümetini, Vatikan'ı ve Arap dünyasındaki hükümetleri Rum Katolik Kilisesi üyelerinin 1948'deki Nekbe'den sonra Hayfa'ya geri dönüşünü kolaylaştırmaları hususunda bıkıp usanmadan ikna etmeye çalıştı –kısmi bir başarı da elde etti. Bu faaliyeti için bazı İsraili yetkililer ve hatta günümüzün bazı tarihçileri ona düşmanca yaklaştılar.⁴²

Komünizm Ortodoks Kilisesi için önemliydi çünkü bir Rus ideolojisiydi. Ortodoks cemaatin bazı üyeleri açısından Komünizm geçmişte Rus çarına olan sadakatlerinin yerini şimdi Sovyet Rusya'ya biatın almasıydı. Ortodoksluk İsrail'de resmen tanınmış olan dokuz mezhep arasında en büyüğüydü; geri kalanlar ise Ermeni, Roma Katolik, Rum Katolik, Maruni, Gregoryen-Ermeni, Süryani Katolik, Keldani ve Süryani Ortodoks kiliseleriydi (bazı

41 Siyonist perspektif için bkz. Amnon Linn, *Fırtınadan Önce: Umut ve Umutsuzluk Arasında Yahudiler ve Araplar*, Kineret, Tel Aviv, 1999, s. 241 (Ibranice); daha dengeli bir görüş için ayr. bkz. Lawrence Joffe, "Obituaries: Maximos V: Spiritual leader of Million Christians", *The Guardian*, 28 Temmuz 2001.

42 a.g.e.

kişiler de Anglikan Kilisesi'ne bağlıydı). En önemlisi de Komünist Parti şehirli Hristiyan entelektüellerin Müslüman işçilerle buluşabileceği (en alt tabaka ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşuyordu), beraberce eylem planı şekillendirebileceği ve ortak sosyo-ekonomik zorluklarla mücadele edebilecekleri bir forumdu. Ulusal olmayan bir ideolojiye tabi olmasına rağmen Komünist Parti tek ulusal parti olarak ön plana çıktı. Marksist söylem çerçevesinde ifade ettikleri müddetçe insanların ulusal taleplerini tutuklanmadan dile getirmelerinin önünü açtı. Yani bir Filistin bayrağı dalgalandıranlar ya da başka diğer ulusal sembolleri kullananlar hapsi göze almış oluyordu ama kendi kaderini tayin hakkında Komünist bir slogan atanlar yöneticilerin gazabından görece bir muafiyet elde etmiş oluyordu. Sovyetler Birliği'nde halen büyük bir Yahudi cemaati mevcuttu ve buna Sovyetlerin dünya politikasındaki gözle görülür önemi de eklendiğinde İsrail hükümetinin İsrail Komünist Partisi'ne yönelik müsamahalı ve pragmatik tavrı açıklanmış oluyordu.⁴³

Son tahlilde Komünizm ya da topluluğun içinde yaşadığı garip şartlar dahilinde Komünizm olarak anlaşılan tutum, İsrail'deki Filistinlilerin siyasi tercihiydi. Mayıs 1953'te Nasıra şehir konseyi için ilk seçimler yapıldı. Komünistler oyların yüzde 38'ini aldı ve onlar olmadan Siyonist partilerin koalisyon yapması imkânsızlaştı. O ay yapılan ilk toplantıda partinin önde gelenlerinden Tevfik Zeyyad ve Fuad Huri'nin konuşmaları geçici başkan tarafından kesildi; kendisi onları susturmaya muktedir olmayınca toplantıyı dağıtmak için polis çağırdı.⁴⁴

İsrail hükümetinin, Komünizm aracılığıyla dışa vurulan da dahil olmak üzere Filistin milliyetçiliğinin her şekline yönelik tutumu, –transfer ve sürgün stratejileri 1956'dan sonra hükümetin karar masalarından kalkmış olsa da– İsrail'deki Filistinlilere yönelik ayrımcılık kalıplarının aynı kaldığının göstergesidir. Kendi

43 Ilana Kaufman, *Arab National Communism in the Jewish State*, University of Florida Press, Miami, 1997; Elie Rekhess, *İsrail'deki Arap Azınlık: Komünizm ve Milliyetçilik Arasında 1965-1991*, Dayan Center Publications, Tel Aviv, 1992 (İbranice).

44 *Kol Haam*, 1 Temmuz 1953 (İsrail Komünist Partisi'nin İbranice yayın yapan gazetesiydi).

safına kazandırma politikası, askeri yönetim ve Yahudi devletinde Filistinli bir vatandaş olmanın temel açmazı gibi hususlar topluluk içinden birçok siyasi cevap doğmasını tetikledi. Bu siyasi cevapların hepsi eşit haklara sahip İsrail vatandaşı olmaya ve aynı zamanda Filistin halkının bir parçası olarak kalmaya dönük güçlü isteğe işaret ediyordu. Bazıları Komünizmin milliyetçiliği ikinci plana atıp herkese eşitlik getirmek suretiyle toplumsal bir devrime yol açacağına inandı. Diğerleri Komünist Parti'ye daha az diğerkamlık içeren sebeplerle katıldı. Komünizmin evrensel söylemini kendilerinin milli taleplerini örtmek için kullandılar çünkü şüphesiz ki milliyetçi söylem onların başını İsraili yetkilerle belaya sokacaktı. Komünizme bağlılık parti aracılığıyla kariyer desteği sağladı ya da daha iyisi Doğu bloğunda yükseköğrenim için bir bilet anlamına geldi; böylece İsrail'deki Filistinlilerin gayri resmi bir şekilde engellendikleri hukuk ve tıp gibi mesleklerle kapı aralanabilirdi.⁴⁵ Diğerleri ise siyasi geleceklerini Siyonist partilere bağladılar, kendi uydu partilerini yaratmak ya da bunlara üye olmak suretiyle. Bu onların kişisel çıkar elde etmelerini sağlamış olabilir ancak Komünistlerle karşılaştırıldığında kolektif yazgıyı geliştirmede etkisi çok azdı. Bu yüzden 1967'ye gelindiğinde Komünist Parti Filistinli azınlık içinde en öne çıkan siyasi güç haline gelmişti. Ancak partinin içinde ve dışında, bireyler ve küçük gruplar sendikacılık, bireysel mücadele ve kültür üretimi yapmak gibi başka eylem biçimlerini de benimsediler.

Postal Altında Sendikacılık Faaliyeti

Baskıya rağmen eylem için imkân vardı çünkü bir temel hak hiçbir zaman engellenmedi: seçme ve seçilme hakkı. Askeri yönetim süresince iktidarda olan Mapai'nin bu iki temel hak hususunda kendi içinde yaptığı tartışmaları okumak ilginçtir. Oy toplamaya izin verilmesinin altında yatan gerçeğin ırkçı rejimi gölgede bırakmak olduğu ironisini görmemek ise imkânsızdır. Özellikle işçi sendikası Histadrut Filistinli seçmenlerin gücüne karşı koyamazdı ve sanki gerçek iyilikseverlermişçesine Filistinli-

45 Selman Natur, *Rüzgâra Kapılmak*, Kibbutz Meuhad, Tel Aviv, 1992 (İbranice).

lerin oy hakkı için mücadele ettiler. Filistinlilerin kitlesel bir şekilde Komünist Parti'ye oy vereceğine yönelik yanlış öngöründe bulunmuş olan Ben-Gurion dahi Mapai partisini iktidarda tutmak için Filistinlilerin bir araç olabileceğini kerhen kabullendi.

Histadrut yönetim kurulunun –önceki girişimleri reddetmiş olmasına rağmen– Mayıs 1953'ten itibaren “Arap” üyeleri kabul etme kararı almasının sebebi de muhtemelen buydu. Sendikalaşma itkisi güçlüydü ve ilk zamanlardan itibaren kendini hissettirdi. Filistinli köylülerin çiftçilikten İsrail piyasasında gündelik vasıflı ya da vasıfsız işgücüne dönüşmesine verilmiş olan doğal bir tepkiydi. Hızla büyüyen endüstrileşmiş İsrail ekonomisi ve kapitalist toplumun modern vergilendirme politikası, devletin ilk yirmi yılında Filistin topluluğunda sosyologların yarı-proleterleşme olarak adlandırdıkları süreci tetikledi.⁴⁶ O yıllarda İsrail ekonomisinde bazı sektörler halen merkezi ve tekeliyken pazar çoktan kapitalist arz ve talep güçlerinin etkisi altına girmişti. Köylülerden elde edilen tarımsal üretimin Yahudi şehir merkezlerinde gerçek bir pazarı yoktu. Bunun öncelikli sebebi Yahudi tarımsal ürünlerini Filistin ürünleri pahasına öne çıkaran tepeden dayatılan politikaydı. İkinci sebep ise tarıma yönelik talebin genel anlamda düşüşe geçmiş olmasıydı. Bu, Filistin kırsalındaki hatırı sayılır oranda çiftçiyi Yahudi şehirlerinde çoğunlukla vasıfsız işlerde gündelik işçi olarak çalışmaya zorladı. Hane halkı tüketimi için toprağı işlemeye devam ettiler ancak geçmişte olduğu gibi artık topraktan geçimlerini sağlayamıyorlardı.⁴⁷

Bu açmaz daha geniş ekonomik çerçevenin bir parçasıydı. İngiliz Manda dönemi sonunda gelişmeye başlamış olan kapitalist sistem çöktü ve ortadan kayboldu; İsrail tarafından ikame edilen yeni sistemde ise 1948'den sonra ülkede kalan Filistinli topluluğa ne rol verildi ne de topluluğun bu sistemden faydalanması sağlandı. Yahudi sektöründe devasa yatırımlar yapıldı. Filistinlilerin bu gelişmelerden herhangi bir pay alması askeri yönetim rejimi tarafından engellendi (tek istisna hükümetin kırsal tarımsal

46 Meced el-Hac, *İsrail'deki Araplarda Eğitim: Kontrol ve Sosyal Değişim*, Hayfa Üniversitesi Yayınları, Hayfa, 1996 (İbranice).

47 Majid al-Haj, *Social Change and Family Processes: Arab Communities in Shefar-'Am*, Westview Press, Boulder, 1997.

ürünleri zenginleştirecek yeni tarımsal ürün türlerine ve gelişmiş teknolojilere izin vermesiydi ancak bu da halkın topraktan geçimini sağlaması için yeterli değildi).⁴⁸

Filistinliler hükümetin yatırım politikaları doğrultusunda ve askeri yönetim tarafından vasıfsız iş piyasasına yönlendiriliyorlardı, çoğunlukla inşaat ve hizmet sektöründe ve Yahudi tarım sektöründe çalışıyorlardı; buralarda ücret ve statü düşüktü ve kadro garantisi yoktu. İnşaat işi için askeri yöneticiler Yahudi projelerinde Filistinlilerin geçici olarak çalışmasına izin verdiler; tabii dezavantajlı koşullar altında ve sadece proje bitimine kadar. Tüm Filistin bölgelerinde vasıfsız işçi haline gelen köylüler Histadrut üyesi olarak kabul edilmeyi talep ettiler ya da kendi sendikalarını kurmak için izin istediler. Zira Filistinliler bir sendikanın korumasına acilen ihtiyaç duymaktaydılar. Bu ihtiyaç sadece ücretler, haklar gibi geleneksel alanlardaki korunma için değildi; aynı zamanda pek çok Filistinli için istihdam askeri kontrol noktalarından geçmeyi zorunlu kılıyordu ve bazen kontrol noktalarından geçişe izin verme konusunda yetkililer çok gaddar olabiliyordu. Ümmü'l-Fehim ve Taybe köylerindeki vasıfsız işçiler 1950 Mart'ında Histadrut'a katılmayı ya da kendi sendikalarını kurmaya izin verilmesini talep ettiler, ki o zaman travma halen tazeliğini korumaktaydı ve gelecek belirsizdi. Bu taleplerden hiçbirine izin verilmedi.⁴⁹ Eylül 1950'de köylerdeki girişimleri takiben daha küçük şehir toplulukları da Komünist Parti liderliği altında sendika örgütlemeye çalıştı. Ancak eski İngiliz Mandası Arap İşçiler Kongresi adına ilan dağıtmaya başlayan aktivistler Hayfa'nın merkezindeki Vadi Nisnas'da tutuklandılar.⁵⁰

Filistinli işçilerin kötü vaziyetinden etkilenen Knesset'in Komünist Parti üyesi Tevfik Tubi hükümetin Ümmü'l-Fehim'deki ve Taybe'deki işçilerin bir işçi sendikası kurmasına izin vermesi için önerge sundu. Askeri vali böyle bir talebi reddetti ve bu iki

48 Şlomo Hasson, Halid Ebu-Asbah, *Değişen Gerçeklik Karşısında İsrail'de Yahudiler ve Araplar: İkilemler, Eğilimler, Senaryolar ve Öneriler*, Floersheimer Enstitüsü, Kudüs, 2003, s. 98 (Ibranice).

49 *Haaretz*, 6 Mart 1950. Bu konu Knesset'te Tevfik Tubi tarafından gündeme getirildi.

50 *Maariv*, 16 Eylül 1950.

köyün halkı Vadi Ara'daki birçok diğerleri gibi Yahudi bölgelerine geçip iş aramalarına izin verilmesi umuduyla şafak vaktinde kontrol noktalarında saatlerce bekledi. Aynı manzaralar, 1967 sonrasında, buradan çok da uzak olmayan bir yerde, Batı Şeria ve İsrail arasındaki kontrol noktalarında tekrarlanacaktı; yakın köylerden Filistinli işçiler her gün aynı vakitte İsrail içinde çalışmalarına izin verilmesi için saatlerce bekleyeceklerdi.⁵¹

Bir kişi şehre ya da yakındaki bir kasabaya ulaşmayı başarmış olsa bile geçici ikamet bulma ve geceleme sorunu vardı. 1950'li yıllarda geceleme için çok fazla alan vardı zira Araplara ait tahliye edilmiş evler ve binalar boş duruyordu. 1950'lerin sonunda bu mülklerin birçoğu yerleşmeleri için Yahudilere verildi ve bu binalar içerisinde iş aramakta olan bir Filistinli görülür görülmez polis ya da ordu tarafından yakalandı. Gaip Kişilerin Mülkleri İdaresi askeri yönetim yetkililerine böylesi konaklamalara izin vermemeleri için baskı yaptı.⁵²

Filistinlileri Histadrut'a üye kabul etmeye dönük yeni politika, bu Yahudi sendikanın liderlerinin Arap Komünistlerin üye olmasını engellemeye yönelik başarısız girişimleri ile sekteye uğratılmaya çalışıldı. Bu küçük zaferler Filistinli aktivistler nezdinde ufak ve sınırlı bir çapta da olsa başarının mümkün olduğuna dair umut ateşini yaktı. Yine de içinde bulundukları üstyapı, etraflarındaki anayasal ve idari gerçekliğe yönelik temelden bir değişime izin vermedi.

Arap İşçiler Kongresi'ne karşı mücadele sadece işçi hakları ve imtiyazları değil, aynı zamanda işbirliği hakkındaydı. Komünist bir sendikanın varlığı Ben-Gurion hükümetindeki Arap meselelerinden sorumlu kişileri endişeye sevk etti. Kendi aralarında yaptıkları istişare akabinde bu sendikanın engellenmemesi kararı alındı ancak "Arap" işçiler için özel bir sendika oluşturulması suretiyle sendikanın dağılması hedeflendi (halbuki Manda döneminden kalan bir sendika zaten vardı, dağıldı ve başarısızlık örneği oldu). Yeni oluşum Brit Poalei Eretz İsrail (Eretz İsrail İşçileri Sendikası) kısaca Brit adını aldı. Konseylerin ve kasabaların

51 a.g.m.

52 Bunu Knesset'teki bir Mapam üyesinin şikâyetleri vesilesiyle öğreniyoruz.

–Nasıra belediye başkanı gibi– Brit ile işbirliği yapan yöneticileri hükümetten bütçe ve altyapı gibi yatırımlar bağlamında fayda sağladı. Arap İşçiler Kongresi’ne bağlı kalanlarsa hiçbir şey elde edemedi. Brit ve Kongre arasındaki çekişme Histadrut Arap üye kabul etmeye başlayınca sonlandı. Brit dağıldı ve Komünist Parti, Histadrut içinde Arap işçilerin hakları adına müesses nizam içinde mücadele eden bir klik haline geldi.⁵³

Filistinli işçilerin bakış açısından, Brit’e katılmak anlaşılabilir bir durumdu ancak bu işbirlikçiliğin çok olumsuz bir dışavurumuydu. Brit kapalı bir Siyonist oluşum şeklinde yönetiliyordu. İlk başta Yahudi yönetici Amnon Linn Filistinlilere yönetici olarak seçilme teklifi götürmeyi düşündü ancak sonradan kişileri atamaya karar verdi. Onlar sadece “işçi sendikasına” atanmamışlardı, aynı zamanda gayri resmi ve anonim “danışmanlar” (*veadot meyazot*) olarak seçilmişlerdi. Bu danışmanlar Filistinli topluluğun en iyi nasıl kontrol altına alınabileceğine dair yetkililere tavsiyelerde bulunuyorlardı. Bu danışmanlar yardımıyla, hangi yerel konseylerin devletin teklif edebileceğinin en iyisini alacağına ve hangilerinin işbirliğine yanaşmadıkları için cezalandırılacağına karar verildi. Amnon Linn anılarında şöyle yazar:

Komitelerin kompozisyonuna arkadaşım ... [burada işbirlikçinin adını veriyor] ile karar verdik. Korkarım bu danışmanların isimleri gizli kalmak zorunda. Ben her zaman onlara minnettar olacağım ancak eğer isimlerini zikredersem yaşayanların da ölmüşlerin de yararına olmayacak.⁵⁴

Daha sonra çocuklarının çoğunun “aşırı milliyetçi” olduğunu büyük bir üzüntüyle dile getirir.

Danışmanlığın cazibesine kapılanlar sonraları, 1970’li yıllarda kendi toplulukları tarafından kınandılar ve bazı durumlarda konumlarını kaybettiler –gerçi birçok köyle iktidarın kaynağı aşiret (*hammula*) olmasına ve böylece işbirlikçi eğilimlere sahip bir klik daha kararlı olanla yer değiştirebilmesine rağmen.⁵⁵

53 Musa Budeiri, *The Palestinian Communist Party: 1919-1948*, Haymarket Books, New York, 2010.

54 Linn, *Fırtınadan Önce*, s. 100-101.

55 Ian Lustick, *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority*, University of Texas Press, Austin, 1980, s. 204; Uzi Benziman ♦

Diğer Eylem Biçimleri

Histadrut ve Knesset dışında çok az kişi Filistin milliyetçiliğine açık bir şekilde yakınlık göstererek İsraililerle doğrudan bir çatışmayı göze alabildi. Zira bu milliyetçilik Gazze, Ürdün ve Lübnan'daki mülteci kamplarında ortaya çıkan Filistinli gerilla hareketi tarafından temsil ediliyordu. 1959'dan sonra Filistin direnişinin popülerliği İsrail'deki Filistinliler arasında arttı. Bu el-Fetih hareketinin bölgesel haritada belirttiği yıldır. 1954'te Arap dünyasındaki Filistinli mülteci öğrenciler tarafından kurulan el-Fetih 1948'den sonra kurulan ilk ulusal özgürlük hareketi oldu. El-Fetih 1965'ten itibaren İsrail'e karşı gerilla mücadelesi yürüttü ve 1967'den sonra Arap Ligi'nin elinden Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) aldı.

Fakat bu bölümde ele alınan dönem süresince verilen mücadele henüz Filistinli olma hakkı için ya da Filistin ulusal hareketi ile açık bir şekilde ilişkilendirilmek için değildi. Bu şüphesiz gelecek yılların gündemi olacaktı. Bu noktadaki mücadele ise daha varoluşsaldı. Bu dönemde mücadele yeni devlette anayasal düzenleme tamamlanmadan önce eşit vatandaş olarak tanınma girişimi ile başladı. Dönemin sonunda ise en acil mesele, milli stratejisini toprağın Yahudileştirilmesi –yani Arapların o topraklar üzerinde yaşamasına izin verilmemesi– olarak ilan eden devlette Filistinlilerin yaşamasına izin verilen alanın korunması olarak şekillendi.

Böylelikle daha çatışmacı bir doğaya sahip bir eylem biçimi, toprak istimlakı ve Filistin toprağında yeni Yahudi yerleşimlerinin inşası sorunları etrafında gelişmeye başladı. Bu tür bir eylemsellik, hükümetin 1961 yılında Filistin köylerine ait 5,000 dönümlük toprağa Karmiel'in –Celile'de yeni bir Yahudi kasabası– inş edilmesi için el koymasının akabinde zirveye ulaştı.

Bu yeni şehir, tıpkı Yukarı Nasıra gibi 1950'li yıllarda David Ben-Gurion ve Şimon Peres'in emirleri doğrultusunda inşa edildi. Ben-Gurion 1953'te başbakanlık görevinden bir buçuk yılılığına ayrılmadan birkaç gün önce (1955'te geri döndü) bölgeyi

ve Attalah Mansur, *Kiracıların Kiracıları: İsrail'in Arapları, Statüleri ve Onlara Yönelik Politikalar*, Keter, Tel Aviv, 1992, s. 66 (İbranice).

gezdiğinde Celile’deki yoğun “Arap” mevcudiyeti karşısında çok öfkelenmişti. Oysa ki daha Kasım 1948’de uyarılmıştı: “Celile’yi ve Necef’i özgürleştirdik. Yabancı işgalciyi sürmek yeterli değil; onu İbrani yerleşimci ile ikame etmek zorundayız.”⁵⁶

Ben-Gurion, dönemin Savunma bakanı Şimon Peres’i Celile’yi “Yahudileştirmesi” için görevlendirdi. Peres bu misyon için ordunun Filistinlilerin topraklarına el koymasına ve böyle bir proje için gerekli olan milli kaynakları kullanmasına izin veren Olağanüstü Hal Düzenlemeleri’ni kullanacaktı. Onu memnun etmek için “sadece Yahudilerin” olduğu üç şehir inşa edildi: Karmiel, Migdal Ha-Emek ve Yukarı Nasıra. İSK’ya ait 1953 tarihli bir belge yeni bir şehir kurmanın ardındaki itkiyi dile getiriyordu: Yukarı Nasıra’nın nihai amacı Arap şehrini yutmak ve yaşam merkezini Nasıra’dan yeni Yahudi kasabasına çekmekti.⁵⁷

Ordu, yüksek rütbelilerin, 1957’de açıldığında Yukarı Nasıra’ya yerleşmeleri emrini verdi; böylelikle tamamıyla Filistinlilerin yaşadığı eski Nasıra, sadece doğudaki dağlardan kendilerini seyretmekte olan Yahudi yerleşimcilerle değil yüksek rütbeli askeri personelle kuşatılmış oldu.⁵⁸ Filistinli topluluğun genel olarak isteksizce kabul ettiği bu yeni manzara İsrail’in mekân politikalarının baskıcı doğasını simgeliyordu; bu yerlerden bazıları –kitabın ilerleyen bölümlerinde değinileceği üzere– 2000 yılındaki olaylar sırasında öfkeli protestocuların hedefi haline gelecekti.

Ancak Yahudileştirme politikasına yönelik aktif mücadele 1970’li yıllarda güçlü bir hale geldi. Askeri rejim günlerinde aktivizmin çok az taraftarı vardı. Yaklaşık 200,000 Filistinlinin çoğu siyasi olarak aktif değildi ve –böylesi durumlarda her zaman olduğu gibi– toplumun en yoksul kesimi olarak hayatta kalma; çok daha uzak bir geleceği değil, yarını ya da belki bir sonraki günü düşünebilme mücadelesi veriyordu.

⁵⁶ “Necef’in Anlamı” başlıklı konuşmasından, 17 Ocak 1955.

⁵⁷ Belgeler ve alıntılar için bkz. Jeremy Forman, “Military Rule, Political Manipulation, and Jewish Settlement: Israeli Mechanisms for Controlling Nazareth in the 1950s”, *The Journal of Israeli History*, c. 25, no. 2 (Eylül 2006), s. 335-59.

⁵⁸ a.g.m.

Arap dünyasındaki yeni Filistinli mülteci toplulukları içinde olduğu gibi İsrail içinde de Nekbe önceden sarıh olan sosyal yapıları ve toplumsal hiyerarşiyi bulanıklaştırdı. Komünizmin pratikte bir tecrübe olmasa da siyasi bir ideal olarak ortaya çıkması eski toplumsal tabakalaşmanın çözülmesine katkı sağladı. Ne var ki İsrail'deki Filistinli topluluğun askeri yönetim sırasında yürüttüğü siyaset, seçkinci ve genel olarak erkek egemen kaldı. İşbirlikçiler ve Komünistler arasındaki tartışmalar dahi elit politika içerisinde yapıldı; halk ise askeri rejimin pervasızlığını ve ekonomik zorlukları göğüslemek zorunda kaldı. Filistinli azınlık İsrail'deki en yüksek işsizlik ve eksik istihdam oranlarına sahipti; bunun sebebi geleneksel olarak tarım toplumu olan bir halkın hızlı bir şekilde proleterleşmesiydi. Vasıfsız ve düşük ücretli işlerde istihdam edilen çiftçiler yaşatmaya çalıştıkları ailelerine ve evlerine her gün dönmek zorundaydı çünkü Yahudi bölgelerinde kalmalarına izin verilmiyordu.

Kadınlar için ise bu durum görece bir gelişme anlamına geldi. Onlar da evin dışında çalışmak zorunda kaldıkları için daha fazla eğitim ve topluluk meselelerinde daha fazla söz hakkı talep etmeye başladılar. Yalnız bunu İsrail'deki Filistinlilerin feminist bir devrimi olarak ya da topluluk içi cinsiyet ilişkilerinde temel bir değişim olarak nitelemek yanlış olacaktır. Bu, geleneğin her zaman olumsuz bir faktör olmadığı ve modernliğin ille de kurtuluş olarak görülmediği çok ölçülü diyalektik bir süreçtir. Kadının konumunun dönüşüm süreci ne İsrail ve Filistin'de ne de Ortadoğu'da tamamlanmıştır. Bu durumda İsrail'in ya da Siyonizm'in rolü Batı sömürgeciliğinin ya da kapitalizmin bölgede oynamış olduğu rolden farklı değildir. Feminist fikirlerin, ulusal ve ekonomik baskının ve üstüncü ideolojilerin karmaşık etkisinin nasıl değerlendirilebileceği konusu araştırmacıları halen afallatmaktadır.⁵⁹

Kültürel Aktivizm

Doğrudan siyasi aktivizmden başka, yaşama içgüdüğü Filistinlileri kültürel aktivizme yöneltti; belirtelim ki bu sadece bas-

59 Konuyu uzun uzadıya tartıştığım eser için bkz. Ilan Pappé, *The Modern Middle East*, Routledge, London and New York, 2006, s. 223-69.

kı altında tutulan Filistinli azınlığa özgü değildi. Sonuçlar 1948 yılına kadarki kültürel hayatın zenginliğiyle karşılaştırıldığında sönük kaldı ancak bu, yıkımın küllerinden doğmanın ve topluma –hiçbir hükümetin ya da rejimin ne kolayca sağlayabildiği ne de engelleyebildiği– bir şeyi sağlamanın başlangıç aşamasıydı.

Kültürel elitler arasından bir grup Yahudi devleti ile işbirliği yapmak ve ona muhalefet etmek arasındaki gerginlikten uzak durdu. Bunlar şairlerdi. Şiir milli kimliğin 1948 felaketini sağ salim atlattığı tek alandı. Siyasi aktivistlerin ifade etmeye cüret edemediklerini şairler güçlü bir şekilde dışa vurdular. Şiir aşk ve nefret, doğum ve ölüm, evlilik ve aile gibi gündelik olayların devlet baskısı ve toprak müsadereci gibi siyasi meselelerle içi içe geçirilebildiği ve bunların –Celile’deki Kefer Yasif’te düzenli olarak gerçekleştirilen şiir festivali gibi– kamusal alanlarda dile getirilebildiği tek araçtı. İsrail gizli servisi bu fenomenin kültürel bir etkinlik mi yoksa yıkıcı bir eylem mi olduğuna karar veremedi.⁶⁰ Güvenlik aygıtı 1980’lerin başında İslami hareket tarafından düzenlenen festivalleri takip ederken de benzer şekilde afallayacaktı.

Bu şairler, etraflarında gelişen İbrani kültürüne muhalif değillerdi. Yahudi şair ve yazarlar bugüne kadar Arap ya da Filistin mirasına ilgi göstermek şöyle dursun, Arapça öğrenme zahmetine bile girmeden İsrail’deki Filistinli meslektaşları egemen kültürün hevesli meraklıları oldular. Örneğin Vadi Ara’daki Musmus’tan Raşid Hüseyin ünlü Siyonist şair Haim Bialik’in eserlerini Filistin ulusal mücadelesine olan bağlılığından herhangi bir şekilde feragat etmeksizin Arapçaya çevirdi. Ne var ki, böyle bir İbranice bilgisi Yahudi kamuoyunun geniş kesimlerini etkilemeyi başaramadı. Tefik Zeyyad’ın askeri yönetim altındaki yaşamı canlı bir şekilde tasvir eden “İsrailli Arap İşçinin Duası” başlıklı şiiri *Maa-riv* gazetesinde yayınlandı ancak dikkat çekmedi.

Bir şair olarak Raşid Hüseyin de İsrail’deki Filistinlilerin içinde var olmasının beklediği karmaşık kültür ve politika matrisinin farkındaydı. 1959’da Belgrad’taki bağlantısızlar konferansına katıldı. O dönem Yugoslavya lideri Mareşal Tito’nun, Hindistan

⁶⁰ Khalil Nakhleh, “The Direction of Local-level Conflict in Two Arab Villages in Israel”, *American Ethnologist*, c. 2, no. 3 (Ağustos 1975), s. 497-516.

başbakanı Nehru'nun ve Mısırlı Cemal Abdülnasır'ın dönemin iki süper gücüne karşı koymak için üçüncü bir güç oluşturmaya çalıştığı günlerdi. Söylemeye dahi gerek yok ki İsrail'deki Filistinliler Moskova tarafından öne sürülen senaryodan çok bu senaryo için heyecanlandılar. Ancak Hüseyin açısından temel hayal kırıklığı orada karşılaştığı Arap entelektüellerden gördüğü mesafeli tutumdu. Akabinde şöyle sordu:

Bizler, İsrail'in Arapları, biz kimiz? Burada bizi beşinci kol, orada hain olarak görüyorlar. İki ayrı dünyada yaşıyoruz ve hiçbirine ait değiliz. Onlardan beni bağırlarına basmalarını beklemiyordum ancak İsrail'de duyduğum suçlamaların aynısını duymak da istemiyordum. İsrail'deki Filistinlilerin durumunu ancak Belgrat'ta tam anlamıyla kavrayabildim. Nekbe'nin neticelerine mültecilerden daha çok katlandığımıza karar kıldım. Belgrat'ta kim olduğumu bilmiyordum, halkına sadık bir Arap uyuğu ya da şüpheli bir İsrail vatandaşı.⁶¹

Hüseyin'in tecrübesi İsrail'deki Filistinli topluluk ile genel olarak Filistin halkının tarihi arasındaki organik bağı bir kez daha gözler önüne serer. Onun için Filistin ülkesi ve İsrail devleti vardır. Oysa ki Yahudi şairlerin, yazarların ve meslektaşların zihninde böyle bir ayrım yoktur; hatta bugüne kadar Yahudi entelektüeller böyle bir ayrımı kendi varoluşlarına yönelik yıkıcı bir eylem olarak görmüştür. Hüseyin'in ikilemi yani devlete sadakat ve Arap dünyasına dürüstlük hususlarındaki çifte baskı, gelecek kuşak için daha hafif olacaktır. Hüseyin gibi kişiler tıpkı İsrail dışındaki -1948 travmasının şokunu atlatan- Filistinliler gibi, ulusal hareket ve ulusal bilinç hususunda daha kararlı ve açık olacaklardı. Karşılığında ise kalkınmakta olan Yahudi devletinin aşağıdan yukarıya her seviyedeki ayrımcı-dışlayıcı politikası ile yüz yüze kalacaklardı.

Başka yerlerdeki Filistinliler de benzer ama özdeş olmayan çifte baskılarla baş ediyorlardı. Ürdün'dekiler vatandaşlık teklif edilmiş olmasına rağmen devletsiz bir şekilde mülteci kamplarında ikamet edenler olarak kalmayı ve böylelikle Filistin'e geri dönüş hakkını kaybetmemeyi tercih ettiler. Batı Şeria ve Gazze

61 Gideon Şilo, *FKÖ'nün ve Arap Dünyasının Gözünde İsrail'in Arapları*, Magnes, Kudüs, 1982, s. 11-19 (İbranice).

Şeridi'ndekiler ise Ürdün ve Mısır hükümetlerinin kendi özgürlük mücadelelerini desteklemesi için uğraş verdiler ama aynı zamanda misafir oldukları ülkelerin de sadık mukimleri olarak kaldılar. Lübnan ve Suriye'deki mülteci kamplarında Hüseyin'in yaşadığı topraklar halen anavatan olarak görülüyordu; pek çok genç onun uğruna hayatını feda etmeye hazırdı ve birçoğu oraya geri dönmenin hayalini kuruyordu. Bu kişilerin çoğu İsrail'deki Filistinlilerin akrabaları ya da aile bireyleriydi.

Öte yandan İsrail politikası da Filistinlileri Yahudi devletinden uzaklaştırdı. Art arda gelen İsrail hükümetleri iki topluluğu tecrit etme isteklerini saklamaya dahi çalışmadı. Nekbe'ye ve askeri yönetime rağmen bütünsel bir yaşam için imkânlar vardı ancak bunlar ortaya çıktıkları an sönümleniyordu. Özellikle bu noktada benzersiz ancak oldukça doğal bir diyalog aklıma geliyor; Müslüman Arap ülkelerinden gelen Yahudi göçmenler ile devlet tarafından horlanan ve bastırılan yerli Filistinliler arasında kurulan diyalog.

1954'te Arap ülkelerinden gelen yeni Yahudi göçmenler yeni komşuları ve aynı kültürün paydaşları olarak gördükleri Filistinlilerle serbestçe iletişime giriyorlardı. Bu yakınlığı ilk kuran grup şairler ve yazarlardı. Arap ülkelerinden gelen bazı Yahudiler geldikleri yerlerde tanınan şairler ve yazarlardı. İlk önce Filistinli yazarlarla Arap yazarlar birliğini oluşturmak için birleştiler. Mart 1955'te Filistinli ve Yahudi şairler Nasıra'da Arap şiiri hakkında bir toplantı için bir araya geldiler; toplantıyı aylık edebiyat dergisi *el-Müctema*'nın editörü Filistinli şair Mişel Haddad düzenlemişti. Üç ünlü Iraklı Yahudi şair Zekai Binyamin, Selim Şaşua ve Şalom el-Kitab da beş yüzden fazla kişinin katıldığı bu toplantıda bulundular.⁶²

Geldikleri ülkelerde sanatçı –yazar, şair ya da şarkıcı– olan Yahudi göçmenler açısından İsrail'de onların zanaatına ilgili gösterecek tek hazır seyirci Filistinlilerdi. Ünlü Mısırlı Yahudi dansçı Zahara Yehoşua 1954'te İsrail'e geldiğinde gösteri yapacağı yegâne mekânlar Filistinlilerin yaşadığı bölgelerdeydi. Zahara daha sonra topluluğunun diğer üyeleri gibi Arap köklerinden

62 *El-İttihad*, 12 Mart 1955.

uzaklaştı, ismini Dalya olarak değiştirdi ve ait olduğu Arap kültürünü terk etti.

Yeni Yahudi devletinde kişi Arap Hristiyan ya da Arap Müslüman olabilirdi ama Arap Yahudi olamazdı. Haziran 1967’de Üçüncü Arap-İsrail savaşı patlak verdiğinde sadakat, kimlik ve kültür sorunları bir kez daha kişilerin kendi ülkesinde normal bir hayat sürme dirayetini akamete uğrattı ve bu kişiler siyaseten aktif olmasalar bile zor kararlar almak zorunda kaldılar. Onların ulusal hareketleri Filistin’in özgürleşmesi çabasıyla sarıh bir özdeşleşme, hatta bu uğurda aktif bir destek talep etmekteydi. Öte yandan devletleri ise, 1967 savaşından İsrail muzaffer çıktığı takdirde böylesi bir tavrın felaketle sonuçlanacağını açıkça belli etmişti.

Uzlaşmayı Kabullenmek ve Sınamak

Görünen o ki Kefer Kasım katliamından sonra toplulukta-ki çoğu kimse askeri yönetimin bitmek üzere olduğunu anladı. Hal böyleyken devletin Filistinli vatandaşları o dönemin İsrail’inde temel ayrımcılığın askeri yönetim ya da Olağanüstü Hal Düzenlemeleri’nden kaynaklanmadığının farkına vardılar. Vatandaşlar olarak aşağı konumları askeri yönetim gibi geçici olarak ilan edilmiş bir uygulamaya bağlı değildi; bu durum devletin onlara daima kendi anavatanlarında yabancılar olarak –yasalar aracılığıyla– atıfta bulunmasıyla belirlenmişti. 1950’li yıllarda bu ayrımcı durumu güçlendirmek için Knesset’ten bir dizi yasa geçirildi. Bu minvalde çıkarılan yasalardan üçü İsrail’in Filistinli vatandaşlarını hemen etkiledi ve halen etkilemeye devam etmektedir: Geri Dönüş Yasası, Yurttaşlığa Kabul Yasası ve Yahudi Milli Fonu Yasası.

Bu vatandaşlık yasaları hemen her alanda Yahudi göçmenlere –hatta sadece potansiyel göçmen olan Yahudilere dahi– yerli Filistinli vatandaşlar karşısında öncelik tanıdı. Bu yasalar mülkiyet hususunda ise apartheid –ırkçı– tarzda bir toprak alım-satım sistemi yarattı. Devletin ilk yıllarında geçen yasalar İsrail’deki satılık toprağın çoğunu Yahudi halkının münhasır ve ebedi mülkü olarak tanımladı. Netice ise Filistinlilere ait tüm toprağın hükümet

tarafından alınması ve bunların sadece Yahudilere satılabilecek ya da devredilebilecek devlet topraklarına dönüştürülmesi oldu. Toprak müsaderesi çılgınlığı ve bu politikaya yasal formunun verilmesi neticesinde ülkedeki toprağın yüzde 92'si Yahudilere bırakıldı. 1948 arifesinde 4,6 milyon dönüm olan Filistin toprağı 1950'de 0,5 milyon dönüme düştü,⁶³

Bu dönemi özetlemek gerekirse İsrail'in kuruluşunun ilk on yılında devletin Filistinli azınlığa yönelik tutumunun temel parametreleri formüle edilmiş ve sabitlenmişti diyebiliriz. Bu parametrelerin çoğu asla değişmedi. Bu parametreler aynı zamanda hükümetin izlediği politikaların temelinde varsayım olarak ortaya çıkmaktadır. Bu varsayımların devlet ile azınlık arasındaki bir müzakerenin meyvesi olmadığını hatırlamak elzemdir. Bunlar önce askeri yönetim döneminde ve 1948 travması bağlamında azınlığa dayatılmış ve daha sonra yıllar boyunca tek taraflı olarak teyit ve teşvik edilmiştir.

Bu varsayımların somut gerçeklikteki tezahürü, idari düzenlemeler ve Olağanüstü Hal Düzenlemeleri aracılığıyla normal hayatın sınırlandırılması şeklinde oldu. Bu düzenlemeler hükümete demokratik yasaların dışında eyleme geçme yetkisi veriyordu. "Olağanüstü hal" niteliğinin nüfus nezdinde çok az anlamı vardı zira ilk on yıllık dönem Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'ni hayata geçirmeyi meşrulaştıracak şekilde tanımlandı. Daha sonra bunlara daha az başvurulacaktı ancak bu düzenlemeler insanların hafızasında yer etti ve hükümet açısından da acil durumlarda her an başvurulabilecek mesafede tutuldu.

Bu dönem, topluluğun kolektif olarak devletle çatışmaya girmeme stratejisini benimsediği bir dönemdi; kişilerin, liderlerin ya da geniş kitlelerin devletin kırılğan geçici anlaşmayı deldiğini düşündüğü kısa süreli anlar hariç tutulmak koşuluyla. Böyle bir an Mayıs 1958'de binlerce Filistinli 1 Mayıs İşçi Bayramı'nı kutlamak için sokaklara döküldüklerinde geldi. Bu aynı zamanda İsrail'in, çevresindeki Arap dünyasında yükselen "Arap radikalizmi"ni takip etmekte olduğu bir zamana denk geldi. İsrail'deki Filistinliler Ortadoğu'daki radikal ve yenilikçi güçlerle açık bir şekilde daya-

63 Rakamlar için bkz. Hanna Nakkarah, *Memoirs*.

nışma gösterme ihtiyacı duyular. Lübnan, Ürdün ve Irak'ta Nasır yanlısı askeri darbe ve devrim beklentisi ile Arap dünyasından Filistin davasına giderek artan bir destek vardı. İngiltere ve ABD Arap dünyasındaki yenilikçi güçlere karşı kendi savaşını veriyor ve bu güçleri Soğuk Savaş'ta mağlup edilmesi gereken Sovyet uydu-ları olarak görüyorlardı. İsrail hükümeti de Amman'daki Haşimi yönetimi düşerse Batı Şeria'yı ele geçirmenin planlarını yapı-yordu. Bu yüzden Mayıs 1958 gösterilerine İsrail'in tepkisi özel-likle sert oldu. Öte yandan göstericiler Celile'de yeni uygulanan genişletilmiş toprak müsadere si sebebiyle öfke doluydular. Aynı ay içinde İsrail, kuruluşunun onuncu yılını kutladı ve Filistinli ri-cale ve liderlere kutlamalarda yer almak için baskı yaptı; halbuki onlar kendi felaketlerini anmak istiyorlardı.

1 Mayıs gösterilerinden bir gün önce 30 Nisan 1958'de Nasıra'nın ana caddesindeki bir geçit töreni sert bir şekilde dağı-tıldı. Filistinlilere daha fazla geçit törenine ve gösteriye izin veril-meyeceği söylendi. Liderler ve topluluğun genç üyeleri buna rağ-men ertesi gün kalabalık gruplar halinde toplandılar. Gün birçok göstericinin yaralanması ve Tefik Zeyyad ve Emil Habibi gibi topluluğun önde gelen tanınmış bazı liderlerinin tutuklanması-y-la neticelendi. Mayıs ayı boyunca manzara aynıydı: gösteriler sert siyasi ve askeri reaksiyonla karşılaşılıyor, birçok Filistinli yaralanı-yor ve tutuklanıyordu.

Yahudi devletinin başındakiler Celile'deki Rami köyünden bir öğretmen tarafından hazırlanan bir posterden ise oldukça mem-nunlardı; poster devlet kurulmadan önceki dönemde bir öğren-ci-yi dayak yerken ve on yıl sonra ise bir Arap öğrenciyi mutlu ve sa-ğlıklı bir eğitim ortamında resmediyordu. İki imaj da 1948 ön-cesi ve sonrası kırsal Filistin'deki okullardaki karmaşık gerçekli-ği çarpıtıyordu. Mutluluk daha ziyade ebeveyne ve öğretmenlere ba-ğlıydı, İngiliz ya da İsrail hükümetine değil.

Bu, modern bir devlet olarak İsrail'in, sömürgeci güçlere ben-zer bir şekilde, Filistinli topluluğun olumsuz yönleri üzerinde olumlu etkileri olmadığı anlamına gelmez. Bu nokta As'ad Gha-nem tarafından açıklığa kavuşturulmuştur: "Geleneksel Arap toplumu kapalı ve katı olduğu gibi müsamahasızdır... Kadına ayrımcılık yapar ve aşiret ile mezhep bağlılıkları üzerine kurulur;

bireyi aşağı konuma indirger.” Ghanem hayatın bu alanlarındaki gelişmeyi İsrail’in modernliğine ve genel olarak da Batı etkisine bağlamıştır.⁶⁴ Ama ironik olarak bu dönüşümlerle beraber baskı elbette çok daha adaletsiz ve riyakâr bir görünüme bürünmüştü.

Ayrıca çok az Filistinli, Rami’deki posterin, yeni devlette vatandaş olarak rehin alındıktan on yıl sonra hissettiklerini tam olarak yansıttığını düşündü. Etik olarak ve ifade düzeyinde Yahudi devleti o yıllarda ikili mesaj yayınladı: devlete katılma çağrısı ve “beşinci kol” olma suçlaması. Yukarıda değinilen üç yasa davet ve dışlanmaya dönük aynı ikili mesajı veriyordu. Devlet sembolleri, eğitim sistemi ve medya da bu ikili mesajı yaydı. Uygulamada, günlük hayatta, özellikle Filistinlilerin yetkililerle olan iletişiminde bu mesajın demokratik kısmından eser yoktu.

Bu belirsizlikten de fazlasıydı; bu, İsrail’deki Filistinlilerin ne köy halkı ne de şehir sakini olabildiği coğrafi bir boşluktu. Topluluğun üyeleri şehir hayatının faydalarından dışlanmıştı, bununla beraber kırsal toplumun sunduğu savunma ve güvenlik mekanizmalarını da yavaş yavaş kaybediyordu. İsrail’in havuç ve sopa politikası mesleki ve ekonomik gerçekliklerini de etkiledi. Hükümetle yerel düzeyde işbirlikçilik kişiye finansal menfaat sağladı; hele bir de bu kişi konsey başkanı olursa bu durum topluluk açısından kolektif bir kazanca dönüşüyordu.

Bireyler ve organizasyonlar İsrail’deki Filistinli topluluğun imkânlar haritasını belirlemede önemli rol oynadılar. Bu dönem süresince bu rolü gazeteciler oynadı. Yolu açansa tek Arapça günlük gazete, Komünist Parti’nin yayın organı *el-İttihad* gazetesi oldu. Gazete her fırsatta Olağanüstü Hal Düzenlemeleri’ne meydan okudu ve bunun bedelini kısa süreli kapatma cezaları ile ödedi. Ocak 1950 ve Mart 1953’te olmak üzere gazetenin yayını iki kez, Olağanüstü Hal Düzenlemeleri uygulamalarının aşırısı gittiğini eleştirdiği için askeri vali tarafından iki haftalığına durduruldu. Başvurulan diğer yöntemler ise gazetenin dağıtımının engellenmesiydi; Ocak 1950’de Müselles’te gazetenin dağıtımı “güvenlik gerekçesi”yle durduruldu.⁶⁵

64 Ghanem, *The Palestinian*, s. 24.

65 *El-Hamışmar ve Davar* gazeteleri bildirdi.

Aktivistlerle beraber bu ve diğer gazeteler kendileri ve topluluk için önemli olan konuları seçtiler; bireysel ve kolektif eylem için sınırları zorladılar. Görünen o ki, Yafa'daki Rum Ortodoks cemaatinin yayın organı *el-Rabita*'nın vecizesi "Önce yaşa, sonra felsefe yap" (*Primum vivere, deinde philosophari*) çoğu insanın uyduğu altın kuraldı, öte yandan gazetenin editörü İsrail'deki Filistinlileri silahlı mücadeleyi düşünmeye davet eden makaleler de yayınlıyordu –özellikle İsrail otoritelerinin baskısının dayanılmaz hale geldiği zamanlarda.⁶⁶

Ulusal Kararlılık ve Dini Yükümlülük: El-Ard ve İslamcılık

Öte yandan el-Ard hareketi gibi daha çatışmacı bir yol seçerek hayatını tehlikeye atanlar da vardı. El-Ard o dönem oldukça popüler olan Nasırcı pan-Arap hareketin bir varyantı olarak kavramsallaştırılabilir, öyle de olmalıdır; ancak bununla beraber el-Ard hareketi Filistinlilerin İsrail'deki belli başlı sorunlara vermiş oldukları marjinal ve kısmen de tesadüfi cevapların tarihinin nihai bir ürünüdür. Hareket sadece Yahudi devletine değil, Komünist Parti'nin ulusal kimlik meseleleri etrafında yürüttüğü dikkatli idare etme politikasına da meydan okumuştur. El-Ard, en çok, Yahudi devleti içinde Filistinlilere dayatılan belirsizlik veya boşluktan kaynaklanan bıkkınlığı yansıtmıştır.

El-Ard başlangıçta 1950'li yılların ortasında sayıları giderek artan siyasi tutuklamalar karşısında bazı Filistinlilerin daha kararlı bir tavır alma isteğini yansıttı. Hareket ilk olarak "Mahkûmların ve Sürgünlerin Korunması İçin Arap Komitesi" olarak adlandırıldı. İsminden anlaşılacağı gibi, siyasi eylemlerinden dolayı hapse atılanlara ya da İsrail'den sürgün edilenlere yardım amacı güdüyordu. Tutuklamaların çoğu –özellikle gençlerin tutuklanması– askeri yönetime karşı gösteri ve protestoların yapıldığı geleneksel 1 Mayıs arifesinde her yıl gerçekleşir oldu. Tutuklanan gençlerden bazıları sağlıksız İsrail hapishanelerinde uzun süre kaldılar. Arrabe köyünden 1 Mayıs 1957 tarihinde tutuklanan büyük bir grubun başına gelen de buydu. Daha önce bahsedildiği üzere Tevfik

66 Böyle makalelerin yayınlanmasının akabinde Kasım 1956'da gazete kapatılmanın eşiğinden döndü; bkz. *El-Rabita*, 22 Ekim 1956.

Zeyyad ve Emil Habibi diğerleriyle beraber sıklıkla dokuz ay ya da daha uzun süreler tutuklu kaldılar. Her ikisi de –ama özellikle Zeyyad– 1957 yazında Taberiye hapishanesinde işkenceye maruz kaldığını açıkladı.⁶⁷ Diğer bazıları ise uzun süre yargılanmadan idari gözaltında tutuldu. Nasıra şehir konseyi başkanı Halil Huri 1957 yılının Kasım ayında gözaltına alındı, salıverildiğinde dahi sözde suçunun ne olduğu kendisine açıklanmadı.

Ortak suçlama Arap ülkeleri için çalışan bir istihbarat ağının üyesi olmaktı. Böyle ağlar ifşa edildiğinde çok az detay veriliyordu, gizli servisin arşivleri ise bu suçlamalara ilişkin belgeler için erişime açık değildir. Casuslukla suçlananların yargılanmadan salıverilmiş olduğu gerçeği bu suçlamaların ne kadar uydurma olduğuna delalet etmekteydi. Ağustos 1958’de gizli servisin İsrail’in kuzeyinde Suriye yanlısı geniş bir ağı ortaya çıkardığını ve aralarında Komünistlerin de olduğunu ilan ettiği çok abartılı açıklama bu türdendi.⁶⁸

Haklı ya da haksız olarak casuslukla suçlanmış olan Filistinlilere hapishane yerine sıklıkla sürgün seçeneği sunuldu; özellikle aleyhlerindeki kanıtın –kapalı kapılar ardında yapılan bir yargılamada dahi– gizli servisin can attığı hapis cezasını vermeye yetmediği durumlarda sürgün bir seçenek haline geldi. 1950’li yıllarda bir süre Arap meselelerinden sorumlu birim ile yakın çalışmış olan ve sonra böylesi bir işbirliğinden pişmanlık duyarak daha bağımsız düşünmeye ve yazmaya başlayan Gazi Saadi’nin durumu buna örnektir. Akkalı bir yayıncı ve gazeteci olan Saadi aynı zamanda Brit üyesiydi. İşbirliğini bıraktığında Suriye için casusluk yapmakla suçlandı, kendisine sürgün seçeneği sunuldu ve o bu seçeneği 1957’de kabul etti.⁶⁹

Daha sonra el-Ard hareketi haline gelecek olan bu komite –ne hükümet ne de Komünist Parti tarafından kontrol edilen– bir diğer ulusal eylem merkeziydi. Kefer Yasif’in konsey başkanı Yani Kustandi Yani, Hayfa’dan avukat Elyas Kussa ve Şefa Amr belediye başkanı Cebur Cebur gibi halk figürleri yeni komitenin öne

⁶⁷ *El-İttihad*, 6 Haziran 1957.

⁶⁸ *Maariv*, 17 Ağustos 1958.

⁶⁹ Linn, *Fırtınadan Önce*, s. 168-169.

çıkan üyeleri idi. Bu organ “Arap Cephesi”, daha sonra ise “Halk Cephesi” adını aldı ve Yani Yani tarafından yönetildi.

Arap Halk Cephesi İsrail’deki Filistinlilerin tarihinde sıklıkla göz ardı edilir, bunun sebebi daha ünlü olan yan kuruluşu el-Ard hareketinin ön plana çıkmasıdır. Yine de Halk Cephesi İsrail’deki Filistinlilerin ilk temsil organı olarak önemli bir kuruluştur. Cephe’nin en büyük mücadelelerinden biri, Müslümanlar için kutsal olan yerlerin –İsrail’in 1950’de aldığı bir kararla Filistinlileri vakıflara ait mülkleri idare etmekten men etmesi kararına karşı– topluluğun elinde kalmasını sağlamak için yürütülmüştü.

Cephe Haziran 1961’de bir kongre düzenledi, toplantı erken 19. yüzyıldan kalma muhteşem bir Osmanlı yapısı olan Akka’daki el-Cezzar Camii’nde yapıldı. Bu cami, ülke sadece demografik olarak değil mimari olarak da Arap unsurlardan arındırıldıktan sonra kalan çok az yapıdan biriydi. Binlerce insan kongreye katılmak istedi ancak İsraili yetkililer caminin bekçilerine kapıyı kapatmalarını emretti. Hal böyle olunca toplantı yakınlardaki bir kafeye taşındı, yüzlerce insan burada toplanmaya çalıştı. Cephe’nin sekreteri Hanna Nakkarah’ın bu muazzam toplantı hakkında yazdığı üzere “Kongre, parti bağı ya da dini kimlik gözetilmeksizin İsrail’in tüm Arap halkı tarafından desteklendi.”⁷⁰ Kongrede İsrail’deki Müslüman vakıfları hakkında söz sahibi olmak için mücadele edecek bir icra komitesi seçildi.

Aynı yıl Cephe’nin başkanı Yani Yani, Cephe’yi İsrail’deki Filistinlilerin gelecekteki siyasi eylemi için bir model haline getirmeye yönelik bir diğer mücadeleyi yürütmekteydi. Sahne kuzeybatıdaki Kefer Yasif köyüydü. Hükümet burada –arkasına askeri yönetimin gücünü de alarak– egemen Siyonist parti Mapai’nin yerel konsey üzerinde kalıcı kontrolünü sağlama almaya çalışıyordu.⁷¹ Hem Komünist Parti’nin hem de Arap Halk Cephesi’nin temsilcisi olarak Yani Yani tarihi bir zafer elde ederek hükümetin adayını mağlup etti. Aynı zafer 1975’te Tevfik Zeyyad Nasıra’daki

⁷⁰ Hanna Nakkarah, *Memoirs*, s. 49.

⁷¹ Ahmad H. Saadi, “Control and Resistance at Local-level Institutions: A Study of Kafr Yassif’s Local Council Under Military Rule”, *Arab Studies Quarterly*, c. 21 (2001), s. 14-23.

seçimleri kazandığında da tekrarlanacaktı. (İlerleyen kısımlarda konuyla ilgili daha çok şey söylenecektir).

El-Ard'ı kuran gençler açısından bunların hepsi birer eğitim alanı oldu. El-Ard 1959'da –daha geniş bir hareketin içinden– taktiksel tartışma ve anlaşmazlıklar neticesinde ortaya çıktı. Kurucularının çoğu kendilerini *Usrat el-Ard* (Toprağın Ailesi) olarak gören hukuk öğrencileriydi. Örgütün ilk yayınlarında dile getirilen –mültecilerin geri dönüşü için çağrı gibi– birçok talebin daha sonra İsraili Filistinli partiler ve hareketler tarafından da benimsenmiş olduğu görülecektir. Bu el ilanlarında ve örgütün Salah Baransi'nin editörlüğünü yaptığı gazetesinde İsraili liderlerin oldukça esprili karikatürlerini görmek mümkündü. David Ben-Gurion'un "Kudüs cücesi" olarak resmedildiği karikatür bunlardan biriydi.

El-Ard diğer örgütlerin ve bireylerin toprak müsaderesine direnme biçimlerinden de memnun değildi ve daha ateşli bir stratejinin güdülmesi gerektiğini düşündü. İlk yayınlar ve söylem Nasır'ın Batı karşıtı retorikini yansıtıyordu ve Arap dünyasındaki "irticai rejimlere" karşı verilen mücadeleye katılma çağrıları yapıyordu. El-Ard her ne kadar Kasım 1947 tarihli, 181 sayılı BM Taksim Planı'nı yeni jeopolitik çözümün temeli olarak kabul etmiş olsa da, işgal altında gördükleri Filistin'de bu fikirler için diplomatik bir yol açmaya çabalıyordu. Hareketin faaliyeti engellendi, bazı üyeleri tutuklandı, diğerleri ise sürgün edildi.⁷²

Ancak herşeyden öte, el-Ard kararlı ulusal bir pozisyonun dışavurumuydu, aynı zamanda 1952'de Cemal Abdülnasır'ın iktidara gelmesiyle yeniden canlanan pan-Arap siyasetin cazibesinin de bir parçasıydı. O yıl 23 Temmuz'da Mısır devriminin gerçekleştiği gün büyük bir heyecan oldu. Nasır'ın Mısır radyosu tarafından yayınlanan konuşması esnasında köylerin sokakları ve kasabaların yolları boş kalacaktı; herkes radyo başında dikkatli bir şekilde Kahire'den gelen ateşli konuşmayı dinleyecekti. Yeni Mısır lideri cesareti ve daha iyi bir geleceği simgeliyordu; aslında işgal ve baskı yerleşmeden önceki zamana geri dönüşün de

72 El-Ard hakkında çok kişisel bir bakış açısı için bkz. Fouzi el-Asmar, *To Be an Arab in Israel*, Frances Pinter, London, 1975, s. 62-94.

simgesiydi –ta ki bir hayal kırıklığı olduğunu kanıtlayana kadar. Birçok genç Filistinli onun adını aldı; topluluğun yirmi birinci yüzyıldaki liderlerinden biri olan, 1955 doğumlu Cemal Zahalka gibi. İnsanları sokaklardan radyo başına çekebilen tek bir kişi daha vardı: Mısırlı efsanevi şarkıcı Ümmü Gülsüm. Şarkıları saatler süren Ümmü Gülsüm bir duygu seli yaratıyor, günlük hayatın zorluklarından kısa süreli bir kaçış sağlıyordu ve muhtemelen de yeni Yahudileştirilmiş Filistin’de “Arapçılık” hissiyatı sunuyordu. Uzun yıllar sonra, Hizbullah lideri Hasan Nasrallah İsrail’deki Filistinliler üzerinde böylesi büyümlü bir etki yaratacaktı –ama bu sefer dinlenen televizyon ekranı olacaktı ve pan-Arap olduğu kadar İslami bir mesaj verilecekti.

Bazı Arap ülkelerinde hasıl olan yeni devrimci dünyada, Komünist Parti’nin Nasır’ın ezeli rakibi Iraklı Abdulkerim Kasım ile aynı safta olduğu görüldüğünde el-Ard hareketinin popülerliği paralel bir şekilde arttı çünkü İsrail’deki Filistinli topluluk nezdinde Nasır halen en çok saygı duyulan lider ve ikonu. Hareketin faaliyeti yasaklandıktan sonra el-Ard işine ekonomik bir görüntü vererek –yani yayın, eğitim materyali gibi işlerle uğraşan kayıtlı bir şirket olarak– devam etmeye çalıştı, ancak bu eylem biçimi de hükümet tarafından engellendi. Hareketin yetenekli avukatı Mansur Karduş Yüksek Mahkeme’yi ekonomik bir girişimin güvenlik riski gerekçesiyle engellenemeyeceği konusunda ikna etti ve böylece 1962’de el-Ard şirket olarak kayıtlara geçti. Elbette ticarete ilgisi oldukça sınırlıydı ve siyasi bir ajans olarak faaliyet göstermenin yollarını aramaya devam etti. 1963 seçimlerine Sosyalist Liste adı altında katılma girişimi başarısız oldu ve bir kez daha yasadışı ilan edildi ve bazı aktivistleri cezaya çarptırıldı ve tutuklandı. Bunların arasında benzer bir platformda aday olan ve 1980’li yıllarda Barış İçin Demokratik Liste’den iki sefer Knesset’e girecek olan Muhammed Mia’ri de vardı.

Yahudi devleti açısından daha cüretkâr ve meydan okuyucu olan ise İslam adına yapılan siyasetti. 1967’den önce siyasal İslam halen emekleme aşamasındaydı. Ortaya çıkış sebepleri ise bölge genelinde benzerdi: sosyo-ekonomik zorluklar, devletlerin sosyal politika eksikliği ve eyleme geçme imkânı sunan seküler alternatiflerin zayıflamasından oluşan bir birleşim. Ortadoğu’daki her

İslamcı hareket nevi şahsına münhasırdı; milliyetçi ya da sosyal olsun dini olanı gölgeleyen bir gündemi vardı. İsrail özelinde ise milliyetçi gündem en az dini gündem kadar güçlüydü, özellikle 1980’li yıllardan sonra.

İlginç bir biçimde 1964’te Papa VI. Pius’un İsrail ziyareti İslamcılığın yükselişini sağlayan faktörlerden biri oldu. Genç Hristiyanlar büyük bir şevkle ziyaretin hazırlıklarına giriştiler ve özellikle Celile’de kulüpler ve faaliyet merkezleri açtılar. Hevesleri cezbediciydi; genç Müslümanlar benzer hararetle karşılık verdiler ve toplumsal çalışmalara dahil oldular. Başlıca kazanımları Filistinli Celile’deki, Vadi Ara’daki ve Müselles’teki işsizleri ve eksik istihdam edilenleri meşgul etmek oldu. Sakalların uzatılması, geleneksel elbiselerin giyilmesi ve Arap dünyasındaki İslami siyasete (Mısır’daki Müslüman Kardeşler örgütüne yönelik Nasır’ın tutumunu eleştirmek gibi) daha istekli katılım ve ilgi bu yeni durumun bir parçasıydı. Manda dönemindeki başmüftüye gayri resmi halef olan Şeyh Ahmed Abdullah bu manzaranın başlıca itici gücüydü. Şeyh aynı zamanda daha fazla cami yapımı için para topladı ve hareketi, İsrail’deki Filistinliler haritasında kayda değer bir siyasi güce eristirecek başarılı halefleri de oldu.

Milliyetçiliğin Çeşitleri

El-Ard ve siyasal İslam adına faaliyet gösteren ilk aktivistler, içinde yaşadıkları rejimin müsamaha kapasitesini ve sınırlarını test ettiler. Topluluk içinde siyaseti temsil edenlerin ve –bugünkü anıldığı şekliyle– “Arap sektörü” ile irtibat halinde olan İsraili siyasetçilerin mutabık kaldıkları sınırları aşma tehdidinde bulundular. Bu tarz örgütler üzerinde İsraili yetkililer tarafından dayatılan mutlak yasak, Komünist Parti’yi askeri yönetim altında Filistin milli kimliğini savunan tek organ olarak güçlendirdi.

1980’li yıllara doğru giden süreçte bunlar Filistin milliyetçiliğinin iki versiyonuydu. Biri milliyetçiliği, kozmopolitan ve Marksist ideoloji çerçevesi içinde –ama rejimin de milli bir hissiyatı temsil ettiğini bildiği– örtük bir şekilde destekledi. Diğeri açık bir şekilde milliyetçi ve pan-Araptı ve rejim buna müsamaha göstermedi. Her ikisi de demokrasiyi bir yaşam biçimi ve arzu edi-

len siyasi bir gelecek olarak gören siyasi hareketlerdi. Ne var ki İsrail’de demokrasiyi kabullenmek Yahudi devletine karşı yıkıcı faaliyet haline geldi. Daha önce değinildiği üzere Sovyetler Birliği ile olan bağlarını korumak için bir araç olarak hükümetin Komünist Parti’ye ihtiyacı da vardı.

Yetkililer enternasyonalizmin ulusal pozisyon için bir kılıf olduğunun farkında olmakla beraber, bir kişi açık bir şekilde milliyetçi duruşunu ifade ettiğinde apaçık bir tutum takınıyorlardı. Bu kişiler çok ağır bedeller ödüyordu. El-Ard hareketinin kurucularından ve As’ad Ghanem’in “ulusal akım” (Ghanem’in “İsraili Araplar” içinde tanımladığı dört eğilimden biri; diğerleri işbirlikçiler, İslamcılar ve Komünistler) olarak tanımladığı kesimin sözcülerinden olan Salah Baransi’nin 1959 yılında başına gelen buydu.⁷³ İsrail gizli servislerinin gözünde Baransi’nin herhangi bir yazısı onun tutuklanması ya da sürgün edilmesi için yeterli gerekçeydi. Onun tipik eleştirilerinden biri “Siyonizm’in ırkçılık ve ayrımcılık üzerinde temellenmiş bir ideoloji olduğuydu. Siyonizm ırksal ayrımcılık yöntemini kullanarak amaçlarına ve hedeflerine ulaşıyordu.” Siyonizm karşıtı Yahudi aktivistler de o dönem aynı fikirleri dile getiriyorlardı ancak onlar bunları yüksek sesle dile getiren Filistinlilere gösterilen muameleye maruz kalmıyordu.⁷⁴

O dönem Maki olarak isimlendirilmiş olan Komünist Parti’nin daha milli bir rol üstlenmek isteyen Filistinli üyeleri arasında huzursuzluk hakimdi –Emil Tuma ve Emil Habibi gibi kişiler de Cemal Abdülnasır’ın yerel ve bölgesel siyasetteki güçlü etkisine tutulmuşlardı. Ancak 1957 ya da 1958 yılında onlar ve bir nevi lider olanlar Yahudi devletine karşı aktif mücadeleye katılmamaya dönük stratejik bir karar aldılar. Bunun yerine Yahudi devleti içinde milli kimliklerini beyan edebilmek için çabalamak gibi kendilerine has bir siyasi gündeme odaklanmayı tercih ettiler. Bunun 1970’li yıllarda FKÖ tarafından meşru bir mücadele biçimi olarak tanınması biraz zaman alacaktı.

Gelecek on yılda İsraili Filistinli siyasal söylemi olarak ortaya çıkacak olanın bir örneği 1 Mayıs 1958’de Nasıra’daki yürü-

⁷³ Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority*.

⁷⁴ a.g.e., s. 108.

yüşte çoktan belirmişti. Komünist Parti'nin kurulmasından beri 1 Mayıslar her zaman saf bir enternasyonalist güç gösterisi ola-gelmışti. 1958'de ise bilindik Marksist sloganların yerine 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkı ve Filistin ulusal mücadelesine destek çağrıları kondu. Daha önce değinildiği üzere bunun karşılığ-yürüyüşün polis tarafından şiddetle bastırılması oldu ve geride birçok yaralı ve daha fazla sayıda da tutuklu kaldı.

Protestonun ulusal içeriğinden hoşlanmayan sadece İsraili yetkililer değildi; Maki'nin Yahudi liderliği de bu durumdan hoş-nut olmadı. Komünist Parti içindeki Yahudi ve Filistinli aktivist-ler arasındaki gerginlikler giderilemez hale geldi. 1965'ten itibaren ise iki grup için aynı partide olmak zorlaştı. Filistinli üyeler eski Komünist Parti Maki'den ayrıldı ve Yeni Komünist Liste adlı –İbranice kısaltması Rakah olan– partiyi kurdular. Sovyet büyü- kelçisi Yoldaş Zhubahain'in son yoğun uzlaşma çabası da başa- rısız oldu. Maki kademeli olarak ortadan kayboldu, Rakah –daha belirgin bir milli karaktere sahip– Komünist Parti haline geldi. Joel Beinin *Was the Red Flag Flying There?* adlı eserinde bu durumu enternasyonalizm karşısında milliyetçiliğin zaferi olarak tanım- ladı; Beinin bu süreci aynı dönemde Mısır Komünist Partisi'nde de gözlemlemişti.⁷⁵

Ancak bu dönemi özetlerken dikkatli olunmalıdır. Bu dönem örgütsel ve kurumsal bir tarihi içerdiği kadar aynı zamanda çok kişisel de bir tarihtir. Bununla anlatmak istediğim, –topluluğun gö-reli ufaklığı ve onu kolektif bir yapı olarak tanımayı reddeden bir devlet içinde parçalı bir şekilde varoluşu göz önünde bulun- durulduğunda– en azından 1956'ya kadar onların ortadan kay- bolduğunu görmekten memnuniyet duyacak bir rejim altında Filistinli topluluğun hayatta kalma becerisi üzerinde bireylerin kayda değer etkisinin olduğudur.

Unutulmuş Kahramanlar İçin Küçük Bir Anıt

Politik sosyolojik yazında mevcut geleneksel tanımlara göre lider olmayabilirler, ama geriye dönüp bakıldığında onların du-

⁷⁵ Joel Beinin, *Was the Red Flag Flying There? Marxist Politics and the Arab-Israeli Conflict in Egypt and Israel, 1948-1965*, University of Cali- fornia Press, Berkeley, 1990.

ruşları topluluğun varoluşu için elzemdi. Dört tanesi öne çıkar: Emil Habibi, Emil Tuma, Hanna Nakkarah ve Bulus Farah. Habibi tutkulu bir hatip ve karizmatik bir lider olduğu gibi üretken bir yazar ve gazeteciydi. Komünist *el-İttihad* gazetesinde bir köşesi vardı; “Cuhayne” mahlası ile yazıyordu.

Emil Tuma *el-İttihad*’ın editörüydü (yıllar sonra onun adı verilmiş olan bir enstitüye müdürlük yapma şerefine nail oldum). Yahudi devleti içinde bir Filistinli kimliğinin gelişmesini savunan bir ideologdu. Daha önce değinilmiş olan Hanna Nakkarah ise insan hakları avukatıydı, erken tarihli toprak müsaderelerinin yasallığını sorguladı ve bunun bedelini hapishanede uzun süreler geçirerek pahalya ödedi. Yakın bir zamanda iş adamı olarak siyasetten elini çeken Bulus Farah Hayfa’da saygı duyulan bir şahıstı ve halktan gelen seslere ayak uydurdu. Arap Cephesi’ne ilaveten sürgünlerin ve tutukluların haklarını koruyan komitenin de genel sekreteriydi, aynı zamanda Komünist Parti sekretaryasının bir üyesiydi.

Onlar gibi başkaları da önce Komünist Parti’ye katıldılar, sonra daha milliyetçi organlara geçtiler ve yazıları ve eylemleri ile Yahudi devletinin yeni gerçekliği içerisinde Filistin milliyetçiliğinin korunmasına kayda değer katkılarda bulundular. Tevfik Tubi partinin Knesset’teki önde gelen ve uzun süre hizmet eden üyelerinden biriydi; Fuad Huri, Munim Carcura ve Saliba Hamis gibi diğer üyeler ise Knesset’in dışında kamusal alanda aktiflerdi. Tuma, Tubi ve Hamis Yahudi kadınlarla evlendiler ve böylece kişisel hayatlarında etnik ve üstüncü Yahudi devleti modeline bir alternatif ortaya koymuş oldular.

Onlarla beraber milliyetçilik hususunda daha iddialı olanlara ve muhtemelen Siyonizm’in tehlikelerinin çok daha fazla farkında olanlara daha önce değindim. Salah Baransi, Sabri Ciryis, Habib Kahveci, Ali Rafa, Muhammed Mia’ri, Mansur Karduş ve Mahmud Derviş İsrail siyasi arenasında Filistinlilerin doğal ve ulusal hakları adına mücadele eden ve bunun bedelini ya hapsedilerek ya da sürgün edilerek ödeyen kişiler olarak hatırlanmalıdır. Hatırlanmayı hak eden ikinci derece siyasetçiler arasında Taybe’den Osman Ebu Ras vardır; kendisi güney Müselles’teki baş aktivistti. Akka’dan Rum Ortodoks Remzi Huri ile Müslüman

Cemal Musa da o bölgedeki Filistinli topluluk üzerinde etkili oldular. İsrail içindeki Filistinlilerin coğrafi dağılımı, farklı bölgelerden –genelde aynı kuşağa ama farklı dini aidiyetlere mensup– figürlerin siyaset, kariyer ve kimlik politikaları alanlarında topluluk ve parti arasındaki bağları pekiştirmesini sağladı. Örneğin Kefer Yasif’ten Yusuf Esad ve Hayfa’dan Rum Katolik Zahi Karakbi parti tabanında aktif oldukları gibi entelektüeller ve profesyoneller arasında da –Marksist söylem ve Komünist sloganlarla süslenmiş de olsa– ulusal gündemi canlı tutma hususunda etkindiler.

Askeri Yönetimin Sonu

1959’da yeni bir hükümet komisyonu Adalet bakanı Pinhas Rosen başkanlığında askeri yönetimin gerekliliğini değerlendirmek için toplandı. 1955’te Ben-Gurion’un strateji alanında baş-danışmanı olan Yohanan Ratner’in başkanlık ettiği bir önceki komisyonun aksine bu komisyon sistemin devamında bir yarar görmedi. Komisyon başkanının söylediği üzere, “Arapların devletle özdeşleşme problemi onların sadakatini sorgulamak için bir sebep değildir.” Rosen dünyada bir grup vatandaşın –terör eylemi ya da başkaldırı gibi apaçık bir gerekçe olmaksızın– devlet tarafından askeri yönetim altında tutulduğu başka bir örnek olmadığını öne sürdü.⁷⁶

İlginç bir şekilde o dönemin akademik araştırmacıları gibi komite de neden “terörizm ya da başkaldırı” olmadığını merak etti. Bu durum hakkında en detaylı açıklama 1968’de Amerikalı siyaset bilimci Ian Lustick tarafından yapıldı. Lustick özel kavramsal bir paradigma geliştirerek kendi safına kazandırma ve zorlamanın Filistinlileri nasıl “uysal bir topluluğa” dönüştürdüğünü ortaya koydu. Lustick bu uysallığın sebebini hükümet tarafından uygulanmakta olan karmaşık ve etkin baskı sistemine yükledi.⁷⁷ Ori Stendel gibi daha sadık Siyonist tarihçiler uysallığın sebebini lider eksikliğine ve bağımsız Arap örgütlerinin olmayışına bağla-

⁷⁶ Bu fikirlerini mecliste de dile getirdi. Knesset Protokolleri, c. 33, 20 Şubat 1962, s. 1319.

⁷⁷ Lustick, *Arabs in the Jewish State*.

dı ve Miha Nino gibi bazı İsraililer ise devletin “istikrarlı politika-sını” bu durumun sebebi olarak gösterdi.

Umarım ki bu bölüm topluluğun uysal olmadığını göstermiştir. İsraili araştırmacı Elie Rekhess, çeşitli zamanlarda özellikle 1950’li yılların sonuna doğru İsrail’deki bazı Filistinlilerin Ceza-yir bağımsızlık savaşına benzer bir mücadeleye niyetlendiğini ancak son tahlilde bu niyetlerinden vazgeçtiklerini öne sürdü.⁷⁸ Sabri Ciryis İsrail’deki çoğu Filistinlinin devletin varlığını kabul-lendiğini ve bunu kabullenmeyenlerin ise gerçekliği değiştirme-ye güçlerinin yetmeyeceğini fark ettiğini savundu. Hatta Ciryis Filistinlilerin çatışmanın gelecekteki çözümü hakkındaki belir-sizliklerinin, eylem seviyesinde bir nevi felce neden olduğunu da vurguladı. Bu açıklama Elia Zureik tarafından da tekrarlandı. Zu-reik 1967’ye kadar İsrail’deki Filistin direnişinin düşük profilde olmasını, hükümetin yabancılaştırma politikasına, Filistinlileri iktidara ortak etmemesine ve aynı zamanda ülkenin Yahudileşti-rilmesinde –Yahudi Ajansı ve Birleşik Yahudi Çağrısı gibi– harici Siyonist örgütlerin finansal rolüne bağladı. Buna ek olarak Zureik aktif direnişi engelleyen –toplumun parçalı hale gelmesi ve “bo-zulmuş sınıfsal yapı” gibi– dahili faktörlere de işaret etti.⁷⁹ Diğer araştırmacılar devletin askeri gücüne ve Filistinlilere Yahudi dev-letine karşı silahlanmaları için –ülke dışından– çağrı yapılma-masına da değinirler. Zureik’in hatırlattığı üzere devlet Filistinli azınlıktan ne tam bir özdeşleşme ne de asimilasyon talep etti.⁸⁰

Buraya kadarki anlatımdan da açık hale gelmiş olduğunu umduğum şahsi çıkarımım, Filistinlilerin genel anlamda İsrail’i bir “oldubitti” (*fait accompli*) olarak kabul etmiş olduğudur. Dev-letin ilk yıllarında ne başka bir alternatif çerçeve aradılar ne de BM vasıtasıyla İsrail’den ayrı tutulma talepleri oldu. Mücadele-lerinin amaçları, rejimin doğasını değiştirirken Filistinli ve Arap kimliklerine olan bağlılıklarını kaybetmemekti.

Hal böyle olunca 1960’lı yılların başlıca siyasetçileri ve döne-min araştırmacıları topluluğun İsrail’in güvenliğine ya da varlığı-

⁷⁸ Rekhess, *The Arab Minority*.

⁷⁹ Elia T. Zureik, *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonial-ism*, Routledge and Kegan Paul, London, 1979, s. 200.

⁸⁰ a.g.e.

na yönelik herhangi bir tehlike arz etmediği hususunda mutabık kaldılar. Ancak Başbakan David Ben-Gurion ve onun Arap meselelerinden sorumlu danışmanı Yehoşua Palmon askeri yönetimin ilga edilmesine yönelik itirazlarında ısrar ettiler. Ben-Gurion, başbakanlığı kaybetmesinden birkaç ay önce, Şubat 1963'te Knesset'te askeri yönetimin son defa uzatılmasına yönelik oylamayı kazandı. Sol kesimden sağ kesime kadar geniş bir ittifak oylamada onu mağlup edeceğini umdu ama ironik bir şekilde Arap meselelerden sorumlu danışmanlık birimi askeri yönetimin uzatılması için Filistinli bir üyenin, Taybe'den Diab Ubeyd'in oyunu elde etti (bu beyefendinin Filistinli topluluğun çoğu üyesi tarafından nasıl görüldüğünü izah etmeye gerek yok). Hükümet aynı zamanda Dürzi Şeyh Caber Madi'nin ve Hristiyan Elias Nahleh'in de desteğini aldı. Bu üç şahıs için adil olmak gerekirse, onların başbakanlık danışmanlarının olası en ağır baskısı altında olduğu belirtilebilir.

Ben-Gurion'un halefi Levi Eşkol İsrail'deki Filistinliler konusunda daha az paranoyaktı ve askeri yönetimi ilga etmeye çalıştı. Askeri yönetim sadece Olağanüstü Hal Düzenlemeleri kapsamında dayatılmış olduğundan ilga edilmesi için özel bir yasa geçirmeye gerek yoktu. 1966'da Eşkol inisiyatif aldı ve askeri yönetimi kaldırdığını ilan etti. Ne var ki, hareket serbestisi üzerindeki engel 1967 yılının Eylül ayına kadar devam etti ve Necef'in doğu yakasından Akabe Körfezi ve Eylat'a kadar uzanan –ve nükleer santaralin bulunduğu Dimona ve Arava Vadisi'ni de içine alan– bölge İsrail'deki Filistinlilerin erişim sınırları dışında kaldı. Ancak yine de bu, Filistinli topluluğun yaşamı ve tarihi açısından farklı bir dönemin başlangıcıydı.

3. Başka Vasıtalarla Askeri Yönetim, 1967-1977

1970'li yılların ortalarında İsrail'deki Filistinlilerin tüm nüfusa oranı yüzde 13'tü. Haziran 1967 savaşında işgal edilen Doğu Kudüs'ü İsrail'e bağlayan meclis kararı neticesinde Filistinlilerin genel nüfus içindeki oranı yüzde 15'e yükseldi, bu yaklaşık yarım milyon kişiye tekabül ediyordu.

Devletin ilk yirmi yılı zorlu ve kaygılı geçti. O dönemde yaşananların aslında hayatın olağan zorlukları değil; kasıtlı ve sistematik bir ayrımcılık politikasının sonucu olduğunu Filistinlilerin bilmediği hususu şüphe götürür. Bu dönemde Filistinlileri baskı altında tutan sadece askeri yönetimin görünür uygulamaları değil, aynı zamanda yukarıdan dayatılan ekonomik politikaların daha az görünür etkileriydi. Yair Bäüml gizliliği kaldırılmış arşivlere dayanan araştırmasında¹ ele alınan dönemin idrak sahibi gözlemcilerinin şüphelerini doğrular: Merkezi ve milli bir politika Filistinlileri tarımsal üretim ve pazarlama sektörlerinden kasten dışladı ve diğer ekonomik aktivitelerde de onları ucuz iş gücü olarak sömürdü. Bunun sonucu olarak Yahudi vatandaşların üst tabakayı, Filistinlilerin ise alt tabakayı oluşturduğu etnik veya milli çizgilerle bölünmüş bir ekonomik biçim ortaya çıktı.² Bu her topluluğun ekonomik ve sosyal olarak sıçrama yapmak için zorlanacağı bir başlangıç noktasıydı. Bu on yılın sonunda Filistinliler halen genelde hükümet politikaları vasıtasıyla geleneksel,

¹ Yair Bäüml, *A Blue and White Shadow: The Israeli Establishment's Policy and Action among the Arab Citizens. The Formative Years, 1958-1968*, Pardes, Hayfa, 2007.

² Majid al-Haj, Henry Rosenfeld, *Arab Local Government in Israel*, Westview Press, Boulder, 1992.

düşük ücretli ve kadro garantisi olmayan sektörlerde çalışmaya yönlendiriliyorlardı. Ekonomistler bu duruma “düşük mesleki hareketlilik” adını koydular ve Filistinliler mavi yakalı mesleklerde yoğunlaşırken aynı süreçte Yahudi orta sınıf olağanüstü bir şekilde büyüdü ve beyaz yakalı mesleklerin dörtte üçünü işgal eder hale geldi.³

Bu on yılın imgeleri haysiyet ve aşağılanmanın bir karışımıdır. Bu, Yahudi toplumunun Mısır ve Ürdün karşısında Haziran 1967 savaşında aldığı galibiyeti büyük bir coşkuyla kutlamasıyla başlar. Bu galibiyet mini bir devlet olan İsrail’in mini bir imparatorluğa dönüştüğü izlenimini uyandırdı: İsrail artık sadece Filistinlilerin dünyasında değil Arap dünyasında da dikkate alınması gereken bir güçtü. İsrail’deki birçok Filistinli, gizliden ya da açık olarak, Nasır’ın tarihin saatini 1948 öncesi gerçekliğe geri döndüreceğine ve gerçekleşmesi an meselesi olan zafer retoriğine inanmıştı. Bazı köylerde kadınlar özgürlük gelene kadar saç kestirmeyi, mücevher kullanmayı ve süslenmeyi ertelemişlerdi. Hezimete rağmen Nasır’ın Filistinliler nezdindeki itibarı lekelenmedi ve 1970 Ekim’inde öldüğünde yüzlerce Filistinli kimseden saklamadan onun için yas tuttu.

Lakin bu seküler “mesih” ve kurtuluş kavramları kitleleri hayal kırıklığına uğrattı ve *Nekse* –Arap jargonunda 1967 hezimetiyavaşandıktan sonra tarih sahnesinden silindi. Nasır’ın ölümüyle birlikte pan-Arapçılık çekiciliğini kaybetti. Eğer umut vaad eden bir imge belirecekse de biraz geç belirecekti. Bu, öğrenciler ve mültecilerden oluşan birkaç yüz genç Filistinlinin kalaşnikoflarını havaya kaldırarak meydan okuduğu zaman gerçekleşti. Kısa sürede bu yeni grup Filistin konusunu 1946’dan beri “Filistin davası” götüştüğünü ileri süren ama onun için çok az şey yapmış olan Arap siyasetçilerin elinden aldı. Daha önce değinildiği gibi el-Fetih o zamana kadar Arap Ligi tarafından kontrol edilen Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) içerisindeki en geniş hizipti. 1968’de gerçekleşen sessiz bir darbe ile el-Fetih FKÖ’ye el koydu ve Arap Ligi tarafından atanmış yöneticileri kendisinin ve diğer Filistinli

3 Şlomo Hasson, Halid Ebu-Asbah, *Değişen Gerçeklik Karşısında İsrail’de Yahudiler ve Araplar: İkilemler, Eğilimler, Senaryolar ve Öneriler*, Floersheimer Enstitüsü, Kudüs, 2003, s. 99-100 (İbranice).

gerilla örgütlerinin üyeleri ile değiştirdi. Bu, pan-Arapçılığın aşagılanması ve çöküşü ve Mısır'ın büyük lideri tarafından öne sürülen özgürlük rüyasının bitişi karşısında çok küçük bir telafiydi.

On yılın sonundaki imgelem Ortadoğu'daki büyük ideolojilerin ölümünün doğrudan bir sonucuydu. Netice olarak sadece yaşam değil siyaset de daha yerel hale geldi. Arap milliyetçiliği sözlüğünde, halkların tanımı pan-Arapçı kimlik söylemi olan *kavmiye* kavramından, yerel kimliğe çağrışım yapan *vatanîye* kavramına dönüştü. *Vatanîye* ayrımı şüphesiz Irak ve Suriyeliler söz konusu olduğunda çok daha netti; hatta işgal altındaki topraklardaki ve mülteci kamplarındaki Filistinliler için de bu kavramı idrak etmek kolaydı. Kavram İsrail'deki Filistinliler içinse halen bulanıktı. Ancak 1975 yerel seçimlerini kazanıp Nasıra'nın ilk belediye başkanı olan Tevfik Zeyyad'ın imgelemi, İsrail'deki Filistinliler nezdinde, 1950'li yıllarda ihtişamının ve görkeminin başlangıcında olan Nasır'ın zaferleri kadar inşirah vericiydi.

Zeyyad İsrail'deki tek gerçek Filistinli şehri yöneten işbirlikçi eliti kovdu; bu görüntüler bugün dahi akıllardadır. Elit kesim şehrin işgalinden sonra İsraililerle yaptıkları işbirliği sayesinde yönetici pozisyonlara yükselmiş birtakım ailelerden oluşuyordu, bunlar Manda dönemi Filistin'indeki ileri gelen ailelerle bire bir aynı değildi. İktidara gelişleri işbirliği yapma hevesleri üzerine kurulmuştu. Bu kişilerin en ünlülerinden biri, 1948 savaşı sırasında Yahudi askerlerle işbirliği yapmış bir aşiretin üyesi olan Seyfeddin el-Zu'bi idi.⁴ Tevfik Zeyyad çiftçilikle uğraşan bir aileden gelmekteydi ve gençliğinde hem okula gitmiş hem de çalışmıştı. Manda döneminde ülkenin kuzeyindeki çoğu çiftçiyi etkilemiş olan fakirlikten onun ailesi de nasibini almış, aileyi yaşatmak için çalışmak zorunda kalmıştı. Yine de öğretmenleri onu gayretli ve çalışkan bir öğrenci olarak anımsıyorlar. Zeyyad genç bir adamken Komünist Parti'ye katıldı ve 1954'te Nasıra belediye meclisine üye olarak seçildi.

Hoş anıları harekete geçiren sadece Zeyyad'ın Nasıra'da kazandığı zafer değildi; kitlelere hitap ettiği zamanlardaki güçlü belagati de onun neslinin ve ondan sonra gelen nesillerin anıla-

4 Pappé, *Ethnic Cleansing*, s. 114.

rında yer etti. Onurlu bir Filistinli liderin coşkusuyla konuştu, tüm Arap dünyasındaki Filistinli liderlerin söylemini ve anlatısını yansıttı. Komünist Parti'nin önde gelen üyelerinden olmasına rağmen birçok açıdan –1961'de Komünist-milliyetçi bir koalisyona başkanlık ederek yerel seçimlerde Kefer Yasif'te Mapai'den bir adayı mağlup eden– Yani Yani'nin halefiydi. Zeyyad topluluğunda, partisinde ve devlette birçok kişinin bastırmaya çalıştığı bir olguyu meydana çıkardı: İsrail'in sınırları içindeki ve dışındaki Filistinlilerin deneyimleri birbirine sıkıca bağlıydı.

İnsanların hafızasında halen canlı olan başka imgeler de vardı: muazzam boyutlarda toprak müsaderesi şekline bürünmüş ani ve acımasız İsrail tepkisi Mart 1976'da birçok Filistinli vatandaşın ordu ve polis tarafından öldürüldüğü şiddetli çatışmalara dönüştü. O gün yaşananlar halkın hafızasına Toprak Günü olarak kazındı ve İsrail'deki Filistinli topluluk o günden beri her yıl Toprak Günü'nü anar. İlerleyen sayfalarda bu konuya daha ayrıntılı değinilecektir.

İkinci Sınıf Vatandaşlığın Yasal Temelleri

1967 ve 1976 yılları arasında Yahudi devleti Filistinli vatandaşlarını halen potansiyel güvenlik tehdidi, aynı zamanda 1966'ya kadar İsrail içindeki askeri yönetimde istihdam edilmiş insan gücü olarak görüyordu, ancak Filistinli vatandaşlar yeni işgal edilen topraklardaki Filistinli nüfusa nazaran yine de daha küçük bir sorun teşkil etmekteydi zira bu ikinci grup daha fazla dikkat gerektirmekteydi. Askeri yönetim olduğu gibi Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ne aktarıldı. İsrail içerisindeyse askeri yönetimin yerini ayrımcılığı ve itaati sağlamlaştıran yeni bir yasama ve kurallar ağı aldı. Bununla beraber bu yeni yasama ağı genel yaşam şartlarında birtakım iyileştirmeler yapma isteğini de yansıtmaktaydı.

İsrail'deki Filistinlilerin yaşamı askeri yönetim sürecinde dayatılan gayri resmi engellerle ve aynı kaygılarla 1976'ya kadar devam etti. Öte yandan İsrail'deki siyasi ve özellikle yasal elit Filistinli vatandaşların statüsü için yeni temeller ve dayanaklar oluşturma hususunda çaba gösterdi. Yasama konusunda uzman olanlar yakın zamanda tarihe ilgi duymaya başladılar ki bu sa-

yede bugün 1967 yılını takip eden on yıldaki yasama faaliyetlerinin ve mahkeme kararlarının önemini daha iyi takdir edebiliyoruz. Genel olarak yasama faaliyetleri İsrail'deki Filistinlilerin haklarını koruduğu izlenimini veriyordu ama aslında bu yasalar Filistinlileri camdan bir duvar ardına hapseden bir iktidar matrisi oluşturmuştu. Bu camdan duvarların ancak Filistinliler Yahudiliğe ihtida etmeye rıza gösterdiğinde kırılma ihtimali vardı. Bu gerilim yasalar önünde eşitlik sağlayan ama uygulamada bu ilkeyi sadece Yahudilerle sınırlayan tutarsız yasal düzenlemeden kaynaklanmaktaydı.

İkinci olarak, bu yasama dalgası birçok bakanlığa acil durumlarda yasanın dışına çıkabilmelerine imkân veren çok geniş yetkiler tanımış oldu. Geriye dönüp bakıldığında biliyoruz ki bu koşullar hemen hemen hiçbir zaman Yahudi vatandaşlara dayatılmadı, bilakis sıklıkla Filistinli vatandaşlar bu durumdan nasibini aldı. Buna oldukça aydınlatıcı bir örnek olarak ülkede askerlik görevini yapmayanlara yönelik yasayı ve bunun sahadaki uygulamasını göstermek mümkündür. Yasal bir dayanağı olmamakla birlikte İsrail'de iki grup askerlikten muaftır: Filistinliler ve ultra-Ortodoks Yahudiler. Filistinliler bu muafiyet sebebiyle istihdam, sosyal yardım, genel sağlık sigortası ve buna benzer diğer devlet imkânları için çok yüksek bedeller öderken ultra-Ortodoks Yahudiler söz konusu imkânların bazıları için ayrıcalıklı muamele görmekte, bazıları içinse askerliğini yapmış olan vatandaş ile eşit muameleye tabi tutulmaktadır. Son tahlilde, insan haklarını ve eşitliği garanti altına alan (ilga edilmesi çok zor) bir temel yasayı yürürlüğe sokma girişimleri bu bölümde ele alınan süreç içerisinde sonuçlanamadı. Bununla beraber askerlik görevini yapanlar, yani sadece Yahudiler için hazırlanan imtiyazlı yasalar yürürlüğe girdi.⁵

İsrail'deki Filistinlilerin yasal statüsünü yeniden gündeme getirmeye yönelik ilk adım 1965 yılında atıldı. Bu girişim nüfus kayıt yasası çerçevesinde yapıldı. Bu yasa kısaca ifade etmek gerekirse kimin İsrail vatandaşı olduğu hususuyla ilgileniyordu; daha doğrusu bir İsrail uyruğu olup olmadığı sorusuna olum-

5 Amtanes Şehade, *Gelişmeyi Örtmek: İsrail'deki Arap Azınlığa Yönelik Ekonomi Politikaları*, Meda Kermel, Hayfa, 2006 (İbranice).

suz cevap veriyordu. Nadim Rouhana'nın belirttiği gibi "bir İsrail ulusu yoktur", İsrail devletinde Araplar ve Yahudiler vardır.⁶ İsrail vatandaşlığı vardı elbette, ancak bu vatandaşlık sadece Yahudilere ve Yahudi olmayan dini gruplara veriliyordu (ikinci bölümde değinildiği üzere Dürziler ayrı bir dini grup olarak değerlendirilmekteydi). Milli bir kimliğe sahip kişiler ile milliyetsiz olanların yasal statüleri arasındaki fark ayrımcı politikaların temellerini atmakla kalmadı, kamuoyunda ırkçı bir havanın hakim olmasına da zemin hazırladı. Sadece çoğunluğa verilen uyruk ile geri kalanları tanımlayan mezhepsel ve dini kimlik arasındaki farklılık gelecekte hiçbir eşitlikçi yasanın tadil edemeyeceği bir yasal ayrımcılığı meydana getirdi. Bu dönemde (1967-1977) yürürlüğe giren birçok yasa eşitlikçi bir dile sahip olmasına rağmen İsrail'deki Filistinlilerin günlük yaşamına herhangi bir değişiklik getirmedi. Bunun başlıca sebebi diğer ülkelerdeki anayasalar kadar güçlü olan temel yasaların ayrımcı ve taraflı olmasıydı. Bu yasalar üzerinde yapılan tashihler onların ruhunu değiştirmede, etkisini azaltmadı. En önemli yasa İsrail Toprak Yasası idi; bu yasaya göre İsrail topraklarının yüzde 90'ı Yahudi halkına ait olmalıydı ve bu yüzden Yahudi olmayanlara satılamazdı.⁷ Bir diğer temel yasa olan seçim yasası İsrail'in Yahudi karakterini tanımayan ve bunu inkâr eden siyasi partiyi ya da listeyi seçime katılmaktan men ediyordu. Son olarak istihdam hakkı yasası bir kişinin istihdam edilebilme ölçütünü kişinin İsrail devletinin temel değerlerine –yani devletin Siyonist karakterine– olan bağlılığı ile ilintilendirmişti.⁸

İsrail'deki Filistinli topluluğun hiziplere bölünmesi Filistin halkının topyekûn parçalanması eyleminin bir cüzüydü ki bu Siyonist hareketin hem amacı hem de bir sonucuydu. Bu daha sonra İsrail'in Filistinlilere yönelik stratejisinin özü haline geldi. Güney Afrika'da üstünlük yanlısı beyaz azınlık için tehdit olarak

6 Nadim Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, Yale University Press, New Haven, 1997.

7 Toprak kanunları hakkındaki yasama süreci tarihi, Adalah'ın 21 Temmuz 2009'da basılan İsrail Toprak Yasası hakkındaki görüş belgesinden alınmıştır.

8 a.g.m.

görülen Afrikalı çoğunluktan duyulan endişe, Afrika toplumunu kabilelere bölerek onlara topraklar, hatta küçük devletler teklif eden benzer bir parçalama stratejisiyle sonuçlanmıştı.⁹

Bir diğer yasa grubu eğitim sistemi ile ilgiliydi. Askeri yönetim altındayken eğitim sistemi resmen değilse de uygulamada ayrımcıydı. Görünürde bu tecrit, Filistinlilere dayatılan hareket özgürlüğü kısıtlamasının bir sonucuydu. 1966'dan sonra Filistinli vatandaşlara Yahudilerin yaşadığı bölgelere seyahat izni verildi ve teorik olarak Filistinliler Yahudi eğitim kurumlarına girebiliyorlardı. Bunu yasaklayan herhangi bir yasa yoktu. Ne var ki Filistinliler için ayrı eğitim sisteminin kurulması yeterince açık bir mesajdı. Eğitimde görülen bu ayrım Filistinlilerin kültürel özerklik geliştirmesine izin verme maksadı da gütmüyordu, aksine amaçlanan Filistin eğitim sistemini yakından denetleyerek böyle bir özerkliğin oluşmasını engellemekti. Bu uygulama ayrıca hükümete kaynaklar ve bütçe hususlarında da ayrımcılık yapma fırsatı verdi. Filistinlilerin yaşadığı bölgelerde ortalama bir okulun ya da sınıfın durumu, ortalama Yahudi okuluna ait herhangi bir parametreye ya da ölçüte göre çok daha kötüydü.¹⁰

Gariptir ki ayrımcılık yükseköğretim seviyesinde ortadan kalkıyordu. 1967'den bugüne kadar her fırsatta gündeme gelen Arap üniversitesinin kurulması hususu hükümet tarafından kati surette reddedildi. Hükümet böyle bir kurumun devlet karşıtı eylemlerin ve radikalizmin yuvası olacağından korkuyordu. Böylesi bir yasal boşluk öğrenciler arasında aktivizm kültürü doğurabilir ve kampüsleri, Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkilerin değerlendirildiği, idrak edildiği ve geliştirilmeye çalışıldığı yerler haline getirebilirdi. Son tahlilde, geriye dönüp bakıldığında ayrımcılığın kampüs hayatına da hakim olduğu söylenebilir, kampüsler de üniversiteler dışındaki ayrımcı kamusal hayatı yansıtmaktadır.

9 Virginia Tilley, "Have We Passed the Tipping Point? Querying Sovereignty and Settler Colonialism in Israel-Palestine", Ilan Pappé (ed.), *Peoples Apart: Israel, South Africa and the Apartheid Question*, yayına hazırlanıyor [I.B. Tauris, 2015].

10 "Second Class: Discrimination against Palestinian Arab Children in Israel's Schools", www.hrw.org/en/reports/2001/09/30/second-class-0.

Yasama, eğitim sistemindeki ayrımcılıkla daha az ilgilendi; yukarıda bahsedildiği gibi bu sistem zaten bu şekilde kabul edilmişti. Bununla beraber olağanüstü halin kalkmasının ve askeri yöneticilerin görevi bırakmasının akabinde eğitim sistemi içinde sınırsız kontrol ve denetimi sağlamaya daha fazla önem verildi. Okulların denetimi yasası 1969'da yürürlüğe girdi. Bu çok ayrıntılı yasanın mesajı kısa, basit ve dolaysızdı: En alttan en üst mevkîye kadar Yahudi denetmenlerin gözünde, eğitim sistemindeki Filistinli bir çalışanın en küçük bir suistimali ya işten atılmasına sebep olacak ya da haklarının sıkı bir şekilde sınırlandırılmasıyla sonuçlanacaktı. Bu on yıllık süreçte (1967-1977) eğitimcileri böyle bir suistimal ve zarardan korumak için kurulmuş olan öğretmenler birliği ve öğretmenler-bakanlık komiteleri bu çerçeveye içerisine Filistinli vatandaşları almadı, bu yüzden bu komitelerin önlerine gelen birkaç vaka hükümet ve onun eğitim sistemindeki temsilcileri lehine sonuçlandı.¹¹

Hayatın diğer alanlarındaki camdan yasal duvarlar çok farklı bir yasama şekline büründü. 1970'li yılların başında, İsrail ordusunda görev yapmış olan kişilere tanınacak ayrıcalıkları düzenleyen birçok yasa yürürlüğe girdi. Sosyal sigortalar kurumu bu kişilere sosyal yardım, krediler ve bağışlar hibe etti, öğrencilik hakkı sağladı. Filistinliler bu sayılanların hiçbirinden yararlanamayacaktı. Her ne kadar tüm Yahudiler askerlik yapmıyor olsa da –daha önce belirtildiği gibi ultra-Ortodoks Yahudiler askerlikten muaftı– askerlik yapmayanlar içinde sadece Filistinliler bu haklardan mahrum bırakıldı.

Hikâyenin bu kısmını tamamlamak için 1967 sonrasında yasal gerçekliği şekillendiren faktörlerin sadece Siyonist ve demografik endişeler olmadığının, –kitabın sonundaki Ek kısmında tartışılan– modernleşme teorilerinin de etkili olduğunun altını çizmek gerekir. Dolayısıyla bazı yasaların amacı kadınların toplum içerisindeki konumunu güçlendirmek ve ataerkil toplulukların yaşam biçimlerindeki olumsuz yanları zayıflatmak ve böylelikle azınlığın gözünde Yahudi devletine dair farklı bir imaj yaratmaya çalış-

11 Halid Ebu-Asbah, Libat Avişai, *İsrail'deki Arap Toplumunun İlerlemesine Dair Görüşler, No. 1, İsrail'deki Arap Eğitim Sisteminin Gelişmesine Yönelik Tavsiyeler*, Van Leer, Kudüs, 2007 (İbranice).

maktı. Ancak devlet nezdinde bu yasalar çok da önemli değildi, o yüzden bunları hayatı geçirmek için gerçek bir çaba harcanmadı; aksine hükümet tüm enerjisini ayrımcı yasa ve düzenlemeleri dayatmaya harcadı. Bu alandaki temel problem yasalar nezdinde tüm vatandaşların sosyal hizmetlerden eşit bir şekilde yararlanacağı belirtilmesine rağmen uygulamada ayrımcılık yapılıyor olmasıydı ve bu kurumsal bir yozlaşmaya yol açıyordu. Bu durum en açık bir şekilde iki topluluğun iç içe yaşadığı yerlerde, örneğin Nasıra'da görülebilirdi. Süreç boyunca Yukarı Nasıra'daki Yahudi kalkınma kentinin 10,000 kadar sakini ile 12 sosyal hizmetli ilgilenirken, aşağıda 100,000 Filistinlinin yaşadığı bölgede de aynı sayıda sosyal hizmetli görev yaptı. Her iki topluluk için sosyal refah ve kamu hizmetleri adına ayrılan kaynaklara bakıldığında da benzer tutarsızlığı görmek mümkündür.¹²

Arap kırsal toplumu eşitlikçilik, dayanışma ve yaşamın zorluklarına karşı geliştirilmiş geleneksel savunma mekanizmaları gibi olumlu özellikler barındırmaktaydı ancak Ortadoğu'daki tek liberal demokrasi olduğunu iddia eden devlet bu toplumun çok eşlilik, eril tahakküm, cinsiyetçilik, kadın düşmanlığı, çocukların dövülmesi gibi olumsuz tarafları ile hakkıyla mücadele etmedi. Hatta Alina Korn gibi bazı akademisyenler toplumun coğrafi ve sosyal sınırlarında yaşamakta olan bir grup olarak Filistinlilerin kaçınılmaz bir şekilde suç işleyen kişiler haline gelmelerine göz yumulduğunu öne sürerler.¹³ Toplumun yoksullaşması ve marjinalleşmesi onların suç işler hale gelmesine neden oldu ve bu suçlulardan bazıları protesto günlerinde sokaklarda görülebiliyordu. Filistinliler nezdinde bu durumun her zaman için yapıcı bir katkı olduğu da söylenemezdi. Ancak suçun ve milliyetçiliğin bu şekilde kaynaşması Filistinlileri şeytanlaştırmak, onların bağımsızlık ve eşit vatandaşlık taleplerini gayri meşru hale getirmek isteyen İsraili Yahudi kamuoyuna hizmet etti.

12 Knesset Protokolleri, 314. Oturum, 31 Mart 1987; 1987 bütçesi görüşülürken bu durum hakkında geriye dönük bir tartışma yapılmıştır.

13 Alina Korn, "Crime and Legal Control: The Israeli Arab Population during the Military Government Period, 1948-66", Ilan Pappé (ed.), *The Israel/Palestine Question*, Routledge, New York and London, 2007, s. 207-31.

Kırılmaz Cam Ev

Yürürlüğe giren yeni yasalar ve sürmekte olan ayrımcılık Filistinli halkın gündelik yaşamını şekillendirmede, askeri yönetimin ilgasıyla beraber filizlenen umutlardan çok daha güçlü bir rol oynuyordu. Bunun sebebi bazı İsraili siyasetçilerin yenilenmiş iyi niyetlerinin, görüldüğü kadar kayda değer olmamasıydı çünkü gerçeklik halen Yahudilik üzerinden kuruluyordu. Askeri yönetimin resmen ilgasını takip eden 1967 ve 1968 yıllarında hükümet yetkilileri basına iyimser açıklamalarda bulundular. Aslında 1976'da resmi ajanslar bunu yüksek sesle ilan etmişlerdi: "Liberalleşme süreci ve Filistinlilere tanınan imtiyazlar 1967 savaşının ardından benzersiz bir seviyeye ulaştı."¹⁴

Daha sonra Filistinli vatandaşların yeni elde ettiği hareket serbestisinin "hayatı zorlaştıran ve Arap nüfusun üzerinde gereksiz bir yük oluşturan hemen hemen tüm kısıtlamaların kaldırılmasının" bir işareti olduğuna dair resmi açıklamalar yapıldı.¹⁵ Aslına bakılırsa Doğu Kudüs'te ikamet eden ve 1968 sonrasında resmen "İsraili Araplar" olarak görülen Filistinlilerin hareket serbestisine oldukça fazla kısıtlama getirilmişti. Ancak bundan daha da önemlisi –şehirlerdeki ve kasabalardaki askeri idarenin resmi olmayan şubesi konumundaki– sivil idare muhafaza edilmişti. Bu şube –Filistinli vatandaşlar söz konusu olduğu zaman geniş, hatta sınırsız yetki kullanma hakkı olan– İsrail polisinin ve gizli servisin üyelerinden oluşuyordu. Polisin, "Özel Operasyonlar Birimi" (*Ha-Lişka le-Tafkidim Meyhuadim*, LATAM) adını taşıyan özel bir birimi vardı. Bu birimin görevleri İsrail'in Filistinli vatandaşları arasındaki muhbirlik faaliyetlerini, terörist ve huzur bozucu eylemleri açığa çıkarmak, rapor etmek ve engellemekti. Bu görevler portföyü her şeyi özetler; askeri yönetimin ilgasından sonra dahi İsrail'deki Filistinliler erken yirminci yüzyılın düşman yabancıları olarak değerlendirilmekteydi.¹⁶

Bu durum, münhasıran Yahudiliğe ilişkin olan ve manasını Araplar ve Arap dünyası ile yapılmış savaşlardan devşiren milli

¹⁴ Bäuml, *A Blue and White Shadow*, s. 245, 34. dipnot.

¹⁵ *a.g.e.*, s. 245, 37. dipnot.

¹⁶ *a.g.e.*

semboller aracılığıyla güçlendirildi. Bayrak, milli marş ve devletin alametifarikaları sadece Yahudilikten alınmakla kalınmamış, bunlara o ya da bu şekilde Arap karşıtı imalar yüklenmişti. Milli marş tüm Yahudilerin İsrail'e dönmesi arzusunu dile getirirken bayrak *Tallit'e** ve Yahudilikte dua için kullanılan örtüye benziyor; meclisin simgesi olarak ise –antik çağda Yahudilerin çölde kaldıkları zamanki dua çadırında ve sonra Kudüs'teki tapınakta kullanılmış yedi kollu bir şamdan olan– *Menorah* tercih ediliyordu. Bu semboller Filistinliler için anlamsız olmanın ötesinde içinde bulundukları durum dikkate alındığında düşmancaydı; Yahudilerin Filistin toprakları üzerindeki hak iddialarını temsil ediyorlardı.

Filistinlilerin İsrail'deki durumlarına içkin olan bir paradoks vardı. Bir yandan askeri yönetim kalktığı andan itibaren Filistinliler sosyal tabakanın en altından daha yukarılara kadar Yahudi toplulukla gündelik ilişki kurar hale gelmiş; büyük çoğunluğu Yahudi şirketler ya da bireysel girişimciler tarafından istihdam edilmişti. Öte yandan ise bir sosyal ya da kültürel etkileşime dair ufacık bir işaret dahi yoktu. Siyasi işbirliğine de sadece siyasi sahenin sınırlarında rastlanıyordu. Son tahlilde bir arada yaşama ve aynı muhitlerde ikamet etme edimleri, bütünleşik bir topluluk ya da vatandaşlık meydana getirmek için güdülen resmi bir strateji olmaktan ziyade iki topluluk için de gelip geçici tecrübelerdi. Bilakis hükümet –müşterek anaokulları ve okullar gibi– ortak alanların oluşturulmasına yönelik en ufak bir girişimin altını oyma hususunda çok hızlı davranıyordu.

Aralık 1969'da Arap ve Yahudi yazarlar çok da uzun soluklu olmayacak ortak bir dernek kurmayı denediler: A. B. Yehoşua, Dalia Rabikowitz, İzak Orpaz, Mahmud Derviş, Semih el-Kasım ve Selim Cubran gibi yazarlar bu ümit vadeden girişimin kurucuları arasındaydılar. Filistinli yazarlar yazdıkları eserler üzerindeki sansürün kaldırılmasını, sürgünde olan bazı siyasi aktivistlerin geri dönmesini ve özellikle Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde

* Yahudi yaşam tarzında önemli yer tutan dinsel objelerin başında gelir. Kelimenin Türkçe karşılığı cüppe, harmani veya örtüdür. Antik çağlarda erkeklerin kullandığı–battaniyeyi andıran–dikdörtgen şeklinde bir palto veya harmaniye verilen addır. (çev.)

(ve birkaç kere de İsrail’de) yüzlerce insanın maruz kaldığı keyfi (yargısız ve belirsiz şartlarla) tutuklamalara son verilmesini talep ettiler. Tüm bunlar için Yahudi meslektaşlarının desteğini almak oldukça zordu; neticede bu girişim akim kaldı.¹⁷

Daha etkili bir toplantı ise yeni bir girişim tarafından organize edildi: Yeni İsrail Solu adlı girişimin İbranice kısaltması olan *Siah*, Filistinli yazar, şair ve gazetecilere karşı süregiden tacize karşı doğrudan mücadele etti. İlk miting 1970 Mart’ında Lud adlı kasabada yaşayan Fevzi el-Esmer’in tutukluluk süresinin keyfi bir şekilde yeniden uzatılmasına tepki olarak gerçekleşti. Mitingin gerçekleştiği tarihte Fevzi el-Esmer bir buçuk yıldır hapisteydi ve bu süre içerisinde ne avukatları ile görüşmesine izin verilmiş ne de hakim karşısına çıkarılmıştı.¹⁸

Kısa ömürlü olmasına rağmen ve yeterince sahici olmamakla beraber hükümet tarafından da ortak bir kültürel alan yaratılması hususunda bazı girişimler oldu. 1968’de açılan İsrail televizyonu bir Arap kanalı açtı. Bu girişim kısa süre sonra Filistin toplumdaki birçok kişi tarafından hükümetin işbirlikçiliğini teşvik etmek için kullandığı bir silah olarak algılanmaya başlasa da, ilk günlerde farklı bir görsel (ama sadece görsel) gerçekliğin üretilmesi imkânına sahipti, sonraları bu çaba da terkedildi. Bu kanalda yayınlanan programlardan özellikle etkileyici olanı *Sami ve Susu* adlı çocuk programıydı. Hem Arapça hem İbranice olan bu çocuk komedisinin her iki toplulukta da hayran kitlesi mevcuttu; hitap etmekte olduğu izler kitle birbirine yönelik olumsuz imajlar biriktirmenin eşiğinde duruyordu. (Psikolog Daniel Bar-Tal tarafından yapılan bir araştırma, İsrail’de Yahudi ve Arap çocukların diğer toplulukla ilgili olumsuz yargıları çok erkenden –hatta yeni yeni yürümeye başladıkları evreden itibaren– ayrımcı ve endoktrin eğitim sistemi aracılığıyla edindiklerini kanıtlamıştır.¹⁹)

17 *Haaretz*, 1 Aralık 1969.

18 Fouzi el-Asmar, *To Be an Arab in Israel*, Frances Pinter, London, 1975, s. 153-201.

19 Daniel Bar-Tal, Gavriel Salomon, “Israeli-Jewish Narratives of the Israeli-Palestinian Conflict: Evolution, Contents, Functions, and Consequences”, R. Rotberg (ed.), *Israeli and Palestinian Narratives of Conflict: History’s Double Helix*, Indiana University Press, Bloomington, 2006, s. 19-46.

Kültürde ya da siyasette, cumhuriyetin kamu yararına ortak olmak, Siyonizm'i devletin egemen ideolojisi olarak kabul etmekten geçiyordu. Bu doğrultuda yeni kurulmuş olan İşçi Partisi'nin (eski Mapai) bir komitesi 1969 Mayıs'ında "partiye kılavuzluk eden sosyal ve ideolojik prensipleri" kabul ettikleri müddetçe "Araplar"ın parti üyesi olabilecekleri kararını aldı.²⁰

Filistinliler, Yahudi mahallelerinin yakınlarında yaşayan küçük bir şehirli azınlık dışında tam bir tecrit halinde yaşamaktaydılar. Onların bu yalıtılmışlık duygusunu gözler önüne seren, kendilerine ait –Şefa Amr ve Nasıra gibi– kasabaları vardı. Daha önce değinildiği üzere, eğitim sistemi tamamen ayrımcıydı (o dönemde Filistinli öğrenci sayısının az olduğu üniversiteler hariç –1971'de yaklaşık 600).

Askeri yönetim sırasındaki eğitim ve kültür politikaları İsrail'deki Filistin toplumunu "sadık" vatandaşlar haline dönüştürmeyi amaçlamıştı. Gizli servis okullar ve kültürel faaliyetler yakından takip edilmediği takdirde milliyetçi bir Filistin kimliğinin gelişeceği yönünde hükümete uyarılarda bulundu. Böylece okuldaki müfredatla ilgilenecek yetkililer atandı ve kültürel faaliyetler elden geldiğince sansürlendi. Okul müdürlerinin ve öğretmenlerin atanması ve görevden alınması gibi süreçlerin de kontrol altında tutulması eğitim ve kültürün sıkı bir şekilde denetlenmesine yardımcı oldu. Yahudi eğitim sisteminin genel prensipleri arasında öğrencilere vatan sevgisi aşılınması ve milli kimliğin güçlendirilmesi gibi ilkeler mevcuttu. Söylemeye gerek yok ki Filistinlilere ait okullara dağıtılan kılavuzlarda bu ilkelere değinilmiyordu.²¹

Tek "karma" eğitim kurumu Hayfa'daki liseydi, ancak burada dahi Filistinli öğrenciler ayrı bir sınıfta eğitim görüyordu! Yüzyılın sonuna gelindiğinde birçok karma okul kuruldu ama bunların hepsi ayrımcılık gerçeğini temelden değiştirmekten

²⁰ *Davar*, 20 Mayıs 1969.

²¹ Uzi Benziman, Attalah Mansur, *Kiracıların Kiracıları: İsrail'in Arapları, Statüleri ve Onlara Yönelik Politikalar*, Keter, Tel Aviv, 1992 (İbranice), s. 146 ve Mecid el-Hac, Henry Rosenfeld, *İsrail'deki Araplarda Eğitim*, Kibbutz Mehuah, Tel Aviv, 1990, s. 96 (İbranice).

uzaktı. 1972’de mezun veren benim sınıfımda iki Filistinli öğrenci vardı; onlar Hayfa’nın en büyük liselerinden birindeki tek Filistinlilerdi.

Kişinin milli kimliğini ifade etmesine yönelik sıkı kısıtlamalar ve eğitim üzerindeki katı kontrol, 1967’de askeri yönetimin ilgasıyla beraber İsrail’in liberal bir demokrasiye dönüştüğünü öne süren belli başlı sosyologların bu iddiasının sorgulanmasına sebep oluyor. Bu demokrasi, ne Filistinlilerin o döneme ait kayıtlarına ne de devletin yasama programına yansımıştır. Filistinli azınlık için kamusal alanın özgürleştiği iddiasının yerine devletle ve Yahudi çoğunlukla normalleşmeye başlayan bir ilişkiden bahsedilebilir. Askeri yönetim altındaki gerçeklikle karşılaştırıldığında gündelik ilişkinin kendisi başlıbaşına bir yenilikti ve bir ilerleme olarak düşünülebilirdi; ancak bu ilişki iki topluluk arasında var olan dengesizliği saklayamadığı gibi devletin Filistinli vatandaşlarına karşı uyguladığı ayrımcılığın *de facto* ve *de jure* sonlandığının ispatı olarak da görülemezdi.

O dönemi yaşamış kişilerin anılarını okuduktan ve onlarla konuştuktan sonra tüm bunların en ağır yanının yasalar, tecrit, ayrımcılık, işsizlik ya da yoksulluk olmadığı ortaya çıkıyor; bunların hepsi kötüydü ama aynı zamanda baş edilebilirdi. En dayanılmaz ve üstesinden gelinemez olan ise Yahudi devletinin gücünü temsil edenlerin tavrı oldu: İçişleri Bakanlığı yetkilileri, vergi tahsilatçıları, polis, hakim veya devlet adına hizmet veren herhangi biri. İstismar ve aşağılanma, askeri yönetimin en kötü anıları unutulup gittikten sonra dahi taze kalan deneyimler oldu zira Filistinliler 21. yüzyılda halen buna maruz bırakılıyordu. İsrail’deki Filistinli ilk akademisyenlerden Adnan Abid el-Razık (Kudüs İbrani Üniversitesi Eğitim Bölümü) ve ilk Filistinli fen bilimleri doktora adaylarından Riyad Emin (Kudüs İbrani Üniversitesi; sonradan Birzeit Üniversitesi’nde akademisyen oldu) 1978 yılındaki durumun bir değerlendirmesini yaptılar. Askeri yönetim kaldırıldıktan sonraki sürece baktıklarında ikisi de ayrımcılığın Filistinli vatandaşların yaşamında çarpıcı bir olgu olduğu sonucuna vardı. 1967-1978 yılları arasında Yahudi devletinde bir Arap olarak ya-

şamanın en kötü yanı kapsamında üç alana işaret ettiler: toprak müsaderesi, istihdam eksikliği ve eğitimde ayrımcılık.²²

Devlet adına Filistinli vatandaşlarla doğrudan ya da dolaylı olarak iletişime geçen yetkililer, yalnızca işbirliği yapanlara kolaylık ve yardım sağlama alışkanlığını bırakmamıştı. Bir restoran açılması, devlette memuriyet, işi büyütme ya da akademik kariyer yapma (1967'den sonra gelişen bir fikir) gibi talepler olduğunda karşılığında bir şeyler beklenirdi. Bu karşılık gizli servis Şabak'a –arada bir rapor verilmesi, muhbirlik ya da devlete aleni sadakat gibi şekillerde– hizmet etmek olabilirdi. 1967 sonrasındaki bu politikanın ne ölçüde sistematik ya da kasıtlı olduğunu ispatlamak ya da bu iddiayı çürütmek için gerekli belgeler henüz erişime açılmadı, açılıp açılmayacağı da belirsiz çünkü 2010 yılında İsrail hükümeti arşivlerin gizliliğinin derecesinin düşürülmesi politikasında değişiklik yaptı; hem gizlilik süresini uzattı hem de tarihçilerin belgelere erişimine yönelik şartları zorlaştırdı. Yine de birinci ağızdan anlatılan hikâyeler Filistinlileri muhbir olarak kullanma teşebbüsünün o dönemde yaygın olduğunu ve bugün de sürdüğünü ortaya koyuyor.

Bizzat tanıdığım birçok Filistinli muhbirlikle gelecek olanın cazibesine ve muhbirliği reddettiğinde yaşaması muhtemel tehdide direnmeyi başardı, ama herkes bu konuda başarılı olmadı. Sonuna kadar direnenlerden biri 1970'li yılların sonunda ABD'den Celile'ye doktorluk yapmak için dönen Hatim Kenani idi. Filistin'e dönüşünün akabinde yetkililerin onu muhbir yapmaya çalıştığını hatırlıyor. Benim gibi eğitimini tamamlayıp geri dönen bir öğrenci olarak İsrail'de yaşamını kurabilmesi için kendisine kredi kullanma hakkı tahsis edilmişti. Ne var ki Arap meselelerinden sorumlu birim tarafından gönderilen yetkili, muhbir olarak hizmet etmeye gönüllü olması halinde kredi hakkının geçerli olacağını bildirdi. Bu işin kuzeydeki sorumlusu olan Yorum Katz ona “Sen benim arkamı kollarsan ben de senin arkamı kollayacağım” demişti. Hatim “kredi almak istemiyorum” dedi ve konuşmayı noktaladı. Katz işyeri açmak ve ticaret yapmak gibi birçok

22 A. A. Elrazik, R. Amin ve U. Davis, “Problems of Palestinians in Israel: Land, Work and Education”, *Journal of Palestine Studies*, c. 7, no. 3 (Bahar 1978), s. 31-54.

girişim için gerekli olan izinleri sağlama noktasında yeterli güce sahipti; Hatim daha sonraları, Katz'ın bu gücünü kullanarak kardeşinin Gazze ile ticaret yapmasını engellediğini fark etti.²³

1959 yılında ünlü beyaz gazeteci John Griffin *Black Like Me* (Benim Gibi Siyah) adında bir kitap yayınladı. Kitabında Amerika'nın güneyinde siyahi topluluğun bir üyesi olarak yaşadığı süreçte edindiği deneyimlerinden bahsetti. Otuz yıl sonra Yoram Binur'un yazdığı "Benim Gibi Arap" temalı kitap da buraya kadar anlatılanların çoğunu onaylar mahiyetteydi. Binur altı ay boyunca Tel Aviv'de inşaat işçisi bir "Filistinli" olarak yaşadı. Her ne kadar anlattıkları 1980'li yılların sonunda Batı Şeria'dan gelen işçiler hakkında da olsa, İsrail'de, işgal altındaki topraklarda ya da İsrail'in tek Batılı şehri olan ve hiçbir Arap'ın ikamet etmediği Tel Aviv'de bir Arap olmanın nasıl hissettirdiğine dair canlı bir betimleme yapmıştır.²⁴ Bu bağlamda Rebecca Kook'un çalışması da bahsedilmeye değerdir. Kook, İsrail'deki Filistinliler ile Afro-Amerikanların deneyimlerini bir metot dahilinde karşılaştıran benim tanıdığım tek kişidir; ırkçılık ve ayrımcılığın örtük ve aleni şekillerini incelemekte ve değerlendirmektedir. İki vaka arasındaki temel farkın uygulamadan ve gündelik gerçeklikten değil, İsrail'in ayrımcılığı yasalar vasıtasıyla kurumsallaştırma konusundaki isteğinden kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Oysaki Amerika'da köleliğin ve güneydeki eyaletlerde tecrit politikalarının kaldırılmasından sonra tüm ırklar yasalar önünde eşit hale gelmiştir.²⁵

İsrail toplumu ile bir süreliğine kaynaşma imkânı, azınlık üyelerinin birçoğu için ilerleyen yıllarda daha iyi bir gelecek umudunu besledi; bu umutlar Siyonist partilere verilen oyların artışı ve işçi sendikası Histadrut ile daha açık bir ilişki kurulması suretiyle somutlaştı. Aslında seçimlere böylesi yüksek oranlı katılım insanların o süreçte beslemekte oldukları umutların bir göstergesiydi.

23 Hatim Kanaaneh, *A Doctor in the Galilee: The Life and Struggle of a Palestinian in Israel*, Pluto, London, 2008, s. 8.

24 Yoram Binur'un kitabı *My Enemy, My Self* adıyla İngilizce yayınlandı (Penguin, 1990).

25 Rebecca B. Kook, *The Logic of Democratic Exclusion: African Americans in the United States and Palestinian Citizens in Israel*, Lexington Books, Boston, 2002.

Umutlarının hiçbir zaman gerçekleşmeyeceği anlaşıldığında hayal kırıklığı ve yıkım çok büyük olacaktı. Ancak askeri yönetimsiz ilk on yılda bu henüz bilinmiyordu.

Hayatın Sosyo-Ekonomik Gerçekleri

1967 yılını takip eden ilk on yılın bazı gerçekleri o dönemde çok dikkati çekmedi ama bunlar gelecek için yıkıcı bir potansiyele sahipti. Filistinlilerin hayatında böyle bir potansiyele sahip kesitlerden biri iki topluluk arasındaki ekonomik dengesizlikti. Ekonomik göstergelerin en alt seviyede ve devletin fakir olduğu ilk yirmi yılın akabinde Yahudi toplumu zenginleşmeye ve gelişmeye başlamıştı. Sonra yeni bir refah çağı başladı. Almanya'nın ödediği tazminat, Amerikalı Yahudilerden hibe edilen para (bu dönemde özellikle göze çarpar), Amerikan hükümetlerinin yardım paketleri ve yabancı yatırımlar Yahudilerin, özellikle Avrupa kökenli olanların faydasına oldu ancak tüm bu gelişmeler İsrail'in Filistinli vatandaşlarının yaşam standardında neredeyse hiç iyileşmeye yol açmadı. Bir Yahudi'nin yıllık geliri bir Filistinlinin gelirinin iki katıydı ve bunun sebebi 1960'lı ve 1970'li yıllarda bu iki topluluğun ekonomik gelişme seyrinin farklı olmasıydı.

Dönemin sosyo-ekonomik gerçekliğine daha geniş bağlamda bakmak gerekir. Yirmi yıl süren toprak istimlaci, kırsal ve tarıma dayalı bir topluluk olan Filistinlileri Yahudi bölgelerinde düşük ücrete çalışan, sosyal ve ekonomik açıdan iyileşme umudu kalmamış işçilere –ya da yarı-işçilere– dönüştürmüştü. Filistinliler sosyo-ekonomik yapının en alt kademesindeydiler ve hiç de istenmeyen bu durumdan kurtulma umutları yoktu.

Bu tablo, eğitimdeki farklı standartların da buna eklenmesiyle (ortalama bir Yahudi çocuk on yıllık bir eğitim görürken, ortalama bir Filistinli sadece altı yıl eğitim görüyordu) dengesizliğin kalıcı hale geldiği ve askeri yönetim kurallarından daha az baskıcı olmadığı anlamına geldi. İstihdam hakkında hazırlanmış oldukça detaylı bir rapor 1967-2000 yılları arasında İsrail'deki Filistinlilerin istihdam şartlarının çok da değişmediği sonucuna vardı. Eğitimli Filistinliler de sıklıkla niteliklerinin altında kalan işlerde çalışıyorlardı. Raporda şöyle denmişti: "Birçok Arap istihdamda eşitsizlik ve ayrımcılıktan muzdarip çünkü birçok işyeri onları

işe almayı reddediyor.”²⁶ Bu bölümde değinilen on yıllık süreçte eşit miktarlarda Filistinli ve Yahudi erkek istihdam edilmiş olmasına rağmen, sonraları Filistinli erkeklerin vasıfsız işlerde çalışmalarından dolayı daha erken işsiz kaldıklarını öğreniyoruz (50 yaşın üzerinde istihdam edilen Filistinli erkeklerin oranı yüzde kırk idi; aynı yaş grubundaki Yahudilerin ise yüzde yetmiş hâlen çalışmaktaydı).²⁷

Bu kutuplaşma gelecek yıllarda artmaya devam etti; hayal kırıklığı, baskı ve zulüm hissiyatını besledi. Yahudilerin hakim olduğu pazarda, üniversite dahil yükseköğrenim görenlerin bile niteliklerine ya da beklentilerine uyacak bir iş bulma ümidi yoktu. 1970’li yıllar için bu konuda yeterli bilgi yok, ancak 1980’li yıllardan itibaren üniversite mezunu Filistinlilerin yarısı niteliklerine uyan işlerde çalışamadı.²⁸

Ekonomik durum hükümetten gelecek ve ekonomik faaliyetleri canlandıracak olan finans akışının engellenmesinden de etkilenmişti. Yeni İsrail yasaları ekonomik faaliyete 1960’ın ilk günlerinden beri izin vermekteydi ancak uygulamada bu yasalardan Filistinli girişimciler faydalanamıyordu ve Filistin bölgeleri devletin altyapısını geliştirmeyi planladığı alanlar içine dahil edilmemişti. Sonuç olarak Filistinliler yeni iktisadi projelere başlayabilmek için gerekli olan altyapıdan yoksun kaldılar ve yerel girişimcilerin ilgisini çekemediler.²⁹ Hal böyle olunca yerleşim yerlerinin –su, kanalizasyon, yol, elektrik ve hijyen gibi– genel altyapısı da giderek kötüleşti.

26 Dan Ben David, Avenr Ahituv, Noah Levi Epstein ve Haya Steir, *İsrail’deki İstihdam Hakkında Bir Kamu Kılavuzu*, Tel Aviv Üniversitesi Yayınları, Tel Aviv, 2004 (İbranice).

27 a.g.e.

28 Muhand Mustafa, Halid Arar, “Azınlıkların Yükseköğretime Erişimi: İsrail’deki Arap Toplumu Örneği” ve Kavasi Hac, Halid Arar, “İsrail’deki Arap Öğrencilerin Ürdün Üniversitelerine Geçiş: Onları İten ve Çeken Faktörler”, her ikisi de Rasim Hamaisi (ed.), *İsrail’deki Arap Toplumu Üzerine Üçüncü Kitap* içinde, Van Leer, Kudüs, 2009 (İbranice).

29 Michael Meyer-Brodnitz, Daniel Czamanski, “İsrail’deki Arap Yerleşim Bölgelerinin Sanayileşmesi”, *The Economic Quarterly*, no. 128 (1986), s. 536 (İbranice).

1980'li yılların sonuna kadar İsrail hükümeti ekonomik mülazarlardan ziyade milli çıkar olarak tabir ettiği konulara öncelik verdi. Milli hedefler Yahudi göçünün arttırılması, ülkenin tümüne Yahudi nüfusun dağıtılması, herkes için bir refah sisteminin kurulması ve yüksek istihdam olarak sıralanmıştı. Bu hedeflere, finans ve bankacılık sistemine sıkı bir düzenleme getirilmesini de kapsayan merkezileşme politikası izlenerek ulaşıldı.³⁰ “Serbest pazar” ekonomisini savunan siyasi partilerin ortaya çıkmasından sonra bile ekonominin bu tarafını dönüştürmek zaman aldı.

Merkezileşmiş ekonomi, hayatın her alanı için izin talep eden ve periferi dışında serbest rekabete izin vermeyen karmaşık bir bürokrasi ortaya çıkardı. Ekonomik gücün çoğu, hükümete ait büyük kartellerin ve tekellerin elindeydi ve bunlar büyük ölçüde Yahudi Ajansı ve Histadrut tarafından işletiliyordu.³¹ Hükümet ekonomi sahasındaki strateji ve gelişimin kontrolünü tekelinde bulundurduğu için, halihazırdaki durumun değiştirilmesi çok zordu; bu yüzden –sonraki yıllarda yerel ekonomi liberalleşmiş olmasına rağmen– Filistinliler ekonomik vaziyetlerini iyileştirmek için serbest piyasa şartlarından faydalanamadılar. Demokrasi gibi, serbest piyasa ve özelleştirme de koşulluydu, kişinin etnik kimliğine bağlıydı.

Bu durum İsrailli siyasetçiler açısından tipik bir sömürgeci ikilem doğurdu. Devlet ve Siyonizm adına yazan sadık akademisyenlerin de belirttiği gibi siyasetçiler Filistinlilerin İsrail yönetimi altında modernleştiğini vurguluyorlardı. Şüphesiz İsrailliler –ya da Ortadoğu’daki doğal ilerleme seyri– yerli halkın bazı olumsuz yönlerinin ortadan kalkmasına katkıda bulundular. Okur-yazarlık arttı, kadınlar için fırsatlar çoğaldı, sağlık koşulları iyileşti ve eğitim seviyesi yükseldi. Bu avantajların bir dökümü için Ghanem’in çalışmasına bakmak yeterlidir.³² Ne var ki, Yahudi toplulukla kıyaslandığında bu çok kısıtlı bir ilerlemeydi –bu den-

30 I. Schnell, I. Benenson, M. Sofer, “The Spatial Pattern of Arab Industrial Markets in Israel”, *Annals of Association of American Geographers*, c. 89, no. 2 (1999), s. 331-6.

31 Dan Giladi, *Siyaset ve Ekonomi*, Tel Aviv Üniversitesi, Tel Aviv, 1998, s. 18 (İbranice).

32 Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority*.

gesizlik hükümete yakın İsraili sosyologlar tarafından Arap azınlığın doğasına bağlanırken eleştirel sosyologlar iki topluluk arasındaki dengesizliğin sebebi olarak İsrail'in ayrımcı politikalarını gösterdiler. Kendilerinden önceki sömürgeci güçler gibi İsraili politikacılar ve yetkililer de bu kısıtlı modernleşmenin Filistinli azınlığı tatmin edeceğini beklediler ancak bu olmadı. Filistinliler yaşam standartlarındaki yadsınamaz iyileşmeyi geçmişteki durumlarına göre değil Yahudilerle kıyaslayarak yorumladılar. Sonuç büyük bir umutsuzluk ve kızgınlık oldu.

Filistin toplumunun karmaşık gerçekliklerinin tümü İsrail politikalarına atfedilemez ya da atfedilmemelidir. Filistinliler eski Osmanlı idaresinden ve geleneksel değerlerden küresel kapitalizm ve milliyetçilik çağına yavaşça geçiş yapan bir Ortadoğu toplumdur. Ve Ortadoğu'da hemen her yerde olabileceği gibi eski toplumsal kalıplar gündelik yaşamı halen etkilemekteydi; (Atatürk Türkiye'si ve Şah İran'ı gibi) tepeden zorla dayatılan modernleşme politikalarının olduğu yerlerde bile bu kalıplar etkin idi. İsrail'de ise aşiret (*hammula*) kırsal bölgelerde hâlâ yaşamın ana merkezidi; bu, zorlu ekonomik ve sosyal şartlar karşısında dayanışma ve istikrar ama aynı zamanda tartışmasız bir ataerkillik ve komünizme, milliyetçiliğe ya da Siyonizm ile işbirliğine yüzeysel bir mensubiyet demektir. Aşiret siyaseti ve onun temel çıkarları başlıca siyasi platform olarak öne çıktı; bu platforma hizmet edecek her ideoloji kabul edildi. Daha genç kuşak ve İsrail'de küçük şehir merkezlerinde yaşayan Filistinlilerin geniş bir kısmı bu toplumsal gerçeklikten uzaklaşmaya başlamıştı ancak geniş aile çevresinin dışında bir hayat sürdürmek hâlâ çok zordu. Bu, İsrail politikalarının aşiret iktidarını güçlendirdiği ve geleneksel savunma mekanizmalarını daha modern olan yenileriyle değiştirmeyi düşünenlere çok az alternatifin sunulduğu kırsal kesimde çok daha zordu.³³

Dönemin önde gelen İsraili antropologlarından olan Henry Rosenfeld, bölgede başka bir benzeri olmayan emsalsiz bir olgunun ortaya çıkmakta olduğunu belirtmişti. Rosenfeld genç "kırsal

33 Genel bir değerlendirme için bkz. As'ad Ghanem ve Faisal Azaiza, *Krizin Üstesinden Gelmek Mümkün mü? 21. Yüzyıl Başında İsrail'deki Arap Belediyeleri*, Kermel, Kudüs, 2008 (İbranice).

orta sınıf” olgusundan bahsediyordu ki bu bir zıtların birlikteliği idi.³⁴ Kırsaldaki yerleşimler tarım topluluğu olmaktan çıkmıştı; buralar artık Yahudilerin yaşadığı bölgelere gidip gelen –tam ya da eksik istihdam edilen– işçilerin, çalışanların ve işsiz kesimin ikametgâhı haline gelmişti. Ve böylelikle kırsalda bir orta sınıf doğdu. Bunun olgunlaşması için yirmi yıllık bir sürenin geçmesi gerekti. İşçilerin yanı sıra müteahhitler, tır şoförleri, restoran sahipleri, avukatlar, doktorlar ve diğer meslek kollarına mensup bireyler de kırsal bölgede yaşamaktaydı.³⁵

Bu orta sınıfın üyeleri İsrailcilik olgusunu isteseler bile ne geleneksel ne milli kimlik sahalarına bir alternatif olarak tasavvur edebildiler. Devletin kuruluşunun üçüncü on yıllık döneminde yaşadıkları bu süreç ister “modernleşme”, “eğitim”, isterse “köyden kente göç” şeklinde tanımlansın onların yaşam şekillerindeki dönüşüm Filistinli birey ile Yahudi devleti arasındaki çatlağı derinleştirdi. Nadim Rouhana’nın belirttiği üzere bir yandan İsrail’in gerçeklerinden etkilenen diğer yandan da Filistin milli hareketinin güçlendirdiği defolu bir kimlik ortaya çıktı; ancak ne olursa olsun bu kimliğin İsraili Yahudi kimliği ile çok az ortak yönü vardı.³⁶

Filistin toplumuyla –bir inceleme konusu olarak– ilgilenmeye başlayan İsraili akademisyenlerin öngörüsü bu değildi. Onlar için İsrail’deki Filistinliler çağa ayak uyduran bir devletin kılavuzluğu ve etkisi altında gerçekleşen “modernleşme”nin başarılı bir örneği idi. Bu akademisyenler modernleşmeyi Yahudi devletine giderek artan bir entegrasyon süreci ile bir tutmuşlardı; bu gözlem yaşamın belli tarafları için geçerli olabilirdi ancak devletle *özdeşleşme* varsayımını da içerdiğinde yanlış bir çıkarımdı. Filistinlilerin münhasır bir Yahudi devleti içinde ehlileştirilmiş bir milli grup tanımlamasına boyun eğdiklerine dair göstergeler olsa bile, bunu tam aksi yönde değiştiren daha güçlü bir şeyin iş başında olduğu görüldü: Batı Şeria ve Gazze Şeridi’ndeki Filistinlilerle birleşme.

34 Henry Rosenfeld, “The Class Situation of the Arab National Minority in Israel”, *Comparative Studies in Society and History*, c. 20 (1978), s. 374-407.

35 *a.g.e.*, s. 387-8.

36 Rouhana, *Palestinian Citizens*.

Filistin'in Geri Kalanıyla Birleşmenin Etkisi

İsrail'de yaşayan herkes için Haziran 1967 savaşının kendisinden ziyade sonuçları topluluğun tarihini şekillendiren faktörlerdi. İsrail'deki Filistinliler açısından Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin işgal edilmesi her şeyden önce bir birleşmeydi. İsrail idaresinde geçen on dokuz yıl neticesinde, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde gelişenden farklı bir Filistinli kimliği ortaya çıkmıştı. Bu çok dramatik bir fark değildi; eğer İsrail Şeria Nehri'nin batısında kalan tüm toprakları İsrail devleti olarak ilan etmek suretiyle Filistinlilerin yeniden bir araya gelmelerine izin verse ya da siyasi bir topluluk olarak İsrail'deki Filistinliler işgale karşı mücadeleye katılmaya karar verseler halihazırdaki fark da ortadan kalkardı. Ancak bu seçeneklerden hiçbirisi gündeme gelmedi ve bu yüzyıla kadar iki topluluk ayrı ama aynı zamanda paralel bir şekilde var olmaya devam etti.

İlk olarak dönemin yetkilileri tarafından “güvenlik endişeleri” olarak tanımlanan gerekçeler nedeniyle İsrail'deki Filistinlilerin işgal altındaki toprakları ziyaret etmesi yasaklandı. Savunma Bakanlığı bireysel ve kolektif ziyaretleri yasaklayan genelgeler yayınladı. Öyle görünüyor ki gizli servis bu ziyaretlerin siyasi birlikler kurulması ile sonuçlanmasından ve Yeşil Hat'ın her iki tarafında güçlü bir direniş ağı kuracak bir sinerjinin ortaya çıkmasından korkmuştu. İşgalden yaklaşık bir yıl sonra, Mayıs 1968'de kapılar açılıp İsrail'deki Filistinlilerin işgal altındaki topraklara geçişine izin verildiği zaman bile yüzlerce Filistinli kara listeye alındı; aileleri ve arkadaşlarıyla yeniden bir araya gelmelerine mani olundu. Arap Komünist Partisi'nin (Rakah) üyeleri 1967 Ağustos'undan beri özel bir listeye alınmışlardı ve “yerel halkı kışkırtmamaları için” işgal altındaki topraklara girmeleri yasaklanmıştı.³⁷ 1969 Mart'ında Arap meselelerinden sorumlu danışmanlık birimi Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinlilerle birleşme neticesinde Filistinliler arasında “uyuyan milli duyguların” uyanmasını engellemek için İsrail'deki Filistinliler nezdinde propagandaya başladı.³⁸

Bu amansız propaganda hafiflediğinde İsrail'deki Filistinliler işgal altındaki topraklara göreceli bir kolaylıkla geçebilir hale gel-

³⁷ *El-İttihad*, 1 Ağustos 1967.

³⁸ *Haaretz*, 1 Nisan 1969.

diler. Karşılaşma coşkulu ve heyecanlıydı. Önceki sınır yüzünden bölünmüş köyler arasında köprüler kuruldu, aileler neredeyse yirmi yıl ayrılıktan sonra yeniden buluşabildi ve Yeşil Hat'ın farklı taraflarında Filistinli olma travmasına yönelik karşılaştırmalar yapılabildi.³⁹ Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinliler ile bir araya gelme, amaç birliğini öne çıkardı ama aynı zamanda Yeşil Hat'ın iki tarafındaki çatışan gündemleri de hemen olmasa da zamanla su yüzüne çıkardı. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki siyasi hareket İsrail işgalinden kurtulma konusuna odaklanmıştı. İsraili Filistinliler bu amacı desteklemekle beraber, Yahudi devleti içerisinde eşitlik için mücadeleye öncelik veriyorlardı.

Farklılıklar başka yerlerde de ortaya çıktı. (Daha önce değinildiği üzere İsrail, Ürdün ve BM yetkilileri –ki bunlar benzer trajedileri başka yerlerde de yaratmışlardı– tarafından 1949'daki ateşkes antlaşması sırasında harita üzerinde kalemle bölünen) Barta köyü sakinleri birleşmeden memnundu, ancak zamanla konuştukları Arapçanın bile aynı olmadığını fark ettiler. Hatta köyün sakinlerinin İbranice öğrenme konusundaki motivasyonları da farklıydı. Köyün 1967'ye kadar sınırın diğer tarafında bulunan ve 2001 yılında İsrail tecrit duvarını inşa ettikten sonra diğer parçasından yeniden ayrılan doğu kesimi ordu ile münasebet için ya da kontrol noktasında kurulacak iletişim için gerekli olan birkaç sözcük dışında işgalcinin dilini öğrenme hususunda daha gönülsüzdü. Bu sırada köyün batı kesimindeki çocuklar ise İsrail idaresi altında henüz kısa bir süredir yaşıyor olmalarına rağmen İbranice öğreniyor ve Arapça ile İbranicenin birleşmesinden oluşan bir tür *Arabranice* geliştiriyorlardı. Yaşam standartları farklıydı; birleşme konusunda karşılıklı bir istek olmasına rağmen İsrail'in mavi kimlik kartını taşımanın işgal altındaki Filistinliler için tasarlanmış olan kimlik kartını taşımaya tercih edildiği daha 1967 yılında belliydi. Yine de köyün doğu kesiminde yaşayanların kolektif kimlikleri hakkındaki kafa karışıklığı çok daha azdı; her ne kadar tecrübeleri umutlarının gerçekleşmeyeceğini göstermiş olsa da İsrail'in varlığının ya da kontrolünün olmadığı bir gelecek hayal edebiliyorlardı. 21. yüzyılın başlarında köyün fiziksel olarak

39 Amara ve Kabha, *Divided Identity*.

bölünmüşlüğü kalıcı hale geldi, herhangi bir değişiklik karşısındaki umutsuzluk artık aynıydı ama siyasi gündem halen farklıydı. Doğu kesimi İsrail işgalini sonlandırmak için, batı kesimi ise kendi devletlerinde eşit statü için mücadele ediyordu.

Materyalist ve temel haklara ilişkin bir bakış açısıyla bakıldığında, İsrail içindeki Filistinliler sorunun üstesinden gelmiş gibi görünüyordu, ne var ki birleşme bu topluluğun Arap dünyasından ve kültüründen kopuk geçen uzun süreli tecridinin ne kadar yıkıcı etkileri olduğunu da gözler önüne serdi. Edebiyat, şiir, tiyatro ve sinema, yaşamın diğer yönleri gibi, 1948-1967 yılları arasındaki askeri yönetime kurban gitmişti –sadece sansür yüzünden değil, aynı zamanda Arap dünyasındaki doğal kaynaklarından mahrum kaldıkları için de. Bu kültürel etkinlikler 1967’den sonra işgal altındaki topraklarla ve onlar aracılığıyla Arap dünyasıyla birleşme sayesinde kısmen özgürleşti.

İsrail’deki Filistinliler kültürel canlılık ve kimlik söz konusu olduğunda daha iyi durumda olmadıklarını işgal altındaki topraklardaki Filistin kültürü ile karşılaştınca anladılar. İsrailli Filistinliler 1967’ye kadar engellenmiş ve Arapların eğitimi ve kültürü üzerinde uzmanlaşmış Yahudiler tarafından hazırlanıp tepeden dayatılan kültür ile değiştirilmiş olan bu otantik kültürlerine yeniden bağlanmaya can attılar. Doğu Kudüs, Ramallah, Nablus ve Gazze’ye giden yollar açıldığında gazeteler, kısa hikâyeler ve kitaplar bunlara aç olan Filistinliler tarafından bir solukta okundu. 1967’den sonra İsrail akademisinde Arap meseleleri üzerinde uzmanlaşan (çoğu istihbarat ve gizli serviste uzun yıllar çalışmış olan) endişeli araştırmacılar belirmeye başladı ve bu ilişkinin “İsrail’in Arapları”nın Filistinlileşmesi ile neticeleneceği yönünde uyarıda bulundular.⁴⁰ İşgal altındaki topraklardaki Filistinlilerle kurulan münasebetin daha belirgin bir kimlik bilincine ve benlik davasına katkıda bulunduğu doğrudu ama yine de bu, İsrail’de Filistinli bir vatandaş olarak yaşamının –birçok belirsizliği ve çoğunluğun katıksız bir düşmanlık ile adi bir işbirlikçilik arasında dikkatli bir şekilde mekik dokuma tercihini barındıran– benzersiz deneyiminin yerini almadı.

40 Rekheş, *The Arab Minority*, s. 35-45.

Özgün Bir Gündem Arayışı

1967'nin akabinde İsrail'in Filistinli azınlıktan kaynaklanan varoluşsal tehlike hakkındaki resmi fobisi yatıştı; Olağanüstü Hal Düzenlemeleri ve askeri idare artık çok kısa süreler için ve daha seyrek uygulanır hale geldi. Ülkenin kategorik şeması artık belirginleşmişti. 1967'den sonra Filistinliler İsrail yasal sistemi içinde yaşanan yerel ve bireysel ayrımcılıkları –ama kolektif olanları değil– protesto etmeye davet edilir oldular. İsrail ve Filistin'deki Siyonist gerçekliği dönüştürmeye yönelik her tür çaba yasaklanmıştı.

Filistin milliyetçiliği temelinde siyasi bir şekilde organize olmak hâlâ yasak olmasına rağmen bu on yıllık süreçteki kamusal söylem geçmiş yıllara nazaran daha milliyetçi bir tona sahipti. Komünizm ya da demokrasi dilinden ziyade ulusal özgürleşme dili, FKÖ'ye ve onun Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki işgali bitirmeye dönük mücadelesine yönelik bireysel ya da kolektif desteği göstermek için kullanıldı. Geçmiş yıllardan daha görünür olmakla beraber yine de halen nispeten gizli olan ise FKÖ'nün Manda dönemi Filistin toprakları üzerinde demokratik ve seküler bir Arap devleti kurulması vizyonuna ve 1948 yılında mülteci olan Filistinlilerin koşulsuz geri dönme hakkına verilen destektir.

İsrail'deki Filistin topluluğunun gündeminde eşit önem addedilen şu iki husus vardı: Yahudi devletinde eşit haklar ve işgal altındaki topraklardaki Filistin direnişi ile dayanışma. 1974'te FKÖ liderliği İsrail içindeki Filistinlilerin mücadele şeklinin diğer bölgelerdekilerden farklı olduğunu kabul etti ancak bu mücadele yine de meşru görüldü. İsrail içindeki Filistinlilerin bu kendine has durumunun kabulünde, İsrail'i terk edip FKÖ içinde kilit pozisyonlara yükselen Filistinlilerin payı vardı. Bunlardan biri Sabri Ciryis idi. Ciryis 1973'te FKÖ araştırma merkezinin başına geçirilmesinin akabinde FKÖ'nün İsrail hakkındaki bilgisinin genişlediğini ve örgütün istihbarat faaliyetlerinde İbranice'nin kullanılmaya başladığını belirtti. Daha da önemlisi, bu bilgilerin, hareketin liderlerinin İsrail'i yakın zamanda ortadan kaybolacak bir devletten ziyade bir oldubitti (*fait accompli*) olarak kabul etmelerini sağladığı kanaatine vardı. Bazı okuyucular Ciryis'in bu son iddiasının abartılı olduğunu düşünebilir, ancak onun FKÖ'nün

İsrail hakkındaki düşüncelerinde net bir etkisinin olduğu da bir gerçektir.⁴¹

Bu, topluluğun siyasi tarihinde önemli bir andı. FKÖ'nün topluluğun kendine has Filistin milliyetçiliğini kabul ettiği gerçeği, topluluğun strateji ve taktikler hakkındaki müstakbel kararlarını ulusal liderliğin yönlendirmesi ve istişaresi olmaksızın alabileceği anlamına geliyordu. Bu noktada Filistin siyasetinin oldukça parçalı olduğunu ve gerçek bir merkez ile güçlü bir liderlikten yoksun olduğunu belirtmek gerekir. Liderlik yükünü sırtlanacak çok sayıda aday vardı, bunların arasından seçilen Yaser Arafat'a devlet adamlığı ya da liderlik vasıflarından dolayı değil neredeyse imkânsız koşullar altında yapıyı canlı tutabildiği için saygı duyuluyordu. Bir araştırmacı İsrail'deki Filistinlileri ulus-ötesi bir gerçekliği deneyimleyen kişiler olarak tanımlamıştı: ulusal merkezleri vatan sınırlarının dışındaydı, ama yine de ayrı bir ulusal azınlıktilar.⁴²

Diğer Filistinli toplulukların silahlı mücadeleye karar verdiği bir zamanda İsrail'deki Filistinlilerin çoğunun bu konuya farklı yaklaşımı topluluk içerisinde huzursuzluğa neden oldu. Genç kuşak için bu özellikle zordu. Lübnan'daki mülteci kamplarında gerilla hareketlerini ve faaliyetlerini çevreleyen kahramanlık ve cazibe ile işgal altındaki topraklarda giderek daha iddialı hale gelen milliyetçi eylemler, ulusal hareketle daha aktif bir dayanışma göstermeyi teşvik etti. Lübnan'daki genç Filistinliler gerilla gruplarına katılmaya başladılar ve –çok azı İsrail'e karşı yapılan operasyonlara doğrudan katılmış olsa da– çoğu eğitilmişti ve bu grupların birer parçasıydılar. Benzer bir şekilde işgal altındaki topraklardaki aynı kuşağın tavrı da İsrail içindekilerin tavırları kadar belirsiz değildi: Onların gözünde Yahudi devleti tam anlamıyla bir işgalci ve bir sömürgeciydi.⁴³ İsrail dışında yapılacak eylem FKÖ anayasasının 8. maddesi ile belirlenmişti. Buna göre

41 Yair Ettinger, "The PLO is his Life's Work", *Haaretz*, 17 Kasım 2004.

42 Dan Rabinowitz, "The Palestinian Citizens of Israel, the Concept of Trapped Minority and the Discourse of Transnationalism in Anthropology", *Ethnic and Racial Studies*, c. 24, no. 1 (Ocak 2001), s. 64-85.

43 Nadim Rouhana, "Accentuated Identities in Protracted Conflicts: The Collective Identity of the Palestinian Citizens in Israel", *Asian and African Studies*, 27 (1993), s. 97-127.

silahlı mücadele bir strateji değil, bir taktikti. 1970'li yıllarda mücadele kavramının tanımı genişletildi ve Knesset'te milletvekili olmak ya da başarılı bir bireysel kariyer edinmek gibi hususlar da mücadele olarak tanımlandı; bunlar faydalı olsa da cazip değildi.

İnsanlar bugün bir önceki on yıllık döneme kıyasla bu dönem hakkında daha yüksek sesle konuşuyorlar. Eğer kimliklerden bir kişinin öne çıkarabileceği ya da gizleyebileceği seçenekler bolluğu olarak bahsedilebilirse, İsrail'deki Filistinlilerin çeşitli kimliklerine bakılabilir; milli olan ve benimsemek zorunda oldukları yurttaşlıkla ilgili olan kimliklerine. Her biri koşullara göre gösteriliyor veya gizleniyordu. Bazen Filistin kimliğini sunmak uygun düşüyordu, bazen dini kimliği ve arada bir de İsrail kimliğini. Ürdün'deki Filistinlilerin durumunda da kimliğin kullanılmasından doğan benzer bir karmaşa ve açmaz vardı. Ürdün'deki Filistinliler de İsrail'dekilerle benzer durumlarla karşı karşıya kalıyorlardı ve onlar gibi içinde bulundukları duruma göre kimliklerini açıklıyor ya da gizliyorlardı.⁴⁴

Bu durumun en etraflı incelemesi İsrail'de doğmuş bir Filistinli olan ve siyaset psikolojisi alanında çalışan Nadim Rouhana tarafından yapıldı. Rouhana topluluğun İsrailli Filistinli olarak tasvir edilmesine karşı çıktı ve farklı kimliklere sahip iki grubu barındıran bir devletten bahsetmeyi uygun gördü. Bu kimlikler farklı bağlamlarda ve anlamlarda kullanılmaktadır ve neredeyse birbirinden tamamen bağımsızdır. Rouhana bunları "kötürüm" ve "tamamlanmamış" kimlikler olarak tanımladı; eksik olan şey ise kültürel ve sosyal değerler bütünü, ortak siyasi vizyon ve oyunun kuralları ve içinde devlet ve vatandaşlığa saygı barındıran yasal resmi bir bileşendir.⁴⁵ Bu iki kimlikten hiçbirisi, yani ne İsrailli ne de Filistinli olanı, bu tamamlanmış çerçeveye sahip değildir. Daha somut bir ifadeyle Rouhana İsrail'deki Filistinlilerin Yahudi vatandaşlarla hiçbir kolektif milli deneyimi, ortak bir müzeyi, ulusal bir tatili ya da ulusal bir sembolü paylaşmadığını belirtir.⁴⁶

44 Shual Mihsal, *West Bank/East Bank: The Palestinians in Jordan, 1949-1967*, Yale University Press, New Haven, 1978; Peter Gubser, *Jordan: Crossroads of the Middle Eastern Events*, Westview, Boulder, 1982.

45 Rouhana, *Palestinian Citizens*, s. 217.

46 *a.g.e.*, s. 148-9.

Zaten oldukça karmaşık olan sonraları daha da karmaşık hale gelecekti. 1993 yılındaki Oslo görüşmelerine kadar başlıca Filistin ulusal gündemi netti: demokratik laik bir devletin kurulması ve mültecilerin koşulsuz geri dönüşü. Bir kez FKÖ iki devletli çözüme tam destek verdikten ve mültecilerin geri dönüşü hususunda muğlak bir tavır sergilemeye başladıktan sonra İsraili ve Ürdünlü Filistinlilerin meşru ve kendine özgü bir gündem belirleme gerekliliği daha elzem hale geldi. 1973 yılındaki olaylar topluluğa has bir gündem belirleme sürecini hızlandırdı.

Ekim 1973 Savaşı: Filistinli Topluluğun Yaşamında Bir Hayal Kırıklığı

Tarihin kendi kıvrımları ve kesişme noktaları vardır. İsrail’deki Filistinliler kendi kimliklerini ve geleceklerini düşünürlerken işgal altındakiler nasıl hayatta kalacaklarına ve direneceklerine kafa yoruyordu. Askeri yönetim bir Filistin topluluğundan diğerine aktarılmıştı. İsrail’in aşırı güvenli Yahudi toplumu da 1973 yılının Ekim ayındaki olaylarla sarsılmıştı.

Ekim 1973’te, yenilmez İsrail bir an için kaybetmiş, şaşkın ve savunmasız göründü. İsrail ordusu, Mısır ve Suriye ordularının sürpriz saldırısını püskürtmede son tahlilde başarılı olmuştu ancak hazırlıksız yakalanmıştı ve çatışmalar hafiflediğinde güçlü Yahudi devleti yıpranmış ve daha zayıf görünüyordu. Ordunun üstünlüğü ve özellikle güvenlikle ilgili meselelerin ülkedeki hakimiyeti –kısa- sorgulanmış ve meydan okumayla karşılaşmıştı. Yoksul mahallelerdeki Mizrahi Yahudiler, sağ kanat muhalefet partileri ve yeni göçmenler devletten daha çok dikkat ve özen talep ettiler. Hükümetin tüm başarısız politikalarının müsebbibi olarak İsrail sınırlarındaki güvensiz durumu göstermesi artık onları ikna etmiyordu.

İşgal altındaki topraklardaki Filistinliler de Ürdün’ün hamiliğinden FKÖ’nün başını çektiği genel bir Filistin direniş hareketine yöneliyorlardı. Bu gelişme İsrail tarafından hoş karşılanmadı ancak İsrail’in 1976 yılında yerel seçimleri gerçekleştirme kararı alması bu ayrış hareketini istemeden de olsa güçlendirdi. FKÖ’nün “Filistin halkının tek meşru temsilcisi” olarak belir-

ginleşmesinden –ki İsrail yanlısı devletler hariç dünyadaki çoğu devlet de bu görüşteydi– ve savaş alanındaki göreceli mağlubiyetine rağmen İsrail’in hayatta kalmasından sonra İsrail’deki Filistinli topluluk kendini iki güçlü mıknaat arasında bir o yana bir bu yana çekilirken buldu: İsrail ve FKÖ. Sorun Yahudi devletinin ve Yahudi kamuoyunun bu iki talepkâr ve ödünsüz güç arasında Filistinlilerin kurduğu dengeyi takdir etmiyor olmasıydı. Hatta devletin Yahudi karakterini tamamen kabul ettiğini göstermeyen hiçbir siyasi tutuma da tahammül edilmiyordu. 1973 akabinde terör eylemleri ve gerilla faaliyetleri birçok İsraillinin kapısına dayanıp onların bireysel güvenliğini tehdit ettiğinde tahammülsüzlük had safhaya ulaştı ve topluluğun geneli için daha tehlikeli bir hal aldı.

Yahudilerin Haletiruhiyesi ve Tepkileri

Bu bölümü sonlandıracak olan –polis ve ordunun 1976 Mart’ının sonunda altı Filistinliyi öldürdüğü– vahim olaylardan önce dahi, 1970’li yıllardaki popüler protesto şekilleri en az askeri yönetim altında olduğu kadar tehlikeliydi. Arka planda Mısır ve Suriye ile devam eden ve 1973’e kadar süren (birçok askerin öldüğü) yıpratma savaşları ile FKÖ’nün devlete, orduya ve Yahudi vatandaşlara yönelik (uçakların kaçırılması, Tel Aviv’e uçuş gerçekleştirmekte olan Swissair uçağının bombalanması ve Taberiye şehrinin havadan bombalanması dahil) terör eylemleri ve gerilla faaliyetleri vardı. Bu bağlamda Filistinlilerin tutuklanmalarının ve hatta öldürülmelerinin günlük bir rutin haline gelmesini –çoğu durumda genel kamuoyu bu olayların farkında dahi olmuyordu– Yahudilerin tam bir rıza ve sessizlik içinde kabulleneneğini tahmin etmek zor değildi.

Tel Aviv’deki merkez otogarda bomba patladığında halk Arap gibi görünen kim varsa linç etmeye kalkıştı; bazı vakalarda Arap ülkelerinden gelen Yahudilerin yine buralardan gelmiş olan başka Yahudilere “Arap” zannederek saldırdığı da oldu. Bu dehşet verici anlar bile Mizrahi Yahudilerin Filistinlilere yönelik tavrını değiştirmesine yardımcı olmadı; üstelik özellikle 1973’ten sonra Mizrahiler genelde daha Arap karşıtı, özelde ise Filistin karşıtı si-

yasi gruplar olarak belirdiler (bu da onların o yıllarda Menahem Begin'in Likud partisini neden desteklediklerini açıklar). Arap ve Müslüman ülkelerden gelen Yahudilerin tutumlarının kökenine inmek bu çalışmanın boyutlarını aşar. Daha önce değinildiği üzere Mizrahilerin Aşkenazilere nazaran düşük sosyo-ekonomik koşulları, coğrafi konumları –yani ikamet ettikleri sınır bölgelerinde Arap ülkeleriyle olan çatışmanın daha çok hissediliyor oluşu– ve tüm bunların üzerinde birçoğunun gittikçe Arap kültüründen uzaklaşarak daha üst seviyedeki İsrail Yahudi toplumu ile kaynaşma çabaları, bahsedilen Arap karşıtı tutumun ardındaki ana nedenler olarak gösterilmektedir.⁴⁷

İsrail'deki bazı Filistinliler kalabalık şehir merkezlerine bomba koyulmasına yardım ettiler, bazıları da el-Fetih ya da diğer Filistinli örgütlerin üyesi oldu. Önemli figürlerden biri Fevzi Nimr idi. Nimr, Kermel Dağı'ndaki bir yerleşim bölgesine bomba koymaktan sorumluydu. Bir diğer meşhur vaka ise Celile'den iki Filistinlinin İbrani Üniversitesi'nin Meşarif Dağı'ndaki kafelerinden birine bomba koyulması hadisesine karışmalarıydı.⁴⁸

Ancak bütüne bakıldığında bu olaylara karışanların sayısı oldukça azdı. İsrail hükümeti terör faaliyetlerine katılanların azlığını güvenlik güçlerinin başarılı ve acımasız politikasına bağladı.⁴⁹ Benim düşüncem ise Filistinlilerin bu tarz eylemlerin bir parçası olmamak yönünde ya bireysel ya da kolektif olarak stratejik bir karar aldıkları doğrudur. Çok az akademik analiz –Azmi Bişara'nın, İsrail içindeki oyunun kurallarını kabul edip baskıcı gerçekliği değiştirmek adına bu kurallara dayalı taktik inşa etmek olarak tanımladığı– bu stratejik karara değinmiştir.⁵⁰

Bu olaylara, Filistinlilerin İsrail'den transfer edilmesi hakkında görüş belirten sağcı siyasetçilerin ve uzmanların ortaya çıkışı eşlik etti. Bu kesimin entelektüelleri *Ummah* ("millet") adında

47 Oren Yiftachel, "Israeli Society and Jewish-Palestinian Reconciliation: 'Ethnocracy' and its Territorial Contradictions", *Middle East Journal*, c. 51, no. 4 (Güz 1997), s. 505-19.

48 *Haaretz*, 6 Mart 1969.

49 *Davar*, 7 Mart 1968.

50 Azmi Bişara, "İsrail'deki Filistinli Azınlık Sorunu Üzerine", *Teori ve Kritik*, 3 (1993), s. 7-20 (İbranice).

bir dergi çıkararak transfer politikalarını ele alan akademik makaleler yayınlamaya başladılar.

Bunun dışında ana akım medyada İsrail'deki Filistinlilerin doğum oranlarının bir milli güvenlik sorunu olduğuna dair bitmeyen tartışmalar vardı. Eylül 1969'da hükümete bağlı Demografi Konseyi İsrail'deki Yahudiler ve Araplar arasındaki nüfus dengesine yönelik endişelerini dile getirdi. Bu 1966'da başlatılmış bir araştırma sürecinin sonucuydu; konu hakkındaki hükümet kararları hâlâ tarihçilerin erişimine kapalıdır. Konsey hükümete geniş Yahudi ailelere vergi indirimi vaat etmeyi ve kürtaja karşı sert bir politika izlemeyi tavsiye etti.⁵¹

El-Fetih ya da FKÖ ile bağlantılı olunduğuna dair en ufak bir şüphe, hatta broşür dağıtılması ya da duvarlara grafiti çizilmesi dahi tutuklanma ile neticeleniyordu. Deyr Hanna'daki üç heyecanlı köylü 1969 yılının Şubat ayında Arafat'ın FKÖ'nün başına geçişinden duydukları sevinç vesilesiyle evlerinin duvarlarına Arafat'ın resmini çizince hemen tutuklandı.⁵² Celile'deki Arrabe köyünden dört gence Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde sürmekte olan işgale karşı duvara slogan yazdıkları gerekçesiyle on ay hapis cezası verildi. En kötüsü ise protestocuların ya da broşür dağıtıcıların tutuklama sırasında öldürülmeleri idi; 1970 Mart'ında doğu Celile'deki Turan kasabasında üç Filistinli gencin başına gelen buydu.⁵³

Diğer siyasi figürler ise duvarlara grafiti çizmeseler ya da ulusal hareket için destek açıklaması yapmasalar bile kendilerini hapse bulacaklardı. Hayfa'da yaşayan avukat Muhammed Mia'ri ev hapsine alındı. Bu dönemin en meşhur vakası Sabri Ciryis'in tutuklanması ve son tahlilde ülkeden atılması oldu. Ciryis'in tutuklanmasının sebebi FKÖ'ye verdiği açık destektir; bu desteği 1967'de el-Fetih örgütün başına geçtikten sonra daha yüksek sesle dile getirdi. 1969'da kuzeydeki karargâha çağrıldı ve kendisine verilen tutuklama emrine göre polisin izni olmadan Hayfa şehrinin sınırları dışına çıkması yasaklandı; her gün saat 15.45'te emniyete gidip imza atması gerekecek ve gün batmadan bir saat

51 *Haaretz*, 6 Mart 1969.

52 *El-İttihad*, 2 Haziran 1970.

53 Bildiren *el-İttihad*, 16 Mart 1970.

önce eve girip gün ağarana kadar evden çıkamayacaktı. Okuyuculara hatırlatmak gerekir ki bu hüküm askeri yönetim kalktıktan sonra liberal demokratik bir devlette verildi.⁵⁴

Sabri Ciryis 20 Şubatta başka bir idari düzenleme gereğince hapse atıldı. Mart 1970'te idari gözetim altındaki diğer Filistinlilerle beraber açlık grevi başlattı. Bu eylem geniş bir destekçi topladı; dünyada ve İsrail'de gösteriler gerçekleşti. 1970 yılı sonlarında Ciryis salıverildi ve İsrail'i terk etmesine izin verildi. Beyrut'a yerleşen Ciryis 1970'lerde Filistin Araştırma Merkezi'nin direktörlüğünü yaptı; ancak Oslo mutabakatı imzalandıktan sonra evine, Hayfa'ya dönebildi.⁵⁵

İsrail makamları tutuklananların ve uzun ya da kısa süreli olarak gözaltına alınanların yaşlarına hiç önem vermedi. Mayıs 1968'de Taybe'deki bir okulun öğrencileri FKÖ'ye destek için köylerindeki her boşluğa grafiti çizdiler. Bunu yaptıkları için duruşma olmaksızın haftalarca gözaltında tutuldular. Arkadaşları onlarla dayanışma adına Filistinliler arasındaki ilk açlık grevini başlattılar.⁵⁶

1976'ya kadar FKÖ ile herhangi bir şekilde dayanışma içinde olan Filistinli vatandaşlar tutuklandı, ülkeden ihraç edildi ve evleri yıkıldı. Yine de işgal altındaki topraklardaki Filistinlilerin başına gelenlerle karşılaştırıldığında İsrail'deki Filistinliler bu tarz muamelelere daha az maruz kaldı. İsrail güvenlik makamları tarafından benzer muameleye maruz kalmak Yeşil Hat'ın iki tarafındaki Filistinliler arasındaki bağı zaman içinde güçlendirdi; yine de tarafların İsrail'in bu tutumuna yönelik stratejileri hem araçlar hem de tercihler açısından halen farklılık arz etmekteydi. İşgal altındaki topraklardaki Filistinliler silahlı mücadeleyi ve direnişi meşru ve yeri geldiğinde gerekli bir eylem olarak görüyorlardı. İsrail'in her iki Filistin topluluğuna yönelik faaliyetlerinin yasal kaynağı da aynıydı: Olağanüstü Hal Düzenlemeleri. İki topluluğun da aynı rejim altında yaşadığı hissiyatı, Savunma

54 Hanna Nakkarah, *Memoirs*.

55 Bkz. Joel Beinin, *Was the Red Flag Flying There? Marxist Politics and the Arab-Israeli Conflict in Egypt and Israel, 1948-1965*, University of California Press, Berkeley, 1990.

56 *Davar*, 7 Mart 1968.

Bakanlığı'nın 1968 Ocak ayı başında aldığı bir kararla orduya Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'ne daha kolay başvurma ve gerekli görüldüğünde yaşayanları evlerinden çıkararak Filistin'in her yerini askeri alan ilan etme yetkisi vermesiyle arttı. İsrail içerisinde bu politika kitlesel bir sürgün için değil, geniş toprak istimlakleri ve yıkımlar gerçekleştirmek için kullanıldı. 1968'den sonra sıklıkla meydana gelen bu olaylar medyada yer almadı ve böylece kamuoyunun gözünden uzak tutuldu. 1970'li yılların başında bu politika sayesinde Celile'de üç büyük toprak istimlak dalgası yaşandı. Öncelikle bölge kapalı askeri alan ilan ediliyor, daha sonra orada yaşayanlar bölgeden çıkarılıyor ve evleri yıkılıyordu.⁵⁷

Bu yeni uygulama İsrail'deki Filistinlileri gözetlemek için kurulan ve zaten çok geniş bir ağa sahip olan güvenlik sisteminin daha da kapsayıcı hale gelmesini beraberinde getirdi. Sistemin görünen amacı devlete yönelik yıkıcı faaliyetleri engellemekti ancak uygulamada hedefler –bugün de olduğu gibi– mütemadiyen göz hapsinde olan siyasi yapılar ve siyasi figürlerdi.⁵⁸ Bu, 1967'den sonra gelişen yeni durumlara siyaseten dahil olmaya karar veren Filistinlilerin farkında olduğu bir gerçektir.

Liderlik Arayışı

Düşmanca yasalar, baskıcı uygulamalar ve ırkçı imajlar İsrail'in Yeşil Hat'ın her iki tarafındaki Filistinlilere yönelik uyguladığı politikanın ortak karakteriydi. Ancak İsrail içinde salt gerginliklerin ve hatta doğrudan çatışmaların da ötesinde, çok daha karmaşık bir gerçeklik ortaya çıkmıştı.

İsrail'deki Filistinliler her ne kadar sınırlı bir statü de olsa devletin vatandaşlarıydı; işgal altındaki topraklardakiler ise devletsizdi. Diğer tüm ayrımlardan daha fazla, tek başına bu olgu her iki grubun acil gündem maddeleri arasındaki farkı belirliyordu. İsrail'deki Filistinliler vatandaşlığa, toprak haklarına ve eşitliğe

⁵⁷ Toprak Yasası ile ilgili bkz. Adalah.

⁵⁸ Nadim Rouhana, "The Political Transformation of the Palestinians in Israel: From Acquiescence to Challenge", *Journal of Palestine Studies*, c. 18, no. 3 (Bahar 1989), s. 38-59.

odaklanırken, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndekiler işgali sona erdirmeyi planlıyordu.

Askeri yönetimin ilgasından sonra daha iyi bir yaşam için kurulan hayaller gerçekleşmemişti; umuttan çok umutsuzluk hakim olmuş, bazı çevrelerde kızgınlık işaretleri belirmişti. Bu karmaşık hissiyatın bir yere yönlendirilmesi ve tüm topluluğun iyiliği adına kullanılabilmesi için, sadece siyasi meselelerde değil sosyal, kültürel ve ekonomik hususlarda da inisiyatif alabilecek bir liderliğe ihtiyaç vardı. Dönemin birkaç gazetesi okunduğunda sorulan başlıca sorunun “Bizi kim temsil edecek?” olduğu görülür. Görünürdeki seçenekler parlamento tarafından görmezden gelinen ve ne muhalefet grubu kurulurken ne de koalisyon oluşturulurken dikkate alınan bazı Filistinli milletvekilleri idi. İsrail'deki Filistinlilerin orduda, hükümette, Yüksek Mahkeme'de ya da Histadrut yönetiminde temsilcileri yoktu; söylemeye bile gerek yok İsrail'deki toprakların dağıtımından ve kullanımından sorumlu Yahudi Milli Fonu'ndan da dışlanmışlardı. Fonun aynı zamanda kullanılacak su kotası üzerinde de hakimiyeti vardı ve Filistinliler bu hususta da 1948'den beri ayrımcılığa uğruyordu. O yıllarda İsrail'deki su kaynaklarının sadece yüzde 2.3'ü Filistinlilere ayrılmıştı ve bu oran 21. yüzyılda da aynı şekilde kaldı.⁵⁹

Filistinli iş adamı ya da banka yöneticisi yoktu; Filistinliler hiçbir mesleki örgütte temsil edilmiyordu. Yerel konseyleri ise oldukça yoksuldu ve merkezi hükümet karşısında bir hayli zayıftı (aynı durum yerel Yahudi konseyler için de geçerliydi). Filistinli topluluğun tek yasal özerk alanları eski dini mahkemeleriydi. Bunlar cemaatin, düğün, boşanma ve miras gibi bireysel meseleleri ile ilgilenmekteydi. Laik devlet ve yasal sistem çoğu zaman ayrımcıydı ve bu ayrımcılığa gerçek bir meydan okuma için gerekli alanı sağlamaktan da yoksundu. Hayatın tüm alanlarında, Hristiyan ya da Müslüman fark etmeksizin, kimse Yahudi devletinde ikinci sınıf vatandaş olduğu izleniminden kaçamazdı.

Daha önce olduğu gibi siyaset eylem için başlıca arenaydı. Devletin otuz yılını doldurduğu bu süreçteki siyasi gündem benlik davası ve baskıcı gerçekliği dönüştürme gibi meseleler etrafında gelişmeye devam ediyordu. Komünist parti Rakah'a oy ver-

59 Uri Davis, Antonia Maks ve John Richardson, “Israel's Water Policies”, *Journal of Palestine Studies*, c. 9, no. 2 (1980), s. 3-32.

mek stratejilerden biriydi. Ulusal partiler içinde organize olmaya teşebbüs etmek de daha iyi bir seçenek olarak görülüyordu (her iki durumda da parlamentoda temsil sayısal açıdan ehemmiyetsizdi; Rakah 1969 seçimlerinde üç koltuk kazanmıştı ve diğer partilerden de çok az Filistinli Knesset'e girmişti). Hükümette mümkün olan her kapıyı açmak için fırsat kollamak da protestonun bir başka haliydi. 1973'ten sonra iyileştirme taleplerinde çarpıcı bir yükselme oldu. Sosyal yardım sistemindeki ayrımcılığa, okullardaki sınıf ve öğretmen eksikliğine, yetersiz sağlık hizmetine karşı –ve hatta daha sonraları net bir ulusal gündem için– kampanyalar düzenlendi.⁶⁰

1973'ten sonra talepte bulunanlar İsrail üniversitelerindeki Filistinli öğrenciler oldu. Dahili mültecilerin kendi köylerine geri dönmesi talebi (birkaç vakada bu köylere halen dokunulmamış, buralar Yahudi Milli Fonu ormanına ya da Yahudi yerleşimine dönüştürülmemişti), evlerin yıkılmasının protesto edilmesi, işgal altındaki topraklarda ve İsrail içinde yapılan siyasi tutuklamalara karşı gösterilerin yapılması ulusal gündemi en açık şekilde temsil eden eylemlerdi. O dönemde öğrencilerin topluluğu ilgilendiren hususlara dahil olması oldukça etkileyiciydi; hele de İsrail üniversitelerinde en fazla 600 Filistinli öğrencinin olduğu dikkate alındığında.⁶¹

Bu süreç 1975 yılında siyasi arenada yeni kurumların ortaya çıkması ile neticelendi: Arap öğrenciler ulusal komitesi, tüm Arap konseylerin liderleri komitesi ve Nasıra'yı Siyonizm yanlısı aşiretlerin elinden almayı amaçlayan Nasıra cephesi. Devletin güç gösterisinde bulunması için sahne artık hazırды zira Arap meselesinden sorumlu resmi ve gayri resmi danışmanlar bu göreceli özgüveni ve yasal protestoları özünde fazlasıyla milliyetçi ve irrédantist* bulmuştu.

60 Ilana Kaufman, *Arab National Communism in the Jewish State*, Miami: University of Florida Press, 1997.

61 Rouhana, "The Political Transformation of the Palestinians", s. 42.

* İrredantizm "yabancı ülke topraklarındaki soydaşları gerekçe göstererek yayılma siyaseti" veya bir devletin, kendi sınırına yakın soydaşlarının oturduğu bölgeleri ilhak etme politikası olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu'nun, bu kavram için önerdiği karşılık "kurtarımcılık"tır. Metindeki anlamı ise sömürge altındaki kayıp toprakların (*irredantia*) kurtarılmasıdır. (çev.)

Liderlik olarak tanımlanan oluşumların heterojen bir yapıda oluşu Filistin toplumunda çarpıcı bir dönüşüme işaret etti. Askeri idare altında liderlik yapmak oldukça zordu ve hatta 1950’li ve 1960’lı yıllarda bir liderlikten bahseden çok az akademisyen vardı. Yukarıda bahsedilen oluşumlar arasında yerel konseylerin çatısı olan komite liderliğin merkeziydi; sonra göreceğimiz üzere, güç merkezi yeni bir oluşuma kayacaktı: “İzleme Komitesi” ya da başka kaynaklarda geçtiği şekliyle “Yüksek İzleme Komitesi” Bu komite de konseylerin yöneticilerine ilaveten diğer üyelerden oluşacaktı.

Siyasetçiler halen mevcuttu; onlara da belki yetkililerle uyumu –topluluğun gözünde ise işbirliğini– sürdüren liderler gözüyle bakılabilirdi.⁶² Şüphesiz Yahudi devletinde bir Filistinli olarak herkes işbirliği yapmak zorundaydı ancak gerekli minimum koşulları yerine getirmekle devletin ideolojisi ve özünü tamamen benimsemek arasında bir tercih söz konusuydu. Bu ikinci türden işbirliği askeri yönetim altındayken tipik bir hale gelmişti ancak 1970’li yıllara kadar da devam etti. Bu tercihi yapanlar genelde Siyonist partilerden milletvekilleri idi ve genellikle topluluk adına değil kişisel çıkar sağlıyorlardı. Bu kişilerden bazılarının bu türden işbirliği içerisine girerek topluluğuna hizmet ettiğine inandığını da belirtmek gerekir.

Siyonist olmayan, ulusal bir çerçeve içerisinde çalışan çeşitli liderler arasındaki uçurum ise giderek kapanmaktaydı (bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere bu süreç birinci İntifada’dan sonra giderek olgunlaşacaktı). Parti politikaları terimleriyle söylenecek olursa Komünist Parti’den yeni milliyetçi partilere ve İslami harekete kadar uzanan bir yelpaze ortaya çıkmıştı. Tüm bu oluşumlar Filistin sorununun çözümü için “iki halk için iki devlet” sloganı altında birleşebiliyor ve İsrail içindeki Filistinliler için kültürel özerklik talep edebiliyorlardı.

İsrail’deki Filistinliler arasındaki bu açık ideolojik oydasma daha önce olduğu gibi kültür alanında daha belirgin bir şekilde telaffuz edildi. Bu on yıllık süreçte şiir ve sonra tiyatro kimliğin ve birliğin yeni sularında akmak için başlıca araçlardı. Filistinli

62 Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority* başlıklı eserinde onları İsraili Araplar olarak tanımlar.

vatandaşlar arasındaki en ünlü şairler milliyetçi şiirler yazdıkları için ya ev hapsinde ya da hapisteydi (bununla beraber hepsinin kayda değer aşk şiirleri ve diğer konulara değinen şiirleri de vardı). Semih el-Kasım'ın *Ve Yekûnu en Ye'tî Tâîr el-Ra'd* (Gökgürültüsü Kuşunu Beklerken) adlı şiir kitabının 1969 yılının Mart ayında yayınlamasının ardından tüm kopyalarına el konuldu ve şair yayınlanmadan önce kitabının bazı bölümlerini sansür kuruluna teslim etmediği gerekçesiyle tutuklandı. İki ay sonra yazar ve gazeteciler Selim Cubran ve Ahmed Hatib de milliyetçi şiir yayınlamaktan ev hapsine mahkûm edildi. Aynı yılın Eylül ayında Cubran, el-Bukaya'daki (Ibranicede Pek'in) evinden Hayfa'ya sürgün edildi. Tüm bunlara rağmen Cubran Araplarla Yahudilerin İsrail'de bir arada yaşayabileceğine en çok inananlardan biri olarak kaldı. Filistin'in en önde gelen şairi Mahmud Derviş 1969 yılı boyunca ev hapsinde tutuldu; Derviş sonunda bıkip ülkeyi terk edene kadar hakkındaki hüküm mahkemelerce sürekli yenilendi. Başkaları da vardı. El-Lud'dan Fevzi el-Esmer Eylül 1969'da FKÖ ile bağlantısı olduğu şüphesiyle tutuklandı ve Habib Kahveci ise sürekli tekrarlanan tutuklamalardan sonra Mahmud Derviş gibi ülkeyi terk etti. Bu tutuklamalar listesi uzundur.

Yine de bu on yıllık süreçten birleşik bir liderliğin meydana geldiği bir dönem olarak söz edilemez. Kişisel hırslar, aşiretçilik, dini aidiyetler ve işbirliğinin cazibesi –sarih bir ulusal gündem olmasına rağmen– ortak bir eylemi engelledi. İdeolojik açıdan Yahudi tarafındaki Siyonist oydaşmaya benzer bir oydaşma vardı ancak sadece bu, birleşik eylem için bir formül sunmaktan uzaktı. Diğer yandan bu oydaşma 1948'den beri devlet ve Filistinli azınlık arasında gerçekleşen en kötü çatışmayı –Mart 1976'daki Toprak Günü olaylarını– meydana getirmek için de yeterli güce sahipti. Filistinlilerin bu protestoları, milliyetçilik ve ayrımcılık (ki bazı akademisyenler bunu çoktan apartheid olarak tanımlamayı seçmişti) arasında dikkatli bir şekilde gidip gelen parçalı bir topluluğun siyasi ve sosyal hareketlenmesinin heybetli bir teşhiriydi.⁶³

Bu belirleyici olay yirmi beş yıllık bir baskı sürecinin ve özellikle acımasız bir toprak istimlaki politikasının sonucuydu. Ayrıca bu protestolar, amacı ülkenin kuzeyini Yahudileştirmek olan ve

63 Uri Davis, *Apartheid Israel: Possibilities for the Struggle from Within*, Zed Books, London, 2004.

bu yüzden devlet ve Filistinli azınlık arasında ilk ciddi çatışmaya sebep olan yeni İsrail politikasına doğrudan verilmiş bir cevaptı.

Toprak Müsaderesine Karşı Mücadele

1967'den sonra en yakıcı konu topraktı. Haziran 1967 savaşının akabinde Eşkol, Meir ve Rabin hükümetleri Celile'de toprak müsaderesi ve Yahudileştirme süreçlerini yürütmeye hevesli memurlara tam yetki verdi. *Yehud ha-Galil* (Celile'nin Yahudileştirilmesi) planı 1976'ya kadar el altından yürütüldü; bu tarihten sonra ise İskân Bakanlığı'nın bir sloganı haline geldi.

Yeni toprak politikasının etkisi ve büyüklüğünün farkına 1976 yılından sonra varılacak ve buna direniş gösterilecekti ama açığa vurulmamış ve süregelen toprağa el koyma politikaları İsrail'deki Filistinliler nezdinde askeri idarenin başka bir isim altında halen devam etmekte olduğu izlenimini yaratmıştı. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Celile'nin Yahudileştirilmesi politikası üzerinde oldukça açık biçimde düşünülmüştü. Daha o zamandan bu politika devletin kuzeyindeki "Araplar"ın sayısını azaltmak için başvurulacak bir ideolojik plan olarak sunulmuştu. Bu stratejinin hikmeti 1975'te ülkenin kuzeyindeki faaliyetlerden sorumlu memur Israel Koenig tarafından yazılan bir İçişleri Bakanlığı raporu ile özetlenmişti.

Koenig, İsrail kurulduğundan beri İçişleri Bakanlığı'nda adeta bir derebeylik düzeni kurmuş olan milliyetçi dini parti Mafdal'ın bir memuru olarak atanmıştı. İlmli bir dindar ama dar görüşlü tipik bir milliyetçi olan Koenig'in Filistinlilere bakışı ilk Siyonist yerleşimcilerin onlara bakış açısına çok benziyordu: Yahudilerin dönüşünü bekleyen boş topraklarda olmaması gereken "yabancılar" ve "ecnebler". Koenig onların varlığına tahammül ediyordu ama Filistinlilerin sınırları belirli bir alanda yaşamasının gerekli olduğuna dair güçlü bir inancı vardı ve Celile'ye daha fazla Yahudi'nin yerleşmesini teşvik ediyordu. Ayrıca Filistinlileri Yahudi devletini içinden çökertmek için uygun fırsatı kollayan bir grup olarak görüyor, yayılcı niyetleri olduğundan şüpheleniyordu. Onun halefi ise 21. yüzyılda İsrail'in Dışişleri bakanı olacaktı; bu isim benzer korku ve tutumlara sahip seküler bir Yahudi

olan Avigdor Lieberman'dı. Koenig İçişleri Bakanlığı'nda, emniyette, İskân ve Altyapı Bakanlığı'nda mevki sahibi olan başka siyasetçiler tarafından da doğrudan ya da dolaylı biçimlerde desteklendi; bunların hepsi İsrail'deki Filistinlilerin yaşam standardı ve şartları üzerinde doğrudan etkisi olan kamu kuruluşlarıydı.

Koenig 1975 yılında Celile'nin Yahudileştirilmesine yönelik yeterli çabayı sarf etmediği gerekçesiyle hükümeti eleştiren bir rapor yazdı. Raporunda Araplara ait büyük miktarlarda toprağa el konulmasını ve buralara Yahudilerin yerleştirilmesini talep etti; böylelikle Celile'deki yıkıcı "Arap" faaliyetleri üzerinde daha sıkı bir denetim kurma imkânı doğacaktı. Rapor basına şu ifadelerle sızdırıldı: "İsrail'in Arapları ulusun kalbinde bir kanser gibiler." Aslında raporun içerisinde bu ifadeler yer almıyordu ama bu cümle raporun hangi ruhla yazıldığını gözler önüne seriyordu.⁶⁴

Rapordan daha önemli olan ise İsrail hükümetinin bu rapordaki tavsiyelerin çoğunu hayata geçirme konusunda gösterdiği istekti. 1975 Koenig Raporu 1976'da toprak müsaderelerinin stratejisi haline geldi.⁶⁵ Yahudiler –yeni kasabalar, yeni kibutzlar ve yeni sosyal merkezler gibi– mümkün olan her yoldan Celile'ye yerleşmeye teşvik edildi. Bu amaç doğrultusunda Filistinlilerin topraklarına –tazminat ödenmeksizin ya da onlara protesto hakkı tanınmaksızın– el koymak için Olağanüstü Hal Düzenlemeleri yürürlüğe sokuldu. El konulan topraklar Tel Aviv'deki insanları buralara çekmek adına yeni Yahudi kasabaları ve sosyal merkezler inşa etmek için kullanıldı (yüksek nüfus artışına ve Yahudi yerleşimlerinde ikamet etmek isteyen Filistinlilere getirilen sınırlamalara rağmen yeni Arap kasabaları kurulmadı). Topraklara aynı zamanda mütemadiyen eğitim sahası ihtiyacı içinde olan İsrail ordusu adına da el konuldu.⁶⁶

Komünist Parti'nin Filistinli üyeleri yıllarca enternasyonal bir çerçevede yürütmüş oldukları politikalarını değiştirip milli bir gündem oluşturmaya karar verdiler. Yerel İsrail siyasetinde az da olsa baskı güçleri vardı ve diğer Filistinli milliyetçi partiler gibi

64 Gabi Piterberg'e bu hususu hatırlattığı için teşekkür ederim.

65 *El-Hamışmar*, 15 Eylül 1976.

66 Ghazi Falah, "Israel's 'Judaization' Policy in the Galilee", *Journal of Palestine Studies*, c. 20, no. 4 (1991), s. 69-85.

tamamen yasaklanmış değildiler. 1967 savaşını takiben İsrail ve Sovyet Rusya arasında diplomatik ilişkilerin kopması nedeniyle, yetkililer açısından Komünist Parti, kapanan büyükelçiliğin yerine geçecek yapı olarak görüldüğünden önem arz ediyordu.

Bu siyasetçiler, hevesli öğrenci oluşumlarıyla beraber “Toprağın Korunması Komitesi”ni kurdular. Karizmatik komünist lider, hem şair hem de siyasetçi olan Tefik Zeyyad bu yeni girişimin sağladığı avantajla İsrail’deki en büyük Filistin nüfusunu barındıran Nasıra’da yerel seçimleri kazandı. Bu protesto sürecinde onun yükselişi Filistin topluluğuna ilk defa hem bölgesel hem de uluslararası kalibrede bir lider edinme şansı verdi. 1976’da Zeyyad Amerika’da Arap-Amerikan Üniversite Mezunları Derneği’nde bir konuşma yaptı ve böylelikle uluslararası topluluğa seslenen ve İsrail’deki Filistinlerin varlığına vurgu yapan ilk seçilmiş siyasetçi olma unvanına erişti. Zeyyad konuşmasında “İsrail’deki Filistinliler, kendi kaderlerini tayin hakkını, bağımsız bir devlet hakkını ve 1948’de atalarının topraklarından çıkarılanların geri dönüş hakkını desteklemektedir” dedi.⁶⁷ İsraililerin gözünde Zeyyad’ın Filistin sorununu uluslararası hale getirme çabası kırmızı çizginin aşılması olarak değerlendirildi; gelecek yüzyılda aynı teşebbüste bulunan Filistinli aktivistler için bu pahalıya patlayacaktı.

Komünist Parti komünist olmayan Filistinli grupları ve Siyonist olmayan Yahudi oluşumları da bünyesine aldıktan sonra kendisini “Barış ve Eşitlik İçin Demokratik Cephe” olarak ilan etti (İbranice Hadaş, Arapça Cephe). Bu dönüşüm partinin üyelerinin çoğalmasını beraberinde getirdi ve Filistin’in ulusal politikalarında daha aktif olmasının önünü açtı. Bu politika değişikliği toplumun daha yoksul sosyo-ekonomik tabakalarına yönelik stratejiler gibi geleneksel komünist amaç ve hedeflerin terk edilmesi pahasına gerçekleşti. İsrail’de etnik köken sosyo-ekonomik durumla yakından ilişkiliydi. Öyle ki, eşitliği ve ekonomik adaleti savunan Yahudiler bunu İsrail’deki Filistinliler için talep etmiş oluyorlardı. Demokratik Cephe kurulduğunda –ve sonrasında da uzunca bir süre– en yoksul Yahudi kasabası olan Yeruham’ın

67 Tawfiq Zayyad, “The Fate of the Arabs in Israel”, *Journal of Palestine Studies*, c. 6, no. 1 (Güz 1976), s. 92-103.

dahi en zengin Filistin kasabası olan Me'ilya'dan çok daha yüksek bir yaşam standardı vardı.⁶⁸

Toprak Günü

Demokratik Cephe evleri ve toprakları zorla ellerinden alınan binlerce Celilelinin gazabına ve kederine bir istikamet verdi. Duygular 1976 Mart'ının son günündeki bir protestoda patlak verdi; o zamandan beri bu gün "Toprak Günü" olarak anılır. Devlet ile Filistinli azınlık arasında görece sakin bir sürecin ardından gelen ve geniş alana yayılan gösterilere hükümet hazırlıksız yakalanmıştı. Doğru politikalar uyguladığını düşünen iktidar toprağa el koymayı bir öncelik olarak görmüş ve bu politikanın mağdurları tarafından ciddi bir mukavemetle karşılaşacağını düşünmemişti.

Aktivistlerin geniş çaplı bir protesto düzenleme kararı vermesini tetikleyen, hükümetin "Celile'nin Kalkınması" programı adı altında 20,000 dönüm toprağa el koyma kararı aldığı 1 Mart 1976 tarihli belgeydi. O zamana kadar İsrail zaten 75,000 dönüm toprağa el koymuştu; bu elbette 1948 yılındaki etnik temizlik sürecinde kaybedilmiş olan Filistin topraklarına eklenen yeni kayıplar demekti. Bölgenin yeni yerleşim için geliştirilmesine yönelik hiçbir yerden baskı yoktu, bu programın tek amacı ülkenin kuzeyini mümkün olduğunca Yahudileştirmek ve Arap nüfustan arındırmaktı.

Hükümetin bu kararını İsrail Toprak İdaresi'nin (İTİ) yeni toprak istimlaklerinin yerini ve işlevini ayrıntılı bir şekilde anlatan açıklaması takip etti. İTİ ülkenin toprak rejimini yöneten kurumdur; farklı hükümet kurumlarının birleşiminden oluşuyordu ama içerideki baskın kurum Yahudi Milli Fonu'ydu. Daha önce gördüğümüz üzere Fon çok etkili bir kuruluştur ve Yahudi halkının çıkarı için mümkün olduğu kadar çok toprak elde etme amacı güdüyordu.

68 Raja Khalidi, "Sixty Years after the UN Partition Resolution: What Future for the Arab Economy in Israel?", *Journal of Palestine Studies*, c. 37, no. 2 (Kış 2008), s. 6-22. Yahudi ve Arap yerleşimleri arasındaki karşılaştırma İçişleri Bakanlığı tarafından yayınlandı ve *el-İttihad* bunu 21 Kasım 1989'da haber yaptı.

El konulması hedeflenen topraklar Karmiel kasabasına komşu olan köylerin topraklarıydı. Yetkililer Karmiel'in sınırlarını tüm yönlerde genişletmeyi ve böylece Filistin kırsal bölgelerinin sürekliliğini kesmeyi amaçlamıştı. Kasaba ve köyler Akdeniz kıyısındaki Akka ile yukarı Celile'nin batısında yer alan Safed kasabasının ortasında bulunuyordu. Toprağın Korunması Komitesi'nin üyeleri bu planlardan 1974'ten beri haberdardı ve boş yere hükümeti vazgeçirmeye çalıştılar. Komite son el koyma dalgasını salt bir provokasyon ve mülksüzleştirme faaliyeti olarak gördü. Böylece ulusal grev ve protesto günü olarak 30 Mart 1976 tarihi belirlendi. O gün sadece toprağa el koymaya değil tüm ayrımcı politikalara karşı bir gösteri yapılacaktı.

O gün Sahnin, Arrabe ve Deyr Hanna köylerinde başlayan sakin gösterilerin karşısında saldırgan polisler ve askerler yer aldı ve sonrasında gösteriler şiddetli çatışmalara dönüştü. İlan edilen gösteri gününden on gün önce bahsedilen bu üç köyün sokaklarında silahlanmış arabalarıyla sınır polisi devriye gezmeye başlamıştı. 28 Mart'ta Emniyet Müdürlüğü, emrindeki güçlerin "Arap köylerine girmek için hazır olduğunu" ilan etti; yetkili İbranice "*lifroz*" kelimesini kullanmıştı; bu kelime düşman hattına ve karargâhına yapılacak saldırıları tanımlamak için kullanılırdı.⁶⁹

Gösterilerden birkaç gün önce Yahudi basın kuruluşları bu gösterilerin nedenini açıklayan bir anlatı oluşturdu. *Haaretz* gazetesi bunun şiddet eğilimli bir grubun girişimi olduğunu yazdı.⁷⁰ Yine Mart ayının başlarında *Yediot Ahronot* gazetesinin başyazısında, düzenlenecek olan bu girişimin Moskova merkezli bir operasyon olduğu ve amacının İsrail devletini yıkmak olduğu yazıldı. Eğitim bakanı Zevulun Hammer Arapların "ulusun kalbinde bir kanser" olduğuna dair bir açıklama yaptı.⁷¹ Görünen o ki, göstericiler 30 Mart'ta bu üç kasabada eyleme başladıklarında basında yer alan bu açıklamalar emniyet güçleri için genel bir kılavuz haline gelmişti.

Başlıca aktivistlerden biri Şeyh Şehade Şehade idi. Şehade'nin anlattığına göre, Toprak Günü'nden yaklaşık iki hafta önce (18

69 *Haaretz*, 21 Mart 1976.

70 *Haaretz*, 30 Mart 1976.

71 *Yediot Ahronot*, 10 Mart 1976.

Mart'ta) konsey başkanları Şefa Amr'da toplanarak gösteri için bir gün belirlenmesi yönünde karar almışlardı. Haberler ortaya çıktığında bir grup öfkeli genç toplantının yapıldığı belediye binasını bastı. O zaman yerel komitenin başında İbrahim Nimr Hüseyin bulunmaktaydı, kendisi aynı zamanda belediye başkanıydı. O günlerde belediye başkanlarının ve konsey yöneticilerinin çoğu iktidardaki İşçi Partisi üyeleri idi. Öfkeli gençler toplantıya katılanların binadan ayrılmasını engelledi, böylece polis olay yerine geldi ve biber gazı kullanarak öfkeli kalabalığı dağıttı. Katılımcılar toprak müsaderesinden en çok etkilenen köy olan Sahnin'e geçtiler; burada farklı bir karar aldılar ve 30 Mart'ı ulusal protesto günü ilan ettiler.⁷²

Üç köyün konsey başkanları 29 Mart günü emniyet güçlerine giderek sınır polisinin 30 Mart gününde köylerin merkezinde gereksiz yere konuşlanarak göstericileri provoke etmemesi konusunda talepte bulundular. Eğer bu talep dikkate alınsaydı muhtemelen o gün herhangi bir zayıat olmayacaktı.⁷³

Şehade, hükümetin ulusal protestolara katılan köylere asker gönderilmesi kararı aldığını 30 Mart sabahı haberlerden öğrendiğinde hayatının en büyük şaşkınlığını yaşadığını çok canlı bir şekilde hatırlıyor. Şehade yıllar sonra insanların taşlar ve Molotof kokteylleri fırlatmasının sorumlusunun ordu olduğu sonucuna vardı ve buna karşılık ordu gerçek mermi kullanmıştı.

Gösterilerin düzenleyicilerinden biri o gün yaşanan gelişmeleri yıllar sonra şöyle anlatıyor:

Bizim şiddete başvurmak gibi bir niyetimiz yoktu; tek istediğimiz topraklarımıza el konulmasına karşı olduğumuzu ilan etmektir. Arrabe köyü yakınlarındaydık, bizim tarafımızdan hiçbir kışkırtma olmaksızın polis ateş etmeye başladı... Ayrıca polis köyde gece sokağa çıkma yasağı ilan etti; birçok kişi ne olduğunu bile anlamamıştı. Sonra polis evlere girdi ve sokağa çıkma yasağına uymadığını iddia ederek gençleri tutukladı... Kaosta göstericiler öldürüldü ve yaralandı. Ve bir an durup düşünüyor-

72 Adalah haber bültenindeki mülakat, c. 11, Mart 2005.

73 Bkz. Oren Yiftachel, "Toprak Günü", Adi Ophir (ed.), *Elliden Kırksekize: İsrail Tarihinde Kritik Anlar*, Van Leer, Kudüs, 1999, s. 279-99 (İbrani-ce) ve Salah Şehade ile görüşme *Zo Hadereh*, 31 Mart 2010 (İbrani-ce).

sunuz: İsrail polisinin Yahudi göstericilere ateş açtığı hiç olmuş muydu?⁷⁴

En kanlı çatışmalar Sahnin ve Arrabe’de oldu. Birkaç bin gösterici polis merkezlerine doğru yürüdü ve buraları kuşatarak taş ve bazen de Molotof kokteyli fırlattı; “Fetih, Fetih” diye slogan attı. Arrabe’de göstericiler arasındaki gençler yanmakta olan lastiklerle yollara barikat kurdular ve gösteriler başlamadan önce konuşlanmış olan çok sayıda emniyet gücüne ve askeri sınıra yaklaştılar. “Bu köy İsrail’e değil, bize ait” diye slogan atıyorlardı. Üç kasabada da askerin verdiği cevap aynı oldu: kalabalığa gerçek mermi ile ateş etmek, altı göstericiyi öldürmek.

Vadi Ara’da da benzer gösteriler düzenlendi. Bunlardan birinde Arara köyünden Ahmed Masarve yer aldı. Masarve daha sonra olayları hatırlarken “işin en muhteşem yanı bu organizasyonu kimsenin yönlendirmesi olmadan yapmamızdı; insanları topladık ve broşürler hazırladık” demişti, tüm bu hazırlıklar köydeki toprak müsadresini protesto sürecinin bir parçasıydı. Ahmed gibi aktivistler, gösteriler başlamadan önce kapı kapı gezerek insanları ulusal greve katılmaya ikna etmeye çalıştılar. Bu, köylüler için kritik bir karardı zira büyük çoğunluğu Yahudiler tarafından istihdam edilmekteydi ve bir gün çalışmazlarsa işlerini kaybetme riski vardı. *Guardian* gazetesinden gösterileri takip eden bir gazetecinin yazdığı üzere “grev Arap köylerinde ve kasabalarında yüzde yüz etkili olmuştu”.⁷⁵ Masarve köydeki bazı insanların, topraklarına el konulmasından ziyade aldıkları düşük ücretler yüzünden eğitim ve sağlık hizmetlerinden faydalanamadıkları için greve katıldıklarını söylediğini aktarıyor. Polis genç göstericileri yakalayıp onları zorla araçlara bindirerek döven, bazılarını tutuklarken bazılarını salıveren otobüsler dolusu asker getirmişti.⁷⁶

Kanlı günlerin sonunda, altı kişi toprağa verildi. Arrabe’den Hayr Muhammed Yasin; Sahnin’den Reza Hüseyin Ebu Riya, Hıdır Abd Halile ve Hadice Cuhayne; Kefer Kana’dan Muhammed Yusuf Taha ve Tul Kerim yakınlarındaki Nur Şems mülteci kam-

74 a.g.e.

75 31 Mart 1976.

76 Ahmed Masarve’nin tanıklığı *Matzpen* adlı yayında basıldı: c. 78-9, Eylül 1976 (Ibrance).

pından olup Taybe’de vurulan Rifat Zuheyri. Sahnin Belediyesi Filistinli sanatçı Abed Abdi’den o gün ölen üç Sahninli için bir anıt yapmasını talep etti. Köyün anıtı inşa etmek için izin alması uzun sürdü, bu süre zarfında köy kasaba oldu ama bu anıt bugün Celile’nin Filistin bölgesinde ünlü bir simge haline gelmiştir.⁷⁷ Şair Mahmud Derviş ölenlerin anısına “Toprağın Şiiri”ni yazmıştır:

Küçük bir akşam
Bakımsız bir köy
İki uyuyan göz
Otuz yıl

Şahit olduğum
Beş savaş
Zamanın benden sakladığı
Bir buğday başağıdır
Söyler şarkıcı
Ateşin ve yabancıların şarkısını
Akşam akşamı
Şarkıcı şarkı söylüyordu

Ve ona sordular neden şarkı söylüyorsun?
Onu tutuklarken cevapladı
Çünkü ben şarkı söylerim
Ve onu aradılar
Göğsünde sadece kalbi
Kalbinde sadece halkı
Sesinde sadece keder.

Bir dayanışma göstergesi olarak –işgal altındaki topraklarda- kiler de dahil– diğer Filistinliler de protestolara katıldılar. Protestolar sadece bir gün sürdü, ne var ki bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere devletin Filistinli vatandaşları ile olan ilişkisi açısından muazzam bir olaydı.

İsrail basını olayları herhangi bir meşru gerekçesi olmayan salt fanatizm olarak niteledi.⁷⁸ Basın 2000 yılında gerçekleşecek

77 Abed Abadi ve Gershon Knispel’in Tal Ben Zvi küratörlüğündeki özel sergisi: “The Story of a Monument: The Land Day Sakhneen, 1976-2000”, 2001, Hagar Gallery, Tel Aviv.

78 E. Avraham, G. Wolfsfeld, I. Aburaiya, “Dynamics in the News Coverage of Minorities: The Case of the Arab Citizens of Israel”, *Journal of Communication Inquiry*, c. 24, no. 2, 2002, s. 117-33.

olayları da sempatiden, Filistinlilerin niyetlerini anlamaktan ve ortaya çıkan şiddette polisin ve askerin rolünü görmekten uzak bir anlayışla betimleyecekti. Yahudi topluluk ise Filistinlilerin insan ve yurttaşlık haklarının ihlal edilmesine herhangi bir eleştiri getirmeksizin olayları görmezden geldi.

Devletin güvenlik güçlerinin kendi vatandaşını öldürmesi en şahin İsraili politikacının dahi görmek istemeyeceği bir şeydi. Yine de yaşanan çok kısa süreli oldu. Olaylar İsrail siyasetinde yaşanacak büyük siyasi depremden birkaç ay önce gerçekleşmişti. İşçi Partisi hükümetinin yerini Filistinli vatandaşlara çok daha düşmanca bir tutumu olan sağcı Likud Partisi alacaktı. İşçi Partisi hükümetinin bu son aylarında kamuoyunun dikkati başka dramatik olaylara çevrilmişti. Örneğin, Air France uçağının Uganda, Entebbe'ye kaçırılması ve rehinelere kurtarılması için İsrail'in yaptığı operasyon gündemi meşgul etti. Öte yandan Batı Şeria da kaynıyordu; seçimlerde ilk defa Ürdün yanlısı liderlik yerini FKÖ temsilcilerine bıraktı.

Greve katılan işçiler işlerinden kovuldu ve Başbakan İzak Rabin yerel konsey yöneticileri ile yaptığı toplantıda toprak istimaline yönelik planların sürdürüleceğini dile getirdi. Hatta hükümet 1975'te çok kışkırtıcı olduğundan dolayı halktan gizlenen Koenig Raporu'nu sızdırmaya karar verdi. Her ne kadar Koenig'in tüm ırkçı tavsiyeleri benimsenmemiş olsa da bu rapor hükümet tarafından hiçbir zaman kınanmadı; hatta bu raporun İsrail'deki Filistinlilere uygulanan gündelik politikaların ardındaki Yahudi memur zihniyetini yansıttığı görülmektedir.

4. Toprak Günü ve Birinci İntifada Arasındaki Yıllar, 1976-1987

Toprak Günü'nde yaşanan çarpıcı olaylar ani bir yakınlaşmayı ve kapsamlı toprak müsadelerinin durmasını sağladı –elbette sadece kısa bir süre için. Celile tamamen Yahudileşmedi ama Filistinli-Yahudi gerginliği devam etti. Kasım 1978'de Celile'deki yerel Yahudi konsey yöneticileri hükümet yetkilileri ve bakanlarla (Arap topraklarında) yeni kurulan Karmiel kasabasında bir araya geldi. Karmiel yerel halk tarafından yapılan protestolara ve fedakârlıklara rağmen artık el konulan topraklar üzerinde uzanmaktaydı.

Toprağa el koyma uygulamasını durdurmadaki başarısızlık özellikle bu sorun hakkında gösteri düzenlemeye bir daha teşebbüs edilmemesi ile açıklanabilir. Sorun Filistinliler nezdinde mahkemelere taşındı ve uluslararası kamuoyunun soruna dahil edilmesi için çabalandı. Yahudilerin toplantısı, hükümete, Celile'nin Yahudileştirilmesine devam etmesine yönelik çağrıyla neticelendi; İsrail'in kuzeyindeki Arapların tavırlarında “radikalleşme” görülmesi bu çağrının sebebiydi. Günün sloganı ise “Celile'nin Yahudileştirilmesinde utanılacak bir şey yok” idi.¹

Böylesi girişimlerin başlıca tetikleyicisi yeni Savunma bakanı Ariel Şaron'du. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni sömürgeleştirmek gibi daha önemli kaygıları olmasına rağmen 1977 Eylül'ünde İsrail içindeki toprağa el koyma politikasını ya da toprak rejimini gevşetecek her türlü çabayı engelleyen kişi Şaron'du. Şaron “böyle giderse” diyordu “yabancı unsurlar [Araplar] devletin toprakla-

¹ *Maariv*, 20 Kasım 1978.

rını ele geçirecekler. Milli toprak başkaları tarafından talan edilecek. Sonra Yahudilerin yerleşeceği bir yer kalmayacak".²

Ghazi Falah'ın ikinci Yahudileştirme dalgası olarak tanımlandığı ve 1960 ile 1985 yılları arasında Celile'deki Yahudi nüfusunu neredeyse ikiye katlayan politikanın planlayıcısı Şaron'du. Segev, Tefen ve Talmon adlı yerleşim bloklarına altmış yeni Yahudi yerleşim birimi eklendi, bunların hepsi yeni yollarla birbirine bağlandı; Arap köyleri arasındaki yolların hiçbir zaman bu ölçüde yenilenmediği Celile'de bu yollar görülmemiş kalitedeydi.³

Toprak Günü'nü takip eden on yılın hatıratını, korkunç olaylardan sonra normal bir yaşam inşa etmeye çalışan bireylerin anlattıkları oluşturuyordu. Ancak 1982 ve 1987 yılları normal bir hayatın nerede yaşarsa yaşasın hiçbir Filistinlinin erişemeyeceği bir lüks olduğunu acı bir biçimde yeniden hatırlatacaktı. Gerek 1982 yılındaki Lübnan savaşı ile 1987'deki birinci İntifada'nın patlak verdiği yıllar arasında gerekse bundan önce insanlar ne evlerinden ne de özel yaşamlarından politikayı uzak tutabilmişti. Televizyon çağında ve daha yoğun bir şekilde internetin ortaya çıkışıyla beraber biri herhangi bir politikanın kurbanı olmasa dahi Filistinli topluluğun diğer üyelerinin ya da genel olarak Filistinlilerin başına gelenleri görmezden gelmek çok zordu.

Fakat bu dönem aynı zamanda topluluk içindeki bireylerin doktorlar, sporcular ve iş adamları olarak yüksek mevkilere geldikleri bir dönemdi. En öne çıkan alan tıptı; binlerce doktor devlet hastanelerinde ve özel hastaneler ile kliniklerde işe alınmıştı (yine de belirtmekte fayda var, bir Filistinli –Doktor Masad Barhum– ancak 2007'de bir hastanenin yöneticisi oldu).⁴ Bu süreçte ilk defa Filistinliler İsraili futbol takımlarına katıldılar ve bunlardan bir ya da ikisi milli takıma kadar yükseldi (basın yeri geldiğinde onların Siyonist milli marşa katılıp katılmayacaklarını merakla takip etti; oysa milli takımdaki oyuncuların büyük çoğunluğu marşın sözlerini halen ezbere bilmezler. Ancak Filistinli futbolcular açıkça Yahudilerin Siyon'a dönüşünü dileyen bir marşa işti-

² *Maariv*, 7 Eylül 1977.

³ Ghazi Falah, *Judaization*, s. 69-79.

⁴ *Haaretz*, "The Double Test for Masad Barhoum", 8 Kasım 2007.

rak edemeyeceklerini dile getirdiler). Az da olsa Filistinlinin İsrail futboluna dahil olmasının iki topluluk arasında daha dostane bir ilişkinin kurulmasına öncü olması umuduyla bazı iyimser akademik araştırmalar da yapıldı. Bunun sebebi biraz da Rifat “Jimmy” Türk’ün kişiliği idi. Yafa’nın çetin mahallerinde büyümüş inayetli biri olarak Rifat Türk 1976 yılında İsrail milli takımında oynayan ilk Filistinli futbolcu oldu. Türk, daha sonra Yafa’daki toplulukla ve gençlerle çalıştı. Yafa’daki Filistinlilerin gettolaştırılmış mevcudiyetinin farklı yöne doğru evrilebileceğinin bir göstergesi ve sembolü haline geldi.⁵

İş sektöründe ise inşaat ve ticaret şirketlerinin ilk başarıları kaydedildi ama yine de bu şirketlerin Yahudi iş pazarına girme kabiliyeti sınırlıydı. Bazıları ise daha sonra geleneksel olarak Filistinli iş çevreleri tarafından sürdürülen kahve ve süt ürünleri pazarını tekelleştirmeye çalışan büyük İsrail şirketleri tarafından satın alındı.

Ne var ki bu bahsedilenlerin hiçbiri tüm topluluğun yaşamında etkisi olan mühim gelişmeler ve imajlar değildi. Güncel tablo ise şunlardan oluşmaktaydı: Ariel Şaron tarafından izlenen yeni sert politika bağlamında Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nde Filistinli liderlerin tutuklanması ya da Yahudi yeraltı örgütleri tarafından patlatılarak parçalara ayrılması, 1982 yazında İsrail tanklarının FKÖ’yü ve lideri Yaser Arafat’ı yok etmek için Lübnan’a girmesi ve son olarak 13 yaşındaki Filistinli çocukların birinci İntifada sırasında Lübnan’daki Ayn el-Hilve mülteci kampında İsrail tankına el bombası atması ya da Nablus yakınlarındaki Balata mülteci kampında silahlı araçlara taşlar fırlatması.

Filistinli topluluğun dünyadaki diğer Filistinlilerle dayanışma gösterdiği ve cefa çeken mağdur bir cemaatin parçası olarak hissettiği politik dram içerisinde daha dünyevi ve ümitvar imgeler de kolektif hafızada yer etti. Genç avukat ve doktorların oluşturduğu ilk grup toplumda farklılık yaratmaya başladı; Arapça yeni oyunlar ve tiyatrolar ilk defa bağımsız bir şekilde sahnelendi ve

5 Konu o kadar ilgi çekti ki Cambridge Üniversitesi Yayınları konuyla ilgili bir kitap yayınladı: Tamir Sorek, *Arab Soccer in a Jewish State: The Integrative Enclave*, Cambridge University Press, New York, 2007.

hatta belgeseller çekildi. Daha çok sayıda kadın eğitim almaya ve çalışmaya başladı, daha çok bebek dünyaya geldi ve geçmiş yıllara oranla insanların yaşam süresi arttı.⁶

İşçi Partisi Döneminin Sonu ve Likud Döneminin Başlangıcı

Birçok İsraili Yahudi açısından 1977 yılı 1973 kadar sarsıcıydı. Savaş mağlubiyet sayılacak bir şekilde sonuçlanmış, ardından –kurulduğu 1948’den beri İsrail siyasi hayatını kontrol eden– İşçi Partisi hareketinin çöküşü gerçekleşmişti. İşçi Partisi’nden boşalan yeri Likud’un liberal bir parti ve –işgal altındaki topraklarda yerleşmeyi salık veren (İşçi Partisi hükümetleri tarafından başlatılan bir girişimdir)– dindar-milliyetçi Yahudilerle yaptığı koalisyon doldurdu.

Yeni başbakan Menahem Begin –1983’te İsrail ordusunu Lübnan bataklığına çekmesi sebebiyle gözden düşene kadar– İsrail’deki Filistinliler nezdinde askeri yönetimin ilgasi için mücadele eden adam olarak hatırlandı. Ancak sonraları bu olumlu imge yerini başbakan olabilmek için en temel ırkçı ve Arap karşıtı duyguları uyandırmaktan çekinmeyen siyasi demagog imgesine bıraktı. Begin Arap Yahudilerin –Mizrahilerin– oyunu seçilmişti ve bunu –diğer şeyler yanında– bu kesimin Arap karşıtı hassasiyetlerine hitap ederek sağlamıştı. Bu konuda daha önce söylediğimi tekrarlayacak olursam Mizrahilerin gözünde İsrail toplumu ile tam bir bütünleşmenin yolu kendilerini Arap kökenlerinden arındırmaktan geçiyordu: Arap geleneklerini ve Arapça konuşmayı bırakacaklar ve böylelikle Aşkenazi Yahudiler kadar İsraili ve Siyonist olacaklardı. Bu kanaatin oluşmasında İsrail sağının siyasi yönlendirmesi de etkili olmuştu. İsrail’deki Filistinli azınlık dahil güçlü bir Arap karşıtlığı göstermek bütünleşme mücadelesinde başarı ve beraberinde belki de bireysel ekonomik refah getirdi. Begin hiç çekinmeden bu dürtü ve kaygıları sömürdü. Ariel Şaron ve İzak Şamir gibi meslektaşları ise en azından konuşma-

6 Nadim Rouhana, “The Political Transformation of the Palestinians in Israel: From Acquiescence to Challenge”, *Journal of Palestine Studies*, c. 18, no. 3 (Bahar 1989), s. 34-55.

larında ve söylemlerinde Begin'den daha kuvvetli bir Arap karşıtı tavır takındılar.⁷

Son tahlilde bugünden ve İsrail'deki Filistinlilerin gözünden bakıldığında İsrail siyasetindeki bu fay hattı Filistinlilerin yaşamında hayli manasızdı. Likud ve İşçi Partisi işgal altındaki toprakların kaderi konusunda farklı politikalara sahip olabilirdi ama aralarında hiçbir zaman İsrail'deki Filistinlilerin kaderinin ve statüsünün ne olması gerektiği konusunda göze çarpan bir farklılık olmadı. Her iki parti için de, Siyonist bakış açısıyla, devletin üzerinde kurulduğu toprakların yerli halktan arındırılmış olması çok daha iyi olacaktı, ancak bu imkânsız bir rüyaydı. Bu yüzden İsrail'in Yahudi karakterine meydan okuyan ulusal bir grup olmadıkları müddetçe Filistinli azınlığa müsamaha etmek zorundaydılar.

Eğer Necef'te yaşayan bir Bedevi'ye bu dönem hakkında soru soracak olursanız İşçi Partisi iktidarının son aylarını en kötü günler olarak hatırlayacaktır. Necef'teki yetkililer aşırı bir hevesle –ve aslında tepeden çok da teşvik olmaksızın– Likud'un seçilmesine giden aylarda burada yaşayan topluluk üyelerine eziyet ettiler. El-Sana aşiretine ait doksan dönümlük arazi traktörlerle sürülerek kullanılamaz hale getirildi ve İsrail Toprak İdaresi tarafından göz dikilen bir arazi üzerinde yaşamakta olan başka bir aşiretten kırk beş aile kuzeydeki Vadi Ara'ya gönderildi. Önce 109 numaralı Olağanüstü Hal Düzenlemesi altında idare edilen, “Bölge 109” adlı bir alana yerleştirildiler; bu, izinsiz giriş çıkışların yasak olduğu kapalı askeri bir bölgede bir süre yaşayacakları anlamına geliyordu.⁸

Ghazi Falah'ın belirttiği üzere bu süreçte Bedeviler sorunun “Bedevi olmaktan ziyade, Siyonist bir devlette Arap olmak”tan kaynaklandığını anladılar. O dönemde Falah, umutsuzca Siyonist devlete ve onun varsayımlarına uymayan bir coğrafi perspektif sunmaya çalışan genç bir Bedevi coğrafyacıydı. Edward Said'in de söylediği gibi coğrafya milliyetçilik ve vatanseverlikle çok ya-

7 Gershon Shafir, Yoav Peled, *Being Israeli: The Dynamics of Multiple Citizenship*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 94-5.

8 *Haaretz*, 25 Şubat 1977.

kından alakalıydı; İsrail akademisinde sürdürülmesi en zor olan uzmanlık alanlarından biriydi; zaten Falah bugün Amerika'da çalışmaktadır.⁹

Görünen o ki İşçi Partisi iktidarının son günlerinde sahada ki parti temsilcileri geçmiş on yıl boyunca olduklarından daha tahammülsüzdü. Siyonizm karşıtı grup Matzpen, Kefer Kasım köyünde 1956'da gerçekleşen katliamla ilgili bir belgesel yayınlamak istediğinde belgesele el konuldu. 1977 yılında bile ne Arap ne de Yahudi kamusal alanında 1956'da olanları açıkça tartışmak mümkündü. Geçmişteki hoş olmayan olaylarla ilgili medyanın susturulmasına yönelik benzer bir girişim, bir İsrail kanalı –S. Yizhar'ın 1948 savaşı sırasında İsrail'in şiddet eylemlerini gözler önüne seren hikâyesinden uyarlanan– *Hirbet Hizah* adlı filmi yayınlamak istediğinde yaşandı. Aynı ay, hükümeti eleştirmekte ısrar edenlere ev hapsi verme ya da tutuklama politikasının devam ettiği de görüldü. Bu kapsamda, Akkalı bir yayıncı olan Gazi Saadi Suriye için casusluk yaptığı gerekçesiyle derdest edildi; İsrail vatandaşlığını bırakıp ülkeyi terk etmesi karşılığında salıverilmesi teklif edildi. Bazıları ise hükümet politikalarına karşıtlığı hayatıyla ödedi. Akka ve Safed arasındaki yolda bulunan Mecd el-Kurum köyünde yetkililer bir evi yıktılar ve bu süreçte göstericiler ve protestocularla karşı karşıya geldiler. Bir köylüyü öldürüp çok sayıda köylüyü de yaraladılar ve tutukladılar. Bu evin yıkıntıları geçmiş trajedilerin ve kötülüklerin anıtsal bir simgesi olarak bugün de anayoldan görülebilir.¹⁰

Begin koltuğunu aşırı sağcı İzak Şamir'e kaybetti; ne var ki Şamir'in iktidarı kısa süreli oldu ve İsrail'deki yaşamın hiçbir veçhesinde kalıcı bir etki bırakmadı. 1984'den itibaren iktidar yeniden İşçi Partisi'nin oldu ancak bu defa birlik hükümeti iktidardaydı. Tahmin edilebileceği üzere İsrail'deki Filistinliler meselesi hususunda iki büyük siyasi blok olan İşçi Partisi ve Likud arasında bir uyumsuzluk yoktu.

9 Edward W. Said, *Culture and Imperialism*, First Vintage Books, London, 1994, s. 3-15.

10 *El-İttihad*, 29 Mart 1977.

Dışlanma ve Kaynaşma Eksen: 1980'lerde Yaşam

Bu on yıllık dilimin iki dramatik olayı –1982 Lübnan savaşı ve birinci İntifada– kimlik, yönelim, vatandaşlık ve hayatta kalma gibi çözümsüz ve tartışmalı haldeki yakıcı sorunlarda belirleyici olacak kadar tesirli değildi.

Filistinli vatandaşlara açık olan sınırlı imkânlar önceki hükümet politikalarının bir sonucuydu. Bu yeni süreçteki politikalar öncekilere esasen meydan okumadığı için hem bireysel hem de topluluk olarak Filistinlilerin siyasi seçenekleri ve stratejileri olduğu gibi kaldı. Bu yöndeki en çarpıcı olgu 1970'li yılların sonunda Yahudi ve Filistin toplulukları arasındaki ekonomik uçurumdur. Bu uçurum o kadar genişti ki gerçek bir uzlaşma şansını boşa çıkardığını bugünden bakarak güvenle dile getirmek mümkündür; hatta bunu 1982 Lübnan savaşı ve birinci İntifada'nın ikili ilişkiler üzerinde yarattığı istisnai baskı olmaksızın başarmıştır.

O dönemin siyasi gözlemcileri ve akademisyenleri açısından İşçi Partisi ve Likud arasındaki temel fark Likud'un aşırı kapitalist bir ekonomi politikası benimsemiş olmasıydı (Milton Friedman haricinde başka kimse tarafından tavsiye edilemeyecek bir politika) ve bu politika Yahudi devletindeki ekonomik kutuplaşmanın başlıca müsebbibiydi. Bu çıkarım Komünist Parti tarafından öne sürüldü; parti daha eşitlikçi ekonomik ve sosyal politikaların azınlıkların çoğunluk grupla eşit şartlarda yaşayabileceği (Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde kurulacak Filistin devletine komşu) bir Yahudi devletini ortaya çıkaracağını belirtti.

İşçi Partisi içinden bir grup önde gelen profesör ve entelektüelin oluşturduğu “Kevuzat 77” (1977 grubu) gibi, Siyonist solun içindeki önemli gruplar bu çıkarımı ve teşhisi benimserken Filistin cemaatinden –pek çoğu Komünist Parti üyesi– genç entelektüeller sorunun başka yerden kaynaklandığını gördüler. Onlar halen sorunun Siyonist hareketin etnik ideolojisinden ve bu ideolojinin Yahudi devleti tarafından yönetim stratejisi olarak benimsenmesinden kaynaklandığına inanıyorlardı. Bu yüzden onlar nezdinde çözüm, ekonomik yapısına bakılmaksızın İsrail'e rejimini bu hegemonyacı ideolojiden kurtaracak bir siyasi kıyafet biçmekten geçiyordu. 1977'de Komünist Parti devasa Sovyet ki-

tapları festivali düzenlerken diğer aktivistler daha milliyetçi ya da İslami gündemlere yönelmekteydiler.

Sebeup her ne olursa olsun tarihsel açıdan bakıldığında bir husus açıktır: beklentiler ve gerçekler bağlamında sosyo-ekonomik şartların, Manda dönemi sonrası ikinci kuşak çocukların yetişmekte olduğu Filistinli topluluğun geniş bir çoğunluğu üzerinde belirleyici bir etkisi olduğu görülebilir. Özellikle bu yeni nesil açısından ekonomik gerçeklik sosyal gerçekliği de etkiledi. Geç 1970'li yıllarda İsrail, Yahudi vatandaşların tersine, Filistinlilerin sosyal akışkanlık için sınırlı imkânlarla sahip olduğu bir yerdi. Örneğin, İsrail'in resmi istatistiklerine göre 16 yaş üzerindeki Filistinlilerin sadece yüzde 1'i, 13-15 yaş aralığındakilerin ise sadece yüzde 4'ü bir eğitim kurumunda kayıtlıydı.¹¹ İsrail üniversitelerine kabul alan düşük orandaki Filistinli ise bu üniversitelerde yükseköğrenimden beklentilerini karşılayamıyordu; bu yüzden çoğu genç çareyi akademik kariyer için Avrupa'ya gitmekte buldu, Komünist Parti'yle ilişkili olanlar ise Doğu Avrupa'ya gittiler.

Ekonomik yoksunluk ve sosyal sınırlamalar göz önüne alındığında Filistin cemaati içindeki birçok kişide hakim olan duygu, kuruluşundan itibaren otuz yıl ve askeri yönetimin ilgası üzerinden on yıl geçmiş olmasına rağmen giderek artan bir yabancılaşmaydı. Sorun sadece Yahudi devletinin politikaları değildi; en azından eğitilmiş kesim arasında hayatın sadece var olmaktan ibaret olmadığına dönük beklentiydi. Bu arka plan ışığında Yahudi devletinin o dönemde İsrail'deki daha siyasallaşmış Filistinlilere nasıl görüldüğü tahmin edilebilir. Devlet onları tam vatandaş olarak görmüyordu, topraklarını işgal etmişti ve Nekbe'nin ve sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmeyi reddetmişti.

Öte yandan bireysel kariyer edinmek isteyenler için yeni yollar ve imkânlar hasıl oldu. Bu durum eşit vatandaş konumuna yükselmeye ya da toplumla bütünleşmeye kadar varmadı, ancak durumlarını apaçık baskı ve işgal olarak betimleyenlerin bunu sorgulamalarını sağladı. Bu kitabın sonundaki Ek bölümünde

11 Khaled Abu-Asbah, "The Arab Education in Israel: Dilemmas of a National Minority", The Floersheimer Institute for Policy Studies, Jerusalem, 2007.

değinildiği üzere, İsrail’de 1980’li ve 1990’lı yıllarda Filistinliler hakkında akademik araştırmalar (İsrail’de Filistinli akademisyenlerin ve Yahudi eleştirel sosyal bilimcilerin ortaya çıkması sayesinde) arttığında kolektif baskı ve bireysel fırsatların bir arada olduğu bu karmaşık gerçeklik etnokrasi olarak resmedildi. Dışlanmış bir etnik azınlığa çoğunluktaki etnik grubun kontrolünü ve hegemonyasını tehlikeye atmadığı müddetçe belirli bazı özgürlükler ve fırsatlar tanınmıştı. Bu formülün nihai sonucu, azınlığın temel insan haklarının ciddi bir şekilde ve sistematik olarak suistimal edilmesi oldu. Ancak akademinin dışında; engellerin ve imkânların karışımının, somut bir fikir değil gündelik bir gerçeklik olarak sunulduğu politik aktivizm dünyasında temel insan ve vatandaşlık hakları söylemi ulusalcı söylemden ve imgelerden daha az cazipti. Ulusalcı söylem, yıllar süren baskının boyunduruğundan kurtulmak isteyen Filistinli topluluk için bir pusula olmaya daha müsait görünmüştü.

Ancak bu kitabın da ısrarla üzerinde durduğu üzere, akademik olarak tanımlanan, analiz edilen ve betimlenenin aksine yaşandığı şekliyle hayat, kaynaşma/dahil olma ve dışlanma arasında şematik bir şekilde hareket etmiyordu. Tahmin edilebileceği gibi bunun en kötü yanı İsraili Yahudi topluluğun –çoğunlukla entelektüeller bazen de devlet kurumları aracılığıyla– İsrail’i daha çoğulcu ve açık bir ülke haline dönüştürme isteğine yönelik verdiği sahte mesajlardı. Filistin topluluğunun daha yaşlı üyeleri verilen bu sözlere haklı bir şüpheyile yaklaşacak kadar deneyimliyken, bu dönemde topluluğun giderek daha büyük bir kısmını oluşturan genç kuşak onlara sunulmuş olan imkânlar konusunda başlangıçta iyimserdi. Verilen bu sözlerin sadece kelimelerden ibaret olduğu ve gerçekliğin aşağı yukarı aynı kaldığı görüldüğünde genç kuşak, değişimin İsrail’in iyi niyetiyle değil ancak mücadeleyle elde edilebileceğine daha çok ikna oldu.

Bu doğrultudaki ilk hayal kırıklığı ele almakta olduğumuz bu dönemde, üstelik Eğitim Bakanlığı 1980’lerin başında İsrail’i çok kültürlü bir toplum haline dönüştürme isteğini dile getirmişken meydana geldi.

Cok Kültürlü Yeni Bir Toplum?

İsrail’de yaşam, ülkede demokrasinin yerleşmekte olduğunu müjdeleyen ya da devleti ırkçı olmakla itham eden çalışmalarda resmedildiğinden çok daha karmaşıktı. Toplumsal ve siyasi karmaşa İsrail’deki Filistinliler ile toplumun diğer kesimleri arasındaki ilişkiyle kısmen açıklanabilir. Filistinliler İsrail’de doğmakta olan çok-kültürlülük gerçekliğinin bir parçasıydılar. Bu, kimlik siyasetinin politik arenayı etnik, dini ve kültürel gündemlerini temsil eden gruplara böldüğü; bu gruplardan bazılarının kimlikleri temelinde siyasi partiler kurdukları bir gerçeklikti: feminist parti, Yahudi-Rus partisi, Mizrahi parti, ultra-Ortodoks parti, Mizrahi ultra-Ortodoks parti ve daha fazlası. Her biri bir şekilde geçmişte ya da o anda devletin gadrine uğradığını hissediyordu.

Benzer badireler ortak siyasi eylem için bir temel teşkil etti. İsrail toplumunun kimlik siyaseti yüzünden parçalanmış yapısı Yahudi akademisyenler, gazeteciler ve (herkesten daha çok) film yapımcıları nezdinde İsrail’deki Filistinlilerin şartları hakkında entelektüel ve teorik seviyede yeni algıların ortaya çıkmasını sağladı. Lübnan savaşından sonra ticari olarak başarı sağlayan İsrail yapımı birçok film bu yeni hassasiyetin temsiliydi. Bu minvalde yayına giren *Hamsin, A Very Narrow Bridge* (Dar Köprü) ve *Behind the Bars* (Parmaklıklar Ardında) adlı üç film o ya da bu şekilde İsrail’deki Filistinliler ve Yahudilerin ilişkisini konu almıştı. Bu filmlerde genel olarak Filistinliler ve özellikle İsrail’de yaşamakta olanlar kötü adamdan ziyade kahraman hatta özgürlük savaşçısı olarak gösterildiler. Oysaki daha önceki filmlerde Filistinliler şeytanlaştırılmış ve anonim bir düşman imajı üzerinden resmedilmişti. Bu filmler Filistinlilerden ziyade film yapımcılarının ya da İsrail’deki vicdanlı Yahudilerin yaşamakta olduğu ahlaki gelgitler hakkındaydı. Yine de İsrail ekranında “Arap” imajının ilk defa insani bir şekilde sunulmasını sağladılar.¹²

Bu mütereddit kaynaşma İsrail’deki Filistinliler ile diğer gruplar arasındaki siyasi ittifak eksikliğini açıklayabilir. 1967’deki

12 Ilan Pappé, “Post-Zionism and its Popular Cultures”, Rebecca Stein, Ted Swedenburg (ed.), *Palestine, Israel, and the Politics of Popular Culture*, Duke University Press, Durham, 2005, s. 77-98.

işgalin barış karşılığında sonlanması için siyasi baskı kuran Yahudileri temsil eden “barış grubu” ile Filistinli azınlık arasındaki siyasi işbirliği dahi sınırlıydı. Bunun başlıca sebebi bir yandan İsrail’deki Filistinlilerin ulusal pozisyonlarının açığa kavuşması, öte yandan da Yahudi toplumundaki “sağ” ve “sol” kavramlarının yeni siyasi yorumlarıydı. Bu yeni siyasi yorumlama biçimi tamamen Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nin geleceğine yönelik tartışma üzerinden şekilleniyordu ama aynı zamanda İsrail’deki Filistinli topluluğa yönelik amaç ve tutum birliği içindeydi. Diğer bir deyişle, İsrailli barış yanlıları işgal altındaki toprakların bırakılmasını istiyordu ve bu işgalden rahatsızdı ancak ortak bir yaşam sürdürmekte oldukları İsrail’deki Filistinliler hususunda daha az endişe duyuyorlardı.

Bir ittifakın yürüyeabilmesi için ya “barış grubu”nun Siyonist ideolojiyi terk etmesi ya da Filistinli azınlığın milli mensubiyetini göz ardı etmesi gerekiyordu. Bağlantılı olarak, post-Siyonistler olarak adlandırdığım Siyonizm’i eleştirenler –gerçekliğin Siyonist yorumunun bir kısmından ya da tamamından feragat edecek kişiler– ile yurttaşlık gündemini kendi ulusal gündemlerinin üzerine koymaya hazır Filistinliler arasında bir anlaşma sağlanması gerekecekti. Her iki gruptan çok azı bu kadar ileri gitmeye gönüllüydü; İsrail’deki eleştirel Yahudilerin çoğunluğu Siyonist düşünce yapısı içerisinde kaldı, Filistinli yeni aktivistler ise mücadelelerinin yurttaşlık odaklı değil milliyetçilik odaklı olduğunu dile getirdiler. Gerilim artarken karşılıklı inanç azaldı ve muhtemel bir ittifak girişimi ortadan kalktı.

Eğer post-Siyonistler ile yeni ulusal güçler arasında bir ittifak kurmak bu kadar zor idiyse ana akım İsrailli siyasetçiler ile Filistin topluluğu arasında böylesi bir köprüyü kurmanın ne kadar imkânsız olduğu daha anlaşılabilir hale gelir. Bu on yıllık süreçte bireyler devletle, onun kurumları ve temsilcileriyle gereklilikten ötürü ya da bazen kişisel çıkarları için işbirliği yapmaya devam ederken, devletle karşılıklı çıkar ve güven üzerinde temellenen kolektif bir işbirliği pek gerçekleşmiyordu.

İsrail ve FKÖ’nün Filistin’i gelecekte kurulacak iki devlet arasında paylaştıkları 1993 Oslo mutabakatına giden daha umutlu yıllarda dahi (şüphesiz bugün bu antlaşmanın böylesi iyimser bir

gözle okunamayacağını biliyoruz) devlet ve içerisinde yaşayan azınlık arasındaki ilişkinin geliştiğine dair hiç emare yoktu. İşgal meselesine –kısmi geri çekilme ve bir çözüm bulma şeklinde– daha barışçıl yaklaşma eğilimi vardı ancak aynı zamanda ve bu esnekliğin de doğrudan bir sonucu olarak İsrail’deki Filistinlilere yönelik hasmane tavırlar da giderek güçlenmekteydi. Bu tutum şu terimlerle ifade edilebilirdi: “Eğer işgal altındaki topraklarda devlet kurma hakkınızı tanırsak ve siz 1967 öncesine ait sınırlara sahip İsrail devletini istemezseniz, artık başka bir seçeneğiniz var.” Bu düşünce biçimi, Rus göçmenler ve aşırı uçtaki Mizrahi Yahudilerden oluşan –ve eskiden Moldova’da barmenlik yapan Avigdor Lieberman tarafından yönetilen– çok önemli bir partinin temel programı olacaktı.

Burada tartışmakta olduğumuz zaman diliminde ise başlıca süreç Filistinli topluluk içinde ulusal partilerin ortaya çıkmasıydı. Yahudi barış grubundan kopuş daha sonra, 2000 yılında gerçekleşecekti. Siyonist sol ile İsrail’deki Filistinlilerin gündemleri arasındaki bariz farklılığın henüz görünür olmamasının sebebi, her iki tarafın da Oslo süreci devam ederken aynı umutları paylaşıyor olmasıydı ve FKÖ bu süreç vasıtasıyla barışın elde edileceğine inandığı müddetçe hem Siyonist barış grubu hem de Filistin topluluğu içerisindeki ana partiler süreci desteklemeye devam etti. Bu yeni ulusal partiler, Filistinlilerle barış meselesini bizzat kendi gelecekleri sorunsalı ile birleştirdiler ve böylelikle kendilerini Siyonist solun ya da “barış kampı”nın “meşru” sınırları dışında konumlandırmış oldular. O zaman bilmedikleri ise FKÖ’nün de kendi kaderini gelecekteki muhtemel bir barış sürecinden ayrı tutmaya başlamış olduğuydu. Böylesi tutum ve duruşlar İsrail’in kimliği, demokrasinin sürdürülebilirliği ve ülkenin Avrupa ve Ortadoğu arasındaki geleceği gibi tartışmalara kapı araladı. Siyonist bir partinin 1980’li yıllarda Filistinli vatandaşların şartlarını değiştirmeyi vaat etme anlamında önerebileceği hiçbir şey yoktu. Bu durum birinci Lübnan savaşının akabinde yazar Anton Şammas tarafından çok isabetli bir şekilde tasvir edildi: “Ben, İsrail Yahudi devletinde uyruksuz, ikinci sınıf bir vatandaşım.”¹³

13 Alıntı David Grossman, *Sleeping on a Wire: Conversations with Palestinians in Israel*, Vintage Books, London, 2010.

Yeni Ulusal Güçler

Bu süreçte Filistinlilerin arayışı giderek Yahudilerin rehberliğine ya da işbirliğine dayanmayan bir öz-savunma ve milli bir icra tarzı üzerinden şekillendi. Toprak Günü bu doğrultudaki ilk milli protestoydu. Toprak Günü neticesinde kurulan “Yerel Arap Konseyleri Başkanları Komitesi” ve onunla beraber çalışan “İzleme Komitesi” aracılığıyla siyasi aktivite kurumsallaşmış oldu. Bu birim 1970’li yıllardan beri İsrail içerisindeki Filistinlilerin siyasi aktivitesini koordine etmekte olan komitelerin nihai haliydi. 1981’de başlıca politikacılar ve konsey yöneticileri koordinasyon komitesi oluşturdu ancak bu uzun ömürlü olmadı.

Topluluğun siyasi aktivitesini koordine etmeye dönük daha başarılı bir girişim genel olarak Lübnan savaşı arifesinde, daha özelde ise İsrail ordusuna sıkı sıkıya bağlı Maruni militanların Lübnan’da Filistinlilerin yaşadığı Sabra ve Şatilla mülteci kamp-larında katliam yaptıkları 1982 yılında gerçekleşti. Filistin köy-lerindeki ve şehirlerin kenar mahallelerindeki öfkeli protestolar “Yüksek İzleme Komitesi”nin (buradan itibaren İzleme Komitesi olarak anılacak) kurulması ile sonuçlandı. Fikrin sahibi Şefa Amr belediye başkanı ve yerel konseyler komitesi yöneticisi İbrahim Nimr Hüseyin idi. Nimr Hüseyin aynı zamanda yeni kurulan komitenin ilk başkanı oldu. Önceleri komitede başlıca on bir yerel konseyin yöneticileri ile Knesset üyeleri vardı. 1990’dan itibaren çeşitli STK’ların temsilcileri ve Araplar ile Yahudilerin bir arada yaşadığı şehirlerdeki vatandaşlar komitede temsil hakkı edindi, öyle ki komite Filistinli topluluğun mini bir parlamentosu haline geldi. Topluluğun çeşitli sorunlarıyla ilgilenmek adına alt komiteler oluşturuldu; eğitim, sağlık, spor, sosyal hizmetler ve tarım gibi. Komitenin açılış toplantısı, bugün bulunduğu Nasıra’ya taşınana kadar faaliyetlerini devam ettirdiği Şefa Amr’da yapıldı.

İzleme Komitesi ekseriyetle topluluğun Yahudi devleti, FKÖ ya da Arap dünyası ile ilişkileri gibi meseleler hakkında temel kılavuzlar ya da bu hususlardaki genel duruşları belirleyen tas-laklar hazırladı. Tıpkı diğer STK’lar gibi komitenin de yaptırım yetkisi yoktu ve açıklamaları topluluğa yönelik tavsiyelerden öte-ye gitmiyordu; bunlar bazen önemseniyor bazen de önemsenmi-

yordu (örneğin ulusal grev çağrısı her zaman kabul edilmiyordu, ama yine de bu çağrıya çoğunlukla uyulurdu). İzleme Komitesi sonraları daha önemli bir birim haline geldi. Komitenin üyeleri yaptıkları tüm önerilere tam bir riayet beklemiyordu; daha ziyade topluluğa Yahudi devletindeki yaşamın fırtınalı ve zorlu düzlüklerinde yönlerini bulacakları bir pusula olmayı diliyordu. Daha açık bir ifadeyle komitenin önerileri devletin baskıları ve ulusal talepler arasında bir orta yolun nasıl inşa edileceğine dair tavsiyeler niteliğindeydi. Komite çok nadiren doğrudan meydan okuma çağrısı yaptı; örneğin 1988’de ve Kudüs’teki olaylara cevap olarak 2000’de yaptığı gibi. Komitenin bir danışma organı olmasına yönelik iyi bir örnek olarak, eğitimle ilgili çalışmalarına bakılabilir. “İsrail’de Arap Eğitimi İzleme Komitesi” olarak adlandırılan bir birim 1984’te komitenin çatısı altında kuruldu. Bu birim Eğitim Bakanlığı’ndaki Yahudi memurlar tarafından sıkı biçimde denetlenen, izlenen ve idare edilen sistem içindeki ebeveynlerin ve öğretmenlerin ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Yahudi devletine tam bir itaat talep eden ayrımcı eğitim sisteminin beklentileri ile genç nesiller için milli eğitimin sağlanması isteği arasında orta yol bulmak, tepeden dayatılan müfredatla, İsrail’in kuruluşunu kutlarken 1948’de Filistinlilerin yaşadığı felaketi tamamen görmezden gelen Bağımsızlık Günü gibi problemleri resmi seremonilerle ve benzeri meselelerle baş etmeye yönelik günlük kararlar almayı gerektirmektedir.

Birinci ve ikinci İntifada sırasındaki olaylara, daha sonra İsrail’in Lübnan, Batı Şeria ve Gazze’deki operasyonlarına en iyi nasıl tepki verileceğini tavsiye eden de Komiteydi. Komite aynı zamanda Filistinli topluluğun tarihinde –1948 Nekbe anması ya da Toprak Günü gibi– dönüm noktası olan simge olayların içeriğini belirleme hususunda da tavsiyelerde bulundu. Komite tarafından düzenlenen etkinliklerin doğrudan çatışmaya dönüştüğü çoğu durumda İsraili Filistinli gözlemciler nezdindeki (aynı zamanda bu çalışmanın yazarının da paylaştığı ama İsrail medyasının paylaşmadığı) hissiyat, huzursuzluğun göstericilerle karşı karşıya gelen askeri birliklerin aşırı reaksiyon göstermesi sebebiyle başladığı yönünde olmuştur.

Ancak siyasi arenadaki en büyük değişiklik Arap partilerinin ortaya çıkışıydı. Bu süreçte Komünizm ve Siyonizm'den ayrı ulusal programlar sunan iki siyasi oluşum öne çıkar. İlki el-Ard hareketinin kurucularından Muhammed Mia'ri'nin yönettiği partidir. O ve eski meslektaşları Hareşima Hamitkademet Le-Şalom (Terakkiperver Barış Listesi) adında yeni bir parti kurdular. Bu yeni oluşumun üyeleri ulusal seçimlere girmek için Yüksek Mahkeme'de mücadele etmek zorunda kaldılar. Başlıca muhalefet İsrail gizli servisinden geldi ve bu aşılması çok çetin bir engeldi.¹⁴ Ancak fanatik sağcı bir Yahudi partiyle karşılaştırıldıktan sonra mahkeme partinin Knesset seçimlerine katılmasına hükmetti. Bu parti Filistin ulusal hareketine tam desteğini sunan ve onunla özdeşleşerek demokratik süreçte yer alan ilk partiydi.

Başlangıçta parti birkaç Yahudi üyeye sahipti, daha sonra bu üyeler ayrıldılar ve partinin adı "Arap Demokratik Partisi" olarak değişti; daha sonra ise "Ulusal Demokratik Parti" adını aldı. Bu ismin İbranice kısaltması olan Balad Arapçada aynı zamanda "vatan" ya da "köy" anlamına gelir (parti daha sonra *Tecamu'* (Blok) adıyla bilinecektir). Görünen o ki, gizli servisin gözünde parti İsrail'de izin verilen Arap aktivitesinin sınırları dışında hareket etti; ne var ki genel olarak yetkililer –şüphe duymalarına ve onu yakından takip etmelerine rağmen– partinin eylemlerine tolerans gösterdiler.

FKÖ'nün –Filistin Ulusal Konseyi tarafından 15 Kasım 1988'de Cezayir'de alınan kararla– tek taraflı olarak ilan ettiği Bağımsızlık Bildirgesi ile Filistin devleti kuruldu ve FKÖ başkanı Yaser Arafat yeni devletin başkanı oldu. Devletin kuruluş prensipleri iki devletli çözümün kabulü ve İsrail'le barışçıl bir çözüm üzerinde temellenmişti. Bu bildirme ve elbette 1993 Oslo mutabakatı, istemeyerek de olsa, bu tarz siyasi partileri kabullenmeyi sağlamıştı.

İkinci alternatif ise bir sonraki yüzyılda İslami hareket içinde ve Filistin kamuoyu genelinde popüler hale gelecek farklı bir düşünce çizgisi izledi: siyasi bir hareket olarak davranmak ama parlamentoda yer almayı reddetmek. Anti-Siyonist aktivistler bazı Filistinli dostlarıyla bir önceki dönemde Matzpen adı altın-

14 Yüksek Mahkeme Dosyaları 2/83, 3/84, Nayman ve Avneri Merkez Seçim Komitesi Başkanına karşı, 11. Knesset, Karar 39, s. 2.

da bunu yapmışlardı ancak bu çok küçük ve marjinal bir grup olarak kaldı. Bu grubun yerine Yahudilerle dayanışma içerisinde tamamen Filistinli bir ulusal hareket ortaya çıktı. Yeni partinin adı Arapçada “toprağın çocukları” ya da “köyün evlatları” anlamına gelen Ebna el-Beled oldu. Parti 1969 yılında kurulmuştu ancak 1976 Toprak Günü olaylarından sonra bilinir hale geldi. Parti kendisini “İsrail’in Yeşil Hat’ı içerisinde faaliyet gösteren Filistin hareketi” olarak tanımladı. Partinin başlıca talepleri arasında 1948 mültecilerinin koşulsuz geri dönüşü, tüm Manda dönemi Filistin topraklarındaki İsrail işgalinin sona ermesi ve yerine laik ve demokratik bir Arap devletinin kurulması vardı.

Böylesi pozisyonları benimsemek için kâfi derecede cesarete sahip olmak gerekliydi zira tutuklanma ve tartaklanma bu harekette girerken kişinin göze aldığı risklerdi (yine de devletin bu gruba yönelik en kötü eylemi 2004 yılında gerçekleşti; liderleri Cenin’de el-Fetih militanlarıyla beraber terör eylemi gerçekleştirdiği iddiasıyla tutuklandı). 1980’li yıllarda Balad Azmi Bişara’nın liderliğinde bir parlamento partisi haline geldiğinde Ebna el-Beled’in bazı üyeleri seçimleri boykot etme prensibinden feragat ederek ona katıldı; diğerleri ise bugün olduğu gibi hareketi ilk ortaya çıktığı şekliyle devam ettirdiler.

1982 Lübnan Savaşının Etkisi: İyi Yönetilmiş Bir Kriz

FKÖ karargâhının 1970’te Ürdün’den çıkarılarak Lübnan’a taşınması Lübnan’da Filistin gerilla hareketinin siyasi ve askeri mevcudiyetini güçlendirmişti. FKÖ’nün siyasi, kültürel ve askeri faaliyetleri Beyrut’tan yönetiliyordu; ülkeye dağılmış mülteci kampları da İsrail içindeki operasyonların başlangıç noktası haline gelmişti. Bunlardan biri 1978’de Tel Aviv’in kuzey girişinde bir otobüse yapılan saldırıydı. Saldırının akabinde İsrail Litani Operasyonu’nu başlatmış ve Maruni militanların yardımıyla Lübnan’ın güney kesimini Litani Nehri’ne kadar işgal etmişti. Bu operasyon 1975’te başlayıp 1980’lerin sonuna kadar devam eden ve Arap Ligi adına Suriye’nin uzun süre dahil olduğu Lübnan iç savaşının üçüncü yılına denk geldi.

İsrail Lübnan'ın güneyinde güvenli bölge olarak adlandırdığı bir alan oluşturdu. Filistinli güçler Müslüman milis kuvvetleriyle beraber bu mevcudiyete karşı mücadele etti. Katyuşalar (II. Dünya Savaşı'ndan kalma Rus yapımı füzeler) İsrail'in kuzeydeki kasabalarına ve yerleşim birimlerine fırlatılırken İsrail havadan, karadan ve denizden ağır bombardımanla misilleme yaptı. 1981'de Amerikalı temsilci Philip Habib FKÖ ve İsrail arasında bir ateşkes yapılmasını sağladı. İsrail bu ateşkesi 3 Haziran 1982'de Londra'daki büyükelçisi Şlomo Argov'a yönelik bir suikast teşebbüsü akabinde ihlal etme kararı aldı. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde FKÖ etkisini acımasızca bertaraf etmeye çalışan Savunma bakanı Ariel Şaron'un Lübnan'daki FKÖ varlığını ortadan kaldırmak için bir fırsat kolladığından şüphelenilmişti. Bu suikast teşebbüsü gerekli bahaneyi sağladı; üstelik suikastçıların FKÖ'ye kıyasıyla muhalif olan ve Irak tarafından desteklenen Ebu Nidal örgütünden olduklarını Şaron da biliyordu. Bunun bir FKÖ operasyonu olmadığı dile getirildiğinde İsrail ordusu Genelkurmay başkanı Rafael Eytan "Ebu Nidal Ebu Şimidal fark etmez. FKÖ'nün kökünü kazımamız gerekli" diye cevaplamıştı.¹⁵ Son tahlilde İsrail Lübnan'daki dokuz FKÖ kampını bombalayarak ateşkesi ihlal etti ve örgüt de İsrail'in kuzeyini ağır bombardıman altına alarak karşılık verdi. Bu, İsrail güçlerinin Lübnan'a girmesinin ve Beyrut ile Suriye sınırına kadar ülkeyi işgal etmesinin işareti oldu.

Başbakan Menahem Begin –her daim anayasaya saygılı bir centilmen olarak– savaşa girme kararını Knesset'in onayına sundu. Sadece Hadaş (önceleri Rakah, Komünist Parti) karşı oy kullandı; hatta hükümete karşı gensoru önergesi verdi. Partinin Yahudi üyesi Meir Vilner fikrini "ülke sonsuza kadar bu savaştan pişman olacak" sözleriyle dile getirdi. İsrail'in o dönem en çok okunan günlük gazetesi *Yediot Ahronot*'un genel yayın yönetmeni, Vilner'in bu ifadelerine karşılık onun ve Knesset'in Filistinli üyelerinin vatana ihanetten yargılanması gerektiğini belirtti.¹⁶ Ancak Sabra ve Şatilla katliamlarının akabinde İsrail'de savaş karşıtı bir kitlesel hareket gelişebildi.

¹⁵ *Maariv*, 3 Haziran 1982.

¹⁶ Natan Baron, *Yediot Ahronot*, 23 Haziran 1982.

1982 Lübnan savaşı İsrail'deki Filistinliler ile Yahudilerin arasındaki ilişkide yeni açmazlar yarattı. Şair ve yazar Emil Habibi'nin ilk defa Mapam partisi milletvekili Seyfeddin el-Zu'abi'nin (1982 savaşıdan çok daha önce) dile getirdiği ifade-sinde belirttiği gibi: "Ülkem halkımla savaş halinde."¹⁷ Savaş İsrail'deki Filistinliler için, özellikle de ülkenin kuzeyinde yaşayanlar açısından tuhaf bir tecrübe oldu. İsrail hükümeti savaşa –üstünü örtmek istercesine– "Celile İçin Barış Operasyonu" adını verdi. Celile, İsrail'in Celile'deki barışın düşmanı olarak yaftaladığı FKÖ'yü destekleyen Filistinlilerin yaşadığı bölgeydi.

Son tahlilde FKÖ'nün karargâhını Tunus'a taşıması, birçok Filistinlinin ölmesi ve pek çok ev ile mülteci kampının yıkılması ile sonuçlanan savaş İsrail'deki Filistinli topluluğun siyasi stratejisini değiştirmede. İsrail politikaları halen baskıcı olarak görülüyordu, ancak bunlara yönelik mücadele Yahudi devletinin belirlediği kurallar bütünü içinde yapılabiliyordu. Aktivistlerin ve siyasetçilerin gözünde bu hiç de demokratik bir oyun değildi, fakat topluluğun içerisinde daha fazla demokratikleşmenin gerektiği de muhakkaktı.¹⁸ Bu süreçte topluluğun önde gelen akademisyenleri İsrail boyunduruğunun doğasını daha iyi tahlil eder hale geldiler. Pek çoğu devletin onları ev sahibi ülkenin kodlarını kabullenmek zorunda olan göçmenler olarak tanımlamasını reddediyordu; bunun yerine İsrail'deki Filistinlileri yabancı bir devletin göç ettiği toprakların yerel halkı ve kendi topraklarında milliyetlerinden dışlanan topluluk olarak tanımladılar.¹⁹

Siyasi mücadele Lübnan savaşıdan sonra büyüdü. Entelektüeller, öğrenciler, işçiler ve (sahada oldukça görünür olan ama liderlikte temsil edilmeyen) kadınlar mücadelenin başını çekenlerdi. Siyasi kimlik ve toprak sorunsalı halen politik yaşamın iki ana meselesiydi. Bu noktada bir şey oldu: 1982'den sonra işgal

17 Alıntı Selman Natur, *Rüzgâra Kapılmak*, Kibbutz Meuhad, Tel Aviv, 1992 (İbranice).

18 Nadim Rouhana, As'ad Ghanem, "The Crisis of the Minorities in Ethnic States: The Case of the Palestinians in Israel", *International Journal of Middle East Studies*, c. 30, no. 3 (Ağustos 1998), s. 321-46.

19 Konuyla ilgili dikkatli bir inceleme için bkz. Joseph Massad, "Palestinians and the Limits of Radicalized Discourse", *Social Text*, no. 34 (1993), s. 94-114.

altındaki topraklardaki mücadele ile İsrail içindeki mücadele önceki yıllara göre çok daha fazla müşterek bir hale geldi. Öte yandan iki taraftaki İsrail kontrolü arasındaki fark her bir grubun kendine has deneyimini belirlemeye devam etti; İsrail’de ikinci sınıf vatandaş olmak ya da askeri bir rejim tarafından yönetilen işgal altındaki topraklarda ikamet etmek. Ancak her iki durumda da –1988’e kadar FKÖ’nün sürdüreceği silahlı mücadeleye ilaveten– İsrail hukuku ve uluslararası hukukla baş edebilmek için diplomasiye başvurma ihtiyacı da vardı.

Öğrencilerin Zamanı

Bu dönemde siyasi eylemlerin ana mahalli kampüstü. Üniversiteler tarafından tanınmayan çeşitli öğrenci komitelerinin üyeleri FKÖ ile dayanışma içinde işgale karşı protesto gösterileri düzenledi. Böylesi her gösteri ya üniversite yönetimleri tarafından engellendi ya da izin verildiğinde düzenleyicilerine verilen sert cezalarla sonuçlandı. Kudüs İbrani Üniversitesi’nde bu tarz bir gösteri düzenleyen öğrenciler (polis tarafından değil) ordu tarafından tutuklandılar ve Kudüs’e seyahat etmelerini yasaklayan askeri bir hükümle köylerinde kalmaya zorlandılar; böylece akademik yıl kaybetme riskleri doğdu. Söylemeye dahi gerek yok ki ordu Yahudi öğrencilere asla böyle davranmazdı. Kampüsteki çatışmaların daimi kaynaklarından biri Yahudi öğrenci topluluğunun Arap karşıtı bir politikacı olan Meir Kahana’yı kampüste konuşma yapmak için sürekli davet ediyor olmasıydı. Buna karşın Tevfik Zeyyad’ın kampüste konuşma yapması engellenmekteydi (örneğin Mayıs 1979’da Technion’da (İsrail Teknoloji Üniversitesi) konuşması yasaklanmıştı).²⁰

Bu dönemde öğrenciler arasındaki siyasi aktiviteye başlangıçta Rakah hakimdi ancak sonraları öğrenci topluluğunun bir kısmı el-Ard hareketinin resmi halefi olan Ebna el-Beled gibi hareketler tarafından sunulan daha milliyetçi gündemleri benimsedi; daha sonra ise eğilim İslami harekete kayacaktı. Sonraları kendi partisini kuracak olan İbrani Üniversitesi öğrenci konseyi

²⁰ *Haaretz*, 16 Mayıs 1979.

başkanı Azmi Bişara ve Hayfa'dan İsam Makhul ile Tel Aviv'den Muhammed Bereke gibi diğerleri bu hareketleri ulusal siyasette kariyer yapma sürecinde bir sıçrama tahtası olarak kullandılar. Bu eylemlerin sıklıkla polis tarafından tartaklanma ve tutuklanma şeklinde tezahür eden bedeli ile bu yeni direniş biçimine ve metanetli duruşa topluluk içerisinde gösterilen ve giderek büyüyen saygı arasında bir denge kurulmuştu.

Üçüncü Alana Duyulan İstek

Ne var ki herkes öğrenci ya da aktivist değildi. Nüfusu 600,000'e yaklaşan topluluk çoğunlukla normal bir hayat sürdürme isteğinde olan ama bu isteği zar zor elde eden sıradan insanlardan oluşmaktaydı. 1982 sonrasındaki karmaşa sadece devletle olan ilişkiyi etkilemedi, aynı zamanda Filistin ulusal hareketinin geri kalanıyla da yeni sorunlar ortaya çıkardı. Madem ki tüm tarihi Filistin İsrail kontrolü altındaydı ve Yahudi devleti sürgündeki Filistin liderliğine savaş açmıştı, o zaman İsrail'deki Filistinlilerin -1967'ye kadar Arap dünyası basını tarafından aşağılayıcı bir terim olarak kullanılagelen- "*Dukhala*" (içerden biri) mı yoksa ulusal mücadelenin bir parçası mı olduklarına karar vermeleri gerekiyordu.

Son tahlilde siyasetçiler ve kamuoyu eski davranış kalıplarına sadık kaldılar ve oyunun kendi belirledikleri kurallarından sapmadılar. Lübnan'daki FKÖ'ye destek tiyatro oyunları ve basın-daki başyazılarla sınırlı kalmıştı. Ek kısmında değinildiği üzere, bu karar, azınlığın içinde yaşadığı çifte marjinalliği -hem İsrail toplumu içinde hem de Filistin ulusal hareketi içinde marjinal-akademisyenlerin güçlü bir şekilde görmesini sağladı. Ancak akademisyenlerin her ne kadar çekinceleri olsa da, bu yaşam biçimi, gerek politik aktivistler gerekse de topluluğun sıradan üyeleri tarafından bir orta yol olarak tercih ediliyordu.

1967 öncesi İsrail sınırları içerisinde, 1980'lerdeki vatandaşlık siyasi hedeflerin ifade edilmesi hususunda daha fazla özgürlüğe izin verirken, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki işgal sebebiyle daha incelikli ve dolambaçlı bir yaklaşım benimsemek gerekliydi. Şiir yazmak, kahramanlığın göç etmeyip Filistin'de kalanlara

atfedilmesi ve FKÖ, Arap dünyası ve uluslararası kamuoyunun işgal altındaki topluluğu kurtaracağına yönelik güçlü inanç gibi tutumlar bunlardan bazılarıydı. Bu yöntemlerin nafile olduğu ortaya çıkınca genç kuşağın büyük bir bölümü açık direnişten yana tavır sergilediler ve böylece toplumlarını 1987 kalkışmasına doğru sürüklediler. Hatırlamak gerekir ki o dönemde, hatta FKÖ karargâhının Tunus'a taşındığı ve örgütün Filistin'deki toplulukla doğrudan teması kaybettiği 1982 Lübnan savaşı sonrasında dahi, Ürdün, Suriye ve Lübnan'daki mülteci kamplarında oluşandan farklı, üçüncü bir Filistin gündemi daha vardı. Mülteci kampları halen Filistin ulusal mücadelesinin içeriğinin, özünün ve hedeflerinin belirlendiği yerlerdi; ancak işgal altındaki topraklarda ve İsrail içinde, "mücadele" temasının her toplumun içinde bulunduğu koşullara göre değişik biçimleri gelişmeye başlamıştı.

İsrail'deki Filistinliler işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin başvurduğu kalkışma ve doğrudan çatışma içeren ulusal mücadele biçiminden oldukça farklı bir mücadele biçimi benimsediler. Ekim 2000'de (kitabın ilerleyen bölümlerinde değinilecek şartlar altında polisle çatışmalar sırasında 13 Filistinli öldüğü zaman) devlet tarafından zorlandıkları ve devletin o ay gerçekleştirdikleri protesto gösterilerini işgal altındaki topraklardaki kalkışma ile bir tuttuğu dönemde bile –her ne kadar sürdürmek zorlaşmış olsa da– stratejilerini değiştirmediler.

Bu durum en iyi şekilde üçüncü-alan stratejisi olarak tanımlanabilir. Kavram Cornel West tarafından, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Afro-Amerikalıların durumlarını ele aldığı süreçte ortaya atılmıştı.²¹ Bu, devletle tam bir bütünleşmeye ve onun bir üyesi olmayazorlanmaktan muaf olma talebiydi; ama aynı zamanda, tektipleştiren kolektif Filistin kimliğine boyun eğmeme ve onun içinde tamamen erimeme isteği idi. Kişi bu ikisi arasında tercih yapabilir, bir gün içerisinde birinden diğerine geçebilir ve bu iki tercihi birleştirme yoluna gidebilirdi. Örneğin, bir parti ve hareket tarafından düzenlenen bir aktiviteye katılmaktansa mütedeyyin ve dindar olmayı bir protesto biçimi olarak tercih edebilirdi.

21 Daha genel bir yaklaşım için bkz. Edward W. Soja, *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Wiley-Blackwell, London, 1996.

Devlet, ulusal hareket, eski sosyal yapının çelişkili talepleriyle ve milliyetçilik ile özgürlük adına bireylerden beklentilerini abartan yeni siyasi güçlerin kışkırtmalarıyla dolu gerçeklik matrisinde bitmeyen gelgitlerden bunalanlar için her zaman kişisel ya da kolektif bir alan vardı. Çoğu zaman bu, bireysel karar ya da seçim dayatan kimlikler ve sadakatler alanından bir kaçış, bir soluklanma edimiydi. Diğer bir deyişle, topluluğun üyeleri dahili alana çekilme eğilimi gösterdiler çünkü her şey bir stres kaynağı haline gelmişti; bu eğilim daha sonra da sürmüştür. Bu, büyük ideolojileri ve sömürgecilik ile özgürlüğe dair büyük tasarıları alt edebilecek bir gelecek stratejisinin kaynağı olabilirdi –tüm İsrail ve Filistin için yeni bir şafağın müjdesi.

Daha basit –belki daha gerçekçi– terimlerle ifade edilecek olursa, bu alan, devletle işbirliği yapma ve ona boyun eğme talepleri ile Filistin mücadelesi içinde –ya 1967 öncesinde olduğu şekliyle ya da işgal altındaki topraklardaki Filistinlilerin tercih ettiği daha çatışmacı bir biçimde– yer alma konusunda giderek artan baskı arasında kalan bir alandı. Kişi üçüncü alanda olduğunda hangi tarz mücadelenin daha uygun olduğu konusunda karar vermek zorunda değildi; 1980’li yıllarda ortaya çıkan yeni tartışmaya katılmak zorunda da değildi. Bu yeni tartışma, nihai çözüm olarak bağımsız bir Arap devleti kurulmasını öne süren FKÖ tüzüğünü desteklemek ya da Tunus’taki FKÖ’nün yeni çizgisini benimseyerek eski ve nefret edilen iki devletli çözümü takip etmek şeklinde özetlenebilir. Üçüncü alandan bakıldığında her durumda ve uygulamada Manda dönemi Filistin’inin tamamı tek bir devletti ve İsrail tarafından yönetiliyordu.

Ne var ki 1980’li yılların sonuna yaklaştıkça insanın doğal olarak arzuladığı bu kişisel alanda uzun süre kalması zordu. Daha önce tasvir edilen süreç, yani işgal altındaki topraklardan feragat etmeye gönüllü olan, ama 1967 öncesi İsrail’deki iki uluslu gerçekliği kabul etmeye yanaşmayan İsrail Yahudi politikası daha büyük bir güç ve düşmanlıkla devam ediyordu.

İflah Olmaz Siyonist Husumet

Çoğunluk ve azınlık arasındaki düzenli, gönüllü ve işbirliğine yatkın iletişimin eksikliğinin sebebi de, işgal altındaki toprak-

larda barışın elde edilmesi ile 1967 öncesi İsrail’de Filistinlilerin taleplerini kabul etme hususundaki gönülsüzlük arasındaki bağlantı üzerinde Yahudilerin vardığı yeni bir oydaşmanın kristalleşmiş olmasıydı.

Bu sadece 1967 savaşının getirdiği bir netice değildi; aynı zamanda Siyonizm’in kaçınılmaz mantığı ve onun Yahudi devletin ortasında başka bir ulusal azınlığı kabul etme marifeti, daha ziyade acziyeti ile ilgiliydi. Bir önceki on yıllık süreçte İsraili akademisyenler İsrail’deki Filistinliler sorununu topluluğun tamamlanmamış modernleşme sürecine bağlarken; yeni ve daha eleştirel sosyologlar kuşağı İsrail’i Filistinlileri cumhuriyetin “ortak faydası”ndan dışlamakla suçladılar ve Yahudi olmayan azınlık için demokratik sistemin faydalarını sorguladılar. Yenilikçi Yahudi düşünürlere göre devletin uyruğundan dışlanmak bir sorundu. Siyasi elit içerisinde yetkili hiçbir kimsenin bu soruna değinmiyor oluşu, daha kucaklayıcı bir politika geliştirmek adına ortak hareket etmek için sivil bir gündem oluşturulmasını da baltalıyordu. Bu olumsuzluk milli ve hatta İslami bir gündemin bahsedilen muhtemel sivil gündemin yerini alması ile sonuçlanacaktı.²²

1980’li yıllarda bu sosyologların dillendirdiği eleştirilerin en azından bir kısmını dikkate alma konusunda üst düzey politikacıların göstermiş olduğu gönülsüzlük şaşırtıcı değildi. Şimdiye kadar bu çalışmanın göstermeye çalıştığı üzere, siyasi elit, 1966’ya kadar Filistinli azınlığın beşinci kol, yani ülke içindeki düşman olduğundan şüphelenmişti ve askeri yönetim ilga edildikten sonra dahi onları düşman bir unsur olarak görmekteydi. Bireyler için fırsatlar oluşmuştu ancak kolektif bir aidiyet geliştiren ya da kolektif hareket eden Filistinliler devlet için varoluşsal tehdit olarak addediliyordu. Bu yüzden toplulukla gerek bireysel gerekse grup olarak irtibatlı olan başlıca yapıların bakanlıklar ve devlet kurumları olması gerekirken, bu iş için gizli servis, polis ve ordu görevlendirilmişti. Nereden bakılırsa bakılsın Filistinliler halen içerdeki düşman olarak görülüyordu.

22 Sabri Jiryis, “The Arabs in Israel, 1973-1979”, *Journal of Palestine Studies*, c. 8, no. 4 (Yaz 1979), s. 31-56.

Bu bölümde değindiğimiz on yıllık süreçte hükümetin tutumu, bir bakıma stratejisi, İsrail Yahudi toplumunda Filistinlilere karşı giderek büyüyen ve güçlenen ırkçı tavırlarla besleniyordu. Sıklıkla yapılan kamuoyu yoklamalarının sarsıcı sonuçları, Yahudilerin çoğunluğunun Filistinlilere yönelik herhangi bir eşit yaklaşımdan kaçınılmasını desteklediğini ortaya koyuyordu. Ayrıca Yahudiler Filistinlilerin ortadan kaybolmasını destekliyor, bunu hayal ediyor ve onların İsrail devletini yıkmak için mütemadiyen plan yaptıklarından şüpheleniyorlardı.²³

Kahanizmin Zehirli Meyvesi

Bu ırkçı tavır çok daha aşırı olgular ortaya çıkardı. En kötüsü 1978’de Meir Kahana ve Kach hareketinin sahneye çıkışıydı. Bu Amerikalı Yahudi orada Yahudi Savunma Ligi’ni (Jewish Defense League) kurmuştu. Bu kuruluş, Sovyetler Birliği’ndeki Yahudilerin İsrail’e göçüne izin verilmesi için yürüttükleri mücadeleye, Amerika’daki ve BM’deki resmi Sovyet yetkililerini şiddetli bir şekilde taciz etmekle başladı. Ne ki Amerika’daki Siyonist müesses nizam Meir Kahana’dan ve onun taktiklerinden uzak durdu. 1971’de Kahana İsrail’e göç etti ve orada Kach (İbranice “Öyle olsun” anlamına gelir) hareketini kurdu. 1973 seçimlerini ucu ucuca kaçırdı ve işgal altındaki topraklarda yaşayan yerleşimciler ile Yahudi toplumunun toplumsal ve coğrafi sınırlarında yaşayan yoksul Mizrahi Yahudiler arasında popüler bir kamusal figür haline geldi.

Tel Aviv’de düzenlediği ilk basın toplantısında Kahana açık bir şekilde Filistinlilerin İsrail’den zorla gönderilmesi çağrısı yaptı. Bunun için imza toplamaya başladı ve sonra ülkenin Arap vatandaşlarının yaşadığı yerlerde provokatif yürüyüşler düzenledi. Ancak o yıl Yahudilerden oluşan öğrenci birliğinin daveti ile Tel Aviv Üniversitesi’nde konuşma yapmaya kalkınca bir grup Filistinli ve Yahudi öğrenci Kahana’nın kampüse girişini engelledi. Irkçı kariyerinin bir sonraki aşamasında yüksek mevkilerdeki Arapları

23 Raif Zreik, “Palestine, Apartheid, and the Rights Discourse”, *Journal of Palestine Studies*, c. 34, no. 1 (Güz 2004), s. 68-80.

hedef aldı. Örneğin, *İsraili TV* kanalının işgal altındaki topraklardaki muhabiri Refik Halebi, Kach hareketi tarafından hazırlanan kitapçıklarda “İsrail’deki faşist solun silahı” olarak tanımlandı.²⁴

Kahana 1984 seçimlerine “Onlarla baş etmek için iktidarı bana verin” (“onlar” İsrail’deki Arapları ifade ediyor) sloganıyla katıldı. Partinin bayrağı sarıydı ve üzerinde Kach yazılı saldırgan bir yumruk İsrail haritasına yöneltilmişti (bu semboller Manda döneminde faaliyet göstermiş olan Menahem Begin’in kurduğu Irgun’dan alınmıştı). Hareket ırkçı gündemi nedeniyle o yılki seçimlere girmekten men edildi ancak Yüksek Mahkeme bu hareketin Knesset’e kabulü meselesini Muhammed Mia’ri’nin Terakkiperver Barış Listesi’nin seçimlere katılması hususuyla bir tuttu. Fanatik bir ırkçı ile ılımlı milliyetçi bir partiyi aynı kefeye koyan bu dengeleme edimi, İsrail’deki Arap azınlığın Filistinli ulusal bir grup olarak meşrulaşması yönündeki umutları bitirdi. Barış Listesi’nin seçimlere girmesine izin verilmesinden sonra dahi Knesset’in Filistinli üyeleri İsrail’deki aşırı sağı temsil eden kişi ve kurumlarla bir tutuldu. Bu, bir siyasi topluluk olarak Filistinlilerin devletin sivil alanından dışlanıyor olduğunun bir başka göstergesiydi.

Böylelikle Kahana 1984’te Knesset’in bir üyesi haline geldi ve tutucu bir Yahudi teokrasisinin kurulması için çağrılar yaptı. Meclis üyesi olmaktan kaynaklanan dokunulmazlığını kullanarak İsrail’in Filistinli vatandaşlarına yönelik yıldırma, sindirme ve terör kampanyası yürüttü. 1988 seçimlerine girmekten men edildi ve Kasım 1990’da Amerika’da öldürüldü. Daha sonra el-Kaide olarak anılacak bir grubun üyesi olan Mısırlı el-Seyyid Nusayr cinayetin faili olarak yargılandı ancak sonra bu suçtan beraat etti.

Kahana’nın popülerliği ve ırkçılığının daha ılımlı halinin Yahudi toplumundaki mevcudiyeti, 1990’lı yıllarda eleştirel akademisyenlerin *etnokrasi* modelini sadece rejime ve devlete değil aynı zamanda topluma tatbik etmeye başlamasına yol açtı. Bu, İsrail’in sahil ya da sözde demokratik özelliklerinin sadece Yahudi çoğunluğun imtiyazı olduğu anlamına geliyordu.

24 Yoav Peled, “Meir Khana”, Ophir, *Elliden Kurksekize*, s. 321-6.

Güvenilmez Dayanak: Yüksek Mahkeme

İsrail’de demokrasinin koruyucusu olarak görülen Yüksek Mahkeme tepedeki siyasi stratejiyi ve tabanda oluşan kamusal tutumu sınırlayacak tek kurumdur. 1980’li yıllarda Siyonist siyasi partiler İsrail’in Yahudi karakterini tanımayan her kurumu gayri meşrulaştırma girişiminde bulundu; bu girişim tüm Filistinli partilerin ve STK’ların yasal çerçeve içinde hareket etmesinin önünü kapayacaktı. Ne var ki Yüksek Mahkeme tarafından hükmedilen birçok karar sayesinde Siyonist olmayanların, yani İsrail’in Yahudi karakterini tanımayanların da en azından *de facto* olarak siyaset yapabilmesi sağlandı. Knesset 1985’te bunu engellemeye yönelik yasa çıkarırken Yüksek Mahkeme bu yasaya rağmen Siyonist olmayan partilerin seçimlere katılması için çıkar yol buldu (bu kitabın yazıldığı süreçte İsrail sağ kanat partileri Yüksek Mahkeme’nin böylesi boşluklar bulmasını engellemek adına 1985 yasasını yeniden düzenlemek istiyordu). Bu güç dengesi gelecek yüzyılda değişecekti. Konuya son bölümde daha ayrıntılı değinilecektir.²⁵

Fakat “milli çıkar”ın Yüksek Mahkeme kararlarını geçersiz kıldığı bir hayli durum oldu. İkrıt ve Kefer Bir’im köyleri vakası böyle bir duruma örnekti. Bu iki Maruni köyü yukarı Celile dağlarının güzel tepelerinde Lübnan sınırı yakınında bulunuyordu. 1948 yılında o bölgedeki savaşı sonlandıran *Hiram* operasyonu sırasında bu köyün sakinleri teslim oldular; bu teslimiyetin yaşadıkları yerde kalmalarını sağlayacağını, sürgün edilmelerini engelleyeceğini sanmışlardı. O yılın Kasım ayında İsrail ordusu onlardan köylerini sadece iki haftalığına terk etmelerini istedi, sonra salimen geri döneceklerine dair söz verdi. Bölgede teslim olan çok sayıda diğer köyde olduğu gibi İsrail ordusu bu iki hafta içinde köyü yerle bir etti ve halkın oraya dönmesini engelledi. Tipik bir alaycı eylem sergilenerken Hristiyan köyünün yıkım işi 24 Aralık 1948 [Şükran Günü] tarihine denk getirildi. Köylüler 1948 yılındaki etnik temizlik operasyonunda saldırıya uğramamış olan ve zaten yakındaki Kadita köyünden gelenleri barındırmakta

25 1985 temel yasasında yapılan 9 numaralı değişiklik 31 Haziran 1985’te meclisten geçti.

olan el-Ciş'e yönlendirildi. Kadita köyü de İkrit ve Kefer Bir'im'e benzer şekilde boşaltılmıştı.²⁶

Bu iki köyün durumu benzer birçoklarından farklı geliştii, çünkü köy sakinleri ordunun geri döneceklerine dair verdiği sözün resmi belgesiyle Yüksek Mahkeme'ye başvurdular. Maruni piskopos, hükümeti bu konu hakkında baskı altında tutmaya devam etti ve kendisine, önce Ben-Gurion sonra Eşkol, Meir, Rabin ve Begin tarafından "güvenlik gerekçesiyle" köylülerin geri dönmelerinin engellendiğı söylendi. Bu arada bu köyler ve çevresi kapalı askeri alan ilan edildi, halbuki 1951'de Yüksek Mahkeme köylülerin geri dönebileceklerine hükmetmişti; böyle olunca Mahkeme son hükmü ileri bir tarihe erteledi. 1953'te ordu hâlâ yıkılmamış olan evleri yerle bir etti ve sonunda bu köyler de "metruk" 1948 köylerine döndü. Bu ise bu köylerin onları istediğine verme yetkisine sahip Gaip Kışilerin Mülkleri İdaresi'ne geçtiğı anlamına geliyordu. İdare, İkrit ve Bir'im köylerine ait toprakların bir kısmını –el konulan köylerin yerine inşa edilen– yakındaki Baram adlı Yahudi kibutza verdi ve bu topraklarda pek çok kolektif yerleşim birimi (*moşavim*) inşa edildi.

1972 yılında kararlı ve inatçı köylüler bazı ünlü Yahudi figürleri yenilenmiş kampanyalarına dahil etmeyi başardılar; hatta büyük etnik temizlikçi –o dönem Golda Meir hükümetinde bakan olan– Yigal Alon da onların topraklarına geri dönmesi için yapılan kampanyayı destekledi. 1977 seçimleri öncesinde Likud liderleri de çözüm sözü verdi. Ancak muhalefetteki İşçi Partisi bu harekete karşı çıktı, Likud'un tabanı da bu konunun çözüme kavuşturulması hususunda pek hevesli değildi. Bu mücadele bugün de devam etmektedir ancak Yüksek Mahkeme kararının kabul görmesi pek mümkün görünmemektedir.

İslami Alternatif

Ortak sivil bir gündem için gerçekten birlikte çalışma arzusu gösterecek daha yenilikçi Siyonist grupların yokluğunda milliyet-

26 Joseph L. Ryan, "Refugees within Israel: The Case of the Villages of Kafr Bir'im and Iqrit", *Journal of Palestine Studies*, c. 2, no. 4 (Yaz 1973), s. 55-8.

çi ve İslami gündem daha çekici hale geldi. Özellikle bu on yıllık dönem içinde, 1985 yılı civarında, daha önce marjinal olarak addedilen İslami hareket güvenilir bir sosyal ve siyasi güç haline geldi. Hareket 1977 yılının Ekim ayında Nasıra'da mütevazı bir kongrenin toplanması ile başladı ve sonra anlamlı bir harekete evrildi. İlk aktivist kadrosu el-Halil (Hebron) ile Gazze'deki İslami okulların ilk mezunlarından oluşmuştu ve bu kadro, işgal altındaki topraklardaki benzer gruplarla kurulan bağlar aracılığıyla güçlendi –bu gruplar laik el-Fetih hareketine karşı dengeleyici bir güç olarak İsrail'in bir süre beslediği gruplardı.²⁷

Hareket siyasi bir hareket olarak da gelişti. 1981'e kadar başlıca aktivistlerden bazıları Usrat el-İslam (İslam Ailesi) adı altında bir gerilla hareketi organize etmeyi denediler ve bazı sabotaj eylemleri planladılar. Ama yakalanıp askeri mahkemede yargılandılar ve hapse mahkûm oldular. İki yıl sonra hareketin söylemi ve icra şekli değişti. Müselles'teki Kefer Kasım köyünden Şeyh Abdullah Nimr Derviş diğer Filistinli siyasetçilerle yakın çalışan karizmatik ve pragmatik bir lider olarak belirdi ve hareketin hem yerel hem de ulusal bağlamda başarıya ulaşmasını sağladı.²⁸

Hareketin büyümesinin iki sebebi vardı. İlk olarak, İsrail içindeki ve genel olarak Filistin dünyasındaki laik güçler ortaya bir şey koyamadı. Özel hayatlarında pek de “dindar” olmayan çoğu kişinin gözünde içinde yaşamakta oldukları gerçekliği değiştirmek için birilerine şans vermenin tam sırasıydı. İkinci olarak, İsrail'deki Filistinlilerin yaşadığı ekonomik zorluklar en az kimlik sorunu ve siyasi yönelim kadar yakıcı bir sorundu. Dindar yaşam tarzı, bir savunma mekanizması ve evsizlik, işsizlik ve aşsızlıkla baş etmenin bir yolu olarak belirdi. Bu bakış açısıyla, daha mütedeyyin bir kamusal alan talep eden ve teokratik bir gelecek sunan daha kapsamlı bir İslamcılık dogmasını desteklemek daha

27 Thomas Meyer, *İsrail'deki Müslümanların Uyanışı*, Arap Meseleleri Enstitüsü, Givat Haviva, 1988 ve Issam Abu Riya, “The 1996 Split of the Islamic Movement in Israel: Between Holy Text and Israeli Palestinian Context”, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, c. 17, no. 3 (Bahar 2004), s. 439-55.

28 Nohad Ali, “Political Islam in an Ethnic Jewish State: Its Historical Evolution and Contemporary Challenges”, *Holy Land Studies Journal*, c. 2, 2004.

kolaydı. Bu durum şehirli orta sınıfın gözünü korkutabilirdi ama yıllardır gelenekle ve dini değerlerle yaşamakta olan köylüler için bu geçerli değildi. Ne var ki, 1980'li yıllarda Filistinli topluluk içerisinde bir değer sistemine ve tarihe sahip azımsanmayacak bir laik unsur vardı ki bu unsurun varlığı İslami hareketin içinde büyüüp serpileceği sınırları da çizmişti.²⁹

Modern İsrail'in Ekonomi-Politigi, 1980-1987

Lübnan savaşı akabinde İsrail'deki Filistin sahasına hakimmiş gibi görünen kimlik ve siyasi yönelim tartışmaları altında, sadece hükümetin görmezden gelmeye karar verdiği değil aynı zamanda siyasi liderlerin de üzerini örtmeye çalıştığı sert ve zorlu ekonomik gerçeklikler vardı. Önceki bölümde değinildiği üzere Filistinli liderlerin başlıca problemlerinden birisi kişisel rekabetleri aşmada gösterdikleri beceriksizlikti; halbuki kim oldukları ve başlıca gündemlerinin ne olduğu hususunda tam bir ideolojik oydaşma içindeydiler.

1980'li yılların ortalarında Filistinlilerin iktisadi yaşantısında göze çarpan gelişme, Filistin pazarı için düşük sermayeli endüstrilerin ve gıda hizmetlerinin ortaya çıkışı oldu; ancak bu sektörler genel İsrail pazarına giremediler. 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların başında gıda, tekstil ve inşaat malzemeleri alanlarında yüzlerce küçük fabrika türedi.³⁰ İşler iş sahibinin özel mülkü içerisinde yürütülüyordu, sıklıkla evlerin üzerine inşa edildiği geleneksel sütunlar arasında oluşturulan yerlerde (normal koşullarda bu alanlar kiler vazifesi görüyordu). Çoğu durumda hükümet tarafından sübvans edilen ve desteklenen Yahudilerle rekabet edecek seviyede iş üretmek için altyapı yetersizdi. O dönem periferide yaşayan Yahudiler 1970'li yıllarda ortaya çıkan büyük ticari işletmeler ve firmalar tarafından işe alınmıştı; ancak bu ticari ah-

29 As'ad Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948-2000: A Political Study*, SUNY Press, New York, 2001.

30 Aziz Haydar, *İsrail'de Arap Sektörün Ekonomik Gelişimi Önündeki Engeller*, Arap-Yahudi Gelişim Enstitüsü, Tel Aviv, 1994 ve Rasim Hamaisi, "İsrail'deki Arap Sanayii", Yüksek Lisans Tezi, Technion, 1984 (İbranice).

tapotlar Filistinlileri es geçmişti. Bu durumun istisnası, 1980'lerin sonunda 12,000 kadın işçi çalıştırmakta olan iplik fabrikalarıydı. Bu fabrikalar topluluk içinde diğer süreçleri harekete geçirdiği için de müstesnaydı; özellikle kadınların kendi ayakları üzerinde durmasını, bağımsızlıklarını kazanmasını ve aile gelirinin artmasını sağlıyordu.

İsrail'deki Filistinlilerin ekonomik yaşamlarındaki en rahatsız edici yeni unsur, genelde İsrailli Filistinliler tarafından yapılan işlere işgal altındaki topraklardan gelen Filistinlilerin de talip olmaya başlaması oldu. Hizmet sektörü, turizm, inşaat ve tarım Filistinlilerin çalışmakta olduğu iş kollarıydı. İsrail'deki Filistinlilerle karşılaştırıldığında bu yeni işgücü temel koruma ya da haklardan yoksundu ve düşük ücrete tabiydi. Bu açıdan onlarla rekabet etmek imkânsızdı. 1982'den itibaren İsrail'deki ekonomik patlama ve işgal altındaki topraklarda ekonomik altyapının yok oluşu Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nden 75,000 işçiyi ülkeye çekti. Ancak 1984 yılındaki yeni Likud iktidarı altında artan enflasyon, Filistinlilerin İsrail'de kazandığı az miktardaki paranın bile değerini kaybetmesine neden oldu; öyle ki İsrail'de çalışmak, para kazanmak için ülkesinden ayrılıp başka ülkeye gidenlerin menfaatine olan göçmen kapitalizminden ziyade köle pazarında kiralananmaktan farksız hale gelmişti. Yine de 1987'ye kadar işgal altındaki topraklardan gelen Filistinlilerin varlığı İsrail'deki Filistinliler için bazı sektörlerde istihdam fırsatlarını düşürdü; bu durum, işsizlik, sosyal yardım yokluğu ve sınırlı finansal yardımın doğurduğu mevcut zorluklara eklenen bir faktördü.³¹

Özellikle kırsal alanlarda ortaya çıkan yeni baskı unsurları neticesinde Celile gibi hinterlandlardan Hayfa ve Nasıra gibi şehir merkezlerine göç arttı. Daha önemlisi şehir gerçekliğine uygun bir şekilde yeni gelenler tarafından doldurulan yerler, durumu görece daha iyi olanlar tarafından boşaltılmış yerler oluyordu. Bu kişilerin istikameti bazı durumlarda yakınlardaki gelişmekte olan Yahudi kasabaları oluyordu. Resmi Yahudileştirme politikalarına, Yahudi nüfusun genelinde ve özellikle bu kasabalardaki Yahudilerde içkin olan ırkçı tavırlara rağmen Filistinlilere değerinden

31 Leila Farsakh, *Palestinian Labour Migration to Israel: Labour, Land and Occupation*, Routledge, London and New York, 2005, s. 80-90.

daha yükseğe daire kiralama eğilimi çok fazlaydı. Hem mekânsal hem de demografik olarak Nasıra'yı dengelemek için kurulmuş bir Yahudi kasabası olan Nasıra İlit'te, Remle ve el-Lud'da Yahudilerin yaşadığı semtlerde, Karmiel'de, Akka ve Hayfa'nın Yahudilerin yaşadığı kısımlarında, hatta Rehovot, Birüssebi ve Eylat'ta Filistinliler de oturmaya başladı.³²

Onlar için başlıca itici güç ideolojik değildi; bu 1987 yılına ait *Israeli Statistics Book*'tan kolayca saptanabilir. Nüfusun yüzde 15'ini oluşturan 643,000 Filistinli (Doğu Kudüs'teki 137,000 ve Golan Tepeleri'ndeki 14,400 Suriyeli Dürzi bu sayıya dahil değildi) –İsrail'in 10,000 ve üzeri nüfuslu 100 şehri içinde– tamamen Araplardan oluşan 7 şehirde ikamet ediyordu.³³ Yafa bu duruma tipik bir örnektir. Burası Filistinlilerin başlıca şehirlerinden biriydi, birçok yönden onların kültürel ve siyasi merkezi ve dış dünyaya açılan kapısıydı. 1948'de sakinlerinin çoğu sürgün edildi ama Yafa'da Filistinli nüfusu şehrin etrafındaki köylerden çıkarılanların iç göçü sonucunda arttı.

1980'li yılların sonunda, yaklaşık 10,000 Filistinli Yafa'daki üç mahallede yaşamaktaydı: el-Acemi, el-Cebeliyye (İbranice ha-Aliya) ve el-Nuzha (İbranice Lev Yafo). El-Acemi'deki evlerin yüzde 70'i 1948'den sonra yasadışı bir şekilde inşa edildiği bahanesiyle 1980'lere gelindiğinde yıkılmıştı ve el-Nuzha'daki binaların da yüzde 30'u yerle bir edildi (toplamda 3000'den fazla ev yıkıldı). Yıkılan binaların yerine yeni apartmanlar sunulmadı ve sonuç olarak bunların yerini derme çatma kulübeler aldı. Yakınlarda Filistin köyleri yoktu ve Yafa nüfusu kendini Tel Aviv metropolünden tecrit edilmiş ve dışlanmış hissetti. Yafa'da yaşayanların üçte birinden azı kendi dairesine sahipti ve geri kalanı onları her an evlerinden çıkarabilecek olan Yahudi ev sahiplerine bağlıydı. Ayaklanmalar ve yaygın gecekondulaşma 1987'de hükümetin Yafa'daki Filistinlileri de içine dahil ettiği bir iyileştirme projesi başlatmasına neden oldu ve bu bağlamda –halen gerçekleşmemiş olan– yeni evler inşa etme sözü verildi. Gecekondulaşmanın kaçınılmaz sonucu suç faaliyetlerinin artması ve yeraltı mafyası-

32 Jonathan Cook, *Blood and Religion: The Unmasking of the Jewish and Democratic State*, Pluto, London, 2004.

33 Rouhana, *The Political Transformation*, s. 41.

nın ortaya çıkmasıydı ki kurbanlar sıklıkla orada yaşayan masum insanlar ile görgü tanıklarıydı.

Remle şehri de benzer bir tarihe sahiptir ve 1980'lerin sonunda benzer krizler yaşamıştır. Yafa'da olduğu gibi burada da yaklaşık 10,000 Filistinli iki kişiden oluşan ortalama aileler olarak şehrin her yerine yayılmış küçük odalarda yaşıyordu. Birkaç yüz bini ise Remle'nin eski şehir kısmında, yasadışı olduğu gerekçeyle yıkım kararı alınmış, güneşin ya da yağmurun gazabından koruma sağlayamayacak kadar ince çatılı geçici evlerde ikamet ediyordu. İsrail'de adı en kötüye çıkmış Filistin mahallelerinden biri Remle'deki, neredeyse suç ve şiddetle eş anlamlı hale gelmiş olan Cavariş mahallesi idi. Burası bölgede uyuşturucu ticareti yapmakta olan bir aşiretin demir yumruklu gangsterleri tarafından yönetiliyordu. 1990'lı yılların başında belediye soruna bir çözüm buldu, bu mahallenin etrafını çevirdi ve böylece oranın zavallı sakinlerini getto içine hapsederek suçluların insafına terk etti. Bölgeye sanayi tesisi kurulduğu zaman mahallenin doğu kısmı bölündü.³⁴

Hayfa Üniversitesi'nden Arnon Soffer gibi İsrailli coğrafyacılar ve nüfus bilimciler bu gelişmeyi –yani Filistinlilerin Yahudilerin yaşadığı semtlere taşınmasını ve hatta Hayfa'nın merkezindeki Filistinlilerin yüksek bölgelere taşınmasını– büyük bir tehlike olarak addettiler ve yetkilileri uyardılar.³⁵ Ne var ki İsrail'de 1980'li yıllarda gözler önüne serilen iki-uluslu gerçeklik, etnokratik devlet ideolojisinden (ek kısmında ayrıntılı bir şekilde açıklanacaktır) daha güçlü konumdaydı.

En çok zarar görenler güneyde devletin resmen tanımadığı köylerde yaşamakta olan Bedevilerdi. Hayatları onlarla ilgilenen iki kurum yüzünden yaşanmaz hale gelmişti. İlki, İsrail Toprak İdaresi'ne bağlı Bedevileri Geliştirme İdaresi'ydi. Bu birim Bedevileri bir tür ayrılmış bölgelere transfer etmekle yükümlüydü. Diğer Bedevi Eğitim İdaresi'ydi; bu birim ise topluluğun alması

34 "The Arabs in the Mixed Towns: Strangers in their own Homes", *Globes*, 13 Ocak 2002.

35 Arnon Soffer, "The Role of Demography and Territory in Jewish-Arab Relations in Israel", *Horizons in Geography*, no. 60-61 (2004), s. 492-515.

gereken eğitim seviyesini belirlemekle yükümlüydü. 1981’de kuruldu ve 1984’ten itibaren gösteriyi bir kişi yönetti: Moşe Şohat. Necef’in resmen tanınmamış tüm köylerindeki eğitim sisteminin başındaki kişi olarak Şohat’ın gücü köylerdeki az sayıdaki okulun öğretmenlerini ve müdürlerini atama yetkisini elinde bulundurmasından kaynaklanıyordu. Bedevilerin nerede yaşaması gerektiğine ve çocuklarının nerede eğitim alması gerektiğine yönelik dayatmacı devlet politikası, onların temel altyapılardan yoksun köylerde yaşamak zorunda oldukları anlamına geliyordu. Geleneksel olarak yaşadıkları alanlardan çıkarılmış ve toprakları ellerinden alınmıştı; çocuklar ise onlara sunulan okullara gidebilmek için saatlerce yürümek zorunda kalıyordu. Bu okullarda istihdam edilmek bir ayrıcalıktı ancak karşılığında sadakat ve itaat bekleniyordu. Eğitim sistemindeki bu mukabele esası –verilene karşılık istenen bedel– bu bölümde ele alınan dönem boyunca çok yaygın bir fenomen oldu. Pek çok kişi Eğitim bakan yardımcısı İzak Kohen’in Şabak üyesi olmasından şüpheleniyordu, zira Kohen öğretmenlerin ve okul müdürlerinin güvenlik soruşturmasını yöneten kişiydi ve bu, söz konusu kişilerin niteliklerine göre değil “sadakatlerine” göre yapılmaktaydı.³⁶

Bir önceki dönemin aksine hükümet toprak müsaderesini sonlandıracağına ve rahatsızlık vermeyeceğine dair Bedevilere söz verdi ancak uygulamada değişen pek bir şey olmadı. Mağdurlar Yüksek Mahkeme’ye başvurdular, Mahkeme Nisan 1979’da hükümeti Bedevilerin topraklarına el koyduğu gerekçesiyle mahkûm etti. Saygın hakimler mahkeme kararına şöyle yazdılar: “Mahkeme şimdiye kadar hükümet tarafından verilmiş olan sözlerin böylesine çiğnendiğini görmemiştir.”³⁷ Bir kez daha hatırlatmaya değer, Bedeviler “iyi Araplardı”, orduda askerlik yapıyorlar ve bu yüzden de daha iyi bir karşılık beklentisi içine giriyorlardı. Hükümet kanadından böyle bir tutum gösterilmediği gibi geri kalan Filistinlilerden çok daha kötü durumlarla baş etmek zorunda kaldılar.

36 Penny Maddrell, *The Bedouin of the Negev*, Minority Rights Group, No. 81, London, 1990.

37 *Haaretz*, 6 Nisan 1979.

Bir diğer “iyi Arap” kategorisindeki topluluk Dürzilerdi, onların durumu biraz daha iyiydi. İşsizlik, yoksulluk ve mekânsal gelişmenin olmaması hayal kırıklığı yaratmış ve direnme hissini körüklemişti. Eylül 1978’de “Dürzi İnisiyatif Komitesi” kuruldu. Bu organizasyon Yahudi devleti ile yapılan tarihi antlaşmadan ve zorunlu askerlikten rahatsızlık duyan gençlerin toplandığı bir yer haline geldi.³⁸

Muhtemelen bu dönemde daha fazla iş imkânı bulan tek grup kadınlardı, özellikle genç kadınlar. Kadınlar iş gücünün sadece yüzde 10’unu oluşturuyordu ama bu oran 1948 yılına kıyasla oldukça yüksekti. Evin dışında çalışan kadına yönelik geleneksel tutum engelleyici bir faktör olmakla beraber, ucuz ve vasıfsız iş-gücü talebi bu trendi ters yönde değiştirdi. Bu değişimin önemi daha sonra fark edildi. Erkekler ise bu dönemde tarım sektöründen büyük bir süratle dışlandılar. On yıllık sürecin başında erkek nüfusun çeyreği tarımda çalışırken dönemin sonlarına doğru bu oran yüzde 5’in altına düştü.³⁹

Topluluğun daha genç üyeleri arasında üniversite mezunları vardı; şüphesiz Yahudilere oranla sayıları daha azdı. Ancak yeni edindikleri akademik arka planı kullanacakları fırsatlardan yoksundular. Şüphesiz yerine getirilmemiş sosyal ve ekonomik vaatler ile siyaseten hüsrana uğramışlık ve bundan kaynaklanan öfke arasındaki bağlantıyı araştırmakta olan akademisyenler için İsrail’deki eğitimli Filistinli elitler de cazip bir vaka incelemesiydi. Bu tablo gelecek yıllarda daha da kötüleşecekti. Hayfa Üniversitesi tarafından 1982-1987 yılları arasında yürütülen bir anketin sonuçlarına göre üniversiteden mezun olmuş Filistinlilerin neredeyse yarısı işsizdi ya da vasıfsız işçi olarak çalışmaktaydı.⁴⁰

Tıp alanı bu anlamda bir istisna idi zira bu alan görece bir bütünleşmenin sağlandığı tek alandı. Filistinliler Yahudi hastanelerinde her zaman personel olarak çalıştırılmıştı ve 1990’lı yıllarda bazıları yönetici pozisyonlara dahi yükseldi. 1980’lerin sonunda eski Sovyet ülkelerinden gelen göçle Filistinlilerin istihdam fırsat-

38 *El-İttihad*, 7 Eylül 1978.

39 Hasson ve Ebu-Asbah, *a.g.e.*

40 Sammy Smootha, *The Orientation and Politicization of the Arab Minority in Israel*, Arab Jewish Center, Hayfa, 1984.

larına gem vuruldu; yine de Filistinler halen en aşağı seviyelerden yukarılara kadar gözle görülür bir mevcudiyete sahiplerdir.

Yakın zamanda İsrail'deki Filistinlilerin ekonomik haritasında tıbbın emsalsiz rolünü açıklamaya yönelik çabalar oldu. 1980'li yıllarda İsrail'de doktor yetersizliği vardı. Bir süreliğine eski Sovyet ülkelerinden gelenler bu boşluğu doldurur gibi oldular, lakin evhamlı Yahudi toplumunda doktora yönelik talep her zaman yüksekti ve bu yüzden sistem Filistinli doktorları bünyesine dahil etme konusunda daha kabullenici hale geldi. Kamu hizmeti, yüksek teknoloji endüstri sektörü gibi yüksek maaşlar vermiyordu; kaldı ki İsrail'deki Filistinliler bu tarz sektörlerin yanına yaklaşmazdı. İsrail hükümeti tarafından sunulan ekonomik teşvikler de Filistinlileri kendi bölgelerinde kalmaya zorlamayı amaçlıyordu –şehir merkezindeki hastanede çalışmak, İsrail'in tecrit sınırlarının ötesinde bir coğrafi hareketlilik edinmek için var olan çok az seçenekten biriydi. 1990'lı yıllarda medikal hizmetlerde istihdam edilen Filistinlilerin oranı yüzde 10'a yükseldi (bir önceki on yılda bu oran yüzde 1'di). Bu kitap yazılırken de bu oran katlanarak artmaktadır. Bugün tıp öğrencilerinin yüzde 25'i Filistinlilerden oluşmaktadır. 2008 yılında İsrail üniversiteleri öğrenciliğe kabul yaşını hiç utanmadan 18'den 20'ye çıkardı. Filistinli öğrenciler askerlik yapmadıkları için 18 yaşında üniversiteye girebiliyorlardı. Ancak artık liseyi bitirdikten sonra iki yıl geçmeden başvuru yapamıyorlar; bu yüzden yurtdışına çıkma ya da kendilerine başka bir kariyer çizme eğilimi gösteriyorlar.⁴¹

Fili Bir Kültürel Özerklik

İşte bu sebeplerden eğitimli kesim giderek devlete karşı büyüyen memnuniyetsizliğini dile getirme ihtiyacı hissetti. Bu, 1980 yılının ilk yarısında İsrail'deki Filistin basınında neden yeni bakış açılarının filizlendiğini açıklar. Komünist Parti tarafından yayınlanan *el-İttihad* 1984'te günlük gazete oldu ve onun edebiyat eki *el-Cedid* aylık bağımsız bir yayın haline geldi. İktidarın sözcüsü *el-Ebna* ise aynı süreçte ilgisizlikten dolayı yayın hayatına son

41 Daphna Birenbaum-Carmeli, "Üniversitelerdeki Yaş Kotası (İş Piyasasında Etnik Düzenleme)", *Mittam*, 23 (2010), s. 39-47 (İbranice).

verdi. Ayrıca partizan olmayan, tamamen ticari olan yeni bir gazete de Nasıra'da yayınlanmaya başladı: *el-Sunara*. *Kul el-Arab* ve *Panorama* gibi diğerleri ise daha sonra yayınlanmaya başlayacaktı.

İsrail hükümeti Filistinli azınlıkla artık resmi gazete ve kurumlar vasıtasıyla bağ kuramayacağını zımni bir şekilde itiraf etti. Bu sadece ideolojik bir değişimin göstergesi değildi. Bu aynı zamanda 1980'li yılların başında kapitalist ve özelleşmiş İsrail toplumunda Filistinlilere yönelik sistemli ve pratik bir tutum benimseme ihtiyacının kabullenilmesi idi. Böylece resmi gazetenin yerini ulusal ve yerel gazete ve dergiler aldı. İslami hareket de böyle bir projeye girişti ancak *el-Kalem* adıyla çıkardıkları gazete tam bir başarısızlık örneği oldu; okuyucu ve kaynak eksikliği nedeniyle iki yıl sonra gazetenin yayını durduruldu. Bir dahaki sefere yayın hayatına başladığında daha başarılı ve popüler bir gazete olacaktı.

Bu bağlamda 1980'lerde İsrail hükümetinin resmi radyo ve televizyon kanallarına daha çok para yatırmasını görmek şaşırtıcıydı. Bunlar hem yerel Filistin nüfusuna hem de Arap dünyasına yönelik propaganda araçlarıydı. Ancak 1980'lerde artık bu tarz bir yayıncılık İsrail'deki birçok Filistinli tarafından ciddiye alınmıyordu ve Filistinliler kendi radyo istasyonlarını kurana kadar –hâlâ bir televizyon kanalları yoktur– komşu ülkelerin Arapça yayın yapan radyo kanallarını dinlemeyi tercih ettiler.

Özellikle Lübnan savaşından sonra gazetelerin mantar gibi çoğalması yeni bir teatral enerjiyle birleşti. Riyad Masarve gibi genç oyun yazarları FKÖ ile dayanışma göstermenin bir yolu olarak tiyatro oyunlarını buldu; bunların siyasi bir makale ya da gösteri gibi hemen yasaklanmayacağını ummuşlardı. Gassan Kanafani'nin İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgalini konu eden *Ricalün fi'ş-Şems* (Güneşin Altındaki İnsanlar) adlı romanından yaptığı uyarılama yetkililerle başının derde girmesine neden oldu ve oyunun sahnelenmesi yasaklandı. Diğer yazarlar ve şairler de Filistin mücadelesi ile özdeşleşme ve bu mücadeleye destek verme hususunda artık çok daha açıklardı, elbette önceden olduğu gibi düşüncelerinden dolayı kişisel bedel ödemeye razıydı. Likud hükümeti kendisinden önceki İşçi Partisi hükümeti gibi bu tarz açıklamaları terörizm ile eşdeğer tutuyordu. İsrail kamuoyundaki

önemli figürler FKÖ ile diyalog çağrısı yapmış olmasına rağmen resmi politika İsrail’de böyle fikirlere sahip her Filistinliye dava açmak ve eziyet etmek yönündeydi.

Kanafani’nin bu metninin İsrail’deki Filistinlilerin başına dert açması ilk defa olan bir şey değildi. Bu kısa roman insan odaklı ve evrenseldi; bir su tankı içerisinde Irak’tan Kuveyt’e seyahat eden ve Kuveyt’e varmak üzereyken havasızlıktan boğularak ölen –iş ve düzgün bir yaşam arayışındaki– üç Filistinlinin trajik öyküsünü anlatıyordu. Roman cahil gizli servis tarafından hedefe konuldu çünkü yazarın Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ile derin bağlantısı vardı. Bu bağlantı onun İsraililer tarafından suikasta uğramasına sebebiyet verdi. Kanafani’nin Cephe ile olan bağlantısı yazdıklarının yasaklı materyal kategorisine sokulması için yeterli sebepti. 1977 yılının Ekim ayında Kanafani’nin romanından uyarlanan bir oyunun Nasıra’daki el-Sadık tiyatrosunda sahnelenmesi polis tarafından yasaklandı. Gerekçe metnin daha önce sansür kuruluna gönderilmemiş olmasıydı –bu hep başvurulmuş bir mazeretti.

Diğer başka metinler de oyun olarak uyarlandıkları zaman benzer muameleye uğradı. Bu oldukça gülünçtü zira Filistinlilerin de İsraili Yahudiler gibi tiyatroya gitme alışkanlıkları kısıtlıydı; bunun sebebi televizyon ve sinemanın tüm dünyada görülen yıkıcı ilerlemesiydi. Aralık 1978’de yerel bir tiyatro olan el-Beled’in oyuncularını *Kaybedilmiş Barış* adlı bir oyun sahnelediler ve akabinde tutuklandılar. Tutuklanma gerekçeleri ise metnin önceden sansür kuruluna gönderilmemiş olmasıydı.

Sansüre rağmen bir şeyler ortaya koyma isteği devam etti. Daha önce değinildiği gibi bu Batı Şeria’daki kültür çevrelerine eklenerek ve Arap dünyasının kültür başkenti Kahire ile yeni bağlar kurarak gerçekleştirildi. Bu, 1979’da İsrail’in Mısır ile imzaladığı barış antlaşması arifesinde gerçekleşmişti. Mısır cumhurbaşkanı Enver Sedat’ın 1977 Kasım’ında Knesset’e yaptığı tarihi ziyaretin ve ardından imzalanan barış antlaşmasının yarattığı siyasi gösteriş, o dönemin İsraili Yahudilerinin hafızasına kazınmış bir resimdi. Oysa bu imaj İsrail’deki Filistinliler üzerinde çok az etki bıraktı zira tüm Filistinliler gibi onların da nezdinde Enver Sedat ile İsrail başbakanı Menahem Begin arasında Başkan Jimmy Carter’ın aracılığıyla Beyaz Saray’ın çimlerinde imzalanan

Camp David Antlaşması meşru değildi. Mısır Sina'yı her karışına kadar geri almıştı ama karşılığında işgal altındaki toprakları İsrail'in mutlak kontrolüne bırakmıştı.

Kültürel açıdan ise antlaşma Filistin kültürel sahnesini dönüştürdü. Sadece Kahire'den değil Beyrut'tan ve Arap dünyasından kitaplar, oyunlar ve gazeteler artık daha erişilebilir hale gelmişti. Üç yıl süren İsrail işgali (1982-85) Lübnan'daki kitap tacirlerine –aynı zamanda uyuşturucu tacirlerine de–, Beyrut'taki yayıncılara, kitapçılara ve kültür merkezlerine erişim kolaylığı sağlamıştı. Filistinli yazarlar, şairler ve oyun yazarları Arap dünyasına daha kolay seyahat edebiliyor ve oradaki isimlere aşina oluyorlardı. Şair Siham Davud 1979'da bölgede ilk yayın yapanlardandı ve sonra gerisi geldi.

Fakat her zaman olduğu gibi İsrail'deki herkesin hayatı, eğilimler, süreçler ve genel kalkınma, siyasi kalkışma ve depremlerle kesintiye uğradı. Bu hikâyedeki bir sonraki durak ise 1987 sonunda patlak veren birinci İntifada'dır.

5. Birinci İntifada'nın Ardından: Kararlı Filistinliler ve Mütereddit Yahudiler, 1987-1995

13 Eylül 1993'te Beyaz Saray'ın çimleri üzerinde Yaser Arafat ile İzak Rabin'in el sıkıştığı fotoğraflar, Şeria Nehri ve Akdeniz arasındaki topraklarda yaşayan herkesi hayal kırıklığına uğratan oyuncuların sahnelemiş olduğu utanç verici bir an olarak rafa kaldırılalı çok oldu. Fiiliyattaki iç karartıcı gerçekler göz önüne alındığında bu antlaşmanın böyle bir hüsrana yaşatacağı önceden belliydi. Fakat o dönemde bu seremoni, iyi şeylerin gelmekte olduğuna dair en ufak bir işarete umutsuzca tutunan İsrail'deki Filistinlileri derinden etkilemiş ve onlar tarihin kanat seslerini yakınlarında duyabilmişlerdi –ya da öyle zannettiler–; oysa umutlar kim bilir ne kadar süreyle tekrar gözden kayboldu.

Liderleri önce Tunus'ta sonra da Gazze ve Ramallah'taki yeni başkanlık konutunda Yaser Arafat ile mütemadiyen fotoğraf çektiler. Bu fotoğraflar belediye başkanlarının ve baroların ofislerine, doktorların kliniklerine gururla asıldı. Knesset'in Filistinli üyelerinin İsrail tarihinde bir ilk olarak koalisyon hükümetine katılmasına yönelik yapılan çağrı da daha az ilham verici değildi. Elbette bu çağrı onlar ailenin meşru çocukları olarak görüldüklerinden ötürü yapılmamıştı; daha çok üvey evlat muamelesi gördüler. Bakan olmaları beklenmiyordu ama meclis başkan vekili olarak hizmet etmelerine izin verilmişti; ayrıca 1948'den beri dışlandıkları parlamentodaki komisyonlara üye olmalarına imkân tanındı.

Knesset'in en prestijli komisyonlarından, genellikle yalnızca emekli generallerin ve gizli servis mensuplarının üye olabildiği Dış İlişkiler ve Savunma Komisyonu bile Filistinlilere açıldı. Geç-

mişte Knesset bu komiteye katılımı, mecliste belli bir sayıda temsil ediliyor olma koşuluna bağlayan bir düzenleme hazırlamıştı; buna göre en kalabalık Arap partisinin sahip olduğundan en az bir fazla milletvekili sahibi olan partiler bu komiteye katılabiliyordu. Ama artık durum değişmişti ve Hadaş partisi milletvekili Haşim Mahamid askeri ve istihbarat operasyonlarının tartışıldığı düşünülen odaya girerken görüntülendi. Ancak gerçekte olan tam da böyle değildi. Knesset bu komisyona hemen bir alt komisyon atadı; alt komisyon istihbarat ile ilgili konuları görüşecekti ve elbette Mahamid ve diğer Filistinli milletvekillerinin burada işi yoktu.

Her şeye rağmen tüm bunlar umut vaat eden görüntülerdi. Filistinli milletvekilleri 1992 seçimlerinden sonra yerel siyasi jargonda “Engelleyen Blok” olarak adlandırılmaya başladılar. Bu, (muhalafette ya da koalisyonların küçük ortağı olarak geçen on beş yıldan sonra İşçi Partisi’ni yeniden iktidara taşıyan) ikinci İzak Rabin hükümetinin Knesset’in Arap milletvekillerinin oyları olmaksızın kurulamayacağı anlamına geliyordu; gerçi Arap milletvekilleri de koalisyonun tam üyesi olmaya çok da gönüllü değillerdi.

İzak Rabin öldürüldüğünde katil eyleminin sebeplerinden birini Rabin’in “Araplar”ın oyu sayesinde seçilmesi olarak açıkladı. Filistinliler suikastı kaygı dolu bir an olarak hatırlıyor. Kuzeyde yenilikçi bir kibutzda yaşayan bir öğretmen orada kalmaması yönünde tavsiye aldığını çünkü Rabin’in katilinin bir Filistinli olduğunun düşünüldüğünü anlatıyor; öğretmen bir intikam saldırısına kurban gidebilirdi. Bundan kısa bir süre önce de el-Halil’deki bir Yahudi yerleşimci olan Baruch Goldstein camide ibadet eden insanları katletmişti. Süregiden işgalin yarattığı bıkkınlık ve umutsuzluk Filistinli intihar bombacıları olgusunu doğurdu ve bu trend İsrail’de toplu taşımada, alışveriş merkezlerinde ve restoranlarda korku ve kargaşanın hakim olmasına sebep oldu (intihar bombacıları –bu eylem türünün ilk uygulamaları olan– Şiilerin güney Lübnan’da konuşlu Amerika komutasındaki çokuluslu gücün mensuplarına ve daha sonra İsraili askerlere karşı gerçekleştirdiği eylemlerden ilham almıştı). Çok az İsraili Filistinlinin bu eylemlerin kurbanı olduğu bir gerçektir, öte yandan in-

tihar bombacıları ile İsrail'deki Filistinlilerin işbirliği içinde olduğunu ispat etmek çok zordu; buna rağmen Yahudi kamuoyu terör eylemlerini İsrail'deki Filistinlilere bağlıyordu. “*Eyn Aravim, Eyn Piguim*” (Arap Yok, Terör Eylemi Yok) sloganı o günlerde arabalara yapıştırılan popüler bir çıkartma oldu.

Bu imgeler umut ve nefret karışımı yeni bir imge yarattı; bir tür “barış” ve bir tür “savaş” imgesi. Fakat çok yakında bu imge Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yirmi yıllık işgale karşı yapılan kalkışmanın harekete geçirdiği, bilinmez bir geleceğe doğru yol alan bir spiral haline gelecekti.

Birinci İntifada'nın Ani Tesiri

Yirmi yıl süren işgalin ardından Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde ki yaşam orada yerleşik Filistinliler açısından benzer ama tahammülü zor pratikler içeriyordu. 1987'ye gelindiğinde dışardan hiçbir gücün bu insanların içinde bulundukları zor durumdan çıkmasına yardım edemeyeceği açıktı. Uluslararası topluluk, Arap dünyası, FKÖ ve İsrail barış kampı, o ya da bu şekilde, işgal ve baskı gerçekliğine mahkûm bu insanların yaşamlarına müdahale etme hususunda isteksizdi ya da bunu yapmaya muktedir değildi.

Bu arka plana bakıldığında kalkışmanın neden bu kadar geç gerçekleştiği üzerinde düşünülebilir. Kalkışma nihayet 1987 yılının Aralık ayında başladı; liderleri de Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki İsrail mevcudiyetini sonlandırmak için giriştikleri bu eylemin adını –Arap dünyasındaki halk hareketleri için zaten kullanılmakta olan Arapça terimi benimseyerek– İntifada (silkinme) olarak belirlediler. Kalkışma o dönemin muhtemelen en siyasileşmiş ve İsrail'in misillemelerinin en şiddetli kısmını göğüsleyen Filistinlilerin yaşadığı Gazze'deki mülteci kamplarında başladı. Daha sonra kampların İsrail kontrolünden bağımsızlığını ilan ederek şiddet içermeyen gösterilere ve izole haldeki Yahudi yerleşimlerine yapılan saldırılara evrildi. Gazze'deki protesto dalgası Batı Şeria'nın kırsal kesimlerine yayıldı; buradaki gençler bölgedeki güçlü orduya cesaretle kafa tuttu ancak son tahlilde boyun eğdi. Ayaklanmanın tesir ettiği son kesim şehirlerdi. Burada İntifada'nın liderliği ve siyasi yönelimi belirlendi. FKÖ

o dönemde, 1983 yılında Lübnan'dan çıkarılmasının akabinde Tunus'ta konuşlandığı için tepki vermekte ve ortaya çıkan yeni enerjiyi özümsemekte yavaş davranmıştı.

İntifada gibi kırılma hatları kişiyi gündelik yaşam alanından çıkarır; ama bu onun gündelik yaşam pratiklerinin değişmesinden ziyade, geniş tarihi ve ideolojik bağlamın farkına varması ve içinde bulunduğu açmazın bir açıklamaya kavuşması şeklinde olur. İsrail'de yaşayan Filistinliler açısından –İntifada öncesinde, sırasında ve sonrasında– günlük sıradan aktivite her zaman elde edilemeyen bir lükstü ve siyaset ya da ideolojinin pençesinden uzak olmayı da sağlamıyordu. Yolda polis onlara ikinci sınıf vatandaş olduklarını hatırlatırdı; hava alanındaki güvenlik görevlileri üniversitede profesör olsalar bile onları aşağılardı; zorla ya da gönüllü olarak gizli servisle bağlantılı okul müdürü sadakatlerini ölçerdi ve yargıç adi suçlar için yargıladığı Yahudi'yi beraat ettirirken aynı iddiayla suçlanan talihsiz Filistinliyi mahkûm eder, ayrımcılık yapardı.¹

Ancak İntifada öncesinde ve sonrasında bu baskıcı gerçekliği dengeleyen ve kolaylaştıran faktörler bulmak mümkündü. Özel işletmeler arttı, okullarda iyi notlar alındı, üniversiteler bu dönemde iyi bir kariyer elde etme imkânı sağladı ve doğum, evlilik, ölüm döngüsü siyaset ve ideolojiden bağımsız olarak mutlu ve üzüntülü anlar yaratmaya devam etti. Daha iyi antenler sayesinde Arap kültürü televizyonlar aracılığıyla evlere girdi: artık cızırtılı radyonun etrafına toplanıp Kahire'den Ümmü Gülsüm'ü ya da Lübnan'dan Feyruz'u dinlemeye gerek yoktu. İsrail televizyonunun Arapça programlarına da daha az ihtiyaç duyuluyordu, bunlar zaten güvenilir de değildi; ama en azından her Cuma Arapça film yayını yapılıyordu.

Ne var ki İntifada bu gündelik varoluşa çok da müsamaha göstermedi. Sadece ihtiyaç duyulan özen anlamında yıkıcı olmakla kalmadı, İsrail'deki Filistinli azınlığın hayatta kalma stratejisi haline gelmiş olan hassas dengeyi de test etti. İsraili Filistinli sosyologlara göre bu strateji üç faktör üzerinde temellenmişti. Birin-

1 Arie Ratner, Gideon Fishman, *Herkes İçin Adalet? İsrail Hukuk Sisteminde Araplar ve Yahudiler*, Suç Araştırmaları Merkezi, Hayfa Üniversitesi, 2001 (İbrance).

cisi, İsrail'in yanında bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını öngören resmi FKÖ pozisyonuna tam destek; ikincisi İsrail'deki Filistin topluluğu için eşit yurttaşlık ve insan hakları talebi ve son olarak sadece İsrail yasal sistemi içerisinde mümkün olan taktiklere başvurma kararı. 1993'e kadar İsrail yasalarına göre illegal olan FKÖ liderleri ile görüşmeler yapmak dışında çok az kişi belirlenen bu icra tarzından saptı. Grevler ve gösteriler her zaman resmi izinle düzenlendi ve önceden dikkatlice planlandı. Gerilla hareketleri ya da terör ile bağlantılı bireysel eylemler topluluk tarafından yüceltilse bile, liderler tarafından kınandı.

Bu üçlü strateji en azından, Aralık 1987'de işgal altındaki topraklarda başlayan olaylara hızlı bir şekilde reaksiyon verilmesini kolaylaştırdı. İsrail'deki Filistinliler cevap verme konusunda FKÖ'den daha hızlıydı. İntifada başladıktan birkaç hafta sonra "Barış Günü" olarak adlandırdıkları özel bir günde grevler ve gösteriler düzenlemeye başladılar; ilk defa Yeşil Hat'ın her iki tarafında koordineli bir siyasi eylem gerçekleştirilmiş oldu. İlk büyük gösteri Ocak 1988'de Nasıra'da gerçekleşti. Bu gösteri sırasında –ve sonrasında da her ay düzenli olarak– yiyecek ve diğer temel yaşam malzemeleri toplanarak Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde işgal altındaki Filistinlilere gönderilmeye başlandı.

İsrail'deki Filistinliler İsrail ordusunun ve gizli servisinin İntifada'ya karşı takındıkları katı ve gaddar tutuma dikkatleri çekme konusunda Yahudi "Barış Kampı"ndan önce davrandı. Bu katı ve gaddar tutum yargısız toplu tutuklamalar, sorgu sırasında işkence ve yeniden işgal edilen köylerde erkekleri bir araya toplayıp acımasızca dövme ve benzer mezalimler şeklinde tezahür etti. Çok sıkı bir sansüre rağmen bu mezalimin görüntüleri tüm dünyanın, özellikle de Arap dünyasının TV ekranlarına ulaştı.

İsrail'deki Filistinlilerin öfkesinin boyutu İsrail hukuku içinde hareket etme stratejisinden büyük bir sapmaya neden olabiliyordu. 21 Aralık 1987 tarihli ilk gösteriye taş atma ve lastik yakma gibi eylemler eşlik etti. Liderlik FKÖ tarafından engellenmeyen bu eylemleri kınadı; halbuki FKÖ "İsrail'deki Arapların özel durumunun ve çekinceleri"nin farkında olduğunu açıklamıştı. Üstüne üstlük bu gibi münferit vakalar İsrail medyasındaki uzmanlar tarafından abartıldı.

Filistin ayaklanması ile dayanışma sadece gösteriler ve grevler şeklinde olmadı. İzleme Komitesi ve işçi sendikası liderleri bu yerel inisiyatiflere, Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki Filistinlilere yardım etmek adına, aktivistler ve siyasi tavırdan genelde kaçınan insanlarla destek verdiler. Bu kişiler işgal altındaki topraklardakiler için yiyecek, giyecek, para ve ilaç toplanması için kampanyalar başlattılar. Bu kapsamda toplananlar miktar olarak çok fazla olmasa da sembolik olarak son derece önemliydi.

İsrail'deki Filistinlilerin –daha sonra İsrail solunun bazı kesimlerince de desteklenen– bu katkılarına karşılık, işgal altındaki topraklardaki Filistinliler de (kendi mücadelelerini yürütüyor olmalarına rağmen) 1988 yılında Toprak Günü'nü kırsal kesimdeki ayaklanmanın kayda değer bir unsuru olarak anma kararı aldılar. Bu dayanışma gösterisi Yeşil Hat'ın her iki tarafındaki kamuoyu nezdinde, 1976'da Celile'de topraklarına el konurken ölenler ile 1987'de işgal altındaki topraklarda yaşanan benzer olaylar arasında bir bağ kurmuş oldu. Dayanışma aynı zamanda İsrail'in her iki Filistin topluluğuyla şaşırtıcı derecede benzer olan ilişkisinin, yani neo-kolonyal ekonomik bağımlılığın doğasının anlaşılmasını sağladı.

İslamcılığın Ânı

Tarihi Filistin'in her iki tarafındaki kalkışma siyasal İslamcı güçleri canlandırdı. Hamas, İslami Cihad ve İsrail'deki İslami hareket artık güçlü aktörler olarak sahneye çıkmıştı. Bunlar, Batı'da daha popüler olan “İslami köktencilik” kavramını kullanmayı haklı olarak reddedenler tarafından “Siyasal İslam” olarak adlandırılan Ortadoğu'ya ait daha yaygın bir fenomenin parçasıydılar. Genelde bu kavram Arap dünyasında dinin siyasete etkisini tayin etmeye dönük akademik bir adlandırma çabasıdır. Hiçbir surette kati bir tanımlama değildir ve her dini hareketin kendi bağlamında anlaşılması gerekir.²

2 Bkz. Joel Beinin, Joe Stork, “On the Modernity, Historical Specificity, and International Context of Political Islam”, Beinin ve Stork (ed.), *Political Islam: Essays from Middle East Report*, University of California Press, Berkeley, 1997, s. 3-28.

Yeşil Hat'ın her iki tarafındaki İslami hareketlerin birinci İntifada'yı takip eden ilk yıllarda birçok ortak noktası vardı. Bu hareketler dönemin siyasi gündemine yönelik pozisyonları hususunda çok iddialıydılar; Filistin-İsrail çatışmasına bir *Pax American* diktetmeye yönelik girişime, diğer bir deyişle Amerika'nın arabulucu olduğu barış antlaşmalarına karşıydılar. Amerika ve İsrail arasındaki yakın ilişki ve bunun Filistinlilerin kaderi üzerindeki etkisi takibi kolay bir gündemdi. Ancak güncel siyasete gösterilen bu ilgi İsrail'deki ve işgal altındaki topraklardaki siyasal İslam'ın sadece bir yönüydü.

İsrail'deki siyasi sahneye İslami kavramların girmesi geleneğe ve dine gerçek bir dönüş üzerinde temellendi. 1980'li yıllarda kadim davranış kodlarına dönme isteği sadece Müslümanlarla sınırlı değildi; bu eğilim Yahudi toplumunda da barizdi. Modernleşmeci gurular tarafından kolaylıkla azledilmiş olan gelenekçiliğin kalıntılarına oranla İsrail'de din daha dayanıklı ve uyarlanabilir bir güçtü. Zor şartlar altında sürdürülen yaşama kurtarıcı bir bakış açısı sunan din, İsrail'deki Filistinli azınlık açısından aynı zamanda sonu gelmeyen yerinden edilmelere, mahrumiyete ve ayrımcılığa verilmiş etkili bir cevaptı. Böylece en kötünün çoktan tecrübe edildiği şartlarda sadece gündelik pratikler açısından değil değişim vaat eden bir plan olarak da dinin sürekliliğinin siyasi veçhesi cazip bir alternatif olarak göründü.

Kimliğe yönelik din siyaseti İsrail'deki diğer grupların siyasetinden farklıydı. Bu siyaset biçimi de milliyetçiliğin yerine geçmeyi ya da en azından onun gelişmiş bir biçimi olmayı hedefliyordu; fakat bu kaçınılmaz olarak "öteki" ile daha ödünsüz bir çatışmaya girecek bir siyaset biçimiydi. İsrail içindeki milliyetçi Filistin liderliği hatta FKÖ topluluk üzerindeki ağırlığını kaybetti. Bu, daha mütedeyyin davranış biçimlerini bireysel ve kolektif olarak benimseyebilmek için daha fazla alan ve motivasyon olduğu anlamına geliyordu. Bu durum kırsal kesimde ve şehirlerin daha yoksul bölgelerinde belirgin hale geldi. Kırsal bölgelerde geleneksel kavramlar ve inançlar yüzlerce yıldır sürdürülüyordu ve bunlar kolayca siyasi bir yöne evrilebilirdi; özellikle İsraili yetkililerin Filistinlilerin yaşamına mütemadiyen müdahale etmesi bu süreci kolaylaştıracaktı. Geleneksel inançlar, Doğu Nasıra gibi

sadece İsrail'deki Yahudiler tarafından değil aynı zamanda bölgedeki sosyo-ekonomik kutuplaşmadan dolayı da yabancılaşmış hisseden yoksul mahallelerde de görünür bir haldeydi. Şehirlerde ikamet eden daha şanslı pek çok kişinin seküler bir yaşam tarzı sürdürdüğü gerçeği daha yoksul kesimlerdeki kişilerin refah ve entelektüalizme karşı düşmanca tutum geliştirmelerine neden olmaktan öteye gitmedi.

Bu yekpare bir tablo değildi. Genel olarak tüm Filistin topluluğu bir mahrumiyet ve yoksunluk içindeydi; ancak Yahudi devletindeki Filistin hayatının iki coğrafi merkezi arasında ciddi sosyo-ekonomik dengesizlikler mevcuttu. Kuzeydeki Celile, Müselles ve Vadi Ara'dan daha iyi durumdaydı; Müselles ve Vadi Ara'da nüfus küçük bir alana hapsedilmişti ve sınırlı sayıdaki iş kolunda çalışma imkânına sahipti. Bu bölgelerde işsizliğin ve adi suçlara iştirakin hızla yükselmesi şaşırtıcı olmadı. Hayatın, Batı Şeria'daki mülteci kamplarındaki koşullardan bile daha sefil bir hal aldığı bu yerler siyasal İslam'ın canlandığı yerler oldu.

Konvansiyonel modernleşme teorilerinin aksine seküler ve hali vakti yerinde olan Filistinliler Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki daha geleneksel ve daha yoksul hemşerilerine yöneldiler ve onlardan ilham aldılar. İslam'ın çeşitli yorumları tarafından sunulmakta olan bireysel kurtuluş yolunun çekimine en çok kapılanlar gençler ve nispeten önemli bir oranda kadınlar –yani topluluğun siyasi mücadelede belirleyici rol vermediği kesimler– oldu. Mistik Sufilikten Müslüman Kardeşler'in köktenci kollarına kadar geniş bir İslam yorumu mevcuttu. Bunlardan biri daha önce bahsedilmiş olan Abdullah Nimr Derviş'ti. Derviş, kalabalık ve yoksul Vadi Ara'dan daha karizmatik ve genç liderlerin çıkmaya başladığı 1980'li yıllara kadar İsrail'de İslam siyasetine hakim oldu. Diğer liderler gibi o da Nablus ve el-Halil'de 1970'li yıllarda İslami eğitim almıştı. Burada sadece ilim dünyasını tanımakla kalmadı, aynı zamanda ve daha önemlisi İslami anlamda militan bir siyasetçi olmak için sunulan çeşitli aktivitelere de katıldı. Bu aktiviteler Risale okunmasından –aslında bunlar Peygamber tarafından inananlar topluluğuna gönderilmiş mektuplardı ama artık modern siyasi mesajlara dönüşmüştü– yasadışı hücre yapılanmasına, sabotaja ve şiddet içeren eylemlere varan bir çeşitlilik

arz ediyordu. Camilerde vaaz vermek bu eylemlerin en görüneni haline geldi. Hutbeler Filistin'de İslam'ın altın çağına yeniden kurulması; diğer bir deyişle ülkede Kuran emirlerine sıkı sıkıya bağlı bir Müslüman idaresinin yeniden canlandırılması çağrısı yapıyordu. Yahudilere ve emperyalizme dair göndermeler ve daha da önemlisi özellikle Filistin sorununa yönelik FKÖ duruşunu yansıtan güncel siyasi yorumlar bu temel mesaja serpiştirilebiliyordu. Bu söylemlerin herhangi bir kombinasyonu, Abdullah Nimr Derviş gibi birinin başını belaya sokmak için yeterliydi ve son tahlilde –bir önceki bölümde değinilmiş olduğu üzere– Derviş İsrail hapishanelerinde uzun yıllar geçirdi. 1987'den sonra eleştirilerini hafifletti ve resmi olarak tanınan bir STK olan el-Hareket el-İslamiyye'nin (İslami Hareket) kurucusu oldu.

1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında İslami hareket yerel seçimlere katıldı ve emektar Komünist siyasetçiler ile Siyonist partilerin temsilcilerini başarıyla alt etti. Vadi Ara yolunun kuzey kısmında Batı Şeria ile Yeşil Hat'ın birleştiği yerde bulunan Ümmü'l-Fehim'de genç bir vaiz olan Şeyh Raid Salah'ın 1989 seçimlerindeki zaferi hareketin yöneliminde ve yapısında bir değişimin işareti oldu.

Derviş'in aksine Salah İslami hareketin ulusal seçimlere katılmasını reddetti; yerel seçimlere katılımı ise kabul ediyordu zira Salah'a göre yerel seçimlere katılmakla Yahudi devleti tanınmış olmuyordu. Salah ayrıca inananlardan daha dindar bir tutum ile kamusal alanda İslam'ın daha sıkı bir şekilde uygulanmasını talep etti. Hareketin bu kısmındaki Salah ve arkadaşları Kudüs'ün geleceğine yönelik mücadeleyi başlıca hareket noktası olarak belirlediler ve Batı Şeria ile Gazze Şeridi'ndeki İslami oluşumlarla yakın çalışma içerisine girdiler. Bir kırılma kaçınılmazdı. Salah'ın takipçileri kuzeyli İslami hareket olarak biliniyordu çünkü coğrafi olarak Ümmü'l-Fehim –Abdullah Nimr Derviş'in kalesi olan– Kefer Kasım'ın kuzeyindeydi (aslında iki köy arasındaki mesafe 30 kilometreden azdır). Zaman geçtikçe güney kanat diğer partilere katılacak ve kuzey kanat İsrail'de resmi olarak tanınan tek İslami hareket haline gelecekti.

Bazı durumlarda İslami hareketin yeni seçilmiş belediye başkanları ve yerel konseylerin yöneticileri belediye yönetiminde ve

çoktandır devam etmekte olan problemleri çözmede baskın çıktılar. Son tahlilde bu kişiler hükümetin gadrine uğradılar, ayrıca hizipleşme ve yolsuzluk da önlerinde engel olarak belirdi. İslami hareket İsrail'deki Filistinlilerin oylarının yaklaşık üçte birini aldı. Hareketin gücü toplumun İslamileşmesinden değil daha çok Filistinlileşmesinden geliyordu (karşı süreç, yani işbirliği ve modernleşmeye yönelik istek Yahudi ana akım akademisyenler tarafından İsrailileşme tabiriyle ifade ediliyorsa Filistinlileşmeden de bahsedilebilir). İsrail'deki Filistinliler arasında beliren "Filistin oydaşması"nı, yani –daha önce bahsedilmiş olan– İntifada patlak verdikten sonra ortaya çıkan üç kademeli stratejiyi sadece, 1988 seçimlerinde Arap partiler için oy veren yüzde 60'lık bir kesim değil, önemli sayıda Siyonist parti seçmeni de benimsemişti.

1988'de FKÖ'nün resmi pozisyonunda meydana gelen dramatik değişiklikler göz önüne alındığında böylesi bir uzlaşımsal tutum benimsemek daha kolay oldu. Aynı yılın Kasım ayında FKÖ İsrail'in yanında bir Filistin devleti kurulmasını açık bir şekilde onayladı ve Filistin ile İsrail'in demokratik ve laik tek bir devlet olması görüşü azınlıkta kaldı. Artık topluluğun, içinde bulunulan gerçekliği aşarak geleceği düşünen üyeleri için iki seçenek vardı. Bunlardan biri, FKÖ'nün yeni pozisyonunu kendilerinin Yahudi devletinin vatandaşları olarak kalacakları şeklinde yorumlamaktı; ikincisi ise bunu daha ütöpik bir düşünce olan birleşik Filistin'e varmak için gerekli, geçici bir aşama olarak görmektir.

Milliyetçiliğin Ânı

Parlamentoda Filistinlilerin temsil ediliyor olmasının gündelik hayatı iyileştireceğine dair inancı gittikçe azalan ancak yine de bu temsili bir nevi ulusal gurur olarak gören laik tarafta ise üç ana siyasi güç rekabet halindeydi.

Önceden Rakah olan Hadaş 1977'de kurulmuş olan yapıyı sağlamlaştırdı. Kara Panterler hareketinden Charlie Biton gibi Mizrahi aktivistler aracılığıyla Yahudi işçi sınıfı oylarına ulaşmayı umdu. Faslı bir Yahudi olan Biton ve arkadaşları 1970'li yıllarda Afro-Amerikalılar tarafından kurulan Kara Panter hareketine

öykünmüşlerdi. Hedefleri, Arap ülkelerinden gelen Yahudi göçmenlerin ve onların ikinci kuşağının İsrail'deki sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmekti. Bu aktivistler ve daha sonra bazı önde gelen entelektüeller Mizrahilerin Yahudi topluluk içerisinde hem sosyal hem de coğrafi olarak sınırlarda olan konumunun, Aşkenazi müesses nizam tarafından kasıtlı bir biçimde uygulanan ayrımcılık politikasından kaynaklandığını öne sürdüler.³

Ne yazık ki bu topluluğun hoşnutsuz kalabalıkları, dini referans alan ya da Arap-karşıtı Yahudi milliyetçisi partileri Komünizme ve İsrail'deki Filistinliler ile bir ittifaka tercih ettiler. Hadaş önceki seçim başarılarının sınırları içerisinde kaldı, 120 koltuklu Knesset'e üç ya da dört üye göndermeye devam etti.

Hadaş, önceki bölümde değinilmiş olan Azmi Bişara'nın partisi Balad ile birleşti. Bişara 1956'da Nasıra'da Komünist bir aileye doğdu. İbrani Üniversitesi'nde okudu; bu süreçte Arap Öğrenci Komitesi'nde öne çıkan bir figürdü. Akademik çalışmalarını Doğu Almanya'da o zamanın önde gelen eğitim kurumlarından Humboldt Üniversitesi'nde yaptığı doktora ile tamamladı. Döner dönmez Rakah'a katıldı; ancak kısa bir süre sonra 1995'te Hadaş'tan çok farklı olmasa da milliyetçi bir gündemi olan yeni partisini kurdu. Karizmatik kişiliği ve mutabakata dayalı Filistin pozisyonunu Komünizme ya da Arap-Yahudi dostluğuna dayanmadan sunabilmiş olması birçok genç, eğitilmiş ve profesyonel Filistinliyi Bişara'nın partisine çekti. 1995 yılındaki ulusal seçimlere Hadaş ile girdi ve bir sonraki seçimde partisini kendi liderliğinde tek başına seçimlere soktu. Bişara'nın partisini bir sonraki bölümde daha geniş bir şekilde ele alacağım.

Üçüncü ve daha marjinal siyasi güç sebatlı Ebna el-Beled hareketiydi. Laik, demokratik tek bir Arap devleti için verdiği açık destek liderlerinin sıklıkla ve uzun sürelerle hapishaneye konmasına neden oldu. Reca Ağbariye ve Hasan Cabarin 1988 yılının çoğunu idari tutuklu olarak geçirdi; bu tutukluluğun başlıca sebebi kendilerini açıkça bu hareketin üyeleri olarak tanıtmalarıydı.

Daha önce değinildiği üzere bu hareket ikiye ayrıldı ve bir kısmı 1995'te Balad ile birleşti; tıpkı –liderleri Haziran 1988'de FKÖ

3 Bkz. Öndeyiş bölümü, 14. dipnot.

ile barış için temasa geçmekten yargılandıktan sonra- Muhammed Mia'ri'nin "Terakkiperver Barış Listesi"nin de yaptığı gibi. O dönem benzer suçlamalarla dört Yahudi barış aktivisti de tutuklanmıştı; efsanevi Ezer Weizman, İşçi Partisi-Likud hükümetinde bir bakandı ve Ağustos ayında FKÖ temsilcileri ile doğrudan görüşme hususunda gönüllü olduğunu belirtmişti. Yahudi siyasi kanadında daha merkez eğilimli seslerin ortaya çıkması ve FKÖ ile yakınlaşma çağrısı yapılması 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve 2000 yılında yine ortadan kaybolacak olan kısa ömürlü Arap-Yahudi işbirliğinin habercisiydi. Ortak eylemlerin revaçta olduğu dönemde bile bu işbirliği çok da önemli bir mesele olmadı zira tüm gösteriler barış sürecini desteklemek için düzenleniyordu ve Ebna el-Beled gibi partilerin üyelerinin gözünde bu gösteriler işgali bitirmekten ziyade onu derinleştirmekteydi. Yine de bu ortak gösteriler ve eylemler halkın tarihinde farklı bir geleceğin muhtemel habercisi olarak kayda geçirilmelidir. Burada ele alınan dönemde en gözü pek ve etkili gösterilerin ve diğer protesto biçimlerinin çoğu Araplar ve Yahudiler tarafından beraberce yapıldı; bunların pek çoğu da kadın örgütlerinin ortaklaşa eylemleri idi.

Barış için iki-uluslu bir gündem oluşturmada kadınların rolü hakkında başlı başına bir kitap yazılır, konuyla ilgili bazı öncü çalışmalar da yapılmıştır. Görünen o ki 1970'li yıllarda Yahudi topluluk içinde gelişen feminist farkındalık iki topluluğun kadınları arasında daha fazla işbirliği yapılmasının önünü açtı; özellikle kadına yönelik şiddet meselesi ve çatışmanın bu şiddet üzerindeki etkisi işbirliği yapılan meselelerdi. Arap dünyasından gelen Yahudi topluluğunda kadınların bir rol arayışı, bazı durumlarda Filistinli ve Yahudi kadınlar arasında daha güçlü bir yakınlık üretti.

Feminist temelde ortak eylem girişimi 2000 yılında "Barış İçin Kadın Koalisyonu" adlı örgütün doğmasını sağladı. Koalisyon İsrail içinde demokrasi ve eşitlik için mücadele eden ve Batı Şeria ile Gazze Şeridi'ndeki işgale karşı direnen Filistinli ve Yahudi kadınların oluşturduğu STK ve hareketlerin bir çatı organizasyonu olarak faaliyete geçti. Koalisyonun üyesi olmayan diğer gruplar da benzer, hatta bazen daha da dokunaklı bir biçimde İsrail'in Si-

yonist karakterine meydan okudular ve gelecekte destekleyecekleri çözüm önerileri bağlamında daha açık bir tavır sergilediler.⁴

Bu bölümde ele alınan dönemin sonunda Balad'ın sunduğu siyaset biçimi Abdulvehhab Deravşe tarafından da desteklendi. Deravşe İşçi Partisi üyesiydi, partisinin FKÖ ve Arap liderler ile doğrudan ve açık temasa geçmesi gerektiği hususunda ısrarcı olduğu için partiden çıkarıldı. Arap Demokratik Partisi adı altında kendi partisini kurdu ancak bu dönemde, kişisel olarak değil ama ideolojik olarak Balad'ın ulusal platformuna da katıldı. Bu platform İsrail içindeki Filistinli azınlığın ulusal ve kültürel özerkliği yanında, 1967'de işgal edilen topraklarda bağımsız bir Filistin devleti için de mücadele ediyordu.

Bu dönemde iki farklı siyasi davranış ortaya çıktı. Biri “dahili mülteciler” ya da topluluk içerisinde “yerlerinden edilmiş kişiler” olarak tanımlanan Filistinlilerin benimsediği kendine has eylem biçimiydi. Diğeri ise parti politikalarının gerçekleştirmekte başarısız olduğu hususları halletmeye çalışan ferdi teşebbüslerden oluşuyordu.

Dahili mülteciler 1948'de başlayıp 1952'ye kadar devam eden süreçte evlerinden çıkarılan ama İsrail'de kalarak başka köy ve şehirlerde yaşamaya devam eden Filistinlilerdi (bir tahmine göre bugün bir kasaba olan Ümmü'l-Fehim'in sakinlerinin üçte biri dahili mültecilerden oluşmaktadır; bu, şehir sakinlerinin çoğunun ya da onların ailelerinin aslen yakınlardaki köylerden geldikleri anlamına gelir). Daha tutucu tahminlere göre ise 1948 yılında yerlerinden edilenleri –yaklaşık 40,000 kişi–, onların ailelerini ve o zamandan beri İsrail içinde zorla yerleri değiştirilenleri kapsayan bu mültecilerin sayısı 250,000 ile 300,000 arasındadır. Rakamlar üzerindeki tartışma hâlâ devam etmektedir ve bu mesele yakın tarihli bir kitapta ele alınmıştır.⁵

İsrail'in bağımsızlığının kırkıncı yılının kutlandığı dönemde dahili mülteciler topluluğunun başlıca aktivistleri şimdiye kadar

4 Manar Hassan, “Şehrin Yıkılması ve Belleğe Karşı Savaş: Galip ve Mağlup”, *Teori ve Kritik*, 27 (Güz 2005), s. 197-207 (İbranice); Hanna Herzon, *Gendering Politics, Women in Israel*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 1999.

5 Nur Masalha, “Present Absentees and Indigenous Resistance”, Nur Masalha (ed.), *Catastrophe Remembered*, s. 23-55.

her sürgün edilmiş köy için ayrı ayrı oluşturulmuş olan yerel komiteleri, merkezi Nasıra olan ulusal bir Dahili Mülteciler Komitesi altında topladılar. Merkez önceleri, Nasıra'nın batısında, Safuriyye köyünden gelen mültecilerin yaşadığı Safafra mahallesiydi. Safuriyye 1948'de İsraililer tarafından yıkılmış ve Yahudi yerleşimciler eski sakinlerinin gözü önünde kalıntılar üzerine Zipori adlı yerleşim birimini inşa etmişti.⁶

Komite, topluluk içinde alışılmamış türde bir eylem biçimi olacak yeni bir milli ritüel geliştirdi. Bu ritüel yıkılmış köylerin birine her yıl yapılacak bir ziyaretten oluşuyordu; bu köylerde bir anma etkinliği düzenleniyor ve tanıklar köyün hikâyesini, özellikle de yıkıldığı günleri anlatıyordu; ardından bölge temizleniyor ve bu anmanın bir nişanesi oraya bırakılıyordu. Bugün de devam eden bu ritüel için seçilen köyler erişimi görece kolay olanlardır –diğerlerine ulaşmak mümkün değildir çünkü artık o köyler üzerinde ya Yahudi yerleşimleri yükselmiştir ya da Yahudi Milli Fonu o köyün toprağına ağaçlar dikerek orayı orman haline getirmiştir. Ziyaretler başladıktan sonra Yahudi Milli Fonu yetkilileri köylerden geriye kalanların etrafını dikenli tellerle çevirerek buralara girişi de yasakladı.

Komitenin gerçekleştirdiği diğer aktiviteler ise Nasıra'da bir tür Nekbe müzesinin kurulması, 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkı için toplantıların ve konferansların düzenlenmesi ve yerel politikacıları kendi davalarının savunucusu yapmaya –çok başarılı olmasa da– çalışmak şeklindeydi. Komitenin etkinliği küçük bir Yahudi STK olan Zohrot tarafından da benimsendi. İsmi İbranicede “hatırlayış” anlamına gelen bu STK, misyonunun İsrail kamuoyunu 1948 olayları hakkında bilgilendirmek olduğunu açıkladı. Bunu İsraili yeni tarihçiler ile savaşın Siyonist yorumuna meydan okuyan ve özellikle 1948'de Filistinlilerin topraklarından gönüllü olarak ayrıldığı söylemini çürüten Filistin tarihçiliğinin yardımı ile yapacaktı.

Bu döneme ait ikinci benzersiz özellik bireysel ve bağımsız olarak izlenen siyasi kariyerlerdi. O günlerde bazı bağımsız sesler vardı; bunlar yerel İsrail siyasetinin karanlık sularında kendine

6 a.g.m.

has bir şekilde yön bulmaya çalışanlardı. Bu doğrultuda öne çıkan figür İbrahim Nimr Hüseyin'di. Hüseyin, Şefa Amr'ın uzun süredir belediye başkanlığını yürütmekteydi ve İzleme Komitesi'nin başıydı. Komite başkanlığı için özellikle tercih edilmişti çünkü herhangi bir partiyle bağı yoktu ve her kesim tarafından saygı görüyordu (Komite partili olmayan bir başkan seçmeyi uygun görmüştü ve daha sonra Hüseyin'in Kefer Manda'dan komşusu Muhammed Zeydan (Ebu Faysal) hiçbir parti üyeliği olmadığı için bu pozisyona iki kere seçilecekti). Hüseyin'in İsrail İçişleri Bakanlığı ile doğrudan çatışmadan kaçınma kararı –ki bu ayakta kalmak isteyen herhangi bir Arap konseyinin başvurmak zorunda olduğu yoldu– kaçınılmaz olarak bazılarının onu devletle gereksiz yere işbirliği yapmakla suçlamasına neden oldu. Yaşadığı yerdeki topluluğun genç üyeleri onun bu yaklaşımından hoşlanmadılar; aralarından biri belediye binasına Molotof kokteyli attı, oradaki İsrail bayrağını yaktı ve belediye başkanı aleyhine grafitiler yazdı. Başkan da buna karşılık destek toplantısı organize etti.⁷

İsrail'in Sert Tepkisi: Şabak'a Geri Dönüş

İkinci sınıf vatandaş olmaktan duyulan memnuniyetsizlik ve başka bir seçeneğin olduğu inancı İslami hareket tarafından benimsenen tutum aracılığıyla ve hareketin güçlü bir şekilde sahneye çıkmasıyla gösterildi. Milliyetçi laik pozisyonun yeni milliyetçi güçler vasıtasıyla ve hatta Hadaş içerisinde pekişmesi de aynı dürtünün göstergesiydi. İsrail'de daha kararlı bir İslami ve milliyetçi Filistin sesinin ortaya çıkması, İsrail siyasi elitini mesele hakkında strateji geliştirme görevini yeniden güvenlik birimlerinin kollarına bırakmaya itti. Hükümet bu meseleyle ilgilenmeleri için insan hakları avukatları, siyaset bilimciler ya da sosyal refah uzmanlarını görevlendirmek yerine "Arap" dosyasını gizli servise verdi. Daha önce olduğu gibi anti-demokratik ve ırkçı politikaları devam ettirme güdüsü İsraililerin bireysel güvenliğinin bozulmasına yol açtı. Bunun sebebi ise bu dönemde Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki yerleşimci topluluklar üzerinde odaklanmış olan Filistin ulusal mücadelesiydi. Yerleşimcilerin ve ordunun

⁷ Haaretz, 25 Ağustos 1988.

kanlı misillemeleri İsrail içindeki Araplar ve Yahudiler arasındaki gerilimi de arttırdı.

Bu gerilimin sonuçlarından biri Meir Kahana'nın ve Kach hareketinin popüleritesinin artması oldu. Bu hareketin imgelemi ve dili, Siyonizm'e ya da devlete boyun eğmeyen herhangi bir İsraili Filistinliyi "düşman" olarak tanımlayacağı zaman ana akım medya tarafından da benimsendi. Bu aşırı uçlarla sınırlı bir fenomen değildi. İsrail içindeki Filistinliler İntifada'ya verdiği destek (ki demokratik bir şekilde ifade edilmişti) nedeniyle merkezden, sağ ve sol kanattan gelen sözlü saldırılara uğradılar. Bu bir bakıma 1950'li yıllarda Filistinlileri Yahudi toplumunun kalbindeki tehlikeli beşinci kol olarak gören imgeleme ve algılama şekline bir geri dönüştü.⁸

Bir önceki bölümde değinildiği üzere, onları kendi alışılmış bölgelerinde tutmayı amaçlayan kasabalarda ve yerleşimlerde yeni bir Filistinli mevcudiyeti oluşmuştu. Bu kişiler İntifada'ya desteğini açık bir şekilde ifade edecek son bireyler olsalar da iki bağlantısız fenomen –İslamcılık ve milliyetçilik– içi içe geçti.

Bu durum hükümetin müzakere masasında teşhis edilebilirdi. Soruna yönelik yıllar süren ilgisizlikten ve İsrail'deki Filistinlilerin durumunu ciddi bir şekilde ele almama sürecinden sonra hükümet Mayıs 1989'da özel bir toplantı düzenledi. 1976 yılındaki Toprak Günü olaylarının akabinde yapılan özel görüşmeden sonra bu toplantı sadece bu sorun için gerçekleştirilecek muhtemelen ilk kabine toplantısı olacaktı. O zaman İzak Rabin, Arap eğitim sistemi ile ilgilenmesi ve Arapların aidiyetini geliştirmesi için eski general Matti Peled'i görevlendirmişti. Bu doğrultuda Eğitim Bakanlığı tarafından "bir arada yaşamaya" odaklanan eğitim atölyelerini de içeren çok kültürlü bazı planlar dışında pek bir değişiklik olmadı. 1992 yılında Rabin hükümetinde Eğitim bakanı olarak Şulamit Aloni'nin görevlendirilmesi ile bu resmi şablonlara daha fazla içerik ve hedef eklenmiş oldu. Daha az tecrit edilmiş bir eğitim için alan oluşmuştu ancak bu umut çok uzun vadeli olmadı. Daha iyi bir gelecek için umut vaat eden tüm diğer

8 Nadim Rouhana, "The Intifada and the Palestinians in Israel: Resurrecting the Green Line", *Journal of Palestine Studies*, c. 19, no. 3 (Bahar 1990), s. 58-75.

göstergelerle birlikte bu da 1995 Kasım'ında Rabin'in öldürülmesiyle beraber berhava oldu.

Burası Rabin'in İsrail'deki ve Filistinli topluluğun hayatındaki mirasını tartışmak için iyi bir nokta olabilir. Bu çalışmanın yazarı olarak, pek çok meslektaşımın aksine Rabin'in Oslo görüşmeleri döneminde barış için çaba gösterdiğine dair değerlendirmeyi paylaşmamaktayım; arkadaşım Avi Shlaim'in güçlü ve etkili bir biçimde öne sürmüş olduğu Rabin suikastının Oslo mutabakatının çökmesinin ana sebebi olduğuna yönelik hipoteze de katılmamaktayım.⁹ Oslo süreci Rabin'in İsrail siyasetindeki ezeli rakibi Şimon Peres'in parlak fikriydi ve müteveffa başbakan tarafından hiçbir zaman tam olarak onaylanmadı. Ondan önceki ve sonraki tüm İsrailli müzakereciler gibi Rabin de barış görüşmelerini tartışmalı topraklarda barış içinde bir arada yaşamak için atılan gerçek bir adımdan ziyade Filistinlileri dize getiren şartların sunulduğu bir platform olarak gördü.

Yine de inanıyorum ki Rabin'in İsrail'deki Filistinliler meselesine kendine has bir yaklaşımı vardı. Bu yaklaşım görev yaptığı ilk dönemde (1974-1977) değil, ikinci görev süresinde (1992-1995) gelişti. O zamanlar Filistin siyasi sahnesinin bir parçası olarak İsrail siyaseti içerisindeydim. Rabin Filistinli siyasetçilere insan gibi davranan ve onları siyasetin meşru figürleri olarak gören çok az kişiden biriydi. Rabin 1992 yazındaki seçimlerin hemen akabinde Filistinli partilere yanaştı ve onlara devletin tarihinde ilk defa hükümette ortaklık teklif etti. Tartışıldığı üzere bu teklif çok sınırlıydı; Rabin resmi koalisyonda Filistinlilere yer verme cesaretini gösteremedi ama parlamentoda kendisine verdikleri destek karşılığında Filistinlilere Knesset'te önemli mevkiler verildi. Rabin'in hükümeti ayrıca kamuda istihdam konusunda pozitif ayrımcılık politikası izledi (yüksek mevkilerde Filistinliler için kota ayrılması ve iş garantisi gibi), eğitime ayrılan bütçeyi arttırdı ve sosyal refah sisteminde bazı iyileştirmeler yaptı. İyileştirme Filistinlilere kendi eğitim sistemlerinin içeriği ile ilgili daha fazla söz söyleme imkânı tanıyan bir diyalog da içermekteydi ancak Likud'un 1996'da iktidara gelmesi ile bu süreç akamete uğradı.

9 Avi Shlaim, "The Oslo Accord", *Journal of Palestine Studies*, c. 23, no. 4 (Bahar 1994), s. 24-40.

Bu kazanımların bazıları gelecekteki hükümetler tarafından yok sayıldı; bazılarına ise dokunulmadı ve bunlar süregiden baskıcı gerçekliği yumuşatmaya yardımcı oldu.

Benzer şekilde “Araplar” hakkındaki 1989 tarihli kabine toplantısı da sonuçsuz kaldı. Toplantının öne çıkan ismi İletişim bakanı İzak Modai idi ve tartışma İsrail’deki Filistinlilerin tavırlarında gözlenen radikalleşme etrafında şekillendi. Modai bunu şöyle ifade etti: “İntifada İsrail’e sıçradı; polisin girmeye korktuğu köyler var.”¹⁰

Yerel siyasetçiler de İsrail’deki Filistinliler hakkında soru sorulduğunda benzer doğrultuda konuşuyorlardı. Karmiel belediye başkanı bir röportajda Filistinlilerin Karmiel’e yerleşmeleri ile onların İntifada’ya giderek artan desteğini aynı kefeye koydu: “Karmiel Celile’yi Yahudileştirmek için inşa edildi, ortak bir yaşam için henüz çok erken. Onlar kendi köylerinde kalmalı.”¹¹ Resmi ağızdan böylesi bir ırkçı söylem ve tavır Güney Afrika’daki apartheid rejiminin çökmeye yüz tuttuğu bir zamanda dünya çapında hoş görülüyordu.

İronik olan ise o dönemde hükümet politikalarının Celile ve Necef’te Yahudi vatandaşları açık bir şekilde kayınyor olmasıydı. (1977 yılında başlayan bir süreçten itibaren) artık daha düzenli ve organize bir şekilde işlemekte olan İsrail Toprak İdaresi 1980’li yılların başında beşer yıllık mekânsal genişleme planları hazırladı. Yahudi nüfus söz konusu olduğunda bu planlar genişlemeye izin verilmesi anlamına gelirken Filistinli azınlık için genişlemenin kolaylaştırılması değil, kısıtlanması amacını güdüyordu. Verimlilik adı altında Filistinlilere daha ucuz hizmetler götürülüyordu ama asıl muharrik güç ideolojikti. Birçok araştırmacı tarafından dile getirildiği üzere bu ayrımcılık bugün de sürmektedir.¹²

Sanayinin gelişmesi, iş merkezlerinin kurulması ya da kamu konutlarının inşa edilmesi için Filistinlilere kamu arazisi sunulmadığından ötürü bu problemler pekişti. Bu dönemde İsrail’deki Filistinlilere tarım dışı kullanım için devlet topraklarından sade-

¹⁰ *Maariv*, 2 Mayıs 1989.

¹¹ *Maariv*, 4 Ekim 1989.

¹² Rasim Hamaisi, *İsrail’deki Arap Toplumu Üzerine Üçüncü Kitap: Nüfus, Toplum, Ekonomi*, Van Leer, Kudüs, 2009 (İbranice).

ce yüzde 0,15 kadarı verildi; bunun büyük çoğunluğu Necef'te Bedeviler için gecekondü semtleri ve (yüzde 0,15'in yüzde 5'i) Dürziler için daha iyi konutlar inşa etmek üzere kullanıldı.¹³

Yerel ve ulusal siyasetçilerin bu demeçlerinin ardından, İsrail basını, devletin eğitim sektörü ve gençlik için sunduğu yetersiz hizmetlerin iyileştirilmesi adına Filistinlilerin aldığı inisiyatifler hakkında saptırılmış haberler yayınladı. Gençlere uzun yaz tatilinde yapacakları bir şeyler bulmaya yönelik en ufak bir çaba basında "İntifada gençlik kampı" olarak yer aldı.¹⁴ Bu tutumlar daha farklı taciz ve yıldırma şekillerine dönüştü. Bu bağlamdaki tipik vaka Hayfa'da bir kafe sahibinin orada kahve içmekte olan yedi Filistinliye Arapça konuşmamaları gerektiğini söylemesiydi. Daha da kötüsü, Remle, Taberiye ve Migdal Haemek'teki alışveriş merkezlerinde Arapça konuşan Filistinlilere saldırılmasıydı; hatta el-Mekr'den bir köylü bir Yahudi tarafından öldürüldü. Nasıra'da yerel bir futbol takımının Filistinli taraftarları Yahudi taraftarların alçak bir saldırısına uğradı.¹⁵

Resmi çevrelerden sokaktaki holiganlara kadar Arapça konuşan herkesten şüphelenilir ve korkulur oldu. Şüphesiz 1990'lı yıllarda da 1950'lerde olduğu gibi azınlıklara yönelik politikayı şekillendirmek ve uygulamakla görevli devlet kurumu Şabak'tı.

Bu kurumun en yetkililerinden biri olan Nahman Tal kurumun amacını harareti makul seviyelerde tutmak olarak özetledi. Bunu şöyle açıklıyordu:

İsrail'deki Araplar tam eşitlik elde etseler bile hiçbir zaman tam anlamıyla tatmin olmayacak, ulusal ve ideolojik tercihlerini değiştirmeyecekler. Ulusal bir azınlık çoğunluğun devletinde yaşamakta her zaman zorlanacaktır; bu yüzden bu sorunun bir çözümü yoktur. Sadece hararetin düşük seviyede tutulması gerekir.¹⁶

Tal soruna değinirken hararet kavramını kullandı çünkü Ceza-yir'deki savaş zamanında emektar bir Fransız sömürgecinin anlattığı bir şeyden çok etkilenmişti. Bu, Fransızların en büyük

13 a.g.e.

14 *Yediot Ahronot*, 27 Temmuz 1989.

15 a.g.m.

16 Yossi Melman, "So the Secret Service Demanded Equality, So What?", *Haaretz*, 23 Mayıs 2004.

hatasının hararetin yükseldiğinin çok geç farkına varmış olduklarıydı; sanki bunun “zamanında” farkına varılmış olsa Ceza-yirliiler Fransız işgaline karşı direnişini bırakıp ülkeyi onların eline bırakacaklarmış gibi. Gazetede ki aynı haberde kıdemli bir Şabak yetkilisi “harareti düşük tutma” tabirinin Filistinli vatandaşlara karşı yürütülen saldırgan ve hasmane politika için bir hüsnü tabir olduğunu ve böyle bir tutumun hikmetinden şüphe duyduğunu belirtti. Tal Filistinlilere yönelik politikanın havuç-sopa taktiği olduğunu öne sürdü; sorun bu taktiğin havuç –vatandaşların yaşam standardının sürekli gelişmesi– kısmındaydı; bu kısım siyasetçilerin işiydi ve çoğu durumda siyasetçiler bunu yerine getirmeye gönüllü ya da muktedir değildi.¹⁷

Bu analiz ve tahmin oldukça hayret vericidir zira biz bugün biliyoruz ki gizli servis İsrail’deki Filistinlilerin İntifada’ya katılacağını öngörmüştü. Bu Şabak uzmanları, sadece İsrail’deki Filistinli topluluğun liderlerinin değil FKÖ’nün de İsrail’deki Filistinlilerin İntifada’ya katılması beklentisi içinde olmadıklarına dair defalarca yaptıkları açıklama ve beyanatları dinlemeliydiler (yapamazlardı, önyargıları buna engel dolu). Nadim Rouhana o dönemde Araplar konusunda “uzman” olanların Filistinlilerin İntifada ile duygusal olarak özdeşleşmesini onun içinde bilfiil yer alma isteği olarak anladığını öne sürdü.¹⁸ İsrail müesses nizamı tarafından “İsraillileşmiş” olarak görülen Filistinli gruplar –yani oğullarını askere gönderenler, Dürziler ve Bedeviler– bile bu duygusal özdeşleşme sürecini yaşamıştı. Bunun sonucu İsrail Komünist Partisi’nin resmi yayın organı ve İsrail’deki başlıca Arapça gazetelerden olan *el-İttihad*’ın yeni bir söylem benimsemesi oldu. Ulusal FKÖ söylemi geçmişte İsrail’deki Filistinli basın tarafından kullanıldığında gazetenin kapanması ve gazetecilerin tutuklanması söz konusu olurdu. Şimdi ise bu söylem dev bir dalga gibi yayılmıştı; herkes tarafından kullanılıyordu. Bu anlamda Yeşil Hat ortadan kalkmıştı: İsrail’deki Filistinliler işgal altındaki topraklardaki İntifada mahkûmlarını İsrail hapishanelerindeki

17 a.g.m.

18 Nadim Rouhana, “The Political Transformation of the Palestinians in Israel: From Acquiescence to Challenge”, *Journal of Palestine Studies*, c. 18, no. 3 (Bahar 1989), s. 34-55.

kendi mahkûmları gibi görüyorlardı. Bu yüzden Yeşil Hat'ın her iki tarafındaki Filistinliler açısından İntifada'nın siyasi sınırları yoktu; bu, tarihi anavatanda yaşayan her Filistinliyi kapsayan bir başkaldırıydı.

Kültürel Patlama

Bu söylem daha önce değindiğimiz üzere 1950'lerin şiirlerinde, 1960'ların romanlarında ve erken 1980'lerin oyunlarında zaten mevcuttu. Bu trend İntifada ile daha da güçlendi. Artık yerel şiirin çok daha folklorik türüne de nüfuz etmişti –ozanların ve hikâye anlatıcıların düğünlerde dile getirdikleri geleneksel methiyelerde, bazen de iki ozanın gelin ve damadı en iyi şekilde övmek için doğaçlama yaptıkları “atışmalar”da da bu söylemi görmek mümkündü. Popüler şarkılar da giderek daha siyasi ve ideolojik unsurları bünyesine katmaya başladı.

İsrail'deki Filistinli topluluğun yazın dünyası için bu çok verimli bir dönemdi. Edebiyatta farklı cinsiyet, din ve mezhep mensuplarından gelen yeni bir enerji patlaması yaşanıyordu. Munim Haddad, Naci el-Dahir, Dib Akkavi, Naile Azzam-Labes, Şekib Caşan, Usame Halebi, Admon Şehade ve Afif Şalhut gibi yazarlar bu furyanın içindeydi. Son tahlilde onların eserleri hayatın hemen her alanına değindi. Edward Said'in Lübnan savaşının akabinde yazdığı ve Filistinlileri yıllardır süren İsrail propagandası karşısında kendi söylemlerini üretmeye ve korumaya davet ettiği “Permission to Narrate” başlıklı ünlü makalesine cevaben ödüllü ozanlardan Semih el-Kasım *Do Not Ask Permission from Anyone* adlı yeni bir eser yayınladı. Munim Haddad ise 1988'de Taybe'de kurduğu Arap mirası merkezinin açılışını *The Arab Heritage: Erasure and Awakening* adlı kitapla yaptı.¹⁹

Önceki yıllar şiir ve tiyatronun çağıysa bu dönem belgesel ve belli ölçüde uzun metrajlı film çağı oldu. Bu süreç Nasıralı Mişel Halefî'nin çektiği İsrail'in içindeki ve dışındaki Filistinlilerin deneyimlerini ele alan belgesel ve filmlerle başladı. *El-Zâkira el-Hasba* (Bereketli Hafıza) adlı film iki kadının hikâyesini an-

19 Edward Said, “Permission to Narrate”, *Journal of Palestine Studies*, c. 13, no. 3, 1984, s. 27-48 ve *el-İttihad*, 1 Temmuz 1988.

latıyordu, biri ünlü Filistinli romancı Seher Halefyfi, diğeri Ya-fat el-Nasra'dan bir köylü kadındı. 1987'de Halefyfi, *Urs el-Celil* (Celile'de Düğün) filmini çekti; bu, bir Filistinlinin çektiği ikinci uzun metrajlı film ve Filistin içinde çekilen ilk filmi.²⁰

Halefyfi, yurt dışında eğitim alıp çalışmış daha sonra geri gelerek İsrail'deki Filistinlilerin gerçekliği hakkında filmler çekmiş olan Filistinli, özellikle Nasıralı bir gruba mensuptu. Bu grubun diğer üyeleri ise Reşid Meşheravi, Elya Süleyman ve Hani Ebu Esad'dı. Sinematik üretimdeki bu patlama önemliydi çünkü sürgündeki Filistinliler dışında mülteci toplulukları ve işgal altında kiler bu önemli vasıta ile ilgilenemeyecek kadar yoğun biçimde varoluş mücadelesi vermektedirler. FKÖ Beyrut'ta olduğu dönemde bu konu için biraz çaba göstermiş ve Filistinlilerin durumuna yönelik belgeseller yapılması için ödenek ayırmıştı ancak daha sonra Tunus'a ve sonra Oslo süreci başladığında da kısmen Ramallah'a taşındığından, kültürel üretim akamete uğradı. Gerek Meşheravi'nin *el-Melce'* (Sığınak) filminde gerekse Halefyfi'nin birçok filminde, anavatan içindeki ve dışındaki Filistin varoluşunu yansıtan hayatlar tasvir edildi. Filmler bireysel ve ulusal varoluş arasında gidip geliyor; güvenlik, tehlike ve umut gibi benzer özellikleri paylaşıyordu.

Sinemaya böylesi katkılar son derece önemliydi ve Filistin kültürünün diğer veçheleri hesaba katıldığında sinema daha az marjinal kaldı. Müslüman dünyanın geri kalanında olduğu gibi İsrail'de de İslami, daha doğrusu neo-İslami bir kültür gelişti. Selman Rüşdi olayı tüm İslam dünyasında patlak verdiğinde Filistin topluluğunda zayıf bir yankısı oldu çünkü kimse kitabı Arapça basmayı düşünmemişti. İsrail din alimleri birliği sekreteri Adil Zeydan tarafından bir mektupla protesto edilmesine rağmen kitap İbranice yayınlandı. Ama İsrail'de en azından o günlerde Yahudilik de dahil olmak üzere istediğiniz dini bir romanda alaya alabilirdiniz. Daha sonra İslami hareket, var olan diğer İslami kurumların aksine, siyaseten güçlü olduğu alanlarda kültür üzerinde etkili olacaktı. Bu durum kadınların erkeklerden ayrıldığı

20 Nurith Gertz, George Khleifi, *Palestinian Cinema: Landscape, Trauma and Memory*, Indiana University Press, Bloomington, 2008.

müzikal temsiller gibi etkinliklerde kendini gösterdi. Neticede kamusal alanda İslam kültürel olmaktan ziyade daha siyasi ve sosyal içeriğe sahipti: diğer bir deyişle İsrail'deki Filistinlilerin ürettiği tiyatrolar, filmler ve gösteriler saflık ve tevazu bakımından ne oto-sansüre uğruyordu ne de devletin sansürüne takılıyordu. İsraili yetkiler sadece devleti yıkıcı faaliyet olarak gördükleri kültür çalışmalarını sansüre tabi tutuyordu.

Filistinliler her zamankinden çok İbranice roman okuyorlardı. Bu romanlar ancak 1990'ların sonunda ve gelecek yüzyılın başında Arapçaya çevrilecekti. Az sayıda Filistinli yazar İbranice romanlar yazdı; bu yazarlardan Anton Şammas'ın *Arabeskler** adlı eseri, yerel eleştirmenler tarafından İbranice yazılmış en iyi romanlardan biri olarak görüldü (Şammas'ın 21. yüzyıldaki halefi, şimdiye kadar üç roman yayınlamış olan Said Kaşua'dır; bunlar çok daha hafif eserler ama İbraniceye derin sevgi duyan biri tarafından yazıldılar). Şammas'ın romanı 1948 yılında İsrail tarafından yıkılan bir köyün öyküsüydü; hikâye 19. yüzyılda bir Suriye köyünde başlıyor ve 1980'li yıllarda Amerika'da sona eriyordu. Bu eser yazarını spot ışıklarının altına taşıdı ve onu İsrail'in önde gelen romancılarından A. B. Yehoşua ile meşhur bir tartışmanın içine soktu. Yehoşua, Siyonist rejimden ve Yahudilerin Filistinlileri mülksüzleştirmede gösterdiği başarıdan memnun değilse ülkeyi terk etmesi için Şammas'a çağrı yaptı.²¹ Yabancılaşma, yani İsrail'deki Filistinlilerin kendi vatanlarında yabancılar olarak tanımlanması sadece bir hükümet politikası değildi, aynı zamanda liberal bir yazarın yürüttüğü bireysel bir kampanyaydı.

Önceden olduğu gibi yazarlar, şairler ve gazeteciler arasında gerçek ve dikkate değer bir diyalog yoktu. Kültürel hayat birbirini takip eden hükümetler tarafından inşa edilen ve sürdürülen tecrit edilmiş sosyo-politik gerçekliği yansıtıyordu. Bu durum ayrıca o dönemde yaygın bir fenomen olan karma evliliklerin neden böyle bir kitapta değinilmeyecek kadar marjinal kaldığının ve göz ardı edildiğinin de nedenidir. Açık olmak gerekirse, geleneğe bağlı Filistinliler bu tarz evlilikleri ve bağları tasvip etmiyor-

* Eser Türkçeye çevrilmiştir. Anton Şammas, *Arabeskler*, çev. Jülide Değirmenciler, İstanbul: Belge, 2004. (çev.)

21 Tartışma aylık dergi *Politika* sayfalarında gerçekleşti, Ocak 1986.

du; bu çoğu Yahudi için de geçerliydi. Ayrıca bir kadın ya da bir erkek evliliği için İslamiyet'i kabul edebilirdi ama aynı amaçla Yahudiliğe geçmesi hoş karşılanmazdı. Filmler ve romanlar ana hikâye olarak bu konuya çokça değindi ancak gerçek hayatta karma evlilikler çok daha azdı. Hayfali sosyolog Yuval Yonay'ın şu düşüncesiyle hemfikir olunabilir: Irklar arası evliliklerin sayısı, “üzerinde çalışılmayacak kadar az çünkü İsrail toplumunda Yahudiler ve Araplar arasındaki ayrım o kadar köklü ki birinin bu merkezi kontrolden kaçmayı başarması şaşırtıcı olur.” Bunu başaranlar da Yahudi toplumunun gazabına uğrama riskini göze almış olur.²²

Tel Aviv yakınlarında büyük bir şehir olan Petah Tikva'dan iki genç Yahudi kadının Tel Aviv'de bir Yahudi'ye Filistinli bir genç tarafından yapıldığı iddia edilen saldırıya karışmasından sonra Petah Tikva belediyesi gençlere yönelik psikolojik danışmanlık ekibi kurduğunu ilan etti. Bu ekibin amacı Arap erkeklerle arkadaşlık yapan Yahudikadınları belirleyip onları “kurtarmak”tı. Ancak bu politika genç kadınların Arap gencin sözde suç eylemine karışması sebebiyle yürürlüğe girmedi. Kudüs'teki Pisgat Zeev'in sakinleri Yahudi kadınların Filistinliler ile buluşmasını engellemek için kanunsuz bir şekilde devriye gezen bir birim oluşturdu. 2007 yılında ise Kiryat Gat belediyesi okullarda Yahudi kız öğrencileri Bedevi erkeklerle arkadaşlık etmenin tehlikeleri hakkında bilinçlendiren bir program başlattı. Kızlara “Düşmanla Uyumak” adlı bir video izletiliyordu, bu video farklı etnik kimliklere sahip çiftleri “doğaya aykırı bir fenomen” olarak gösteriyordu.²³

Bu dönemde bile kültürel üretim tehlikeli olarak görüldü, nitelik kültürel üretimin değeri sanat eleştirmenleri tarafından değil gizli servis tarafından belirleniyordu. Ümmü'l-Fehim'den ressam Cevad İbrahim, İntifada ve işgal altındaki yaşamdan tablolar içeren sergisini açtıktan sonra tutuklandı ve teröre karışmış insanların tutulduğu kötü şöhretli Keziot hapishanesinde uzun zaman geçirdi.²⁴

22 Jonathan Cook, “In Israel, Intermarriage Viewed as Treason”, *The National* (Abu Dhabi), 29 Eylül 2009.

23 a.g.m.

24 *El-İttihad*, 30 Mart 1989.

Sahte Bir Kriz: Birinci Irak Savaşı

Birinci Körfez Savaşı Yahudi devleti ve Filistinli azınlık arasındaki ilişki açısından ciddi bir kriz anı yarattı. Savaşın kısa sürmesi devletin Filistinli vatandaşlarına yönelik tavrını dikkate değer bir biçimde dönüştürmedi. Ne var ki savaş İsrail'deki bir arada yaşama altyapısının ne kadar kırılgan olduğunu çok güçlü bir şekilde ortaya çıkardı.

Krizin başlangıcında, Saddam Hüseyin 1990 Ağustos'unda Kuveyt'i işgal ettiğinde iki topluluk arasında belirgin bir gerilim artışı gözlenmedi: Filistin siyasi kurumlarının Kuveyt'teki el-Sabah hanedanına yönelik düşmanlığına rağmen şeyhliğin meşruiyetine meydan okunmadı. Keza Saddam Hüseyin de kriz çıkana kadar topluluğun nezdinde Arap dünyasının popüler simalarından biri olarak görülmüyordu. Özellikle Komünist Parti Iraklı komünistlerin Saddam'ın elinden ne çektiğini unutmamıştı.²⁵ İslami hareket bile savaşın ilk günlerinde Saddam Hüseyin'in sözde dine dönüşünden pek etkilenmiş görünmedi.

Ancak Amerika'nın Ocak 1991'de Çöl Fırtınası Operasyonu'nu başlatması bu tabloyu değiştirdi. İslami hareketin yeni yayını *el-Sırat* Amerikan birlikleri Suudi Arabistan'a varır varmaz tavrını değiştiren ilk yayın organı oldu.²⁶ İki haftadan az bir süre içinde Saddam Hüseyin'e yerel basında itibarı iade edildi ve hatta Hadaş içinde de keskin fikir değişiklikleri hasıl oldu; bu, *el-İttihad*'da yayınlanan çeşitli makalelerden anlaşılıyordu. Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki savaşa yönelik bu tartışmaların akabinde gazete farklı bakış açılarını yayınlama noktasında kamusal bir müzakere alanı olarak daha demokratik hale geldi.

Irak krizinin Sovyetlerin çöküşü ile aynı zamana denk geldiğinin altını çizmek gerekir. Komünist Parti'nin haftalık İbranice yayın organı *Zo Hadereh* (Yol Budur) krize yönelik olarak Rusya'nın tavrını benimsedi. Bu tavır –geçmişte olduğu gibi itaat kaynaklı olmaktan ziyade– İsraili anti-Siyonist sol kesim tarafından kriz karşısında alınabilecek en makul ve ihtiyatlı tutum olarak kabul

²⁵ *El-İttihad*, 4 Şubat 1990.

²⁶ *El-Sırat*, 11 Şubat 1991.

edildiği için alındı.²⁷ Bu pozisyon, temelde, Amerika'nın Kuveyt krizini sinsice manipüle etmesini sert bir şekilde kınıyordu ve aynı zamanda Irak'ın Kuveyt'i işgalini desteklemekten de kaçınıyordu. Bununla beraber Saddam Hüseyin'in, Kuveyt'ten kendi güçlerini çekmesi ile İsrail'in işgal altındaki topraklardan çekilmesi arasında kurduğu ünlü bağlantıyı da kabul etti –Saddam eğer İsrail ordusu işgal altındaki topraklardan çekilirse kendi ordusunu Kuveyt'ten çekmeye söz verdi.²⁸

Bugünden bakıldığında Kuveyt krizinin –Siyonist sol ve Hadaş'ın vaat ettiği Arap-Yahudi dayanışması karşısında daha fazla tercih edilen bir seçenek olarak– milliyetçi Arap pozisyonunun sağlamlaşmasına yardım etmiş olduğu görülüyor. Terakkiperver Barış Listesi ile Abdulvehhab Deravşe gibi Filistin sorunu ve hatta pan-Arap bir kimlik politikası öneren siyasetçiler daha popüler hale geldi. Ne gariptir ki bu, Hadaş'ın Yahudi seçmenlerden ilk defa dikkate değer bir destek aldığı zamana denk geldi.

Irak'a ağır Amerikan bombardımanı başlayıp Saddam Hüseyin ilk Scud füzelerini İsrail kasabalarına fırlattığında –füzeler çok fazla zarar verdi ama can kaybı yoktu– milliyetçi seçenek ile “bir arada yaşama” seçeneği arasındaki gerilim arttı. Bir an milliyetçi tavır topluluk siyasetçilerinin istediğinden daha ileri gider gibi oldu. Scud füzelerinin İsrail'e düştüğü günün sabahında Hadaş'ın başkanı ve Knesset üyesi Haşim Mahamid *el-İttihad* gazetesine “Saddam'ın Kuveyt'i işgal ederek Arap ulusunun onurunu kurtardığı” şeklinde demeç verdi.²⁹ Meslektaş Ahmed Tibi bu sözlerin İsrail'deki bazı Filistinliler arasında Saddam Hüseyin'e büyük destek olduğunun göstergesi olduğunu belirtti ancak bu desteğin Irak liderinin İsrail'e kimyasal saldırı düzenlemesinden hoşlanacakları anlamına gelmediğini de sözlerine ekledi (kimya-

27 Komünist Parti'nin birinci Körfez Savaşı'ndaki tutumunun detaylı incelemesi için bkz. Ilan Pappé, “A Modus Vivendi Challenged, the Arabs in Israel and the Gulf War”, A. Baram ve B. Rubin (ed.), *Iraq under the Ba'th*, St. Martin's Press, New York, 1993, s. 163-76.

28 Bkz. Muhamad Mia'ri'nin *el-Sunara*'da (5 Ocak1991) yayımlanan makalesi.

29 Haşim Mahamid'in adı çarpıtılarak *Haşem Tamid* (İbranice “Her daim Suçlu”) yapıldı ve bu haliyle *Kol Haemek Ve-Hagalil'in* manşeti oldu. 15 Ocak 1993, s. 10-12.

sal saldırı iddiası o günlerde İsrail kamuoyu tarafından benimsenen temelsiz bir felaket senaryosuydu). Bunun sebebi ise böyle bir saldırıdan Filistinlilerin de zarar göreceği korkusundan ziyade Saddam Hüseyin'in bile o derece ileri gidecek biri olarak görülmemesiydi.³⁰

Bazı çevrelerde Saddam Hüseyin yeni Selahaddin olarak selamlandı, bununla beraber atılan füzelerden zarar gören Yahudilerle dayanışma da gözlerden kaçmadı. Sahnin belediye başkanı Mustafa Ebu Riya Scud füzelerinin başlıca hedefi olan Tel Aviv'deki Yahudilere güvenli ev sunmaya yönelik bir etkinlik başlattı. Basına, "bu girişimde şaşılacak bir şey yok, ben bunu normal bir reaksiyon olarak görüyorum" şeklinde bir açıklama yaptı.³¹ Müselles'teki Tira'nın yerel konsey başkanı Abdutarık Abdulhay benzer bir girişimde bulundu ve "hepimiz bu toprağın halkıyız, ölüm ve yaşama dair aynı kaderi paylaşıyoruz; işte bu yüzden kapılarımız güvenli bir yer ihtiyacı olan herkese açıktır" dedi.³² Beka el-Garbiyye'den yerel bir siyasetçi ise bu girişimlerin "insanların içinden, kendiliğinden" geldiğini söyledi.³³ 2006 yazında Filistinliler Celile'de Hizbullah'ın füze saldırılarının kurbanı olduklarında, Yahudiler böyle girişimlerde bulunmadılar.

Füze saldırılarının tek kurbanı Taybe'den bir Filistinli bebek oldu; yüzüne uymayan bir oksijen maskesi yüzünden havasızlıktan can verdi. Emil Habibi "İsrail'deki her eve ortak yazgı kavramını tanıtmak gerekiyor" diye yazdı. İsrail'deki günlük gazetelerden biri olan *Davar* için bu makaleyi yazdığı sırada –olası bir kimyasal saldırı ihtimaline karşı İsrail'deki her ailenin hazırlamış olduğu– yalıtılmış bir odada oturmaktaydı. "Tüm insanlar sığınaklarından ve yalıtılmış odalardan buralara bir daha geri dönmeyeceklerine inanarak çıkmalılar" diyerek yazısını iyimserlikle

30 Yercah Tal, "Catering for Western Listeners", *Haaretz*, 30 Aralık 1992; Tibi'nin sözleri için bkz. Shalom Yerushalmi, "Catering for Western Listeners", *Kol Hair*, 23 Kasım 1990, s. 34-5.

31 *Davar*, 3 Şubat 1991.

32 *El-Hamişmar*, 20 Ocak 1991.

33 *Hair*, Şubat 1991; ayrıca bu tutumların etraflı bir analizi için bkz. As'ad Ghanem ve Sarah Ozacky-Lazar, *Irak Savaşı Gölgesinde İsrail'deki Araplar*, Barış Çalışmaları Enstitüsü, Givat Haviva, 1991 (İbranice).

bitirdi.³⁴ Maalesef İsrail'deki Yahudi çoğunluk bu durumdan hiçbir ders çıkarmadı.

Savaş bitmeye yüz tutup tarafların heyecanı azaldığında aynı Filistinli siyasetçiler ve entelektüeller karmaşık ve titiz analizlerine geri dönecekti. Her zaman olduğu gibi sorunu en doğru biçimde açıklamanın yolunu bulan kişi yazar Anton Şammas oldu. Milan Kundera'nın ünlü romanından esinlenerek "Yahudi Devleti'ndeki Arap Vatandaşın Dayanılmaz Hafifliği"nden dem vurdu. Oslo sürecinde İsrail ve FKÖ'nün İsrail'deki Filistinlileri tamamen görmezden gelmesi, Şammas'ın Filistinlilerin Yahudi devleti içinde yaşadıkları açmaz için yaptığı benzetmenin doğru olduğunu gösterdi.

Büyük Hayal Kırıklığı: İsrail'deki Filistinliler ve Oslo Barış Süreci

Birinci İntifada 1993 yılının Eylül ayında Oslo Antlaşması'nın imzalanması ve gelecek iki yıl içinde hayata geçirilmesi çabası ile nihayete erdi. Antlaşmalar işgal altındaki topraklarda bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasına karşılık İsrail'in tanınması ve barışın sağlanması hususlarında FKÖ ile İsrail arasında varılan mutabakat olarak tüm dünyaya sunuldu. Kısa bir süre sonra ise bu antlaşma uygulamada başka bir şeye dönüştü; bunun sebebi Oslo ile hedeflenen şeyin bir barış antlaşması değil İsrail'in Filistinlilere bir dayatması olması ya da iyi niyetli öngörülerin hayata geçmemiş olmasıydı. Ben birinci analize katılma eğilimindeyim. Her durumda Oslo süreci gerçekte Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni üçe bölen bir antlaşmaya dönüştü: doğrudan İsrail'in işgali altında olan ve sömürgeleştirilen alanlar; İsrail ve Filistin Yönetimi (Oslo Antlaşması'ndan sonra Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni yönetmesi için kurulan yeni birim) tarafından beraberce yönetilen alanlar; Filistin Yönetimi tarafından yönetilen alanlar. İsrail ordusunun ve güvenlik birimlerinin mevcudiyeti o kadar baskındı ki bu üç farklı alan üzerinde de onun hakimiyeti hissediliyordu; bu durum ise Filistinlilerin bağımsızlığa ve kendi kaderini tayin

³⁴ *Davar*, 23 Ocak 1991.

etmeye yönelik umutlarını tükettiği gibi İsraili Yahudilerin barış ümidini de baltalıyordu.

Başka tarih kitaplarında bu noktanın ayrı bir bölüm altında ele alınması gerekir; ama İsrail içerisindeki Filistinli topluluğun ve hatta Filistinli mülteciler ve sürgünlerin perspektifinden bakıldığında bu barış süreci onları kasten dışarda bırakmıştı. Bu gruplar sadece İsrail tarafından dışlanmadı, FKÖ liderleri de 1993 baharında İsrail tarafı ile Norveç'te ilk defa buluşup müzakere-nin çerçevesini belirlediklerinde ve aynı yılın yazında Oslo mu-tabakatını imzaladıklarında bunu kabul etmiş oldular. İsrail hükümetinden Filistinli siyasetçileri ve uzmanları da, antlaşmaları oluşturan iki taraflı ve çok taraflı müzakerelere dahil etmesi talep edildi ancak bu nafiye bir çabaydı. Bu süreçte hiçbir İsraili Filistinlinin etkisi olmadı.³⁵

(Bu bölümün açılış cümlelerinde de belirtildiği üzere) bu durum Arafat ve FKÖ'nün, kısa süreli de olsa, barış ortağı olarak kabul edilmiş olmasının İsrail'de vatandaşlar ve siyasetçiler nezdinde umutları yükseltmediği anlamına gelmiyordu. Fakat diğer Filistinli gruplar hiçbir yere gitmeyeceği netleşen süreçten umutlarını kesmeden önce bile İsrail'deki Filistinliler barış antlaşmalarının hayata geçmesi durumunda en iyi ihtimalle 1967'den beri işgal altında yaşayanların hayatlarının kolaylaşacağını düşündüler –bunun bile çok iyimser bir varsayım olduğu ortaya çıktı. En kötü ihtimalde ise bu süreç yükselen umutları söndürdüğü için tepki olarak başka bir şiddet dalgası yaratacaktı.

Yine de Birinci İntifada'nın patlak vermesinden Oslo sürecinin başarısızlığının görünür hale geldiği 1995 yılına kadar geçen olaylı yıllar İsrail'deki Filistinliler açısından önemliydi, çünkü bu süreç kendilerini, ne kadar parçalanmış olursa olsun, Filistin dünyasının bir parçası olarak tanımlamalarına yardımcı oldu. Bu durum aynı zamanda böyle bir aidiyetin devletle olan ilişkilerde yaratacağı krizi de öne çıkarmış oldu.

Ortaya çıkan tablo diğer Filistinli gruplarla karşılaştırıldığında İsraili Filistinli topluluğun benzersiz olduğu anlamına gelmi-

35 "Bridging the Green Line: The PA, Israel, and the Final Status, an Interview with Azmi Bishara", *Journal of Palestine Studies*, c. 26, no. 3 (Bahar 1997), s. 67-80.

yordu; bu daha ziyade benzersiz bir problemi olduğu anlamına geliyordu. Siyonizm istisnai faktördü; Filistin’de ya da eskiden Filistin olan yerde bir Filistinli olamamak. Ülke ile olan –ama devletle değil– bağın güçlü bir şekilde onaylanması, Filistinlilerin açmazlarına, krizlerine ve topluluklarının yapısına dair yaptıkları uzun süreli analizin nihai ürünüydü. Bu analizi Yahudi devleti içinde ulusal ve yerli bir azınlık olma krizi ile nasıl baş edileceğine yönelik bir öngörü ve bir tür eylem planı takip etti. Bu bölümü bu kavrayışla bitirmek isterim çünkü bu analiz ve öngörü temelinde topluluk çok umutlu ve kararlı bir dönemden –1995’ten 2000’e– çok tehlikeli ve kırılğan bir varoluşsal döneme –2000’den bugüne– girdi. Bu analiz halen geçerlidir ve eylem planı değişmemiştir.

Bu yeni çözümleme Filistinli akademisyenlerin topluluğun hayatında oynamaya başladığı yeni ulusal rol sayesinde mümkün oldu. Halil Nahleh, Sami Mari, Elia Zureik, Mahmud Miari, Said Zeydani, Şerif Kenani ve pek çok diğerleri bu yeni anlayışa katkıda bulundular (çalışmaları Ek kısmında ele alınmıştır). Bunların arasında göze çarpan çalışma Ghazi Falah’ın eseri idi. Bir coğrafyacı olarak Falah Filistinli azınlık hakkında İsraili Yahudilerin kurduğu akademik hegemonyaya neredeyse tek başına meydan okudu böylece gelecekteki eleştirel çalışmaların temelini attı.

Bu akademisyenlerin ve haleflerinin yaptıkları Filistinliler için daha net bir kimlik inşası sürecindeki iniş-çıkışları belirlemektir. Birinci İntifada Filistin mücadelesi ile güçlü bir özdeşleşme sağlarken Oslo sürecinin başlangıç aşamaları devlet olma yolunda verilen mücadelenin bir kısmının tamamlandığına yönelik yanlış bir algı yarattı. Bu anlamda Yeşil Hat’ın her iki tarafındaki Filistinliler arasında bir fark yoktu. Her iki grup da işgale karşı çıkma isteğinden Oslo sürecinin işgali barışçıl bir şekilde sona ereceğine dair umuda doğru aynı şekilde yol aldı; kısa bir süre sonra İsrail’in barışı sağlama hususunda gerçek bir isteği olmadığını anlayınca da ümitsizliğe düştü.

Oslo sürecinde kurulan yeni Filistin Yönetimi ile İsrail’deki Filistin liderlik birimleri arasında beliren açık ayrım da oldukça önemliydi. Filistin Yönetimi başkanı Yaser Arafat 1994’te Gazze’ye geldiğinde İsrail’deki Filistinli topluluğun tüm siyasi

gruplarını temsil eden devasa bir heyet onu karşıladı (İslami hareket içindeki birimler bu heyetin içinde değildi, muhtemelen bunun bir zafer anı olmadığını diğerlerinden daha iyi biliyordu).

Filistin Yönetimi ile İsrail'deki Filistinli partiler ve hareketler yoğun işbirliği içinde olan ve milli meselelerde aynı fikri paylaştan iki farklı oluşumdu ancak birbirlerinin karar alma süreçlerine müdahil olmuyorlardı, daha dolaylı bir ilişki söz konusuydu. Politikacı Ahmed Tibi gibi İsrail'den bazı Filistinliler Filistin Yönetimi'ne danışman olarak hizmet verdiler ve kriz zamanlarında –örneğin Nasıra'daki kutsal yerler üzerinde hak talep eden Müslüman ve Hristiyanlar arasında münakaşa çıktığında– İsrail'deki Filistinliler çözüm için Yönetimin, özellikle Başkan Arafat'ın tavsiyesini istediler. Filistin Yönetimi'nin ayrıca İsrail'deki Filistinlilerle temasa geçtiği özel bir bağlantı ofisi vardı ve ofisin başında Fevzi Nimr bulunuyordu. Akkalı olan Nimr İsrail içinden el-Fetih'in Yahudi devleti ile olan mücadelesine katılan az sayıda kişiden biriydi. Bu hususlara kitabın 1960'lı yılları ele alan bölümünde değinildi.

Birbirinin yerel gündemine müdahale etmemeye yönelik karşılıklı anlayıştan hareketle Arap meseleleri üzerinde uzmanlaşmış önde gelen Yahudi akademisyenler bazı yanlış çıkarımlarda bulundu. Örneğin Sammy Smooha ve Elie Rekhess Oslo sürecinin İsrail'deki Filistinlilerin "İsraillileşme" sürecini güçlendirip hızlandırdığını yani İsrailli Filistinlilerin tüm Filistinlileri ilgilendiren meselelerden uzaklaşarak daha yerel meselelere yöneldiklerini öne sürdüler. Said Zeydani ve As'ad Ghanem ise farklı bir varsayım öne sürerek uzaklaşmadan ziyade kriz meselesini öne çıkardıklarında, (geriye dönüp bakınca söyleyebiliriz ki) daha doğru bir varsayımda bulundular. Oslo sürecinin bir sonucu varmayacağı ortaya çıkmadan önce dahi kriz açıldı. Kriz, Filistin ulusal hareketine aidiyet oluşturup onun için eyleme geçmeyi salık veren milliyetçi dürtü ile içerideki yerel mücadele için İsrail'deki oyunun kurallarına uymak arasındaki uçurumun nasıl kapatılacağı meselesiydi. Bunun kaçınılmaz neticesi aktivistler ve siyasetçiler topluluğunun en azından siyasi olarak paradigma değiştirmesi oldu ve bu bağlamda İsrailli Yahudilere bir yandan birlikte yaşadıkları ulusal bir azınlıkla başa çıkarken diğer yandan

da İsrail'in demokratik bir ülke olduğunu nasıl iddia edeceklerini sordular.

Birinci İntifada ve Oslo süreci böylece "İsrailli Araplar" ile işgal altındaki ve başka yerlerdeki Filistinliler arasındaki, suni ayrımları tamamen olmasa da kısmen ortadan kaldırmış oldu. Bu yeni teşhis İsrail'deki sosyo-ekonomik şartlar ile oradaki Filistinlilerin yazgısı arasındaki bağın idrak edilmesi ile daha sağlamlaştı. 1993'ten sonra bu şartlar ulusal gündemin yeniden şekillenmesine çok bağlı hale geldi. Akademisyenler halihazırdaki gerçekliği daha önce hiç olmadığı kadar açık bir şekilde ifade etti: İsrail, ulusal azınlığın kırsal kesimde ya da şehirlerdeki mahallelerde tecrit edilmiş bir şekilde yaşadığı etnik bir devlettir.

Ancak belirtildiği üzere yeni bir eylem planı vardı ve bu eylem planı çok sayıdaki yeni STK ve topluluk-merkezli yapılanmadan oluşan bir sivil toplum inşa etme esasına dayanıyordu. Bu aktivistleri STK'ları kurmaya yönelten motivasyon ise bir parçası olmalarına rağmen Yahudi devletinin onlara ait olmadığına dair inançlarıydı. Bu yüzden sadece kendi topluluklarının çıkarını korumak ve ihtiyaçlarını sağlamak için çalışmaya başladılar; devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu işleri de kendileri halletmeye çalıştılar. Filistinlilerin bu yöneliminin sebebi İsrail'in onları ulusal bir azınlık ya da eşit vatandaş olarak tanımayı reddetmesiydi. 1981'de Celile Topluluğu –Sağlık Araştırmaları ve Hizmetleri Arap Ulusal Topluluğu– Şefa Amr'da kuruldu. Kurumun amacı devletin sağlık kurumları tarafından Yahudi olmadıkları için göz ardı edilen Filistinli vatandaşların sağlık şartlarını ve hizmetlerini iyileştirmektir. Kurumun programında ayrıca bilimsel araştırmalar ve alan araştırmalarının yapılması, veri analizi, sağlık ve çevresel meselelerle ilgili davaların takibi yer almaktaydı.

Arap İnsan Hakları Derneği (HRA) ise 1988'de Nasıra'da kuruldu. Derneğin amacı, İsrail'deki Filistinlilerin sivil, siyasi ve ekonomik haklarını korumak ve geliştirmek olarak açıklandı. Dernek orta dereceli okullar için insan hakları eğitim programları hazırladı ve bu haklarla ilgilenmek adına BM kurumlarıyla güçlü bağlar kurdu. HRA zehirli ve tehlikeli sanayilerin taşındığı çoğu Filistinlilere ait pek çok kırsal bölgedeki kirliliğin takip edilmesi gibi çok önemli bir görev üstlendi. Devletin en zehirli

kimya sanayilerinden bazıları Nasıra şehri etrafındaki Zipori adlı bir sanayi tesisinde ve Bedevilerin Birüssebi'nin güneyinde kalan yaşam alanlarının yakınlarındaki Ramat Hovav'da kurulmuştu. Bu bölgelerde bu sanayi kuruluşlarıyla bağlantılı hastalıklar dramatik bir şekilde arttı. Celile Topluluğu'nun bu süreçleri izleme ve protesto etme çalışması İsrail'deki Filistinli sivil toplumun az sayıdaki başarı hikâyelerinden biridir.³⁶

Celile Topluluğu pek çok açıdan türünün ilk örneği idi ve diğerleri onu takip etti. Akademide iş bulmayı başaramayan Filistinli entelektüeller ve üniversite mezunları enerjilerini ve yeteneklerini bu yeni oluşumlara aktardılar ve topluluk yararına olacak araştırma ve etkinliklerin ilerlemesine katkıda bulundular. HRA ve Celile Topluluğu, resmi olarak 1996'da açılan "Arap Azınlık Hakları Yasal Merkezi" Adalah'ın arkasındaki yapılarıydı. Adalah İsrail'deki Filistinli STK'lara ve topluluk-merkezli yapılanmalara yasal danışmanlık sağlayarak faaliyetlerine başladı, çalışma günleri organize etti ve genç Filistinli avukatlara eğitimler verdi. Kuruluşun başlıca amacı, İsrail yasal sisteminden Filistinli topluluğa en iyi hizmet edecek şekilde faydalanmaktır. Bununla beraber azınlıkların statüsünü iyileştirme amacıyla karşılaştırmalı hukuk ve uluslararası hukuk ile de ilgilendi. Adalah zamanla en önemli Filistinli STK haline gelecekti; bu hususa bir sonraki bölümde değineceğiz.

Kadın dernekleri de uluslararası feminist mücadeleye katılmaktan ziyade topluluğun özel ihtiyaçlarına odaklandı. Bu doğrultuda ilk dernek 1993'te Nasıra'da "Şiddete Karşı Kadınlar" adı altında kuruldu. Filistin toplumunda kadına şiddet olgusunun düzeyini ve nedenlerini belirlemek, şiddetin mağdurlarına yardım için hizmetler geliştirmek ve İsrail toplumu içinde Filistinli kadınların statüsünü iyileştirmek derneğin amaçları arasındaydı.

Bu gelişmelerden etkilenen Arap İzleme Komitesi birdenbire faaliyetini durdurdu ve 1992'de resmi bir STK olarak kayıtlı oldu. İsrail'deki Filistinli azınlığın eğitsel, sosyal, ekonomik ve siyasi

36 Celile Topluluğu'nun internet sitesi bu kitap yazılırken yapım aşamasındaydı ancak Topluluğun 2003'ten itibaren tüm broşürlerine online erişim mümkündür.

şartlarını ve haklarını iyileştirmek ve teşvik etmek için sivil topluma liderlik edecek bir program hazırladı.

Birçok başka STK da kurulacak ve günlük hayatın –en önemlileri kültür ve eğitim olan– başka alanlarıyla ilgilenecekti. Arapça İsrail’in resmi dillerinden biri olarak –halen de böyledir– İbranice ile eşit statüde olmasına rağmen uygulamada bu statünün karşılığı yoktu. 1990’lı yıllarda hükümet kurumlarının ve belediyelerin Arapça kullanması için başlatılan mücadele oldukça başarılı oldu. Filistin eğitim sisteminin özerk olması için verilen mücadele ise o kadar başarılı değildi. Tüm çabalara rağmen Yahudi Siyonist yetkililer ve siyasetçiler müfredatı ve Filistin okullarındaki eğitim-öğretimi kontrol etmeye devam ettiler; bu kontrol mekanizması özellikle tarih, kültür ve siyaset alanlarında ön plana çıkıyordu. Gelgelelim STK’lar tüm bu meseleler hakkında Filistin perspektifini ve anlatısını topluluğun tüm kesimlerine yayacak bir alternatif çevre oluşturmayı başardılar. Aslında bu çalışmalar öyle başarılı olacaktı ki 21. yüzyılda İsrail hükümeti bu tarz STK’ların ve aktivistlerin faaliyetlerini sınırlamaya çalışacaktı.

Bu sivil toplum faaliyeti hem Yahudi devleti içinde özerk bir mevcudiyetin olgunlaşmakta olduğu hem de “1948 Arapları”nın Filistin halkının geri kalanından ayrı olduğu yönünde yanlış bir izlenim yaratabilir. Bu kitapta daha önce belirtildiği üzere İsrail’deki Filistinlilerin tarihi İsrail’in Filistin halkını ve varlığını parçalamaya dönük sonu gelmeyen çabalarına rağmen halen Filistin halkının tarihinin organik bir parçasıdır. Sivil toplum aracılığıyla özerk bir mevcudiyetin biçimlendirilmesi, Filistin halkıyla bağların ve birliğin korunması ve Yahudi devleti ile olan bağın zayıflatılması için yapılmıştı.

Tüm bu yeni görüşler ve faaliyetler İzak Rabin 1995 yılının Kasım ayında Yahudi bir terörist tarafından öldürüldüğünde belginleşti. Birçok açıdan bu suikast Oslo sürecinin de bitişini ilan etti. Süreç sona erdiğinde Oslo mutabakatı İsrailliler tarafından yersiz, Filistinliler tarafından ise talihsiz olarak nitelendi. Barış çabaları parçalanmış bir ülkeyi iyileştirmek yerine yüzyılın sonunda başlayacak yeni bir katliam dalgasının önünü açtı. 1995 gibi erken bir tarihte Filistinliler Oslo sürecini işgalin başka bir

formu olarak nitelemişti ve birçok İsraili ise sürecin kişisel güvenliklerini sağlamada başarısız olduğuna inanmıştı.

İktidar koridorlarında oluşan yeni düşünme biçimi kombinasyonu, yani İzak Rabin'in 1992 seçimlerinden sonra istikrarlı bir koalisyon kurmak için Arap partilerine duyduğu ihtiyaç ve Oslo mutabakatının yeşerttiği umutlar –ki boş olduğu ortaya çıktı– 1995 yılının bir sapma olarak ön plana çıktığı anlamına geliyordu. O yıl alternatif bir gerçekliğin ihtimal dahilinde olduğunu gösteren istisnai bir yıldır.

6. Umut Yılları ve Umutların Tükenişi, 1995-2000

1995 yılı İsrail'deki Filistinliler açısından pek de iyi başlamadı. Bu yıl, Arap topluluklarının içine Filistinli işbirlikçilerin yerleştirilmesine karşı Nasıra'da düzenlenen büyük bir gösteri ile başladı. Oslo mutabakatı ile yeni Filistin Yönetimi işgal altındaki toprakların hatırı sayılır bir kısmında yetkiye sahip oldu. Bu sebepten gönüllü ya da çoğu durumda gönülsüz bir şekilde İsrail gizli servisi ile çalışmakta olan on binlerce Filistinli yeni yönetim tarafından mimlenerek ağır bir şekilde cezalandırılmaktan korkmaya başladı.

İsrail hükümetinin kararı alışlageldik şekliyle duyarsızdı. Vatandaşlarını etnik olarak tecrit etme politikası sebebiyle hükümetin bu işbirlikçileri Yahudilerin yaşadığı bölgelere yerleştirilmesi düşünülemezdi. Öte yandan onları Filistinlilerin yaşadığı bölgelere göndermek bu nüfusa güç gösterisinde bulunmaktı, buna ilaveten belki de yetkililer nezdinde bunların işbirlikçi geçmişinin işe yarayacağı umudu vardı. İşbirlikçiler hiçbir zaman topluluğun bir parçası olarak kabul edilmediler ve bunun neticesinde pek çoğunu suça ve umutsuzluğa sevk eden yabancılaşmış bir mevcudiyet hasıl oldu. Filistinli aktör Yusuf Ebu Varda'dan Hayfa'da belediye tiyatrosunda sahnelenecek bir oyun için işbirlikçi rolünü oynaması istendiğinde o, yönetimden gelen baskıya rağmen bunu kesin bir şekilde reddetti.¹

Ancak bu yıldan akılda kalanların birçoğu daha çok umut vaat eden imgelerdir. 1995 yılında İsrail'deki Filistinliler tüm nüfusun yüzde 18'ine tekabül ediyordu. Sayılarındaki artış ve yaşam

1 *Haaretz*, 1 Şubat 1996.

alanlarının (ya da profesyonellerin deyimiyle habitatlarının) artık sağlamlaşmış olması Filistinlilerin kendine daha fazla güven duymalarını sağlamıştı. Köylerde bir yaşam biçimi olarak tarımın sona ermesi kırsal bölgeler ile şehirlerdeki kültür ve tutumlar arasındaki uçurumun daraldığı manasına geliyordu. Bu yıl, girişimcilerin topluluğun geleneksel iş sahasından çıkıp yüksek teknoloji ve turizm alanlarına katılma isteğinde dikkate değer bir artış oldu. Aynı zamanda bu, devlet memurluğunda yüksek mevkilere gelen Filistinli sayısının önceki yıllara göre arttığı bir yıl oldu; yine de bu sayı halen çok düşüktü.²

Topluluğun genel stratejisi aynı kaldı ve geleneksel olan dışındaki direniş biçimlerine katılan vatandaş sayısı çok azdı. Gösterilerde aktif çatışmacı tavır benimseyenlerle köylerinden geçen arabalara yaşanan hayal kırıklığı sebebiyle taş atan veya lastik yakan birkaç yüz genci bu gruba katmak mümkündü.³ Ancak geri kalan Filistinliler kendilerine yasal ve siyasi yönden açık olan eylem biçimlerine uyum sağlamışlardı.

Eğer İsrail'in kuruluşunun ilk on yılında doğan ve bugün siyasete dahil olmamış Filistinlilere o dönemi yansıtan iyi ya da kötü hangi imgeyi hatırladığı sorulursa pek çoğu Mahmud Derviş'in iki günlüğüne Hayfa'ya dönüşünü işaret edecektir. Filistinlilerin dünyasında en çok sevilen bu sürgün edilmiş şair daha önce de Hayfa'ya ailesini görmeye gelmeyi talep etmiş ama bu reddedilmişti. O zamanki tepkisi "İsrailliler beni şairane bir şekilde yorumluyor ama bu her zaman Öteki'ye dair bir yorumlamadır" şeklinde olmuştu.⁴ Ancak 1995'te Emil Habibi öldüğünde Derviş'in cenazeye katılmasına izin verildi. Habibi'nin mezar taşındaki "Hayfa'da yaşadı" ifadesini gördüğünde Derviş'in aklından ne geçtiğini merak etmemek elde değil.

2 Şlomo Hasson ve Halid Ebu-Asbah, *Değişen Gerçeklik Karşısında İsrail'de Yahudiler ve Araplar: İkilemler, Eğilimler, Senaryolar ve Öneriler*, Floersheimer Enstitüsü, Kudüs, 2003, s. 99-100 (İbranice).

3 Nadim Rouhana, "The Political Transformation of the Palestinians in Israel: From Acquiescence to Challenge", *Journal of Palestine Studies*, c. 18, no. 3 (Bahar 1989), s. 42.

4 *Haaretz*, 2 Eylül 1995.

1995 yılı aynı zamanda İsrail Yurttaş Hakları Derneği'nin (IACR) İsrail'in en büyük sivil haklar problemi olarak Filistinlilerin maruz kaldığı ayrımcılığa dikkat çektiği bir yıl oldu. Bu önemsiz görünebilir ancak daha önce hiçbir anaakım İsrailli derneğin Filistinlilerin bu kötü vaziyetine böylesi güçlü bir ışık tuttuğu olmamıştı; o günden sonra da olmadı. IACR'nin yıllık raporunda devlet kurulduktan sonra geçen yaklaşık 50 yıllık süreçte İsrail'in kanun önünde tüm vatandaşların eşitliğini sağlayacak herhangi bir temel yasaya sahip olmadığı –İsrail'in anayasası yoktur–; buna karşılık Filistinli vatandaşları doğrudan ayrımcılığa maruz bırakan yasaların olduğu belirtildi. Aslına bakılırsa kamusal alanlarda Araplar ve Yahudiler arasında tecrit dayatmak teoride mümkündü çünkü buna engel olacak bir yasa yoktu.

IACR ayrıca dikkatleri İsrail'deki Filistinli kadınların eşlerine yapılan ayrımcılığa da çekti. 1948'den beri İçişleri Bakanlığı bir Filistinli kadının İsrail vatandaşı olmayan biriyle evlenmesini ve ülkede kalmasını neredeyse imkânsız hale getirmişti. Bundan daha kötüsü işgal altındaki Filistinli erkeklerle evlenen Filistinli kadınların durumuydu. Bu kadınlar kandırılarak bir imza ile İsrail vatandaşlığından çıkartılıyor ve İsrail'de değil işgal altındaki topraklarda yaşamaya zorlanıyordu.

1995 yılında etnik ya da dini kimliğine bakılmaksızın tüm vatandaşlara eşit haklar sunan ilk yasa İsrail'de meclisten geçti –söylemeye dahi gerek yok ki takip eden yıllarda bu yasa yok sayıldı. Bu kanuna göre işverenler artık Filistinlilere karşı ayrımcılık yapamayacaktı. Ne var ki Yahudi işverenler iş için “askerlik” şartı ekleyerek ilan vermeye devam ettiler (hâlâ da böyledir). Askerlik şartı İsrail toplumunda “sadece Yahudiler” anlamına gelen açık bir koddu. Filistinliler üniversite başvuruları ve sosyal yardımlar bağlamında da ayrımcılığa maruz kalmaya devam ediyordu zira bunlar da kısmen askerlik hizmetine bağlıydı. 1995'te bu çerçevedeki bazı ayrımcı uygulamalar Knesset'te müzakere edildi ve Filistinli çocukların imkânlarını arttırmaya yönelik girişim başlatılması önerildi. Fakat 1995'te verilmiş olan diğer her taahhüt gibi bu da asla hayata geçirilmedi.⁵

5 Chris McGreal bu yasaları gözden geçirdi ve Güney Afrika'daki durumla karşılaştırdı: *The Guardian*, “Worlds Apart”, 6 Şubat 2006; ayr. bkz. Ben White, *Israeli Apartheid: A Beginner's Guide*, Pluto, London, 2009.

Neden 1995 yılı bu kadar farklıydı? Bölümün başında muhtemel açıklamalara değinmeye çalıştım: Rabin'in koalisyon hükümeti ve Oslo mutabakatının doğurduğu umutlar. İlave bir faktör de ekonominin özelleşmesiydi; böylece Filistinliler tarafından işletilen tamamen bağımsız bir Arapça radyonun, Radyo 2000, Nasıra'da kurulması mümkün olmuştu (İzleme Komitesi ile aynı binada faaliyet gösteriyordu). Ancak muhtemelen her şeyden daha da önemlisi akademide, medyada, kültür alanında ve hatta siyasetin sınırlarında kısa bir süreliğine farklı bir İsrail'in ortaya çıkar gibi görünmesiydi. Bu, kamu hizmetine giren bazı vicdanlı Yahudi akademisyenlerin Filistinli vatandaşlara dönük hükümet politikalarında ve uygulamalarda hafif de olsa bir etkide bulunmalarına izin veren post-Siyonist dönem sayesinde oldu. Buna dair en göze çarpan örnek, 1994-96 arasında Kamu Hizmetleri Komisyonu başkanı Profesör İzak Galnor'un kamu hizmetlerinde Filistinlilerin sayısını arttırmaya yönelik hayata geçirdiği eylem planıydı.

Yeni Bir Siyasi Mecra?

1996'da parti politikasında dikkate değer bir gelişme oldu. Bir grup genç Filistinli entelektüel üniversitede okutman olan Azmi Bişara liderliğinde siyasi bir parti kurdu. Yasadaki açık kurala ve Yüksek Mahkeme'nin İsrail'i Yahudi halkının devleti olarak ya da bir "Yahudi devleti" olarak tanımayan partilerin seçimlere katılamayacağı yönündeki hükmüne rağmen partinin Filistinli ulusal gündemi kabul edildi. İbranice *Brit Leumit Demokratit*'in (Ulusal Demokratik İttifak) (Arapçası *el-Tecamu' el-Vatani el-Arabî*) kısaltması olan Balad, İsrail'i ulusal ve etnik kimliğe bakılmaksızın tüm vatandaşları için gerçek bir demokrasiye dönüştürme amacını ilan etti. Parti aynı zamanda iki devletli çözümü ve İsrail'i 1948 mültecilerinin koşulsuz geri dönüşüne izin vermeye çağıran 194 sayılı BM kararının uygulanmasını da destekliyordu. Önceki bölümde değinildiği üzere Balad Hadaş ile birlikte tek bir liste halinde 1996 seçimlerine katıldı. O yıl ilk defa Filistinlilerin Siyonist, Komünist ya da İslami bir partiye değil ulusal bir partiye oy verme seçenekleri oldu.

Bu gözle görülür yeni açılım 1996 seçimleri için yapılan kampanya süresince devam etti. İslami hareketin Abdullah Nimr Derviş tarafından yönetilen güney kanadı seçimlere girme kararı aldı ve diğer partilerle Mada' adı altında ortak bir liste oluşturdu; Mada' İbranice Arap Demokratik Parti'nin kısaltmasıydı. İslami hareketin güney kanadı ile Şeyh Raid Salah tarafından yönetilen kuzey kanadı arasındaki fiili kopuş böylece resmi bir ayrılık şeklini aldı. Güney kanadın iki lideri 1996 seçimlerinde Knesset'e girmeyi başardılar.

Ancak bu yüreklendirici işaretler uzun sürmedi. Mayıs 1996'da İşçi Partisi lideri ve başbakan Şimon Peres seçmenleri ulusal seçimlerde etkilemek adına daha şahin yüzünü gösterdi. Asker kökenli olmamanın her daim eksikliğini hisseden Peres askeri kıyafetler içinde ve o ya da bu askeri operasyonu yönetirken fotoğraf verebilmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Hizbullah'ın İsrail'in güney Lübnan'ı işgaline karşı yürüttüğü ve sonunda 2000 yılında İsrail ordusunu Lübnan'dan çıkardığı yıpratma savaşına yapılan misillemede Peres Hizbullah'a ait binalara büyük bir saldırı emri vermişti. Bu misilleme el-Kana'da bir mülteci kampı bombalandığında ve yüzden fazla mülteci İsrail ordusunun "Gazap Üzümleri" adını verdiği operasyonda öldükten sonra durdu. Hayfa Üniversitesi'nde bu operasyona karşı gösteri yapan Filistinli öğrenciler tutuklandı, bu ise gösterilerin artmasına yol açtı ve üniversite yönetimi ile Filistinli öğrenciler arasında gergin ve sıkıntılı yeni bir süreç başladı.

Netice olarak Benyamin Netanyahu 1996 seçimlerinde Likud'u zafere taşıdı. Bu zaferin arka planında İsrail'deki alışveriş merkezlerinde ve toplu taşımada yaşanan kanlı intihar eylemleri vardı. Yine de bu zafer iki açıdan sürpriz oldu. İlk olarak, Rabin'in öldürülmesinin ardından kamuoyunun sempatisini kazanmış olmasından dolayı uzmanlar İşçi Partisi adayı Şimon Peres'in seçimleri kazanacağını varsayıyordu. İkinci olarak ise Netanyahu açık bir şekilde Rabin'i şeytanlaştıran ve ölümünden önce ona karşı öfkenin fitilini ateşleyenlerin önde gelenlerinden biriydi. Ancak sonuçlara bakılırsa ülkedeki Yahudi seçmen Rabin'in öldürülmesinden düşünülöğü kadar sarsılmamıştı; ayrıca şu da

açık ki Netanyahu intihar eylemlerinden kaynaklanan kamusal öfkeyi sömürmeyi başarmıştı.⁶

Aynı yılın Eylül ayında, Netanyahu Kudüs'teki Haremü'ş-Şerif'in (Mabet Tepesi) altında bir tünel açılması emrini verdi. Birçok Filistinli tarafından bir sabotaj olarak görülen bu eylem İsrail'in tamamına yayılma tehlikesi taşıyan bir isyanı kışkırttı ancak neyse ki isyanlar kimsenin dikkatini çekmeden hızlı bir şekilde yatıştı. Ne var ki bu kalkışmaya neden olan sorunların hiç-biri çözülmedi ve böylece daha ciddi bir ikinci İntifada'nın patlak vermesine ramak kaldı.

Din Siyaseti: İsrail'de Siyasal İslam ve Hristiyanlık

Başlıca Filistinli İslamcı partilerin ikiye bölünmüş olması bir yaşam tarzı ve bireysel ve kolektif meselelere bir çözüm olarak İslam'a dönüş düşüncesinin popülerliğini herhangi bir zafiyete uğratmadı. Aksine özellikle kırsal alanda bu düşünceye ayak uyduran bir değişim yaşandı: silüette yeni minareler ve altın kubeler belirmeye başladı ve birçok kadın ve erkeğin geleneksel kıyafetler giydiği gözlemlendi; bununla beraber diğer giyim stillerini ve modasını Hayfa ve Nasıra'daki şehir merkezlerinde görmek mümkündü.

Seçimlerden sonra İslami hareketin iki kanadı arasındaki başlıca ihtilaf konusu Oslo mutabakatıydı. Güney kanadın lideri barış sürecini destekleyen bir gösteriye katılmışken kuzey kanadın lideri Şeyh Raid Salah antlaşmayı kınadı ve ilkelerini reddetti; Yaser Arafat'ın Gazze'ye varışını ve işgal altındaki topraklarda bir Filistin Yönetimi'nin kurulmasını vatana ihanet olarak niteledi. Diğer tüm siyasetçiler Gazze'ye da Ramallah'a giderek Arafat'ı ziyaret edip ona danışırken, kuzey kanadın liderleri ne Arafat ile ne de Filistin Yönetimi'nden üst düzey başka biriyle görüşmeme kararı aldılar. Bununla beraber Salah işgal altındaki topraklardaki siyaseti değiştirmenin yolunun yalnızca demokratik araçları kullanmaktan geçtiğini vurguladı. *Savtü'l-Hak ve'l-Hürriye* (Adaletin

6 Asher Arian, Michal Shamir, *The Elections in Israel 1996*, SUNY Press, Albany, 1999.

ve Özgürlüğün Sesi) adlı yeni bir dergi bu görüşlerin dile getirildiği başlıca mecra haline geldi.

Batıda ise siyasal İslam'ın giderek artan gücünden dolayı Filistinli Hristiyanların göç ettiği yazıldı. Filistinlilerin arasındaki Hristiyanların oranının o dönemde yüzde 12'den yüzde 10'a düştüğü bir gerçektir ve bu tüm topluluk için bir darbe oldu zira Hristiyanların çoğu nitelikli işlerde çalışıyordu. Ancak siyasal İslam'ın Hristiyanların bu kararı alma sürecinde oynadığı rol açık değildir ve hâlâ bu hususta yapılmış profesyonel bir araştırmadan yoksunuz. Öyle görünüyor ki Rusya'dan Yahudi ve Yahudi olmayan bir milyon kişinin ülkeye gelişi ve bu kişilerin genelde Filistinli Hristiyanların çalıştığı iş kollarına hükümet tarafından yerleştirilmesi daha önemli bir etken oldu. Bunu özellikle sağlık ve sosyal hizmetler sektöründe bariz bir şekilde görmek mümkündür. Hayfa'da İsraili Filistinli bir sosyolog olan Mecid el-Hac 1996'da Rus Yahudilerinin göçünün İsrail'deki Filistinli topluluk üzerindeki etkisi hakkında kapsamlı bir çalışma yürüttü. İsrail'deki Filistinlileri etkileyen iki olumsuz etmen göze çarpıyordu. İlki, Filistinlilerin kalkınması için ayrılmış olan bütçenin yeni göçmenleri entegre etme projesine aktarılmasıydı. İkincisi ise yeni göçmenlerin –bugün de olduğu gibi– İsrail'deki Filistinli azınlığa yönelik ırkçı ve sert bir pozisyon benimsemiş olan sağ kanat partilere oy verme eğiliminde olmasıydı.⁷ İsrail'de İbranice eğitimi veren Ulpan adlı kurumların beslediği küstahlık ve saldırganlık vesilesiyle yeni gelenler yerli halka yabancılar gibi davrandılar. İsrail'deki istihdam pastası zaten çok büyük değildi ve yanlış etnik ya da dini tarafa ait olanların kendilerine düşen dilimi muhafaza etmeleri hayli zordu.

Ancak Hristiyanlar Filistin'de her zaman azınlık olmuşlardı ve İsrail'de azınlığın içinde azınlıktılar. Hatta onlar Filistinli topluluğun böylesi bir göçü karşılayabilecek olan varlıklı kısmını oluşturuyorlardı. Devletin tarihi açısından ve hükümetin “böl ve yönet” çabalarına rağmen Filistinlilerin Hristiyan mı Müslüman mı olduğu çok da önemli değildi. Bir sonraki bölümde değineceğimiz üzere 21. yüzyılın başında daha karmaşık bir kimlik matrisi geliştirdi.

7 a.g.e.

Adalet Arayışı (Adalah)

Edebi Arapça çok zengin bir dildir; adalet gibi kıymetli kelimelerin pek çok eş anlamlısı vardır. İslami hareket tarafından sıklıkla kullanılan “el-Hak” bunlardan biridir. O yıllarda çok farklı bir girişim tarafından başka tür bir adalet arayışına girildi: *Adalah* (hukuki anlamda “adalet”) 1996 yılının sonunda kuruldu. Bir avukat ve yarı-zamanlı çalışan bir sekreterden oluşan personeliyle başlangıçta çok mütevazı bir girişimdi. 2000 yılına gelindiğindeyse Adalah’ta çalışan yedi avukat ve on personel vardı ve bu girişim İsraili Filistinli topluluğun önde gelen STK’sı haline gelmişti.

Adalah faaliyetine belediyeleri sokak adlarına ve trafik levhalarına Arapçayı eklemeye ve Arap okullarının bütçelerini arttırıp sosyal koşullarını iyileştirmeye zorladığı mütevazı ama başarılı bir kampanyayla başladı. 2000 yılından sonra İsraili Filistinlileri hem vatandaş hem de ulusal bir azınlığın üyeleri olarak temsil eder hale geldi. Kuruluşun başlangıçta ilan ettiği felsefesi, kişinin bireysel özerkliğinin hararetle savunulması gereken bir hak olduğuydu ve bu hak aynı zamanda kişinin ait olduğu grubun kolektif haklarını da içermekteydi. Aslında Adalah ortaya çıktığı ilk yıllarda faaliyetlerini genişlettikçe bireysel hakları gerçekleştirme çabalarının aynı zamanda kolektif hakların da güçlenmesini sağladığını gördü.

Adalah’ın katkısı yasal faaliyetten de öteye gitti. Kuruluş, Siyonist olmayan yenilikçi düşünürlerle beraber İsrail’deki Filistinlilere yönelik kamusal söylemi dönüştürdü. Kendi anlatılarını ve kolektif hafızalarını muhafaza etme haklarını –yasal yollarla– savunmaya katkıda bulundu. Daha da önemlisi Adalah, onun destekçileri ve İsrail akademisinin üyeleri olan ve çalışmaları bu eserin kaynakça altyapısının mühim bir kısmını oluşturan bazı Filistinli akademisyenler göçmen toplum (İsrail’deki Filistinlileri niteleyen genel Yahudi tanımı) ile –topraklarına yabancı bir devletin göçtüğü– yerli toplum arasındaki farkı açıklığa kavuşturdular.

Adalah’ın başlangıçtaki icra tarzı Yüksek Mahkeme’ye dava açmak etrafında şekillendi zira her ne kadar diğer devlet kurumları gibi ayrımcı olduğu ortaya çıksa da Mahkeme demokrasinin kalesi olarak görülüyordu ve bir şeyleri daha farklı yapma potan-

siyelini de –zaman zaman bu gerçekleşiyordu– içinde barındırıyordu. 1996 ve 2000 yılları arasında Adalah Filistinli vatandaşların eşit statüsü ile ilgili yirmiden fazla dava için Yüksek Mahkeme’ye başvurdu. Özellikle bu dönemin sonuna doğru kuruluş, devlet tarafından tanınmayan ancak Filistinli nüfusun yüzde 10’unun yaşamakta olduğu köylerin akıbetine odaklandı.

O zaman İsrail’de 120 kadar tanınmayan köy mevcuttu; bunlar elektrik, su, kamu hizmetleri, okullar ve sağlık merkezleri gibi temel ihtiyaçlardan yoksundu. Hatta teorik olarak (bazen teori-de kalmadığı zamanlar da olurdu) bu köylerde ikamet edenleri evlerinden zorla çıkarılma tehlikesi eli kulağında bekliyordu. Adalah’ın kampanyasında bu köylerde yaşayanların içinde bulunduğu kötü vaziyet Filistinli topluluğun genel durumunu sembolize eder hale geldi. Ve 1996-2000 yıllarında verilen bu mücadele İsrail hükümetinin meseleyi ele almasına imkân verecek biçimde Filistinlilerin vaziyetini açığa çıkardı, ne var ki hükümet meseleyle ilgilenmedi.⁸

Tanınma Mücadelesi

Belirtildiği gibi Adalah resmen tanınmayan köyler üzerine odaklanmıştı. 1948 yılında evlerinden çıkarılan Filistinliler daha önce gördüğümüz üzere birbirinden farklı akıbetlerle yüzleşmişti. Bazıları ülkeden zorla çıkarıldı ya da kendi istekleriyle ayrıldı; diğerleri saldırıya uğramayan köylere göçtü ya da şehirlerde küçük azınlıkların bir parçası oldu. Bazıları yeni küçük köyler kurmayı denedi ya da Yahudi Milli Fonu tarafından her nedense yerleşim birimi inşa etmek ya da ağaç dikmek için el konmamış ama temizlenmiş köylere döndü. Nadiren Filistinlilerin kedi fare oyunu oynarcasına sürgün edilip geri döndükleri de oldu. 1965’te çıkan yeni bir planlama ve inşa yasası tanınmayan köylerin bulunduğu alanları “ikamet için yetersiz” olarak tanımladı. Tüm bu köyler resmi kayıtlardan silindi; bu, devletin ya da belediye hizmetlerinin buralara götürülmeyeceği anlamına geliyordu. Bu köylerde yaşayanlar oy kullanamazdı, posta hizmetlerinden fay-

⁸ Adalah’ın tüm yıllık raporları için bkz. www.adalah.org.

dalanamazdı, topluluk hayatı sürdüremezdi ve kimlik kartlarındaki adres bölümüne köylerinin adını yazamazdı. Burada ikamet edenler eğer yol açarlarsa, kanalizasyon sistemi kurarlarsa ya da yeni evler inşa ederlerse devletin buldozerleri hemen gelip yapıları yerle bir ederdi. 1995 ve 1999 yılları arasında tanınmayan köylerdeki yaklaşık 400 ev bu şekilde yıkıldı.

Diğer etkinliklerinin yanında Adalah tanınmayan köylerde ikamet edenlerin kimlik kartlarında köylerinin adını kullanmasına izin verilmesine, böylelikle ikamet ettikleri yerler için bir tür resmi tanınma elde edilmesine yönelik kampanya yürüttü. Adalah'ın bu doğrultuda seçmiş olduğu köylerden biri Hüsnîye köyüydü. Uzun mücadeleler neticesinde bu köy tanınmış köyler listesine eklendi. Sahnin yakınındaki bir köy ve Necef'te çok sayıdaki köyler için girilen mücadeleler ise daha başarısız oldu.

Tanınmayan köyler adına mücadele vermek Filistinli nüfusun muzdarip olduğu diğer problemleri açığa çıkarttı. Bunlardan biri Yahudi belediyelerin tanınmayan köyler aleyhine genişleme girişimleri idi. Bedevilerin topraklarını adım adım ellerinden alan böyle bir proje Birüssebi yakınlarında Omer'de kurulmakta olan Yahudi topluluk merkezi projesiydi. Bölge konseyi Üm Batin ve el-Mekimen adlı iki tanınmayan köyün topraklarına el koymaya ve buralarda ikamet edenleri evlerinden çıkarmaya çalıştı. Tesadüfe bakın ki Omer, Bedevilerin köylerinin tanınması ve onların bu köylerde kalmaları hakkı için mücadele eden vicdanlı İsraili akademisyenlerin de oturmakta olduğu bir yerleşimdi.

Tanınmayan köylerin en büyük on tanesi Necef'te bulunuyordu. Aralık 1997'de Adalah temel sağlık kliniklerinin kurulması talebinde bulunan bu köylerin temsilcisi oldu. Bebekleri temel tıbbi tedaviye ihtiyaç duyan anneler köyler arasında toplu taşıma hizmeti verilmediği için Necef Çölü boyunca saatlerce yürümek zorunda kalıyordu. Bir başka sorun ise geleneksel Bedevi kadınların yarılarında bir erkek eşlik etmeksizin evlerinden uzağa seyahat edemiyor olmasıydı. Bu köyler İsrail'deki en yüksek çocuk ölüm oranlarına sahipti (1000 doğumun 16'sı) ve bebeklerin bağışıklık oranları çok düşük seviyelerdeydi. Bu on köydeki çocukların yarısı doğduklarının ilk altı ayında anemi ve yetersiz beslenmeden dolayı hastanede yatıyordu.

1990'lı yıllarda İsrail dünyadaki en ileri kamu sağlığı sistemlerine sahip ülkelerden biriydi ve bu açıdan bu ilerlemeci politikaları tüm ülke sathında uygulaması mümkündü. Ancak uzun sömürgecilik tarihi, etnik ideoloji ve altmış yıldan fazla süren ayrımcı pratikler, yasaları yeni ve daha ümitvar bir gerçekliğe çevirmek noktasında aşılması güç bir bariyer oluşturmuştu. Sosyal hizmetler alanında da benzer sorunlar mevcuttu. Yoksul Yahudi bölgelerinde 600 kişiye bir sosyal hizmet görevlisi düşüyordu. On köyün 6500 sakinine ise bir sosyal hizmet görevlisi verilmişti. Bu memur da 1999'da "fon yetersizliği" yüzünden yerel yetkililer tarafından görevden alındı.

1990'lı yıllarda insan onurunu ve yaşam hakkını koruyan yasaların meclisten geçmesi için ciddi girişimlerde bulunuldu ve bu Ortadoğu'daki tek demokrasinin son ürünü olarak dünyaya sunuldu. 1992'de özgürlüğün ve insan onurunun ana değerler olduğuna hükmeden İnsan Hakları Yasası meclisten geçti ve Yüksek Mahkeme tarafından bu yasaya "temel" yasa statüsü verildi; bu, yasanın anayasal bir rol üstlendiği ve ancak Yüksek Mahkeme'nin kararıyla yürürlükten kaldırılabilceği anlamına geliyordu. Ancak bu asil istekler ve bildirgeler hem işgal altındaki topraklarda hem de İsrail içindeki Filistinliler nezdinde çok bir şey ifade etmedi.

Mekân Mücadelesi

Tanınmayan köylerin dışında Filistin bölgelerinde resmi olarak tanınan köyler ve kasabalar da mekân sorunundan muzdaripti. Filistinlilere ait toprağın çoğuna 1950'li ve 1960'lı yıllarda el konulmuştu ve bunların yerine Filistinli topluluk için sıfırdan sadece küçük bir mahalle inşa edildi; oysaki Yahudi vatandaşlar için yüzlerce yeni kasaba ve yerleşim inşa ediliyordu. Bu, Yukarı Celile'nin batısındaki Bukiya mahallesi idi ve Rum Ortodoks cemaati için sığınacak bir liman olarak inşa edilmişti. Bu cemaat yüzlerce yıl Dürzilerin, Yahudilerin ve Hristiyanların uyum ve barış içinde bir arada yaşadığı köyden Dürziler tarafından çıkarılmıştı.

Adalah ve diğer STK'lar belediyelere ve yerel konseylere tahsis edilen alanın genişletilmesine izin verilmesi için hükümet üzerinde baskı kurmak adına yasal sistemi devreye sokmaya çalıştı; böylece en azından halihazırdaki yerleşimlere yeni toprak eklenilecekti. Yeni Yahudi yerleşimleri inşasına izin verilmesi söz konusu olduğunda hükümetin ne kadar cömert olduğunu gören Filistinlilerin hayal kırıklığı 1990'lı yıllarda büyüdü. İkiye bölünmüş Nasıra bu durumun tipik örneğiydi. Yukarı Nasıra daha önce belirtildiği üzere David Ben-Gurion'un emriyle Celile'nin Yahudileştirilmesi ve Filistinli eski Nasıra şehrinin büyümesini engellemek için kurulmuştu. 1990'lı yılların sonunda Yukarı Nasıra'da 40,000 dönümlük bir arazi üzerinde 50,000 kişi yaşamaktaydı. Filistinli Nasıra'da ise 70,000 kişi 16,000 dönümlük arazi ile yetinmek zorunda bırakılmıştı.

1990'lı yıllarda İsrail bazı bölgelere –düşük vergilendirme, inşaat izinleri, daha fazla kamu hizmeti vb. anlamına gelen– “ulusal öncelik statüsü” verecek kadar zengindi. Ne bir Filistin köyü ne de kasabası bu ayrıcalıklı muamele kapsamına girdi. Üstelik yetkililer yasaya aykırı bir şekilde evlerini genişleten ya da yeni evler inşa eden Yahudiler hakkında işlem yapmakta gönülsüz davrandılar. Buna karşın Araplara ait evlerin balkonları dahi yöneticilerin gözünden kaçmadı. Bir evin tamamının ya da bir kısmının her yıkılışı bir güç gösterisine, öfke ve hayal kırıklığı kaynağına dönüştü; Oslo mutabakatının ya da daha yenilikçi yasamanın tetiklediği umutları söndürdü. Böyle bir yıkıma dair en meşhur örnek bir mahkeme vesilesiyle kamuoyunun dikkatini çekti. Sava'id ailesi batı Celile'nin aşağı kesiminde Şefa Amr yakınlarında 1959'da satın almış oldukları arazi üzerine bir ev inşa etti. Yetkililer söz konusu arazinin sadece tarım için kullanılabilir olduğunu öne sürerek evi yıktı. 1990'lı yıllarda bunun gibi binlerce vaka vardı.

İmar planlarının olmaması, genişleme için izin taleplerinin sistematik reddi ve belirtildiği üzere, yeni köy ve kasabaların kurulmasının kabul edilmemesi İsrail'deki Filistinlilerin birçoğunun “yasadışı” inşaatlar yapmasıyla neticelendi. 1993 ve 1996 yılları arasında yetkililer Filistinlilere ait 2000'den fazla evi yıktılar (aynı dönemde Yahudilere ait “yasadışı” evlerden sadece 130

tanesi yıkıldı). Her yıkım askeri bir operasyon gibi planlanıyordu. Ben bizzat birçok yıkıma şahitlik ettim: havada uçan helikopterler ve askerin yıkım yapılacak alanı silahlı birliklerle kuşatması, devletin vatandaşlarıyla uğraşıyor olmasından ziyade bir düşman bölgesine saldırı düzenlediği izlenimi yaratıyordu. Evlerde yaşayanlar önceden bildirimde bulunulmaksızın tahliye ediliyor ve kendilerini kelimenin tam anlamıyla sokakta buluyorlardı.

Sadece evler yıkılmıyordu, toprak istimlakı de kesintisiz sürmekteydi; ya Celile'nin veya Necef'in Yahudileştirilmesi ya da orduya eğitim alanı sağlanması amacıyla. 1998'de Vadi Ara'da Ümmü'l-Fehim'deki 18,000 dönümlük bir araziye güvenlik gerekçesiyle el konuldu. Arazinin sahipleri tarafından yapılan bir gösteri acımasızca dağıtılırken herkese umutlu yılların bir yanılsamadan ibaret olduğu hatırlatılıyordu. Polis ve ordunun acımasızlığı işgal altındaki topraklardaki pratiklerin ithal ediliyor olduğunun göstergesiydi: öldürücü plastik mermiler yıkımların ve toprağa el koymaların protesto edildiği her gösteride birçok Filistinliyi ağır bir şekilde yaraladı. Bir vakada, 15,000 Filistinlinin suçun yoğun olduğu üç gecekondu mahallesine tıklandığı ve tüm binaların öyle ya da böyle yasadışı olduğu el-Lud şehrindeki bir gösteri sırasında Azmi Bışara ve Muhammed Bereke'nin milletvekili oldukları için sahip olduğu dokunulmazlık dahi onları plastik mermiden koruyamamıştı.⁹

Nekbe'nin İblisleri

1998 yılında kuruluşunun 50. yılını kutlayan ve bu kuruluşla beraber gelen felaketi göz ardı eden bir devlette 1948'in yaraları yeniden açıldı. Yasal alanda bu, gaip kişilerin mülkleri sorununun yeniden gündeme gelmesi demekti. İsrail'deki Filistinliler sadece sonradan mülteci olan milyonların arkalarında bıraktıkları kişiler değildi; onlar aynı zamanda sürgünü takip eden yağmanın görgü tanıklarıydı; sadece ormanlara dönüştürülen topraklara ve enkaz haline getirilen evlere değil, evlerin içindeki eşyaların yağ-

9 Arap İnsan Hakları Derneği bu çatışmaların arka planı hakkında "Sınırdaki Hayat" başlıklı bir rapor yayınladı. Raporun üçüncü bölümü toprak istimlaklerini ve yıkımları ele alıyor; bkz. www.arabhra.org/hra.

malanmasına da tanıklık ettiler. 1950'den itibaren Gaiplik Yasası devlete İsrail sınırları içinde ikamet etmeyen tüm Filistinlilerin mülküne ve arazisine el koyma imkânı verdi. Yasa ayrıca kendi devletinde mülteci olan Filistinlilere, yani dahili mültecilere ait olan mülkleri de kapsamaktaydı çünkü onlar da (birinci bölümde tartışıldığı üzere) Ekim 1948'de gerçekleşen nüfus sayımına dahil edilmemişti.

1998'de Adalah Gaip Kişilerin Mülkleri İdaresi'nden ellerindeki mülklerin listesini ve konumunu talep etti. 1991'de müfettişler bu mülklerin kaydını düzenli bir şekilde tutmadığı için devleti eleştirmişti ve beklediği gibi devlet Adalah'ın talebine dosyaların kaybolduğu ve İdare'nin böyle bir liste temin edemeyeceği yönünde cevap verdi. Adalah bu bilgiyi defalarca talep edecek ancak hiçbir sonuç alamayacaktı.

Ellinci yıl kutlamaları küçük çaplı bir STK'yı kamusal alanda daha yüksek sesle konuşması ve görünür olması yönünde cesaretlendirdi. Bu, İsrail'deki dahili mültecileri temsil eden Yerlelerinden Edilmişlerin Haklarının Korunması Komitesi idi. 1998'de komite Yahudi STK Zohrot ile ittifak yaparak bir önceki bölümde değinilen eski Filistin köylerine yıllık ziyaretler düzenlemek yanında bu köyler üzerine kurulmuş olan bazı İsrail yerleşimleri ve kibutzlar içinde de anma törenleri gerçekleştirmeye karar verdi.

Bu yöndeki ilk girişim Celile'nin 1948'de boşaltılan köylerinden Ümmü'l-Farac'daki kalıntılar üzerinde gerçekleştirildi. Ben-Ami adlı *moşavın* (kooperatif tarım köyü) çevresinde bir cami ile bir mezarlık halen mevcuttu. Bu kalıntılar da *moşavın* sakinleri tarafından artık buldozerle dümdüz edilmiş durumdadır. Polis iki STK'nın anma töreni talebini reddetti; gerekçe ise o alanın özel mülk olmasıydı. Verilen yasal mücadelenin ardından sınırlı bir gösteriye izin verildi.

Ve böylece Nekbe takvime yeni bir önemli tarih olarak işlenmiş oldu. İlk Nekbe anması 15 Mayıs 1998 tarihinde gerçekleşti; bu aynı zamanda İsrail'in kuruluş günüydü –dünya çapında hâlâ öyle kabul edilir. Ancak daha sonra Nekbe'nin, Yahudi takvimine göre belirlenmekte olan resmi bağımsızlık günü kutlamalarında anılmasına karar verildi. Yahudi halk ve birçok Filistinli aile bu resmi tatil gününü piknik yaparak ve çoğu yıkılan Filistinlilere

ait köylerin arazisinde yetiştirilen ormanlarda eğlenerek geçiriyordu. Yahudi Milli Fonu parklarına yapılan bu birbirinden çok farklı iki tür ziyaret, bugüne kadar tehlikeli bir şekilde de olsa bir arada var olagelmıştır.

Gösteriler, anma törenleri, Filistin bayraklarının dalgalanması ve yok edilen köylerin isimlerini taşıyan pankartlar, bu kapsamdaki ilk anma gününü –15 Mayıs 1998– etkileyici kıldı. Nekbe aynı zamanda işgal altındaki topraklarda da anıldı ve böylece ortak kader ve ortak gelecek algısı güçlendi. 1998 anmasında Mahmud Derviş'in konuşmasını Nasıra'da toplanmış büyük bir kalabalık dinledi. Derviş şöyle konuştu: "Yahudilerin nasıl ki Nazilerin sebep olduğu zararın telafisini Avrupa'dan isteme hakkı varsa, bizim de İsraililerin verdiği zararın telafisini talep etme hakkımız var." Yine de Nasıra'nın batısındaki Aylut köyü halkının yaptığını sadece birkaç köy daha yapabildi. Aylut sakinleri 1948'de İsrail askerleri tarafından katledilen insanların isimlerinden oluşan bir anıt dikmişlerdi. Bu tarz başka simgelerin yokluğu İsrail'in vereceği karşılığın korkusundan ziyade bastırılmış acı geçmişle açık bir şekilde yüzleşme isteğinden kaynaklanıyordu.

Nekbe'nin Filistinli kimliği üzerinde oynadığı mühim role yönelik farkındalık İsrail'deki Filistinliler ile işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinliler arasındaki kültürel ve siyasi bağları kuvvetlendirdi. Bu dönemde Filistinliler Mısır ve Ürdün'e tatil gidebildiler (İsrail Haşimi Krallıkla antlaşma imzaladıktan sonra arabalarını da alabiliyorlardı); aynı zamanda siyasetçi ve popüler figürler olarak Şam ve Beyrut'u ziyaret edebiliyorlardı. Özellikle Şam yönetimi ve Hizbullah'ın İsrail'deki Filistinlilerin akıbeti ile daha yakından ilgilenmeye ve onları davet etmeye başladığı 1997'den itibaren bu ziyaretler arttı. Elbette bu ziyaretler İsraili yetkililer tarafından kınandı ve sonuç olarak bazı ziyaretçiler İsrail mahkemelerinde "yabancı devletlerle komplo kurmak" iddiasıyla yargıldılar. Öte yandan kültürel olarak bu etkileşim Filistinlilerin bölgedeki çoğunluğun kültürüne aidiyet hissinin güçlendirdi.

Kültürel açının diğer tarafında ise, Filistinliler tarafından üretilen sanat eserleri İsrail tarafından takdir edilmeye başlanmıştı. Ümmü'l-Fehim'den Asım Ebu Şakra ve Hayfa'dan Abed Abdi

ile İsa Dibi eserlerini Yahudi galerilerinde sergileyerek tabanın dışına vurduğu kültürel kimliğin tepeden dayatılan değerlere meydan okuduğu yeni bir dönemin müjdecisi oldular. Belgeseller ve filmler –geçmişte şiir ve tiyatronun yaptığı gibi– ulusal bağların ve özlemlerin ifade edildiği önemli araçlar olmaya devam etti. Nasıra’da her yıl gerçekleşen Filistin film festivali yeni iddialı kültürel atağın kurumsallaşıyor olduğunun bir göstergesiydi. Yeni ve önemli bir gelişme daha vardı: Devlet tarafından resmen tanınmasa dahi birçok durumda kültürel özerkliğin bu dışavurumuna müsamaha gösterildi. 2009’da iktidara gelen ikinci Netanyahu hükümetinin önemli birimleri 2010 yılında zamanı geriye sarmaya ve bu özerk tutumu bir nevi vatana ihanet ve Yahudi devletine sadakatsizlik olarak yaftalamaya çalışacaklardı.

İslami hareket filmlerle pek ilgili değildi ama geçmişle bağ kurmanın kendine has yolunu buldu. Ülke çapında yıkılmış çok sayıda camiyi ve önemli Müslüman şahsiyetlerin mezarlarını sembolik öneme sahip ziyaret yerleri haline getirdi. Bunlardan en öne çıkanı Suriyeli bir vaiz olan İzzeddin el-Kassam’ın mezarıydı. 1925’te Fransızlara karşı Suriye isyanına katılmış olan el-Kassam gıyabında yargılandı ve daha sonra Hayfa’ya kaçtı. Hayfa’da popüler bir vaiz haline geldi; vaazlarında bireysel olarak İslam’a dönüş çağrısının yanı sıra kitleleri İngiliz Mandasının Siyonist yanlısı politikalarına karşı kolektif mücadeleye davet ediyordu. Hayfa çevresindeki kenar mahallelerden Filistinlileri yanına çekti ve Yahudi yerleşimcilere ve İngiliz binalarına saldıran gerilla birimleri oluşturdu. 1935’te İngilizler tarafından öldürüldü ve Beled el-Şeyh adlı Filistin köyüne gömüldü. 1947 sonunda köy Yahudi milis gücü Haganah’ın saldırısına uğradı, yakınlardaki bir rafinerideki Yahudi işçilere yapılan kanlı saldırıya misilleme olarak birçok köylü Haganah tarafından katledildi. Geri kalanlar Mayıs 1948’de sürgün edildi ve köyün yerine Neşer adında bir Yahudi yerleşim birimi kuruldu. Geriye sadece mezarlık ve birkaç ev kaldı.

El-Kassam Hamas liderlerinin saygı duyduğu bir kişiliktir; hareketin hem askeri kanadına hem de 21. yüzyılın başlarında İsrail’e atılan iptidai füzelere onun adı verilmiştir: el-Kassam tuğayları ve el-Kassam füzeleri. Hamas aktivistleri, el-Kassam’ın

Hayfa'da vaaz verdiği el-İstiklal camiini ve metruk mezarını –etrafı belediye tarafından yakındaki Müslüman mezarlığına giden yeni bir otoyolla çevrelenmiş olmasına rağmen– temizlediler. Eylül 1997'de sağcı Yahudi aktivistler mezara bir domuz başı koyarak kutsiyetini ihlal ettiler. Neşer belediyesi de el-Kassam'ın hatırasına bağlı aktivistlerin buraya rahatça erişmesine izin vermedi ama onlar Filistin panteonunda bir kahraman, Siyonist anlatıda ise bir cani olan el-Kassam'ın mezarını temiz tutmaya devam ettiler.

Yeni Kimlik Politikaları

İslami hareket ve Adalah İsrail'deki Filistinlilerin 20. yüzyılın son yıllarında değişim için girdikleri iki yolu (ve bunların kısıtlarını) işaret ediyordu. Azmi Bişara üçüncü bir yol gösterdi. Kişiliği ve 1990'lı yılların koşulları onu sadece ulusal bir parti kurmaya değil aynı zamanda başbakanlık için ilk Filistinli aday olma macerasına yöneltti; bu adaylık en azından teoride mümkündü. İsrail seçim sistemi 1990'lı yıllarda değişikliğe uğramıştı ve seçmen artık parti ve başbakan için ayrı oy kullanıyordu. Bişara 1999 seçimleri için aday oldu ve hemen akabinde İsrail sağ bu adaylığı geçersiz kılmak için Yüksek Mahkeme'ye başvurdu. İddia oydu ki, Bişara 29 Mayıs 1998 tarihinde *Haaretz* gazetesine verdiği bir röportajda İsrail'in tüm vatandaşlarını kucaklayan bir devlet olması gerektiğini söylemişti ve tüm tarihi Filistin'i kapsayan iki uluslu bir devlet vizyonundan söz etmişti. Sağ partiler davayı kaybetti ve Bişara seçimlere katıldı. Elbette kazanamadı ama taşı gedğine koydu. Birçok Filistinli gizli servisin Bişara'ya koruma teklif ettiğini –gizli servis böyle önemli bir pozisyon için aday olan herkese bunu yapmak zorundaydı– ve Bişara'nın bunu reddettiğini duymaktan hoşnut olmuştu.

Ulusal duruşu öne çıkarmaya yönelik diğer siyasi girişimler de İsrail sağının durdurma çabalarına rağmen göreceli bir başarı sağladı. Ama çoğu zaman bu özgürlüğün bir sınırı vardı. 1990'ların sonlarında kurulan yeni parti Ra'am (Birleşik Arap Listesi'nin İbranice kısaltması) partinin siyasi yayınlarında göstericilere yönelik polis şiddetinin görüntülerine yer vermekten men edildi.

Parti liderlerinden Haşim Mahamid'in İsrail'deki Filistinlilere yönelik devlet tutumunu Güney Afrika ile karşılaştırdığı konuşması sansürlendi. Necef'teki Bedevilerin tartaklandığı görüntüler dahi yayından çıkarıldı.¹⁰

Muhtemelen birçoğu bu yayınlardan etkilenmeyecek olsa bile bunlar Yahudi izleyiciye hiç bilmedikleri bir gerçekliği gösterecekti. Ra'am videosu "İsrail Doğal Koruma Alanları İdaresi"nin özel birimi olan "Yeşil Komandolar"ın eylemlerini yayınladı. Bu özel birim Necef'teki Bedevilerin varlığını çölün güneyinde yıkıcı bir etmen olarak görüyordu. Videoda komandolar iş başındaydı: Bedevilerin tarlalarını ateşe veriyorlar ve zehirliyorlar, ekoloji ve çevresel politikalar adı altında sürülerine el koyuyorlardı. Bedeviler tıpkı Amerika'daki yerliler gibi hükümet tarafından tahsis edilen yeni alanlara gitmeye zorlanıyordu. Tüm bu görüntüler, yol açacağı kışkırtmalardan kaynaklanacak muhtemel olayları önlemek için dolaşımdan kaldırıldı.

Bu dönem Komünist Parti Hadaş'ın ilk defa İsrail'in Filistinli vatandaşlarına eşitlik tanınması ihtiyacını dile getiren bir yasa tasarısı sunmasıyla sona erdi; yasa tasarısında İsrail demokratik ve çok kültürlü bir devlet olarak tanımlanmıştı. Parti daha önce bahsettiğimiz İnsan Hakları Yasasının İsrail'deki Filistinli topluluğun ihtiyaçlarına karşılık veremeyecek kadar müphem olduğunu düşünüyordu. Knesset'in hukuk danışmanları Hadaş'ın teklif ettiği yasanın İsrail'i Yahudi devleti olmaktan çıkaracağını öne sürdüler ve beklenildiği gibi tasarı Yahudi milletvekillerinin çoğunluğu tarafından reddedildi.

Bu arada Hadaş'ın daha kararlı ulusal bir partiye dönüşüm süreci tamamlandı. Parti halen birkaç bin kadar Yahudi seçmen kitlesine sahipti; bir sonraki yüzyılda ikinci İntifada'nın arifesinde Siyonist solun iflasıyla beraber bu rakam biraz daha artacaktı. Bu yüzden 1998'de bir başka Körfez savaşının çıkar gibi görüldüğü bir anda Hadaş'ın Irak'ı destekleyen gösteriler düzenlemesi şaşırtıcı olmadı. Tira köyü o yıl Saddam Hüseyin lehinde en kapsamlı gösterilerin yapıldığı yer oldu. 1991'de olduğu gibi

¹⁰ Haaretz, 20 Mayıs 1996.

Amerikan-İsrail ittifakının Filistinlilerin çilesinin hafifletilmesi önündeki en büyük engel olarak algılanması Filistinlilere neredeyse hiç yardımı dokunmamış bu yöneticiye verilen desteğin ardındaki sebebi.

Yeni Sivil Toplum

Filistin sivil toplumunun –kısmen Oslo sürecinin başarısızlığına bir tepki olarak– oluşumu, pek çok yeni STK’nın kurulması demekti. Bunlar sivil haklar gündemini bazen ulusal gündem pa-hasına sürdüren kuruluşlardı. 20. yüzyılın sonunda ve yeni yüzyılın başında yeni STK’lar kuruldu; böylelikle Filistinlilerin kaderini kendi ellerine aldığı sahalara genişlemiş oldu.

Bunlardan biri devlet üniversiteleri ve özel üniversitelerin dışındaki başlıca entelektüel ve akademik Filistinli araştırma merkezi olarak 2000 yılında kurulan Meda el-Kermel’dir. Hayfa’da Vadi Nisnas’taki mütevazı ofisinde doktoralı ve post-doktoralı Filistinliler en azından bir süreliğine akademik birikimlerini sansürden ve ideolojik takipten endişe duymadan kendi toplulukları yararına kullanabiliyordu. Bir diğer önemli STK Musava (Eşitlik) idi. Bu kuruluş İsrail içindeki ırkçılığı ve ayrımcılığı takip etmek amacıyla 2005 yılında kuruldu. Arap Eğitimi İzleme Komitesi ile beraber Musava bütçelerin artırılması ve Arap eğitim sistemi üzerindeki sıkı teftişin kaldırılması için Eğitim Bakanlığı’na baskı yaptı.

Üniversiteler içinde eşit ve karşılıklı ilişkinin sağlanmasına yönelik girişim ise 20. yüzyılın sonunda “Arap öğrenci komiteleri” tarafından yapıldı. Bu doğrultuda komiteler (geçmişin aksine) üniversite tarafından izin verilen gösteriler düzenledi, bu gösterilerde hem Filistin mücadelesi ile hem de sivil hakların gelişmesi için mücadele eden diğer gruplarla dayanışma tavrı sergilendi. Hayatın baskıcı taraflarının hukuki ve sivil eylemler ile belki bertaraf edilebileceği duygusu 1997’de Hayfa Üniversitesi yetkililerine karşı verilen mücadelede açığa çıktı. Protestocular yasaklanmış gösterilere katılan öğrencilerin yönetim tarafından okuldan atılmaya kadar varan yaptırımlarla cezalandırıldığı yerleşik uygu-

lamaya meydan okudular. Bu mücadele kısmi bir başarıyla 2000 yılına kadar sürdü.¹¹

Pek çok yönden STK'lardaki bu artış İsrail'deki Filistinlilere ait siyasi partilerin gerçeklik üzerinde elle tutulur bir değişiklik yapma hususunda gösterdiği başarısızlığın bir sonucuydu –yine de siyasi partiler kolektif kimliği ve topluluğun taleplerini bağlılıkla temsil etti. Yüzyılın sonunda elliden fazla STK mevcuttu. Bu canlılığı ve enerjiyi yönetmek ve koordine etmek amacıyla İtticah adlı STK kuruldu. Daha teorik bir kitapta bu dernekleşme faaliyeti derinlemesine bir analize tabi tutularak moda kavram olan “sivil toplum” bağlamına oturtulabilirdi. Ancak bu kitabın yazarı bu kavrama pek de hevesli değil, bu yüzden böyle çalışmaların yapıldığı eserleri bir dipnotta vereceğim.

Burada hepsinin ortak iki niteliği olduğunu belirtmek yeterli olacaktır ki bu özellikler meydana gelmekte olan bir “sivil toplum” için ya da (özellikle İsraili sosyologların kullandığı bir diğer favori kavram olan) “üçüncü sektör”ün ortaya çıkışı için yeterlidir. Bu özelliklerden ilki İsrail'deki Filistinlilerin eğitimde, sosyal refah ve sağlık hizmetlerinde, iletişim ve medyada, istihdam vb. hususlarda maruz kaldığı ayrımcılığın düzeyinin eleştirel bir incelemeye tabi tutulmasıydı. İkincisi ise, gelenek ve önyargı kaynaklı (birkaçını belirtmek gerekirse kadın ve çocuk istismarı, ırsi hastalıklar ve yoksulluk gibi) toplumsal hastalıkların iyileşmesi hususunda vatandaşlara yetki tanınmasıydı.¹²

Sivil haklar gündemi ve ulusal gündemin yanında bir üçüncüsü daha vardı; o zaman bu gündemin adı kültürel özerklikti. Şimdiye kadar değinilen tüm kurum ve bireyler kültürel özerkliğin oluşumuna katkı sağladı. Yasal açıdan bu Kanada'daki Fransızlardan, Finlandiya'daki İsveçlilerden ve diğer azınlık topluluklarından esinlenilerek girilen kolektif kültürel hakların korunmasına yönelik bir mücadeleydi. Arapça levhaların kullanılmasına

11 Andre Elias Mazawi, “University Education, Credentialism and Social Stratification among Palestinian Arabs in Israel”, *Higher Education*, c. 29, no. 4 (Haziran 1995), s. 351-68.

12 Ilan Peleg, “Jewish-Palestinian Relations in Israel: From Hegemony to Equality?”, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, c. 17, no. 3 (Bahar 2004), s. 415-37.

yönelik mütevazı bir talep, okullarda Filistin anlatısının öğretil-
diği bir müfredat hazırlanması gibi talepler öne süren daha geniş
bir kampanyanın öncüsü oldu. Özellikle As'ad Ghanem tarafın-
dan aşağı Celile'de Tamara'da kurulan İbn Haldun adlı STK bu
hususla dikkat çekme noktasında etkili oldu.

Ancak kültüre yapılan referans okuyucuyu yanlış yönlendir-
memeli; milliyetçilik halen baskın güçtü, sadece kolektif değil
bireysel ve hatta feminist faaliyetin de belirleyicisiydi. Milliyet-
çiliğin bu hakimiyeti İsrail'deki feminist eylem içerisinde bir
kopmaya yol açtı. Yahudi feministler milliyetçi fikirlerden arın-
mış olmayı hatta milliyetçilik karşıtı olmayı önemli addediyordu
ancak Filistinli kadın aktivistler toplumsal cinsiyet meselesi ne
kadar merkezi olsa da milli kimliklerini ve bağlamı bırakmak is-
temediler. Bir grup Mizrahi aktivist de aynı yönde düşünüyordu
ve referans noktası cinsiyet ve Arap kültürü olan "Kız Kardeşim"
(Achoti) adlı derneği kurdu. Özellikle hassas olan mesele, Batı-
lı profesyonel yazının sebebini din ve geleneğe yüklediği kadın
istismarıydı. İsrail'de Nebile Espanyoli ve Ayda Tuma-Süleyman
gibi birçok feminist 1997 yılında şiddete uğramış kurbanlar için
sığınma merkezi açmaya karar verdi ve "misyonlarının müstakil
ve ulusal bir Filistin kimliğinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi için
ayrı çalışma alanlarına geri dönmek" olduğunu açıkladı.¹³

Kimliğe yönelik etnik ve milli sorunların devletin baskısına
karşı verilen mücadeleye nüfuz etmiş olması neticesinde ideoloji
ve siyasetin dışında çok az bir yaşam alanı kaldı. Olumsuz taraflar
söz konusu olduğundaysa (örneğin geleneksel davranış biçimleri
gibi) bunlarla baş etmenin tek yolu, kadın istismarında olduğu
gibi, meseleyi hükümet kurumlarına ya da Arap-Yahudi girişimi-
ne değil "sivil toplum"a havale etmektir. Bu gerçekliğin olumlu
tarafı ise yüzyılın sonunda topluluğun artık çok eşlilik, okullarda
dayak cezası ve namus cinayetleri gibi meseleleri ele almış olma-
ya başlamasıydı.

13 Manar Hassan, "Şeref Siyaseti: Ataerkillik, Devlet ve Namus Cinayet-
leri", D. Izraeli (ed.), *Seks, Cinsiyet ve Politika*, Hakibbutz Ha-Meuhad,
Tel Aviv, 1999, s. 267-307 (İbranice) ve M. Haj-Yahia, "Beliefs about
Wife Beating among Palestinian Women: The Influence of their Patri-
archal Ideology", *Violence Against Women*, c. 15 no. 5 (1998), s. 533-58.

Şüphesiz bireysel haklarını iyileştirmek isteyenler için de alan vardı. Hem dünyaya dağılmış sürgün topluluklarında hem de İsrail içinde siyasetle yakından uzaktan ilgisi olmayan Filistinliler vardı; onlar kimliklerini ve vizyonlarını ifade etmenin bireysel yollarını aramaktaydılar. Bu kişilerden biri yönetmen Elya Süleyman'dı. Süleyman, –kendisinin de ifade ettiği gibi– çalışmaları “mutlak bireysel bir bakış açısını dışa vuran” çok az Filistinli sanatçıdan biriydi.¹⁴ Elya Süleyman, en ünlüsü *Sicillun Ihtifâun* (Bir Kayboluşun Güncesi) olan birçok filminde kolektif hafızaya ve onun ulusallaşmış alana ya da şimdiye boyun eğişine meydan okudu. Bu muhtemelen Filistinlilerin içinde bulunduğu şartları, geri dönüş hakkının ve kadim Filistin'in ulusal bir devlet altında birleştirilmesinin alışlagelmiş savunusu dışında düşünmeye yönelik en gözü pek çıkışı. Süleyman'ın çalışmaları kimliği öne sürmenin eski yollarına eleştirel yaklaştı ve eğer bu cesur bakış açısının ilişkileneceği bir gerçeklik olsaydı onun eserleri farklı düşünme biçimleri için yeni kapılar açabilirdi.

Tüm bu talepler ve muhtemel yollar ikinci İntifada'nın 2000 yılında patlak vermesinden sonra da gündemin bir parçası olmaya devam etti, ama bir kısmı Yahudi devleti ile Filistinli vatandaşlar arasındaki bu çok ciddi kriz yüzünden uzun bir süre için marjinalize oldu. Olacakların ilk işareti 1999 seçimlerinde verildi. Görünüşe bakılırsa İsrail soluna ait siyasi güçler başarılı bir şekilde gruplaştı ve sağcı Netanyahu hükümetini devirmek için organize oldu. Liberal Siyonistler için Likud liderinin bir dönem daha iktidarda kalması en kötü senaryoydu. Filistin topluluğunun takındığı tavır ise farklı oldu. Seçimlerin arifesinde sisteme olan güvensizliği ifade etmek için seçmenleri “boş oy” atmaya çağıran bir hareket ortaya çıktı. Yıllardır ilk defa Filistinli seçmenin sandığa gitme oranı azaldı; geleneksel olarak bu oran (yüzde 80-85 civarı) Yahudi seçmenden fazlaydı. Açık bir genelleme tehlikesiyle, Filistinliler Yahudi tarafındaki geleneksel müttefiklerinden farklı bir pozisyon geliştirdiler. Zira İsrail Yahudi siyasi kampında artık sağ ve sol arasında pek bir fark kalmadığını düşünüyorlardı.¹⁵

14 Nurith Gertz, George Khleifi, *Palestinian Cinema: Landscape, Trauma and Memory*, Indiana University Press, Bloomington, 2008, s. 171-89.

15 Arian ve Shamir, *The Elections in Israel 1999*.

1999 seçimlerinin sonrası Filistinlilerin işaret ettiği hususu doğruladı. Yeni hükümet İsraili Filistinlileri koalisyona dahil etmedi ve geçmiş İşçi Partisi hükümetlerinin dışlayıcı politikaları yeni seçilmiş başbakan Ehud Barak tarafından da benimsendi; eski Genelkurmay başkanı olan Barak'ın bu tutumu önceki beş yılda yeşermiş olan umutlara vurulmuş bir başka darbeydi. 1999 seçimleri öncesindeki (özellikle Oslo'nun üzerinden 7 yıl geçtiği halde barışa yönelik olumlu bir adım atılmamış olan Filistin sorununa ilişkin) söylem İsrail'in kader anı olmasına rağmen konuya ilişkin gerçek bir iç tartışmanın yapılmadığı artık apaçıktı. Siyasete, değişim için gerekli olan güçten ziyade atalet hakimdi.

İkinci İntifada'ya Doğru

Hükümetin ilk görevi Filistin Yönetimi ile müzakereleri verimli bir sonuca vardırma çalışmak oldu. Rabin suikastının ardından Yahudi toplumu içinde başlayan ateşli tartışmalar hafifledi. İsrail hükümeti FKÖ'yü sunulan barış programını koşulsuz bir şekilde kabul etmeye çağırırdı. Bu barış programı, bağımsız dış politikası ya da ekonomisi olmayan ve Gazze'deki devasa yerleşim birimleri, Genişletilmiş Kudüs bölgesi ile Hebron (el-Halil) Dağları ya da Ürdün Vadisi'nden yoksun askerden arındırılmış bir "Bantustan" oluşturulması idi. Bu indirgenmiş "Filistin" konsepti karşılığında ise FKÖ'den çatışmayı sonlandırdığını ve mültecilerin geri dönüş hakkı dahil olmak üzere geçmişteki tüm taleplerinden vazgeçtiğini ilan etmesi istendi. Söylemeye dahi gerek yok ki İsrail'deki Filistinlilerin geleceği bu barış programının parçası değildi.

Bu *dayatma* Knesset'in Yahudi üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul edildi ve hatta sağ muhalefet de programın temel çerçevesini bazı çekincelerle kabul etti. Soldaki (bir zamanlar İsrail'deki Filistinlilerin doğal müttefiki olan) *Peace Now* (Barış Şimdi) hareketinden sağdaki Guş Emunim'e (İnananlar Bloğu) kadar, çatışmanın çözüm yöntemi üzerinde geniş bir oydaşma mevcuttu. Maalesef bu İsrail'deki Filistinliler ile Yahudiler arasında zaten ziyadesiyle geniş olan uçurumu daha da derinleştiren bir tavır oldu.

İsrail'deki Filistinlilerin acı bir şekilde idrak ettikleri üzere İşçi Partisi ve Likud arasındaki eski ikilik artık azınlığı ilgilendiren önemli meselelere dair tartışmalara yansımıyordu. Aslında (1882'den 1977 seçimlerindeki düşüşüne kadar Siyonizm'in hegemonik temsilcisi olan) İşçi Partisi ve (Siyonizm'in daha etnik merkezli ve ayrımcı bir versiyonu olan Revizyonist Siyonizm'i benimseyen ve 1922'den itibaren İşçi Partisi Siyonizmi'ne meydan okuyan Herut'un mirasçısı) Likud yekpare bir ideolojik akım içerisinde birbirine karıştı.¹⁶ Tarihte bu iki grubu ayıran uzlaşmazlığa ve İşçi Partisi 1977 seçimlerinde kaybetmiş olmasına rağmen; İşçi Partisi'nin vizyonu tarihi Filistin'in tümünde tam bir hakimiyet kurmayı hedefleyen Revizyonizme galebe çaldı. İşçi Partisi'nin –Likud'un da esasen kabullendiği– vizyonu siyasi merkezin ve profesyonel elitlerin İsrail-Filistin gerçekliğine bakışındaki temel prizma haline geldi.

Dürüst olmak gerekirse yukarıdaki analiz İsrail'deki siyasi gelişmeleri yakından takip eden akademisyenlerin ve profesyonellerin aklına yattı. Filistinli vatandaşlar ise 1996'da İşçi Partisi hükümetindense Likud hükümetinden daha fazla kaygı duyuyordu. Örneğin Netanyahu'nun zaferi açıklandıktan sonra Müselles'teki Tira köyünde siyah bayrak asıldı ve misilleme olarak meçhul bir şahıs belediye binasına bomba yerleştirdi.¹⁷ Ancak 1999'da Ehud Barak ve İşçi Partisi iktidara geldikten sonra birleşik bir Siyonist cephenin varlığına dair hissiyat İsrail'deki Filistinli vatandaşların da geniş bir çoğunluğu tarafından kabul edildi.

Ne var ki 2000 yılında İsrail tam anlamıyla homojen bir toplum değildi, en azından dokuz yıl sonra ortaya çıkacak olandan daha az homojendi. İki mega parti yek vücut olmasına rağmen hakim ideolojinin hâlâ iki önemli varyantı vardı: post-Siyonizm ve neo-Siyonizm. Post-Siyonizm, ilk ortaya çıktığı 1980'lere kıyasla 2000 yılında vizyonunu daha açık bir şekilde ifade edebilir oldu. Post-Siyonizm 1948 öncesi ve sonrası Siyonist politikaları sert bir şekilde eleştirdi, 1948 hakkında Filistinlilerin öne sürdüğü birçok iddiayı kabul etti ve Yahudi olmayan bir İsrail devletinin

¹⁶ Ilan Pappé, "The Post-Zionist Discourse in Israel", *Holy Land Studies*, c. 1, no. 1 (2002), s. 3-20.

¹⁷ *Haaretz*, 13 Haziran 1996.

ülkenin dahili ve harici çıkmazlarının ortadan kaldırılması için en iyi çözüm olduğunu tasavvur etti. Bu itibarla post-Siyonizm İsrail'deki Filistinli vatandaşların çoğu tarafından kabul edilebilir olan bir görüş sundu. Ancak bir sonraki bölümde değinilecek olaylar sebebiyle hareket ortadan kalktı ve böylece ortaya koyabileceği siyasi ittifak ihtimali de gerçekleşemedi. Son tahlilde post-Siyonizm siyasi bir meydan okuma haline gelemedi. Post-Siyonizm'in başarısı İsrail'den daha çok yurtdışında şimdiye kadar ülke içinde tabu olan –ve İsrail'in iç tartışmalarıyla yakından ilgili– önemli konuların tartışılmasını meşru hale getirmesiydi: Siyonizm'in doğası, 1948'de İsrail'in ahlaki tutumu, mülteciler sorunu gibi. Bu etki esasen yurtdışında hissedildi çünkü İsrail'deki akademi ve eğitim sistemi gelecek on yılda post-Siyonist meydan okumayı saf dışı bırakmayı başardı.¹⁸

Geleneksel Siyonizm'e esas siyasi meydan okuma sağ kanattan, bazıları tarafından “neo-Siyonizm” olarak adlandırılan köktenci bir Siyonist düşünceden geldi. İsrail'deki Filistinlilerin bakış açısından neo-Siyonizm Siyonizm'in şiddet ve aşırılık içeren bir yorumuydu. Hem İşçi Partisi'nde hem de revizyonist kamp içinde Siyonizm'in marjinal bir hizbi olarak var oldu ve dindar Siyonist bir oluşum olan Hapoel Hamizrahi'nin (daha sonra Milliyetçi Dini Parti, Mafdal) kontrolü altındaki eğitim merkezlerinde gelişti. Neo-Siyonizm 1967 savaşının akabinde resmi bir alternatif olarak birden ortaya çıktı, İşçi Hareketi içerisindeki yayılmacı kanatta, yeni kurulmuş Likud partisi liderleri ve önde gelen din adamları arasında taraftar buldu. 1980'li yıllarda neo-Siyonizm işgal altındaki topraklardaki yerleşimcilerle ve Yahudi toplumunun yoksul ve kenara itilmiş kısımlarıyla ittifak kurarak seçmen çevresini genişletti. Neo-Siyonizm, Kuzey Afrikalı Yahudilere ya da eski Sovyetler Birliği'nden gelen göçmenler gibi İsrail toplumunda tutunamamışlara siyasi eylem için en iyi ve en düşük ortak payda olarak anti-Arap ırkçılığı pazarladı. Din adamlarının bu tarz düşünceleri dini sosa bulayarak yaymasıyla beraber bu düşünce tarzı güçlendi ve İsrail'deki Filistinli azınlık için çok daha

18 Ilan Pappé, “The Square Circle: The Struggle for Survival of Traditional Zionism”, E. Nimni (ed.), *The Challenge of Post-Zionism*, Zed Books, London, 2003, s. 42-62.

tehdit edici hale geldi. Bu düşünme biçimi bir fıslıtyla başlamıştı ama gelecek yüzyılın başından itibaren özellikle yerel bölgesel gazetelerde Safed'in ya da el-Lud'un başhahamının şehirlerde çok fazla Arap dolaştığına ve masum Yahudi kızları "kaçırdıklarına" dair uyarıları okumak sıradan hale geldi. Bu insanlar yerel radyo kanallarına ulaşabildiklerinde (ki bu radyolar bir çeşit dini yayın mecrasına dönüştü) kullandıkları zehirli ve ırkçı dil artık sınır tanımaz hale gelecekti. Bu retoriğe, bu bölgelerde –özellikle devletin sınırlarındaki gelişmemiş kasabalarda– yaşayan Yahudilerin hayatını korumak ve birkaç yüz Yahudi kadının –Allah korusun– yakındaki köylerde yaşayan Filistinlilere aşık olmasını engellemek için özel derneklerin kurulması eşlik etti.

Bu daha büyük bir sorunun sadece bir kısmıydı. Arap ülkelerinden gelen Yahudiler geleneksel olarak sağ kanat seçmeniydi; işgal altındaki toprakların geleceği meselesinden ziyade, İsrail'deki Filistinlilere yönelik tutumları bakımından sağ eğilimliydiler. Gelgelelim sosyolojik araştırmalar bu grubun ne kadar homojen olduğu hususunda çok açıklayıcı değildi. Yine de onlar neo-Siyonist bakış açısını sürdüren ittifakın önemli bir parçasıydılar: her biri kendilerini temel sosyal haklardan mahrum Mizrahilerin temsilcileri olarak gören yayılmacı milliyetçiler, ultra-Ortodoks hahamlar ve Mizrahi Yahudilerin etnik ruhani liderleri arasındaki her an bozulmaya teşne anlaşma. Önemli bir parti olan Şas, ruhani lideri Haham Ovadya Yosef aracılığıyla alanını genişletmek için Arap karşıtı ve çok daha fazla ırkçı bir söyleme başvurdu (sıklıkla soykırım yapma hakkına atıfta bulunan Ovadya Yosef "Arapları ortadan kaldırmalı ve bertaraf etmeliyiz" diyordu).¹⁹ Kötücül bir siyasi hareket olarak Şas, İçişleri Bakanlığı'nı elinde tuttuğu dönemde Filistinlilerin Knesset'teki temsilcileri Şas'ın teklif ettiği dini yasal düzenlemeyi desteklediği takdirde Filistinlilere çıkar sağlayacağına dair söz vermekten de geri durmadı. Şas ve onun İçişleri Bakanlığı'ndaki selefi olan milliyetçi dini parti Mafdal gibi partiler, kırsal kesimdeki bazı *hammulay* (aşiretleri) topluca kendilerine oy vermeleri için ikna edebildi, onlara bazen bunun için rüşvet verdi.

¹⁹ *Yediot Ahronot*, 6 Nisan 2001.

Bu siyasi ve ideolojik gelişmeler İsrail'deki Filistinliler arasında dikkate değer kaygı ve endişe uyandırdı. Sağa doğru kayış 1996'da Netanyahu'nun seçilmesiyle başlamıştı, şimdi ise tüm siyasi liderlik Oslo mutabakatını sürdürmede herhangi bir sebep görmez hale geldi ve sorunları gidermek, belki gelecek için biraz umut yeşertmek adına önüne gelen (ve İsrail'deki Filistinliler tarafından çok açık bir şekilde fark edilen) fırsatları da kaçırdı. Bunlardan biri Washington'daki Holokost* müzesi yaptığı daveti geri çektikten sonra Yaser Arafat'ın (İsrail'in kuzeyindeki bir kibutz olan) Lohamei Hagetaot'taki Holokost müzesini ziyaret etmesiydi. Ziyaret hem sağ hem de sol kanat tarafından kınandı ve böylece iki tarafın yaşadığı travmayı bağdaştırma süreci tam da tomurcuklanmaya başladığında sekteye uğramış oldu. Bu kınama karşısında, Arap dünyasında ve Filistinliler arasında Holokost inkârı aleyhine birçok makale yazmış olan Azmi Bişara umutsuzca "sonunda bir Filistinli lider sizin acınızı paylaştı ve siz onu reddettiniz" şeklinde yorum yaptı.²⁰

Eylül 1997'de Başbakan Ehud Barak yıllar süren ayrımcılık için Mizrahi Yahudilerden özür diledi; ayrımcılığı protesto etmek için ulusal grev düzenledikleri güne denk gelen bu jest, İsrail'deki Filistinlilerin her kesiminde alay konusu oldu. *El-İttihad* Barak'a İsrail'deki Filistinlilerden de özür dilemesi için çağrı yaptı, söylemeye dahi gerek yok ki bu çağrı karşılık bulmadı. Öte yandan Ekim 1997'de Kefer Kasım katliamına yönelik resmi bir anma yapıldı ve Cumhurbaşkanı Moşe Kazav devlet adına özür diledi. Birçok Filistinli açısından özür dilemek için çok geçti ve bu özür basında kasabın özrü olarak nitelendi (Kazav İbranice "kasap" anlamına gelir).

* Holokost kelimesi Yunanca *holos* (toptan) ve *kaustós* (yanmış) kelimelerinin birleşimiyle "toptan yakma" anlamına gelir. Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi'nin yönettiği Nazi Almanyası döneminde, yaklaşık altı milyon Yahudi'nin (bu sayı kaynaklara göre değişmektedir) sistemli bir şekilde öldürüldüğü soykırım. Olay Nazi Soykırımı, Yahudi Soykırımı ya da Şoa (İbranice "felaket") olarak da adlandırılmaktadır. (çev.)

20 Ilan Gur-Zeev, Ilan Pappé, "Beyond the Deconstruction of the Other's Collective Memory: Blueprints for Palestinian/Israeli Dialogue", *Theory, Culture & Society*, c. 20, no. 1 (Şubat 2003), s. 93-108 ve Azmi Bişara, "Araplar ve Holokost", *Zmanim* 53 (Yaz 1996), s. 765-75 (İbranice).

Pek çok kişi İsrail'den gelecek jestler için artık çok geç olduğunu düşünüyordu. İsrail Yurttaş Hakları Derneği bir İsrailli Filistinlinin İsrail Toprak İdaresi'nin üyesi olmasını talep ettiğinde, gelişmekte olan sivil toplumun önde gelen figürlerinden (ve Knesset'te uzun süre Hadaş'ı temsil etmiş olan İsam Makhul'un kardeşi) Amir Makhul bunun küstahça bir hareket olduğunu belirtti. Makhul böyle bir atamanın ne gerçekçi ne de uygulanabilir olduğunu çünkü Filistinli bir temsilcinin kendi halkının topraklarının müsadere edilmesine yönelik planlar benimsemeye devam eden bir kurumda yapayalnız ve etkisiz bir ses olacağını yazdı.²¹

İsrail'deki Yahudiler ile Filistinliler arasındaki ilişki gelecek yüzyılda daha da kötüleşecekti ama halihazırda da yeterince kötüydü. Güney Lübnan'da bir İsrail helikopterin düştüğü ve 70'ten fazla askerin öldüğü 1997 Şubat'ında Azmi Bişara *Haaretz* gazetesine "İsrail'deki Filistinlilerin, bu masum bir kaza olmadığı için yas merasimine katılmalarının engellendiğini, kazanın bir Arap ülkesinin işgali sırasında gerçekleştiğini ve Filistinlilerin bu işgali benimsemeyeceğini" açıkladı.²² İsrail'in tek Arap-Yahudi cemaati olan Vaha el-Selam ya da Neve Şalom'da (Barış Vahası) bu kazada oğlunu kaybeden bir ebeveyn bir spor merkezine onun ismini verdirmeye çalışınca iki etnik grup arasında o ana kadarki en kötü kriz ortaya çıktı ve cemaat bugün hâlâ bu krizi atlatamadı. Bişara'nın değindiği gibi Filistinliler açısından –Yahudilerin de yaşadığı karma bir cemaat içinde dahi– topluluğun üyelerinden birinin kişisel yasına saygı duymakta bir beis yoktu; ancak kamusal alandaki bir anma onların gözünde –kazaya sahne olan– Lübnan'ın işgalinin meşrulaştırılması anlamına gelecekti.

Bu zor iklime rağmen bireyler, partiler ve STK'lar yirminci yüzyıl sona ererken hükümetle iletişime geçme çabalarını yine de sürdürdü. Tek bir alandaki –okullar– gergin diyalog 1990'lı yıllar boyunca sürdü; daha büyük bütçelerin elde edilmesi, daha fazla okulun açılması ve müfredatta daha fazla özgürlüğün sağlanması bağlamında görece bir başarıya ulaşıldı.

Önceleri Kahana ve Kach ile sınırlı olan siyasi fikirlerin ve platformların merkezine doğru yapılan hareket, Kahana'nın ha-

²¹ *El-İttihad*, 29 Ekim 1997.

²² *Haaretz*, 26 Nisan 1997.

lefi ve oğlu olan Binyamin Zeev Kahana'nın neden bir başarısızlık örneği olduğunu açıklar. O her yere Vadi Ara'daki en büyük Filistin kasabası olan Ümmü'l-Fehim'in bombalanması gerektiğini ve benzeri şeyleri ihtiva eden kitapçıklar yolladı ama savcı hakkında soruşturma açtı (gerçi sonra Yüksek Mahkeme onu cezalandırmadı). İşgal altındaki Batı Şeria'da arabasına yapılan saldırı neticesinde hayatını kaybetti. Onun halefleri aynı doğrultuda provokasyona devam etti, ancak giderek kötüleşen tablo içinde artık daha az göze çarpar hale geldiler.

Oslo sürecinin çökmesiyle beraber, ikinci İntifada patlak vermeden önce, neo-Siyonizm ile ana akım Siyonizm arasında işgal altındaki topraklar hakkındaki muhtemel çözümlere yönelik bakış açısında önemli oranda bir yakınlaşma oldu (gerçi bu yakınlaşma Ariel Şaron hükümetinin 2005'te Gazze Şeridi'ndeki yerleşimleri boşaltma kararı üzerine bir süreliğine bozulacaktı). Ancak gelecek vizyonu sınırları belirlemekten ya da Filistinlilerin milliyetçi taleplerini kuşatmaktan ibaret değildi. Bu vizyon aynı zamanda bir kimlik ve topluluğun özü meselesiydi. Bu vizyon yerleşimcilerin, İsrail Beytenu (İsrail Evimiz) adında kendi partileri olan ultra-Ortodoks ve seküler Rus göçmenlerin ittifakı neticesinde ortaya çıktı. İsrail Beytenu partisinin lideri Avigdor Lieberman'dı; o daha sonra devlet bakanı olacak ve bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere Arap karşıtı ırkçı söylemin yayılmasına ve bu minvalde yasalar çıkarılmasına herkesten çok daha fazla katkıda bulunacaktı. İttifak aynı zamanda akademik desteğe de sahipti; bu destek tıpkı Amerika'daki yeni muhafazakâr oluşumlar gibi düşünce kuruluşları aracılığıyla verildi. Bunların hepsi gerçeğin basit bir imgesini sunuyordu; buna göre kamu yararından dışlanma veya istifade etme arasındaki fay hattı hiç olmadığı kadar sarihti: İsrail'deki Filistinliler dışlanmıştı.

Bu arka plan ışığında, yirminci yüzyılın sonunda bir tür Filistinli elit ortaya çıktı ve bir sonraki kritik dönemeçte, yani Ekim'deki ikinci İntifada'da topluluğu harekete geçirmeyi başardı. Peki bu elit kimlerden oluşuyordu? Bu, daha eğitilmiş ve daha modern denebilecek liderler ve aktivistlerden oluşan bir gruptu. Onlar İsrail siyasi, hukuki ve sosyal sisteminin doğasını ve boşluklarını seleflerinden daha iyi anladılar. Ancak bu elit grubu

aynı zamanda büyük hayal kırıklığına uğramış kişilerden teşekkül ediyordu. Geçen elli yılda liselerin ve lise mezunlarının sayısındaki artış birçoğunun üniversiteye gittiği anlamına geliyordu; fakat Yahudilere nazaran çok daha az Filistinli üniversiteye başvuruyor ve kabul ediliyordu. Bazıları aradaki bu uçurumun ideolojik olarak oluşturulduğundan ve psikometrik sınavlar kanalıyla uygulamaya konulduğundan şüpheleniyordu; tıp ve hukuk gibi meslek derslerinde kota politikası hakkındaki bilgi çok az ve halen ulaşılmazdır.

Hayal kırıklığının ikinci kaynağı üniversiteden başarıyla mezun onların iş olanaklarından yoksun oluşuydu. En iyi ihtimalle öğretmen olabiliyorlardı. 1990'lı yıllarda Arap okullarındaki öğretmenlerin yüzde yetmişinin üniversite eğitiminin, seçmiş oldukları kariyerle uzaktan yakından alakası yoktu.²³

Güvenlikle ilgili alanlarda –ulusal telefon ya da elektrik şirketleri gibi bu ilginin düşük olduğu yerlerde bile– Filistinli vatandaşlara çok az istihdam olanağı sağlanıyordu. Buna ulusal havayolu şirketi El-Al Havayolları, sular idaresi ve hükümetteki bakanlıklar da dahildi. İlgi çekici istisna vergi daireleriydi; en rağbet görmeyen hükümet kurumuna Filistinlilerin yerleştirilmesine pek itiraz edilmediği görülüyordu. Bilgi ve eğitim, ayrımcılığın düzeyi hususunda insanların daha haberdar olmasını sağlamıştı. Kaynakların Filistinliler ve Yahudiler arasında daha eşit bir şekilde dağıtıldığını gururla ilan eden resmi yayınlar hemen hiç değişmeyen dengesizlik ışığında artık eleştirel bir şekilde okunuyor ve inceleniyordu.

Bu sosyo-ekonomik gerçekliklerin etkisi, İsrail'deki Filistinlilerin mütemadiyen demografik tehdit olarak nitelendirilmesiyle giderek arttı.²⁴ Bu tarz nitelendirmeler yirminci yüzyılın sonunda sıradan hale geldi. Bunlar önde gelen akademisyenler, bakanlar ve muhtelif başbakanlar ile günlük gazeteler ve medyadaki sunucular tarafından dile getirildi. *Yediot Ahronot* gazetesinin manşeti şöyle atılmıştı: “İsrail'deki Arapların nüfusu İsrail devletini

23 Rouhana, “The Political Transformation”, s. 42; ayr. bkz. Mazawi, “University Education”.

24 Aziz Haydar, *Arap Toplumu Üzerine İlk Kitap*, Van Leer, Kudüs, 2005, s. 175 (İbranice).

tehdit eden bir sonraki bombadır.”²⁵ İsrail’in kuruluşunun ellinci yılı anısına hazırlanan ve yeni İsrail toplumunu oluşturan çocukları resmeden (bir Rus Yahudi, bir Etiyopyalı Yahudi, bir dindar Yahudi, seküler bir *Sabra* (doğma büyüme İsrailli Yahudi) ve bir Arap çocuktan müteşekkil) güzel posterden ziyade bu referanslar rejimin gerçek tutumunun çok daha önemli imleyenleriydi. Bu poster Bağımsızlık Günü için hazırlanmış olan ikinci versiyonu; ilk versiyonda Arap çocuk yoktu.

Yirminci yüzyıl Filistinli yazar Anton Şammas’ın gönüllü sürgün olarak gittiği Amerika’dan Tel Aviv’de yayınlanan *Hair* adlı haftalık İbranice dergiye gönderdiği keskin ama dokunaklı mektubuyla kapandı: “Siyonist macera mutlak bir başarısızlık oldu. Evet, çöl çiçek açtı ancak zehirli bir yabanlık tüm toprağı kapladı.”²⁶

25 *Yediot Ahronot*, 19 Haziran 2006.

26 *Hair*, Eylül 1993.

7. 2000 Depremi ve Etkileri

Hikâyemizin son on yıllık dönemini temsil edecek imgeyi seçmek zor değildir. Tüm ihtimaller 2000 yılının Ekim ayındaki üç günde toplanıyor. Kendilerine taş ve yanan şişelerle karşılık veren bir grup gence ateş eden keskin nişancı polislerin görüntüsü seçilebilir. Bu imge, az sayıdaki Arap-Yahudi gençlik hareketlerinden birinin –Barış Tohumları’nın– üyesi olan ve Sahnin’deki gösterileri bir ağacın altına oturmuş izlerken bir polis tarafından yakın mesafeden vurulan on sekiz yaşındaki Asil Asleh de olabilir. İsrail’in önde gelen Filistinli tarihçilerinden ve Israel Oriental Society’nin başkanı Mahmud Yazbak’ın yeğeni yirmi altı yaşındaki Vesam Yazbak’ın Nasıra’nın dar sokaklarında arkadaşlarını sakinleştirmeye çalışırken arkadan vurulması da bu dönemin temsili imgesi seçilebilir. Yine bu imge, özel polis birimi tarafından sadece Yafat el-Nasra ile Nasıra arasındaki ana yoldan yürüdükleri için kamera önünde dövülen iki kadın da olabilir.

Elbette Yahudi kamuoyuna sunulan imgeler farklıydı. Gazetelerin ve radyo-televizyon konuşmacılarının asıl vurgusu “1948’e dönüş” idi: Celile’deki tecrit edilmiş Yahudi yerleşimlerinin halk yığınları tarafından saldırıya uğradığı, yollara taş döşenerek evlerine ulaşmalarının engellendiği anların görüntüleri ve daha önceden bilinmeyen bir güvensizlik hissi. Bu, Batı Şeria ve İsrail’de ancak 2010 yılında yatışacak olan ama Gazze Şeridi’nde halen için için yanan ikinci İntifada’nın çağıydı.

Ekim 2000 “Olayları”

İkinci İntifada 2000 yılının Ekim ayında başladı. Muhalefet lideri Ariel Şaron’un İslam dünyasının Mekke ve Medine’den

sonra üçüncü kutsal mekânı olan Haremü's-Şerif'i ziyaretinin akabinde Kudüs'te başlayan çatışmalarda Filistinlilerin öldürülmesi, Filistinli azınlığın eski hayal kırıklıklarını tetikledi ve olaylar İsrail içinde yayıldı. Silahsız Filistinliler Şaron'un ziyaretini, Oslo mutabakatının başarısızlığını ve tutulmayan sözleri protesto etmek için sokaklara döküldü. Yeşil Hat'ın her iki tarafındaki Filistinliler İsrail ve Amerika'nın Filistin liderliğinin bu başarısızlığın müsebbibi olduğu doğrultusundaki suçlamalarını reddetti. Yaser Arafat'ın giderek azalan popülerliğine rağmen, topluluğun geniş bir kesimi İsrail'in 2000 yazında Camp David Zirvesi'nde öne sürdüğü *dayatmayı* kabul etmediği için Arafat'ın savaş çığırkanı olarak şeytanlaştırılmasına sinirlendi.

Ama boş yere umutlandırılıp sonra bu umutları yerle yeksan edilen halkı asıl galeyana getiren Şaron'un ziyareti idi. Barış müzakereleri maskaralığına rağmen otuz üç yıllık işgal sona ermekten uzaktı. Kadınlar, erkekler ve gençler gösteri için sokaklara döküldüğünde tam teçhizatlı İsrail sınır polisi tarafından karşılandılar.

İsrail'deki İzleme Komitesi ve önde gelen Filistinli siyasetçiler ulusal grev ve toplanma çağrısı yaparak eski usulde bir dayanışma günü gerçekleştirmeyi teklif ettiler. Bu çerçevede Vadi Ara'daki Ümmü'l-Fehim'de işgal altındaki topraklardaki Filistinlilerle dayanışma göstergesi olarak büyük bir gösteri düzenlendi. İsrail'in ana yollarının ve Celile'nin Yahudileştirilmesi bağlamında yeni inşa edilen yerleşimlerin yakınında bulunan köylerde kendiliğinden birçok gösteri gerçekleşti. Her iki topluluk için de hassas olan bu mahallerde göstericiler yolları kapattı ve bazı durumlarda bu yerleşim birimlerine doğru yürüyüşe geçti. Çoğu kapalı site olan bu yerleşim birimlerindekiler, yerli halkın el konulan toprakları üzerine inşa ettikleri bu çevrenin ne kadar Filistinli olduğundan o ana kadar bihaberdi.¹

1976 yılındaki Toprak Günü gösterilerinin esas nedeni olan Celile'nin Yahudileştirilmesi planının devam eden bir süreç olduğunu belirtmek gerekir. Ve bu yüzden –örneğin Ekim 2000

1 Azmi Bishara, "Reflections on October 2000: A Landmark in Jewish-Arab Relations in Israel", *Journal of Palestine Studies*, c. 30, no. 3 (Bahar 2001), s. 54-67.

gibi- istisnai bir anın gündemi Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki İsrail işgaline yönelik öfke olduğunda bile iki ayrı gündem, yani toprak istimlaki ve işgal birleşiyordu. Bu iki gündem arasındaki bağlantı, hükümetin -ileride detaylarına değineceğimiz- Ekim 2000 olaylarını ve bu olayların sebeplerini ortaya çıkarması için görevlendirdiği soruşturma kurulu olan Orr Komisyonu tarafından kabul edildi. Komisyon raporu, çeşitli Filistinli STK'ların ve insan hakları aktivistlerinin yıllardır söylediklerini ve 1976'dan beri hükümet kurumlarına ibraz edilmiş -ve görünen o ki kimse-nin okumadığı ya da dikkate almadığı- sayısız raporda yazılanları İbranice özetliyordu.²

Orr Komisyonu İsrail'in toprak müsadereci politikasının İsrail'deki Filistinlilerde hasıl olan hayal kırıklığının başlıca sebebi olduğunu ortaya çıkardı. Problem yeni evlerin ve dairelerin inşasını ve genişlemeyi onaylayacak bir imar planının eksikliğinden kaynaklanıyordu. Yeni bina inşa edilmesine ya da var olan binaların genişletilmesine izin verilmemesinin ardındaki resmi mazeret, 1976 ve 2000 yılları arasında, bu imar planlarının olmamasıydı. Ancak şüphesiz ki planların yapılmamasının sebebi ideolojik olarak Yahudi devletinin Filistinli topluluğa yaşam şartlarını iyileştirme imkânı tanımak istemiyor olmasıydı ya da en azından yetersiz yaşam alanından doğan açmazları umursamamasıydı.

Komisyon, "Arap nüfusunun doğal haklarının ve ihtiyaçlarının karşılanmadığını ya da dikkate alınmadığını" İsrail Yurttaş Hakları Derneği de dahil diğer araştırmacı STK'lara nazaran çok daha düşük bir tonda dile getirdi.³ Hiç söz edilmeyense İsrail'in toprak politikasının çok daha kötü bir yönüydü. Bu doğal ihtiyaçlar büyük oranda yasadışı inşaata yol açtı ve bu kaçak yapılaşmaya evlerin ve dairelerin yıkılması şeklinde saldırgan bir politika karşılık verildi. Daha önce değinildiği üzere sadece Yafa ve Remle'de bu süreçte binlerce ev yıkıldı ve Yahudi devletinde Filistinlilerin yaşadığı her yerde benzer bir politika uygulandı. Ekim 2000'de göstericilerin İsrail kolluk güçleriyle doğrudan çatışma

2 Bkz. Nurith Gertz, George Khleifi, *Palestinian Cinema: Landscape, Trauma and Memory*, Indiana University Press, Bloomington, 2008.

3 The Orr Commission, c. 1, s. 43-4.

riskini almasının sebebi, ayrımcı politikalara yönelik farkındalıktan ziyade yıkılan evler oldu.⁴

Ümmü'l-Fehim'de organize edilen gösteri ile düzensiz protesto yürüyüşleri 1 Ekim 2000 tarihinde başladı. İsrail polisi açısından en tehlikeli gelişme, küçük bir grup göstericinin ana gösteriden uzaklaşarak Hadera ile Afula şehirlerini bağlayan Vadi Ara üzerindeki otoyolda konuşlanmalarıydı. Göstericiler bu yolu kapattılar ve Yahudilerin sürdürdüğünden şüphelendikleri araçlara taş atmaya başladılar. Polis gerçek mermi kullanarak karşılık verdi; bu İsrail'de daha önce hiç yaşanmamıştı, buna karşın işgal altındaki topraklarda sıradan bir uygulamaydı. Gerek tepedeki yetkililer gerekse sahadaki komutanlar buranın İsrail toprakları değil Batı Şeria olduğuna hükmetmişti. Kalkışma her yere yayıldı, gösteriler ve onlara plastik ve gerçek mermiyle yapılan misilleme görüntüleri birçok yerde ortaklı. Kalkışma bir hafta sürdü ve "Ekim Olayları" olarak bilinir oldu.

İkinci bir dalga 7 Ekim'de başladı ve bu defa Yahudilerin Filistinlilere, onların arabalarına ve mahallelerine saldırıları oldu. Bu dalgayı harekete geçiren muhtelif yerlerdeki karışıklıklar değil; kuzeyde üç İsrail askerinin Hizbullah tarafından kaçırılması idi. Vatandaşlar arasındaki savaş alanı Nasıra ve Yukarı Nasıra'yı bağlayan sınır bölgesiydi. 10 Ekim'de karışıklık ve çatışmalar durdu. Ölü ve yaralı bilançosu 1976'dakinden daha kötüydü. On üç İsraili Filistinli polis tarafından vurularak öldürülmüştü; bir Yahudi Hayfa-Tel Aviv yolunda seyir halindeyken atılan bir taş sonucu ölmüştü. Yüzlerce kişi yaralanmış, binlerce kişi tutuklanmıştı.

Bu şiddetli çatışmalar çoktan akademik araştırmanın konusu haline geldi. Çatışmacıların kızgınlığı hakkında çok çeşitli sebepler öne sürüldü; Ekim 2000'de hükümet tarafından görevlendirilen araştırma komisyonunun değindiği aynı noktalara dikkat çekildi. Bu sebeplerden ilki kalkışmaların alışlagelmiş sosyolojik teori bağlamında ele alınmasıydı. Buna göre biriken baskı süreci bir noktada –sıklıkla dramatik bir olaydan ziyade alelade bir olayın gerçekleşmesi neticesinde– dayanılmaz hale gelir ve sonra

4 Avukat Avni Benna tarafından hazırlanıp Knesset'e Dahili Meseleler Komisyonu başkanına gönderilen İsrail Yurttaş Hakları Derneği raporuna bakınız, 10 Ocak 2010.

yanardağ patlar. Bu yaklaşım aynı zamanda Aralık 1987’de Gazze’deki bir araba kazası ile birinci İntifada’nın patlak vermesi arasındaki bağlantıyı açıklamak için de kullanıldı.⁵

Diğer açıklamalar daha spesifikti. 1999’da Filistinlilerin oylarıyla seçilen Ehud Barak hükümetinden duyulan hayal kırıklığı kalkışmanın sebeplerinden biri olarak öne sürüldü. Şaron’un ziyaretinin dini yönü şüphesiz topluluğun daha İslami kesimlerinin sinir uçlarına dokundu; aynısı daha seküler olan ve bunu dini olmaktan ziyade milli bir hakaret olarak algılayan kesimler için de geçerliydi. İsraili yetkililer ve resmi soruşturma komisyonu tahrik noktasında Filistinli topluluğun siyasetçilerini de suçladılar –yine de bu polisle çatışmaların vardığı sonuçlar açısından dikkate değer bir sebep olarak görülmedi. Aslında böyle durumlarda hükümet tarafından kullanıldığında “kışkırtma”, sıklıkla halkın bir konu hakkındaki hislerine karşılık vermek için teşvik ya da bu hislerin temsili anlamında kullanılıyordu. Çoğu akademik analiz de olayı bu şekilde açıklamaya meyletmişti.

Bu liderlerden biri olan Azmi Bışara diğer tüm gündemleri gölgede bırakan geniş çaplı gösterilerin temel sebebinin işgal altındaki Filistinlilerle dayanışma olduğunu öne sürdü. Bışara mutabakat üzerinde kurulmuş bir kurum olan (ve Knesset’in Filistinli üyelerinden, STK yöneticilerinden ve belediye başkanlarından oluşan) İzleme Komitesi’nin genel bir protesto çağrısı yaptığını ve bu çağrıya kulak verildiğini belirtti. Diğer bir deyişle, topluluğu gösterilerin içine çeken şey, birkaç radikal unsurun eylemleri değildi; bu gösteriler topluluğun geniş kesimlerinin refleksiye ve topluluğun tüm siyasi parti ile hiziplerini birleştiren bir tavidir.⁶

Ancak Bışara’nın temel noktası bunun şiddet içeren bir çatışma olmasının amaçlanmadığı yönündeydi. Yeniden böyle dayanışma günleri düzenlendiğinde; 2006 yılında İsrail Lübnan’a saldırdığında, Nisan 2002’de Batı Şeria’ya “Koruma Kalkanı” Operasyonu’nu ve Ocak 2009’da “Dökme Kurşun” Operasyonu’nu düzenlediğinde polisin ve ordunun ölçülü reaksiyonu çok farklı sonuçlar üretti. Öyle düşünüyorum ki, polisin ve

5 Salim Tamari, “What the Uprising Means”, *Middle East Report*, no. 152, “The Uprising” (May-Haziran 1988), s. 65-79.

6 Bishara, “Reflections on October 2000”

ordunun –Şabak’ın böylesi senaryolarda acımasız olunması gerektiğine yönelik ısrarıyla kışkırtılan– tepkisi, başka türlü neticelebilecek bir krizi büyütüp alevlendirdi. Bişara’nın düşüncesi Ekim olaylarındaki seferberlik konusunda yakın zamanda yazılmış bir doktora tezinde tahkik edildi. Topluluğun çok az otoriteye sahip, örgütlenme becerisinden yoksun ve çok da muteber sayılmayan bir liderlik tarafından yüksek düzeyde seferber edilebilmesi dikkate değer ve benzersizdi.⁷

“Kışkırtılmış kalabalığın” zapt edilmesi gerektiğine dönük resmi İsrail anlatısının da, İsrail’in güvenlik organının ulusal azınlığı bastırmak ve susturmak için uzun zamandır fırsat arıyor olduğuna yönelik daha şüpheli Filistin anlatısının da, yani konuyla ilgili tüm tarafların üzerinde anlaştığı nokta olayların bir şekilde kontrolden çıkmış olduğuydu. Resmi İsrail anlatısı ortada yeterli sayıda polisin olmadığı, bir grup göstericinin yakındaki Yahudi yerleşimlerine öfkeyle yöneldiği ve bunun yerleşimleri gerçek bir tehdit altında bıraktığı ve bir ya da iki göstericinin gerçek mermi kullandığı şiddetli bir çatışma betimlemesi yaptı. Tüm bunlar orantısız polis reaksiyonuna yol açtı ve neticede on üç vatandaş (keskin nişancı ateşiyle) öldürüldü.

Tarafsız bir gözlemci olarak değil olayların içinde bulunmuş bir kişi olarak bu kitabın yazarının da onayladığı İsrail’deki Filistinlilerin anlatısı, konu hakkında yazan birçok Filistinli akademisyen tarafından güzelce özetlenmiştir. Onlar Ekim 2000’de ilk gösteri düzenlendiğinde İsrail’in icra tarzının belirginleştiğini öne sürdüler. Polis, sınır polisi, gizli servis ve *Mistaravim* (Arap gibi görünen ve çoktandır işgal altındaki topraklara sızmak için kullanılan gizli ajanlar) Filistinli köylere ve kasabalara sızdı, kalabalık üzerine gerçek mermi ile ateş açan keskin nişancılar tarafından desteklendi ve soğukkanlılıkla göstericilere yavaşça onları öldürdü. Ekim 2000 olaylarının ardında ne yattığına dair Filistin iddiası özetlenecek olursa bunun devletin gücünün kurumsal bir şekilde kullanılması suretiyle nüfusunun beşte birine bir mesaj gönderilmesi olduğu söylenecektir: uysal ol ve ikinci sınıf vatan-

7 Nida Shoughry, “Israeli-Arab’ Political Mobilization: Between Acquiescence, Participation and Resistance”, Doktora Tezi, Aberystwyth Üniversitesi (2010).

daş statünü kabul et ya da ordunun ve güvenlik güçlerinin gaza-bıyla tanış.

Filistinli STK Musava (Eşitlik) olayları şu şekilde betimlediğinde topluluk içindeki oydaşmayı muhtemelen iyi bir şekilde temsil etmiş oldu: “Ariel Şaron tarafından Haremü’ş-Şerif’e yapılan saygısızlığa tepki olarak silahsız Arap vatandaşların düzenlediği bir gösteriye cevaben İsrail polisi göstericiler üzerine gerçek mermi ile ateş açmış ve on üç vatandaşını öldürmüştür.” Benzer bir betimleme Adalah’ın detaylı raporunda görülebilir:

2000 yılının Ekim ayı başında İsrail’in birçok Arap vatandaşı İsrail’in işgal altındaki topraklardaki baskıcı politikasına karşı protestolar düzenledi. Bu protestolar büyüdü ve polisin ölümcül eylemlerini hedef aldı. Sonuç olarak on üç vatandaş öldürüldü ve yüzlercesi yaralandı. Polis göstericilere karşı gerçek ve plastik mermi, hatta keskin nişancı kullandı. Tüm bunlar polisin kendi kural ve düzenlemelerinin doğrudan ihlaliydi.⁸

Çatışma, yani Filistinlilerin yaşadığı bölgelerden Yahudi bölgelerine, yollara ve otoyollara doğru yayılan ulusal protesto günü aslında yıllar süren ayrımcılığın sebep olduğu mahrumiyetin ve hüsranın bir feveranıydı. Ancak İsrail polisi –1976’daki gibi– silahsız vatandaşlara karşı gerçek mermi kullanmamış olsaydı olaylar bu şekilde neticelenmeyecekti. Daha 1998’de İsrail’deki ana akım medyada, güvenlik aygıtlarının İsrail’deki Filistinliler arasında tehlikeli bir radikalleşme olarak gördükleri şeyi nasıl savuşturacaklarını ciddi biçimde tartıştıklarına dair haberler görmek mümkündü. 1996’da Benyamin Netanyahu’nun başbakan seçilmesinden itibaren siyasi elit Filistinlilerle işbirliği yapılmasına dönük geleneksel politikanın acil durumlarda bir kenara bırakılması gerektiğini ve güvenlik güçlerinin böyle bir durumda kendi yöntemleriyle baş etmesi için yeşil ışık yakılması gerektiğini salık veren senaryoyu destekledi.

2000 yılındaki olaylardan önce orantısız güç kullanımına, Filistin bölgelerindeki artan ev yıkımları sırasında başvurulduğu görüldü. Nisan 1998’de Şefa Amr şehrinin güneybatı sınırında-

8 As’ad Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948-2000: A Political Study*, SUNY Press, New York, 2001.

ki küçük bir mahallenin üzerinde helikopterler uçmaya başladı. Ordu ve polis, buranın –Ümmü'l-Sahali'nin– etrafını böylesi operasyonlarda görülmemiş sayıda askerle kuşattı. Aynı tavır Ümmü'l-Fehim'deki Daliyat el-Ruha'da ve Vadi Ara'da da takınıldı, ordu burada yaşayanların 500 dönümlük bir arazisine, askeri eğitim alanına çevirmek üzere el koydu. Bu arazi yıllardır hayvan otlatma ve tarım için kullanılmıştı; Mart 2000'de bu araziye el konulmasının sebebi, ordu için atış talimi yapılacak alanların azlığından ziyade salt bir provokasyon olarak addedildi.

Ancak Ekim 2000'de ortaya çıkan dramın esas göstergesi ve habercisi kamuoyundan saklandı. Olaylardan bir ay önce İsrail polisi kuzeydeki Filistinli nüfusla gireceği geniş çaplı bir çatışmanın simülasyonunu gözden geçirdi.

“Tempest” savaş oyununa hoş geldiniz. Sizi [Şefa Amr'da] Polis Etütleri Merkezi'nde ağırlıyoruz. Elli iki yıl önce, tam bu cephe, 7. Tugay ve Golani Tugayı tarafından işgal edildi... ve burada o zamandan beri değişmemiş olan bir problemle karşı karşıyayız; ülkeyi işgal etmek değil, onu güvende tutmak.

Bu girizgahtan sonra yetkili kumandan tatbikatı ya da daha doğrusu polisin kuzeydeki Filistinlilerin düzenlediği ulusal gösteri günlerinden biriyle karşı karşıya olduğu savaş oyununu başlattı. Onun için böylesi bir senaryo 1948 İsrail Bağımsızlık Savaşı'nın devamını temsil ediyordu; buna göre Filistinli topluluk düşmandı ve son tahlilde etnik temizliğe uğradı. “Cephe” ise işgal edilmiş ve yıkılmış çok sayıda köyden oluşuyordu ve bunlardan birinin üzerinde subay yetiştiren –ve aynı zamanda bu toplantının da gerçekleştiği– polis okulu inşa edilmişti.⁹

Daha önce değinildiği gibi gerçeklik planlardan daha bulanıktır ve güvenlik güçlerinin rolü –on yıl sonra– bana, onların yakıcılığını açıklamada hayati bir faktör olarak görünse bile bundan daha önemlisi bu çatışmanın neyi gün yüzüne çıkardığıdır. Siyasete girip zor bir görev olan Polis Bakanlığı'nı kabul etmesi için Ehud Barak tarafından oyuna getirilen, İspanya İç Savaşı uzmanı tarih profesörü Şlomo Ben-Ami bu kırılmanın çatışmanın “genetik kodları”nı ortaya çıkardığına yönelik doğru bir gözlem-

9 Adalah raporu, 6 Eylül 2006.

de bulundu.¹⁰ Ben-Ami, terörist politikalara karşı gösteri yapan sivillerle değil, sivillere saldıran teröristlerle baş etmek için eğitilmiş keskin nişancıları ve saldırı birimlerini kendi emirleri hilafına kullanan polis güçlerini denetlemek için uygun kişi değildi. Ben-Ami sonrasında işini kaybetti.

Köprüleri Onarmak?

Yüksek Mahkeme yargıçlarından Theodore Orr, Ekim 2000’de başlayan olayları geriye dönük olarak inceleyen soruşturma komisyonunun başıydı. 1930’lu yıllarda Filistin’e gelen Polonyalı bir Yahudiydi. Özel hukukla meşgul olduktan sonra yargı sistemine girdi. Komisyonun başı olarak seçilmesinin sebebi kariyerinin çoğunda Filistin bölgelerinde görev yapmış olmasıydı. Bu göreve gelmeden önce ise bölgesel savcılık tarafından hapse mahkûm edilen meşhur bir İsraili sanayiciyi, Eli Hurvitz’i salıvermesiyle tanınıyordu.

Filistinli topluluğun liderlerinin Ehud Barak hükümetine yaptığı ağır baskılar neticesinde oluşturan soruşturma komisyonunda aynı zamanda Ortadoğu tarihçisi Şimon Şamir ile –müzakereler başladıktan hemen sonra gidişattan memnun olmayarak komisyondan ayrılan– Filistinli yargıç Sahil Carah da bulunuyordu. Carah’tan boşalan yeri bir diğer Filistinli yargıç, Haşim Hatib aldı. İsrail Adalet Bakanlığı’nın resmi internet sayfasında Hatib’in 1941’de İsrail’de doğduğu yazıyordu (elbette o yıl İsrail yoktu). Hatib Akka ve Nasıra gibi Filistin bölgelerinde de görev yapmıştı ve şüphesiz İsraili bir Filistinli olması komisyonun inandırılığını arttırdı.

Komisyon gerçek çalışmasına ancak Kasım 2000’de başladı çünkü komisyon liderleri başlangıçtaki sınırlı yetkiden memnun değildi ve yetkiyi genişletmekte muvaffak oldular. İhtilaf noktası, komisyonun, tavsiyelerinin yasaları ihlal emekten suçlu bulunanların hüküm giymesini sağlaması yönündeki ısrarıydı. (Günün sonunda söz verilmiş olmasına rağmen başsavcıya böyle bir iddianame ulaşmadı; ölenlerin aileleri tarafından yaptırılan ve

10 Röportaj: *Haaretz*, 6 Ekim 2004.

kurbanların arkadan yakın mesafeden vurulduklarını bulgulayan özel otopsilerin sonuçlarını doğrulamak ya da çürütmek için hükümet tarafından yürütülen ölüm sonrası muayene raporları da mahkemeye sunulmadı).

Görüşmeler Nasıra'nın batı kanadında, Yüksek Mahkeme'nin tuhaf görünümlü bir ek binasında yapıldı. İlk günlerde silahsız göstericilere ateş açmakla suçlanan polis memuru Reif ifade verdi. Bu olayda öldürülenlerden Velid'in babası Abdulmunim Add el-Salih polis memurunun gerçeği saptırmasına dayanamadı ve sanık sandalyesine yaklaşıp memurun yüzüne bir yumruk attı. Bu olay sebebiyle sonraki ifadeler (ki fazla sayıdaydı) halkla görgü şahitlerini birbirinden ayıran bir camın arkasında verildi. Reif'in yanında duran bir başka polis memuru, Ayino Attalah, Reif'in sadece Kefer Manda köyündeki göstericilere değil durumu sakinleştirmeye çalışan ihtiyarlara da gerçek mermi ile ateş ettiği yönünde ifade verdi. (Bu arada epeyce Filistinli polis memuru vardı ve bunların bir kısmı gösterilerin kontrol altına alınması sırasında olay yerindeydi). Reif, Misgav polis merkezinin şefiydi. Misgav, Segev adlı Yahudi yerleşim bloğunun ana yerleşim birimiydi. 1970'li yıllarda –bu kitapta da daha önce değindiğimiz– ikinci Yahudileştirme dalgasında oluşturulmuştu.¹¹

Polis Reif'e yapılan saldırıyı, komisyonu izleyecek kişi sayısını gazeteciler dahil kırk ile sınırlamak için bahane olarak kullandı. Yakınını kaybetmiş her ailenin içeriye sadece bir temsilci göndermesine izin verildi. Ailelerden birinin temsilcisi Asali Hasan bu durumu “Katiller içerde oturuyor, biz dışarı atıldık” diye yorumladı. Genç Asil'in annesi Cemile Asala ise basına ailesinin ifadeleri dinlemek için sabah saat dörtte kalkıp geldiğini ama içeri girmekten men edildiklerini anlattı: “Sadece çocuklarımızı öldürmediler, yetmiyormuş gibi salona girmemize de izin vermiyorlar.”

Bu müzakerelerde Adalah Filistinlileri temsil etti; ayrıca aileler hükümetin ve Filistinli siyasetçilerin yaşananları unutmamasını ya da soruşturmayı ihmal etmesini önlemek için kendi komitelerini oluşturdular. Filistinli siyasetçiler, 1972'de İngiliz

11 Raef Zreik, “Palestine, Apartheid, and the Rights Discourse”, *Journal of Palestine Studies*, c. 34, no. 1 (Güz 2004), s. 68- 80.

Ordusu'nun sebep olduğu Kanlı Pazar ölümlerini kovuşturan Saville Komisyonu'nda Kuzey İrlanda cemaatine verilene benzer bir pozisyon talebinde bulundular. Ama bu gerçekleşmedi. Bu komisyonda Kuzey İrlanda cemaati hükümet ve ordu ile eşit statüde tutulmuştu ve temsilcilerinin tüm görüşmelere katılmasına izin verilmişti. (Tasadüf bu ki Kanlı Pazar gösterilerinde de Derry'den on üç İrlandalı Katolik vatandaş öldürüldü. İngiliz hükümeti Derry'deki soruşturmayı, yıllar süren kampanyadan sonra ve olaya dahil olan İngiliz güçlerini akladığı düşünülen bir komisyonun akabinde 1998'de gerçekleştirmişti.)

İki yıl sonra bazı polis memurlarına haklarında dava açılabilirliğine yönelik uyarıda bulunan mektuplar yollandı ancak bu doğrultuda bir hareket olmadı. Yetkililerin polis memurlarını mahkemeye getirme konusunda gözle görülür ayak sürmesi dışında, dönem siyasi değişim ve istikrarsızlık dönemiymi. Komisyon devam ederken Barak hükümeti düştü ve ilk Ariel Şaron hükümeti iktidara geldi (Şaron 2003'te yeniden seçildi). Şaron ve onun Kamu Güvenliği bakanı (önceki Polis Bakanlığı) –ve sağ kanttardan bir muhafazakâr– olan Uzi Landau komisyona düşmandı ve 2003'te komisyonun nihai raporunun hükümete arzı sönük bir şekilde gerçekleşti. Raporun sonucuna göre Arap siyasetçiler göstericileri “kışkırtmaktan”, polis ise hazırlıklı olmamaktan dolayı suçu paylaşıyordu. Komisyonun bu tespitleri birçok Filistinliyi hüsrana uğrattı; yaralar açık kaldı ve halen kanamaya devam ediyor.

Soruşturmaya rağmen iki topluluk arasındaki köprüleri onarmak kolay olmadı. Yahudi müşterilerin cumartesi günleri (Yahudilerin dükkânları kapalıyken) yakındaki Filistinli köylerden ve mahallelerden alışveriş yapmaya gitmesi ve onların restoranlarında yemek yemeye başlaması vakit aldı. Ancak on yıl sonra bu dinamizm ve bir arada yaşama ediminin yavaş yavaş eski haline döndüğü söylenebilir.

Ne var ki siyaseten bölünmüşlük büyüdü ve köprüler onarılmadan öylece kaldı. Ölümlerin akabinde kararlı yeni genç kuşak Filistinliler, topluluklarının ulusal karakterine daha sıkı tutundular ve İsrail'in, tüm vatandaşlarının devleti haline gelmesi talebini öncekinden daha açık bir şekilde dillendirdiler. Karşılarında

ise çok daha etnik merkezli, oldukça ırkçı ve eğer işler çığırından çıkarsa Filistinli azınlığı ortadan kaldırmanın ciddi bir ihtimal olduğunu düşünen bir Yahudi çoğunluk buldular.

İbranice ve Yahudi basınındaki Orr Raporu tartışmalarının en çarpıcı eksiklerinden biri polisler tarafından vurulanların sosyo-ekonomik arka planına gösterilen ilgisizlikti. Bu kişiler komisyonun kışkırtılmış güruh veya holigan şebekesi, hatta ateşli göstericiler tanımlarına hiçbir surette uymuyorlardı. Benzer şekilde, 2010'da İsrail komando birlikleri Gazze'deki ablukayı delme girişiminde bulunan Türk gemisine yaptığı saldırının akabinde, İsrail medyası girişimin teröristler tarafından yönetildiğini öne sürdü. Yerel medya ölen dokuz Türk'ün profiline hiç değinmedi; bu şahıslar sıradan vatandaşlardı, el-Kaide militanı değillerdi. Bu tutumun tam aksine herhangi bir Yahudi asker ya da vatandaş bir terörist saldırıda öldürüldüğünde hayatına detaylı bir şekilde değiniliyor, hem basılı hem elektronik medyada uzun uzun yas tutuluyordu.

Uzun Vadeli Sonuçlar

Ekim 2000 olaylarının etkisi müteakip birkaç yılda en kötümser gözlemcilerin tahmin ettiğinden bile daha yıkıcı oldu. Polisin misillemenin bir parçası olarak göstericileri öldürmüş olması hem kurumun kendi gözünde hem de kamuoyunun gözünde meşruiyet kazandı. Müteakip birkaç yılda kırk Filistinli, polis tarafından öldürüldü. Bu ölümler gösteri yaparken değil, adi suçla ilgili olaylar sırasında ya da yanlış tanı neticesinde meydana geldi. Ancak bu dramatik olaylardan sonraki gösteriler görece barışçıldı; zira polis ne bir daha keskin nişancı kullandı ne de Ekim 2000 anmaları olduğunda ya da başka olaylar meydana geldiğinde köylere ve kasabalara girdi.

Filistinliler açısından İsrail medyasının polise tam destek vermesi ve ölenlerin aileleriyle en ufak bir sempati ve dayanışma göstermemesi daha az üzücü ve endişe verici değildi. On üç vatandaşın öldürüldüğü bir demokraside çok az eleştirel ses duyuldu. Geçmişte Filistin davasının İsrail içindeki doğal müttefiki olarak görülenler de sessiz kalanlar arasındaydı.

Eğer olayların ve sonrasının bu anlatısı kabul edilirse, yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı için hayatın önemli bir gerçeği ortaya çıkar ve bu, kitabı günümüze taşır. Ekim 2000 olayları hakkında bölünmenin her iki tarafında da hiçbir şey kendiliğinden olmadı. Filistin topluluğu yıllardır siyasi elitin yapmakta başarısız olduğu şeyi yapabilecek bir sivil toplum inşa ediyordu; yani insanları doğru zamanda kitlesel sivil itaatsizliğe katılmaları için hareketlendiriyordu. Öte yandan polis böylesi kitlesel eylemler için hazırlıklıydı, hızlı ve sert bir şekilde cevap veriyordu; böylelikle bu tarz gösterilere müsamaha gösterilmeyeceği mesajını veriyordu. Bu mesaj bir süreliğine yerine ulaşmış olabilir; zira 2006 Lübnan savaşına ve 2009 yılındaki Gazze katliamına tepkiler sönük oldu.

Fakat bu kitabın yapısı daha çetrefilli bir gerçeklik öne sürüyor. 1990'lı yılların ikinci yarısı gerçekleşmemiş umutlar dönemi idi. İsrail içindeki asılsız liberal söylemden ve işgal altındaki topraklardaki barış dilinden doğan hayal kırıklığı, kızgınlığı ve –güç dengesizliğine ve geçmişteki tecrübelerle rağmen– çok güçlü bir rejimle karşı karşıya gelme isteğini arttırdı. Mermiler Yeşil Hat'ın her iki tarafında da havada uçuşmaya başladığında –işgale ve ayrımcılığa karşı duran Filistinlilere yöneltildiğinde– barış ve uzlaşma diyarında kalan son enerji de yitip gitti. İsrail toplumu saflarını sıklaştırdı ve tek bir ses halinde konuşmaya başladı; bu Filistinli azınlığı cumhuriyetçi ortak faydadan eskiye kıyasla daha da uzaklaştırdı ve onu resmi İsrail'in 2000 yılından beri savaşmakta olduğu düşman kampına yerleştirdi. İsrail'deki Filistinlilerin siyasi ve eğitilmiş elitleri “bir arada yaşama”ya, liberal Siyonist söyleme ya da Yahudi devletinin mevcut parametreleri içerisinde gelecekte yaşanacak bir değişime yönelik tüm inançlarını yitirdiler. 2009'da *Haaretz*'de, Ekim 2000 olaylarına değinen bir gazeteci “bu küçük düşürülmüş, incitilmiş topluluk hâlâ öfkesine hakim olabiliyor ama zorla” diye yazdı.¹²

Siyasi İflas ve Azmi Bışara'nın Tasfiyesi

İsrail'deki Filistinliler açısından kamusal alan artık bir güçlükten diğerine savruluyordu; yine de hiçbirisi Ekim 2000 olayları ka-

¹² Avirama Golan, *Haaretz*, 3 Ekim 2009.

dar kanlı ya da travmatik değildi. Ekim olaylarından bir yıl sonra gözler bir kez daha Azmi Bışara'ya çevrildi.

1999'dan beri Bışara, İsrail'in, tüm vatandaşlarının devleti olması vizyonu doğrultusunda bireysel bir kampanya yürütmüştü. Bu, iktidar güçleri tarafından kabul ve tahammül edilmesi zor bir vizyondur. Televizyondaki etkili konuşmaları Siyonizm'in en iyi konuşmacılarının çoğunu ve devletle işbirliği yapan Filistinlileri alt etmişti. 1999'da başbakanlık için aday olmasına ramak kalmış, eşitlik yalanını neredeyse kırılma noktasına kadar götürmüştü.¹³

Bışara partisini kurduğundan beri Arap dünyasını dolaşmıştı: krallar, başbakanlar ve Hasan Nasrallah gibi devrimci örgüt liderleri, bölgenin ve özel olarak da Filistinlilerin geleceğini konuşmak için görüştüğü kişiler arasındaydı. (Siyasi mahkûmları yargısız bir şekilde alıkoyan Suriye cumhurbaşkanı Beşar Esad gibi) bazı liderlerle buluşması seçmenleri nezdinde popülerliğini azalttı. Ancak Bışara'nın on yıllık siyasi faaliyetine bakıldığında azınlık içinden başka hiçbir entelektüel ya da siyasetçi onun kadar kendini ortaya koyamadı ve itibar kazanamadı.

2001 yılının Kasım ayında Knesset Bışara'nın dokunulmazlığını kaldırmaya karar verdi. Böylelikle 1948 tarihli Terörizmin Önlenmesi Kararnamesi ile Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'nin (devlete karşı yıkıcı faaliyete katılmaya ilişkin) beşinci maddesini ihlal etmekten hakkında dava açılabilirdi. Bışara işgal altındaki topraklardaki Filistin direnişini destekleyen konuşmalar yapmakla ve İsrail ordusunu güney Lübnan'dan çıkmaya zorlayan Hizbullah'ı övmekle suçlandı.

Bu, yetkililerin İsrail'deki Filistinlilerin ifade özgürlüğüne yönelik müdahalesinin tepe noktasıydı. İsrail'deki Filistinliler işgal altındaki topraklardaki Filistinlilerin haklarını savunabilir miydi ve İsrail işgaline direnen Lübnan güçlerini destekleyebilir miydi? Richard Falk'un doğru bir şekilde belirttiği üzere bu sorunun cevabı, direnişin İsrail yasalarına göre mi yoksa uluslararası hukuka göre mi yorumlandığına bağlı olarak değişir. Uluslararası hukuk açısından Bışara'nın konuşmaları tamamen meşru ve yasal; ne

13 Richard Falk, "Azmi Bishara, the Right of Resistance, and the Palestinian Ordeal", *Journal of Palestine Studies*, c. 31, no. 2 (Kış 2002), s. 19-33.

var ki İsrail Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'ne göre bu konuşmalar terörizmi destekliyordu.¹⁴ Uluslararası hukukun devlet ve ulusal azınlık arasındaki ilişkiye uygulanabilir olduğu fikri İsrail'deki Filistin vatandaşlığının can alıcı noktasıydı. 2000 yılından sonra meselenin, daha ziyade açmazın "uluslararasılaşması" İsrail'deki birçok Filistinli aktiviste doğru ve sonuç veren bir strateji gibi göründü. İsrailli yetkililer ise kendi açılarından böylesi bir genişlemeyi hararetle reddettiler ve bu görüşleri destekleyenlerle sertçe mücadele ettiler.

Bişara yasal mücadeleyi kazandı ama ona karşı yürütülen kampanya bitmedi. Eylül 2006'da Bişara yanında partisinden birçok üye olduğu halde Suriye'ye gitti. Bu ziyaret ikinci Lübnan savaşı olarak adlandırılan savaşın başlamasından bir buçuk ay sonra gerçekleşti. Bu, Hizbullah'ın sınırdaki üç İsrail askerini kaçırmaya cevap olarak İsrail'in başlattığı geniş bir askeri operasyondur ve Lübnan tarafında binden fazla, İsrail tarafında ise yüzlerce kayıpla neticelendi. Bişara açıkça, Suriye'nin, Hizbullah'a destek veren, Golan Tepeleri'nin iadesini talep eden ve bölgede İsrail'in hegemonyasına karşı mücadele eden pozisyonunu benimsedi.

Geri döndüğünde başsavcı ona karşı başka bir yasal girişimde bulunmayı düşündüğünü açıkladı. Kamuoyu daha sonra ne olduğu hususunda karanlıkta bırakıldı. Nisan 2007'de Bişara'nın İsrail'i terk ettiği duyuruldu ve 22 Nisan'da Bişara Knesset'ten istifa ettiğine dair dilekçeyi Kahire'deki İsrail konsolosluğuna verdi. Bişara ülkeden ayrıldı çünkü sözde bir Hizbullah ajanı ile iletişim kurmaktan ve örgütün bombalarını yollayacağı muhtemel hedeflerin stratejik konumları ile ilgili bilgi vermekten tutuklanmak üzereydi. Bişara hakkında, partisinin faaliyetleri için "yıkıcı" unsurlardan fon talep ettiği söylentileri de çıkmıştı. Filistinli topluluğun önde gelen birçok üyesine yönelik 2010'da sürekli tekrarlanacak olan ilk –ve daha ciddi– suçlama tamamen saçmaydı. İsrail'deki Filistinliler bu meseleler hakkında çok az şey bilirler; askerlik yapmazlar ve bildikleri ise Google Earth programından

14 Arap liderliği hakkında eleştirel bir görüş için bkz. Amal Jamal, "The Arab Leadership in Israel: Ascendance and Fragmentation", *Journal of Palestine Studies*, c. 35, no. 2 (Kış 2006), s. 6-22.

temin edilebilir. En akla yatkın suçlama Bişara'nın siyasi kariyerini korumak adına harici kaynaklardan kişisel olarak para transfer ettiği iddiasıydı. Gizli servis para ile sözde bilgi aktarımı arasında çok da doğru olmayan bir bağlantı kurdu. Öyle ya da böyle Bişara'nın önde gelen siyasi bir kişilik olarak hedefe konduğu açıktı zira Bişara yeni yeni elde edilmiş olan öz kararlılığa, güvene ve İsrail'deki Filistinli topluluğun kimliğine kayda değer katkıda bulunmuştu ve bu iktidar odaklarını rahatsız etmişti.

Benzer bir saldırı İslami hareketin lideri Şeyh Raid Salah'a da yapıldı. Salah'ın en büyük başarısı Kudüs meselesini ve ilgili İsrail politikalarını küresel Müslüman ve bölgesel Arap bilincine yerleştirmesiydi. Onun durumunda suçlama Hamas ile kurulan bağ üzerineydi ancak Salah kaldı, yargılanmadan bir yıl hapis yattı ve mahkemede ciddi kanıtlar gösterilemeyince yasal mücadeleyi kazandı (Bişara böbrek hastalığından muzdaripti; bir yıllık benzer bir hapis sürecinden sağ çıkamayabilirdi).

Etnokrasi Hakkında Daha Net Bir Görüş

Bişara, Knesset'in, yetkililer tarafından düşmanla muhtemel işbirliği yapmakla suçlanan tek Filistinli üyesi ya da tek aktivist değildi; sanki İsrail içindeki Filistinli liderlerin Yahudi devletinin politik ve güvenlik aygıtlarının kaygılarını gidermek için Filistin karşıtı bir duruş geliştirmesi mümkünmüş gibi.

İsrail üniversitelerinde sayıları giderek artan Filistinli akademisyenler (bu görelidir, toplam sayı içinde oranları halen düşüktür) ve konuyla ilgilenen eleştirel sosyologlar –en azından ulusal azınlık perspektifinden– net bir İsrail tanımı ürettiler: etnokrasi. Bir etnokraside azınlığa kısmi eşitlik verilir ve bireyler olarak siyasi ve ekonomik hayata entegrasyonları sınırlıdır. Aynı zamanda uzun süreli ve değişmez kontrol ve gözetleme politikası, çoğunluğun hakimiyetini sağlamlaştırmak azınlığın marjinalliğini pekiştirir.¹⁵

15 Oren Yiftachel, As'ad Ghanem, "Towards a Theory of Ethnocratic Regimes: Learning from the Judaization of Israel/Palestine", Eric P. Kaufman (ed.), *Rethinking Ethnicity: Majority Groups and Dominant Minorities*, Routledge, London and New York, 2004, s. 177-97.

Etnokrasi paradigmasının benimsenmesi aynı zamanda İsrail'deki Filistinlilerin tarihsel anlatısını yeniden şekillendirmeye yardım eder. Model etnokrasinin nasıl şekillendiğine dair açıklama getirir: Hakim grup devlet mekanizmalarının kontrolünü ele geçirdiğinde ve kaynakların ve gücün dağılımında vatandaşlıktan ziyade etnik aidiyeti gözettiğinde bu sistem şekillenir.

Sonraki tarihsel süreçler de bu paradigma aracılığıyla kolayca açıklanır. Siyaset, etnik temelli sınıflar temelinde tedrici bir şekilde etnikleşir. Geri Dönüş Yasası ve 1950'lerden itibaren yürürlükte olan toprak politikaları bu minvaldendir. Siyonist söylemin şekillendirdiği İbranice Wikipedia ziyaret edilerek Ekim 2000 olayları için yazılanlar okunacak olursa, arka plan bilgisi veren bölümün Filistin'deki Siyonist kolonizasyonla başladığı görülür ve müzik gibi söylem de farklı olmasına rağmen olgusal analiz ve şarkı sözleri aynıdır. Tarih ve siyasetin bu popüler sunumunda dahi iki etnik topluluğun hayatını şekillendiren süreçler ile 2000 yılında patlak veren şiddet arasında doğrudan bir bağlantı vardır.

Etnokrasi paradigması İsrail'deki Filistinlilerin tartışmasız bir şekilde faydalandığı demokrasinin resmi tarafının nasıl konumlandırılacağını daha iyi anlamak için çok kullanışlı bir bakış açısidir. Oy verme, seçilme, ifade özgürlüğü, toplanma ve seyahat özgürlüğü gibi temel haklar orada durmaktadır ancak hepsi tek ve üstün bir etnik gruba tanımlanmıştır. Bu temel haklar çoğunluğun yönetimi tarafından değil bir etnik grup tarafından diğerine bahsedilmiştir.

Ekonomik ve sosyal yoksunluk ile etnokrasi arasındaki bağlar da bu prizma aracılığıyla açıklığa kavuşur. İsrail'deki Filistinlilerin demografik büyümesi Yahudilerden çok daha fazladır ve bu büyüme yeterli ekonomik, mesleki ve mekânsal gelişme ile karşılanmamıştır.

Her şeyin devletin etnokratik doğasına bağlanabileceği hususu açık değildir; ancak İsrail rejimini tanımlamanın en iyi yolu olarak bu kavram kabul edilirse, yirmi birinci yüzyılda bu modelin hayatın diğer veçhelerindeki etkisi net bir şekilde belirlenebilecektir. Böyle bir mesele aşiretin (*hammula*) özellikle kırsal bölgelerde sosyal hayattaki yeridir. Çekirdek ailenin oynadığı kilit ekonomik role rağmen, geleneksek hiyerarşik ve ataerkil aşiret

yapısı yirmi birinci yüzyıl başında halen baskın bir toplumsal rol üstleniyordu. Bunu en iyi şekilde konu üzerinde araştırma yapan As'ad Ghanem gösterdi; o *hammulan*ın alternatif ve geriye dönük siyasi gruplaşma olarak yeniden doğuşuna işaret etti. Bu durum topluluğun çeşitli kararlarını etkiledi: Kimin kiminle evleneceğinden yerel seçimleri kimin kazanacağına ve topluluğun ekonomik kaynaklarının nasıl paylaştırılacağına kadar.¹⁶

Siyasetin Ötesinde: Geleneğin ve Modernliğin Toplumsal Matrisi

Ortalama Filistin vatandaşı etnokrasi ile somut siyasi veya yasal yapı olarak daha az; entegrasyonu ve eşitliği engelleyen duvarlar ve cam tavanlar matrisi olarak daha fazla karşılaştı. Duvarlar sadece soyut değildi. Filistin köylerine ya da mahallelerine yakın mesafede yaşamakta olan Yahudi toplulukları İsrail'in Batı Şeria'da inşa ettiği tecrit duvarına imrendiler. *Haaretz* muhabiri Lili Galili'nin (kinayeli bir şekilde) belirttiği gibi: "Kim sabah kalkıp Arap görmek ister? Yahudileri Filistinlilerden ayıran büyük ayırım duvarının yanı sıra, devlet içinde de ulusal ve toplumsal ayrımlar ortaya çıkıyor. Çitler, duvarlar, rampalar, toprağı ikiye bölüyor ve onu devasa bir labirente dönüştürüyor."

Bu noktada Cisir el-Zarka köyü örnektir. Akdeniz sahili boyunca İsrail güçleri tarafından arındırılan 64 köyden geriye kalan iki köyden biridir. Filistinli topluluğun diğer kısmından uzakta olan konumu onu İsrail'deki en fakir köylerden birine dönüştürdü. Hayfa'nın 30 kilometre güneyinde Kayzerya'nın (Caesarea) yakınındadır. Bir Filistin köyü olan ve 1948 yılında ilk arındırılanlardan olan Kaysariye'nin yıkıntıları üzerine kurulan bu yerleşimde bugün İsrail'in en zengin Yahudi vatandaşları yaşamaktadır. 2002'de Kayzerya gelişim derneği kasabayı Cisir el-Zarka'dan ayıran toprak bir set inşa etmeye başladı.

İzzeddin Amaş on iki yıldır köy konseyinin başındaydı. Köydeki ilk üniversite mezunuydu ve sol Siyonist bir parti olan Meretz'in üyesiydi. Kayzerya halkının yaptığı rampayı tırman-

¹⁶ As'ad Ghanem ve Faisal Azaiza, *Krizin Üstesinden Gelmek Mümkün mü? 21. Yüzyıl Başında İsrail'deki Arap Belediyeleri*, Kermel, Kudüs, 2008 (İbrance).

maya çalışırken verdiği bir röportajda “Buraya gelmeye korkuyorum. Bunun için özel bir izin almam gerekiyormuş gibi hissediyorum” dedi. Yerli bir doktor Raci Ayat toprak set inşa edildikten iki ay sonra başlıca sebebin ırkçı değil ekonomik olduğunu açıkladı: Köye yakın olan evlerin emlak piyasasındaki değeri düşüktü ve köyle yerleşimi ayırmakla bu evlerin Kazyerya’daki diğer evlerle eşit değere ulaşacağı umuldu.

Ben-Gurion Havaalanı yakınındaki zengin bir yerleşim olan Nir Zvi halkı bir Filistin şehri olan Lod’a (Arapça el-Lud) yakın mesafede yaşamaktadır. Buradaki insanlar da bir ayırım duvarı inşa ettiler. Yakındaki bir Arap mahallesinin 17 yaşındaki sakini Ahmed Ebu Muammer müstehzi bir yorum yaptı: “İşgal altındaki topraklarda bile böylesi büyük bir duvar inşa etmediler.” Ali Ebu Katayfan evinden iki metre uzaklıkta olan duvar bittiğinde “Gök-yüzünü ve güneşi göremiyorum. Evim ortadan kayboldu, ben de” dedi.

Remle’de Gani Dan halkı da Cavariş mahallesi ile kendileri arasında duvar inşa etti. Duvarın inşasından bir yıl önce devasa –“Amerikalıların Saddam Hüseyin’i yakalamak için kullandıklarından daha kalabalık”– bir polis gücünün geldiğini ve Yahudi vatandaşlar ile istenmeyen Filistinliler arasında daha geniş bir mesafe bırakmak için duvara çok yakın olan evleri yıktığını Cavariş sakinlerinden biri *Haaretz* gazetesine anlattı.¹⁷

Duvarların Dışına Çıkmak

Kapılar ve kuşatılmış bölgeler politikalarının kurbanları Filistinli topluluğun en yoksul kesimleri olmuştur. Daha varlıklı olanlar için yirmi birinci yüzyılın ilk on yılı, Yahudi devletinin dayattığı etnik dezavantajların dışına çıkmaya çalışma dönemi oldu. Bu mümkündü çünkü herkes her daim mücadele eden bir aktivist değildi ve hayatın her alanı başarmak ya da uyum sağlamak için eylemsellik gerektirmiyordu.

Yeni kamusal alan konumundaki internetin forumlar, web siteleri, Facebook, Twitter ve benzeri sanal buluşma ortamların-

¹⁷ *Haaretz*, 19 Aralık 2003.

da gezinen birisi İsrail'deki Filistin tecrübesinin bireyselleştiğini görebilir. Anonimlik, etkileşim ve tartışmanın internete özgü doğası, Filistinli ve Yahudi vatandaşların, kimliklerini ya da etnik kökenlerini ortaya dökme ihtiyacı hissetmeksizin etkileşime girmesini sağlar. İnternet siyasi ve ideolojik amaçları geliştirmek için bir araç olabilir ama aynı zamanda etnik kökene ve ırka karşı kör de olabilir.

İlginç örneklerden biri etnik aidiyetin tamamen geçersiz olduğu forumlardı; araba sevenler, özel bir tıbbi rahatsızlıktan muzdarip olanlar ya da diğer sosyal forumlar. Gelişigüzel bir örnek bu durumu aydınlatacaktır. 2004'te Kefer Kara'dan genç bir Filistinli olan Nur, bir araba forumuna katılmaya çalışıyordu ve bir Filistinli olarak nasıl muamele göreceği konusunda endişeleri vardı. İş sağlama almak için diğer katılımcılara İsrail'in en iyi rallicilerinden ikisinin İsrailli Filistinli olduğunu hatırlattı. Ya bu bilgi ya da araba sevenlerin görece apolitikleşmesi Nur'un foruma hevesle kabul edilmesine yardımcı oldu. Bu, güncel olaylar hakkında sessiz kaldığı müddetçe devam edebilirdi ancak diğer üyeler tipik Arap karşıtı bir tarzda yorum yapmaya başladılar; Nur'un forum üyeliği bu yüzden uzun sürmedi.

Bu yüzyıldaki sınırlar bir önceki yüzyılda olduğu gibi tepeden dayatıldı, iki uluslu fiili gerçeklik tarafından değil. Bencilce kendi içine dönmüş bir şekilde halen Rabin suikastının yaralarını sarmakta olan Yahudi toplumu, yeni bir oydaşma arayışındaydı. Yirmi birinci yüzyılda İsrailli olmak yeniden tanımlanırken Filistinlilerin yok sayılması bu yeni oydaşmanın içindeki sabit olguydu.

İmgelerin Mücadelesi

Taberiye (Kinneret) gölünün kıyılarında 2001 yılının sonunda yaklaşık elli Yahudi akademisyen, entelektüel, gazeteci, asker ve siyasetçi toplandı. Aralarında Siyonist soldan, sağdan ve merkezden tanınmış figürler vardı. Onlar kendilerinin ilan ettiği tanıma göre "Yahudi halkının İsrailli vatandaşları" olarak bir araya geldiler.¹⁸

18 Vered Levi Barzilai, "In Tiberias We Defined the Jewish State", *Haaretz*, 2 Ocak 2002.

Tanıtımı iyi yapılmış bir toplantıydı, hatta İsrail'deki Filistinli azınlığa yönelik entelektüel ve sivil bir Siyonist tutum şekillendirme girişiminde bulunan ilk toplantı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bunun iktidarın koridorlarında değil de sivil toplum içerisinde yapılmış olması şaşırtıcı değil. STK'ların çoğalmasa ve (parlamento siyasetinin yerine ya da ona paralel bir şekil anlamında) siyasi ve ideolojik sahnenin özelleşmesi, Arap-Yahudi ilişkisi hakkındaki tartışmayı hükümetten sivil toplumun kamusal alanına taşıdı. As'ad Ghanem'e göre 1990'da yüz seksen STK vardı ve 2001'e kadar bu sayıya altı yüzden fazla STK eklendi. Şunu da ifade etmeli ki sadece tartışmanın yeri değişti – politika halen hükümetin ve onun kurumlarının alanındaydı.¹⁹ Filistinli STK'lar mütevazı ve dikkatli bir şekilde kendi politikalarını başlattığında (örneğin Arap okullar için müfredat hazırlamak gibi) bu hükümet tarafından şiddetle engellenecekti.

Göl kenarında birkaç gün geçirmeye gelen ilim adamları ve aydınlar pek de birleşmiş değillerdi. Onları bağlayan tek husus demografik tehditti: tarihi Filistin topraklarındaki Filistinlilerin sayısı. İsrail'deki Filistinliler arasındaki siyasallaşmışlar ve aktivistler açısından bu husus Siyonist sol ile ilişkilerinin bir dönüm noktası haline geldi. Siyonist solun “devleti Yahudi karakteri ile korumak zorundayız” söylemi aşırı sağın İsrail'deki Filistinlileri transfer etme çağrısından çok farklı değildi. İsrailli Filistinli gözlemcilerin ve vatandaşların gözünde Siyonist solun ve merkezin demografik hususu sunma biçimi, Batı'da artık gayri meşru hale gelmiş olan en ırkçı söylemle benzerdi.²⁰

Bu görüşler bu toplantıdan çıkan bir belgede özetlendi: *Amant Kinneret*, Kinneret Belgesi. Hükümetin gelecekte belirleyeceği sınırlar içerisinde demokratik bir Yahudi devleti vizyonu, yeni bir vizyon olarak paketlenmiş eski vizyondan başka bir şey değildi. Bu bakış açısına göre demokrasi ve salt Yahudi etnik grubu birbirlerini dışlamıyor, tam tersine birbiriyle uyuyordu ve bu tarz bir geleceği reddeden kimse devlete ve onun değerlerine sadakatsizlik etmiş olacaktı. Filistinli vatandaşlar bu tanıma nasıl da-

19 Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority*.

20 Elia Zureik, “Demography and Transfer; Israel's Road to Nowhere”, *Third World Quarterly*, c. 23, no. 4 (Ağustos 2003), s. 619-30.

hil olacaklardı? Kinneret Belgesi'nin önde gelen mimarlarından yazar A. B. Yehoşua bu konuda şu yorumu yapmıştı: "Gerçek bir sorunumuz var ve bu Arapların İsrailileşmesini nasıl sağlayacağımızla ilgili."²¹ Aslında bu zor bir görevdi zira kendisi daha sonra *Haaretz* gazetesine verdiği bir röportajda Arap ailelerin kaldığı bir binada yaşamayı tercih etmeyeceğini belirtti.²²

Yehoşua'nın edebi çalışmaları, diğer ünlü İsrailli yazar Amos Oz'unkiler gibi Arapları modernleştirme, onlardan kurtulma ya da onları bir Yahudiye dönüştürme arzusunu yansıtıyordu.²³ Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında akademisyenler standart İsrail edebiyatında, sinemasında ve tiyatrosunda Filistinlilerin temsili ile alakalı bazı aydınlatıcı çalışmalar üretttiler. Fakat bu son derece tek yönlü, olumsuz ve bazen şeytanlaştırılmış imajlar, Ekim 2000 olaylarından sonra –eğer bunları okuma zahmetine giren olduysa– Yahudi kamuoyunu hiç etkilemedi zira bu imgelerin ve algılama biçiminin İsrail Yahudi toplumunda derin kökleri olduğunu kamuoyu araştırmaları ortaya koyuyordu.²⁴

Görünen o ki yazarlar, akademisyenler ve devlet görevlileri özellikle Necef'teki Bedeviler konusunda umutsuzdular ya da kaygı içindeydiler. Daha önceki bölümde değindiğimiz, 1970'li ve 1980'li yıllarda Bedevilerin kuşatılmış bölgelere transferinden sorumlu olan ve onların resmi olarak tanınmayan köylerdeki yaşamlarını yakından izleyen devlet görevlilerinin Filistinli topluluğun bu göçebe kesimi hakkındaki imajı, –yirmi birinci yüzyılın başında bile– İsrail'deki yüksek ve popüler kültür üreticilerinin bu grup hakkında sahip olduğu imajla aynıydı. 1992 tarihli *Jewish Week* dergisinden bir tasvir alıntılanmak gerekirse:

Kana susamış Bedeviler çok eşlidir, otuz çocuk yaparlar ve yasadışı yerleşimlerini genişletmeye devam ederler, devletin top-

21 Levi Barzilai, "In Tiberias"

22 Gidi Wietz, Dror Mishani, "Friendly Fire", A. B. Yehoshua ile röportaj, *Haaretz*, 13 Şubat 2002.

23 İzak Laor, "A. B. Yehoşua ve 'Mizrahilerin Arap Düşmanlığı'", *Mittam*, 2 (2005) (İbranice).

24 Hayfa Üniversitesi tarafından 2003'te yayınlanan Arap-Yahudi ilişkileri İndeksi buna Yahudi kamuoyunun "Liebermanlaşması" adını koydu; yani bu, Filistinlilerin transferine açık destek anlamına geliyordu.

rağını ele geçirirler... Onların kültüründe evin dışında hacet giderilir... Tuvalette sifon çekmeyi dahi bilmezler.²⁵

Yetkililer tarafından icat edilen bu imgeler Amos Oz'un -1965 yılında yerel bir kibutzun suyunu çalan Bedevilere İsrail'in yaptığı misillemeyi konu edinen- *Bedevi ve Engerek* adlı romanındaki Bedevi tasvirinden çok da uzak değildir:

Misilleme yapanları savunmak adına şunu söyleyeceğim ki Bedevi çoban dalavereci bir yüze sahipti: tek göz, kırık burun, uzun, keskin ve eğri büğrü tilki dişlerle dolu salyalar akıtan bir ağız. Her meزالimi yapabilecek gibi görünen biri.²⁶

Dört Filistinli STK, İzleme Komitesi, Musava, Adalah ve araştırma enstitüsü Meda el-Kermel kendi vizyon belgelerini yayınladılar. Bu sadece Kinneret Belgesi'ne bir cevap değildi, aynı zamanda İsrail politikasında hayli etkili olan önde gelen düşünce kuruluşlarından "İsrail Demokrasi Enstitüsü'nün hazırladığı temel vizyon belgesine karşı da bir tepkiydi. Enstitü'nün projesi Kinneret prensiplerinden çok sapmamıştı ancak çok daha profesyonel ve akademik bir içeriğe ve üsluba sahipti; "karşılıklı mutabakata dayalı bir anayasa" tanımını yaptı. Bu, hazırlık aşamasına dahil edilmeyen ve en temel beklentileri dahi hazırlanan bu anayasada yer almayan Filistinli topluluktaki birçok entelektüel tarafından provokasyon olarak addedildi.²⁷

Karşı çıkış yapan Arap vizyon belgeleri de Ekim 2000 olaylarına ve bu vaziyeti izleyen sonraki krize verilmiş bir tepkiydi. Bunlar aynı zamanda, yazarlarından biri olan ve o dönem İzleme Komitesi başkanlığını yürüten Şevki Hatib'in de belirttiği gibi topluluğun siyasi sahnesini parçalamaya devam eden hiziplere bir cevaptı, yani gelecekte daha bütüncül bir pozisyon sunmaya dönük doğrudan bir girişimdi.²⁸

25 *Jewish Week*, 30 Temmuz 2001.

26 Amos Oz, *Navadim va-Tsefa* (Nomads and Viper), Am Oved, Tel Aviv, 1976, s. 28.

27 Anayasa tasarısına, İsrail Demokrasi Enstitüsü'nün internet sitesinden İngilizce olarak erişilebilir, www.idi.org.il.

28 Shawqi Khatib, "The Future Visions of the Palestinian-Arabs in Defining the Conflict", *BADIL's Publications*, Beit Lehem, 8 Eylül 2009.

Dört belge birbirinden çok farklı değildir. Ortak bir belgenin olmaması Filistinli topluluk içindeki dahili kişisel ve örgütsel çekişmenin talihsiz neticesiydi ve bu sadece meclis ve parti politikalarını değil aynı zamanda STK'ları ve sivil toplumu da etkilemektedir. Hepsinde Siyonizm'i kaba kuvvetle yerli halkı topraklarından eden sömürgeci bir hareket olarak tanımlayan tarihsel bir anlatı vardır. Belgeler Yahudiliği bir ulusal kimlik olarak sorgular ama Filistin'de 1967 öncesi sınırlarda iki uluslu bir devlet içinde yaşamaya gelen Yahudilerin etnik haklarını tanır.²⁹

Bu belgeler, Sovyet sonrası Çek Cumhuriyeti'nde, Belçika, İsveç ve Kanada'da olduğu gibi imtiyazlı bir demokrasi talebinde bulunur. Buna göre 1948 mültecilerinin geri dönüş hakkı tanınacak ve Filistinliler kültürel özerklik elde edeceklerdi; demografik oranlarına göre devletin yasama, yürütme ve anayasal kurumlarında temsil edilecekler ve beraberinde kaynakların dağılımından ve bütçeden pay alacaklardı. Son olarak belgeler Arapça ve Filistin'in ulusal sembolleri için devletten eşit statü talebinde bulundu. Bazı belgeler ise tüm toplumu ilgilendiren hayati stratejik kararlarda veto hakkı önerisinde bulundu.

Vizyon belgeleri daha sonra suç artışı ile, aile ve kadına yönelik şiddet ile, yerel düzeydeki yolsuzluk ve bölgesel düzeydeki işlevsiz idari hizmetler ile mücadele etmek üzere ulusal organların kurulmasını kolaylaştırdı. Entelektüeller ve profesyoneller olarak bu belgelerin yazarları eğitim seviyesinde gözle görülür düşüş ve Arap öğrenci sayısındaki azalma hususlarını ele almak konusunda üzerlerine görev düştüğünü işaret ettiler. Kısacası yetkililer ilgisiz davrandı ve faaliyete geçmedi, böylece inisiyatif alma ihtiyacı doğdu. Bazı belgelerde İsrail hükümetleri bu dahili çekişmeleri

29 Bu görüşün mükemmel bir değerlendirmesi için bkz. Ran Greenstein, "Israel/Palestine and the Apartheid Analogy: Critics, Apologists and Strategic Lessons", *Monthly Review*, Ağustos 2007. Siyonist perspektif için bkz. Elie Rekhess, "The Arab Minority in Israel: The Analysis of the 'Future Vision' Documents", *American Jewish Congress*, www.ajc.org (tarih yok); ayr. bkz. İzak Reiter, "Nekbe ve Yeniden Doğuş: İsrail'deki Arapların Vizyon Belgelerine Siyonist-Yahudi Bir Bakış", S. Ozacky-Lazar ve M. Kabha (ed.), *Vizyon ve Gerçeklik Arasında: İsrail'deki Arapların Vizyon Belgeleri, 2006-2007*, Yurttaş Birliği Forumu, Kudüs, s. 140-58 (İbranice).

ve zayıflıkları kendi lehlerine manipüle etmekle suçlandı. Ancak bu durum sıkıntılı gerçeklik karşısında topluluğu sorumluluk üstlenmekten muaf kılmaz.

Cinsiyet meseleleri de gündemde üst sıralardaydı ve yenilikçi feminist yoldan ele alındı. Liberal feminist yaklaşım üzerinde temellenen ve bu doğrultuda yazılan belgeler dini fanatizmi kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın başlıca sebebi olarak belirledi. Belgeler Filistinli topluluk içindeki kadın haklarının gelişmesi hususunda geniş kapsamlı ifadelerle yer verdi, namus cinayetlerini ve aile içi şiddeti güçlü bir şekilde kınadı. Eşcinsellerin ve lezbiyenlerin geleceği için dahi bir cümle vardı ancak bu hassas konu son dakika kararı ile belgelerden çıkarıldı. Bu, İslami hareket için çok yenilikçi bir adımdı. Nitekim kısmen bu yüzden ama esas olarak gelecekteki en iyi çözüm olarak laik bir devlet vizyonu öne sürdüğünden ötürü İslami hareket vizyon belgelerini desteklemedi.

Kadın hakları ile ilgili bölüm daha fazla ayrıntılandırılmayı gerektiren bir konuyu gündeme getirdi: İsrail'deki Filistin toplumunda kadının statüsü. Bu kitapta şimdiye kadar kırsal bölgedeki sosyo-ekonomik gelişmeleri, en önemlisi olarak da kadınların çalışmak için dışarı çıkmasını ve aile meselelerinde daha büyük roller üstlenmesini sağlayacak biçimde çiftçilerin yaşamının yarı-proleterleşmesini vurguladık. Bu 1960'lı yıllarda başlamış bir süreçti ve 1990'lı yılların başına kadar sürdü; bu tarihte Rus göçmenlerin gelişi kadınlar için istihdam seçeneklerini sınırladı.

Eğitim ve kariyer alanında bağımsız kadın sayısı arttı; bu, İsrail politikası sayesinde değil, Arap dünyasında kadının özgürleşmesi ve güçlenmesi doğrultusundaki daha geniş bir fenomenin parçası olarak gerçekleşti. Toplumsal alandaki ve eğitim alanındaki kazanımlar kadınları siyasi yaşamda da öne çıkarıyordu, yine de yirmi birinci yüzyılın başlarında kadınlar siyasi partilerde halen yeterli bir şekilde temsil edilmiyordu. STK'lardaki durum çok daha iyiydi nitekim kadınların öğrenci topluluklarında giderek artan sayıları hemen göze çarpıyordu ve –İsrail toplumunda olduğu gibi– eğitim sistemindeki başlıca öğretim gücü kadınlardı.

Feminist dürtü Filistin araştırma merkezi Meda el-Kermel tarafından çalışıldı. Merkez kadın hakları, yaşam ve onura yöne-

lik kararlı faaliyetin Filistinli azınlığın hakları için daha güçlü bir inanç ve mücadele ile el ele gittiğini gösterdi.³⁰ Bu iki gündemin birleşimi Nasıra'dan tek kadın Filistinli Knesset üyesi olan Hanin Zuabi'nin kişiliğinde görülebilir. Yakın zamanda, 2010 yılında Gazze'ye giden Türk gemisine katıldığı için Zuabi'nin meclis üyesi olarak hakları kısmen sınırlanmıştır. Aynı yıl İçişleri bakanı Eli Yişai, Zuabi'nin vatandaşlığa hakkı olmayan bir vatan haini olduğunu iddia ederek ona karşı özel bir yasama talebinde bulundu. İsraili erkek siyasetçilerin hazmedemediği ve kabullenemediği, Zuabi'nin hem feminist hem milli duruşudur.

1990'lı yıllardan beri birçok iplik fabrikasında daha iyi şartlar adına ve yağmaya karşı kadınların verdiği mücadele de çok etkileyiciydi. Bu zor iş özellikle kuzeyde yıllardır Filistinli kadınlar tarafından kotarılıyordu. Ancak 1994 İsrail-Ürdün barış antlaşmasından ve tekstil ekonomisinin küreselleşmesinden sonra kadınlar Ürdün'den gelen ucuz işgücü karşısında konumlarını kaybettiler. Sektörde kalanlar ise makul bir ücret elde edebilmek için mücadele etmek zorunda kaldı. Kadınlar sadece yakınlardaki fabrikalarda çalışabiliyorlardı, kısmen evden uzakta çalışmaya yönelik geleneksel şüphe yüzünden kısmen de –Yahudi yerleşimlerinin aksine– çoğu Filistin köyünün toplu taşıma ile birbirine bağlanmamış olması yüzünden (bu durum farkında olmadan Filistinli topluluk içerisinde kadın sürücülerin sayısını arttırdı, bugün bu oran Batı toplumuna benzer seviyeye gelmiştir). Yakın zamanda yapılan bazı araştırmalara göre tekstil sanayiinde işten çıkarılan oldukça büyük oranda kadın turizm sektörüne geçti; daha önce münhasıran Yahudi hakimiyetinde olan sektörde artık ilk defa otel ve restoran sahibi ve eleman olarak kayda değer Filistinli mevcudiyeti vardır.³¹

Kadınların statüsündeki gözle görülür dönüşüme bakıldığında vizyon belgelerinin feminist meselelere Filistin toplumunun daha muhafazakâr kesimlerinin istediğinden daha fazla eğildiği

30 Hayfa Deklarasyonu Meda el-Kermel'in internet sitesinde bulunabilir: www.mada-research.org/UserFiles/file/haifaenglish.pdf.

31 I. Schnell, M. Sofer, "Embedding Entrepreneurship in Social Structure: Israeli Arab Entrepreneurship", *Journal of Urban and Regional Research*, 2003.

anlaşıyor. Bu noktada As'ad Ghanem'in İsrail'deki Filistinlilerin siyasetteki akımlarını tanımlamak için insanların sadece Siyonizm'e yönelik tavrını göz önünde bulundurmanın çok indirgemeci olduğunu belirttiği iddiası yeniden karşımıza çıkar. Tam bir tablo ancak onların gelenek ve modernlik gibi daha geniş meseleler hakkındaki tavırlarının değerlendirilmesiyle ortaya çıkacaktır.³² İddia oydu ki İslami hareket vizyon belgelerini kadının statüsü hususundan dolayı tam olarak benimsememişti.

Hayfalı Filistinli siyaset bilimci Mary Totary, vizyon belgelerinin, uzun yıllar süren yoksunluk ve baskı yüzünden İslami hareket ya da komşu Arap ülkeleri tarafından sunulan basit, geleneksel ve dini yaşam tarzları karşısında kolayca boyun eğen bir toplumun değişim arzusunu yansıttığını öne sürer. Onun analizine göre böyle durumlarda geleneksel örgütler belirsiz modern kaos karşısında daha güvenli ve daha çekici görünür. Totary'ye göre bu, Suudi kanalı MBC'de yayınlanan bir Suriye dizisi olan ve topluluk nezdinde en çok izlenme oranını yakalayan *Bab el-Hara* (Komşu Kapısı) adlı pembe dizinin 2007'de ulaştığı muazzam popülerliği de açıklar. Bu geleneksel Arap yaşam biçiminin modernlik karşısında elde ettiği zaferin hikâyesidir ve gelenekselliğin hem olumlu –misafirperverlik, dayanışma ve şeref– hem de olumsuz –kadının aşağılanması, bireye saygı duyulmaması– yönlerini gösterir.³³

Belgelere başka çevrelerden de eleştiriler geldi. Ebna el-Beled belgeleri reddetti çünkü parti toprağın taksimine karşıydı ama öte yandan bu belgeler İsrail'deki Filistinlilerin arzularını da temsil etmekteydi. Yine de Sammy Smootha'nın iddiasının aksi yönde olduğunu belirtmek gerekir. Smootha topluluğun yüzde altmış beşinin demokratik bir Yahudi devletinde yaşamayı kabul ettiğini bulguladığını öne sürer ve bu yüzden de belgeleri çok radikal olmakla itham eder. Gerçekle uzlaşmak ile daha iyisini umut etmek arasında bir boşluk olabilir ama ne var ki kendi kamuoyu araştırmasını yapmış olan Filistinli sosyologlar Smootha'nın so-

32 Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority*.

33 Mary Totary'nin vizyon belgeleri hakkında yaptığı altı sayfalık İbranice yorum için bkz. Oranim College resmi internet sayfası www.oranim.ac.il/sites/heb.

nuçlarını reddederler ve belgelerin temel özelliklerini güçlü bir şekilde desteklerler.³⁴

Sol kanattan sağ kanada kadar İsraili Yahudi kamuoyu, gazeteler, Knesset üyeleri, hükümet bakanları ve popülist uzmanlar vasıtasıyla vizyon belgelerini bir savaş ilanı olarak kabul etti. Onlar açısından en kötüsü ise altmış yılda ilk defa Filistinli topluluğun inisiyatif almış olması ve yerleşimci devlet karşısında yerli halkın dilini benimsemiş olmasıydı. Yine de 2007’de Filistinli topluluk açısından geleceğe yönelik varoluşsal tehlike akademik değil demografik ve coğrafi mücadeleydi. Bu alanda zaman donuyor ve stratejiler, uygulanan politikalar ve kullanılan söylem ilk defa 1948 yılında duyulanlara dönüşüyordu.

Sonu Gelmeyen Mekân Mücadelesi

Filistin yaşam bölgelerinin fiziksel genişlemesi için –sınırlı da olsa– yeni bölgeler verilmiş olmakla beraber İsrail devleti kurulduğundan beri ilk defa Filistinlilere verilen bu bölgeler ehemmiyetsiz ve –daha önemlisi– topluluğun demografik büyümesi açısından yetersizdi; demografik büyüme oranı halen Yahudilerin iki katıdır. Bu yetersizliğin sebebi devam eden toprak müsadere ve Arap kasabalarının ve köylerinin büyük çoğunluğunda şehir planlaması yapılmamasıydı. Eğilimler bir önceki yüzyılın sonunda başladı ve yeni yüzyılda güçlü bir şekilde devam etti. Tecrit politikalarına rağmen birey olarak Filistinliler, karma kasabalardaki Yahudi mahallelerine taşınmaya devam ederek ve Yahudi kalkınma kasabalarında evler kiralayarak bu planı akamete uğrattı.

Hükümetin, Yahudi belediye başkanlarının ve basının mesajı aynıydı: İsrail’deki Filistinli topluluğun büyümesi ulusal bir tehdittir. Bu cümleyi yazarken bir kişinin çocuğunun doğumunun, vatandaşı olduğu devlet tarafından tehdit olarak algılanmasının okuyucularda nasıl bir his uyandırdığını merak ediyorum.

Başbakanın toplumsal örgütlere, Knesset’teki tekliflerden yasama tartışmalarına kadar bu “demografik tehdidi” göğüsle-

34 Sammy Smootha, “The Israeli Palestinian-Arab Vision of a Binational Democracy”, *Constellations*, c. 16, no. 3 (Eylül 2009), s. 509-22.

mek için Yahudi doğum oranını ya da Yahudi göçünü arttırmak hususunda takıntı düzeyinde bir hassasiyet olduğunu belirten Filistinli akademisyen İsrail'deki haletiruhiyeyi ve politikayı doğru bir biçimde resmetmiştir.³⁵

Bu yüzyılın ilk on yılında ülkenin Yahudileştirilmesi, hükümetin birinci dereceden önceliği ve İsrail'deki toprak rejiminin devam eden özelleşmesi –2009'da yeniden seçilen Benyamin Netanyahu'nun söz verdiği ve yerine getirdiği büyük reform– sayesinde halihazırdaki topraklarını genişletme imkânı bulan Yahudi bireylerin ve oluşumların temel meselesi olmaya devam etti. Ancak 2009'dan önce de Şaron ve Olmert hükümetleri (2001-2009) idaresinde İsrail'deki Arap nüfusunun dağılımı, demografik büyümesi ve siyasi eğilimleri topyekûn “stratejik tehdit” kavramı altında toplanmıştı. Bu kavram devlet liderleri, önde gelen akademisyenler ve uzmanların katılımıyla, Herzliya'da özel bir üniversite olan ve diğer üniversitelerden emekli olmuş profesörlerin görev yaptığı Centre for Interdisciplinary Studies'de gerçekleştirilen yıllık toplantılarda sıkça kullanılır. Kenes Herzteliya (Herzliya Konferansı) İsrail devlet başkanlarının Amerikan başkanlarının American State of the Nation'da (burası Başbakan Ariel Şaron'un 2005'te Gazze Şeridi'nden Çekilme Planını ilan ettiği yerdir) yaptıkları konuşmanın benzeri bir konuşmayı yaptıkları temel platform haline geldi.

Celile'nin Yahudileştirilmesine (İbranice *Yihud Ha-Galil*) yönelik ikinci dalga değinildiği üzere birinci Rabin hükümeti ile başladı. Rabin hükümeti, Celile'deki Arapların sayısını, Yahudi nüfusun arttırılması ve Arap kırsal nüfusunun göçe ya da durgunluğa zorlanarak sıkıştırılması suretiyle azaltmak derdindeydi. Gelecek otuz yıl içinde inşa edilen üç yerleşim bloğu bu köylerin doğal coğrafi devamlılığını, aralarına eklenen bu Yahudi dolguları suretiyle kesintiye uğratmayı amaçlıyordu.³⁶

Yahudiler geldiler ama Filistinliler ayrılmadılar. Böylece 2001'de üçüncü Yahudileştirme dalgası başladı. Bu sefer geçmişin Yahudileştireni Şimon Peres Celile ve Necef'in gelişmesin-

35 Totary, vizyon belgeleri hakkında.

36 Ghazi Falah, “Israel's 'Judaization' Policy in the Galilee”, *Journal of Palestine Studies*, c. 20, no. 4 (1991), s. 69-85.

den sorumlu bakan oldu ve Batı Şeria'nın Yahudileştireni Ariel Şaron'a katıldı. Bu da çok başarılı olmadı; Yahudiler, günahları boynuna, Tel Aviv'de yaşamayı tercih etti. 2002'de Başbakan Ariel Şaron "Celile'ye yerleşmezsek başkaları yerleşecek" şeklinde bir açıklama yaptı.³⁷

2005'te benzer bir konuşma sırasında Celile'nin, Vadi Ara'nın ve Necef'in Yahudileştirilmesine yönelik en yeni dalgaya ait planlar açıklandı (Bu yılın Gazze'den çekilmenin gerçekleştiği yıl olması bir tesadüf değil; işgal altındaki topraklardaki ılımlı bir hareketin İsrail içinde daha şahin bir hareketle "telafi edilmesi" gerekirdi). Endişeli Filistinli konsey başkanları Araplara ait olan topraklar üzerinde yüzden fazla Yahudi yerleşim biriminin inşasıyla gerçekleşecek genişleme planına karşı çıkmak için Kefer Manda köyünde bir araya geldiler. Planın diğer kısmı ise (açıkça ifade edilmedi ama Kefer Manda toplantısındaki katılımcılar tarafından tahmin edildi) Filistin köylerinin genişlemesine izin vermemeyi öngörüyordu.

2005 planının mimarı Şaron'un başbakan yardımcısı Şimon Peres'ti. Peres ayrıca Karmiel'de Kefer Manda toplantısından önce gerçekleşen bir Yahudi toplantısında Yahudileştirme planının büyümesi için 10,000 yerleşim biriminin Yahudi vatandaşlara ucuza satılmasını tavsiye etmişti. "Necef ve Celile'nin gelişmesinin gelecek yılların en önemli Siyonist projesi" olduğunu ilan etti. Bu proje için maliyetin Amerikan yönetiminden gelmesi bekleniyordu; İsrail'in 2005'te Gazze Şeridi'nden çekilmesinin bir telafisi olarak Başkan George W. Bush 2.1 milyar dolar yardım sözü vermişti.

O günlerde İsraili siyasetçiler devlet içerisinde demografik üstünlüğü korumanın en iyi yolu olarak yurtdışından gelecek Yahudi göçüne artık bel bağlayamayacaklarının farkına vardılar, ne var ki devletin gelecekteki sınırları çizilmişti. Bu insan kaynağı azalıyordu, yapılabilecek tek şey Yahudileri İsrail'in şehir merkezlerini terk edip ülkenin kuzeyine ve güneyine yerleşmeye ikna etmektir. Bunun için vergi muafiyeti, yaşam kalitesi ve "Arap barındırmayan" bir çevre vaatlerinde bulunuldu. 2010 yılında bu çabanın tamamen başarısız olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu pe-

37 Diana Bachor, "The Government Approved 14 New Settlements", *Yediot Ahronot*, 21 Temmuz 2002.

riferilerdeki Yahudi nüfusu 1950’de olduğu gibidir: yoksul, işsiz ve mesleki ve hizmet altyapısı bakımından zayıf. Daha müreffeh orta sınıfın yaşadığı banliyöler ortaya çıkmıştır ancak bunlar istisnadır ve diğer insanları cezbetmek için yeterli değildir. İsrail’i Yahudileştirme mücadelesinde atılan bir sonraki adım ülkedeki en yüksek doğum oranına sahip Ortodoks Yahudiler için 10,000’den fazla nüfusu barındıran iki yeni kasaba inşa etmek oldu: biri Nasıra’nın batısındaki Ayn Mahel köyünün el konulan toprakları üzerinde inşa edildi, diğeri Vadi Ara’nın ortasında kuruldu.

Dördüncü Yahudileştirme dalgası Ehud Olmert iktidarında başladı (2006-2009). Kabine 2006’da Lübnan’a karşı, 2007’de Gazze Şeridi’nde yıkıcı savaflara girdi. Ama aynı zamanda “Yahudileştirme” projesini de özellikle üç bölgede aktif bir şekilde yürüttü: Genişletilmiş Nasıra, Vadi Ara ve Necef. Amaç bu bölgeleri Arap unsurlarından arındırmanın ve Yahudileştirmenin yeni yollarını aramaktı.

Bu son proje daha gayretkeş bir biçimde 2009’da iktidara gelen Benyamin Netanyahu’nun merkez-sağ hükümeti tarafından devam ettirildi. Bu dalga tüm bu alanları özellikle genişletilmiş Nasıra bölgesini Yahudileştirmede önceki politikaların başarısızlığını giderme saikiyle motive oldu. İnsanlar ve ekonomi buraya gizemli yollarla taşındılar ve Nasıralıların ayrılması şöyle dursun, aralarından varlıklı olanlar onları tahliye etmesi öngörülen bölgeden evler satın almaya başladılar.

2005’te muhalefet lideri olarak yaptığı konuşmalarda Benyamin Netanyahu bu yeni gerçekliği İsrail’in ulusal güvenliğine ciddi bir tehdit olarak gördüğünü açıkça beyan etti. Ama eğer yirmi birinci yüzyıl İsrail’inde hükümet oydaşmasının nereden yattığını öğrenmek istiyorsanız İşçi Partisi üyelerini –Olmert-Netanyahu koalisyon hükümetinin ortaklarını– dinlemeniz gerekir. Aşağı Celile bölgesel konseyinin başkanı Motti Dotan buna örnek verilecek bir temsilcidir. Dotan 2008 yılında şöyle diyordu: “Celile’de Yahudi çoğunluğu kaybedersek bu Yahudi devletin sonu demektir.” Sözde sol kanat Siyonist partinin bu üyesi şöyle devam etti: “Arapların olmadığı bir Celile hayal etmek istiyorum: hırsızlık ve suçun olmadığı... böylece normal bir hayat sürdürebileceğiz.” Eğer “sol” bu şekilde konuşuyorsa Likud ve (Lieberman’ın

partisi) İsrail Beytenu üyelerinin nasıl bir dil kullandığını tahmin edebilirsiniz.³⁸

Celile'yi Yahudileştirmeye dönük güncel girişimlerin yeni bir vechesi ekolojistler, sanayiciler ve akademisyenler ile Yahudi Milli Fonu ve İsrail Doğayı Koruma Topluluğu tarafından verilen açık destekti. Celile'deki Filistinli mevcudiyetini azaltma mücadelesi prestijli İsrail şarap üreticileri birliği tarafından da desteklendi; üreticiler birliği Technion'daki önde gelen akademik figürler tarafından hazırlanan yeni bir planı benimsedi. Plan 2003'te yayınlandı ve Celile'nin Yahudiler tarafından "ele geçirilmesinin"(!) ulusal öncelik olduğunu belirtti. Metin şöyle başlıyordu: "Ya biz ya onlar. Celile'deki toprak sorunları, Siyonist unsurlar tarafından alınmayan her toprağa Siyonist olmayanlar tarafından göz dikileceğinin kanıtıdır."³⁹ Birliğin önerisinin ana fıkri stratejik olarak önemli addedilen her toprağı kaba kuvvetle ele geçirmek ve Yahudiler oraya yerleşene kadar elde tutmaktı. İsrail'in başlıca elektrikli aletler imalatçısı AMPA'nın genel müdürü 2004'te şirketinin sadece buzdolabı üretmediğini; yeni topluluklar inşa ederek "Celile'nin Yahudileştirilmesi"ni desteklediğini gururla ifade etti: "[Şirketin emektarları için yerleşimler inşa etme] planlarımızın Celile'yi Yahudileştirmek gibi Siyonist bir unsur içerdiğini söylemekten çekinmiyoruz."⁴⁰

Bu ve diğer planlar, Şimon Peres 2006'da Ehud Olmert hükümetinde Celile'den sorumlu başbakan yardımcısıyken hükümet politikası haline geldi. Bu yeni stratejinin ilk kurbanı Nasıra'nın doğusunda Yukarı Nasıra'ya komşu güzel bir köy olan Ayn Mahil oldu. 2006'da köye ulaşım bir yolla sağlanmıştı ve bu yol kasten Yukarı Nasıra'daki dindar bir Yahudi mahallesinden geçiyordu (yani örneğin Yom Kippur'da –Kefaret Günü– Ayn Mahil halkı köyüne giremiyor ya da oradan çıkamıyordu). Yeni plana göre ise bu köy Şaharit (İbranice "şafak" anlamına gelir ve daha da önemlisi günün ilk Yahudi ibadetinin adıdır) adlı bir kasaba tarafından kuşatılacaktı. Burada 10,000 ultra-Ortodoks Yahudi'nin yerleşmesi beklenmektedir. Devlet yetkilileri bu topluluğun hızlı bir

38 Alıntı: Ahikam Moshe David, *Maariv*, 10 Eylül 2008.

39 *Globes*, 14 Kasım 2004.

40 *a.g.e.*

şekilde çoğalmasına ve “demografik denge”yi Yahudiler lehine değiştirmelerine, ayrıca Ayn Mahil’i fiziksel olarak çevreleyerek genişletilmiş Nasıra bölgesinden ayırmasına dönük umutlarını gizlememektedirler. Köyün kadim ve ünlü zeytin ağaçları 2009’da yeni kasaba inşası için köklerinden söküldü. Söylemeye dahi gerek yok, yeni kasaba Ayn Mahil köyünden ve buranın sakinlerinin elinden alınan topraklar üzerinde inşa edilecekti. Yeni kasabanın inşasına diğer köyleri birbirinden ve Nasıra’dan koparacak yeni yollar ve otoyol inşası eşlik edecekti.⁴¹

Bu yeni matris içinde, iki köy daha yaşam alanlarını kaybetmenin de ötesinde bir tehlike ile karşı karşıyadır. Olağanüstü Hal Düzenlemeleri’ni kullanma yetkisi olan Ulusal Altyapı bakanı Ariel Şaron 1990’lı yıllarda, Yahudileştirme politikası bağlamında, Nasıra’yı çevreleyen Filistin köylerinin ortasında buradaki halkın elinden alınacak topraklar üzerinde yeni bir ağır sanayi bölgesi kurma kararı aldı. Ziporit adlı bu bölgede Finicia cam fabrikası ile zehir saçan alüminyum fabrikası faaliyet göstermektedir –iki fabrikanın da uluslararası hukuka göre insanların yaşadığı yerlerin yakınında kurulmasına izin verilmemektedir. Buraya en yakın köy Meşhed’dir ve yeni sanayi bölgesinin açılmasından beri bu köyde kanser ölümleri yüzde kırk artmıştır.

Yeni şehirler kurmak için başvuru alan benzer taktikler Filistin köyleri ile şehir merkezleri ve köylerin kendi arasındaki coğrafi devamlılığı –örülen duvarlar ve inşa edilen yollar aracılığıyla–akamete uğratmaktadır. İsrail’de Filistinlilerin yoğun olduğu her bölgede bu tarz uygulamalara rastlanmaktadır: Celile’de, Vadi Ara’da ve Necef’te. 2006’da hükümet Şaharit’in kurulmasının ardındakilerle aynı amaçlar doğrultusunda 150,000 ultra-Ortodoks Yahudi’yi barındıracak Hariş adlı kasabanın inşasına başlanacağını ilan etti. Ultra-Ortodoks kolonileşme işgal altındaki topraklardaki Yahudi yerleşimcilerin sayısını arttırmada çok etkili olmuştü; İsrail içinde de aynı etkiyi yaratması umuldu.

Bu yeni politika şaşırtıcı değildir. Filistinlilerin parçalanması tarihinin bir diğer faslıdır. 1948’den beri Filistinliler dağıtıldı ve

41 “The Olive Trees in the Land of Zion”, *A Diary of Discrimination*, Arab Human Rights Committee yayını. 12 Şubat 2008’de şurada da yayınlanmıştır: www.arabhra.org/HRA/Categories/CategoryPage.aspx?Category=66.

değişik topluluklara bölündü; her biri İsrail politikalarının acı neticelerini farklı yollardan tecrübe etti. Filistin varoluşunun İsrail tarafından ikiye bölünmesi, Yahudi devletine, devletin meşruiyeti, refahı ve –Siyonist bakış açısıyla– varoluşu hakkında büyük soru işaretleri yaratan bir halk ve toplumla daha etkili bir şekilde baş etme imkânı verdi.

1967’de işgal edilen topraklarda Filistinlilerin Gazze ve Ramallah olarak iki mini devlete bölünmesi İsrail’in kontrol ve baskı stratejisi için ideal bir durum oluşturmuştur. Filistinli topluluk ne kadar küçük ve izole olursa o kadar iyi idare edilir. Bu kontrol altında tutma olgusu, Yahudi devletinin kendi Filistinli azınlığıyla olan ilişkilerini de karakterize etmiştir.

Bu yeni İsrail politikaları için ortaya çıkan model Genişletilmiş Kudüs bölgesinde yirmi yıldır takip edilmekte olan modeldir. İki kutsal şehir Kudüs ve Nasıra’ya yönelik politikaların amacı aynıdır: fiziksel ve coğrafi devamlılığı akamete uğratmak. Genişletilmiş Kudüs bölgesinde köyler birbirinden ve Kudüs’ten Yahudi mahalleleri, otoyollar, askeri kamplar ve bednam apartheid duvarı tarafından ayrılmıştır. Bu kontrol matrisini Papa’nın 2010 yılında Kudüs ve Nasıra’yı ziyaret ettiği zaman görmüş olması gerekir ancak o sessiz kalmayı seçmiştir.

2009’da İsrail içindeki birçok Filistinli dostum, İsrailli generallerin Mısır Dışişleri bakanına ülkedeki tüm Filistinlileri etnik olarak temizleme planından söz ettiği şeklindeki söylenti yüzünden alarma geçmişti. Bu söylenti muhtemelen temelsizdi ve Mısırlı politikacı sonradan bunu yalanladı. Ne var ki ateş olmayan yerden duman çıkmaz; nefret ve ırkçılığın olduğu yerden bu söylentinin yayılması doğaldır. İsrail Yüksek Mahkemesi’nin eski ve saygın başkanı Aharon Barak Tel Aviv Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada İsrail’in demokrasiye yönelik tavrını şöyle özetledi: “İsrail’deki Yahudilere bir demokraside yaşamak ister misiniz diye sorarsanız, büyük çoğunluk evet diyecektir. Aynı büyük çoğunluk Filistinlilerin İsrail’den sürülmesi teklifine de evet diyecektir.” O ve dinleyicileri bunu söyledikten sonra gülüştüler. Ne yazık ki bu bir şaka değil. İsrail’in tarihi, Siyonist ideoloji ve hali-hazırdaki politikalar göz önünde bulundurulduğunda İsrail’deki

Yahudilerin demokratik dileğinin gelecek yıllarda kâbusvari bir gerçekliğe dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir.

Bu çabaların Yahudi kesimden, entelektüellerden, eğitimli insanlardan ve akademisyenlerden gelebilecek en geniş mutabakata ve desteğe sahip olduğunu vurgulamak önem arz etmektedir. Geleneksel olarak Filistinlilerce temin edilen ürünler üreten iş adamları da Yahudileştirme politikasını şevkle desteklemektedir: zeytinlik sahipleri, kahveciler, turizm acenteleri ve benzer ticari işletmeler. Bazıları bunu böylesi projelerden sağlayacağı fayda uğruna yapmaktadır, ancak çoğu kurulduğundan beri devleti kontrol etmekte olan egemen ideolojiye biat ettiği için bu desteği vermektedir. Önceden dinle ilgili olan ve kişinin cennete gidiş yolunu gösteren *Yeşua* (“kurtuluş”) ve *Geula* (“kefare”) terimleri bugün İsrail’in toprak politikasının jargonu haline gelmiştir.

Mekân yetersizliği Filistinlilerin “Yahudi bölgeleri”ne taşınmalarını arttırdı. Kahana’nın halefleri şimdi, temsilcisi hükümette olan bir parti –Avigdor Lieberman’ın İsrail Beytenu (İsrail Evimiz) partisi– tarafından destekleniyordu. Bu parti fanatik ırkçılığın ve anti-Semitizmin tanıdık dilini kullanıyordu ve “Arapların” “bizim kızlarımıza” tacizde bulunacağını, suç işleyeceklerini ve “evlerimizi” ele geçirme niyetinde olduklarını söylüyordu. Şiddet patlaması köşe başında beklemekteydi; Arapların ve Yahudilerin şehrin modern kısmında tehlikeli bir yakınlıktaki evlerde oturduğu Akka’da yaşanan ve birkaç gün süren çatışma en kötüsüydü.

Ancak hayat bazen hükümetin basit ırkçı politikalarından ve siyasetçilerin ideolojilerinden çok daha karmaşıktır. Yukarı Nasıra’da son birkaç yılda yaşanan durum buna güzel bir örnektir.

Eski Nasıra’ya tepeden bakan Yukarı Nasıra’nın belediye sözcüsünü arayarak yeni “Yahudi” şehrinde kaç Filistinlinin yaşadığını sorarsanız vereceği cevap uzun olacak, lafı dolandıracak ama hiçbir yere varmayacaktır. Resmen hiç Filistinli yoktur. Aynı izlenimi şehrin sık internet sayfasını ziyaret ettiğinizde de edirsiniz (site sadece İbranice ve Rusçadır). Ama bir dakika, benim yaptığım gibi siz de ısrar edebilirsiniz: “Kuran Arapçasıyla ‘Güç ve kuvvet ancak Allah’a mahsustur’ yazılı bir evin önünde dikiliyorum” ve devam ediyorum: “Şehir konseyinde iki Filistinli üyenizin olduğunu biliyorum.” Resmi cevap, “Rakamlar hakkında halen ye-

terli bilgimiz yok” şeklinde oluyor ve böylece nereden bakılırsa bakılsın Yukarı Nasıra’da hiç Arap olmadığı sonucuna ulaşıyor.

Aslında bu şehrin nüfusunun yüzde yirmisi Filistinlidir. Bura-ya çok kalabalıklaşmış olan Nasıra şehriden ve onu çevreleyen köylerden geldiler. Bazıları bir daire veya ev için en az üç milyon şekel (500,000 pound ya da 800,000 dolar) ödemek zorunda kaldı; bu bedel piyasa değerinin en az üç kat üzerindedir. Evleri satanlar ise Tel Aviv’e doğru yönelen Rus göçmenlerdir. Şehirdeki Filistinlilerin ne okulu ne de kreşi vardır, bu yüzden gerçek Nasıra ile Yukarı Nasıra’yı bağlayan yollar okul saatlerinde çok kalabalık olur. Gelin görün ki İsrail İsrailliğini yapmaktadır; var olmayan yüzde yirminin belediyede temsilcisi vardır ve onun aracılığıyla Yukarı Nasıra’da var olmayan Filistinliler için bir Arap okulu inşa edilmesi sözü alınmıştır. Filistinliler burada 2009’da Arapların Nasıra’ya taşınmasını durdurmanın ulusal öncelik olduğunu açıklayan Avigdor Lieberman’ın aşırı sağcı partisi ile koalisyon kurmuşlardır. Liberman’ın şehirdeki temsilcisi olan belediye başkanının, rakip İşçi Partisi’ni mağlup etmek için iki Filistinliye ihtiyacı olmuştur. Bununla beraber aynı kişi “Yahudileştirme”, yani şehrinin Arap unsurlardan arındırılması politikasını benimsemiştir.

Bu kırılğan gerçekliğin üzerindeki büyük baskı 2006’daki Lübnan savaşı ile 2009 yılındaki Gazze saldırısı idi; bunlarla beraber medyanın güvenilirliği meselesi hasıl oldu. İkinci Lübnan savaşı sırasında, 2006’da, İsrail’deki Filistinlilerin on yıldan fazla bir süredir İsrail’dekine nazaran daha güvenilir bilgi kaynağı olarak Arap medyasını, özellikle de el-Cezire kanalını tercih ettiği ortaya çıktı. İsrail ordu sözcüsünün aktardığı çarpıtılmış bilgiler Hizbullah lideri tarafından ifşa edilince bu tercih daha da pekişti.

Arap dünyasındaki kanallar sadece güncel haberlere ve gelişmelere pencere açmakla kalmadı, Arap dünyasındaki canlı ve dinamik kültürel manzaralara erişimi de sağladı. Yeni kitaplar, şiirler ve şarkılar artık İsrail’deki Filistinli topluluğa da ulaşmakta ve onu zenginleştirmektedir (bunların arasında eserlerini çoğu Kudüs ve Batı Şeria’da konumlanmış az sayıdaki yayınevinden ziyade Beyrut, Kahire ya da Amman’da basmayı tercih eden İsraili Filistinliler de vardır). 1987’den beri sadece Filistin siyaseti

ve milliyetçiliği ile değil, Arap kültürü ve mirası ile de bağları güçlendirme süreci başlamıştır. 1950'li yılların aksine bu gizli bir şekilde yapılmamıştır; bu süreç milli ama aynı zamanda kültürel bir kimliğin tasdikinin bir parçası olarak yürütülmüştür. Hayfa'daki Filistinli araştırma enstitüsü Meda el-Kermel İsrail'deki Filistinlilerin yüzde yetmiş beşinin 2006 yazındaki ikinci Lübnan savaşı hakkında Hizbullah ve el-Cezire'nin anlatısını benimsediğini bulgulamıştır.⁴²

2005 yılında Filistinli STK I'ılam ve Tel Aviv Üniversitesi'nden siyaset bilimci Amal Jamal Ortadoğu'da medya güvenilirliği hakkında geniş çaplı bir araştırma yürüttü. Bu araştırma Jamal'in ifadesiyle "Arap vatandaşların İsrail medyasına karşı ciddi bir güven krizi" yaşadığını ortaya çıkardı. Filistinlilerin yüzde altmış beşi el-Cezire'ye herhangi bir İsrail haber kanalından daha çok güveniyordu.⁴³ Güven krizi İsrail'deki Arap-Yahudi ilişkisinin kırılğan yapısındaki diğer çatlakları beslemiş oldu. Daha önce olduğu gibi çoğunluk ve azınlık bu gerilimleri atlattı ama korkarım ki Yahudi devletin doğduğu tarihsel şartların ve onun egemen ideolojik doğasının ve duruşunun kaçınılmaz sonucu olarak bu vakalar arttıkça, benzer krizlerin gelecekte barışçıl bir şekilde sönümlenmesi ihtimali giderek daha şüpheli bir hal almaktadır.

Bu arada, Nadim Rouhana'nın belirttiği gibi, özgün bir Filistin kimliği gelişmiştir. Bu, İsraili Yahudi kimliğinden ayrılmış ve ayrıca diğer Filistinli topluluğun kimliğinden de farklı bir kimliktir. Dili *Arabranice*dir –İbranice kelimler kullanılarak konuşulan bir Arapça (son yılların en ünlü İsrail filmi, profesyonel aktörler tarafından değil vatandaşlar tarafından canlandırılan bir Yafa hikâyesi olan *Ajami*'de bu dil canlı bir şekilde kullanılmaktadır). Bu Filistinli yaşam biçimi şimdilik düşük profilde korunabilir, yetkililerin dikkatini çekmeme ya da tam bir apolitikleşme pahasına bu yaşama devam edilebilir. Ancak hayat sadece somut ihtiyaçlardan ibaret değildir ve kültürel olanı siyasi olandan ayırt etmek neredeyse imkânsızdır. Ayrıca eğer kişi İsrail'de Filistin bölgelerinden kamusal alana doğru sapacaksa bireylerden ya da

42 *Yediot Ahronot*, 28 Ağustos 2006.

43 *Haaretz*, 31 Mayıs 2005.

devletten gelecek tacizlerden muafiyet garantisi hiçbir zaman yoktur.

Giderek artan sayıdaki bireysel başarı hikâyelerini kayda değer bir şekilde gölgeleyen mesele rejimin son yıllardaki ve yakın gelecekteki şeklidir. İsrail'deki Filistinliler için Yahudi devleti yasal olarak bir gizli servis devleti haline gelmiştir ve bunun gelecek için vahim sonuçları olacaktır.

Sondayış: İstibdat Devleti

29 Mayıs 2007 tarihinde İsrail parlamentosu, son yıllarda bu tarihte yapageldiği üzere, 1945'te Filistin'de İngiliz Mandası tarafından dayatılmış olan ve 1948 yılında İsrail'in kurulduğu gün yeniden yürürlüğe sokulan Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'nin geçerlilik süresini uzattı.¹ Bugün, 21. yüzyılda bile kâğıt üstünde neredeyse iki yüze yakın düzenleme bulunmaktadır. Bunlar devlete yasal olarak ülkenin herhangi bir yerini kapalı askeri bölge ilan etme, yargısız tutuklama yapma, vatandaşları sürgün, hatta infaz etme yetkisi vermektedir.

Devletin kuruluşundan 1996'ya kadar bu düzenlemelerin geçerlilik süresini her yıl uzatmaya ihtiyaç yoktu çünkü olağanüstü hal zaten kalıcı bir durum olarak görülüyordu. 1996'da İsrail düzenlemelerin kalıcı statüsünün yürürlükten kaldırıldığını, demokratik kutlamalar eşliğinde resmi olarak ilan etti ve bu düzenlemelerin geçerliliğinin devam etmesi için mecliste her yıl onaylanması zorunluluğunu getirdi. Olağanüstü Hal Düzenlemeleri'nin her yıl onaylanmasının sadece bir teamülden ibaret olduğunu söylemeye gerek yok (çünkü meclisin yıllık onayı olmaksızın dahi hükümet İsrail'in kurulduğu gün ilan edilen ve 2007 yılında halen kaldırılmamış olan olağanüstü hal gereğince aynı ayrımcı rejimi dayatabiliyordu). Ancak pek çok gözlemci açısından 1996'daki fesih –ya da daha ziyade fesih taklidi– ülkeyi demokratikleştirme bağlamındaki son teşebbüstü. Bundan sonra ve özellikle ikinci İntifada'nın arifesinde İsrail'deki yasama faali-

1 Bkz. Ilan Pappé, "The *Mukhabarat* State of Israel: A State of Oppression is not a State of Exception", Ronit Lentin (ed.), *Thinking Palestine*, Zed Books, London, 2008, s. 148-71.

yeti vatandaşların Olağanüstü Hal Yönetimi ve Düzenlemeleri altında sahip olduğu kısıtlı hakları dahi sınırlandırmaya odaklandı.

Bu kitap boyunca değinildiği üzere –İsrail’deki Yahudi ve Arap– eleştirel akademisyenler böylesi gerçekliklere müsamaha gösterilen bir devleti yakın geçmişte *etnokrasi* olarak tanımladılar. Bunun resmin bütününe ortaya koyduğu kanaatinde değilim ve bu Sondeyiş’te İsrail’i bir İstibdat Devleti olarak tanımlamak istiyorum; tüm vatandaşları için değil sadece Filistinli azınlık için baskıcı olan bir devlet. Modern çağda istibdat sadece gelişmiş bir güvenlik aygıtı ile tam olarak sağlanabilir. Ve ben azınlığın gerek gündelik gerekse geleceğe dair kaderinin İsrail gizli servis aygıtlarının elinde olmasının onların yaşamının en kötü yanı olduğunu öne sürüyorum. Böylesi topyekûn bir güvenlikleştirmenin benzer bir örneğine demokratik dünyayı oluşturan hiçbir devlette rastlamak mümkün değildir. Benzer kontrol yöntemlerini uygulayan bu tarz devletler ancak İsrail’in kurucu babalarının bir anklav* inşa etmeye çalıştığı bölgede bulunabilir: Arap dünyasındaki birçok devlet (ve bazı Afrika ülkeleri). Arap dünyasının tipik modelleri arasında özellikle bir tanesi İsrail’e uygulanabilir: Arap *Muhaberat* (gizli servis) devleti.² Bu itibarla son yıllarda İsrail devletinde yaşanan süreçler –Giorgio Agamben gibi ferasetli düşünürlerin ilgi gösterdiği– demokrasi ve diktatörlük arasındaki belirsizliğe ait değildir; ne de İsrail’i bir etnokrasi olarak tanımlamak yeterlidir. Öyle olsaydı demokrasiyi güçlendirerek kötü gidişat durdurulabilirdi ya da yavaşlatılabilirdi; ancak bu kitabın da tartışmaya çalıştığı üzere böylesi kökten değişiklik Yahudi devletin üzerinde inşa edildiği ve varlığını sürdürdüğü temel varsayımları topyekûn elden çıkarma anlamına gelirdi.

Önceden Manda dönemi Filistin toprakları olan tüm alanı İsrail kontrol etmektedir ve onun baskıcı doğasının incelenmesi Manda dönemi Filistin topraklarında yaşamakta olan yaklaşık beş milyon Filistinliyle olan ilişkisiyle bağlantılıdır. Birçok açıdan baskı ve zulüm, İsrail’in 1948 yılında gerçekleştirdiği etnik temiz-

* Siyasi coğrafyada, bir ülkenin başka bir ülke tarafından kuşatılmış toprak parçasına anklav toprak denilmektedir. (çev.)

2 *a.g.e.*

lik sebebiyle sürgünde ya da mülteci kamplarında yaşayan milyonlarca Filistinlinin hayatını da etkilemektedir.

Akademik yazın da Arap dünyasının dışında kalan böylesi baskıcı rejimler için modeller sunar. Örneğın “Efendilerin (*Herrenvolke*) Demokrasisi” kavramı bazı akademisyenler tarafından Güney Afrika’daki ırkçı (apartheid) rejimi betimlemek için kullanılmıştır.³ Daha iyi bir paradigma olmadığı için ben İsrail’deki Filistinli azınlığın halihazırdaki gerçekliğini en iyi tanımlayan paradigma olarak “İstibdat Devleti” kavramını tercih ediyorum. Gerçekte ve bizim analizimizde bu paradigma ülkedeki bir kısım nüfus üzerinde tatbik edilmektedir; nüfusun geri kalan kısmı ise bu baskıdan haberdardır ve onun tamamen arkasında durmakta, onu desteklemektedir. Bu yüzden İstibdat Devleti paradigması İsrail’i ya da Siyonizm’i tarihsel, kültürel ya da siyasi bir fenomen olarak inceleme teşebbüsü değildir; paradigma sadece devletin Filistinlilerle olan ilişkisini ele alır. Demokratik paradigma tek devlet, tek toplum ve tek toprak olduğunu varsayar. Böylesi bir yaklaşım ayrımcı Güney Afrika’ya asla tatbik edilemezdi; keza kurucularının Avrupalı liberal demokratik bir ülke inşa etmeye çalıştığı ama bunun yerine yerleşimci sömürgecilik ile Filistinli nüfusa dayatılan muhaberat rejimi arası bir karışım yaratmış olduğu İsrail’deki gerçekliğe de tatbik edilemez.

İstibdat Devleti modeli dinamik bir modeldir ve 2010 yılındaki versiyonu ile askeri yönetim dönemindeki aynı değildir. Hatta yıllar süren mevcudiyeti içinde, demokratik Yahudi devleti gibi imkânsız bir denklem içerisindeki demokratik değişkeni güçlendirmeye yönelik –bütüncül ya da bölük pörçük– çabalar oldu.⁴ Ancak görünen o ki son birkaç yılda Yahudi devletinin Filistinlileri yönlendirmekten usandığı için demokrasi oyununu bıraktığını gösteren tersine bir eğilim ortaya çıktı ve sonuç olarak devlet azınlık üzerindeki baskısını daha önce görülmemiş bir şekilde arttırdı.

3 “Herrenvolk demokrasisi” kavramını Pierre van den Berghe (1981) Güney Afrika’daki ırkçı rejimi tanımlamak için kullanmıştır.

4 Gershon Shafir, Yoav Peled, *Being Israeli: The Dynamics of Multiple Citizenship*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

İstibdat Devletinin Tarihsel Bağlamı

Siyonizm'i iki itici güç ortaya çıkardı. İlki, çağlar süren zulümden sonra ve belki de daha kötüsünün gelmekte olduğuna dair bir öngörü doğrultusunda Yahudiler için sığınacak bir liman bulma isteği idi. İkincisi ise Yahudiliğe ulusal bir hareket olarak yeniden şekil verme arzusuydu; bu, Avrupa'daki 1848 ayaklanmalarından (Ulusların Baharı) ilham aldı. Ne var ki bu iki arzu, Filistin topraklarında gerçekleşir gerçekleşmez, ulusal ve insan-cıl proje kolonyalist bir hal aldı. Filistin'de üçüncü bir itici güç hasıl oldu: gelecekteki Yahudi devleti olarak göz koyulan Filistin topraklarında saf Yahudi bir alan oluşturmak. Tarihi Filistin'in ve Manda dönemi topraklarının yüzde seksenini kapsayan bu alan nihayet 1947/1948 yılında belirlendiğinde, burayı saf Yahudi bir alana dönüştürmenin tek yolunun orada yaşamakta olan bir milyon Filistinliyi etnik temizliğe tabi tutmak olduğu açıkta.⁵

Filistin'deki nüfusun yarısını yerinden eden ve ülkedeki köylerin ve kasabaların yarısını ortadan kaldıran etnik temizlik dünya çapında ne tanındı ne de kınandı. Sonuç olarak Yahudiler bu topraklardaki belirleyici çoğunluk haline geldiler ve devletlerinin bir demokrasi olduğunu iddia ettiler; liderleri de "demokrasi"nin Filistin'in yerli halkının daimi bir şekilde mülksüzleştirilmesi anlamına geldiğini sağlama almak için ellerinden geleni yaptılar.

İsrail devletine verilen küresel mesaj 1948 yılındaki eylemlerine rağmen demokratik dünyaya dahil edilebileceği yönündeydi. Sonuç olarak etnik üstünlük diğer tüm değerlerin üstünde bir hal aldı. En önemlisi İsrail'in Ortadoğu'daki tek demokrasi olarak tanınma arzusuna rağmen bu halin devam etmiş olmasıydı. Aslına bakılırsa İsrail etnik kimliğin ve dinin vatandaşlığı belirlediği ve üstüncü bir etnik devletin demokratiklik tasladığı dünyadaki tek demokrasiydi. Ayrıca etnik temizlik sonrasında 160,000 Filistinli Yahudi devleti içinde kalmıştı ve buna devletin yayılmacı istekleri neticesinde 1967'de 2,5 milyon Filistinli daha eklendi (bugün ise bu rakam yaklaşık 4 milyondur). Devlet 1948 yılındaki etnik temizlik ve bunu takip eden sürgün dalgaları neticesinde ortaya çıkan 5,5 milyonluk mülteci topluluğunun hayatlarını da dolaylı

5 Pappé, "The Mukhabarat State of Israel".

yoldan kontrolü altına aldı. 1967'den sonra İsrail etnik üstünlüğünü garanti altına almak için aynı sert yollara başvurmadı, ancak bunların yerine istibdat devletini yarattı.

Salt Yahudi bir alan olması beklenen bölgede Filistinlilerin mevcudiyeti devletin doğasını belirledi. Bu, yasalardan ziyade gündelik gerçekliklerde kendini gösteren bir grup karinelerle dayatıldı. Yine de temel bir mevzuat oluşturma'nın gerekli ve faydalı olacağı kanısına varıldı; Filistinli akademisyenlerin asgari bir mevzuatın bile İsrail'i demokratik olmayan bir ülke haline getireceğini göstermeye yönelik çabalarına rağmen. Asgari mevzuatın ve yaygın uygulamaların nihai neticesi mülk, toprak, kimlik ya da kültür sahibi olma hakkının, devletin sunduğu hak ve imkânlardan yararlanma hakkının ihlali oldu. Bu bazen askeri yönetimle, bazen doğrudan ya da dolaylı işgal ile ve bazen de devletin yarı-ırkçı politikasıyla sağlandı.

Ne var ki bir demokrasi olarak tanınma arzusunun yerine gelmesi için siyasi sınıfın etkileyici bir idare etme becerisi olması gerekliydi ki bir yandan tecrit, baskı ve işgal uygulayarak, diğer yandan da bunların var olmadığı numarasını yaparak devleti yönetebilsinler. Amerika'nın arka çıkması ve Avrupa'nın desteği ile bu hile bir strateji haline geldi, nitelikli liderler ve belli bölgesel ve küresel seçkinler grubu tarafından sağlamlaştırıldı, İsrail Batı demokrasileri dünyasının ve OECD'nin* bir üyesi olarak kabul edildi. Bu, istibdat gerçekliğini demokrasi diye allayıp pullayan İsrail akademisinin, Yüksek Mahkeme'nin ve medyanın yardımı olmaksızın elde edilemezdi.

Liberal Siyonistler İsrail'de gücün merkezindeyken, bu idare etme siyaseti İsrail tarafından yönetilen Filistinliler hakkında iki altın kural üretti. İlki, iki tür Filistinli olduğu yönündeydi: hiçbir hakkı olmayan "işgal altındaki" Filistinli ile –oy verme gibi resmi demokratik haklar hariç– kolektif haklardan mahrum olan "bizim Filistinli" vatandaşlar. Yahudi çoğunluğun aksine bu Filistinliler toprak sahibi olamazlar, ulusal hareketlerine kamusal alanda destek veremezler ve özerk eğitim ya da kültür sistemi inşa edemezler. Çoğu zaman bu İsrail'i "Ortadoğu'daki tek de-

* Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development) (çev.)

mokrazi” olarak sunmak için yeterliydi, fakat 1975’ten sonra İsrail’deki Filistinliler kolektif haklarını daha sık talep eder hale gelince bu görüntü ortadan kayboldu. 2000 yılının Ekim ayında devlet bu talebe hunharca ve şiddetle tepki vererek konunun önemini vurguladı.

İdare Etme Politikasının İstibdat Devletine Külfeti

İdare etme sürecinden doğan yorgunluk devletin demokrasi olarak tanımlanmasına Filistinli vatandaşlar meydan okudukları zaman tamamen açığa çıktı. Ciddi karşı çıkış kuzeydeki yaygın toprak istimlakine karşı 1976’da yapılan gösterilerle başladı ve ilk aşamada altı, ikinci aşamada on üç kişinin ölümüyle sonuçlanan ikinci İntifada’da gösterilen büyük çaplı dayanışma ile doruğa çıktı; bu süreçte yüzlerce kişi yaralandı, binlercesi tutuklandı. Tüm bu olaylar, idare etme çabalarının sonunun geldiğini gösteriyordu.

Ancak 1976 ve 2000 yıllarındaki bu iki meydan okuma, İsrail’deki Filistinli azınlığı etkileyen ve devlete daha önce görülmemiş bir karşı çıkışla sonuçlanan 21. yüzyılın ilk on yılındaki derin değişim sürecine kıyasla düşük yoğunluklu eylemlerdi. Azınlığın daha aktif, kendine güvenli ve kararlı kısımları, *üstüncü etnokrazi* olarak yaftaladıkları devlette hakiki bir demokrasinin inşa edilmesini açık ve kesin bir şekilde talep ettiler. Bu, kendiliğinden eyleme geçmektense hükümetin girişimlerine cevap vermeye alışkın bir topluluğun hayatında açılmış yeni bir sayfaydı. Geçmişte devlet şiddetle karşılık verirken şimdi demokrasi oyunundan vazgeçerek güvenlik aygıtları (aynı zamanda yasama) aracılığıyla cevap verir oldu. Bu durum demokrasinin bozularak (Agamben’in 11 Eylül olaylarına Batı’nın tepkisini açıklarken başvurduğu kavramı kullanacak olursak) “istisnai hal”e (*state of exception*) dönüşmesi şeklinde analiz edilebilir; ancak burada tartışıldığı üzere sivil hakların askıya alınmasının İsrail bağlamında farklı kökeni ve amacı vardı.

Son meydan okuma ise bir parti (Balad), bir hareket (İslami Hareket) ve önceki bölümde bahsedilen dört vizyon belgesi etrafında şekillendi. Buna Nekbe’nin Filistinli vatandaşların kolektif kim-

liklerinin başlıca bileşeni olarak geri d6nmesine y6nelik 6zel bir d6şmanlık da eklenebilir. Devletin cevabı ise 2007’de, Bişara’nın ikinci L6bnan savaşında Hizbullah lehine casusluk yaptığı iddiaları neticesinde siyasi hayatına son verilmesi oldu. Aynı zamanda daha 6nce g6rd6ğ6m6z 6zere İslami hareketin lideri şeyh Raid Salah da benzer iddialarla suçlandı ve yargılanmaksızın bir yıldan fazla bir s6re hapiste tutuldu, mahkemede kendisine y6neltilen suçların hiçbirinin geçerli olmadığı ortaya ıktı.

İkinci meydan okuma vizyon belgeleriydi. 13 Mart 2007 tarihinde *Maariv* gazetesi, şabak’ın bu dok6manların “İsraili Arapların tehlikeli radikalleşmesinin” g6stergesi olduğunu, “Arapların devletle 6zdeşleşmeme eğilimi g6sterdiğini ve bunun sebebinin topluluk içindeki devlet karşıtı unsurlar olduğunu” dile getirdiği kapalı bir toplantının haberini yaptı. *Maariv* gazetesindeki haber sorulduğunda şabak’ın y6neticisi Yuval Diskin belgelerin yıkıcı olduğu, devletin g6venliğini tehlikeye attığı ve bunları hazırlayan STK’ların kapatılabileceği şeklindeki g6r6şlerini yineledi.⁶

Vizyon belgelerine ve devletin kuruluş yılı olan 1948’in Filistinlilerin felaketi olarak tanımlanması hakkının tasdik edilmesine yeni yasama dalgası ile karşı çıkıldı. Yani b6ylelikle Diskin’in ifadeleri bu “yıkıcı” eğilimi bertaraf etmek adına yapılacak yasama faaliyeti ile desteklenmiş oldu. Bu kanun değişiklikleri devletin Yahudi karakterini kabul etmeyen ya da Hamas gibi Filistinli 6rg6tleri destekleyen herkesin vatandaşlığını gayri meşru hale getirdi ve elinden aldı.

Yeni s6ylem kolektif Filistin kimliğini ifade etmeye d6n6k her teşebb6se ya da etnik devlete karşı her meydan okumaya şiddetle karşılık verileceğinin bir sinyaliydi; ayrıca yorgunluğun azalmakta olduğunun açık bir işaretiydi. 21. y6zyılın başında İsrail fiili etnik ayrımcılık politikası ile demokratik devlet olmanın formaliteleri arasında gidip gelmekten yorulmuştu. B6lgesel ve k6resel g6 dengesi –İsrail’de anlaşıldığı haliyle– b6yle bir idare etme becerisini l6zumsuz kıldı. Amerika’da ya da Arap d6nyasında hiç kimse İsrail’in bir demokrasi olmasını bekler gibi g6r6nm6yordu.

Yorgunluk aynı zamanda idare etme politikası y6r6tme yeteneği 6nceki liderler kuşağına nazaran oldukça d6ř6k olan siyasi

6 a.g.m.

liderliğin bayağılığının bir sonucuydu. Bu, 2006 yazında başbakan ve birçok bakanın yolsuzluk suçlamalarına karşı yasal mücadele vermekle meşgul olduğu bir sırada idare etme politikası yürütme hünerlerine ihtiyaç duyulduğunda ortaya çıktı. Aslında çok az hüner gösterdiler ve İsrail'i –tüm dünyanın ülkenin ilk askeri yenilgisini aldığını düşündüğü– ikinci Lübnan savaşına sürüklediler. Askeri yönetimin ilgasından doğan boşluk, ne içerde ne de dışarda hiçbir zaman “demokratik” görünme ihtiyacı duymamış olan ordu ve gizli servis tarafından dolduruldu. Bu iki kurum yasaların da üzerindeydi ve pozisyonları, İsrail'in “istisnai hal”de bir demokrasi olmadığını; daha çok bir gizli servis –Şabak–devleti, istibdat devletinin yerel bir Arap ve Ortadoğu varyasyonu haline geldiğini doğruluyordu.

Paralel Model: Arap Dünyasının Muhaberat Devleti

Siyaseten muhaberat devleti (başka yerlerde benzer devletler olmakla beraber) sadece Arap dünyası sınırları içinde vardır. Böyle bir devlet topyekûn seferberlik halindeki bir devlet olarak tanımlanır, her yere nüfuz eden bürokrasi tarafından yürütülür, askeri ve güvenlik aygıtları tarafından yönetilir.⁷ Bu modelin varyasyonları sert ve liberal otokrasi arasında dağılım gösterir ve aradaki mesafe İsrail'i dahil edecek kadar geniştir.

Bu tarz devletleri her şeyden daha çok tanımlayan unsur, dahili meydan okumalar ve harici baskılar karşısında güvenlik müessesesinin (Muhaberat) sürekliliğidir. Bu süreklilik dışardan bir güçle kurulan sıkı bağlarla garantiye alınır. John P. Entelis'ten alıntılanırsa, “Muhaberat devleti askerlerine ödeme yapacak, silah satın alacak, teçhizatı yenileyecek, malzemeyi koruyacak ve harici istihbarat bilgisi elde edecek finansal kaynaktan yoksunsa uzun süre varlığını idame ettiremez.”⁸

7 John P. Entelis bu konudaki en üretken yazarlardandır. Bkz. John P. Entelis, “The Democratic Imperative vs. the Authoritarian Impulse: The Maghreb State between Transition and Terrorism”, *Strategic Insights*, c. 4, no. 6 (Haziran 2005).

8 John P. Entelis, “The Democratic Imperative vs. the Authoritarian Impulse: The Maghrib State between Transition and Terrorism”, *Middle East Journal*, c. 59, no. 4 (Güz 2005), s. 537 (tüm makale s. 537-58).

Konunun uzmanlarından Nazih Ayubi bu tarz devletleri “güçlü” (demokratik) devletten ayırmak için “sert ve acımasız” olarak tanımlar.⁹ Devlet ve vatandaşları arasındaki ilişki yasal değildir, bilakis sert güç ilişkileri üzerinden şekillenir (bunun İsrail’in Yahudi toplumuyla değil, Filistinlilerle kurduğu ilişkinin tipolojisi olduğunu hatırlayınız). Sert ve acımasız bir devlet, ham güce başvurmayı, varsayılan işlevi olarak görür –oysa ki demokrasilerde devletler kendisini (11 Eylül bombalamaları gibi) krizler içinde bulduğunda, böylesi bir gücün kullanımı, devleti ayakta tutmanın şiddet içermeyen yollarından sapmak anlamına gelir.

İsrail’e eleştirel bakışlar hakkında bilgili olan okuyucular onun “devleti olan bir ordu” şeklindeki tanımından haberdardır. Bu aslında Cezayir muhaberat devletini tanımlarken kullanılan bir atıftır; bu durum “her devletin bir ordusu vardır ama Cezayir’de ordunun bir devleti vardır” şeklinde ifade edilerek güvenlik aygıtları ile devlet arasındaki derin ağın nasıl kurulduğu betimlenmiştir.¹⁰ Dürüst olmak gerekirse bu tanım birçok eleştirel İsraili sosyologun İsrail’i militarist bir toplum olarak tanımlama yönündeki cesur teşebbüslerinden çok da uzak değildir.¹¹ Ordunun ya da güvenlik aygıtlarının rolünün, “istisnai hal”de olacağı gibi düzenin bozulmasının bir sonucu olmaktan ziyade devletin temelini ve ulusal çıkarın bir parçası olduğu bu çalışmalarda ortaya konmuştur. Eleştirel sosyoloji, istibdatın, demokratik sistem içindeki –istisnai haller üreten– çelişkilerden değil demokratik olmayan kurucu bir ideolojiden ve sömürgeci gerçeklikten kaynaklandığını öne sürer. İdeoloji ve sömürgecilik, ordu ve güvenlik aygıtlarının istisnai durumlarda değil, her durumda hükmettiği bir devlet biçimi ortaya çıkarmıştır. Militarist model Yahudi toplumunu seferber eder; tipik bir muhaberat devleti olarak da Filistinli nüfusu baskı altına alır.

Arap dünyasının otoriter, rantçı militarist devleti tarihsel ve teorik olarak İsrail devleti içindeki duruma –Yahudi devleti içindeki Filistinlilerin durumuna– en iyi uyan modeldir. Ancak ben-den önce başkalarının tartıştığı üzere bu model başka bir modelle

9 Pappé, “The *Mukhabarat* State of Israel”

10 a.g.m.; makaledeki 37 numaralı nota bakınız.

11 a.g.m.

kaynaşmıştır, yerleşimci-sömürgeci devlet modeli sömürgecilik sonrası Arap devleti modeli ile sömürgeci modelin bir karışımıdır; ırkçı rejim günlerindeki Güney Afrika buna bir örnektir.

Sonuç ve Gelecek Beklentileri

İsrail'deki Filistinli akademisyenlerin derin teori bilgisi ve topluluklarının kaderine derinden bağlı oluşları, onları, teorik paradigmalara basit siyasi polemikleri iç içe geçirmeye yöneltti. Bu minvalde favori esinlenme kaynağı, nispeten karanlıktan çekilip çıkarılan Carl Schmitt'in eserleriydi. Alman hukukçu ve siyaset teorisyeni olan Schmitt, o ya da bu şekilde, fonksiyonel ve adil bir siyasi sistem olarak diktatörlüğü yüceltmmişti. Raef Zureik ve diğerleri Alman romantik milliyetçiliği ile günümüz İsrail'inin analizi arasındaki zorlu diyalektik ilişkiyi bilgece ve hassasiyetle ele aldılar. İsrail'in, özellikle Filistinli vatandaşlara yönelik olarak benimsediği yakın tarihli politikaların ve söylemlerin neden doğrudan Schmitt'in teorilerinden gelir gibi gözüktüğü anlaşılabilir.

İsam Ebu Raya Şabak'ın yöneticisi Yuval Diskin'in ifadelerine cevaben şöyle yazmıştı: "Diskin'in ifadeleri [Carl] Schmitt'in, savunmacı bir demokrasinin yasalarına göre son sözü egemenin söylediği şeklindeki tartışmasına güzel bir örnektir."¹² Bu düşünce biçimi Schmitt'i Nazilerin kucağına atmıştı. Fakat –Diskin'in diğer birçok durumdaki ifadeleri de dikkate alındığında Schmitt ile olan benzerlikler her ne kadar açık olsa da– Almanya'nın ve Schmitt'in hikâyesi, bozularak bir diktatörlük haline gelen fakat yeniden kurtarılan bir demokrasinin hikâyesiydi. 1967 öncesi İsrail'in farklı olduğunu öne süren liberal Siyonist söylem kabul edilmediği müddetçe bu hikâye İsrail'e uygulanabilir değildir. Benim iddiam ise İsrail paradigmasının sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası modellerin bir karışımı olduğu yönündedir; bu bağlamda İsrail, yerleşimci bir devletin muhaberat devlet modeli aracılığıyla hüküm sürdüğü bir siyasi oluşumdur.

İsrail'in baskı usulü hem yerleşimci hem de muhaberat devlet modelinin tipik bir örneğidir. Bu yüzden idare etme politikası

¹² a.g.m.

yorgunluğu, yeni meydan okumalara karşı verilen sert cevaplar ve yirmi birinci yüzyılın başındaki siyasi durum rol yapmayı sona erdirecek ve İsrail'in Batı demokrasisi çerçevesine dahil edilmesinin hata olduğunu ortaya çıkaracak potansiyeli taşımakta olan yükselen bir döngünün işaretleridir. Bu yükselen döngü, İsrail devlet yönetimi altındaki Filistinli nüfusa baskıyı devam ettirmeyi amaçlayan bir dizi yasal önlemden oluşmaktadır.

İlk dalga 1948 yılındaydı. Toprak sahipliği, su kaynaklarına erişim ve arazi alıp satma hakları yasayla Filistinlilerin elinden alındı; keza tam vatandaşlık hakları da. Bunu devlet yardımı, eğitim ve yasaların suistimalinden korunmak dahil olmak üzere hayatın her alanında karşılaşılabilecek ayrımcılıklar takip etti; bunların hepsi sistematik ve etkili bir şekilde uygulandı ama yasallaştırılmadı.

İkinci yasama dalgası, 1967'de işgal altındaki Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan milyonlarca insanı temel insan ve yurttaşlık haklarından mahrum bırakan Olağanüstü Hal Düzenlemeleri aracılığıyla gerçekleşti. Süreç 300,000 Filistinlinin etnik temizliğiyle başladı ve sonra bugün aşına olduğumuz baskıcı rejim inşa edildi. Tüm bunlar İsrail'in seçkin demokrasiler kulübündeki yerine zarar vermeksizin kotarıldı.

Üçüncü dalga idare etme politikası yorgunluğuna işaret eder. 1967'de resmi olarak İsrail'e bağlandığından beri İsrail'in potansiyel Filistinli vatandaşlarının yaşadığı –Batı Şeria'nın üçte biri olarak tanımlanan– büyük Kudüs'ü ilgilendirmektedir. Burada yaşayan 200,000 Filistinli belediye düzenlemeleri ve şehir planlama kararları vasıtasıyla etnik temizliğe tabi tutuldu –bu zaman alan bir operasyondur ve bu kitabın yazıldığı sürede henüz tamamlanmış değildir (yüzde kırklık bir bölümün transferi tamamlandı).¹³

2001 yılında başlayan dördüncü bir yasama dalgası daha vardır. Bir dizi parlamenter girişim yeni ayrımcı yasaların yürürlüğe girmesini sağladı. Bunların arasında “ulus ve ülkeye kabul” yasası, Yeşil Hat'ın farklı taraflarında yaşayan Filistinli çiftler ya da aileler arasındaki birleşmeyi her ne sebeple olursa olsun yasaklamaktadır. Uygulamada bu, yurtdışında “gereğinden fazla uzun kalan” her Filistinlinin anavatanına dönmesini engellemenin bir

13 B'tselem raporu, Temmuz 2009.

aracıdır. Diğer yasalar sosyal devlet olanakları ve eğitimle ilgili hususlardaki ayrımcılığı kurumsallaştırdı (örneğin gizli servise okul müdürleri ve öğretmenleri atama yetkisi verildi). Son olarak ise daha önce değinildiği üzere devletin Yahudi karakterine muhalefeti vatana ihanetle eş tutan yasalar vardır. Bu yasalar gerçeği değiştirmez ancak devletin taklit yapmayı bırakma ve nerede olurlarsa olsunlar Filistinliler aleyhine daha özgürce hareket etme istidadına delalet eder.

Bu bölümde tanımlanan ve analiz edilen senaryoya göre kısa vadeli yansımalar yıkıcı olabilir; nerede olurlarsa olsunlar Filistinlilere yönelik devlet şiddetinin artmasını ya da daha baskıcı yasama faaliyetini bekleyebiliriz. Ne var ki uzun vadede bu uygulamalar Batı'nın İsrail'e sağlamış olduğu ahlaki ve siyasi kalkını yerle bir edebilir. İsrail baskıcı rejime devam ederse Güney Afrikalılaşabilir ya da Araplaşabilir ve böylece bir demokrasi olarak İsrail, şimdiki yumuşak çıkışlardan elit kesimin kültürel ve ekonomik olarak çok daha ciddiye alacağı daha sert kriterlere tabi tutulabilir. Bu İsrail'in parya devlet olarak görüleceği ve mülksüzleştirmenin ve işgalin sonlanacağı anlamına gelebilir. Hatta demokrasiden ayrılan İsrail olgusu, Filistin direnişine değişim umudu aşlar ve umutsuzluk ve öfke kaynaklı halihazırdaki taktiklerini terk etmesini sağlar; kaldı ki bu taktikler yalnızca baskıya cevap olarak değil aynı zamanda Batı'nın çatışmanın ilk gününden itibaren ikiyüzlü ve dürüstlükten uzak aracılığına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Eğer İsrail daimi baskıcı bir devlet olarak görülürse Filistinliler acı ve istismar tünelinin sonunda ışığa kavuşabilecektir.

Ancak okuyuculara bazı olumlu imajlar da bırakmak isterim. Bugün İsrail'de Arap ve Yahudilerin devam ettiği beş karma okul mevcuttur ve bunlar, eğitim sisteminin, gelecek için alternatifler yaratan bu cesur teşebbüsleri topyekûn reddetmesine meydan okumaktadır.

Hayfa'daki Alman kolonisi, Tel Aviv'deki yürüyüş yolu ve Kudüs'ün doğusu ile batısı arasındaki sınırdaki parklar gibi Filistinlilerin ve Yahudilerin aynı restoranı, kafeyi ya da parkı paylaştığı dinlence ve eğlence alanları giderek artmaktadır. Toplu taşımada ve hava taşımacılığında da tecrit yoktur (yine de hava alanlarındaki güvenlik noktalarında Filistinlilere kötü muamele

ve istismarda bulunmaktadır). İşgal altındaki toprakların aksine apartheid (ırkçı) duvarlar yine de seyrek (bununla beraber çoğu Yahudi köyü ve banliyö alanları “Arapları” dışarda tutmak için güvenli site içindedir).

Elbette durumu idealize etmemek gerekir. Başka birçok dinlenme alanında Filistinliler kimliklerinden ötürü hoş karşılanmazlar ve hükümeti temsil eden herkes her gün suistimale devam eder. 2010 yılında iki güç iş başındadır. Biri, –daha önce de bahsettiğimiz gibi– Arapçanın İbranice kelimeler barındıran İsraili Filistinli bir diyalekti ve topluluğun üyeleri arasında konuşulan işlevsel bir dil olan *Arabranicedir*. Bu dil Yahudi çoğunluğa ve devlete açık bir mesaj iletir: Biz bugüne kadar sizi en iyi tanıyan Filistinli grubuz, bir etnik grup olarak anavatanımızdaki varlığınızı kabul ediyoruz ve devletiniz ile hareketinizin bize yapmış olduğu her şeye rağmen sizinle hayatı paylaşmayı diliyoruz.

Diğer güç demografik tehdit dilidir. *Yediot Ahronot* gazetesinin 2010 Temmuz’unun ilk günlerindeki başlığı şuydu: “Necefi kaybediyoruz.” Kime? Yabancı bir orduya, yasadışı göçmenlere ya da dışarıdan gelen vurgunculara değil, kendi vatandaşlarımıza, yani İsrail’in Filistinli vatandaşlarına. Medya ve orta sınıf İsrail’in siyasi dili yeni doğmuş bir Filistinli bebeğin devletin varlığına yönelik büyük ulusal bir tehdit olduğunu söyler. Hiçbir olumlu eylem, yaşam standardındaki hiçbir etkili gelişme ya da Filistinli siyasetçilerin hükümete bakan olarak dahil edilmesi (sadece bir kere yapıldı ve Siyonist sol tarafından gerçek bir devrim olarak selamlandı) gibi sembolik bir hareket... bu teorik ve pratik gelişmelerin hiçbirisi İsrail’deki Filistinlilerin ve bir bütün olarak Yahudi devletin kaderini anlamlı bir şekilde dönüştüremez. Knesset’in Balad partili, hitabet yeteneğine sahip ve etkileyici yeni üyesi Hanin Zuabi’nin –Haziran 2010’da Gazze’ye giden Türk gemisi olayına karıştığı için ayrıcalıklarını kaybetmiş olsa da (Knesset’in bazı Yahudi üyeleri bunu kadeh kaldırarak kutlamıştı)– geleceği temsil edip etmediğini zaman gösterecek. Zira Zuabi mükemmel İbranice konuşmaktadır ve İsraili olmanın ne anlama geldiğine dair derin bilgiye sahiptir. Belki de o da yirmi birinci yüzyılda Arap dünyasının ortasında halen münhasır bir Yahudi alanı oluşturabileceğine inanan bir devlet ve bir halk tarafından gölgede bırakılacaktır.

Ek: Akademik Yazın Üzerine Not

İsrail'deki Filistinlilerle ilgili araştırmalar ilk olarak profesyonel olmayan yazarlar tarafından resmi İsrail çizgisini ya da topluluk üyelerinin bireysel sıkıntılarını ortaya koyma isteğiyle yapıldı.¹ Bu şekildeki yazın türüne daha sonra da rastlandı, özellikle devlet içindeki Filistinli azınlığa yönelik politikanın şekillenmesinde o ya da bu şekilde etkisi olan İsrailliler böyle eserler yazdı. Son tahlilde bu literatür, İsrail içindeki ideolojik tartışmada kişinin takındığı tutumun şekillendirdiği bir yazındı ve profesyonel bir yaklaşımda bulunmak gibi bir niyeti yoktu, zaten bu eserlerin yazarları da böyle bir niteliğe sahip değildi.²

İsrail'deki Filistinlilerle ilgili çalışmalar 1970'li yıllarda profesyonelleşmeye başladığında da ideolojik ve siyasi bölünme görünür haldeydi. Çok genel bir şekilde tanımlanacak olursa, araştırma, konu hakkındaki Siyonist bir tezle Siyonizm karşıtı bir anti-tez arasındaki yelpazede yer aldı. Buradan her akademik çalışmanın siyasi bir ifade ya da ideolojik bir risale olduğunu belirttiğimiz anlaşılmasın; fakat yazarın etik ve ahlaki çıkış noktası profesyonelliğin onu nereye götüreceğine karar vermesi bağlamında önemlidir. Yahudi devletinin egemen ideolojisine destek –Ori Stendel tarafından yazılanlar gibi– daha az profesyo-

1 Bu yöndeki ilk eser: Walter Schwartz, *The Arabs in Israel*, Faber&Faber, London, 1959.

2 İsrail'deki Filistinlilerle ilgili yapılmış akademik ve yarı-akademik çalışmaların tam listesi için bkz. Sammy Smooha ve Ora Cibulski, *İsrail'deki Araplar Üzerine Sosyal Araştırma, 1948-1976: Eğilimler ve Açıklamalı Kaynakça*, Turtledove, Ramat Gan, 1978 (İbranice).

nel olan kitaplarda daha barizdi,³ sosyal bilimler bölümlerinde görülen akademik çalışmalarda ise bu destek çok daha örtüktü. Yine de her yazın türünde mevcuttu. Noam Chomsky tarafından tanımlanan⁴ hegemonyacı ideolojiye daha örtük destek, İsrail'deki Filistinlilere yönelik vaka incelemesi yapan başlıca akademisyenlerin başvurduğu modernleşme teorileri alanından geldi. Chomsky'nin yaklaşımına göre hegemonyacı ideoloji Batı'daki neredeyse her modern toplumda hüküm sürmektedir ve her vatandaşın hayatını yöneten güçlü bir kavramdır. Bu ideoloji gerçekliği topluma etrafıca açıklayan ve onu yorumlayan kavramsal ve etik bir değer sistemidir. Çoğu zaman bu yorumlama toplum içerisinde gücü elinde tutan kısımların ve grupların çıkarlarıyla örtüşür. Modernleşme teorisi böyle bir hegemonyacı ideolojidir ve İsrail'de bugün halen konuya ilişkin akademik çalışmaların başlıca teorik altyapısını oluşturur. Bu teori vesilesiyle ortaya çıkan etkileyici akademik faaliyet sebebiyle modernleşme teorisi bu kitabın da temel teorik yaklaşımını oluşturmaktadır; ancak bu kitap aşağıda tartışıldığı üzere bu teorinin bazı temel varsayımlarına da meydan okumaktadır.⁵

Modernleşme Çağı

1967 savaşını takip eden ilk on yıl İsrail'de genel olarak coşkunun hakim olduğu dönemdi: zafer tatlıydı ve çok az kişi onun acı meyvelerinin farkındaydı. Filistinli azınlığı “beşinci kol” ve büyük güvenlik riski olarak görmeye devam eden siyasetçiler ve generaller askeri yönetimin devam etmesinden yanaydı ve hatta Filistinlilerin ülkeden zorla atılması taraftarıydılar. Aynı zaman-

3 Ori Stendel, *The Arabs in Israel: A Political Study*, Sussex Academic Press, Brighton, 1996; eser ilk defa İbranice olarak 1992'de yayınlandı.

4 Noam Chomsky, *Hegemony or Survival*, Hamish Hamilton, New York, 2003.

5 Modernleşme teorilerinin Ortadoğu çalışmalarına uygulanması ve buna yönelik tartışma ve eleştiriler için bkz. Pappé, *The Modern Middle East*, 2. ed., Routledge, New York and London, 2006, s. 2-17 ve Ahmad H. Sa'di, “Modernization as an Explanatory Discourse of Zionist-Palestinian Relations, *British Journal of Middle East Studies*, c. 24, no. 1 (Mayıs 1997), s. 25-48.

da akademisyenler de gelecek için umut dolu senaryolar geliştiriyordu. Hem kendi içinde hem de dışarıya dönük imajında İsrail, Mısır'ın, Filistin'in ve Suriye'nin geniş alanları üzerinde haki-miyet kuran yeni bir bölgesel süper güçtü. Akademik açıdan bu, –Gabriel Piterberg'in son eserinde ikna edici bir şekilde tartıştığı üzere– akademinin birçok üyesi tarafından onaylanan bir mis-yon duygusuna dönüştü; bu durumun geçmişteki diğer yerleşim-ci-sömürgeci toplumlardaki akademik yazından kayda değer bir farkı yoktu.⁶ Önde gelen araştırmacılar (Arap ülkelerinden gelen) Mizrahi Yahudiler ya da Filistinliler hakkında yazdıklarında çalış-maları “beyaz adamın yükü” imalarını aşikâr bir biçimde barın-dırıyordu. İsrail ve özellikle Aşkenazi vatandaşlar, Mizrahiler ya da Filistinli azınlık fark etmeksizin çevredeki her şeyi modernleş-tirme misyonuna sahipti. “Misyon” kolay değildi. İsrail'deki Filis-tinlileri çalışma sahası olarak seçmiş olanlar içinde en yenilikçi akademisyenlerden biri olan Sammy Smootha, temel değerler söz konusu olduğunda Araplar ve Yahudiler arasındaki farkın eşit-sizliğin bir sebebi olduğunu yazdı, yine de ayrımcı politikaların rolünü de vurguladı.⁷

Kısacası Smootha Yahudi toplumunu ilerlemeci ve modern bir toplum olarak, Filistinli azınlığı ise ilkel bir toplum olarak nite-ledi. Smootha devam etmekte olan bir modernleşme sürecinin olduğunu, bunun yavaş ilerlediğini ve –güç dengesinden dolayı– İsrail'deki Filistinli azınlığın iflas etmesiyle ya da alternatif olarak modern toplumla bütünleşmesiyle neticelenecek bir medeniyet-ler savaşına yol açabileceğini iddia etti. Smootha ilk senaryonun gerçekleşme olasılığının daha yüksek olduğunu öne sürdü. Hak-kını teslim etmek gerekirse, daha sonraki çalışmalarında Filistinli topluluğu özcü ve oryantalist şekillerde tanımlamaktan uzakla-şacak ve “Arap” toplumuna ve kültürüne içkin problemleri suçla-dığı kadar İsrail'in ayrımcı politikalarını da suçlayacaktı.

Smootha'nın o dönemde yazdığı makaleleri İsrail akademisi-nin içinde ve dışında Filistinli azınlığın sadece ilkel ve modern-

6 Gabriel Piterberg, *The Returns of Zionism: Myths, Politics and Scholarship in Israel*, Verso, London, 2008.

7 Sammy Smootha, *Israel: Pluralism and Conflict*, University of Califor-nia Press, Berkeley, 1978, s. 14-15.

dışı olduğuna değil aynı zamanda (Yahudi vatandaşlar arasında o dönem yapılmış olan anketlerin de gösterdiği üzere) Filistinli ve Arap olmaktan çıkarılmadığı sürece asla modernleşemeyeceğine de inanıldığıнын göstergesiydi. Bu algılar akademide, medyada ve iktidar koridorlarında hakim olduğu için 1967 sonrasında askeri yönetimin kaldırılmasının uygulamada neden pek değişiklik getirmedığı anlaşılabilir hale gelir; bunu bu kitabın üçüncü bölümü açıklamaya çalışmıştır.

Modernleşme teorisinin Filistinli azınlık olgusunu ele almak için başvurulana ana paradigma olarak hakimiyeti, modernleşme teorisyenleri arasında dünyanın en tanınmış kişilerinden olan Samuel Noah Eisenstadt'ın (ö. 2010) İsrail akademisindeki saygın mevcudiyeti ile pekişmişti. İbrani Üniversitesi'ndeki öğrencileri İsrail'deki Filistinlileri geçiş sürecinde olan bir toplumun başarılı modernleşmesi ve Batılaşması bağlamında klasik bir vaka incelemesi olarak ele aldılar ve siyasi elitin ideolojik niyetlerine akademik bir destek sağladılar.⁸

Temel varsayım bütün topluluğun geleneksel bir toplum olduğu ve İsrail devleti ile bütünleşmek suretiyle modernleştiği yönündeydi. Daha belirgin bir biçimde ifade edilecek olursa Filistinliler geleneksel ve modern aşamalar arasındaki bir "geçiş" toplumu olarak görüldü. Bu akademik gözlemciler bir Arap toplumunun geçiş sürecine ve onun Batı tarzı bir yaşam şekline adapte olmasına ilişkin niceliksel veri arayışı içindeydiler. Aynı zamanda bu yöntem Arap ülkelerinden gelen Mizrahi Yahudilere de uygulandı. Her iki topluluk da modernleşme ve Batılaşma çalışmalarının ideal vakaları olarak düşünüldü.⁹

8 Birçok eseri arasından bkz. S. N. Eisenstadt, *Tradition, Change, and Modernity*, John Wiley and Sons, London, 1983 ve teorisinin İsrail'e uygulanması için bkz. S. N. Eisenstadt, *The Transformation of Israeli Society: An Essay in Interpretation*, Westview Press, Boulder, 1986.

9 Bu bağlamda oldukça fazla örnek vardır. 1985'te öğrencileri onun anısına bu eğilimi örnekleyen bir çalışma yayınladılar. Erik Cohen, Moshe Lissak, Uri Almagor (ed.), *Comparative Social Dynamics: Essays in Honor of S. N. Eisenstadt*, Westview Press, Boulder, 1985. Kendisinin editörlüğünü üstlendiği özel sayı için ayr. bkz. Israel, the *Jerusalem Quarterly*, c. 2 (Kış 1977), S. N. Eisenstadt, Dan Horowitz ve Moshe Lissak (ed.). Son iki isim onun en sadık talebeleridir.

Bu düşünce okulu, “Filistinlileşme” karşısında “İsraillileşme” şansını incelemeye odaklanmış bir modernleşme araştırmasını benimseyen çok sayıda takipçiye sahip olacaktı. Diğer bir deyişle, başarılı Batılılaşma Yahudi devletinin bir parçası olmayı kabul etmekle eş değer tutulmuştu, milli bir Filistinli kimliğine bağlı kalmak ise başarısızlık addedildi. Bu yaklaşımın sorunu İsrail’deki siyasi elitin devletteki Filistinlileri İsraillileştirmeyi isteyip istemediğinin açık olmamasıydı; daha da önemlisi başarılı bir modernleşmenin İsrail’deki Arapların daha da çok “Filistinlileşmesi”ne sebep olup olmayacağıydı. Bu araştırmacılar arasındaki teorisyenlerin çok iyi bildiği üzere böylesi toplulukların siyasileşmesi ve millileşmesi Ortadoğu’daki ve diğer modernleşmecilerin ortak öngörüsüydü. Son tahlilde tuhaf bir modernleşme modeli geliştirdi: İsrail’i bir Yahudi devleti olarak kabul etmeyi sürecin olumlu bir çıktısı olarak gören; buna mukabil İsrail’deki Filistinliler arasında Filistin milliyetçiliği adına ve ülkenin Siyonistleşmesi karşısında mücadele etme saiki ortaya çıkaran bir modernleşme sürecini sorun olarak gören model.

Son yıllarda konuya bu perspektiften yaklaşan en ileri ve kapsayıcı teşebbüs yukarıda değinilen Sammy Smootha’dan geldi. Smootha’nın birçok akademik ve kılı kırk yaran kitapları ve makaleleri devleti etnik demokrasi olarak tanımladı; bu İsrail’deki Arapların Filistinlileşmeyi arzu etmelerinin ve Yahudi devletinin izin verdiği sınırlı İsraillileşmenin bir neticesiydi. Muhtemelen bu Siyonizm’in temel varsayımlarına ya da modernleşme teorilerine meydan okumadan gidilebilecek en uzak noktaydı.¹⁰

Modernleşme yaklaşımı yakın zamana kadar araştırmaların hakim özelliği olageldi ancak bugün modernleşme teorilerinin topyekûn çöküşü ve yirmi birinci yüzyılda yeni gerilimlerin baş göstermesi neticesinde önemini kaybetmiştir; bu da araştırmacıların kendinden emin varsayımlarına gölge düşürmüştür. Eleştirmenlerin dikkatini çeken bir diğer husus da yöntemle il-

10 Erken tarihli çalışmaları arasında bkz. Sammy Smootha, Don Peretz, “The Arabs in Israel”, *Journal of Conflict Resolution*, c. 26, no. 3 (Eylül 1982), s. 451-84 ve daha geç tarihli bir çalışması için bkz. “Ethnic Democracy: Israel as an Archetype”, *Israel Studies*, c. 2, no. 2 (Güz 1997), s. 198-241.

gili sorunlardı. Filistin toplumu konulu araştırmalarda kullanılan yöntem, geçmişten bugüne, derinlemesine röportaj olageldi. Bu topluluğun baskı altında olduğu ve resmi ya da akademik her anketi mahremiyetine müdahale ve sadakatsizliğini ortaya çıkarma teşebbüsü olarak değerlendirileceği göz önünde bulundurulduğunda, İsraili Yahudi akademisyenlerin sorularına verilecek cevaplar üzerinden bir araştırma düşünülebilecek en akademik olmayan yöntemdir.

Bu, İsrail'deki Filistinlilerin "İsrailileşmeye" ya da "Filistinlileşmeye" yönelik tutumları hakkında verdikleri cevapların doğruluğunun ispatlanması noktasındaki en büyük problemdi. Ancak daha genel anlamda bu anketler harici baskılardan arınmış daha açık bir atmosferde yapılmış olsa bile böylesi mülakatlar insanların siyasi ya da ideolojik tutumlarıyla alakalı eksik bir resim sunuyordu. Filistinlilerin İsrail'e yönelik tutumları hakkındaki ana akım araştırmaların analizleri siyasi tutumu üç bileşene bölen alışıldık sosyal bilimler uygulaması üzerine temellendi: bilişsel, davranışsal ve duygusal. Sadece bu vakada değil genel olarak sosyal bilimler araştırması üçüncü bileşeni ele almada mütemadiyen başarısız olmuştur, kaldı ki duygusal bileşen milliyetçi duygular ve tutumlar söz konusu olduğunda kritik önemdedir.

Bu kitap bireylerin ve grupların pozisyonlarını duygular alanında dışa vurulduğu şekliyle incelemeye dönük mütevazı bir teşebbüstdür. Kültürel çalışmalardaki son gelişmelerden ve çeşitli disiplinlerden, özellikle de tarihyazımı ile hermenötik (yorumbilimi) arasındaki yeni buluşma noktasından faydalanan bir yaklaşım bu süreçte yardımcı olmuştur. Bu buluşma noktası metinsel bir temsil olarak insan davranışına yönelik bazı mükemmel kavramsallaştırmaların ortaya konmasını sağlamıştır. Araştırmanın bu istisnai veçhesindeki diğer gelişmeler, araştırmacının bir başkasının gerçekliği algılama biçimini idrak etme biçiminin –Paul Ricoeur tarafından geliştirilen bir yaklaşım– bu kitap ve benzeri çalışmalarda önemli bir rol üstlendiğini düşünenlere yeni bakış açıları sağladı.¹¹ İsrail'deki Filistinliler hakkında yazan çok az akademisyen konuyla arasına yeterince mesafe koyabilmiştir; aslın-

11 Paul Ricoeur, *The Conflict of Interpretations*, Northwestern University Press, Chicago, 1974.

da pek çoğu bir şekilde topluluğun meseleleriyle son derece içli dışlıdır. Hans-Georg Gadamer tarihyazımını sınırlı bir iş olarak kabul etmemiz gerektiğini, tarihçinin olgular hakkındaki –bildik ve açık– güncel yorumunun –uzak ve müphem– çalışma konusu ile iç içe geçtiğini ve bunları iki münferit açıklamaya dönüştürmenin imkânsız olduğunu öne sürmüştür.¹² Bizim konumuz açısından daha önemli olan ise –İsrail’deki Filistinlilerin Yahudi devletine ve kendi Filistinli kimliklerine yönelik tutumlarını ele alan daha geleneksel kaynaklara ek olarak– şiirler, romanlar ya da filmler gibi kültürel çalışmalardan hareketle –disiplinlerarası yaklaşımı akılda tutmak kaydıyla– Filistinlilerin Yahudi devletine yönelik tutumlarını ve konumlarını ortaya çıkarma becerisidir.

Modernleşmeci paradigmayı benimsemek ille de İsrail politikalarını görmezden gelmek anlamına gelmez. 1970’li yıllarda İsraili antropologlar, Ortadoğu çalışmaları alanındaki akranları gibi, diğer bölgelere yeterli altyapı olanağı sağlanmadan kırsal bölgelerin altını oyan hızlandırılmış modernleşmeyi kınadılar. Bununla beraber bu ana akım antropolojik çaba Siyonist olmayan akademisyenlerin sert eleştirisine maruz kalmasına rağmen¹³ –ve bu kanaatimce yerinde bir eleştiriydi– bu antropologlar Filistinlilerle yakın insani bağlar geliştirdiler, dillerini ve kültürlerini öğrendiler.¹⁴

İsrail’deki Filistinliler hakkında devam eden araştırmalarda modernleşmenin halen mevcut bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir; yine de bu, önceki dönemlere nazaran daha az başvuru alan bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu yaklaşıma ilk defa 1970’li yıllarda İsrail dışındaki Filistinli araştırmacılar ve bu konuyu daha

12 Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, Continuum, New York, 2004.

13 Bahsedilen türde bir araştırma için bkz. Jacob Landau, *The Arab Minority in Israel, 1967-1991: Political Aspects*, Oxford University Press, Oxford, 1993. İsrail antropolojisinin eleştirisi için bkz. Smadar Lavie, “Israeli Anthropology and American Anthropology”, *Anthropology News*, c. 46, no. 1 (Ocak 2005), s. 9.

14 Bkz. Dan Rabinowitz, “Oriental Othering and National Identity: A Review of Early Israeli Anthropological Studies of Palestinians”, *Identities: Global Studies in Culture and Power*, 9 (2002), s. 305-24.

yakından incelemenin önemini kavramaya başlayan bazı ilgili akademisyenler meydan okudu.

İlk Sorgulamalar

Karşı teori üç farklı yerde aynı zamanda gelişti. Bu, bireysel ve kolektif çabanın bir karışımıydı. Sınırları zorlayan ilk etkileyici girişim 1970'li yılların başında eğitim için İsrail'den ayrılan bir İsrailli Filistinli olan Elia Zureik'ten geldi. Onun *The Palestinians in Israel: A Study of Internal Colonialism* (1979) adlı eseri bu konuda Filistinliler tarafından yapılan ilk akademik çalışmaydı. Eser, Filistinli topluluğu, sömürgeci bir rejim içinde yaşamakta olan etnik-millî bir grup olarak analiz eden eleştirel sosyoloji çerçevesinde ele alıyordu.¹⁵ Zureik haklı olarak kendi çalışmasının önceki çalışmalardan ne kadar farklı olduğunu belirtti; önceki çalışmaların çoğu Filistin topluluğundan çok İsrail politikalarına odaklanan İsrailli sosyologlar tarafından yazılmıştı.

Zureik'in kitabı sadece teorik bir meydan okuma değildi, aynı zamanda –İsrail'in politikalarının eleştirisine antisemitizm olarak saldırıldığı bir dönemde– İsrail'i eleştirel analize tabi tutmanın meşru sayılmasını talep ediyordu. Zureik, İsrail'deki Filistinliler hakkındaki her kitabın aynı zamanda İsrail hakkında bir kitap olduğunun ve azınlığın gözünden yazılan her kitabın o dönemde Batı'daki birçok kişi tarafından yenilikçi, sosyalist ve demokratik bir toplum olarak onaylanan İsrail'in öz imgesine büyük olasılıkla meydan okuyacağının farkına vardı.

Zureik Filistinli topluluğu Filistin'deki üçüncü sömürgeci döngü olarak nitelendirdiği sürecin içine yerleştirdi: birincisi Osmanlı, ikincisi Britanya ve üçüncüsü Siyonist/İsrail döngüsüydü. Bu aynı zamanda sömürgeciliğin en modern ve kurumsallaşmış şekliydi çünkü modern devlet Filistinlilere yönelik ayrımcı politikaların hem altyapısı hem de meşruiyeti için bir araçtı. Zureik Yahudi devletinin Filistinli nüfus üzerindeki idari, yasal ve eğitimsel kontrolünün ne kadar sıkı olduğunu ilk defa tabaka tabaka ortaya çıkaran kişi oldu.

15 Elia Zureik, *Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism*, Routledge and Kegan Paul, London, 1979.

Kitabının ayrıntılı ve zengin teorik bilgi içeren giriş bölümü İsrail ile ırkçı Güney Afrika rejimi arasında karşılaştırmalar içerir ve 1980'li yıllarda İsrail'in yeni yüzü olarak sunulan çoğulcu toplum kavramını reddeder. Çoğulcu model modernleşmenin yumuşak bir eleştirisini içerir ve geleneksel yaşam biçimlerini ve davranış kalıplarını acımasızca bertaraf etmeye gerek olmadığını öne sürer; bunun yerine İsrail toplumunu oluşturan toplulukların bir dereceye kadar kendi özlerini korumalarına devletin izin vermesini talep eder. Zureik Filistinlilerin bu cömert modelin dışında tutulmalarını talep etti çünkü onlar İsrail'in çok kültürlü kumaşı içerisindeki topluluklardan biri değildi, Filistinliler sömürgeleştirilmiş bir azınlıktı.

Kendi safına kazandırma ve kontrol ise, Amerikalı siyaset bilimci Ian Lustick'in İsrail'deki Filistinliler hakkında yapılan araştırmaların kabul edilmiş ajandasına meydan okumak üzere başvurduğu teorik matristi. Lustick'in *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority* adlı eseri başlığı açısından bile bir yenilikti. Zira Amerikan akademik müessesesi İsrail akademisinin izindeydi ve İsrail'deki Filistinlileri ulusal bir azınlık olarak nitelemiyordu (ve FKÖ halen ulusal bir hareket değil, terör örgütü olarak görülüyordu).¹⁶

Zureik İsrail'in politikasını anlamak adına yeni bir paradigma öne sürmekle ilgilenirken Lustick İsrail'deki Filistinli azınlığın neden "pasif" olduğunu öğrenmek istedi. İsrail'deki Filistinlilerin bireysel ve kolektif protesto biçimlerini inceledi ve bunların sürdürülebilir bir siyasi aktivite seviyesine yükselmediği sonucuna vardı. Lustick'in bu soruya cevabı Yahudi devletinin Filistinlileri baskı altında tutan çok girift bir kontrol sistemi inşa etmiş olduğuydu, bu sistem aynı zamanda isyan etmeye karşı caydırıcıydı. Lustick'in çalışması etkileyiciydi, doktora tezine dayanan bir kitap olması bakımından da önemliydi. Amerika'daki çok az doktora öğrencisi İsrail'deki Filistinliler konusuna ilgi göstermiş ya da onlarla duygudaşlık kurmuştur. Lustick sömürgeci paradigmayı benimseme hususunda Zureik kadar ileri gitmedi; çoğulcu yaklaşımı benimsedi. Ancak gündelik gerçeklikleri tanımlama biçimi,

16 Ian Lustick, *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority*, University of Texas Press, Austin, 1980.

İsrail'in Filistinli azınlıkla ilişkilerinde çoğulculuktan başka her şeyin resmini yansıttı.

Bu doğrultuda Halil Nahleh ve Sami Halil Mar'i'nin öncü eserlerine değinmek önem arz etmektedir. Nahleh aslen Celile'deki Rameh bölgesindendi; 1970'li yılların başında bir Amerikan üniversitesinin antropoloji bölümünden mezun olan ilk Filistinlilerdendi. Sonra Massachusetts Belmont'taki Arap Enstitüsü'nün ilk müdürü oldu. Nahleh'in çalışması genel anlamda Filistinlilerin özel olarak da İsrail'dekilerin hakim Siyonist antropolojik yaklaşımla tanımlanmasına yöneltlen ilk meydan okumalardandı. Bu, topluluğun Filistinli kimliğinin, sağlam bir akademik araştırma zeminine dayandırılabilceği ihtimalinin ilk teyitlerinden biriydi.

Sami Halil Mar'i ise İsrail akademisinde Yahudi devletindeki Arap eğitim sistemi hakkında eleştirel kitaplar ve makaleler yazan ilk öğretim üyelerinden biriydi. Bugünden bakıldığında yirmi birinci yüzyılda aynı konu hakkında yazılan eserlere göre çok daha uysal ve dikkatli olan Mar'i'nin çalışmalarının önemini anlayabilmek için, onun, fildişi kulelerin dışındaki siyasi elitin hâlâ dikkatli ve tedirgin bir çizgi takip ettiği ve Yahudi devleti tarafından sıkıştırıldığı baskıcı sınırlardan yeni yeni kaçmakta olduğu bir zamanda yazmaya başladığını akılda tutmak gerekir.

Eleştirel Paradigmalar

1980'li yıllarda araştırma yarışına yerel ve genç Filistinli akademisyenler girdiğinde eleştirel yaklaşım benimsenmeye başlandı. Bunlar homojen bir grup değildi: bazıları Yahudi hocalarını takip etti ve azınlığa bir başarısız modernleşme vakası olarak baktılar; ama suçu topluluğun "geri kalmışlığı" sadedindeki özcü analize değil, İsrail politikalarına yüklediler. Diğerleri, yani çoğunluk, Zureik'in yolundan gitti ama buna İsrail baskısının doğasını ve İsrail içindeki Filistinlilerin görece sessiz tepkisini bir şekilde açıklamaya yardımcı olacak yeni bir teorik çerçeve eklediler. Nadim Rouhana, Majid al-Haj, As'ad Ghanem, Ramzi Suleiman, Adel Manna ve Ahmad Sa'di gibi pek çoğu çifte marjinallik modeli üzerinde odaklandılar; bu model sadece Filistinlilerin Yahudi devleti içerisindeki konumunu değil aynı zamanda Filistin ulusal

hareketi ile değişmekte olan ilişkilerini de açıklıyordu. Çifte marjinalite yaklaşımının uçlarında, etkileyici ama çok sınırlı sayıda feminist bir eleştiri vesilesiyle topluluk içindeki kadınları ele alan üçlü bir marjinalite modeli ortaya çıktı.¹⁷

Bu doğrultudaki ilk seslerden biri Said Zeydani oldu. Şimdi Batı Şeria'da yaşayan ve akademisyenlik yapan ancak daha önce İsrail'in Filistinli bir vatandaşı olan Zeydani meslektaşlarından daha ileri giderek sadece durumun bir analizini değil aynı zamanda öngörüsünü de yaptı ve "kültürel özerklik" kavramını ulusal azınlık yararına yapılabilecek minimum talep olarak öne sürdü. İsraili Yahudi akademisindeki hapisliği terk ederek Batı Şeria'da işgal altında ama belirgin bir biçimde Filistinli olan akademik çevreyi tercih eden tek kişi Zeydani değildi. Şerif Kenani de ülkenin kuzeyinden Bir Zeit'e taşındı ama öncesinde kültür ve tarih araştırmalarına kayda değer katkıda bulundu ve çok daha Filistin-yönelimli bir tarihsel araştırmanın temellerini attı.

Kenani'nin çalışmalarını İsrail'deki diğer Filistinli tarihçiler takip etti ancak onun aksine çok azı 1948 felaketinin tarihini yazmaya yöneldi. Bugün dahi bu yazın eleştirel İsraili Yahudi tarihçilerin başlıca alanıdır; bu isteksizliğin bir nevi psikolojik açıklaması yapılacak olursa, bu bastırmadır: kaybın ve yıkımın travması ile yüzleşme isteksizliği. Ancak bu olgu son yıllarda de-

¹⁷ Bu akademisyenlere ait birçok eser arasından seçilmiş yayınlar için bkz. Nadim N. Rouhana, *Palestinian Citizens*; As'ad Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority*; Majid al-Haj, *Education, Empowerment, and Control: The Case of the Arabs in Israel*, SUNY Press, New York, 1995; Ramzi Suleiman, "Minority Self-categorization: The Case of Palestinians in Israel", *Peace and Conflict: Journal of Peace and Psychology*, c. 8, no. 1 (Mart 2002), s. 31-46; Adel Manna (ed.), *İsrail'deki Arap Toplumu İkinci Yılı*, Van Leer, Kudüs, 2008 (İbranice); Ahmad Sa'di, "The Incorporation of the Palestinian Minority by the Israeli State, 1948-1970: On the Nature, Transformation and Constraints of Collaboration", *Social Text*, c. 21, no. 2 (2003), s. 75-94. Çifte marjinalite paradigması için bkz. Ramzi Suleiman, "Minority Self-categorization"; Nadim Rouhana, "Interactive Conflict Resolution: Issues in Theory, Methodology and Evaluation", *International Conflict Resolutions after the Cold War*, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, 2000, s. 294-337; Marwan Darwish, Andrew Rigby, *Palestinians in Israel: Nationality and Citizenship*, Peace Research Report, no. 35, University of Bradford, Bradford, 1995.

ğişmeye başladı. Hayfa Üniversitesi'nden Mustafa Abbasi, Open University'den Mustafa Kabha ve Kudüs Van Leer Enstitüsü Arap Toplumu Bölümü başkanı Adel Manna 1948 dönemi hakkında sözü dolandırmayan tarih çalışmaları ortaya koydular.¹⁸ Onlardan önce Osmanlı dönemi tarihçilerinden Butrus Abu-Manneh ve Mahmoud Yazbak “topraksız bir halk için haksız bir toprak” şeklindeki Siyonist mite–1948 öncesi ve 1948 sürecinde–meydan okuyan bir anlatı ile bölgenin tarihini incelediler. Diğerleri askeri yönetim tarihi hakkında yazmaya başladılar ve özellikle İsrail'in liberal demokrasi olarak nitelenmesine karşı çıktılar.¹⁹

Bu bireysel çabalara paralel olarak 1970'lerin sonu, 1980'lerin başında Hayfa Üniversitesi'nden bir grup akademisyen meseleye dair daha eleştirel bir tavır takındılar. Çalışmaları kısa ömürlü İbranice bir yayın olan *Eleştiri Notları (Mahbarot Bikoret)* içerisinde İsrail toplumunun Marksist eleştirisinin bir parçası olarak yayınlandı. Böylece bu çalışma sadece Filistinli azınlığın durumunun bir incelemesini değil, işçilerin, kadınların, Arap ve İslam ülkelerinden gelen Yahudilerin ve Dürzi toplumu dahil diğer ötekileştirilmiş grupların incelemesini de barındırdı.²⁰

Onlardan sonra İsrail'in bir yerleşimci-sömürgeci toplum olduğuna yönelik daha sistematik bir görüşün başlangıcına şahit olundu. Tartışmanın uçlarındaki adanmış anti-Siyonist aktivistler ve Matzpen'in akademik üyeleri bazen hararetli ama oldukça etkili olan devlet eleştirilerini ortaya koydular. Matzpen 1962'de İsrail Komünist Partisi'nden ayrılan bir yan kuruluşu; partinin Moskova'ya olan itaatini ve İsrail ve Filistin'de iki devletli çözü-

18 Adel Manna, *Geç Osmanlı Dönemi Filistin Tarihi, 1700-1918*, Filistin Çalışmaları Enstitüsü, Beyrut, 1999 (Arapça).

19 Butrus Abu-Manneh, *Studies on Islam and the Ottoman Empire in the 19th Century, 1826-1876*, Isis, İstanbul, 2001; Adel Manna, *Kudüs'te Çifte Marjinallik: Kudüs'teki Filistinliler ve İsraililer*, Kudüs Enstitüsü Yayını, Kudüs, 2006 (İbranice); Mustafa Abbasi, “The Battle for Safad in the War of 1948: A Revised Study”, *International Journal of Middle East Studies*, c. 36, no. 1 (2004), s. 21-47; Mahmoud Yazbak, *Haifa in the Late Ottoman Period, 1864-1914: A Muslim Town in Transition*, Brill, Leiden, 1998.

20 Erez Wise, “Notebooks on Criticism”, Ophir, *Elliden Kırksekize*, s. 301-4.

me olan desteğini eleştirdi. 1982’de dağılmadan önce çok sayıda akademisyen üyeye sahipti.

1985’te Nira Yuval Davis ve Oren Yiftachel, daha sonra başkaları tarafından da benimsenecek olan taze bir bakış açısı ortaya attılar: yerliye karşı yerleşimci-sömürgeci teorik paradigma İsrail’deki Filistinli topluluğa karşı yürütülen mekânsal ve demografik politikaları anlamayı sağlayacaktı; doğrusu yerleşimci topluluk yerli nüfus pahasına tüm avantajları elde etmişti.²¹ Ana akım akademi bu terminolojiyi benimsemezken, etnisitenin Filistinliler ile Yahudi devleti arasındaki ilişkinin en güçlü bileşeni olduğunu –bu Siyonist yanlısı bir eğilim olsa dahi– kabul etti; etnisite bileşeni öyle güçlüdür ki kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkileri etkilemektedir.²²

Siyonist Yanlısı ve Siyonist Karşıtı Eleştiri

Yenilikçi düşüncenin son dalgası 1990’lı yıllarda göründü ve yirmi birinci yüzyılda enerjisi zayıflasa da bu dalga İsrail’deki Filistinliler üzerine yapılan araştırmalarda halen mevcuttur. Başka bir yerde ben bu dalgayı post-Siyonist araştırma olarak niteledim, özellikle Siyonist geçmişle ve İsrail’in bugünüyle ilgili eleştirel çalışmalar yapan Yahudi akademisyenlere işaret ettim.²³ Fakat aynı dönemde İsrail’deki Filistinli araştırmacılar araştırmalarını genişlettiler ve daha önce hiç olmadığı kadar profesyonel ve iddialı bir hale getirdiler. Bu da onları, özellikle 2000’den sonra İsrail’deki siyasi sistem sağa kaydığında devletle doğrudan çatışmaya yakın hale getirdi.

Post-Siyonist fenomenin önemli bir kısmını İsrail’deki eleştirel sosyologlar oluşturur. Onların çalışmaları modernleşme teo-

21 Davis, *Apartheid Israel* ve Oren Yiftachel, “Etnokrasi, Coğrafya ve Demokrazi: Toprağın Yahudileştirilmesi Politikasına Dair Yorumlar”, *Al-paiym*, 19 (2000), s. 78-105 (İbranice).

22 Bkz. Noah Levin-Epstein, Moshe Semyonov, *The Arab Minority in Israel's Economy*; S. N. Eisenstadt, *Israeli Society*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1967 ve Eliezer Ben-Rafael, *The Emergence of Ethnicity: Cultural Groups and Social Conflict in Israel*, Greenwood, London, 1982.

23 Pappé, *Post-Zionism*.

rilerinin ve varsayımlarının bir yapı sökümüydü. Buna ek olarak araştırma başka yerlerdeki gelişmelerle desteklendi. Yahudi akademisyenler hem geçmişteki hem de halihazırdaki Siyonizm'e yönelik daha eleştirel bir yaklaşım geliştirirken Filistinli akademisyenler de üniversite dışında akademik özgürlük arayışına girdiler ve kendi düşünce kuruluşlarını ve araştırma enstitülerini kurdular; böylece araştırmanın kapsamını daha da genişletebileceklerdi.

Bu eleştirinin ilgi çekici habercisi Amerikalı-Filistinli bir akademisyen olan Raja Khalidi oldu. 1980'lerin sonunda Khalidi modernleşme teorisinin tatbiki ile İsrail'deki Filistinlilere yönelik İsrail politikası arasında güçlü bir bağ olduğunu tespit etti. İsrailli Siyonist akademisyenler İsrail vatandaşı olmaktan kaynaklanan zararlardan ziyade yararları resmetmeye çalışmıştı. Dolayısıyla komşu Arap devletlerine ya da Manda dönemine kıyasla mevcut ekonomik performans, yasaların sağladığı teorik haklar –özellikle seçme ve seçilme hakkı–, eğitim hakkı ve sağlık hizmetleri vurgulandı. Khalidi bu tanımlamanın modernleşme teorilerinin kavramsallaştırmaları ve bu teorilerin başarı ve gelişmeyi ölçmedeki çarpık araçları üzerinde temellendiğini gösterdi. Buna göre ekonomik üretimin ve siyasi davranışın geleneksel kalıplarından uzaklaşma ahlaken arzu edilen bir durumdu ve İsrailli Yahudilerle iletişimin yoğunlaşması İsrail'deki Filistinlilerin yaşamı açısından bir gelişme olarak görülüyordu. Aslında modernleşme ekonomik açıdan iki farklı adımda ilerledi; böylelikle İsrail'deki Filistin ekonomisi İsrail ekonomisi içerisinde kuşatılmış bir pazardı.²⁴

Akademik Özerklik Arayışı

Bu trendi başlatan, ünlü siyasetçi Azmi Bışara oldu; aynı zamanda bir akademisyen olan Bışara toplulukla ilgili çalışmalara hem teorik hem de pratik açılardan katkıda bulundu. Başlıca etkisi İsrail'deki Filistinlileri genel Filistin tarihinin, hatta Arap dünyasının içine yerleştirmesiydi. 1993'te yazdığı öncü makalesinde

24 Raja Khalidi, "Sixty Years after the UN Partition Resolution: What Future for the Arab Economy in Israel?", *Journal of Palestine Studies*, c. 37, no. 2 (Kış 2008), s. 6-22.

Filistin topluluğunun tarihinin genel Filistin ve Arap tarihi içine dahil edilmesini güçlü bir şekilde tartıştı. Bışara İsrail'deki Filistinlilerin “diğer Filistinli gruplar gibi aynı tarihsel çıkış noktasına sahip olduğunu” yazdı.²⁵ Bu gözlem onun genel Filistin gerçekliği içerisinde İsraili Filistinli topluluğun ulusal gündeminin tekliği- ni ve benzersizliğini daha açık bir şekilde göstermesini sağladı.

İsrail'deki Filistinlileri farklı kılan, bir ulusal azınlık olarak Yahudi devletinin sınırlarında konumlanmış olmalarıydı. Onlar katılmayı seçmedikleri bir devletin vatandaşı oldular ve o devlet de onları vatandaş olarak seçmedi.

Bışara'nın kişisel tarihi kadar İsraili Filistinli akademisyenlerin giderek artan oranlarda Filistinli topluluk hakkında araştırmalara dahil olmaları, araştırma konusuna “nesnel” ya da tarafsız bir şekilde bakılmasının ne kadar yersiz olacağını göstermektedir. Benzer bir şekilde onlara Arap halklarından daha iyi bir gelecek sunan cömert ve modern bir devletin olanaklarından faydalanan bir Filistinli topluluk şeklindeki karşı anlatı, yalnızca, kendilerini devletin sadık Siyonist vatandaşları olarak betimleyen İsraili akademisyenler tarafından geliştirilmiştir. Bu, araştırmanın profesyonel olmadığı anlamına gelmez ancak tutarsızlıklarla dolu olduğu anlamına gelir, çünkü konu onun hakkında yazanı –dışardan çok az kişi haricinde– doğrudan etkilemektedir. Araştırmanın tarihi bu yüzden bu bağlarla ve kimliklerle olduğu kadar, yeni bulguların ortaya çıkarılmasıyla ya da yeni teorik yaklaşımların gelişmesiyle de belirlenmektedir.

1990'lı yıllarda yayınlanan birçok makale ve kitap, İsrail'deki Filistinliler hakkındaki çalışmayı önemli ölçüde zenginleştirdi –ironik bir şekilde bu, barış sürecinin onları görmezden geldiği bir zamanda gerçekleşti. Bu çalışmanın yazarı, bu kitabın da gösterdiği üzere, daha eleştirel bir bakış açısı benimsedi ve buna katkı sağladı; ancak yine de ideolojik açıdan ayrı düştüğü daha geleneksel ve ana akım akademisyenlerin çalışmalarından ve uzmanlıklarından da faydalandı.

Eleştirel ve halihazırdaki hakim görüş, İsrail'in –iki uluslu bir gerçeklik üzerinde yükselen– bir etnik devlet olduğudur. İki-ulus-

25 Azmi Bışara, “İsrail'deki Filistinli Azınlık Sorunu Üzerine”

lu mutlak gerçekliğin içinde, devletin salt Yahudi olduğuna yönelik sembolik ve pratik temsiller arasındaki gerilim geçmişteki gerginliklerin ana kaynağı oldu ve gelecekte İsrail'in kaderinin belirlenmesinde de kritik önemde olabilir. Bugüne kadar hükümetler ve müesses nizam, zor kullanarak Yahudi ulusal sınırları ile sivil olanlar arasında bir bağıntı sağlamayı başardı; bu, cumhuriyetçi terminoloji ile söylenecek olursa, Filistinlileri ortak iyyinin dışında tuttu ve onları devletin devletsiz üyeleri haline getirdi. Giderek daha fazla araştırmacı bunun uzun vadede sürdürülebilir olmadığının uyarısını yapmaktadır.

Daha devlet yanlısı araştırmayı ötekileştiren, filli gerçekler oldu. Ana akım akademisyenler bile altmış yıldır süregiden ayrımcılığın sadece siyaset olarak açıklanamayacağını inkâr edemediler; bu bir stratejinin yansımasıydı. Eğitim sisteminin, resmi dilin, mekânsal politikaların, yasal uygulamaların ve medyanın²⁶ ve hayatın diğer yönlerinin analizi sayesinde ayrımcılık, –bazen daha hafif olsa bile– göze çarpmayan zamanlarda dahi daha görünür hale geldi. Tüm bu esaslı araştırmalar İsrail'de eğitim veren ve çalışan Filistinli akademisyenler tarafından yapıldı.²⁷ Bu akademik temsil İsrail'in Ortadoğu'daki tek demokrasi olduğu (ki öyledir ama sadece Yahudi vatandaşlar için) iddiasına meydan okumaktadır. Disiplinler arası bir akademik çaba olarak bu temsil aynı zamanda etkileyicidir zira İsrail'deki Filistinlilerin içinde yaşadığı gerçekliğe yönelik ayrıntılı bir tablo sunabilmek adına sıklıkla Arap ve Yahudi akademisyenlerin beraber çalışmasını gerektirir.

Bazıları (örneğin insan hakları ve barış aktivisti Uri Davis gibi) yürürlükteki yasalardan, uygulamalardan ve gerçeklerden yola çıkarak devleti apartheid (ırkçı) olarak tanımlayacak kadar ileri gitmiştir.²⁸ Ekonomik politikalar bağlamındaki kayıtlar hangi teorik perspektiften bakılırsa bakılsın aleyhtedir, ama yaşam stan-

26 Halil Rinavai, *İsrail'deki Arap Toplumu: Değişken Bir Gündem*, The College for Management Publications, Tel Aviv, 2003 (İbranice).

27 Referanslar için bkz. Aziz Haydar, *Arap Toplumu Üzerine İlk Kitap*, s. 13-16, konu hakkındaki başlıca kıdemli ve yeni araştırmacıların listesini içerir.

28 Davis, *Apartheid Israel*.

dardı ve (örneğin) sağlık gibi alanlardaki kayıtlar öyle değildir. Sömürgeci paradigma Filistin toplumu hakkındaki çalışmalarda da kullanılmıştır; Güney Afrika'daki beyaz yerleşimciler tarafından uygulanan yöntemler erken dönem Siyonistler tarafından taklit edilmiştir ve Beyaz Adamın toprak üzerinde neden üstün bir hakka sahip olduğunu açıklayan söylem bazı Siyonist ideologların yazılarında tekrar edilmiştir; buna Filistinli akademisyen Nur Masalha'nın çalışmalarından ulaşılabilir.²⁹ Bu model, Jimmy Carter'ın bir kitabında görülebileceği üzere,³⁰ daha çok İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ni işgal altında tutması konusu için tahsis edilmiştir. Bu noktada Nur Masalha'nın yıllar içinde yapmış olduğu katkıların önemi vurgulanabilir. Celile'deki Daburiye kasabasında doğan ve İsrail'de düzgün bir akademik kariyer yapması engellenen Masalha İngiltere'ye taşındı ama topluluğa yönelik ilgisini asla kaybetmedi. İbranice bilgisi ve Yahudi zihniyetine olan hakimiyeti yıllar içinde İsrail politikalarını analiz etmesine ve açıklamasına olanak verdi. Masalha aynı zamanda İsrail'deki dahili mültecilerin kötü durumunu ortaya çıkaran ilk akademisyenlerden biriydi.

Yeni araştırma ayrıca farklı bir terminolojinin ve siyasi sözlüğün oluşumuna da katkı yaptı. İsrail'de "Araplar" terimi İsrail'deki Filistinlilerle ilgili tüm çeşitlemelerle yer değiştirmişti. Yeni söylem daha önce hiç kullanılmamış –yerleşimciler-yerli nüfus gibi– ikilemleri de içermektedir.

Etnokrasi Çağı

İsrail devleti için bugün tercih edilen terim etnokrasi ya da (İsrail'deki Filistinliler konusunda halen önemli araştırmacılar-
dan olan Sammy Smootha'nın öne sürdüğü) etnik demokrasi gibi
görünüyor.³¹ Etnokrasi, yüzeysel ve resmi demokratik izlekler dı-

29 Bkz. Masalha, *A Land without a People*ve Masalha, "Present Absentees".

30 Jimmy Carter, *Palestine: Peace not Apartheid*, Simon and Schuster, New York, 2007.

31 Sammy Smootha, "The Model of Ethnic Democracy: Israel as a Jewish and Democratic State", *Nations and Nationalism*, c. 8, no. 4 (2002), s. 475-503.

şında İsrail'deki anayasal ve siyasi rejimi demokratik olarak kabul etmez; etnik demokrasi ise kusurlu da olsa İsrail'i demokratik bir rejimin muhtemel örneği olarak görür. Bir kavramsal yaklaşım olarak etnokrasi teriminin pekişmesinde Nadim Rouhana, Oren Yiftachel ve As'ad Ghanem'in çalışmaları önem arz eder.³²

İsrail ister etnokrasi ister etnik demokrasi olarak ele alınsın, her iki modelde de demografik sorunlara takıntılı bir rejimle karşı karşıyayız; bu öyle bir takıntıdır ki Filistinli azınlığa yönelik politikaların oluşturulması söz konusu olduğunda dikkate alınması gereken diğer tüm hususları geçersiz kılar. Son tahlilde altmış yıldır akademik araştırma, bir yandan baskının, dahili sömürgeciliğin ve ayrımcılığın meta-anlatısı ile öte yandan göreceli bireysel başarı hikâyeleri ve sistemdeki –bir nevi eşitliği ve normalleşmeyi sağlayamaya yarayacak– boşluklar arasında gidip gelmektedir. Arka planda ise hükümet bir taraftan bu sektöre (İsrail resmi söylemi Filistinli azınlığı sektör olarak tanımlar) daha fazla kaynak aktarılacağını vaat eden açıklamalar yaparken, diğer taraftan Siyonist partinin üyesi olmayan her siyasi temsilci vatana ihanet ya da kışkırtma suçundan soruşturmaya tabi tutulmak üzere sık sık takibata uğramaktadır.

Uzun lafın kisası özellikle son yıllarda Filistinli topluluğun yaşamının her yönünü ele alan zengin bir yazın ortaya çıkmıştır. Bu yazın sadece İsrail'deki Filistinliler hakkında değil onlar hakkındaki bilgi üretim tarihi hakkında da açık bir pozisyon oluşturur. Bu yazın her zaman Filistinli topluluğun gündemi ve problemlerine hitap etmedi ama kimlik, gelenek ve itibar gibi meseleler hakkında yapılan tartışmalar, en soyut halde bile olsa, Filistinli topluluk içindeki akademik olmaktan ziyade popüler olan tartışmaları yansıtmıştır.

Demografi takıntısı topluluk hakkındaki akademik araştırmalarda nüfus bilimcilere benzersiz bir rol yüklemiş olmalıdır ve İsrail'de bu tarz araştırmalar çokça yapılmaktadır. Bunların çoğu halen oldukça profesyonel, jargon yüklü niceliksel sosyal bilim makaleleridir. Hatta bu çalışmalardan bazıları alenen ideolojik ya da siyasi değildir. Böylece nüfus bilimciler sadece siyasi far-

32 See Yiftachel, "Etnokrasi"

kındalık ya da adanmışlık sayesinde değil, bu alandaki tekniklerin gelişmesi neticesinde de Filistinli topluluktan daha fazla bilgi elde edebilmiştir.³³

Nüfus bilimciler yıllar içerisinde topluluğun yaşam standartlarındaki ilerlemeler, doğum ve ölüm oranlarındaki düşüş, evlenme yaşının yükselmesi ve benzeri –modası geçmiş modernleşme teorilerine yeni bir soluk kazandıran– olguları tespit eden önemli çalışmalar ortaya koydular. Elde edilen bilgi her ne kadar modernleşmenin kabul edilebilir parametreleri içerisindeki bir değişim sürecini doğrulasa da, Yahudi topluluğundaki değişim kalıplarıyla karşılaştırıldığında diğer akademik disiplinlerin tanımladığı aynı baskıcı ve kısmen durgun tablo bu çalışmalarda da ortaya çıktı. Değinildiği üzere, bu uçuruma dair bugünlerde tercih edilen açıklama, bir etnik gruba yönelik kasıtlı ayrımcılık ve kayırmanın diğer etnik grup pahasına gerçekleştiği etnokratik modeldir.

Yapılmış olan her tür araştırmaya değinmedim zira Filistin topluluğu sosyal bilimlerde neredeyse düşünülebilecek her teorinin konusu olagelmıştır. Bu minvalde, örneğin psikoloji öğrencileri sosyal-psikolojik teorilerin geçerliliğini test etmek adına Filistin topluluğunu ele almışlar ve onlar aracılığıyla İsrail’deki Yahudiler ve Araplar arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmışlardır –bu alandaki öncü Hayfa Üniversitesi’nden Ramzi Suleiman’dır. Grup-İçi ve gruplar-arası çatışmaları, çatışmaların ortaya çıkmasında öz imgelerin ve harici imgelerin rolünü (Tel Aviv Üniversitesi’nden Daniel Bar-Tal ve ortaklarının yaptığı çalışmalar özellikle derin ve kapsamlıdır) ve gerginliklerin çözülmesinde grup terapilerinin etkisini inceleyen teoriler oldukça verimli ve faydalıdır.³⁴

En önemli çalışmalar siyaset sosyolojisi, coğrafya, siyaset bilimi ve kültürel çalışmalar alanlarında yapılanlar ve halen yapılmakta olanlardır. Bu kitapta teşebbüs edildiği gibi hepsi bir arada

33 Bkz. Rasim Hamaishi, *İsrail’deki Arap Toplumu Üzerine Üçüncü Kitap: Nüfus, Toplum, Ekonomi*, Van Leer, Kudüs, 2009 (İbranice).

34 Daniel Bar-Tal tarafından yapılan çalışma örnek teşkil eder. Bkz. Daniel Bar-Tal, “Psychological Obstacles to Peace-making in the Middle East and Proposals to Overcome Them”, *Conflict & Communication Online*, c. 4, no. 1 (2005), www.cco.regeneronline.de.

değerlendirildiğinde, bu çalışmalar, bu mühim gruba –İsrail’de ve Filistin’de pek de uzak olmayan bir gelecekte yaşanacak şeylerin büyük ölçüde bağlı olacağı Filistinlilere– yönelik medya ilgisizliğini ve dünya çapındaki vurdumduymazlığı telafi etmektedir.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

- Arap Meselelerinden Sorumlu Danışmanlık Birimi ve Gizli Servis Derlemele-
ri, Givat Haviva, İsrail
- B'Tselem, Arap İnsan Hakları Komitesi, Adalah, Musava, Meda el-Kermel ve
İsrail Yurttaş Hakları Derneği Yıllık Raporları
- Ben-Gurion Arşivleri
- Komünist Parti Dokümanları ve *el-İttihad* Arşivi, Emil Tuma Enstitüsü, Hay-
fa, İsrail
- İşçi Partisi Arşivleri, Arap Komitesi Dosyaları, Beit Berl, İsrail
- İsrail Devlet Arşivleri (İDA), Dışişleri Bakanlığı Dosyaları
- Knesset Protokolleri

Gazeteler

- Davar*, *Fasl Makal*, *Haaretz*, *el-Hamışmar*, *el-İttihad*, *Kol-Ham*, *Kul el-Arab*,
Maariv, *Savti'l-Hak ve'l-Hürriye*, *Sirat*, *el-Sunara*, *Yediot Ahronot*, *Zo*
Hadereh

İkincil Kaynaklar

- Abbasi, M. "The Battle for Safad in the War of 1948: A Revised Study", *Inter-
national Journal of Middle East Studies*, c. 36, no. 1 (2004), s. 21-47.
- Abu-Asbah, K. "The Arab Education in Israel: Dilemmas of a National Mi-
nority", The Floersheimer Institute for Policy Studies, Jerusalem, 2007.
- Abu-Manneh, B. *Studies on Islam and the Ottoman Empire in the 19th Cen-
tury, 1826-1876*, Isis Press, Istanbul, 2001.
- Abu-Raya, I. "The 1996 Split of the Islamic Movement in Israel: Between Holy
Text and Israeli Palestinian Context", *International Journal of Politics,
Culture and Society*, c. 17, no. 3 (Bahar 2004), s. 439-55.

- Al-Haj, M. *Education, Empowerment, and Control: The Case of the Arabs in Israel*, SUNY Press, New York, 1995.
- . *İsrail'deki Araplarda Eğitim: Kontrol ve Sosyal Değişim*, Hayfa Üniversitesi Yayınları, Hayfa, 1996 (İbranice).
- . *Social Change and Family Processes: Arab Communities in Shefar-'Am*, Westview Press, Boulder, 1997.
- Al-Haj, M., Rosenfeld, H. *Arab Local Government in Israel*, Westview Press, Boulder, 1990.
- . *İsrail'deki Araplarda Eğitim*, Kibbutz Mehuahd, Tel Aviv, 1990 (İbranice).
- Ali, N. "Political Islam in an Ethnic Jewish State: Historical Evolution, Contemporary Challenges and Future Prospects", *Holy Land Studies Journal*, c. 3, no. 1 (2004).
- Amara, M. H., Kabha, S. *A Divided Identity: Political Division and Social Implications in a Divided Village*, Institute for Peace Studies, Givat Haviva, 1996.
- Amara, M. H., Mar'i, A. *Language Education Policy: The Arab Minority in Israel*, Kluwer Academic Publishers, Boston, 2002.
- Arian, A., Shamir, M. *The Elections in Israel 1996*, SUNY Press, Albany, 1999.
- . *The Elections in Israel 1999*, SUNY Press, Albany, 2002.
- el-Asmar, F. *To Be an Arab in Israel*, Frances Pinter, London, 1975.
- Avraham, E., Wolfsfeld, G., Aburaiya, I. "Dynamics in the News Coverage of Minorities: The Case of the Arab Citizens of Israel", *Journal of Communication Inquiry*, c. 24, no. 2 (2000), s. 117-33.
- Azouali, A. *Biçimlendirici Şiddet, 1950-1958*, Resling, Tel Aviv (İbranice).
- Bar-Tal, D. "Psychological Obstacles to Peace-making in the Middle East and Proposals to Overcome Them", *Conflict & Communication Online*, c. 4, no. 1 (2005), www.cco.regener-online.de.
- Bar-Tal, D., Salomon, G. "Israeli-Jewish Narratives of the Israeli-Palestinian Conflict: Evolution, Contents, Functions, and Consequences", R. Rotberg (ed.), *Israeli and Palestinian Narratives of Conflict: History's Double Helix*, Indiana University Press, Bloomington, 2006, s. 19-46.
- Bäumel, Y. *A Blue and White Shadow: The Israeli Establishment's Policy and Action among the Arab Citizens. The Formative Years, 1958-1968*, Pardes, Haifa, 2007.
- Beinin, J. *Was the Red Flag Flying There? Marxist Politics and the Arab-Israeli Conflict in Egypt and Israel, 1948-1965*, University of California Press, Berkeley, 1990.
- Beinin, J., Stork, J. "On the Modernity, Historical Specificity, and International Context of Political Islam", J. Beinin ve J. Stork (ed.), *Political Islam:*

- Essays from Middle East Report*, University of California Press, Berkeley, 1996, s. 3-31.
- Ben David, D., Ahituv, A., Levi Epstein, N. ve Steir, H. *İsrail'deki İstihdam Hakkında Bir Kamu Kılavuzu*, Tel Aviv Üniversitesi Yayınları, Tel Aviv, 2004 (İbranice).
- Ben-Rafael, E. *The Emergence of Ethnicity: Cultural Groups and Social Conflict in Israel*, Greenwood, London, 1982.
- Ben-Gurion, D. *Seferde*, c. 5, İsrail Savunma Bakanlığı, Tel Aviv (1952) s. 288-301 (İbranice).
- Benziman, U., Mansur, A. *Kiracıların Kiracıları: İsrail'in Arapları, Statüleri ve Onlara Yönelik Politikalar*, Keter, Tel Aviv, 1992 (İbranice).
- Binur, Y. *My Enemy, My Self*, Penguin, London, 1990.
- Birenbaum-Carmeli, D. "Üniversitelerdeki Yaş Kotası (İş Piyasasında Etnik Düzenleme)", *Mittam*, 23 (2010), s. 39-47 (İbranice).
- Bishara, A. "İsrail'deki Filistinli Azınlık Sorunu Üzerine", *Teori ve Kritik*, c. 3 (1993), s. 7-20 (İbranice).
- . "Araplar ve Holokost", *Zmanim*, c. 53 (Yaz 1995), s. 765-75, (İbranice).
- . "Reflections on October 2000: A Landmark in Jewish-Arab Relations in Israel", *Journal of Palestine Studies*, c. 30, no. 3 (Bahar 2001), s. 54-67.
- Meyer-Brodnitz, M. ve Czamanski, D. "İsrail'deki Arap Yerleşimlerinin Sanayileşmesi", *Economic Quarterly*, no. 128 (1986), s. 533-46 (İbranice).
- Budeiri, M. *The Palestinian Communist Party: 1919-1948*, Haymarket Books, New York, 2010.
- Carter, J. *Palestine: Peace not Apartheid*, Simon and Schuster, New York, 2007.
- Chetrit, S. S. *Intra-Jewish Conflict in Israel: White Jews, Black Jews*, Routledge, Oxford, 2009.
- Chomsky, N. *Hegemony or Survival*, Hamish Hamilton, New York, 2003.
- Cohen, E., Lissak, M., Almagor, U. (ed.) *Comparative Social Dynamics: Essays in Honor of S. N. Eisenstadt*, Westview Press, Boulder, 1985.
- Cohen, H. *Good Arabs: The Israeli Security Agencies and the Israeli Arabs, 1948-1967*, çev. Haim Watzman, University of California Press, Berkeley, 2010.
- Cook, J. *Blood and Religion: The Unmasking of the Jewish and Democratic State*, Pluto, London, 2004.
- . "In Israel, Inter-marriage Viewed as Treason", *The National* (Abu Dhabi), 29 Eylül 2009.
- Dayif, A. *Ulusal ve Toplumsal İşgal Boyunduruğu Altında Filistinli Kadınlar*, Pardes, Hayfa, 2007 (İbranice).
- Davis, U. *Apartheid Israel: Possibilities for the Struggle Within*, Zed Books, London, 2004.

- Davis, U., Maks, A., Richardson, J. "Israel's Water Policies", *Journal of Palestine Studies*, c. 9, no. 2 (1980), s. 3-32.
- Darwish, M., Rigby, A. *Palestinians in Israel: Nationality and Citizenship*, Peace Research Report 35, University of Bradford, Bradford (Ekim 1995).
- Ebu-Asbah, H. ve Avişai, L. *İsrail'deki Arap Toplumunun İlerlemesine Dair Görüşler, No. 1, İsrail'deki Arap Eğitim Sisteminin Gelişmesine Yönelik Tavsiyeler*, Van Leer, Kudüs, 2007 (İbranice).
- Eisenstadt, S. N. *Tradition, Change, and Modernity*, John Wiley and Sons, London, 1983.
- . *The Transformation of Israeli Society: An Essay in Interpretation*, Westview Press, Boulder, 1986.
- . *Israeli Society*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1967.
- Elrazik, A. A., Amin R., Davis, U. "Problems of Palestinians in Israel: Land, Work and Education", *Journal of Palestine Studies*, c. 7, no. 3 (Bahar 1978), s. 31-54.
- Entelis, J. P. "The Democratic Imperative vs. the Authoritarian Impulse: The Maghreb State between Transition and Terrorism", *Strategic Insights*, c. 4, no. 6 (Haziran 2005).
- Falah, G. "Israel's 'Judaization' Policy in the Galilee", *Journal of Palestine Studies*, c. 20, no. 4 (1991), s. 69-85.
- Farah, B. *From Ottoman Rule to a Hebrew State: The Life Story of a Communist and a Palestinian Patriot, 1910-1991*, el-Savt, Hayfa, 1985.
- Falk, R. "Azmi Bishara, the Right of Resistance, and the Palestinian Ordeal", *Journal of Palestine Studies*, c. 31, no. 2 (Kış 2002), s. 19-33.
- Farsakh, L. *Palestinian Labour Migration to Israel: Labour, Land and Occupation*, Routledge, London and New York, 2005.
- Firro, K. *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, Brill, Leiden, 1999.
- Fischbach, M. R. *Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab Israeli Conflict*, Columbia University Press, New York, 2003.
- Forman, G. "Military Rule, Political Manipulation, and Jewish Settlement: Israeli Mechanisms for Controlling Nazareth in the 1950s", *Journal of Israeli History*, c. 25, no. 2 (Eylül 2006), s. 335-59.
- Gadamer, H.-G. *Truth and Method*, Continuum, New York, 2004.
- Gertz, N., Khleifi, G. *Palestinian Cinema: Landscape, Trauma and Memory*, Indiana University Press, Bloomington, 2008.
- Ghanem, A. *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948-2000: A Political Study*, SUNY Press, New York, 2001.
- Ghanem, A. ve Azaiza, F. *Krizin Üstesinden Gelmek Mümkün mü? 21. Yüzyıl Başında İsrail'deki Arap Belediyeleri*, Kermel, Kudüs, 2008 (İbranice).
- Ghanem, A. ve Ozacky-Lazar, S. *Irak Savaşı Gölgesinde İsrail'deki Araplar*, Barış Çalışmaları Enstitüsü, Givat Haviva, 1991 (İbranice).

- Giladi, D. *Siyaset ve Ekonomi*, Tel Aviv Üniversitesi Yayınları, Tel Aviv, 1998 (İbranice).
- Ginosar, Y. "The Red Parcel in Sarya, the Devil's Daughter: A Chapter from a Woman and her Men in Emil Habibi's Work", *Iyunim be-Tekumat Israel*, c. 10 (2000), s. 592-9.
- Golan, A. "İlk On Yılda Yerleşimler", H. Yablonka ve Z. Zameret (ed.), *İlk On Yıl, 1948-1958*, Yad Ben Zvi, Kudüs, 1997, s. 83-102 (İbranice).
- Greenstein, R. "Israel/Palestine and the Apartheid Analogy: Critics, Apologists and Strategic Lessons", *Monthly Review* (Ağustos 2007).
- Grossman, D. *Sleeping on a Wire: Conversations with Palestinians in Israel*, Vintage Books, London, 2010.
- Gubser, P. *Jordan: Crossroads of the Middle Eastern Events*, Westview Press, Boulder, 1982.
- Gur-Zeev, I., Pappé, I. "Beyond the Deconstruction of the Other's Collective Memory: Blueprints for Palestinian/Israeli Dialogue", *Theory, Culture & Society*, c. 20, no. 1 (Şubat 2003), s. 93-108.
- Habas, B. *İkinci Aliya Kitabı*, Am Oved, Tel Aviv, 1947 (İbranice).
- Habiby, E. *The Secret Life of Saeed, the Pessoptimist*, çev. Salma Khadra Jayyusi, Trevor LeGassick, Zed Books, London, 1985.
- Haj-Yahia, M. "Beliefs about Wife Beating among Palestinian Women: The Influence of their Patriarchal Ideology", *Violence Against Women*, c. 15 no. 5 (1998), s. 533-58.
- Hac, K., Arar, H. "İsrail'deki Arap Öğrencilerin Ürdün Üniversitelerine Geçiş: Onları İten ve Çeken Faktörler", R. Hamaisi (ed.), *İsrail'deki Arap Toplumu Üzerine Üçüncü Kitap*, Van Leer, Kudüs, 2009, s. 227-51 (İbranice).
- Halebi, R. *Eşit Yükümlülüklerin Vatandaşları, Dürzi Kimliği ve Yahudi Devleti*, Kibbutz Meudad, Tel Aviv, 2006 (İbranice).
- Hamaisi, R. "İsrail'de Arap Endüstrisi", Yüksek Lisans Tezi, Technion, 1984 (İbranice).
- . *İsrail'deki Arap Toplumu Üzerine Üçüncü Kitap: Nüfus, Toplum, Ekonomi*, Van Leer, Kudüs, 2009 (İbranice).
- Harel, I. *Güvenlik ve Demokrasi*, Am Oved, Tel Aviv, 1989 (İbranice).
- Hassan, M. "Şehrin Yıkılması ve Belleğe Karşı Savaş: Galip ve Mağlup", *Teori ve Kritik*, c. 27 (Güz 2005), s. 197-207 (İbranice).
- . "Şeref Siyaseti: Ataerkillik, Devlet ve Namus Cinayetleri", D. Izraeli (ed.), *Seks, Cinsiyet ve Politika*, Hakibbutz Ha-Meuhad, Tel Aviv, 1999, s. 267-307 (İbranice).
- Hasson, Ş. ve Ebu-Asbah, H. *Değişen Gerçeklik Karşısında İsrail'de Yahudiler ve Araplar: İkilemler, Eğilimler, Senaryolar ve Öneriler*, Floersheimer Enstitüsü, Kudüs, 2003 (İbranice).

- Haydar, A. *İsrail'de Arap Sektörün Ekonomik Gelişimi Önündeki Engeller, Arap-Yahudi Gelişim Enstitüsü*, Tel Aviv, 1994 (İbranice).
- . *Arap Toplumunu Üzerine İlk Kitap*, Van Leer, Kudüs, 2005 (İbranice).
- Humphries, I. "A Muted Sort of Grief: Tales of Refuge in Nazareth (1948-2005)", N. Masalha (ed.), *Catastrophe Remembered: Palestine, Israel and the Internal Refugees*, Zed Books, London, 2005, s. 145-67.
- Jamal, A. "The Arab Leadership in Israel: Ascendance and Fragmentation", *Journal of Palestine Studies*, c. 35, no. 2 (Kış 2006), s. 6-22.
- Jiryis, S. "The Arabs in Israel, 1973-1979", *Journal of Palestine Studies*, c. 8, no. 4 (Yaz 1979), s. 31-56.
- Kanaaneh, H. *A Doctor in the Galilee: The Life and Struggle of a Palestinian in Israel*, Pluto, London, 2008.
- Kaufman, I. *Arab National Communism in the Jewish State*, Miami, University of Florida Press, 1997.
- Khalidi, R. "Sixty Years after the UN Partition Resolution: What Future for the Arab Economy in Israel?", *Journal of Palestine Studies*, c. 37, no. 2 (Kış 2008), s. 6-22.
- Khatib, S. "The Future Visions of the Palestinian-Arabs in Defining the Conflict", *BADI's Publications*, Beit Lehem, 8 Eylül 2009.
- Kook, R. B. *The Logic of Democratic Exclusion: African Americans in the United States and Palestinians Citizens in Israel*, Lexington Books, Boston, 2002.
- Korn, A. "Crime and Law Enforcement in the Israeli Arab Population under the Military Government 1948-1966", S. I. Troen, N. Lucas (ed.), *Israel: The First Decade of Independence*, SUNY Press, New York, 1995, s. 659-78.
- Laor, Y. "A. B. Yehoşua ve 'MizrahilerinArap Düşmanlığı'", *Mittam*, c. 2, 2005 (İbranice).
- Landau, J. M. *The Arab Minority in Israel, 1967-1991: Political Aspects*, Oxford University Press, Oxford, 1993.
- Lavie, S. "Israeli Anthropology and American Anthropology", *Anthropology News*, c. 46, no. 1 (Ocak 2005), s. 9-15.
- Levin-Epstein, N., Semyonov, M. *The Arab Minority in Israel's Economy*, Westview Press, 1993.
- Linn, A. *Fırtınadan Önce: Umut ve Umutsuzluk Arasında Yahudiler ve Araplar*, Kineret, Tel Aviv, 1999 (İbranice).
- Lustick, I. *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority*, University of Texas Press, Austin, 1980.
- Manna, A. *Geç Osmanlı Dönemi Filistin Tarihi, 1700-1918*, Filistin Çalışmaları Enstitüsü, Beyrut, 1999 (Arapça).

- Manna, A. (ed.), *İsrail'deki Arap Toplumu İkinci Yılığ*, Van Leer, Kudüs, 2008 (İbranice).
- Massad, J. "Palestinians and the Limits of Radicalized Discourse", *Social Text*, no. 34 (1993), s. 94-114.
- Masalha, N. *Expulsion of the Palestinians: The Concept of "Transfer" in Zionist Political Thought, 1882-1948*, Institute of Palestine Studies, Washington, 1992.
- . "Operation Hafaferet and the Massacre of Kafr Qassem, October 1956", *The Arab Review* (Yaz 1994), s. 15-21.
- . *A Land Without a People: Israel, Transfer and the Palestinians, 1949-96*, Faber and Faber, London, 1997.
- . "Present Absentees and Indigenous Resistance", N. Masalha (ed.), *Catastrophe Remembered: Palestine, Israel and the Internal Refugees*, Zed Books, London, 2005, s. 23-55.
- Mazawi, A. E. "University Education, Credentialism and Social Stratification among Palestinian Arabs in Israel", *Higher Education*, c. 29, no. 4 (Haziran 1995), s. 351-68.
- Meyer, T. *İsrail'deki Müslümanların Uyanışı*, Arap Meseleleri Enstitüsü, Givat Haviva, 1988 (İbranice).
- Migdal, J. S. "State and Society in a Society without State", G. Ben-Dor (ed.), *The Palestinians and the Middle East Conflict*, Tel Aviv University Publications, Tel Aviv, s. 396-7.
- Mihsal, S. *West Bank/East Bank: The Palestinians in Jordan, 1949-1967*, Yale University Press, New Haven, 1978.
- Morris, B. *Israel's Border Wars, 1949-1956*, Clarendon Press, Oxford, 1993.
- . *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Muslih, M. *The Origins of Palestinian Nationalism*, Institute of Palestine Studies, Washington DC, 1988.
- Mustafa, M., Arar, K. "Azınlıkların Yükseköğretime Erişimi: İsrail'deki Arap Toplumu Örneği", R. Hamaisi (ed.), *İsrail'deki Arap Toplumu Üzerine Üçüncü Kitap*, Van Leer, Kudüs, 2009, s. 204-26 (İbranice).
- Nakhleh, K. "The Direction of Local-level Conflict in Two Arab Villages in Israel", *American Ethnologist*, c. 2, no. 3 (Ağustos 1975), s. 497-516.
- Nakkarah, H. *Memoires*, yayınlanmamış nüsha.
- Natur, S. *Rüzgâra Kapılmak*, Kibbutz Meuhad, Tel Aviv, 1992 (İbranice).
- Ozacky-Lazar, S. "Israeli Arab Positions towards the State, 1949-1967", MA Haifa University, 1990.
- Pappé, I. "Moshe Sharett, David Ben-Gurion and the 'Palestinian Option', 1948-1956", *Studies in Zionism*, c. 7, no. 1 (1986), s. 451-60.

- . *The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947-51*, I.B. Tauris, London and New York, 1994.
- . “An Uneasy Coexistence: Arabs and Jews in the First Decade of Statehood”, S. I. Troen, N. Lucas (ed.), *Israel: The First Decade of Independence*, SUNY Press, New York, 1995, s. 633-51.
- . “The Tantura Case in Israel: The Katz Research and Trial”, *Journal of Palestine Studies*, c. 30, no. 3 (Bahar 2001), s. 19-39.
- . “The Post-Zionist Discourse in Israel”, *Holy Land Studies*, c. 1, no. 1 (2002), s. 3-20.
- . “The Square Circle: The Struggle for Survival of Traditional Zionism”, E. Nimni (ed.), *The Challenge of Post-Zionism: Alternatives to Israeli Fundamentalist Politics*, Zed Books, London, 2003, s. 42-62.
- . *The Modern Middle East*, 2. ed., Routledge, London and New York, 2006.
- . “Post-Zionism and its Popular Cultures”, R. Stein, T. Swedenburg (ed.), *Palestine, Israel, and the Politics of Popular Culture*, Duke University Press, Durham, 2005, s. 77-98.
- . *The Ethnic Cleansing of Palestine*, Oneworld Publications, New York and London, 2006.
- . “The *Mukhabarat* State of Israel: A State of Oppression is not a State of Exception”, R. Lentin (ed.), *Thinking Palestine*, Zed Books, London, 2008, s. 148-71.
- . *The Modern Middle East*, Routledge, New York and London, 2. ed., 2010.
- . *Out of the Frame: The Struggle for Academic Freedom in Israel*, Pluto Press, London, 2010.
- Peled, Y. “Meir Khana”, A. Ophir (ed.), *Elliden Kirksekize: İsrail Tarihinde Kritik Anlar*, Van Leer, Jerusalem, 1999, s. 321-6.
- Peleg, I. “Jewish-Palestinian Relations in Israel: From Hegemony to Equality?”, *International Journal of Politics, Culture, and Society*, c. 17, no. 3 (Bahar 2004), s. 415-37.
- Piterberg, G. *The Returns of Zionism: Myths, Politics and Scholarship in Israel*, Verso, London, 2008.
- Prior, M. “Zionism and the Challenge of Historical Truth and Morality”, M. Prior (ed.), *Speaking the Truth about Zionism and Israel*, Melisende, London, 2004, s. 27-37.
- Rabinowitz, D. “The Palestinian Citizens of Israel, the Concept of Trapped Minority and the Discourse of Transnationalism in Anthropology”, *Ethnic and Racial Studies*, c. 24, no. 1 (1 Ocak 2001), s. 64-85.
- . “Oriental Othering and National Identity: A Review of Early Israeli Anthropological Studies of Palestinians”, *Identities: Global Studies in Culture and Power*, c. 9 (2002), s. 305-24.

- Rabinowitz, D., Abu Bakr, K. *Coffins on Our Shoulders: The Experience of the Palestinian Citizens of Israel*, University of California Press, Berkeley, 2005.
- Rattner A. ve Fishman, G. *Herkes İçin Adalet? İsrail Hukuk Sisteminde Yahudiler ve Araplar*, Suç Araştırmaları Merkezi, Hayfa Üniversitesi, 2001 (İbranice).
- Rekhess, E. *İsrail'deki Arap Azınlık: Komünizm ve Milliyetçilik Arasında 1965-1991*, Dayan Center Publications, Tel Aviv, 1992 (İbranice).
- . "Initial Israeli Policy Guidelines towards the Arab Minority, 1948-1949", L. J. Silberstein, (ed.), *New Perspectives on Israeli History: The Early Years of the State*, New York University Press, New York, 1991, s. 103-23.
- Reiter, Y. "Nekbe ve Yeniden Doğuş: İsrail'deki Arapların Vizyon Belgelerine Siyonist-Yahudi Bir Bakış", Ozacky-Lazar ve M. Kabha (ed.), *Vizyon ve Gerçeklik Arasında: İsrail'deki Arapların Vizyon Belgeleri*, Yurttaş Birliği Forumu, Kudüs, 2008, s. 140-58 (İbranice).
- Ricoeur, P. *The Conflict of Interpretations*, Northwestern University Press, Chicago, 1974.
- Rinavai, H. *İsrail'deki Arap Toplumu: Değişken Bir Gündem*, The College for Management Publications, Tel Aviv, 2003 (İbranice).
- Rivlin G., Oren E. (ed.), *Ben-Gurion, The War of Independence: Ben-Gurion's Diary*, Ministry of Defense Publication, Tel Aviv, 1982.
- Rosenfeld, H. "The Class Situation of the Arab National Minority in Israel", *Comparative Studies in Society and History*, c. 20 (1978), s. 374-407.
- Rosenthal, R. (ed.), *Kefer Kasım: Olaylar ve Mitler*, Kibbutz Meuhad, Tel Aviv, 2000 (İbranice).
- Rouhana, N. N. "The Political Transformation of the Palestinians in Israel: From Acquiescence to Challenge", *Journal of Palestine Studies*, c. 18, no. 3 (Bahar 1989), s. 34-55.
- . "The Intifada and the Palestinians in Israel: Resurrecting the Green Line", *Journal of Palestine Studies*, c. 19, no. 3 (Bahar 1990), s. 58-75.
- . "Accentuated Identities in Protracted Conflicts: The Collective Identity of the Palestinian Citizens in Israel", *Asian and African Studies*, c. 27 (1993), s. 97-127.
- . *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, Yale University Press, New Haven, 1997.
- . "Interactive Conflict Resolution: Issues in Theory, Methodology and Evaluation", *International Conflict Resolutions after the Cold War*, Commission on Behavioral and Social Sciences and Education, New York (2000), s. 294-337.
- Rouhana, N. N. and Ghanem, A. "The Crisis of the Minorities in Ethnic States: The Case of the Palestinians in Israel", *International Journal of Middle East Studies*, c. 30, no. 3 (Ağustos 1998), s. 321-46.

- Rubinstein, A. *İsrail Devletinin Anayasası*, Shoken, Tel Aviv, 1974 (İbranice).
- Ryan, J. L. "Refugees within Israel: The Case of the Villages of Kafr Bir'im and Iqrit", *Journal of Palestine Studies*, c. 2, no. 4 (Yaz 1973), s. 55-8.
- Sa'di, A. H. "Modernization as an Explanatory Discourse of Zionist-Palestinian Relations", *British Journal of Middle East Studies*, c. 24, no. 1 (Mayıs 1997), s. 25-48.
- . "The Incorporation of the Palestinian Minority by the Israeli State, 1948-1970: On the Nature, Transformation and Constraints of Collaboration", *Social Text*, c. 21, no. 2 (2003), s. 75-94.
- Saban, I. "Minority Rights in Deeply Divided Societies: A Framework for Analysis and the Case of the Arab-Palestinian Minority in Israel", *International Law and Politics*, c. 36 (Haziran 2005), s. 885-1001.
- Said, E. W. "Permission to Narrate", *Journal of Palestine Studies*, c. 13, no. 3 (1984), s. 27-48.
- . *Culture and Imperialism*, First Vintage Books, London, 1994.
- Schnell, I., Benenson, I., Sofer, M. "The Spatial Pattern of Arab Industrial Markets in Israel", *Annals of the Association of American Geographers*, c. 89, no. 2 (1999), s. 331-6.
- Schnell, I., Sofer, M. "Embedding Entrepreneurship in Social Structure: Israeli Arab Entrepreneurship", *Journal of Urban and Regional Research*, c. 2 (2003).
- Schwartz, W. *The Arabs in Israel*, Faber and Faber, London, 1959.
- Segev, T. 1949: *The First Israelis*, Henry Holt and Company, New York, 1986.
- Seligson, M. A., Caspi, D. "Arabs in Israel: Political Tolerance and Ethnic Conflict", *Journal of Applied Behavioral Science*, c. 19, no. 1 (1983), s. 55-66.
- Sella, R. *Kamuoyu İçin: İsrail Askeri Arşivlerinde Filistinlilerin Fotoğrafları*, Helena, Tel Aviv, 2009 (İbranice).
- Shafir, G., Peled, Y. *Being Israeli: The Dynamics of Multiple Citizenship*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- Shenhav, Y. *The Arab Jews: A Postcolonial Reading of Nationalism, Religion, and Ethnicity*, Stanford University Press, Stanford, 2006.
- Shlaim, A. "The Oslo Accord", *Journal of Palestine Studies*, c. 23, no. 3 (Bahar 1994), s. 24-40.
- Shohat, E. *Israeli Cinema, East/West and the Politics of Representation*, University of Texas Press, Austin, 1989.
- Shoughry, N. "'Israeli-Arab' Political Mobilization: Between Acquiescence, Participation, and Resistance", Doktora Tezi, Aberystwyth Üniversitesi, 2010.
- Smootha, S. *Israel: Pluralism and Conflict*, University of California Press, Berkeley, 1978.

- . *The Orientation and Politicization of the Arab Minority in Israel*, The Arab Jewish Center, Haifa, 1984.
- . "Ethnic Democracy: Israel as an Archetype", *Israel Studies*, c. 2, no. 2 (Güz 1997), s. 198-241.
- . "The Model of Ethnic Democracy: Israel as a Jewish and Democratic State", *Nations and Nationalism*, c. 8, no. 4 (2002), s. 475-503.
- . "The Israeli Palestinian-Arab Vision of a Binational Democracy", *Constellations*, c. 16, no. 3 (Eylül 2009), s. 509-22.
- Smootha, S., Cibulski, O. *İsrail'deki Araplar Üzerine Sosyal Araştırma, 1948-1976: Eğilimler ve Açıklamalı Kaynakça*, Turtledove, Ramat Gan, 1978 (İbranice).
- Smootha, S., Peretz, D. "The Arabs in Israel", *Journal of Conflict Resolution*, c. 26, no. 3 (Eylül 1982), s. 451-84.
- Soffer, A. "The Role of Demography and Territory in Jewish-Arab Relations in Israel", *Horizons in Geography*, no. 60-61 (2004), s. 492-515.
- Soja, E. W. *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Wiley-Blackwell, London, 1996.
- Sorek, T. *Arab Soccer in a Jewish State: The Integrative Enclave*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Stendel, O. *The Arabs in Israel: A Political Study*, Sussex Academic Press, Brighton, 1996.
- Suleiman, R. "Minority Self-categorization: The Case of Palestinians in Israel", *Peace and Conflict: Journal of Peace and Psychology*, c. 8, no. 1 (Mart 2002), s. 31-46.
- Şehade, A. *Gelişmeyi Örtmek: İsrail'deki Arap Azınlığa Yönelik Ekonomi Politikaları*, Meda Kermel, Hayfa, 2006 (İbranice).
- Şilo, G. *FKÖ'nün ve Arap Dünyasının Gözünde İsrail'in Arapları*, Magnes, Kudüs, 1982 (İbranice).
- Tamari, S. "What the Uprising Means", *Middle East Report*, no. 152, "The Uprising", (Mayıs-Haziran 1988), s. 65-79.
- Totary, M. vizyon belgeleri hakkında altı sayfalık İbranice yorum için bkz. Oranim College resmi internet sayfası, www.oranim.ac.il/sites/heb
- Yazbak, M. *Haifa in the Late Ottoman Period, 1864-1914: A Muslim Town in Transition*, Brill, Leiden, 1998.
- Yiftachel, O. "Israeli Society and Jewish-Palestinian Reconciliation: 'Ethnocracy' and its Territorial Contradictions", *Middle East Journal*, c. 51, no. 4 (Güz 1997), s. 505-19.
- . "Toprak Günü", A. Ophir (ed.), *Elliden Kırksekize: İsrail Tarihinde Kritik Anlar*, Van Leer, Kudüs, 1999, s. 279-99 (İbranice).
- . "Etnokrasi, Coğrafya ve Demokrasi: Toprağın Yahudileştirilmesi Politikasına Dair Yorumlar", *Alpaiym*, 19 (2000), s. 78-105 (İbranice).

- Yiftachel, O., Ghanem, A. "Towards a Theory of Ethnocratic Regimes: Learning from the Judaization of Israel/Palestine", E. P. Kaufmann, *Rethinking Ethnicity: Majority Groups and Dominant Minorities*, Routledge, London, 2004, s. 179-97.
- Zayyad, T. "The Fate of the Arabs in Israel", *Journal of Palestine Studies*, c. 6, no. 1 (Güz 1976), s. 92-103.
- Zreik, R. "Palestine, Apartheid, and the Rights Discourse", *Journal of Palestine Studies*, c. 34, no. 1 (Güz 2004), s. 68-80.
- Zureik, E. T. *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism*, Routledge and Kegan Paul, London, 1979.
- . "Demography and Transfer: Israel's Road to Nowhere", *Third World Quarterly*, c. 24, no. 4 (Ağustos 2003), s. 619-30.

- Abdi, Abed 163, 253
 Abdullah, Şeyh Ahmed 111
 Adalah (STK) 58, 124, 235, 246-248, 250, 252, 255, 277, 280, 293
 Afrika 125, 310; Güney ~ 18, 124, 220, 241, 256, 311, 318, 320, 331, 339
 Afro-Amerikalılar 134, 185, 212
 Afula 274
 Agamben, Giorgio 310, 314
 Ağbariye, Reca 213
 Aharonowitz, İzak 19
 Akabe Körfezi 117
 Akdeniz 34, 36, 42, 51, 160, 203, 288
 Akka 107, 108, 114, 160, 170, 195, 233, 279, 305
 Akkavi, Dib 223
 Almanya 38, 48, 70, 135, 265, 318; Doğu ~ 82, 213
 Alon, Yigal 191
 Aloni, Şulamit 218
Amant Kinneret (Kinneret Belgesi) 291-293
 Amaş, İzzeddin 288
 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 12, 13, 19, 30, 35, 36, 104, 115, 133-135, 158, 170, 181, 185, 188, 189, 204, 209, 225, 227, 228, 256, 257, 267, 269, 272, 289, 299, 300, 313, 315, 331, 332, 336
 Amir, Hannan Süleyman 78
 Amman 57, 104, 306
 apartheid 18, 102, 155, 220, 304, 311, 321, 338
Arabranice 141, 307, 321
 Arafat, Yaser 144, 149, 167, 179, 203, 231-233, 244, 265, 272
 Arap Halk Cephesi 108
 Arap Ligi 31, 96, 120, 180
 Arapça 25, 36, 40, 43, 47, 66, 99, 105, 130, 141, 158, 167, 168, 179, 180, 200, 205, 206, 221, 222, 224, 225, 236, 242, 246, 258, 289, 294, 305, 307, 321
 Arara (köyü) 162
 Arava Vadisi 117
 el-Ard 59, 106-112, 179, 183
 Argov, Şlomo 181
 Arrabe (köyü) 25, 106, 149, 160-162
 aşiretler (*hammula*) 51, 73, 81, 85, 86, 95, 104, 121, 138, 153, 155, 169, 196, 264, 287, 288
 Aşkelon bkz. Mecdcl
 Aşkenazi 40, 48, 148, 168, 213, 325
 Atatürk, Mustafa Kemal 138
 Avner, Elimeleh 72
 Aylut (köyü) 253
 Ayn Havd (köyü) 51
 Ayn el-Hilve 167
 Ayn Mahil (köyü) 302, 303
 Balad 179, 180, 213, 215, 242, 314, 321
 Balata 167
 Barak, Aharon 304
 Barak, Ehud 261, 262, 265, 275, 278, 279, 281
 Baram 191
 Baransi, Salah 109, 112, 114
 Barta (köyü) 42, 43, 141
 Bastuni, Rustem 60
 Batı Şeria 14-17, 43, 45, 50, 55, 68, 72, 94, 100, 104, 122, 129, 134, 139-141, 143, 149, 152, 164, 165, 167, 171, 175, 178, 181, 184, 194, 201, 205, 207, 208, 210, 211, 214, 217, 230, 267, 271, 273-275, 288, 300, 306, 319, 333, 339

Bedeviler 13, 18, 34, 43, 44, 73, 85, 86,
169, 196, 197, 221, 222, 226, 235,
248, 256, 292, 293

Begin, Menahem 75, 148, 168-170, 181,
189, 191, 201

Beka el-Garbiyye (köyü) 43, 79, 229

Beka el-Şarkıyye (köyü) 43

Belarus 54

Belçika 294

Beled el-Şeyh (köyü) 254

Belgrat 99, 100

Ben-Ami (köyü) 252

Ben-Ami, Şlomo 278, 279

Ben-Gurion, David 30, 31, 33, 41, 45-
47, 49, 50, 55-57, 68, 69, 72, 74, 75,
80, 81, 92, 94, 96, 97, 109, 115, 117,
191, 250

Ben-Zvi, İzak 49

Bereke, Muhammed 184, 251

Beyaz Saray 201, 203

Beyrut 30, 35, 150, 180, 181, 202, 224,
253, 306

Beyt Safafa (köyü) 44

Bialik, Haim 99

Birleşmiş Milletler (BM) 17, 30-32, 35,
42, 47, 50, 109, 116, 141, 188, 234,
242

Birüssebi (Berşeve) 43, 44, 195, 235, 248

Bişara, Azmi 148, 180, 184, 213, 242,
251, 255, 265, 266, 275, 276, 283-
286, 315, 336, 337

el-Bukaya 155

Bush, George W. 300

Cabarin, Hasan 213

Calculiye (köyü) 14, 77

Camp David Antlaşması 202, 272

Carcura, Munim 114

Carter, Jimmy 201, 339

Celile 13, 41, 53, 82, 86, 96, 97, 99, 104,
111, 133, 148, 149, 151, 156, 157,
159, 160, 163, 165, 166, 182, 190,
194, 208, 210, 220, 224, 229, 249-
252, 259, 271, 272, 299-303, 332, 339

Celile Topluluğu 234, 235

Cenin 42, 180

Cezayir 116, 179, 221, 222, 317

el-Cezire 306, 307

el-Cezzar Camii 108

Chomsky, Noam 324

Ciryis, Sabri 114, 116, 143, 149, 150

Cisr el-Zarka (köyü) 288

Cubran, Selim 129, 155

Çek Cumhuriyeti 79, 294

Çerkezler 86

Çöl Fırtınası Operasyonu 227

Daburiyye 339

Daliyat el-Kermel 83

Daliyat el-Ruha 278

Deravşe, Abdulvehhab 215, 228

Derviş, Mahmud 59, 114, 129, 155, 163,
240, 253

Derviş, Şeyh Abdullah Nimr 192, 210,
211, 243

Deyr Hanna (köyü) 149, 160

Dimona 117

Diskin, Yuval 315, 318

Divon, Şemuel 48

Dökme Kurşun Operasyonu 16, 275

Dürziler 13, 18, 83-85, 117, 124, 195,
198, 221, 222, 249, 334

Ebna el-Beled 180, 183, 213, 214, 297

Ebu Esad, Hani 224

Ebu Guş (köyü) 44, 51

Ebu Nahs, Said 66

Ebu Nidal 181

Ebu Ras, Osman 114

Ebu Raya, İsam 318

Ebu Riya, Mustafa 229

Ebu Riya, Reca Hüseyin 162

Ebu Şakra, Asım 253

Ebu Varda, Yusuf 239

Ein Hod (köyü) 51

Entebbe 164

Eretz İsrail 12, 17, 45, 94

Ermeni Kilisesi 89

Esad, Beşar 284

- Eşkol, Levi 117, 156, 191
 Etiyopya 269
 etnokrazi 26, 52, 173, 189, 196, 286-288, 310, 314, 339-341
 Eylat 117, 195
 Eytan, Rafael 181
 Eyyubi, Selahaddin 42, 229
- Facebook 289
 Falk, Richard 284
 Farah, Bulus 38, 61, 114
 Fas 48, 212,
Fedailer 78
 feminizm 98, 174, 214, 235, 259, 295, 296, 333
 el-Fetih 96, 120, 148, 149, 180, 192, 233
 Feyruz 206
 Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 96, 112, 120, 143, 144, 146, 147, 149, 150, 155, 164, 167, 175-177, 179-186, 200, 201, 205, 207, 209, 211-215, 222, 224, 230, 231, 261, 331
 Filistin Yönetimi 230, 232, 233, 239, 244, 261
 Finlandiya 258
 Fransa 76, 221, 222, 254, 258
 Friedman, Milton 171
- Gabsiyye (köyü) 51
 Gadamer, Hans-Georg 329
 Gaip Kişilerin Mülkleri İdaresi 57, 88, 94, 191, 252
 Gaiplik Yasası 58, 252
 Gazap Üzümleri Operasyonu 243
 Gazze Şeridi 16, 32, 45, 47, 50, 51, 68, 78, 96, 122, 129, 134, 139-143, 149, 152, 165, 167, 171, 175, 178, 181, 184, 192, 194, 203, 205, 207, 208, 210, 211, 214, 217, 230, 232, 244, 261, 267, 271, 273, 275, 282, 283, 296, 299-301, 304, 306, 319, 321, 339
 Geri Dönüş; ~ hakkı 34-37, 39, 52, 58, 69, 75, 89, 100, 101, 109, 113, 143, 146, 153, 158, 180, 190, 191, 216, 242, 247, 260, 261, 294; ~ Yasası 53, 102, 287
- Golan Tepeleri 195, 285
 Goldstein, Baruch 204
 Guş Emunim 261
- Habib, Philip 181
 Habibi, Emil 36, 39, 65, 104, 107, 112, 114, 182, 229, 240
 Hadaş 158, 181, 204, 212, 213, 217, 227, 228, 242, 256, 266
 Haddad, Mişel 101
 Haddad, Munim 223
 Hadera 42, 274
Hafarferet (Köstebek) Operasyonu 74, 79
 Haganah 29, 47, 55, 254
 Haleyfi, Mişel 223, 224
 el-Halil (Hebron) 192, 204, 210, 261
 Hamas 208, 254, 286, 315
 Hamis, Saliba 114
 Harel, Isar 74, 80
Harel Operasyonu 44
 Haremü's-Şerif 244, 272, 277
 Haşimi Krallığı 32, 42, 104, 253
 Hatib, Ahmed 155
 Hatib, Haşim 279
 Hatib, Şevki 293
 Hayfa 12, 13, 18, 33-41, 51, 56, 61, 89, 93, 107, 114, 115, 131, 132, 149, 150, 155, 184, 194-196, 198, 221, 226, 239, 240, 243-245, 253-255, 257, 274, 288, 292, 296, 297, 307, 320, 334, 341
 Herut 75, 262
 Herzl, Theodor 11, 12
 Herzliya 299
 Histadrut 49, 68, 89, 91-96, 134, 137, 152
 Hizbullah 110, 229, 243, 253, 274, 284, 285, 306, 307, 315
 Holokost 265
 Hristiyanlar 24, 36, 40, 74, 84, 87-90, 102, 111, 117, 152, 190, 233, 244, 245, 249
 Hüseyin, İbrahim Nimr 161, 177, 217
 Hüseyin, Raşid 99-101
 Hüseyin, Saddam 227-229, 256, 289

Irak 36, 86, 101, 104, 110, 121, 181, 201, 256; ~ Savaşı 227, 228

Irgun 189

İbn Haldun (STK) 259

İbrahim, Cevad 226

İbranice 40, 43, 45, 48, 55, 63, 65, 75, 90, 99, 113, 130, 141, 143, 155, 158, 160, 179, 188, 195, 216, 224, 225, 227, 228, 236, 242, 243, 245, 255, 265, 269, 273, 282, 287, 299, 302, 305, 307, 321, 324, 334, 339

İkrit 51, 190, 191

İngiliz Manda dönemi 29, 30, 32, 33, 61, 68, 69, 87, 88, 92, 93, 254, 309

İngiltere 76, 104, 280, 281, 339

İntifada; Birinci ~ 154, 165-167, 171, 178, 202, 203, 205-207, 209, 212, 218, 220-223, 226, 230-232, 234, 275; İkinci ~ 178, 244, 256, 260, 261, 267, 271, 309, 314

İran 138

İrlanda 281

İslami Cihad 208

İslami Hareket (STK) 211, 314

İslami hareket 25, 99, 154, 179, 183, 192, 193, 200, 208, 209, 211, 212, 217, 224, 227, 233, 243, 244, 246, 254, 255, 286, 295, 297, 315

İsviçre 294

Kach hareketi 188, 189, 218, 266

kadın 14, 39, 61, 72, 77, 78, 85, 98, 104, 114, 120, 126, 127, 137, 168, 182, 194, 198, 210, 214, 223, 224, 226, 235, 241, 244, 248, 258, 259, 264, 271, 272, 294-297, 333, 334

Kahana, Meir 183, 188, 189, 218, 266, 267, 305

Kahire 30, 35, 109, 201, 202, 206, 285, 306

Kahveci, Habib 114, 155

el-Kaide 189, 282

Kanada 258, 294

Kanafani, Gassan 200, 201

Karduş, Mansur 110, 114

Karmiel 96, 97, 160, 165, 195, 220, 300

Kasım, Abdulkerim 110

el-Kasım, Semih 129, 155, 223

el-Kassam, İzzeddin 254, 255

el-Kassam Tugayları 254

Kaşua, Said 225

Katolikler 37, 57, 89, 115, 281

Kayzerya 288

Kazav, Moşe 265

Kefer Bir'im 51, 190, 191

Kefer Kana 162

Kefer Kara 77, 290

Kefer Kasım 77, 192, 211

Kefer Kasım katliamı 76, 79, 80, 102, 170, 265

Kefer Manda 217, 280, 300

Kefer Yasif 57, 99, 107, 108, 115, 122

Keldani Kilisesi 89

Kermel Dağı 36, 37, 83, 148

Kıbrıs 56

kibutz 51, 83, 157, 191, 204, 252, 265, 293

Knesset 15, 37, 52, 53, 59, 60, 63, 69, 70, 76, 78, 88, 93, 94, 96, 102, 110, 114, 117, 145, 153, 177, 179, 181, 189, 190, 201, 203, 204, 213, 219, 228, 241, 243, 256, 261, 264, 266, 274, 275, 284-286, 296, 298, 321

Koenig, Israel 156, 157, 164

Kohen, Izak 197

Koruma Kalkanı Operasyonu 275

Körfez Savaşı 227, 228, 256

köy/ler 14, 24, 25, 29, 30, 33-35, 37, 41-45, 48, 50-52, 55, 57, 63, 65, 66, 72, 73, 76-79, 82, 83, 86, 92-96, 104-106, 108, 109, 120, 139, 141, 149, 150, 153, 160-163, 166, 170, 177, 179, 180, 183, 190-193, 195-197, 207, 211, 215, 216, 220, 221, 224, 225, 240, 247-250, 252-254, 256, 262, 264, 272, 276, 278, 280-282, 288, 289, 292, 296, 298-304, 306, 312, 321

Kudüs 39, 44, 51, 52, 58, 109, 119, 128, 129, 142, 178, 183, 195, 211, 226, 244, 261, 272, 286, 304, 306, 319, 320

Kundera, Milan 230

Kuveyt 201, 227, 228

- Landau, Uzi 281
 Lavon, Pinhas 49
 Lieberman, Avigdor 17, 19, 157, 176, 267, 292, 301, 305, 306
 el-Lud (Lod) 33, 72, 130, 155, 195, 251, 264, 289
 Lübnan 36, 43, 55, 56, 73, 84, 96, 101, 104, 144, 167, 180, 181, 184, 190, 202, 204, 206, 266, 284
 Lübnan savaşı 166-168, 171, 174, 176-178, 180-182, 185, 193, 200, 223, 243, 266, 275, 283, 285, 301, 306, 307, 315, 316
 Madi, Şeyh Cabir 117
 Mahamid, Hişam 204, 228, 256
 Makhul, Amir 16, 266
 Makhul, İsam 184, 266
 Marksizm 90, 111, 113, 115, 334
 Maruniler 89, 177, 180, 190, 191
 Maydanek 70
 Mecdcl 47, 50
 Meda el-Kernel 257, 293, 295, 296, 307
 Medine 271
 Meir, Golda 156, 191
 Mekke 271
 Masarve, Ahmed 162
 Masarve, Riyad 200
 Meşhed (köyü) 303
 Meşheravi, Reşid 224
 Mısır 32, 43, 51, 76, 78, 80, 85, 100, 101, 109-111, 113, 120, 121, 146, 147, 189, 201, 202, 253, 304, 325
 Mia'ri, Muhammed 110, 114, 149, 179, 189, 214, 228
 Migdal, Joel 64
 Mizrahi 48, 146-148, 168, 174, 176, 188, 212, 213, 259, 264, 265, 325, 326
 Modai, İzak 220
 Moldova 176
 Mossad 12
 Muhaberat devleti 25, 310, 316
 Musava (STK) 16, 18, 257, 277, 293
 Müselles 43, 50, 76, 79, 80, 105, 111, 114, 192, 210, 229, 262
 Müslüman Kardeşler 111, 210
 Nablus 142, 167, 210
 Nakkarah, Hanna 55, 56, 62, 108, 114
 Nasır, Cemal Abdül 76, 100, 104, 106, 109-112, 120, 121
 Nasıra 36, 41, 42, 90, 95-97, 101, 104, 107, 108, 112, 121, 127, 131, 153, 158, 177, 192, 194, 195, 200, 201, 207, 209, 213, 216, 221, 223, 224, 233-235, 239, 242, 244, 250, 253, 254, 271, 274, 279, 280, 296, 301-306
 Nasrallah, Hasan 110, 284
 Natur, Selman 83-85
 Naziler 38, 70, 75, 79, 253, 265, 318
 Necef 13, 43, 53, 85, 86, 97, 117, 169, 197, 220, 221, 248, 251, 256, 292, 299-301, 303, 321
 Nehru 100
 Nekbe 15, 29, 30, 59, 65, 83, 89, 98, 100, 101, 172, 178, 216, 251-253, 314
 Nekse 120
 Neşer 254, 255
 Netanyahu, Benyamin 243, 244, 254, 260, 262, 265, 277, 299, 301
 Nimr, Fevzi 148, 233
 Nuremberg 75
 Nusayr, el-Seyyid 189
 OECD 313
 Olağanüstü Hal Düzenlemeleri 56, 65, 68, 70, 71, 75, 97, 102, 103, 105, 117, 143, 150, 151, 157, 169, 284, 285, 303, 309, 310, 319
 Olmert, Ehud 299, 301, 302
 Orpaz, İzak 129
 Ortodokslar 39, 89, 106, 114, 249, 301; ultra-Ortodoks 123, 126, 174, 264, 267, 302, 303
 Oslo süreci 52, 146, 150, 175, 176, 179, 219, 224, 230-234, 236, 237, 239, 242, 244, 250, 257, 261, 265, 267, 272
 Osmanlı İmparatorluğu 52, 74, 85, 108, 138, 330, 334
 Oz, Amos 292, 293
 Palmon, Yehoşua 47-50, 54, 117
 Papa VI. Pius 111

Pax Americana 209

Peres, Şimon 80, 96, 97, 219, 243, 299, 300, 302

Polonya 49, 70, 279

Rabikowitz, Dalia 129

Rabin, İzak 52, 156, 164, 191, 203, 204, 218, 219, 236, 237, 242, 243, 261, 290, 299

Rafa, Ali 114

Ramallah 142, 203, 224, 244, 304

Rami (köyü) 104, 105

Remle 33, 61, 195, 196, 221, 273, 289

Ricoeur, Paul 328

Rosen, Pinhas 54, 115

Rüşdi, Selman 224

Saadi, Gazi 107, 170

el-Sabah hanedanı 227

Sabra 177, 181

Safa (Nasıra) 216

Safed 57, 160, 170, 264

Said, Edward 169, 223

Sahnin 160-163, 229, 248, 271

Salah, Şeyh Raid 211, 243, 244, 286, 315

Schmitt, Carl 318

Sedat, Enver 201

Sefarad Yahudiler 48

Sina 76, 80, 85, 202

sinema 142, 170, 174, 201, 223-226, 254, 260, 292, 329

sivil toplum 16, 234-236, 257-259, 266, 283, 291, 294

sivil toplum kuruluşu (STK) 15, 16, 18, 58, 177, 190, 211, 214, 216, 234-236, 246, 250, 252, 257-259, 266, 273, 275, 277, 291, 293-295, 307, 315

Siyonizm 23, 26, 51, 52, 98, 112, 114, 131, 137, 138, 153, 170, 175, 179, 187, 218, 232, 262, 263, 267, 284, 294, 297, 311, 312, 323, 327, 336; anti-- 179, 227, 334; neo-- 262-264, 267; post-- 175, 242, 262, 263, 335; Revizyonist ~ 262, 263

Soğuk Savaş 104

Sovyetler Birliği 89, 90, 104, 112, 113, 158, 171, 188, 198, 199, 227, 263, 294

Stern Çetesi 51, 52

süfilik 210

Suriye 42, 43, 50, 73, 78, 84, 86, 101, 107, 121, 146, 147, 170, 180, 181, 185, 195, 225, 254, 284, 285, 297, 325

Suudi Arabistan 227, 297

Süleyman, Elya 224, 260

Şabak 12, 63, 68, 74, 82, 83, 133, 197, 217, 221, 222, 276, 315, 316, 318

Şalhut, Afif 223

Şam 253

Şammas, Anton 176, 225, 230, 269

Şamir, İzak 168, 170

Şapira, Moşe Haim 54

Şapira, Yaakov Şimşon 69

Şaret, Moşe 48, 49, 74, 75

Şaron, Ariel 165-168, 181, 267, 271, 272, 275, 277, 281, 299, 300, 303

Şaşua, Selim 101

Şatilla 177, 181

Şefa Amr 41, 107, 131, 161, 177, 217, 234, 250, 277, 278

Şehade, Admon 223

Şehade, Şeyh Şehade 160, 161

Şeria Nehri 57, 140, 203

Şiiler 83, 204

şiir 19, 83-85, 99, 101, 142, 154, 155, 163, 184, 223, 254, 306, 329

Şin Bet 63

Taberiye 48, 50, 107, 147, 221, 290

Taha, Ali 77

Taha, Muhammed Yusuf 162

Tal, Nahman 221, 222

Talmon 166

Tamara 259

Taybe (köyü) 77, 79, 93, 114, 117, 150, 163, 223, 229

Tel Aviv 43, 51, 70, 71, 134, 147, 157, 180, 184, 188, 195, 226, 229, 269, 274, 300, 304, 306, 307, 320, 341

Tibi, Ahmed 228, 229, 233

Tıra (köyü) 72, 79, 229, 256, 262

Tito 99

tiyatro 19, 142, 154, 167, 184, 200, 201, 223, 225, 239, 254, 292

- Toprak Günü 122, 155, 159, 160, 165, 166, 177, 178, 180, 208, 218, 272
- Tubi, Tefvik 37, 60, 78, 79, 93, 114
- Tuma, Emil 112, 114
- Tunus 182, 185, 186, 203, 206, 224
- Türkiye 48, 138, 282, 296, 321
- Twitter 289
- Uganda 164
- Usrat el-İslam 192
- Ümmü Gülsüm 110, 206
- Ümmü'l-Farac (köyü) 252
- Ümmü'l-Fehim 13, 83, 93, 211, 215, 226, 251, 253, 267, 272, 274, 278
- Ümmü'l-Sahali 278
- Ürdün 32, 42-44, 53, 57, 73, 78-80, 84, 96, 100, 101, 104, 120, 141, 145, 146, 164, 180, 185, 253, 261, 296
- Vadi Ara 13, 42, 53, 55, 73, 83, 94, 99, 111, 162, 169, 210, 211, 251, 267, 272, 274, 278, 300, 301, 303
- Vadi Nisnas 37, 39, 93, 257
- Vatikan 57, 89
- Vilner, Meir 78, 181
- Washington 265
- Weizman, Ezer 214
- Yafa 11, 33, 34, 41, 44, 106, 167, 195, 196, 224, 273, 307
- Yafat el-Nasra (köyü) 224, 271
- Yani, Yani Kustandi 107, 108, 122
- Yasin, Hayr Muhammed 162
- Yazbak, Mahmud 271, 334
- Yehoşua, A. B. 129, 225, 292
- Yehoşua, Zahara 101
- Yeşil Hat 43, 140, 141, 150, 151, 180, 207-209, 211, 222, 223, 232, 272, 283, 319
- Yugoslavya 99
- Zahalka, Cemal 110
- Zeydan, Adil 224
- Zeyyad, Tefvik 90, 99, 104, 106-108, 121, 122, 158, 183
- Zipori 216, 235
- Ziporit 303
- Zohrot (STK) 216, 252
- Zuabi, Hanin 296, 321
- el-Zu'abi, Seyfeddin 60, 121, 182
- Zuheyri, Rifat 163

UNUTULMUŞ FİLİSTİNLİLER İSRAİL'DEKİ FİLİSTİNLİLERİN TARİHİ

ILAN PAPPÉ

YÜZBİNLERCE FİLİSTİNLİ YETMİŞ YILDAN FAZLA BİR SÜREDİR, 1948'DE KURULAN İSRAİL DEVLETİNİN VATANDAŞI OLARAK YAŞAMINI SÜRDÜRÜYOR. DEVLETİN YAHUDİ VATANDAŞLARI İLE BATI ŞERİA VE GAZZE'DEKİ MÜLKSÜZLEŞTİRİLMİŞ FİLİSTİNLİLER ARASINDA KIRILGAN BİR KONUMDA BULUNAN İSRAİLLİ FİLİSTİNLİLER, "VATAN" LARI OLAN TOPRAKLARA KARŞI GİRİFT BİR İLİŞKİ GELİŞTİRDİLER. FAKAT İSRAİL-FİLİSTİN MESELESİNİN BİTMEK BİLMİYEN TARTIŞMALARI İÇİNDE ONLARIN TECRÜBELERİ YA GÖRMEZDEN GELİNDİ YA DA UNUTULDU.

ILAN PAPPÉ *UNUTULMUŞ FİLİSTİNLİLER*'DE, İSRAİL DEVLETİNİN FİLİSTİNLİ VATANDAŞLARINA YÖNELİK POLİTİKASINI VE FİLİSTİNLİLERİN YAHUDİ YÖNETİMİNE KARŞI VERDİĞİ HAYATTA KALMA MÜCADELESİNİ İNCELİYOR. İSRAİL'İN MÜLKİYET, EĞİTİM, SAĞLIK, İSTİHDAM VE YURTTAŞLIK HAKLARI ALANLARINDA UYGULADIĞI AYRIMCILIĞI ÇARPICI DETAYLARIYLA ORTAYA KOYUYOR. İSRAİLLİ FİLİSTİNLİLERİ İDEALİZE ETMEYİ DEĞİL, UNUTULMUŞ VE ÖTEKİLEŞTİRİLMİŞ OLDUKLARI NOKTALARDA İNSANİLEŞTİRMİYİ HEDEFLİYOR. TITİZ BİR İNCELEMİYİ AKICI BİR ÜSLUPLA BİRLEŞTİREN BU ESER, İSRAİL-FİLİSTİN MESELESİNE -EKSİKLİĞİ HİSSEDİLEN- YENİ BİR PERSPEKTİF KAZANDIRIYOR. İSRAİL VE ONUN FİLİSTİNLİ VATANDAŞLARI ARASINDAKİ KARMAŞIK İLİŞKİNİN CANLI VE ÇARPICI BİR ANALİZİ...

"ILAN PAPPÉ İSRAİL'İN EN CESUR, EN İLKELİ VE KALEMİ EN KESKİN TARİHÇİSİDİR." JOHN PILGER



Prof. Ilan Pappé, Kudüs İbrani ve Oxford üniversitelerinde öğretim gördü; Hayfa Üniversitesi'nde görev yaptı. Exeter Üniversitesi Institute of the Arab and Islamic Studies'de çalışmalarını sürdürmektedir. Ortadoğu, Filistin ve İsrail, çokkültürlülük, eleştirel söylem analizi, bilgi ve iktidarkonularında çok sayıda çalışması vardır.

